J. du Plessis

from

Dr. Geo McCall Theal

Cape Town,
12 Oct. 1911.

BELANGRIJKE HISTORISCHE DOKUMENTEN
OVER ZUID AFRIKA

BELANGRIJKE HISTORISCHE DOKUMENTEN OVER ZUID AFRIKA

VERZAMELD IN DEN HAAG EN BERLIJN

DOOR
GEORGE McCALL THEAL, Litt.D., LL.D.

DEEL III.

DEEL I EN DEEL II UITGEGEVEN TE KAAPSTAD IN 1896.

UITGEGEVEN VOOR HET GOUVERNEMENT VAN DE UNIE VAN ZUID AFRIKA.

1911.

LONDEN:
BOEKDRUKKERIJ VAN WILLIAM CLOWES AND SONS, LIMITED,
DUKE STREET, STAMFORD STREET, S.E., AND GREAT WINDMILL STREET, W.

INHOUD.

Brieven van en aan den Commissaris Generaal J. A. De Mist.

BELANGRIJKE HISTORISCHE DOKUMENTEN.

Extracten uit de Resolutien van de Vergadering van Zeventien.

Donderdag den 31 *Julij* 1698.

Willem Adriaen van der Stel gaende als extraordinair raadt en gouverneur na de Caap de Bonne Esperance omme ingevolge van het geresolveerde van dese vergadering op den 26 September laastleden sijn vader Simon van der Stel in voorsz. qualiteijten te vervangen, ter vergadering verschenen zijnde, heeft sijn afscheijt van de selve genoomen, waar op sijn Ed. is gevalediceert en een voorspoedige reijse toegewenscht met aanseggingh en recommendatien van deser en geener poincten voorn. gouverneur concernerende tot des selfs informatie en naright te dienen.

Maandagh, den 26 *October* 1699.

Zijn ter vergaderingh binnen gestaen de predicanten Eversdyk en Streso als gedeputeerdens van de classis alhier, en hebben uijt de naam en van wegen het Eerwaarde Sinode van Noorthollant voorgedragen en bekentgemaekt.

Eerstlijk den toestand van de kerke in Indien, het getal der predicanten, en de swackheijt van dien, versoekende dat het selve met een goet aantal (waar toe sij thans goede stoffe aan handen hadden) van hier moeste vermeerdert, als mede een predicant na de Caap, om aen Stellenbosch te blijven en aldaer dienst te doen.

Woensdagh den 28 *October* 1699.

Op het geproponeerde ter vergaderingh gedaen is goetgevonden dat sullen werden aangenomen vijf predicanten te weten 3 voor Batavia een voor Ceylon en een voor het gouvernement van Caap, waar van bij de kamer Amsterdam sullen werden versorght drie te weten een na Batavia een na Ceylon en een na voorn. Caap, om aldaar aen Stellenbosch geplaetst te werden, sullende de twee overige predicanten

door de kamer van Zeelandt en de kleijne kameren wiens beurte het alsdan sal zijn, versonden werden, des werden gemelte kameren gerecommandeert in 't aanneemen van dien te willen letten dat het mogen zijn jonge mannen van genoegsame gaven gevoeght bij een stigtelijk leven.

Woensdagh den 16 *Junij* 1700.

Op het geadviseerde van heeren commit. in 't Haagse verbael onder het gebesoigneerde over de materie van de Caap de bonne esperance, ter neder gestelt rakende het senden van vrije luijden derwaarts breeder aldaar vermelt, is goedgevonden die saak door commis. nader te doen examineren om de vergaderingh daarop te dienen als berigt van advis, werdende daartoe verzogt en gecommitteert wegens de kamer Amsterdam de heeren enz.

Dinsdagh den 22 *Junij* 1700.

Op het rapport van de heeren commissarissen ingevolge van de resolutie commissorial van den 16 deses, geëxamineerd hebbende het wensch van de colonie aan de Caap de Bonne Esperance, en het senden van vrije luijden derwaarts breeder in voorn. resolutie ter nedergestelt, is in conformite van 't geadviseerde goetgevonden en geresolveert de respectieve kameren te authoriseeren omme eenige vrije luijden soo mannen vrouwen als kinderen vrij van kost en transport gelt derwaarts te senden, mitsgaders zorg dragende en lettende dat het soo veel doenlijk is mogen zijn Nederlanders of onderdaanen van dese Staat of van Hoogduijtsch natien geen traficq ter zee doende, mitsgaders van de gereformeerde of Luyterse godsdienst, hun op de lantbouw of culture der wijnen verstaende, dogh geen franschen, de selve om redenen in voorn. als anders in 't geheel excuserende.

Woensdagh den 7 *Maart* 1703.

Op het uijtgebaarste advis van commissarissen over de visitatie der boeken in de respectieve kameren ge.... hebbende, en der zelver verbaal onder dato 29 September laatstl. ter nedergestelt rakende het senden van vrije luijden na Indien, is goetgevonden en geresolveert dat voortaan geen vrije luijden van hier na Indien met Comps. scheepen sullen mogen .... (except na de Caap de Goede Hoop) als met speciael consent van dese vergaderingh enz.

Maandagh den 8 *Maart* 1706.

Tot het stellen van de nodige ordres voor de securiteijt van de Caep de bonne Esperance, en daer toe soodanige middelen te adhibcren en in 't werck stellen, alsmede tot bereijkingh van dat ooghmerck sal nodigh en dienstigh aghten, is goetgevonden te versoecken en committeren, gelijck als versoght en gecommitteert werden bij dese, wegens de kamer Amsterdam de heeren Witsen en Hooft, wegens de kamer Zeeland de heer d'Huijbert, en wegens de kameren van 't zuijder en noorder quartier de heeren van Blois en van Gent, beneffens beijde d' advocaten van de Compagnie.

Dingsdagh den 26 *October* 1706.

De kamer Amsterdam, die bij resolutie van den 26 October des voorleden jaars is aenbevolen omme te examineren de klaghten van de Coloniers aen de Caap de bonne Esperance, sedert eenige tijt herwaerts gedaen over 't gouvernement aldaer, heeft van haer bevindingh ende toedracht dier saecke gedaen omstandigh rapport, waerop voorm. kamer tot het voortbrengen van haer consideratien en advis dieswegen versoght, en vervolgens geuijt hebbende, is 't selve volkomen geamplecteert, en dien conform goetgevonden en geresolveert de vrije luijden aen de voors. Caap uijt hoofde van een mutinatie en complotterije in de jongst ontfangen Caapse brief aen dese vergaderingh geschreven den 31 maart laestleden in't breede vermelt, soo herwaerts als nae Batavia en elders versondcn, weder op Comps. kosten des begerende, nae voorsz. Caap sullen werden getransporteert, mitsgaeders die ten dien saecke in de gevanckenisse sijn gestelt, alle kosteloos gelargeert, en daer uijt ontslagen werden.

Dat wijders van de Caap sullen werden gedimoveert en herwaerts opgezonden den jegenwoordige gouverneur willem adriaen van der Stel, den Secunde persoon Samuel elsevier, den predicant petrus calde, en den Landdrost Johannes Sterrenbergh, behoudens hare respectieve qualiteijt en gagien, dogh buijten eenigh gesagh of commando.

Dat de vrijburger of colonist frans vander Stel insgelijcx sal werden aengesoght dat sigh bij de eerste bequame gelegentheijt uijt Comps. district cn limiten sal hebben te begeven.

Sullende de verdere pointen in voors. advis begrepen, en die men verder moghte nodigh of dienstigh oordelen, soo tot redres der gepasseerde als voorsieninge voor't aenstaende daer bij te voegen door commissarisen naeder werden overwogen, en gematureert, om in de aftegane missive nae de Caap voornt. gebraght en alsoo werckstelligh gemaeckt werden, en van alles aen dese vergaederingh te doen rapport, waertoe of om welck te doen en verrighten, bij dese werden versoght en gecommitteert wegens de kamer Amsterdam de heeren hooft, Lestevenon, van de Blocquirij en Trip, wegens de kamer Zeelandt de heeren Hubert en Boddaert, wegens de kameren van 't zuijder quartier de heeren Milkenan en vander broeck, en wegens de kameren van't Noorder quartier de heeren goethals en haack, beneffens beijde de advocaten van de Comp. ; hebbende de hooft-participanten uijt den haren daerbij gevoeght d' heer van Schonewal.

Zijnde wijders verstaen dat de resolutie van dese vergaederingh in dato 22 Junij 1700 waerbij aen de respectieve kamers wert gepermitteert omme eenige vrijeluijden soo mans als vrouwen vrij van cost en transport gelt nae de Caap de bonne Esperance te laeten vertrecken, en dat onder soodanige limitatie en restrictie als bij voors. resolutie staet vervat sal werden ingetrocken en vernietight, gelijck deselve wert ingetrocken en vernietight bij dese, sullende voortaen geen soodanige vrijeluijden meer derwaerts gesonden mogen werden, als op speciael consent en permissie van dese vergaederingh.

Woensdagh den 27 *October* 1706.

Bij resumptie gedelibereert sijnde op het geresolveerde van gisteren, raekende het intrecken van de permissie aen de respectieve kameren voormael verleent, om eenige coloniers nae de Caap te senden, is op 't geproponeerde van de heeren gecommiteerdens van de kamer Zeelandt goetgevonden dat voors. intreckingh vooreerst nogh sal blijven gesurcheert tot de naeste bij aenkomste deser vergaederingh, omme alsdan de consideratien van voors. kamer daerop gehoort te werden.

Is geresolveert in plaets van den gouverneur aen de Caap willem adriaen vander Stel, bij resolutie van den 26 deses van daar opgeroepen, weder aen te stellen, gelijck daertoe aengestelt wert bij dese den E. Louis van assenbergh, voor-

maels de keijser in aensienelijke militaire charges gedient hebbende, en dat onder 't Tractement en emolumenten daartoe staende.

Mitsgaeders in plaats van Samuel elsevier secunde persoon aldaar, mede bij voors. resolutie van daar gedimoveert, Jan Cornelis d'ableingh geweesen opperhooft tot palimbangh, en dat met en onder de qualiteijt van opperkoopman, en Tractement van f 100 's maents.

Donderdag den 28 *October* 1706.

De heeren Commissarissen die bij resolutie van den 26 deser over 't werck van de Caap, en't opstellen van ordres voor deselve sijn gestelt, hebben van hun gebesoigneerde dieswegen, om in de aftegaan missive aen die van de Caap gebraght te werden, gedaen rapport, waerop haer EE. voor de moeijte ter saecke van dien genomen sijn bedanckt, en de voortgebraghte concept missive aen den gouverneur en raadt, of die geen of geenen die in der tijt het gesagh aen de Caap sal of sullen voeren, nae resumptie gearresteert, om in diervoegen af te gaen.

Wert de kamer Amsterdam gequalificeert om in plaats van den predicant Calde, bij resolutie van den 26 deses van de Caap opgeroepen, weder een ander Leeraar in desselfs plaets aen te nemen, en derwaerts te senden.

Saturdag den 30 *October* 1706.

Is aen den gewesene vaendrigh Ambrosius Zassee, op desselfs versoeck, met een van de schepen van de kamer Amsterdam toegestaen transport nae de Caap de Bonne Esperance, om sigh aldaer als vrijman te erneeren, mits betalende het kost en transport gelt daer toe staende.

Woensdagh den 23 *Februarij* 1707.

Ter Vergaederingh voortgebraght sijnde een concept accordt over de Leverantie van Vlees aen Comps. passerende Scheepen en Hospitaal aen de Caap de Goede Hoop in de af te gane brieff derwaerts vermelt, is 't selve nae genome Lecture geapprobeert en den Advt. Scott tot het teijckenen van dien geauthoriseert.

Maandagh den 11 *Julij* 1707.

Omme te overwegen off en hoedanig men de permissie aen de respectieve cameren vergunt omme eenige Vrije Luijden

soo mans als vrouwen, nae de Caap de bonne Esperance te versenden, en 't welk bij resolutie van den 26 October des voors. jaers wel was ingetrocken, dogh op 't voorstel van de camer Zeeland bij 't geresolveerde van daags daer aen voor eerst noch gesurcheert gebleven, althans soude kunnen en behoren in te trecken.

Vrijdagh den 15 *Julij* 1707.

Gehoort sijnde het rapport van de Heeren Commiss. ingevolge van de resolutie commissoriael van den 12 deses gebesoigneert hebbende op het 12de point van beschrijvingh, sprekende van 't senden van Vrije Luijden nae de Caap de bonne Esperance en het intrecken van de permissie dieswegen aen de respectieve cameren verleent, breder in voors. point vermeld, is goetgevonden en geresolveert, als nogh te persisteren bij 't geresolveerde van den 26 October laatstl., en mitsdien voors. permissie in te trekken en te vernietigen, gelijk deselve wert ingetrocken en vernietight bij dese.

Woensdagh den 31 *October* 1708.

Is gelesen het request van de gewesene predicant aen de Caap de Bonne Esperance Petrus Kalde, aen dese vergaderingh gepresenteert, ten eijnde desselfs gagie nevens 't maandelijx kostgelt en emolumenten door of ter ordre van den fiscael aldaer Joan Blesius op den 23 April 1707 t' onreghte, ja contrarie d' ordres van hier afgesz. aen hem weder moght goetgedaen werden, waer op nagesien sijnde 't geen in de jonxt ontfange Caapse missive in dato 18 April laestl. rakende dit voorval wert genoteert, dat namentlijk bij voorn. Kalde aen de Caapse Raadt versoek wesende gedaen tot restitutie van sijn in maniere voorsz. afgesz. gagie (sonder de minste mentie van kostgelden of emolumenten te maken) 't selve aen de dispositie van dese Vergaderingh met favorabel voorschrijvens was gerenvoijeert. Waer op gedelibereert sijnde, is goetgevonden en verstaen aen voorn. kalde desselfs afgesz. gagie ter somma van f 120 's maents sedert den 23 April 1707 tot sijn arrivement hier te Lande weder te laten restitueeren en goet doen, en waer toe de kamer Amsterdam geauthoriseert wert bij dese.

Extracten uit de Resolutien van de Kamer van Amsterdam.

Maendagh den 15 *Februarij* 1706.

Ingevolge en tot naekominge van de resolutie bij de Vergaderingh van de Seventiene den 26 October lestleden genomen, waer bij aan dese Camer is gedemandeert omme de klachten van de inwoonders off Coloniers aan de Caap de Bonne Esperance nauwkeurigh te examineren, en daer van aan voorsz. Vergaderingh rapport te doen, is goetgevonden te versoecken en committeeren d' Heeren Bas, van Castricum, de Witt, Lestevenon, en Trip beneffens den Advt. Scott, om voorsz. saack te examineren en haar Ed. bevindingh dese vergaderingh te rapporteren.

Maendagh den 11 *October* 1706.

De Heeren Commissarisen die bij resolutie van den 15 Februarij laestleden is aenbevolen omme de klagten van de Coloniers aen de Caap de bonne Esperance naeukeurigh te examineren, breder in voorsz. resolutie vermelt, hebben van haer bevindingh en de toedraght dien sacke gedaen een omstandigh rapport, waer op haar EE. voor derselver conduites en de moeijte dieswegen gebruijckt en genomen sijn bedanckt, en wijders versoght en gecommitteert om op 't voorenstaande een advis te fourneren hoedanigh, en op wat wijse men die sack ten meeste dienste van de Compagnie, en welstant van de voors. Colonie, soo ten reguarde van 't gepasseerde, als toekomende soude kunnen en behooren te behandelen, en van alles aen dese vergaderingh te doen rapport.

Maendagh den 25 *October* 1706.

De Heeren Commissarisen ingevolge van de resolutie van dese vergaderingh in dato 11 deses nader geëxamineert hebbende het werck van de Caap de bonne Esperance off wel de klaghten der Coloniers aldaer, mitsgaders hare gedaghten laten gaen, op wat wijse men die sack ten meeste dienste van de Comp. en tot welstant dier Colonie soude kunnen en behooren te behandelen breder in voors. resolutie alsmede in die van den 15 Februarij bevorens relatief tot het geresolveerde

van de vergaderingh van de Zeventiene van den 26 October 1705 vermelt, hebben voor haer Ed. advis geuijt en als consideratien voortgebraght :

Eerstelijck dat haer Ed. niet hadden kunnen vinden dat met het opstellen en teijckenen van seker klaghtschrift door voors. Coloniers aen de vergaderingh van de Zeventiene mitsgaders aen generael en raden overgesonden over de gouverneur en eenige bediendens aldaer eenigh oproer, complotterij of crimen læsis majestatis te wesen begaen, dienvolgende qualijck al 't geen op die gronden is verright.

Dat dienvolgende alle die geenen die uijt dien hoofde soo herwaerts als elders sijn versonden, mitsgaders in de gevanckenisse gestelt met Comps. schepen weder vrij transport derwaerts sal werden verleent, en uijt haer detentie ontslagen.

Dat men aen voors. herwaerts opgesondene, in consideratie van haer pretentien van dedommagement, eenige douceurs souw kunnen toevoegen, het sij aen deselve off eenige van dien toe te staan van eenige behoeften onder een sekere recognitie van vraght, derwaerts te senden, of wel de leverantie van vlees voor Comps. schepen toe te voegen, soo als men dat met deselve best sal kunnen eens werden.

Dat men wijders van daer behoorde te demoveren en met den eerste doen herwaerts komen den gouverneur willem adriaen vander Stel, den Secunde persoon Samuel Elsevier, den predicant petrus Calde mitsgaders den onder Coopman en Lantdrost Johannes Starrenbergh in hare respectieve qualiteijten en behoudens hare gagie, dogh buijten eenigh gesagh of Commando waer van sij hun respectiev op de ontfangh van dese ordre sullen moeten ontdoen, en de twee eerstgemelte 't selve alsmede 't geen onder hun administratie is behoorende aen hun respectieve vervangers overgeven, en daer van behoorlijk transport doen, dogh bijaldien die aldaer niet tijdigh genoegh moghten aenkomen sijn, dat als dan het bestier van saaken pro interim door de fiscael blesius en de verdere leden des Caapse raadt sal waergenomen werden.

Dat den vrijburger off Colonier frans vander Stel sal werden aengesoght dat sigh met de eerste bequame gelegentheijt van de Caap, en voorts uijt Comps. district en limiten sal hebben te begeven.

Dat het landt in Hottentots Hollant anno 1700 aen den

voorn. gouverneur geschonken en begroot op 400 morgen aen de Comp. als qualijck en ongequalificeert weggeven en waer op nooijt approbatie van hier is gevallen, soude moesten gerestitueert werden aen de Comp. met al het plantzoen daer op staende, en den opstal van timmeragien bij deselve op taxatie overgenomen werden.

Dat aldaer sullen moeten enqueste gedaen werden, hoedanigh den oudt gouverneur Simon vander Stel aen de eijgendom sijner Landen die aldaer is besittende is gekomen, en spetiael het groot Rietlandt of zee koe valleij, en dieswegen de vergaderingh van de Zeventiene berighten.

Dat wijders behoorde gearresteert te werden dat voortaen geen Comps. bediendens eenigh Landt off vee soude mogen besitten het sij in huur off eijgendom.

Oock geen handel met vee, Coorn of wijn drijven direct off indirect.

Dat het slaghten en 't verkopen van 't vee aen jder Colonier behoorde vrij te staan.

Des dat men vaste leverantiers soude dienen te stellen, tot het leveren van 't vlees voor Comps. passerende schepen, en dat voor 13 duijten het pondt.

Dat de wijnpacht in 4 parten behoorde te werden verpaght als ten tijde van den Commissaris Heinsius anno 1699 dat is gereguleert geweest.

Dat de permissie die de Cameren bij resolutie van de Zeventiene van den 22 Junij 1700 is vergunt, om vrije luijden nae de Caap te senden, behoorde te werden ingetrocken.

Op al het welcke gedelibereert sijnde heeft de vergaderingh (na de Commissarisen alvoren over en ter saake van de moeijte dieswegen genomen te hebben bedanckt) haer het voors. uijtgebraghte advis volcomen laten gevalligh sijn, en verstaen dat het selve als een advis en 't sentiment van dese Camer ter vergaderingh van de Zeventiene althans bij den anderen sijnde, sal werden voortgebraght om aldaer verder met dese off geene kleijne bijvoegingen en veranderingen werden gematureert en werkstelligh gemaekt te werden.

Present de Heeren Lestevenon, de vries, Corven, Bas, Hooft, van Dam, Velters, de witt, vander Waeijen, valckenier, vande blocquerij, Hoogeveen, muijssart, maarseveen, Trip, goudoeven.

Vrijdagh den 29 *October* 1706.

Op het voorstel ter vergaderingh gedaen, is goet gevonden dat voor een advis van wegens dese Camer ter vergaderingh van de zeventiene wiert ingebraght en daer heene gedirigeert dat tot gouverneur aen de Caap moght werden aengestelt Louis van Assenburgh, tot Secunde persoon Jan Cornelis dableijn. . . .

Maandagh den 15 *November* 1706.

De gedeputeerdens van 't eerwaerde Classis alhier hebben ter vergaderingh voorgedragen en bekent gemaekt, dat sij op het aengeven van de Heeren bewinthebberen deser Camer hadden gedespicieert een bequaem predicant voor de Caap, en daer toe voorgestelt Joannes Hoogefridus Daillij, waerop is goetgevonden bij desen te versoeken en Committeeren de Heer Muijssart om voorn. persoon te hooren preeken en daer van rapport te doen, om 't selve gehoort sijnde, over 't aennemen of excuseeren van dien gedisponeert te worden.

Maendagh den 6 *December* 1706.

Op het goet rapport en getuijgenis den 25 der verlede maent door de Heer Muijssart ter vergaderingh gedaen van den persoon Joannes Godefridus Daillij, in naekominge van het geresolveerde op den 15 dito, en ingevolge resolutie van de vergaderingh van de Zeventiene van den 28 October laestleden, waer bij dese Camer is gequalificeert geworden tot het aenstellen van een predicant aen de Caap in plaets van dominus Calde die opontboden sij, is goetgevonden voors. daillij tot predicant aen te nemen onder een tractament van f 90 ter maent.

VAN DER STEL.

EXTRACTEN UIT HET BIOGRAPHISCH WOORDENBOEK DER NEDERLANDEN, DOOR A. J. VAN DER AA, ZEVENTIENDE DEEL, TWEEDE STUK, HAARLEM, 1874.

STEL (ADRIAAN VAN DER), zoon van Simon van der Stel, vroedschap der stad Dordrecht, werd aldaar geboren, kwam in 1623 met het jagt de *Star* als onder adsistent en kuiper à f 10 per maand in Indië aan, werd bevorderd tot adsistent, den 28 Maart 1624 à f 18 per maand, vervolgens kommandeur van Mauritius. Van daar ging hij naar Ceylon, waar hij, volgens Valentijn, door de Cingalezen, bij zeker ongelukkig voorval omsingeld en onthoofd werd. Dit gebeurde den 19 Mei 1645 in den oorlog tegen Raja Senga. Zijn hoofd werd op een staak gezet en in triomf rondgedragen, vervolgens in een zijden doek aan den landvoogd van Ceylon, toen Maetsuyker, gezonden.

STEL (mr. SIMON VAN DER), zoon van den vorige, en van diens bijzit Monica da Costa, werd in 1639 te Amsterdam geboren, volgde zijn vader naar Ceylon en werd raad extraordinair van Ned. Indië en gouverneur van de Kaap de Goede Hoop. Hij heeft veel toegebragt tot verbetering en verfraaijng van 's lands gronden in Afrika, was stichter van het dorp Stellenbosch en Drakestein; doch werd, gelijk meer zijner voorgangers in zijne verdiensten miskend. Hij huwde Jacoba Six Willemsdr. en Cathalina Hinlopen, waarbij 6 kinderen onder welken Willem Adriaan van de Stel, Heer van Oud- en Nieuw-Vossemeer, schepen der stad Amsterdam, ook buitengewoon raad van Nederl. Indië en gouverneur van de Kaap de Goede Hoop, gehuwd met Maria de Hase, gestorven 1 Julij 1723, 5 kinderen nalatende en Adriaan van der Stel, buitengewoon raad van Nederl. Indië en gouverneur van Amboina en omliggende eilanden, gehuwd met Hillegonda Cranendonk, waarbij 3 kinderen.

Zie *Hedendaagsche Historie of Tegenw. staat van Afrika* (Amst. 1763) bl. 710–713; *Het ontroerd Holland, of kort verhaal van de voornaamste onlusten, oproeren en oneenigheden, die in de vereenigde Nederlanden in vorige tijden, en allerbijzonderst in*

deze laatste jaren (1748) *zijn voorgevallen,* bl. 192–217; Ferwerda, *Adelijk wapenboek;* van Kampen, *de Nederl. buiten Europa;* Potter, *Reizen door een groot gedeelte van Zuid-Holland, gedaan in* 1807 *en* 1808; Kolbe, *Beschrijv. v. d. Kaap de Goede Hoop,* bl. III; Valentijn, *O. en N. Oost Indië,* D. V.; De Jong, *Reis naar de Kaap de Goede Hoop; Nav,* D. IV. bl. 320, D. V. bl. 122; Bybl. 1855 bl. LXXXIII, D. VI. bl. 9, 158, 283, 339.

Stel (A. van der) teekende voorwerpen der natuurlijke historie in het werk: *Poissons, Ecrèvisses et Crabes, autour des îles Moluques et sur les côtes des Terres Australes, peints d'apres nature sur les originaux de B. Coyet et A. van den Stel, publiés par L. Renard, avec préface de A. Vormaer.* Amst. 1754 fol.

Stel (Juffrouw van der), actrice en danseuse, in het midden der 18e eeuw te Amsterdam geboren. Zij ontving onderwijs van een beroemd balletmeester in het dansen en van eene actrice in de tooneelspeelkunst. Zij had reeds op het Amsterdamsch tooneel uitgemunt, toen zij en hare ouders, na den brand van den schouwburg, in diepe armoede gedompeld, het toen juist opgerichte Rotterdamsche tooneel betrad. Toen dit te niet was geraakt sloot zij zich aan een reizende troep aan, bezocht daarmede 's Hage en Leiden, en kwam daarna te Rotterdam terug.

MEMORIE OVER DE CAAP DE GOEDE HOOP,

AAN HET GOUVERNEMENT DER FRANSCHE REPUBLIEK GEPRESENTEERD.

Toen de Engelschen in den jaare 1795 aan de Kaap de Goede Hoop verschenen met oogmerk om zich in bezit te stellen van dat gewigtig etablissement, was de gansche Colonie in een staat van kwijning en verval, veroorzaakt door de oppressive staatkunde van de Compagnie, die niet toeliet dat de bevolking vermeerderde in evenredigheid van het geen het land vereischte om behoorlijk bewerkt te kunnen worden, nog dat de ingezetenen vrijelijk beschikten over de vrugten van hunnen arbeid, veel minder al het voordeel genoten welk hun kon worden aangebragt door den gezegenden grond die zij bewoonden. Geen wonder dan ook dat er een algemeen misnoegen plaats had onder alle de verschillende classen van inwoonderen.

De teugels der Regeering waren in ongeschikte handen, eenen Hoofdgebieder die het land noch de Inwoonders niet kende, daarbij heerschzugtig, laag, en valsch was, had tot zijne Raden voor het meerderdeel Intriguanten, eigenbelangzoekende menschen, door wien het publiek welzijn altoos aan hun particulier interest wierd opgeofferd, of onkundige zwakke lieden die bewust van de oppervlakkigheid hunner kennis, geen fermiteit genoeg bezaten om hun eigen aanzien op te houden, en zig ten beste der goede zaak naar behoren te doen gelden, terwijl het getal der meer verdienstelijke leden te gering was om het kwaad met nadruk te kunnen keeren.

De justitie wierd niet minder gebrekkig uitgeoeffend, schoon er een enkeld goed lid was, velden onverstand en driften, onder voorzitting van de ondeugd zelve, even wel de vonnissen, waardoor schreeuwende ongerechtigheden voorgestaan, en de onschuld verdrukt wierd.

Het defensie wezen op zig zelf was wel goed, vier honderd stukken Canon van grof caliber, tot welkers bediening bestemd waren 400 reguliere Artilleristen benevens nog ruim 600 andere wel geoeffend manschappen ter hunner adsistentie, mitsgaders een garnizoen van 600 Infanteristen, geholpen door de Burger Militie zoo te voet als te paard, uit de stad en de respective

buiten districten, kon niet worden gehouden voor een macht die te verachten was, vooral wanneer men ook goede batterijen en retranchementen in zijn voordeel heeft; maar de lafhartigheid, de ontrouw, en het verraad der Chefs, gevoegd bij het gebrek aan beleid en kunde in de mindere officieren maakten alle deze verdedigings middelen ontvereikende.

In zoodanige toestand zou men gevolgelijk eerder hebben moeten verwachten dat de ingezetenen op de ontvangene sommatie zich dadelijk genegen zouden hebben getoond tot overgave der Colonie dan hun bereid te zien om dezelve te helpen verdedigen.

Daar zij evenwel, in weerwil hunner bezwaren tegen het Hollandsch Gouvernement genoegzaam eenstemmig tot het laatste besloten, toen het bekend was geworden dat de vijanden door wien zij wierden bedreigd Engelschen waren en geene Franschen, is het blijkbaar dat zij nog minder waren gesteld op de aangebodene vrijheden en voorrechten dier Natie dan op de drukkende heerschappij der Nederlandsche Oost Indische Compagnie.

Gevolgelijk zoude men ook door een goed gebruik der aan handen geweest zijnde middelen:—de geringheid van de macht waarover de vijand aanvankelijk te beschikken had in aanmerking genomen:—den aanval zeer wel hebben kunnen afkeeren en de Engelschen noodzaken, zoo niet zich over te geven, dan toch weder scheep te gaan en de Colonie te verlaten.

Maar dit het plan en oogmerk niet zijnde, noch van de Gouverneur, noch van den Chef der Militie en hunner aanhang, aan wien groote beloningen waren aangeboden indien zij de overgave kwamen te bevorderen, moest de Kaap dierhalven kunstmatig gewerkt worden in handen der Engelschen, gelijk zulks dan ook is geschied door, in stede van den vijand aan te vallen en te verslaan terwijl hij nog zwak was, eenen lang gerekten verdedigenden oorlog te voeren, totdat hij notabele versterkingen ontvangen hebbende, waartegen mistrouwen, insubordinatie, en desorder in ons Leger Corps de overhand hadden genomen, alle verdere defensie dus schijnbaar onmogelijk was geworden, als wanneer eene spoedige capitulatie het lot dier gewigtige bezitting beslisten, alvorens men de sterkten onzer linien beproefd of de Militairen in de gelegenheid gesteld had behoorlijk hun devoir te kunnen doen.

De Kaap in dier voegen geraakt zijnde in handen der Engelschen, welke de waarde van dat belangrijk Etablissement zeer wel kenden, en uit dien hoofde reeds zedert lange naar het bezit ervan hadden gehaakt, zoude men natuurlijker wijse moeten veronderstellen dat zij in evenredigheid van dien importantie alles zouden hebben aangewend om er zig de bezitting van te verzekeren, zoo door vermeerdering der verdedigings middelen als door de ingezetenen met zachtzinnigheid en weldaden aan zich te verbinden.

Ondertusschen hadden zij bij mijn vertrek in April 1798 zig bepaald bij het verbeteren der Linie, aangelegd naar het ontwerp door de Fransche Ingenieurs in 1781 gemaakt van het fort de Knocke af tot aan de voet des Duivelbergs toe, mitsgaders de constructie eeniger Blokhuizen volgens het model van die welke gedurende den Amerikaanschen oorlog in gebruik waren geweest, van welke Blokhuizen er een geplaatst was in de uiterste Batterij aan het Zeestrand na de kant der Zoute rivier, een ander in de Hout baaij, en de overigen op de hoogtens van dien zelven even geciteerden Duivelsberg, om als een continuatie der Linie waarvan boven gewaagt is, de nadering der stad aan dien kant te beletten. Voorts waren er wegen aangelegd om met voer en rijtuigen te kunnen komen op de bergen die de stad omringen, voor zoo verre men dezelve konde genaken, terwijl van de Batterijen eenige hersteld, doch Koehoorn en Gordon geheellijk geslegt wierden, en Amsterdam, de aanmerkelijkste van allen, bestrijkende de ter rheede leggende schepen, voor 't grootst gedeelte van haar geschut ontbloot, reeds geconverteerd was in eene verzekerde bewaarplaats ter opsluiting der krijgsgevangen militairen en zeelieden.

Hierbij bestond het guarnisoen uit 2 à 3 incomplete regimenten Infanterie, een regiment ligte dragonders, dat insgelijks onvoltallig was, en een klein corps artilleristen, ontoereikend om eene tiende gedeelte van het geschut te bedienen, benevens eenige gewapende Hottentotten, in alles geen 4,000 man uitmakende, welk getal gering op zig zelf, van nog minder beduidenis wierd doordien de respective corps, samengesteld meest al uit recruiten, dadelijk wierden vervangen door anderen van gelijken aart, zoodra zij, nadat het volk eenigzins geacclimateerd en geoeffend was, verder na Indien konden worden voortgezonden, invoegen de bezetting daardoor altoos

was samengesteld uit nieuwe, slegte, en ongedresseerde manschappen, waar onder ook Ieren, op dewelke weinig staat was te maken, alzoo zij in stede van verkleeftheid te betonen aan het Engelsch Gouvernement, integendeel reeds opentlijk waren gerevolteerd, en niet dan door de uiterste gestrengheid tot hunnen pligt hadden kunnen terug gebragt worden.

En wat betreft de zeemacht, die was gecomposeerd uit 5 à 6 schepen van linie benevens 3 à 4 fregatten, wanneer het gansch esquader, namentlijk, zich aan de Kaap bij elkanderen bevond, hetwelk nogtans zelden gebeurde, doordien behalven de detachementen welke in de geschikte saisoenen afgezonden wierden om voor Mauritius te kruissen, dikwijls ook spoedige renforcementen in Indien wierden vereischt, die dan mede van dit esquader moesten worden genomen, gelijk zulks onder anderen het geval was bij mijn vertrek in April 1798, toen zich slegts een linie schip en twee fregatten in de Colonie aanwezig bevonden.

Aan de ingezetenen waren wel schoone beloften gedaan, maar men hield ze niet. Onmiddelijk na de overgaaf wierd er opentlijk bij Publicatien in generale termen verklaard dat alle monopolien vernietigd waren en een ieder nu vrijheid had zoodanige neringen en handteringen te drijven als hem goeddacht, met een vrije beschikking over zijne voortbrengselen, doch bij nadere overweging begrijpende dat er zoo doende niet veel zoude overblijven ter verzadiging van eigen hebzugt, kwam men spoedig van deze weldadige mesure terug door interpretatien die eindelijk uitliepen op eene geheele ontwringing van allen handel aan de inwoonders ; alles raakte nu in handen van eenige weinige gefavoriseerdens, met wien de eerste Engelsche ambtenaren in 't heimelijke waren geassocieerd. Dit baarde billijk misnoegen en vervreemde de landzaten nog meer van hunne nieuwe meesters ; men morde en toonde zijne gevoeligheid door geene levensmiddelen aan te voeren voor het garnisoen en de schepen. Om zig te redden uit de verlegenheid hier uit ontstaande, ontnam men de boeren met geweld hunne producten, welke zij ten gerieve hunner mede ingezetenen aan de Kaap bragten, en voegde daarbij personeele mishandeling. Dit maakte de zaak geheel desperaat, de buiten lieden wonende in de verst vermijderde districten stonden opentlijk op, en volhardende bij hun besluit om niets

meer op te brengen, ontstond daaruit gebrek aan verscheide artikelen van eerste noodwendigheid ; hunne halstarrigheid in dezen ten voorwendsel strekkende zond men Cavallerie over land en Infanterie over zee na de in opstand zijnde streeken, onderwierp de Insurgenten met geweld, kondigde vervolgens een amnestie af, doch eenige der schuldigen den dubbelzinnigen inhoud daarvan niet begrepen hebbende en ter goeder trouw in de stad verschenen zijnde, liet men hun grijpen, te recht stellen, en naar den teneur der sententien met de dood straffen, aan den lijve kastijden, of in de gevangenissen opgesloten houden,—ten minsten zoo luiden de laatst ontvangene berichten van de Kaap,—uit welk een en ander gemakkelijk 's volks gezindheid is op te maken, vooral wanneer men bij deze tirannique behandelingen voegd den geessel des hongers dien zij lijden, veroorzaakt deels door misgewasch en deels door de onberadene uitvoer van tarwe, op hoop van groote winsten, door de Engelschen tot ontzet hunner landgenoten in hunne verlegenheid, na Groot Brittanje gedaan.

Met dit alles is het kabinet van St. James niet onverschillig over de behouding of teruggaave van haar nieuw conquest, wetende dat zij in handen eener mogendheid die over zulk eene alles overwegende zeemacht beschikken kan, is de sleutel van Indien, waarmede men zich zelve den toegang aller wegen openen kan, terwijl men die naar goeddunken sluit voor alle andere natien ; dat zij is de beste plaats van verzameling, herstelling, verversching, en uitrusting voor leger en vloten, zoo van oorlog als koopvaardij schepen, dat de natie die ervan in 't bezit is eene overvloedige koornschuur heeft ter verzorging van alle hare oude en nieuwe bezittingen in Indien en verder heen. Dat er maar aanmoediging en eene verandering van maatregulen vereischt word om bij de geringe voortbrengzelen welke het land tot nog toe heeft opgeleverd gehad nieuwe bronnen te openen van rijkdom en welvaart, waardoor het van een lastpost zal worden een bloeiende winstgevende bezitting ; en dat dus eene gezonde staatkunde, gevoegd bij het belang van den Indischen handel hoogelijks gebieden het onmogelijke aan te wenden om eene plaats te blijven behouden die van zulk eene wezentlijke importantie is, heeft dat Cabinet expresselijk derwaarts gezonden Mylord Macartney, een van 's konings geheime raden, bekend

door zijne ambassades zoo hier in Europa als aan het hof van den keijzer van China, om op de plaats zelve onderzoek te doen naar de innerlijke gesteldheid des lands, de verbetering waarvoor hetzelve vatbaar is, de voordeelen die men onder zoodanige verbeteringen ervan zoude kunnen trekken, mitsgaders welke form van regeering best geschikt zoude wezen ter bereiking dezer oogmerken ; en uit de mond van dezen kundigen staatsman zelve vernam ik vervolgens, nadat hij met alle zorgvuldige oplettenheid gearbeid had aan de volbrenging van den voorzeiden hem opgedragen gewigtigen last, dat hij in gemoede verpligt was den koning en het parlement te mocten raden, ter behouding van de Caap alles op te zetten, en liever alle de verdere gemaakte veroveringen terug te geven dan dit belangrijk conquest, zoo men in dezen moest opteeren.

Hieruit nu gemakkelijk af te leiden zijnde dat er aan eene goedschikse terug bekoming niet is te denken als in den uitersten nood, eene omstandigheid die altans voor als nog geen plaats heeft, blijft er dus geen ander middel over om te prevenieeren het onberekenbaar voordeel dat de Engelschen hun zelve, en het gelijkstandig nadeel dat zij alle andere natien met dese hunne acquisitie staan aan te brengen, dan gebruik makende van de daartoe gunstige gemoedsgesteldheid der ingezetenen er hun wederom van te ontzetten door openbaar geweld.

Oppert men daartegen de zwarigheid van het uitlopen eener toereikende land en zee magt, daar alle de havens van de Bataafsche en van de Fransche Republiek (die beiden even zeer bij de zaak zijn geconcerneerd) bestendig geblokkeerd worden gehouden door de vijandelijke talrijke vlooten, dan erken ik die zwarigheid met betrekking tot de zeegaten dezer Republieken, maar in aanmerking nemende dat Spanjen is eene geallieerde die door zig zelfs niets kan doen en evenwel iets wezenlijks behoord bij te dragen ten voordeel der gemeene zaak, dat zij daartoe heeft een genoegzaam aantal schepen te Cadiz, en dat het in zee steeken uit die haven niet altoos door de Engelschen kan worden belet, oordeel ik die bedenking ook wederom uit den weg te kunnen ruimen met de voorslag om de toerustingen tot zulk eene onderneming te doen geschieden in de evengemeldc haven van Cadiz.

Om zich niet te embarasseeren met een groot aantal transport schepen, en door de traagheid dier bodems in het zeilen bloot gesteld te worden aan eene lange reize, die de mislukking der geheele expeditie ten gevolge zoude kunnen hebben, moest Spanjen, volgens dit plan, ter dispositie van Frankrijk stellen 12 harer beste schepen van linie benevens 6 à 8 welbezeilde fregatten.

Die schepen geëquipeerd zijnde met Fransch zeevarend volk, behoorden gecommandeert te worden door Fransche officieren van beproefde kunde, beleid, en moed, en ruim voorzien van water, mond, en krijgs behoeftens.

Zeven of acht duizend man oude soldaten gewoon aan gevaren en ongemakken, genomen uit de armée van Portugal, en geleid door een generaal die niet alleen blijken heeft gegeven van dapperheid, maar ook van genoegzaam doorzigt en verstand om spoedig, naar mate der omstandigheden, de beste besluiten te kunnen nemen en uitvoeren, in eene behoorlijke evenredigheid over de vloot gerepartitieerd, gevoegd bij, en geholpen door, de voorschreve navale macht, zouden dan naar mijn aanzien toerekende wezen om zich op goede gronden den besten uitslag te mogen beloven.

Deze uitrusting aldus gecombineerd wilde ik in zee laten steken op zoodanig tijdstip dat zij, na een trajet van drie maanden, zonder ergens aan te gieren, aan de Caap arriveren kon juist dan wanneer het meerendeel der Engelsche schepen en fregatten van oorlog zich naar gewoonte afwezig zouden bevinden om op de hoogte der Fransche Eilanden te kruissen.

Is zulks doenlijk, en vind men bij komste aan gemelde uithoek het Engelsch esquader, zoo niet geheellijk dan toch voor het grootste gedeelte werkelijk van de hand, in dien gevalle zoude ik meenen best te wezen dat men den kortsten weg inslaande om tot zijn oogmerk te komen, directelijk stevende naar de Tafel-baaij zelve, en aldaar ter rheede het anker wierp buiten bereik van 's vijands geschut aan land, daarbij tevens de nodige dispositien makende tot eenen onmiddelijken aanval en ontscheping der troupes.

Dit geschied zijnde wilde ik aanstonds immers zoo spoedig maar eenigzins doenlijk is, in de nabijheid van de Zoute rivier laten aan wal brengen een corps van 4 à 5 duizend man land-troepes, voorzien van het nodige geschut, ten einde te

beproeven om de linien aan dien kant gelegen, langs de steiltens des Duivelbergs te tourneren, of anders die linien te bestormen.

Om de ontscheping van dit corps gemakkelijk te maken en de cavallerie te verstrooijen waardoor het zelve aangevallen zoude kunnen worden, behoorde de landing door fregatten gedekt en de chaloupen boven dien met licht geschut voorzien, of door canonier booten vergezeld te worden.

Zoodra dese operatie is volbragt en de gelandde troepes zich op marsch begeven, hebbende ter volvoering van het ontwerp waartoe zij bestemd zijn, de linien beginnen te naderen, moet de vloot het anker wederom ligten en van de buiten rheede opkomen naar de gewone legplaats der schepen, zich aldaar scharende in smaldeelingen tegenover de langs het zeestrand staande forten en batterijen, en die sterktens dadelijk met nadruk beginnen te beschieten.

De constructie dier batterijen en forten, gelijk mij zulks volkomen bekend is, zeer vicieus zijnde, kan men dus verwagten dat dezelve spoedig plat geschoten en verlaten zullen worden, of ten minsten het canon gedemonteerd.

Zoo hiervan onverhooptelijk nog het een nog het ander kwam te gebeuren, zal dit vuur evenwel eene diversie maken ten voordeele van het corps belast met den aanval der linien aan de landzijde gelegen.

Maar dewijl de Engelschen evenwel in alle gevallen de canonnade der schepen zeer vermoedelijk zullen houden voor een simpele loose attacque, eenelijk gemaakt wordende om de aandagt af te trekken van de plaats des waren aanvals, en zij diensvolgens hoogst waarschijnlijk hunne principaalste macht zullen afzenden ter verdediging der linien, als dezelve daar voor houdende, waardoor het kasteel mitsgaders de forten en batterijen langs de kust, met het resterende gedeelte niet anders als op eene ontoereikende wijze kunnen worden bezet, moet men tragten hun de beslissende coup toe te brengen van deze zijde.

Daartoe dienen de 2 à 3 duizend man welke aan boord zijn gebleven op schepen die men, om ze te sparen, tot nog toe zoo veel mogelijk uit de actie vermijdert heeft gehouden, zoodra men, gelijk zulks duidelijk geschieden kan, ziet dat de Engelschen terug gedrukt worden binnen hunne linien, en de Franschen dispositien maken om die te tourneren of aan te

vallen, laat men deze aan boord geblevene manschappen in de daar toe gereed zijnde chaloupen stappen, en met alle mogelijke spoed en order roeijen recht af recht toe na de plaats der gewone ontscheeping aan de strand, vlak voor de openleggende stad, onder een verdubbeld vuur der vloot, waaraan nu ook deel nemen de tot dus verre uit den drang geblevene schepen door zig te stationeeren afzonderlijk of bij de divisien die, als het meest geleden hebbende, eenige versterking mogten noodig hebben.

Komen deze 3,000 man, welke des noods door een corps mariniers van de vloot gerugsteund kunnen worden, geheellijk of ten deele maar behouden aan land, waaraan na de vorenstaande dispositien waarlijk bijna geen twijffel is, dan is met het lot der stad ook dat der gansche Colonie in een oogenblik beslist. De vijand met een inferieure macht tusschen twee vuuren geraakt, zijn eigen geschut tegen zich zelve gekeerd, en het getal der aanvallers tevens vermeerderd ziende, door den afval der burgers en ingezetenen die geen oogenblik verzuimen zullen om zich bij de Franschen te voegen, zonder ergens eene retraite te vinden, zal genoodzaakt wezen de wapenen neder te leggen en zich op discretie over te geven, of gelukt het hem tegen verwagting door te slaan en landwaarts in te vlugten, dan zal het toch weinig moeite kosten hem vervolgens tot den laatsten man toe ten onder te brengen, vermits de Franschen gelijk even gezegd is, de ingezetenen op hunne zijde zullen hebben.

Eene zaak beveel ik hierbij in 't bijzonder aan, uit consideratie van de verkleefdheid mijner landgenoten aan de Fransche Republiek, dat er namentlijk goede krijgstugt werde onderhouden bij de verhoopte spoedige verovering der stad geen geweldadigheid nog plundering veroorloofd werd, en vervolgens ook niemand werde benadeeld in zijn persoon of goederen.

Indien men hierop acht geeft en zich verder bemind maakt door een vriendelijk en bescheiden gedrag, durf ik van den kant der ingezetenen alle medewerking verspreken om de Kaap spoedig te helpen stellen in een respectabelen staat van tegenweer, zoodanig dat zij voor 't vervolg niets meer zal hebben te vreezen, ook zal uit die vriendelijke dispositie der ingezetenen een ander voordeel ontstaan, dat men naamlijk minder volk zal behoeven agter te laten ter bewaring der plaats en gevolg-

lijk meerder weder met zig zal kunnen mede nemen ter uitvoering van nog andere ontwerpen waarmede deze expeditie tegens de Kaap in verband kan en moet staan; zij zullen ook de militairen en zeevarenden, die of Hollanders zijnde of behoorende tot vreemde natien door dwang hebbende moeten dienen onder de troepes of op de schepen der Engelschen helpen overhalen om zig goedschiks te begeven onder de vaandels der Republiek, dat een gedeelte kan aanvallen der leegte door het agterblijvend garnisoen veroorzaakt, terwijl de verdere suppletie der vereischt wordende manschappen tot zoodanige andere ondernemingen vervolgens zoude kunnen werden gevonden op Isle de France uit vrijwillige inboorlingen en zwarten.

Dit mijn geliefkoosd ontwerp, zijnde uitvoerlijk in alle deszelfs deelen, efficacieus in deszelfs uitwerkingen en onberekenbaar in zijne gevolgen, recommandeere ik ook als zoodanig aan de serieuse overweging van het Fransche Gouvernement, met aanbieding van alle zoodanige verdere elucidatien en explicatien als men zoude kunnen noodig hebben tot een recht verstand mijner meening.

Zoo evenwel dit ontwerp te zeer gewaagd mogt voorkomen, of in de uitvoering moeijelijk en gevaarlijk wierd gemaakt door de tegenwoordigheid van een notabele zeemacht des vijands, hetwelk een merkelijke vermeerdering zijner verdedigings middelen zoude wezen, en men evenwel tog de herovering der Kaap zoude willen beproeven, zou men eenen anderen weg kunnen inslaan, door uit dezelfde haven van Cadiz te vertrekken in het begin van Maart, om met het laatst van Junij de Saldanha-baaij te bereiken, ten einde de troepes aldaar te ontscheepen, om vervolgens uit die baaij over den land weg op te marcheren naar de hoofdplaats, om de stad te blokkeeren, en door afsnijding van allen toevoer van levensmiddelen tot de overgaave te dringen; dog dan moet er worden geworsteld tegens gebrek aan water, mitsgaders eenen langen verdrietigen en ten uitersten moeijelijken weg, gedurende dewelke men niet kan vermeiden geharasseerd te worden door 's vijands cavallerie en de zeer juist schietende gewapende Hottentotten; en zoo deze zwarigheden al eens gelukkiglijk konden worden te boven gekomen, dan vind men zich echter in de cruelle verpligting gebragt om 's vijands wil, ook de

ingezetenen, die tog in de daad welmenende vrienden der Franschen zijn, aan den honger ten prooij te moeten geven. Oordeeld men nogtans over die bedenkingen heen te moeten stappen en de geopperde zwarigheden als overkoomlijk te mogen beschouwen, in dien gevalle mach ik echter niet om heen aan te bevelen dat men, ter vermijding van een gelijk lot als aan het Bataafsch esquader van den schout bij nacht Lucas is overgekomen, doch niets onderneeme dan met een toereikende macht, daar er van den kant der Kaapenaars geen bijval kan worden verwacht, dan na dat zij zullen wezen ontslagen van den dwang der Engelschen. In de operatien den meest mogelijken spoed betragten, en voor de vijligheid der vloot bijzondere zorg dragen, opdat die voor of gedurende de ontscheping niet onverhoeds worde overvallen door den vijand, die anders op zijne eigene kusten gemakkelijk iets wanhopigs konde en ook waarschijnlijk zoude wagen, ter verijdeling van den voorgenomen aanval; waarbij men zorgen moet na de landing en het vertrek der troupes, een geregelde communicatie tusschen dezelve en de vloot open te houden, opdat men aan boord der schepen weten moge wat er aan wal voorvald, en hoe verre het leger corps successivelijk op zijnen weg naar de stad is gevorderd, ten einde deszelfs maatregulen te nemen naar de omstandigheden, met namentlijk in een staat van gereedheid in de Saldanha-baaij te blijven leggen om de troepes te beschermen en wederom aan boord te nemen zoo dezelve onverhooptelijk door een vijandelijke onmagt mogten worden terug gedrongen, of ter juister tijd die baaij te verlaten ten einde na de Caapsche rheede of naar eenig ander oord te stevenen, om eene kragtige afwending te maken ten voordeele van de aan land ageerende armée, begrijpende het zig van zelf dat men tot openhouding eener diergelijke gemeenschap eenige cavallerie zal noodig hebben, waarvan men zich derhalven voorzien moet, indien het plan is den aanval te doen zoo als die nu hier is beschreven, te meer omdat men ter bekoming van kondschap en levens middelen, ook zal moeten trachten in te halen de met hun vee en goederen vlugtende ingezetenen, die wel op straffe des doods verpligt zijn zich bij verschijning eens vijands dadelijk van de kusten landwaarts in te verwijderen, dog wegens hunnen haat tegen de Engelschen en neiging voor de Franschen zulks evenwel niet anders zullen

doen dan schoorvoetende en met traage schreden, tot dat zij door de verschijning der van de Kaap aanrukkende ligte ruiterij zullen worden verpligt met dien aftogt meerder ernst en spoed te maken.

Gebeurd het nu dat men langs eene dezer twee daar toe aangewezene wegen komt tot de bereiking van zijn oogmerk, om de gewigtige Colonie van de Kaap de Goede Hoop wederom aan de Engelschen te ontwringen, dan is het natuurlijk dat de Fransche Republiek, als dezelve met hare wapenen gereconquesteerd hebbende ook zal tragten de gemelde Colonie voor zig te behouden, maar gesteld eens zij verkoos zulks niet te doen om geene verdere hinderpalen in de weg te leggen tegens het herstel van den vrede onder het menschdom, wat vraagd men mogelijk zou in dien gevalle best zijn voor Frankrijks eigen interest en meest stroken met den bloei der Colonie zelve, mitsgaders met den welvaart en het wezentlijk geluk harer ingezetenen; dat men haar als een onafhankelijk staat vrij verklaarde en aan zig zelve overliet of terug gaf aan de Bataafsche Republiek onder zekere bepalingen en bedingen?

Indien het aan mij stond hierop te antwoorden, zoude ik op grond eener langjarige ondervinding, gepaard met een vrij nauwkeurige kennis van de innerlijke gesteldheid des lands en van 's volks heerschend character, niet alleen durven maar ook in gemoede moeten adviseren tot het laatste boven het eerste.

De colonie zelve met betrekking tot hare tegenwoordige bevolking en voortbrengselen is te min beduidend voor zulk eene onafhanklijkheid; zij zou nog zig zelve kunnen verdedigen nog kunnen vinden de vereischte middelen ter bestrijking der noodwendige uitgaven voor haren ommeslag, en er zou onder een zoodanige nieuwe order van zaken, om de gemelde en de navolgende redenen, een langen reeks van jaren moeten verlopen alvorens men de ongecultiveerde zaaden van meerdere welvaard tot groei en wasdom konde brengen, om daaruit nieuwe en toereikende ressources te vinden.

Ook zijn de ingezetenen over 't algemeen genomen, te onbeschaafd om aan hun zelve overgelaten te worden; schoon begiftigd met een goed natuurlijk oordeel, ontbreekt hun echter een gecultiveerd verstand en de noodige doorzigt in

zaaken, daarbij zijn zij vrij onregeerbaar geworden door gedrogtelijke denkbeelden welke zij zich eigen hebben gemaakt van eene vrijheid, onbestaanbaar met het geluk der maatschappij waarna zij streven, en des ongeagt zouden alle verschillende partijen, alle bijzondere individuen woelen om mede deel te krijgen aan het bestier, zonder zelve gegouverneerd te willen worden, dat noodwendig niets anders te weeg zoude kunnen brengen als disorder, verwarring, en eene complete regeeringloosheid, welke onvermijdelijk zoude moeten worden gevolgd door het totaal verderf der Colonie en der ingezetenen zelve, met een allernadeeligste uitwerking op het belang der Fransche Republiek zelve.

Waar tegen men de nieuwe bronnen van werkzaamheid en voorspoed onder de heerschappij en medewerking der Bataafsche Republiek spoediger kan openen en doen vloeien, mitsgaders tevens arbeiden aan het beter onderwijs en de meerdere civilisatie der ingezetenen, om hun alzoo voor te bereiden tot eene redelijke vrijheid en independentie, zoo het mogt vallen in het algemeen plan der mogenheden van Europa, hun die in der tijd eens te doen genieten, zonder dat die heerschappij eener mogenheid van den tweede of derde rang over de Colonie voor de belangen der Fransche Republiek nadeelig of gevaarlijk kan zijn, daar zij de vriend en bondgenoot der Franschen is, met wien zelf behoud en eigen interest vordert dat zij ten naauwsten geallieerd blijft, en aan wien zij in erkenning der genotene diensten waarschijnlijk ook niet onthouden zal alle voorrechten en privilegien daar ter plaatse, waarop men met eenige billijkheid aanspraak zoude kunnen maken.

Maar wanneer de Caap in voegen voorschreeve aan de Bataafsche Republiek wierde terug gegeven, zou er evenwel voor dienen te worden gezorgd dat het gouvernement aldaar niet wierde terug gebragt op den ouden lammen en gecompliqueerden voet, nog gemodelleerd in alle deelen volstrekt naar de provintiale en stadelijke besturen hier te lande, vermits zulks onbestaanbaar zoude wezen met de omstandigheden waarin de Colonie zal verseeren en met de betrekkingen waarin zij zal staan tot zoo veele af en aanvarende vreemde natien.

Ik oordeel dat zij ter contrarie zoude moeten worden

gesubordonneerd aan eenen gouverneur, als hoofdgebieder, hebbende de opperste directie van en toevoorzicht over alles, zonder eenige uitzondering, bekleed met een onbepaalde macht om het goede te doen, zonder die macht ten kwade te kunnen misbruiken.

Deze hoofdgebieder behoorde ter zijner adsistentie te hebben geen heel of half douzijn nutteloose raaden, maar een enkel goed financier, volkomen bedreven in al hetgeen den handel betreft, als lieutenant gouverneur of intendant generaal, met wien hij kon besoigneeren en die hem ook ondersteunen kon in het dragen van den last des gouvernements.

Wijders diende men hem te voorzien van een verstandig, kundig, en ervaren militair tot commandant van het garnisoen, dat in sterkte moest berekend wezen naar het gewicht der plaats, en bestaan uit infanterie, cavallerie, en artillerie, mitsgaders een corps Hottentotten om als ligte troepes in de bergen en bosschen gebruikt te kunnen worden.

Ook zou hij noodig hebben een goed zee officier om als equipagie of haven meester te fungeeren, die bij de bespiegelende kennis van zijn metier, paarden ondervinding door navigatie en oorlogen verkregen.

Het hof van justitie uit zes of agt in de rechten kundige raaden bestaande moest worden gepresideert door een eerlijk gemoedelijk man niet minder bedreven in zijn beroep.

En behoorden, na afschaffing der onnoodige administratien, alle de overigen zoo veel mogelijk gesimplificeerd, mitsgaders in een gesmolten te worden, ten einde bij de vervulling der verdere vereischt wordende ambten van ministers en mindere bediendens allen nutteloosen omslag te vermijden.

Dan kon vervolgens het huishoudelijk bestier in de stad en op de dorpen ten platten lande gedemandeert worden aan municipaliteiten en mindere collegien, zamengesteld uit de geschikste burgers en ingezetenen.

Emplecteerd men deze schikking, dan behoord men verder te gaan, en door verdere maatregelen met de evengemelde in verband staande de Colonie op te beuren, opulent en sterk te doen worden en alzoo wezenlijk gelukkig te maken, zonder daar bij evenwel uit het oog te verliesen het belang van het Moederland en van Frankrijk de geallicerde en bondgenoote

door wien zij is hersteld geworden in het bezit van dit haar gewigtig etablissement.

De Colonie kan worden opgebeurd wanneer vernietigd wordende door jalouzij en verkeerde staatkunde gedicteerde wetten, verbiedende of hinderende den handel met vreemdelingen ; de vrije vaart der ingezetenen en van andere natien op de onderscheidene havens en baaijen onder het ressort der Colonie geleegen, en den aanleg van fabrieken.

Men kan haar bloeiend, rijk, en sterk maken, zoo men de bebouwing der nog woest leggende velden aanmoedigt, door onder anderen de thans meest al slegts in erfpacht en leening bezeten wordende landerijen en plaatsen tegens voldoening eener ordentelijke recognitie aan de respective bruikers in eigendom uit te geven. Indien men de inwoonders helpt en onderwijst in den aankweek van zoodanige articulen als de stoffen moeten opleveren voor allerhande soorten van manufacturen en handwerken, octroijen verleend tot het exploicteren der mijnen van ijzer, koper, tin, lood, zout, verfstoffen, enz., vrijheid laat aan de Kaapenaaren om met hunne producten te mogen varen op andere landen, en aan de vreemde natien insgelijks toestaat de ontscheping mitsgaders oplegging en verkooping hunner waren en het wederom innemen van andere negotie goederen, de Kaap zoo doende makende tot een stapel plaats van handel tusschen de vier deelen der wereld, waartoe zij door hare ligging zeer is geschikt. Wanneer men teffens de binnenlandsche communicatie, die nu hoogst bezwaarlijk is, makkelijk maakt door het leggen van bruggen en veeren over de rivieren ; aan ieder nuttig lid voor de zamenleving, onverschillig tot welk volk hij behooren mogt die zig in de Colonie zouden willen nederzetten, daartoe permissie verleend, onder betaling eener billijke erkentelijkheid, min of meer hoog genomen, naar mate het vak waarin hij voornemens is werkzaam te zijn, hem in 't bijzonder, of de Colonie in het generaal, voordeel aanbrengen moet ; ook belastingen beurd tot vinding der sommen voor de publieke uitgaven benodigt, doch daar in handeld met zoodanig beleid dat wel de inlandsche producten boven anderen bevoordeelt worden tot derzelver encouragement, edoch die van andere landen, vooral de zoodanigen welke eene verdere bestemmenisse mogten hebben, en dus eigentlijk maar door de Colonie pas-

seeren, ook niet te zeer worden gedrukt ; en vooral wanneer men het daarbij zoo ver konde brengen dat de Kaapenaars nu wierden wat hunne voorouders in de Nederlanden voor dezen waren, de vrachtvaarders van alle volkeren.

Terwijl onder zulke maatregulen gewerkt wierd om de bevolking spoedig te doen teonemen eenen uitgestrekten zeer levendigen en voordeeligen handel te vestigen, voedsel aan dien handel te verschaffen, door de nog woest leggende immense streeken in het vrugtbaarst en heerlijkst land der wereld tot culture, en de reeds gecultiveerde tot meerdere volmaaktheid te brengen ; middelen te vinden om, gevoegd bij de steeds existeerende, face te kunnen maken aan de noodwendige uitgaven voor het onderhoud en de bescherming der Colonie vereischt wordende, ten einde het Moederland van dien last te bevrijden, zou het interest van dat Moederland en van hare bondgenoote gelijktijdig op eene allezins voldoende wijse behartigd kunnen worden wanneer men aan de vergunning van alle de even opgenoemde menigvuldige vrijheden en voorrechten, voor af verbond de uitdrukkelijke conditie dat den uitvoer der articulen van eerste noodwendigheid altoos eerst dan onbelemmerd open zoude wezen wanneer men vooraf het gouvernement van het noodige zal wezen voorzien ten behoeve der Bataafsche Republiek, en den Franschen agent, consul, of commissaris ten behoeve zijner natie, ten welken einde de Fransche Republiek in zoodanig openbaar character bestendig aan de Caap zoude kunnen aanhouden om voor hare belangens te waaken, en op alles goede toezigt te houden, in welk persoon onder anderen, als een voornam vereischte zoude dienen te worden aangetroffen, dat hij het land en den inborst harer ingezetenen kend, en daartegen ook bij diezelfde ingezetenen genoegzaam bekend is voor een kundig, eerlijk, en braaf mensch, om van den nodigen invloed te kunnen jouisseeren, waartoe ik, gevraagd zijnde, thans mogelijk den geschiksten persoon wel zoude kunnen aanwijzen, vermits, naar mijn inzien, zoodanig iemand tegenwoordig juist te Parijs zelve aanwezig is.

Oneindig meerder zou er over dit gewigtig onderwerp kunnen worden gezegd, maar de tijd kostbaar zijnde en het Fransch Gouvernement in zig zelfs genoegzaam verlicht om de gapingen en leegtens door eigen kennis te kunnen

aanvullen, zal ik mij derhalven hier bij bepalen, onder herhaling evenwel dat ik gaarne alle nadere ophelderingen wil geven die men van mij zoude kunnen komen te verlangen, teffens bereid en genegen zijnde daartoe in persoon over te komen wanneer men het noodig en raadzaam oordeelen mogt mij ten dien einde te requireeren.

22 *Augustus* 1801.

(Ex Biblioth. Regia Berolinensi. Ms. Germ. Fol. 893.)

MEMORIE OVER DE KAAP DE GOEDE HOOP.

De gelukkige ligging van de Kaap de Goede Hoop onder een gezegende luchtstreek van matige warmte en koude, is algemeen bekend, daarom zal ik er alhier niet van gewagen ; ook vorderd het geen breedvoerig betoog dat haare situatie op de Globe de gunstigste is welke men zoude kunnen verlangen voor eenen uitgestrekten handel, vermits men slegts het oog behoefd te slaan op de Kaard, om daarvan overtuigd te worden door het gezicht van haar plaatsing aan den zuidelijksten hoek van Africa, schier in het midden van de vier deelen die onzen aardbol uitmaken, en als een punt van verkenning op de onderscheidene routens om over den onmetelijken oceaan van het eene land te kunnen geraken na het andere ; maar van de innerlijke gesteldheid dezer gewigtige bezitting is de kennis zoo generaal niet, hoeveel er ook reeds over is geschreven door onderscheidene lieden van verdiensten in de verschillende vakken van geleerdheid, waarom het dan ook moeijlijker is te beoordeelen of zij werkelijk is van zulk een waardij dat het bezit er van eenen merkelijken invloed behoord te hebben op de onderhandelingen over het herstel van den vreede onder het Menschdom, en dit noopt mij om te beproeven of ik de zoo zeer uit elkander loopende denkbeelden dezer aangaande, niet zoude kunnen vereenigen en bepalen, op dat aan de reéele importantie van de Kaap geen meerder of minder belang werde gehegt dan zij wezentlijk verdient. Hiertoe is nodig, dat men weete wat de Kaap wás, vóór hare Verovering ; wat zij tans is in handen der Engelschen ; en wat zij bij herkrijging verder zoude kunnen worden onder een goed bestuur.

Ik zal dierhalven dus mijne verhandeling over het voorsz : onderwerp dan ook verdeelen in drie hoofdpunten, behelsende :

1. Een korte schets van den staat waarin de Colonie zich heeft bevonden onder de heerschappij der Nederlandsche Oost Indische Compagnie, waarbij onder anderen aangetoond worden zal door welke oorzaken haar verlies voornamentlijk is veroorzaakt geworden ;

2. Een opgave van de veranderingen door de Engelschen bewerkstelligd zedert hun oponthoud aan de Kaap, met indicatie der middelen welke na mate dezer veranderingen nu

zouden werden vereischt, om de herovering te kunnen ondernemen met hoop van goed gevolg ; en

3. Een aanwijzing der inrichtingen, door welke vervolgens voor het behoud dier belangrijke Colonie kan werden gezorgd, onder bevordering van het geluk en den welvaart der Ingezetenen niet alleen, maar ook van het belang van het Moederland en haaren bondgenooten.

Tot het eerste poinct, de beschrijving van den staat der Colonie onder het bestuur der Nederlandsche Oost Indische Compagnie toetredende, maak ik een aanvang met

De Plaatselijke Ligging en Gesteldheid des Lands.

Ten dezen opzichte kan men zeggen dat de Kaap door de natuur mildelijk is bedeeld geworden, want behalven haare voordeelige ligging tot eenen uitgestrekten handel met alle de Gewesten der Wereld, waarvan hierboven reeds is gewaagd, heeft zij in alle strekkingen, langs de geheele kust verscheidene baaijen, op welker rheeden men naar de verschillende saisoenen beurtelings met de schepen veilig leggen kan, benevens twee havens waarin men ten allen tijde zeker is tegen de woede der stormen.

Van deze baaijen zijn er twee gelegen aan de westzijde, te weten 1st de Saint Helena Baaij. Deze is van een zeer groote uitgestrektheid, en heeft het voordeel dat de Groote Berg rivier, die met kleine vaartuigen een end wegs op bevaren worden kan, zich in dezelve ontlast, welke omstandigheid de afvoering der producten makkelijk maakt, en tevens het halen van drinkwater voor de schepen faciliteerd. Des ongeagt, en schoon in de nabijheid verscheidene importante plaatsen liggen die granen opleveren, en ook andere producten kunnen voortbrengen, is dezelve door de Hollanders niet bevaren ; maar door diezelfde staat van verwaarlozing, een vreedzaame retraite voor de Walvisschen geworden zijnde, tot dat de Engelschen en Americanen zulks hadden opgemerkt, hebben deze beide natien dezelve daarentegen in de laatste jaren zeer sterk bezogt tot het vangen dier visschen en het koken van traan, dat hun altans geen verkeerde rekening moet hebben aangebragt, gemerkt het getal hunner scheepen, steeds toenemende, voor de overgave van de Kaap reeds was geklommen tot 50 en 100 in een mousson, zonder dat de

Hollandsche Oost Indische Compagnie, of de particuliere ingezeetenen deezer Republiek aan dien tak van handel eenig deel namen, ja, zonder dat de Kaapsche inwoonderen zelve eens aldaar een sloep of vaartuig hadden, of mogten hebben, om in den rijkdom hunner eigene stranden en kusten te kunnen participeeren.

2. De Tafel Baaij, een ruime, wijde kom, hebbende een goede rheede, waarop de scheepen, in tamelijk diep water, binnen het bereik van het geschut aan wal, voor anker liggen, en veilig zijn tegens alle stormen, behalven tegens die welke waaijen uit de streeken tusschen het Noorden en Westen, waarvoor de baaij open is ; schoon ook de kragt en woede dezer laatsten merkelijk worden afgekeerd door het Robben Eiland, gelegen aan het inkomen, tusschen de na Indien en Europa leidende passagien ; nogtans gebeurd het van tijd tot tijd wel eens dat 's winters schip of scheepen van derzelver ankers geslagen, op 't strand geworpen, en verbrijzeld worden, een kwaad waartegen men in vroeger tijden heeft tragten te voorzien door het opwerpen eener mouille ; dan den aanleg van dat werk vicieus zijnde, kon hetzelve niet lang bestaan tegens het geweld der baaren, involgen men er tegenswoordig bijna geene overblijfzelen meer van ontdekken kan, waarom dan ook dees rheede, ter ontwijking van het gevaar, niet meer gefrequenteerd wierd gedurende de zoogenaamd kwaade mousson, dat is van het begin van May af, tot het einde van Augustus toe ; anders was hier, alwaar de hoofdplaats der gantsche volkplanting gelegen is, staande den overigen tijd van 't jaar een grooten aanloop zoo van Hollandsche Compagnies als van vreemde naties scheepen, aan welke laatsten door de wetten der Maatschappij wel allen handel verboden was, doch die daarom niet nalieten een onbelemmerde commercie van in- en uitvoer met de ingezetenen te drijven, tegens betaling eener recognitie van 5 per cent op de waarde der koopmanschappen aan den Fiscaal, voor zijn privé, zonder dat uit dees overtreding der orders en schreeuwende misbruiking van de independentie aan het Fiscalaat gehegt, aan de Compagnie, die door dees practijk grootelijks geprejudicieert wierd, zelve eenig voordeel wierd aangebragt, tot dat de renovatie en handhaving der voorsz: orders, door bestelling der Commissarissen Generaal Nederburgh en Frij-

kenius, dit misbruik, waarmede het belang dier vreemdelingen zoo naauw verbonden was, doende ophouden, zij, door ontstentenis van gelegenheid tot het drijven van eenigen verderen handel, gaandeweg afdeinzende, naderhand zich niet anders vertoonden dan wanneer eenige noodwendigheid of zeeramp hun daartoe noodzaakten.

Men ziet hier de vestiges van een canaal, met welkers graving een begin is gemaakt geweest, om tusschen dies Tafel Baaij en de Baaijfals, waarvan de beschrijving nu staat te volgen, een binnenlandsche communicatie te openen, ten einde de scheepen zich 's winters, bij verlies van ankers als anderzints, door dezelve na laatstgem. baaij zouden kunnen retireeren, en des zomers van daar terugkomen. Men verbeelde zich van dees onderneming dat als er maar eerst een tamelijke gragt was gemaakt, de schuuring van het doordringend zeewater de verdere verbreding en verdieping dan wel van zelve zoude bewerken; evenwel is de zaak in zijne geboorte gezmoord, schoon anders de voltoijing groot nut aangebragt zoude hebben, en een middel zijn geweest ter voorkoming van veele schipbreuken en strandingen; maar vermoedelijk zal men begonnen hebben alvorens de mogelijkheid te berekenen, waaruit ontstaan is, dat wat eigentlijk het canaal had moeten wezen, nu is geworden de zoogenaamde Zoute rivier, een groote welzandige waterplas, die de nadering uit het land naar de stad moeijelijk maakt.

In en bij deze Zoute Rivier lieten zommige ingezetenen door hunne slaven schulpen uit den grond graven, tot het branden van kalk; terwijl anderen de minder moeijlijke gadering er van door diezelfde dienstbaare schepzels bewerkstelligen langs de stranden der zee.

Ook hadden de inwoonders gelegendheid voordeel te doen met de vischrijkheid der baaij, dewijl het aan hun was toegestaan kleine vaartuigen te mogen houden, die ook tevens wierden gebruikt tot transport van personen en goederen, zoo van als na boord der ter rheede liggende scheepen.

En twee of drie geassocieerde burgers exerceerden tevens, met vrij goed succes, de walvischvangst met sloepen, waartoe zij den nodigen ommeslag aan den oever der zee hadden staan, zonder dat zij navolgers vonden.

Bepalende de werkzaamheden in dees baaij zich tot dit een

en ander, terwijl ten Robben Eiland, de plaats van confinement der geschavotteerde misdadigers en bannelingen, door deze rampzaligen insgelijks schulpen tot kalk verzameld en vloersteenen gehouwen wierden, doch alleen voor rekening en ten behoeve van de Compagnie zelve; en op het verder zeewaards liggend onbewoond Dassen Eiland jaarlijks eens een robbenslag plaats had, ter bekoming van de nodige traan voor den ommeslag van het gouvernement, waartoe dan enige onderofficieren en soldaten uit het guarnisoen wierden afgezonden, tot dat door eenige slegte vangsten die jagt in de laatste jaren slechts nu en dan geschiedde, en eindelijk in 't geheel niet meer geexerceerd wierd.

De overige aan de oostkust gelegene baaijen, vijf in getal, zijn de navolgende :

3. De Baaij Fals is onder die benaming van groten omvang, en niet veilig als openleggende voor de zuidelijke en oostelijke winden, waarbij zich in het vaarwater verscheidene eilandjes en rotsen bevinden, van dewelken zommige slechts even boven de oppervlakte van het water zijn verheven, anderen alleen met laag water kunnen werden gezien, en nog anderen zich nimmer aan 't oog vertonen ; maar een inham, binnenwaards aan N.W. kant gesitueerd, en bekend onder de naam van de Simons baaij, leverd eene goede ankering op, in diep water, onder beschutting van bergen en hooge landen, en is de gewoone rheede welke de scheepen aandoen die de Kaap gedurende de winter of kwade mousson bezoeken, liggende aldaar zoo na aan wal dat men elkanderen gemakkelijk kan beroepen.

Dit voordeel van gedurende 6 maanden in 't jaar een generale rendezvous te zijn van alle heen en weer varende scheepen uit de verschillende gewesten der wereld, zou men zeggen, moest dezen oord zoo aanzienlijk en bloeijend hebben gemaakt, dat zij kon wedijveren met de hoofdplaats in de Tafel Baaij ; ondertusschen was niets minder waar. Behalven het Hospitaal en de Magazijnen, mitsgaders de wooningen van den Resident en verdere bediendens, vond men er slegts 5 à 6 burger huizen, welkers eigenaars allen handel met de aankomende scheepen gemonopoliseerd hebbende, met hals en macht een iegelijk afweerden die zich verder alhier wilde nederzetten om mede deel te nemen aan dien neering, terwijl

zij intusschen de schepelingen op eene onbarmhartige wijze smeden, door hun logies en levensmiddelen tegens ongehoorde prijzen te doen betalen. De Resident had in de commercie, leverantie, en winsten dezer lieden altoos zijn aandeel, en was dan ook, uit dien hoofde, hunne voorvegter in de handhaving van het geusurpeerd recht op alle de voordeelen dezer plaats, met uitsluiting aller ingezetenen die niet met hun waren geassocieerd; hij werkte dus mede in het onderdrukken der middelen die zouden hebben kunnen strekken om de vergrooting en vermeerdering der bevolking, gevolglijk ook het publiek welzijn te bevorderen; dat, hoe strijdig ook met zijnen plicht, evenwel kon worden verschoond, uit aanmerking van het kragtig motif van eigen belang waardoor hij wierd gedreven; maar welken naam men best zoude dienen te geven aan de onverantwoordelijke handelwijze der Regeering dezen aangaande, weet ik waarlijk niet; altans onverantwoordelijk en onrechtvaardig was het zekerlijk de hand te leenen, gelijk geschiede tot tegengang van den bloeij eens oords, waarmede het algemeen belang zeer naauw verbonden was, alleen uit consideratie voor een Resident en zommige particulieren; haare gemoedelijke gehoudenisse was toch zekerlijk de vermeerdering van welvaart in elk deel van het land aan haare zorge teovertrouwd, voor zoover die daarvoor vatbaar was, en de ingezetenen over 't algemeen te doen toenemen, vooral daar zulks in dit geval konde geschieden, zonder uit het oog te verliezen de oppressive staatkunde van de Compagnie, om altoos de vermeerdering der bevolking in de Colonie, zoo veel doenlijk, tegen te gaan.

De middelen van bestaan alhier bestonden even als op de Kaapsche rheede voornamentlijk in den morshandel, die tegens de verboden wierd gedreven met de scheepen van vreemde natien, en met de overheden van die van de Compagnie, tot dat die handel door de Commissarissen Generaal, bij hun aanwezen aan de Kaap, geheel is afgesneeden geworden; mitsgaders in de levering van provisien en het logeeren der scheepsvrienden aan wal, gedurende hun verblijf.

Voorts wierd er zeer veel excellente visch gevangen, doch gelijk in de Tafel-baaij, zoo ook hier, alleen voor dagelijksche consumptie, zonder dat er iets van gezouten of gekaakt wierd, om na elders te werden verzonden.

Ook lieten zommige ingezetenen schulpen rapen om kalk te branden, terwijl anderen het hout daartoe benodigd, en ter verzorging der scheepen, in de bergen deeden roeijen.

Een enkele plaats hier en daar, in de afgelegene gedeeltens, verschaften weide aan eenig vee.

In de bergen was een steengroeve, waarin met veel omslag en kosten steenen gehouwen wierden, ten dienste van de Compagnie.

De weg die na de hoofdplaats leid was zeer slegt, en dikwils schier onbruikbaar. Van de behuizingen der baaij af, tot aan de post van Muizenburg toe, meestal uit den berg gehouwen, had hij nu eens de steilte aan den eenen en het schuimend diep der zee aan de andere zijde, terwijl op andere plaatsen het spoor, bij tijden van ebbe, over het strand, en met hoog water door de brandingen ging ter ontwijking van het welzand, waarin men hogerop rijdende, zoude zijn vervallen ; wanneer men hier bijvoegd steiltens en laagtens over eenen rotsagtigen grond, mitsgaders groote, vaste, en kleindere losse klippen, waarmede de geheele passagie doorgaande als bezaaijd was, zal men bezeffen dat het eerder, en wel met recht, een defilée kon werden genoemd als eenen gebaanden weg voor rijtuigen. Behalven dezen, had men geen meerderen, of men zoude voor zoodanig moeten houden de schier impracticable voet en andere paden lopende over de toppen der hoogste bergen, dat niet wel zeer eigenaartig zoude kunnen geschieden.

4. De Mosselbaaij. Aan ruimte ontbreekt het hier niet, ook niet aan diepte, zelfs kunnen vaartuigen van middelmatige grootte vrij nabij de plaats der ontscheping ankeren ; maar hoe zeer zich in dees baaij verscheidene tamelijk groote rivieren ontlasten, is er evenwel gebrek aan versch drinkwater, doordien er geene beeken of fonteinen zijn ; op twee plaatsen slegts zooveel vogt uit de grond komt sieperen als nodig is om in de 24 uuren een enkel legger te vullen ; en de verzandingen of zandbanken aan de monden dier rivieren beletten dat men dezelve kan in- en opvaren, tot daar waar het zeewater, door de vloed ingedrongen, word gestuit, en het rivierwater van zout en brak zoet word. Dit inconvenient behoeft egter geen beletzel te zijn in het bevaren dezer baaij uit andere naburige plaatsen onder het ressort van het Kaapsch

Gouvernement, of elders gelegen, vermits men zich voor het kort traject en de weinige legdagen aan welke diergelijke expeditien onderhevig zijn, gemakkelijk bij voorraad kan voorzien van de gantsche benodigde quantiteit voor de geheele reise; gelijk zulks, toen de Hollandsche Oost Indische Compagnie nog in bezit was van 't land, dan ook niet verhinderde dat de Mosselbaaij gedurende de laatste jaren, in elk kwaade mousson geregeld wierd bezogt door een of meer harer scheepen, ter afhaling der granen welke de landlieden uit deeze streken voor den omslag van 't Gouvernement in dezelve hadden geleverd.

Dees graanhandel was mijn eigen werk. Ik bragt dezelve tot stand in den jare 1786, door het sluiten van een contract met de eigenaars der naburige plaatsen, welke meest allen zeer geschikt waren ter bebouwing, doch tot weiding van vee niet veel te betekenen hadden. Ingevolge hiervan wierden er magazijnen, logementen, en andere nodige getimmertens opgebouwd, ter zelfder plaatse waar de Portugeeschen voormaals hun etablissement hadden gehad, daar waar mogelijk in ander halve eeuw geen menschenvoetstap was gezet geworden, verving nu een militair officier met zijn detachement, mitsgaders eenige arbeiders ter bewerking van het koorn onder hunnen opzigter, de stille eenzaamheid. De landlieden, welke hunne velden tot nog toe woest hadden laten liggen, omdat het niet mogelijk was de voortbrengselen er van op zulk eene groote distantie, per as, over den landweg, na de hoofdplaats te vervoeren, begonnen die meer en meer te ontginnen en te bezaaijen: den ingeoogsten voorraad hier met gemak afgeleverd hebbende, ontfingen zij daarvoor gereede betaling; dit deed met den aanwas van hun vermogen, de lust tot den arbeid toenemen, en het gevolg daarvan was dat ik binnen korten tijd het genoegen had te mogen ontwaren, dat deze gantsche streek een veel bloeijender aspect had aangenomen dan haar kort te voren eigen was geweest. De tijd beloofde nog meer; evenwel heeft men het gemaakt accoord weder ingetrokken gehad, waarvan het natuurlijk gevolg geweest is dat alles spoedig zijn voorig ongunstig aanzien weder kreeg, en de landlieden, de kosten der bebouwing hunner velden aangewend, verloren ziende, terwijl zij zich nu ook van het grootste gedeelte van het bevorens door hun

aangehouden vee, hadden ontdaan, hoogst misnoegd wierden, en onder die ontevredenheid rascher weder agter uit gingen, dan zij voorwaards waren gekomen.

Overigens wierd er, noch voor noch na de evengemelde gedane opzegging van het geslotene contract tot levering van granen in de Mosselbaaij, iets anders of te meer gedreven, hetzij ten nutte der ingezetenen, of ten voordeele der Maatschappij zelve. Men mogt er zoo min als in eenige der andere afgelegene baaijen en inhammen der kust een schuit of ander vaartuig houden, zoodat zelfs het visschen ter vervulling van eigen behoefte zich moest bepalen bij de waadbare plaatsen aan de monden der rivieren en in de valleijen.

5. De Baaij Lagoa of Plettenbergs Baaij ligt meer open voor de zomerwinden als de even voorgaande, waartegen het een avantage is dat de ankers ter rheede geworpen worden in goede grond op de aanmerkelijke diepte van 10 tot 15 vademen, alzoo die diepte, bij storm uit zee, aan de instuivende golven en baaren meer gelegenheid laat om zich wijd van elkanderen uit te breiden, als anderzints wel het geval zoude wezen, hetgeen de scheepen dan ook in de gelegenheid steld zulk een onweder met minder gevaar voor derzelver touwen te kunnen afrijden, gelijk ik datzelve hebbe waargenomen, in 't bijzonder ter gelegenheid van een hevige oceaan uit den Zd. Oten. die een botte lagerwal maakte, wanneer de woede van zee en wind zoo verschrikkelijk was dat zelfs in de Simon's Baaij, daar men het anders zeer veilig oordeelt, een schip strande, terwijl twee in dees baaij liggende bodems het uithielden en behouden bleven.

Ook hier is de waterhaling moeijlijk, schoon er in dees baaij mede twee rivieren zich in zee uitstorten, want de kleinste, die de Pizang rivier genaamd word, is te ondiep, terwijl in de mond van de grootste, de Keurbooms rivier, doorgaans zulk een rolling staat dat men er niet wel, zonder groot gevaar te lopen, in of uit zoude kunnen komen. Daar evenwel in de nabijheid van de plaats alwaar de sloepen aan land komen, digt bij het strand, hier en daar een straaltje tamelijk goed water uit de ruigtens ten voorschijn komt, indiqueerende dat er wellen moeten zijn, is er grond om te veronderstellen dat dit ongemak verholpen zoude kunnen

worden, wanneer men den oorsprong dier wellen nagespoord hebbende, het water derzelve opving, en langs den kortsten weg strandwaards afleidde.

Schoon dees baaij als omringd is door onmetelijke bosschen, opgevuld met al zulk hout als men nodig heeft tot het construeeren van huizen, wagens, meubelen, affuiten en andere Artillerie noodwendigheden, gelijk mede tot den bouw van kleine vaartuigen en het equipeeren van grootere, bleef zij evenwel, schoon maar 3 à 4 dagreizen over zee van de Kaap afgelegen, ongefrequenteerd; men onderzocht ze zelfs niet eens, alhoewel op eenigen afstand, in het zoogenaamde Oude Niqualand, ter plaatse alwaar die bosschen hun aanvang nemen, circa 100 uuren ver van de Kaap, posten en houtkapperijen wierden aangelegt, om het nodige tot den ommeslag van het Gouvernement uit dezelve na de hoofdplaats te doen transporteeren met wagens over wegen welker ijsselijkheid men zich geen denkbeeld kan formeeren, niet alleen door een menigte van breede en diepe rivieren, die geene bruggen of veeren hebbende, allen moesten werden doorwaad, maar ook door wildernissen, mitsgaders zeeën en bergen van zuiver wit zand en doorzaaijd met stukken van rots, waarin de trekbeesten inzakten tot over de helft hunner poten; wat meer is, men bleef zelf in die onverschilligheid voortgaan, schoon een capitein ter Zee, in dienst van de Compagnie, Laurens de Zille genaamd, door disfortuin van weer en wind, alhier ter houw gekomen zijnde, bij zijn arrivement ter Kaapscher rheede, van hetgeen hierboven is gezegd een gedetailleerd schriftelijk rapport inleverde, met aanwijzing der middelen hoedanig men op zijn voorbeeld dezen oord best bevaren, en er de meeste partij van zoude kunnen trekken, totdat het verslag van gemelden De Zille, bij komste hier te lande van zijn wedervaren, en de daaruit voortgevloeijde waarnemingen, met betrekking tot de baaij van à la Goa aan Bewindhebberen gedaan, een order teweegbragt tot het doen onderzoeken dier baaij en der landstreek aan dezelve grenzende, ten einde men mogte weten of er middel zoude zijn tot een gemakkelijke inscheping van het toegestelde houtwerk, wanneer tot het exploiteeren der bosschen van de zeezijde mogte werden besloten, en of teffens de scheepen ter rheede bekwamelijk zouden kunnen ankeren, indien er bij de bewerkstelling dier

onderneming een of meer vaartuigen natoe wierden gezonden. Toen echter benoemde men daartoe twee lieden, maar de keuze, welke men van dezelve deed toonde reeds dadelijk, op eene sprekende wijze aan, dat zulks niet geschiede uit pligtsbetrachting en zugt ter bevordering van het welzijn dier Colonie en haarer ingezetenen, maar uit drang. Zij reisden heen, kwamen terug, en bragten berigt dat de zaak onuitvoerlijk was, ten minsten onderhevig aan zeer groote zwarigheden. Aanvankelijk schreef men dit ongunstig verslag, zoo strijdig met de bevindingen van Captein De Zille toe, alleen aan de bekende onkunde en onbekwaamheid van de geëmploijeerde commissie ; maar naderhand lekte het geheim uit, door de indiscretie en het onvoorzigtig gedrag van een dier lieden,—hij was gezaghebber van een der vaartuigen bij het Kaapsch Gouvernement bescheiden, en als zoodanig directelijk ondergeschikt aan de orders van den equipagemeester,—men kreeg te weten dat hij door gem. Equipagemeester was geinfluenceerd geworden door middel eener somme van vijf honderd rijksdaalders, tot het doen van het voorsz. valsch rapport. Het belang dat dien gemoedelozen ambtenaar, die tevens een mede regent in de Colonie was, bij zulk een schandaad had, bestond hierin : dorstig naar goud, had hij, door over zeer tedere consideratien heen te stappen, een onbepaalden invloed weten te verkrijgen op den geest van den toenmaligen Fiscaal, en door dat middel genoegzaam allen handel gemonopoliseerd, waaronder ook voornamentlijk was begrepen die in houtwaren, met de overheden van 's Comps. retourschepen, welk hem in 't bijzonder groote winsten aanbragt ; deze bron van spoedige verrijking stond te worden gestopt, hij kon zelfs verlies lijden op den grooten voorraad van reeds ingekogte houtwerken, indien door de gemakkelijkere vervoering van het inlandsch hout wierd teweeg gebragt dat dit eigen hout, in genoegzaame quantiteiten en voor goedkoper prijzen als bevorens, konde werden bekomen ; dierhalven moest het vaaren op de à la Goa Baaij tegengehouden, 's Compagnie's en 's Colonie's belang opgeofferd werden aan het particulier intrest van één man, die bekend was onder de benaming van de bloedzuiger der ingezetenen, en zulks geschiedde ook efficacieuselijk door het voorsz. valsch rapport van de gecorrumpeerde commissie, waarin de regering de

zwakheid had te berusten, zelfs blijde zijnde zulks met eenige gratie te kunnen doen, om zich maar altoos machinalement te mogen blijven bewegen binnen den ouden kring van gewone werkzaamheid en bestier.

Ik zelve evenwel, benevens eenige andere liefhebbers van hun Vaderland, onderrigt van hetgeen er kwam te gebeuren, en overtuigd van de mogelijkheid om het ontwerp ten uitvoer te brengen, bewerkten onder 's hands, doch eerst na verloop van verscheidene jaren, een nieuw besluit tot herziening der zaak, het teffens zoodanig dirigeerende dat dien last wierde opgedragen aan mij zelve, gezamentlijk met den toenmaligen Equipagemeester Duminy en den Burgerraad Van Reenen; werdende daaraan te gelijkertijd verbonden de Commissie tot oprichting van een Etablissement in de Mosselbaaij, ter bevordering der graan cultuur, waarvan boven reeds is gesproken, mitsgaders de nodige qualificatie om ook hier in de à la Goa Baaij maar dadelijk een aanvang te doen maken met de houtkapperij, en met den aanleg van de daartoe vereischt werdende ommeslag.

De commissie blijdelijk aangenomen hebbende, vertrokken wij in Maij 1786 na buiten, om dezelve ten uitvoer te brengen. Onze eigene bevindingen weezen nu uit dat het voorig rapport valsch was geweest. Alles was mogelijk en beloofde goed succes; diensvolgens bestelden wij dan ook dadelijk het nodige, en 's jaars daaraan wederkomende, ankerden wij ons schip zeer veilig voor een voltooijd magazijn van 200 voeten lang, reeds opgevuld met allerhande houtwerken, waarvan zonder veel moeijte of omslag zooveel aan boord gebragt wierd als den bodem laden kon, en eenige verdere beschikkingen gemaakt hebbende ter voltooijing van het begonnen werk, keerden wij na de Kaap terug, medebrengende de eerstelingen van eene onderneming die, wel voortgezet zijnde, groote voordeelen beloofde, en zoodanig gecalculeerd was (iets zeldzaams waarlijk) dat alle de belanghebbende partijen, de boeren welke het hout leverden, de Compagnie die het van hun kogt, en de burgers der stad aan wie het wederom uitverkogt wierd, er even zeer hunne rekening bij vonden, niettegenstaande er tevens was gezorgd dat ook de opzigter zijn behoorlijk middel van bestaan had. Desongeagt heeft men dezen handel in 1794 insgelijks opgegeeven, om dezelve geheel over te laten

aan de ingezetenen onderling, maar de nodige toestel en middelen hun daartoe ontbrekende, is het natuurlijk gevolg daarvan geweest verval van alle bezigheid hier ter plaatse, tot voorige nietigheid en disappointement voor de lieden die hun verblijf van elders herwaards overgebragt hadden, om door vlijtigen arbeid in dit nieuw middel van bestaan deel te nemen.

6. De Kromme Riviers Baaij. Hier heeft men voor twee of drie schepen een vrij goede ankering, veilig teegens alle winden uitgezondert de Z^{d} O^{ten}, gelegen vlak tegens over de mond dier rivier, waarvan dees baij deszelfs naam ontleend. In de nabijheid eener andere rivier welke zich ter dezer plaatse mede in zee stort, was reeds voor lange een rijke lootmijn ontdekt, die men zegt ook zilver te bevatten. Ik weet evenwel niet dat er ooit van onzentwegen opzettelijk een schip of vaartuig na dezen oord is gezonden geweest, doch bij de Engelschen was zij bekend in zoo ver dat hier eens onder voorwendzel van hevige twist met den scheepscapitein, zekere Colonel Dalrymple, vermaard wegens zijne geographische kundigheden, aan wal gezet wierd, die vervolgens met behulp der ingezetenen over den landweg na de Kaap opkwaam, en daardoor gelegenheid had de gesteldheid der binnenlanden persoonlijk te kunnen opnemen.

7. De Zwarte Kops Riviers Baaij. Deze was de laatste van eenige naam aan de Oostkust, op 't grondgebied van de Oost Indische Compagnie gelegen. Men had er nog niet anders als slegts bij toeval op gevaren, zonder er in allen gevalle eenige partij van te trekken, schoon den vrugtbaarsten grond des werelds tot de graancultuur, uitgestrekte houtbosschen, gezond en vet vee in overvloed, mitsgaders een rariteit van de schoonste visch in nog grooten menigte, een schier onuitputtelijke voorraad van zuiver wit zout, ook walvisschen en robben, maar boven alles het uitstekend voorrecht, waarmede de andere baaijen niet zijn beschonken, van rijkelijk van versch drinkwater voorzien te zijn, gevoegd bij de fraaijste plaatselijke gelegenheid tot vestiging van een Etablissement zich met elkanderen vereenigden, om daartoe uit te nodigen, en van zulk eene onderneming zeer veel goeds te beloven.

De twee Havens zijn

1. De zoogenaamde Zaldanha Baaij, een ruime zeeboezem tusschen de Saint Helena en Tafelbaaijen, lopende in eene gelijke strekking met de kust Z^d en N^d, terwijl het inkomen daarentegen is W^t en O^t, dat, gelijk lichtelijk is te begrijpen, een stille zee maakt, vooral op plaatsen daar uitstekende hoeken kleindere inhammen formeerende, en eilanden, de beweging van het water nog meer afkeeren; daarom zond men ook ter vertimmering herwaards alle scheepen die gekield of van importante gebreken hersteld moesten werden; en vermits men zich met eenigen toestel aan verscheidene kanten even zoo zeer kan secureeren tegen de vijandelijke aanvallen, als men er veilig ligt voor de stormen, was deze baaij ook meer dan eens de wijkplaats van smaldeelen, bestaande uit bodems de Oost Indische Compagnie toebehoorende, of scheepen van oorlog dezer republiek, maar telkens evenwel met den noodlottigsten uitslag, gemerkt alle de scheepen der Maatschappij welke men in anno 1780 hier geborgen had, door verkeerde directie en verzuim, een prooij wierden der Engelschen, onder Commandeur Johnstone, en een gelijk lot nu onlangs ook wederom is te beurt gevallen aan het escader van den Schout bij Nagt Lucas. Tegens deze voordeelen moet men overstellen de inconvenienten, waarvan de voornaamste is het doorgaand gebrek aan versch water en de ondiepte na den kant waar men er nog eenigen voorraad van aantreft, hetwelk de scheepen verplicht op een zeer grooten afstand van de waterplaats te moeten ankeren, en hunne benodigdheid met moeijte door kleine vaartuigen uuren ver te laten halen; ook is dees ondiepte zelve een wezentlijke beletzel voor groote en zwaar beladene bodems aan te kunnen komen, daar, waar anders de beste ligplaatsen zouden zijn; een klein detachement gecommandeert door een onderofficier maakte hier de bezetting uit, doch de zwakheid dezer post en haaren verren afstand van de gewone ankering der scheepen veroorzaakte dat men het recht van possessie niet behoorlijk kon maintineeren, zoodat de vreemde natien, bizonder de Engelschen en Americanen, zich de vrijheid aanmatigden ook in dees baaij robben te slaan, walvisschen te vangen, traan te kooken, en diergelijke ongeoorloofde dingen meer, te bedrijven,

ten spijt der ingezetenen die zulks niet vermogten te doen, en daartoe ook de nodige middelen niet aan handen hadden, ja, zelfs niet in de gelegenheid waren van de proximiteit hunner plaatsen aan de zee gebruik te maken tot een onkostbaarder en gemakkelijker overvoer van producten na de hoofdplaats, en daarom van hier, even als uit de Saint Helena Baaij, alles per as moesten transporteeren over den moeijlijksten en verdrietigsten weg, grootelijks uit louter wit zand bestaande, zoodat voor de burgers en bewoonders alles hier verloren was, zelfs den grooten overvloed van visch, die anders werkzaamheid, voedzel, en voordeel, zoude hebben kunnen opleveren, waartegen de Compagnie, buiten de vertimmering harer scheepen, hier wel eens kalk vandaan haalde voor de publieke metzelwerken, zonder meer dat altans geen ziel en leven kon bijzetten aan een oord doods op zich zelfs.

2. De Hout Baaij, gelegen tusschen Baaijfals en de Tafelbaaij, haar klein bestek is een ongunstig articul, en de blinde klippen aan den ingang gelegen, een ander ; doch deze inconvenienten, op zich zelve beschouwd, worden voordeelige omstandigheden, wanneer men ze verbind met de veiligheid der plaats ; den kleinen omvang faciliteerd dan de versterking, en de rotsen maken het forceeren van de bovensdien zeer naauwe passagie tevens zoo niet ondoenlijk, dan doch hoogst moeijelijk en periculeus ; nog is er in de haven zelve gebrek aan genoegzaam drinkwater, vermits men er niets meer aantreft dan hetgeen op een enkelde plaats langs de steilte des bergs, zoo langzaam uit de grond komt zieperen, dat men er naauwlijks zijnen dorst aan lesschen kan, hoe zeer ook zorgvuldiglijk opgevangen, en door een buisje afgeleid, terwijl ook de ondiepte eener riviertje, welke zich hier ter plaatse in de zee komt ontlasten, niet toelaat hetzelve op te kunnen varen, zoo dat de provisie van water voor de scheepen uit dit riviertje met wagens moet werden aangereden. Met dit alles kunnen enkelde scheepen in dees baaij tegens alle winden volkomen veilig liggen, als van rondsomme beschut werdende door zeer hoge en steile bergen, die met de voet in zee staan, ook kan men hier een klein escader even zoo goed tegens storm en vijand secureeren, wanneer men de kleinste scheepen binnenwaards plaatst, en de grootere verder buiten heen, zoodanig embosseerd

dat zij in eene gelijke linie agter elkander gelegen, niet zwenken kunnen. Dit bleek onder anderen in den jare 1780, toen men ook hier een gedeelte van 's Compagnie's rijke retourvloot binnen gebragt had, ter beveiliging tegen de Engelschen. Na dat de scheepen op de evengemelde wijze waren vastgemaakt, zoodanig dat de voorste en agterste derzelve zoo na aan wal kwamen te liggen dat zij met de ebbe ter naauwer nood water genoeg hadden om te kunnen blijven vlotten, garneerde men de buitenzijde met zoo veel canon als er schietgaten waren; het overige geschut wierd aan land gebragt en geplaatst bij het inkomen op den westelijken oever, op eene in der haast aangelegde batterij van takkebosschen. Zoo geposteerd, wagtte men de verschijning des vijands af. Hij kwam ook werkelijk opdagen met de geheele talrijke vloot onder Commandeur Johnstone; vooruitgezondene fregatten recognosceerden de baaij een en andermaal verscheidene dagen na malkander; de vloot zelve naderde ook meer dan eens, als met oogmerk om de passagie te forceeren; evenwel beraadde zig den bevelhebber, na de defensie naauwkeurig opgenomen te hebben, en liet de onderneming om zich ook van dezen rijken buit meester te maken, steken, schoon het zwaarste geschut dat men hem tegen kon stellen maar slegts 8 lb. bals schoot, en de verdere verdedigingsmiddelen hoogst gebrekkig, mitsgaders even zoo ontoereikend waren, en schoon hij bovensdien eene volledige kennis had van de haven, met zijne dieptens en toegangen, gelijk zulks niet alleen genoegzaam uit deszelfs manœuvres bleek, maar ik, buiten dees, daarvan ook de verzekering had, door het geen twee jaren te voren was geschied, toen Admiraal Edward Hughes, voor de uitbarsting des oorlogs tusschen Holland en Engeland, als vriend dezen uithoek aandeed. Hij liet namentlijk in zijn traject van Baaij Fals naar de Kaapsche rheede een fregat hier in de Houtbaaij binnenloopen, schoon nimmer bevorens door eenig schip bezogt, met al die securiteit welke alleen de bewustheid eener goede en naauwkeurige onderrigting verschaffen kon. Het vaartuig zeilde de haven in met volle zeilen, en wierp het anker op de plaats in onze kaarten als de geschikste aangestipt. Dit baarde opziens en maakte mij met meer andere nieuwsgierig, om agter het geheim te komen. Ik zogt en vond de draad van het kluwen, door

mijnen famillairen ommegang aan boord van den Admiraal, een ander lid der Kaapsche regeering, op wien daarbij tevens voornamentlijk neer kwam, de defensie des lands, had, misbruik makende van het acces dat hij in gemelde zijne kwaliteit had tot de secretarij, als ter zijner eigener speculatie van daar afgehaald, en met zich mede na huis genomen, de kaart, welk op order van het Gouvernement van de Houtbaaij was geformeerd; hij had daarvan zelve een naauwkeurige aftekening gemaakt, en die gegeven aan den Engelschen Vlootvoogd, strijdig met zijn eed, met zijn plicht, en met de veiligheid der Colonie, waarvan hij een regent en inboorling was, en welkers verdediging bovendien meer bijzonder aan hem dan aan de overige leden der regering was opgedragen, vooral daar men toen reeds konde vooruit zien dat het wel haast zoude komen tot een vreedebreuk tusschen ons en de Engelschen, maar goud was zijn afgod, dit wist iedereen, ook zogt hij zich te dringen in gunst bij het Engelsch Gouvernement, ten einde vervolgens door hetzelve te werden geemployeerd na zeker plan, dat evenwel mislukte. Zoodat hij aan eigen belang en hebzucht opofferende al wat aan een man van eer dierbaarst zijn moet, zoo doende de vijand zijns Vaderland in de handen had gewerkt, zonder dat die er evenwel voor dit maal voordeel mede konde doen.

Hoezeer deze veiligheid nu ook verzeld ging van de nabijheid der hoofdplaats, en de meerdere faciliteit daaruit ontstaande, om de baaij zelve en de schepen daarin liggende tegens alle vijandelijke aanrandingen, met het guarnisoen te kunnen beschermen, benevens het voordeel dat de weg derwaards leidende oneindig beter was dan die na Baaijfals, heeft men er evenwel zeedert geen ander of meerder gebruik van gemaakt dan er een paar Fransche prijsscheepen te Rio de la Goa genomen in op te leggen, tot dat het lot dier vaartuigen, hier te lande beslischt zijnde, zij konden werden verkogt; dus waren er dan ook geene werven of magazijnen, noch ook wooningen, dan slegts een eenige, dat eerder een hut als huis kon werden genoemd, toebehorende aan den eigenaar van een plaats op een half uur afstands van het strand gelegen, waarin hij zijn visch, in grooten overvloed alhier gevangen, liet zouten, droogen, en bewaren.

Ook zag men, behalve de evengemelde, geene plaatsen

meer aan dezen oord, voor zoo ver 't oog kon zien, schoon de vallijen bouwland en de bergen weiden genoeg opleverden; alleen had de Compagnie een houtkapperspost gevestigd aan de voet van een tamelijk groot bosch, waarin niets beduidende kleinigheden wierden toegesteld voor den huizelijken ommeslag van het Gouvernement. Alles was dus zonder ziel, zonder leven, en had zulk een doods en naar aspect als men zich uit de vorenstaande beschrijving gemakkelijk kan voorstellen.

Heeft nu de natuur aan de kusten geschonken zoo veele havens en baaijen tot gemak van den koophandel en veiligheid der schepen, niet minder overvloedig heeft zij de binnenlanden bedagt van hetgeen nodig is voor het bestaan der ingezetenen zelve, en tot een uitgebreide commercie tusschen hun en de bewoonders van andere gewesten. Laat ons, na eene vooraf-gaande korte beschrijving van de inwendige gesteldheid des lands zelve, dat betoogen door een opgave der voortbrengzelen die de Colonie over 't algemeen opleverde, met aanwijzing van welke derzelve al, en van welke daarentegen geen partij wierd getrokken.

Zoo als het land zich uit zee vertoond is het ook in der daad van binnen, ten uitersten bergachtig namentlijk. Waar geen hemelhogen berg staat, vind men, zo niet eenen minderen, dan tog een heuvel; maar tusschen die bergen liggen, onder weinige dorre streeken, ook vrugtbare vallijen, geschikt tot allerhande cultures waartoe de verscheidenheid van grond niet weinig toebrengt, en grasrijke vlaktens tot weiden voor 't vee, alle bevogtigd door een menigte van rivieren en beeken, zoodat in de nabijheid van de stad niet alleen deze laage gedeeltens, maar ook zeer veele hooge, ja zelfs geheele ruggen bebouwd zijn, terwijl verder af overvloedige gelegenheid is tot veeteelt, en om ook op andere manieren voordeel te trekken uit de aarde; maar daar bestonden, onder het gebied der Nederlandsche Oost Indische Compagnie, groote hinderpalen, gezwegen van de politique maatregelen om de vermeerdering der bevolking te beletten, welke de vermeerdering van den bloeij des lands tegenhielden, vermits in de baaijen geene Etablissementen waren; en dezelve dus ook niet wierden bevaren, moesten alle producten, zelfs uit de verste districten op een maand afstands gelegen, over land met wagens na de Kaap werden opgebragt; evenwel waren de wegen op sommige

plaatsen schier ondoorkomelijk; terwijl over de 's winters hoog oplopende rivieren noch bruggen, noch ponten, wierden gevonden, waardoor wierd veroorzaakt dat de landlieden dikwils weeken en maanden voor die rivieren moesten blijven liggen, alvorens zij dezelve konden doorwaden; ja, zomwijlen ook wel eens genoodzaakt waren met hunne producten wederom na huis terug te moeten keeren, na bereids een goed gedeelte van den weg afgelegt gehad te hebben. Dit, zal men moeten erkennen, was fatiguant, verdrietig, en moedbeneemend; daarbij behoorden de meeste plaatsen de ingezetenen niet in eigendom toe, maar stonden ter dispositie van den Gouverneur, die dezelve aan de bruikers in lening uitgaf tegens een recognitie van 24 rijxdaalders 's jaars en het serviteit om de tiende van al het graan dat er op gewonnen zoude worden insgelijks aan de Compagnie te moeten opbrengen. Zulk een leningsplaats besloeg een uur velds over 't kruis; maar vermits alle de fonteinen en beekjes aan dien oord dikwils geenclareerd waren in twee diergelijke plaatsen, op een afstand van 3 à 4 uuren van elkanderen gelegen, terwijl het veldbestek daartusschen integendeel onvoorzien was van drinkwater, waarom geen derde er zich op kon neerslaan, zoo was het niets zeldzaams te zien dat twee boeren te zamen, of een boer, wanneer hij de beide plaatsen in lening had, alléén gebruik maakte van wel 5 of 6 uuren velds voor de twee uuren welke hem, strict genomen, maar toekwamen; en dat er op die gantsche ruimte niets anders wierd gevonden dan een slegt huis of stroohut, nevens de boer en zijne famille met een paar Hottentotten en wat vee, alzoo ontstentenis van eigendom de lust benam om aan de ontginning te arbeiden, en deed opzien tegens de kosten daartoe en tot verdere verbeteringen vereischt werdende. Op die wijze kon toevallig heel veel land te beurt vallen aan iemand die het ongecultiveerd liet leggen, of niet nodig had, daar een meer werkzaamen en behoeftigen medeburger, verdrongen, geen heenkomen wist te vinden. Maar daarbij bepaalde zich het kwaad niet, de Gouverneurs zelve hadden plaatsen van de Compagnie in gebruik, die de beste waren van het gantsche land; zij hadden ook vrienden en aanhangers die zij wilden begunstigen, en viel de begeerte dezer lieden op land, dan zag men wel eens tot tien en meer plaatsen, zoo als die hierboven beschreven zijn, in lening, uitgeven aan een

eenig persoon, die met het gebruik der tusschen ruimten dan zooveel had in bestek als menig provincie hier te lande niet bedraagd. Wat toch was er meer nodig om de bevolking te bestrooijen, de Colonie over 't algemeen in een ongecultiveerden staat te onderhouden, en de bronnen van werkzaamheid, overvloed, en rijkdom, in den buik der aarde te doen begraven blijven. Dit waren evenwel niet de eenige hinderpalen; doch in weerwil van alle dezelve hadden de ingezetenen toch genoeg om wezenlijke armoede af te keeren, zich het nodige te kunnen aanschaffen, en van hunnen overvloed aan anderen te kunnen mededeelen.

Dit ons nu als van zelve leidende tot het bovengemeld Articul,

De Principaalste Voortbrengzelen,

zullen wij, overeenkomstig het oogmerk eerst verhandelen dezulken waarmede de inwoonderen voordeel deeden, en die waren de navolgende:

Wijn.

De cultuure hiervan geschiedde in de streeken het naast bij de stad gelegen, tot op een afstand van 2 of uiterlijk 3 dagreisens. Verderaf beloonde zulks de moeijte en kosten van transport niet; men was er onkundig van de bereiding, had gebrek aan vaatwerk en bergplaats, en kweekte er daarom niet meer van als een ieder nodig had tot een geringen voorraad voor eigen gebruik.

Men heeft heerlijke soorten van wijnen aan de Kaap, maar zij word te jong, vervalscht, en bedorven en gedronken verkogt, hetwelk haar een kwaade reputatie heeft aangebragt, en belet dat zij niet veel buiten 's lands gezogt of gebruikt word. 's Compagnies Comptoiren in Indien wierden er evenwel mede voorzien, gelijk mede hare gaande en komende scheepen: ook kogten de Franschen en Engelschen er veel van in tijden van oorlog voor hunne legers en vloten; buitendien is er een uitzondering in faveure van de Constantia, gemerkt die steeds zeer gewild is, hoezeer men dikwijls vreemdelingen en slegte kenners afzet met Muscadel in plaats van Constantia wijn.

Niettegenstaande deze bepaalde cultuure, is het door overvloedige oogsten meer dan eens gebeurd dat de wijngaar-

deniers, uit hoofde van het doorgaand gebrek aan fustagien, van de genes op den handel gelegt, en ontstentenis der evengemelde zeldzaame gelegenheden tot een geoorloofd debiet, hunne geperste wijnen niet kunnende bergen, noch verkoopen, de vaten hebben opengeslagen, en uit mismoedigheid dat heerlijk vogt over den grond hebben laten uitlopen en verloren gaan ; hoe groot zou dus de voorraad niet kunnen worden bij een uitbreiding van den wijnbouw over alle de meenigvuldige streeken die geschikt zijn ter voortbrenging van den druif ?

Brandewijn.

In vroegere tijden stookte men dezelve alleen van de doppen en steelen der uitgeperste druiven ; naderhand evenwel bij overvloedige oogsten, en als er vaatwerk te kort kwam, ook van den reeds toebereiden wijn, dat in goedkoope tijden meer winst gaf, altans in allen gevalle minder schadelijk was dan de wijn te laten uitlopen en verloren gaan.

Azijn

van wijn en van bier. Vrij goed van zoort, schoon zeer eenvoudig en onkostbaar in de toebereiding.

Bier,

van garst gebrouwen, was een uitsluitend privilegie gehegt aan een plaats gelegen op een half uur afstands van de Kaap, aan het zoogenaamde Rondebosje, met het recht om uit de private bosschen van de Compagnie langs de Duijvels en Tafelbergen het hout daartoe benodigd, te mogen halen. Dewijl niemand anders Bier mogt maken om hetzelve te verkopen, en dus zoowel den pachter die de sleet van deze drank had, als de overige ingezetenen, bij den eigenaar van opgemelde plaats moesten ten offer komen, was en bleef de kwaliteit van dit Bier, door gebrek aan mededinging, zeer slegt.

Tarw

wierd alsmede maar in de nabijheid van de stad gewonnen, hooge landen, onvoorzien van water, dienden daartoe, dat bij drooge jaren, gepaard met de uitputting en slegte bebouwing der velden, wel eens schaarschheid te weeg bragt ; dan had

men voor eigen behoefte nauwlijks genoeg, terwijl er daarentegen in natte saisoenen zulk een abundantie was, dat men niet alleen 's Compagnies Indische bezittingen genoegzaam kon voorzien, maar ook geheele scheepsladingen verzenden na Nederland, Mauritius, en elders. Om aan dees ongelijkheid te remedieeren, en te zorgen dat er ten minsten altoos genoeg was voor eigen behoefte, besloot de Regering de graanbouw ook aan te moedigen in den omtrek van de Mosselbaaij, en wierd dat werk ook tot stand gebragt, gelijk gebleken is bij de beschrijving dier baaij ; maar men liet, zooals zulks daar ter plaatse insgelijks is gerapporteerd, die onderneming wederom in duigen vallen, door valsche raisonnementen en verkeerde gevolgtrekkingen die niet konden uitkomen ; en daarmede was de zaak, met al zijne inconvenienten wederom terug gebragt op den ouden voet, hoezeer ook een meenigte nieuwe nimmer ontgonnen landen, als rijkhalsden na de ploeg.

Garst,

geteeld in dezelfde streeken als de tarw, diende meestal tot voeder voor de paarden, terwijl het weinige dat van den voorraad overbleef tot gort vermalen wierd voor eigen consumptie, mitsgaders de verzorging van 's Compagnies passeerende scheepen en haare Etablissementen in Indien, zelfs was er van dit articul wel eens gebrek aan het nodige ter aan de ganghouding van maar een enkelde Bierbrouwerij, welke men aan de Kaap had.

Rogge.

Daar er geen ander brood wierd gegeten als van tarw, lag men zich weinig toe op dit articul, alleen wierd er nu en dan wat van gebouwd, in streken alwaar men gebrek had aan riet, niet om het zaad, maar om de lange halmen te gebruiken tot dekstroo voor de huizen en schuuren der boeren.

Haver,

schoon hier het gewoone voeder voor de paarden, wierd het bij ons met weinig graagte door die dieren gegeeten, waarom zij dan ook garst kregen, en de haverbouw in geen aanmerking kwam.

Erwten en Boonen.

Op deze beide artieulen lag men zich toe iets verder landwaards in, om dat den hogeren prijs de kosten van het transport per as, na de stad, goedmaken kon. Wat men hiervan niet zelf gebruikte, wierd verstrekt aan de gaande en komende seheepen, of verzonden naar Indien.

Bokken

wierden gehouden op de weiden alwaar men geene sehaapen hebben kan, om derzelver huiden, terwijl men hun vleeseh ook wel eens at bij gebrek aan wat beters.

Schaapen.

Daarvan zag men in de proximiteit van de hoofdplaats niets anders of meer dan hetgeen gedoemd was ter slagting, al het overige begonnen eerst aan te treffen daar waar den land en akkerbouw eesseerde, en zoo verder tot aan de uiterste grenzen toe, hier in kleine, elders wederom in groote kudden. Een voornaam artieul tot levensonderhoud zijnde, was de eonsumptie daarin uitermaten groot. Men at het vleeseh en het vet uit den dikken staart der Kaapsehe sehaapen, van het overige nieren vet maakte men kaarssen, en de huiden wierden, met die der bokken, bereid tot leder voor broeken en sehoenen; maar uit het hairig wol trok niemand eenige partij, sehoon een burger, door de oprigting van een zeer voordeelige fabriek had doen zien dat men er voor goedkoop geld, met grote winst, deugdzame hoeden van maken kon; en met de teelt der Europesehe zoogenaamde Spaansehe sehaapen, was het nog zoo ver niet gevordert dat derzelver fijnder wol een objeet ter bewerking of van de negotie kon opleveren.

Beesten of Runderen.

Hiermede was het gesteld als met de sehaapen. Geene andere in de nabijheid als die gedoemd waren om te worden geslagt, en de trekossen zoo voor den boeren ommeslag, als voor de karrerijen, welke laatstgemelden dan nog met het invallen van de winter mousson verzonden moesten worden na streeken waar zij beter aarden konden; den grooten hoop

daarentegen was in de binnenlanden verspreid, en wel meest in de verste districten. Het onnoemelijk aantal dat er jaarlijks van gekeeld wierd, wierd voor het grootste gedeelte in de Colonie zelve geconsumeerd, de rest zoutte men voor eigen gebruik, ter verzending na elders, en om verstrekt te worden aan de scheepen welke de Kaap aandeden; van de huiden en de talk trok men mede partij.

Deze runderen zijn oneindig veel kleinder en ligter dan de Hollandsche, gevende 6 koeijen zamen ook zooveel melk niet als een der laatstgemelde, terwijl zij met elkanderen toch nog meer gras vreeten, en groten ommeslag veroorzaken. Dit ingezien zijnde door eenige weinige lieden, hebben zij zig er op toegelegt om een beter rasch te verkrijgen, door oprechte Vaderlandsche koeijen en bullen te doen overkomen, en deze laatsten zich te laten vermengen met de Kaapsche koeijen, vervolgens zorgdragende de daarvan ontstaande bastaard kalveren altoos wederom te brengen tot den oorspronkelijken bul, om het echte soort daardoor gaandeweg nader te komen; en dit is hun al vrij wel gelukt, zoodat men hoop heeft, onder eene goede directie, binnen weinige, doch onder eene slegte toch eens in der tijd, een betere soort van runderen, en mogelijk ook wel meer voordeelige wolgevende schaapen, alomme in de Colonie genaturaliseerd te zien.

Paarden.

Schoon men overal stoeterijen aantrof, moesten de beste en talrijkste toch ook al mede diep landwaards in gezogt worden, omdat daar meer vrijheid en betere weide voor dezelve was. De oorspronkelijke Kaapsche paarden waren meestal klein, niet extra fraaij, maar evenwel geschikt en goed voor den dienst waartoe men ze nodig had. Voor 25 jaren bragt zeker Fransch scheeps capitein la Chirandais van Rio de la Plata drie Spaansche hengsten mede, waarvan de Gouverneur een kreeg, het hoofd der militie de tweede, en ik de derde. Van deze hengsten met onze gewone paarden kwaam een tweede soort voor den dag, niet grooter, maar mooijer en beter, en nu kortelings hebben dezelfde burgers die zich toelagen op de teelt van Spaansche schaapen, en Hollandsche koebeesten, ook met zware kosten uit America doen overkomen Engelsche paarden, en door vermenging

derzelve met de twee voorige zoorten, een derde rasch doen ontstaan, veel hooger, zwaarder, en sterker dan de beide anderen, zoodat er nu drie soorten van tamme paarden zijn, zeer onderscheiden in gestalte, in deugd en prijs, doch die allen evenwel maar in de Colonie zelve worden omgezet, zonder dat er meer van worden verkogt, om na buiten 's lands te worden vervoerd, dan slegts nu en dan eens een enkelde voor St. Helena of Mauritius.

Varkens, Kalkoenen, Eenden, Gansen, Hoenders, en andere gevogelte meer waren allerwegen in toereikende overvloed tot eigen gebruik en gerief der passeerende scheepen, aan te treffen.

Markten van vee, als paarden, beesten, schaapen, wierden in de Colonie niet gehouden, de slagters moesten hetgeen zij nodig hadden zelve uit de verstgelegene streeken laten afhalen door gewapende knegts, mitsgaders bij hun in huur zijnde Hottentotten en slaven, en hij die een paard nodig had kon rondrijden en zoeken tot dat hij er een na zijn zin vond, of was verplicht zoo lang te wagten tot dat den een of ander buitenman, opkomende, er juist een medebragt die hem geviel. Ik erken dat dit alles zijne inconvenienten had, want het gebeurde wel eens dat het bijeenverzameld vee der slagters, bij deszelfs opdrijving na de Kaap, door de stropende Bosjesmans-hottentotten overvallen, en geheellijk of ten deele buit gemaakt wierd, in weerwil der gewapende escorte die hetzelve vergezelde, ook kon een liefhebber niet wel opsporen het beste paard dat er te krijgen was, noch den eigenaar er voor bedingen den hoogsten prijs door ontstentenis van concurrentie, en daarom heb ik mijne gedachten wel eens laten gaan over het invoeren van jaarmarkten, gelijk hier in Europa plaats heeft; maar eene gewigtige zwarigheid deed zich telkens voor, zonder dat ik die wist uit den weg te ruimen; de lieden die hun vee ter markt wilden brengen zouden daartoe genoegzaam gelijktijdig hunne plaatsen moeten verlaten; van zulk een schoone gelegenheid zouden de onverzoenbare Bosjesmans ongetwijfeld gebruik maken tot het doen van een generalen stroop, en zulks gebeurende, zoude er roof, moord, en verwoesting over het land werden gebragt, zonder dat het was te keeren, tot ongeluk en verderf der absenten

en terug geblevenen. Eerst moet men dierhalven denken aan de vreede met die wilden, en dan aan de jaarmarkten.

BOTER

kwam meest ver van buiten, uit de landstreeken daar men zich principalijk met de veeteelte erneerde. Droge jaren, die schrale weiden veroorzaakten, maakten haar duur, waartegen omgekeerde saisoenen de prijs merkelijk deden dalen ; maar schoon zulks natuurlijk invloed had op de kwantiteit die gewonnen wierd, bleef nogtans de hoeveelheid welke men Kaapwaards bragt steeds nagenoeg dezelfde, ten ware een sterken aanloop van scheepen, of het toevallig verblijf van een buitengewoon aantal Troupes, de consumptie extraordinair deed toenemen. De reden is dezen : bij een sterker toevoer zou de prijs te laag zijn gevallen om, naar aftrek der kosten van het moeilijk transport, een evenredige winst te kunnen doen overblijven, daarom staakte men de toevoer na de stad, zoodra de Compagnie voorzien zijnde voor Indien, en de ingezetenen voor eigen gebruik, de navraag begon te verflaauwen, en begon een ieder van zijne overgehoudene boter, alsdan zeep te zieden, die langer tegens bederf bewaard kon blijven, makkelijker te vervoeren was, en wegens de sterke consumptie meest altoos vrij duur betaald wierd.

ZEEP.

Zoo even is gezegt, dat die wierd gemaakt ook van boter ; maar het eigentlijk voornaam ingredient was de talk welke de buitenlieden opgaderden van het vee dat zij tot eigen gebruik slagteden, en niet zelve in hunne huishoudingen nodig hadden tot brand. De qualiteit was slegt, en de hoeveelheid niet toereikende voor de behoefte der ingezetenen ; welverre van uitvoer, heeft er dus invoer van dit articul plaats gehad, hetwelk zal voortduren tot dat men door het maken van betere zeep de voorkeur zal doen vervallen die aan de uitlandsche gegeeven word, en de inlandsche daardoor hoog genoeg stijgen zal om de kosten eener meer volmaakte bereiding van betere ingredienten te kunnen dragen.

HUIDEN.

Die van de schaapen, herten, tamme en wilde bokken bereid zijnde, wierden meest in de Colonie zelve verbruikt

tot broeken, schoenen, en andere eindens, maar de kalfs en beesten vellen droogde men, en verkogte ze vervolgens benevens de elands, koedoes, wilde paarden, en wilde ezelshuiden aan vreemde natien over het algemeen, maar de beesten vellen in 't bijzonder, voornamentlijk aan de Americanen.

ZOUT.

Wat men van dit articul gebruikte was het natuurlijk voortbrengzel van het zee- en regenwater, besloten in ziltige plaatsen, en aldaar door de hitte der zonne uitgedampt. Die plaatsen, gelegen langs de stranden, in dorre vlakten, of tusschen zandige duinen, wierden Pannen genoemd, en in deze pannen bleef, na dat al het water opgetrokken of door de aarde ingezogen was, het zout, hier zeer fijn en hagelwit, elders wederom grof en minder helder van couleur, droog op den bodem liggen. Schaars leverden die welke digt genoeg bij de Kaap gelegen waren, om er het transport vandaan te kunnen doen, met wagens, een toereikende voorraad op voor de consumptie in en om de stad; des niet te min, leefde men met alle de pannen het geheele land door zeer roekeloos, bedervende dezelfde, met er in, mitsgaders kruis en dwars door heen te rijden, hetwelk dan ook veroorzaakte dat zij dikwils weinig, en zomtijds bijna in 't geheel niets, opbragten.

ALOË

groeijde in zulk een meenigte langs de Oostkust, vooral omstreeks de Mosselbaaij, dat men zoude kunnen voorzien in de behoefte van gantsch Europa, indien er maar gelegenheid was tot afzetting van zoodanige grote kwantiteit, en wat singulier was, kaale velden, onvoorzien van houtgewasch of andere nuttige planten, bragt denzelve in dien overvloed welig voort; daarbij is de gadering en verdere toebereiding van het zap een eenvoudig werk, dat noch kunst noch grote moeijte vereischt; wat er in 't land zelve van verbruikt wierd was gering, doch de Compagnie liet zich meestal jaarlijks een zekere hoeveelheid leveren voor haren handel hier te lande, welke zij eens zoo duur betaalde als de prijs was uit de eerste hand; ook wierden er van tijd tot tijd importante petitien gedaan door vreemde natien die altans niet minder gaven, zoodat Aloë vast een voordeelig object van commercie

was, aan geen spillagie of bederf onderworpen. Met dat alles was er nooit een toereikende kwantiteit in voorraad opgelegt, om daarmede spoedig te kunnen werden voldaan de extra of onverwagt opkomende eischen, zoo voor vreemden als voor de Compagnie, waardoor de gelegenheden tot afzetting verliepen, en de winst, welke men anderzints daarmede zoude hebben kunnen doen, tevens wierd verzuimd, terwijl de plant intusschen op den stam verdorrende en verrottende, zoodoende nutteloos verloren ging.

Wax.

De bijenteelt geen bedrijf der ingezetenen zijnde, is de gadering van het wax der bijen dus ook zeer gering; daarentegen groeid er op onvrugtbare zandige heiden een heestergewas, in America bekend onder den naam van Buyberry Bush, waaraan om de 2, 4, of 6 jaren zeker soort van bessen komt, die in den aanvang groen zijn, doch vervolgens wit worden, dat het teken van rijpheid is. Dit witte is niets anders als een bekleedsel van zuivere Wax, dat om gecollecteerd te worden, moet worden afgescheiden van de bes zelve. Zie hier de eenvoudige manier waarop zulks geschied: als de bessen in voorraad verzameld zijn, hangt men een grote opene ketel met water over het vuur totdat het terdegen kookt, dan zooveel besschen als vereischt wordt (bij voorbeeld een emmer vol op vier emmers nat) langzamelijk in dat kokend water stortende, begind men aanstonds, zoodra de geheele kwantiteit in de ketel is, het wax dat onmiddelijk komt boven drijven, af te scheppen. Zijnde deze eerste afschepping zuiver wit, vervolgens continueerd men daarmede, terwijl de bessen koken, van tijd tot tijd, zoolang zich op de oppervlakte van het water eenig wax vertoond, die nu gaandeweg groender word, tot dat de bessen ten laatsten niets meer opgeven; wanneer men de ketel ontledigd en met schoon water weder overhangd, om de bewerking op den evengemelden voet verder voort te zetten. Dit wachs heeft een aromatische, zeer aangename reuk, en de bijzondere eigenschap van heet op papier of linnen vallende, geen vetvlakken agter te laten, wanneer het afgewreven word. Den geringen inzaam zou mogelijk grooter zijn, en de vrugtvoorbrenging frequenter, indien bij de gadering der bessen met de plant minder ruuw wierd omgesprongen.

Vrugten.

De verscheidenheid hiervan is zeer groot, in vergelijking van hetgeen men aantreft in eenig land van Europa, en de meeste dier soorten daarbij te gelijker tijd zoo overvloedig dat men niet alles van de boom kan consumeeren. Daarom drogen de ingezetenen groote kwantiteiten van appelen, peeren, vijgen, abricosen, persiken, druiven, amandelen, enz., die zij niet onder elkanderen hebben kunnen afzetten noch slijten aan de passeerende scheepen, of verzenden na Mauritius, Bourbon, Saint Helena, en andere naburige plaatsen. Deze gedroogde vrugten wierden vervolgens voor 't minst in de Colonie zelve verbruikt, van de groote rest employeerde de Compagnie een goed deel, niet zoo zeer onder hare retouren herwaards als wel ten gerieve van alle de Comptoiren in Indien.

Groentens.

Daarvan treft men insgelijks meenigerlij soorten aan, van goede kwaliteit, maar niet in zulken abundantie als de vrugten, waarom de meesten ook vrij duur zijn; hetwelk evenwel niet belet dat er genoeg overblijft om ingemaakt te werden tot proviant voor de scheepen op hunne reizen, en ter verzorging der Indische bezittingen.

Visch.

Die kan mogelijk geen gewest der wereld meenigvuldiger in kwantiteit en soorten opleveren; maar ik heb hierboven reeds opgemerkt dat men in de minste baaijen daarmede meer voordeel kon doen, en dat voordeel dan waarlijk nog gering was in vergelijking van hetgeen het zijn kon. Alle de vangsten wierden als een zeer gezogte vervulling versch opgegeeten; alleen droogde men de slegtste zoogenaamde Hottentotsvisch ter verstrekking aan de scheepen, en van nog een gemeene soort wierd, meest in de Houtbaaij, droog zoute pekelharing toebereid, die men de slaven eeten liet, of almede aan de scheepen afzettede.

Walvisschen.

Ik heb reeds gezegt dat zij gevangen wierden, maar dat mogt geen naam hebben; bij een ieveriger doorzetting dezer

visscherij zou men verlegen zijn geraakt met de traan, als dan niet onder zeer onvoordeelige bedingen herwaards kunnende overgevoerd worden, terwijl op de importatie der balijnen een verbod lag. In alle havens en baaijen zag men ondertusschen die zeemonsters genoeg in getal, om een levendige en winstgevende occupatie aan de ingezetenen te kunnen verschaffen.

Robben.

De Compagnie plagt deze dieren te laten slaan, om het traan te gebruiken voor haren ommeslag. Ik weet niet dat zij met eenig succes is vervangen geworden door particulieren. De traan verstrekte tot brand; van de vellen wierden mutzen gemaakt voor de jagers van het garnisoen, en tabakzakken, of men verkogt ze ter vervoering na China, alwaar dezelve zeer gewild waren, en vrij duur wierden betaald.

Oliphanten en Zeekoeijen

mochten niet werden geschoten, als met schriftelijk verlof van den hoofdgebieder, op zware poenaliteiten, dat ook het geval was met de gestreepte wilde ezels, en dan nog alleen onder speciaal beding, dat de tanden der eerstgemelden voor bepaalde prijzen aan de Compagnie zouden werden geleverd. De Hottentotten aten het vleesch der Oliphanten, en hielden bijzonderlijk de snuit en het onderste gedeelte der pooten voor een delice; onze ingezetenen daarentegen maakten veel werk van het spek der zeekoeijen, als niet alleen smakelijk, maar ook tevens gereputeerd zijnde voor zeer gezond; terwijl zij mede partij trokken van de groote tanden en kiezen dezer dieren, waarvan het ivoir der eerstgemelde na de verwerking de eigenschap had van veel harder en witter te zijn dan dat der oliphanten, en die witheid ook steeds ongealtereerd te behouden; terwijl de kiezen tot rottingsknoppen en andere diergelijke dingen gefatzoeneerd, daarentegen een curieus gemarmerd ivoir opleverden.

Leeuwen, Tijgers, Panters, Wolven.

Op het dooden dezer verslindende dieren was daar en tegen een praemie gesteld, die van wegens de Compagnie uitbetaald wierd, tegens overlevering der huid; maar vermits men bij vervolg van tijd voor die huiden meer kon krijgen

van opkopers, verkogt men ze naderhand aan die lieden, benevens de vellen van vossen, civetkatten, en muishonden, welken het een met het ander, 't zij enkeld, of bij partijen, dan wederom van de hand zetteden aan vreemde natien, alzoo van alle dezelve geene anderen in de Colonie zelve wierden gebruikt, dan de tijger en pantervellen, die de burger cavallerie nodig had tot schabrakken voor hare paarden.

Struisvogels.

Hoe onschadelijk ook, worden zij evenwel gedood en gevangen, om derzelver schoone pluimagie; na dat men dikwils de nesten eerst beroofd heeft van eijeren en jongen. Van de vederen worden zeer veelen aan de Kaap zelve gebruikt, schoon zij duur zijn; de overigen, benevens de doppen der eieren, verkoopt men aan de passagiers en equipagien der na Europa retourneerende scheepen, dat een geringen, maar winstgevenden handel is.

Hout.

Wat men daarvan nodig had tot brandstof was zeer schaars en duur geworden, doordien men niet tevreden met de bosschen zoodanig uitteputten dat er niets anders overbleef als den kalen grond. Naderhand ook gaandeweg wortelen uit den grond heeft geroeid, waardoor de wederuitschieting wierd onmogelijk gemaakt, zonder voor het alzoo vermelde houtgewas, andere in de plaats te pooten. Volslagen gebrek zoude men dus in der tijd hebben kunnen tegemoet zien, indien niet eindelijk eenige weinige particulieren ontwaakt waren met opzicht tot hun eigen belang, en begonnen hadden private bosschen van brandhout aan te leggen, ten hunnen particuliere voordeele. Belangende nu het timmer-bouw, wagenmakers en meubelhout, daarmede was het niet veel beter gesteld. In de nabijheid was er niet meer aan te komen, daarom haalde men het met wagens, op een afstand van vier, zes, ja, veertien dagreizens, uit schier ontoegankelijke plaatsen, over de slegste en moeijelijkste wegen der wereld, dat de toegestelde houtwerken, zoowel aan de Compagnie, als aan de ingezetenen, duur te staan deed komen; vooral daar er geen molens zijnde, al het zaagwerk uit dien hoofde moest geschieden met de handen, waarom er dan ook geen markten was tegens de

Americanen en Dienen met de slegtere en gemakkelijker toegestelde houtsoorten, welke zij tegens de verboden op betaling eener recognitie aan den Fiscaal, invoerden. Hoe men het heeft aangelegt gehad, om hierin met grote moeite, verandering te weeg te brengen : wat gelukkig gevolg die onderneming heeft gehad, en hoe onverantwoordelijk men dezelve wederom heeft laten vervallen, reeds verhaald zijnde, bij de beschrijving van de Plettenbergs Baaij, zal ik mij daartoe dan ook refereeren.

Bast.

De eenige soort waarvan men zich bediende was die van het Kreupelhout, ter bereiding van leder. Of zij met grond voor de beste moest werden gehouden wil ik niet decideeren ; maar een zaak is waar, dat leder had een lelijke reuk, en was niet aangenaam voor 't gezicht, of om te dragen. Met de andere soorten die hier in Europa zoo gewild zijn, en goede winsten geven, deed men geen voordeel.

Houtskoolen

was niet alleen een duur ingrédient voor de smederijen, wanneer men gebrek had aan steenkoolen, maar strekte het branden derzelve bovendien ook om de schaarschheid van het hout merkelijk te doen toenemen.

Riet

is voor dezen algemeen gebruikt geweest tot het dekken der huizen, zoo in de stad als ten platten lande, en toen verschafte het kappen en bereiden van hetzelve aan meenig ingezeten een voordeelige werkzaamheid, dat nu evenwel genoegzaam ten eenemale vervallen was, doordien de manier van timmeren geheel was veranderd.

Kalk

was onderscheiden. Die, gebrand uit de schulpen, van welker gadering onder de Tafelbaaij is gesproken, was verre de beste, als bestand zijnde tegens de injurien der lucht, eene hoedanigheid, welke de steenkalk niet en heeft, waarom deze laatste dan ook maar binnenshuis wierd gebezigd ; beide soorten waren zeer duur, veroorzaakt door de omslagtigheid

der toebereiding, als alleen in en om de Kaap zelve geschiedende, werwaards dus alle de ruuwe materialen moesten worden aangevoerd van vrij verre afstanden, en zelfs ook wel van plaatsen alwaar men die bij elkanderen aantrof.

Gebakken Steenen.

De meeste gebouwen wierden geconstrueerd van deze steenen, waaruit af te leiden is hoe aanmerkelijk groot de quantiteit was die men nodig had, ook reezen dezelve gaandeweg in prijs, niettegenstaande zij, bros op zichselven, gedurig slegter wierden; dat deze nadeelige verandering ondertusschen niet zoo zeer is toe te schrijven aan de qualiteit der aarde, waaruit de toestelling geschied, als wel aan de onverschilligheid der steenformen en hunne sloffe manier van bereiding, blijkt daaruit, dat men namentlijk ook lieden aantreft die zelfs moppen en estrikken maken, vrij hard van substantie en allerzints geschikt tot gebruik.

Met dat al, consumeerden deze steen-ovens te zaam onnoemelijk veel hout, en daarom ware het te wenschen dat men voortaan tot den bouw van huizen liever gebruik maakte van kuilklippen uit de aanwezige barrieres, zooals bij de ophaling der muuren nu geschied, tot de hoogte der vengsterbanken, al ware het dan maar voor de eerste etage, gerekent van de grondvloer.

Gehouwen Steenen.

De gemeenste waren de blauwe Robben Eilandsche tot vloeren toegesteld door de bannelingen, uit een soort van harde leij; nog een ander soort van vloersteenen haalde men uit de bergen van Baaij Fals, dezen waren zeer hard, rood of liever bruin van couleur, met wit gemelleerd, als marmer; de twee overige soorten, van dewelke men zich bediende om gefatzoeneerd te werden tot treeden of diergelijken, verschilden van de voorigen merkelijk, daarin dat zij brozer waren van substantie, zijnde de eene daarbij graanwachtig wit, en de andere mede roodbruin van couleur.

Potten uit Aarde gebakken

tot keukengebruik. Gemeen van soort en onsterk, daarbij genoegzaam zoo hoog in prijs als het aardwerk dat men uit

Europa laat komen; om welk een en ander, men er zich waarschijnlijk niet verder van zoude bedienen, zoo dit laatste in genoegzaam hoeveelheid wierd aangebragt.

De Handwerkingen en Neeringen

bepaalden zich meestal tot articulen van eerste noodwendigheid; als timmeren, metzelen, smeden, schoen en ledermaken, winkel doen, bakken, slachten, enz., waarbij een goed deel der ingezetenen, als Compagniesdienaren zijnde, van de aan hun toegelegde bezoldiging bestonden.

Fabrieken

waren er nog minder. Slechts eene hoedenmakerij en sommige lederbereiderijen, gepaard met de verwerking van wat goud en zilver, maakten al het belangrijke uit, en waarlijk het was wonder dat die nog bestonden, wanneer men in aanmerking neemt de schandelijke tegenwerkingen, waarmede iemand te worstelen had, die iets wilde ondernemen tot bestwil der Colonie en van het publiek, als zulke eene onderneming maar in het minste streed met de staatkunde van de Compagnie, of met het particulier intrest haarer voornaamste ambtenaren. Zie hier hoe ver het met die tegenwerking ging, en van welke specieuse pretexten men zich wist te bedienen, om onder den schijn van pligtbetragting, particuliere oogmerken te bereiken. Sommige vermogende en geaccrediteerde lieden, zoo uit den burgerstand als uit de dienaren der Maatschappij, getroffen door den kwijnenden en verwaarloosden staat waarin de Colonie zich bevond, en overtuigd dat daaromtrent merkelijke verandering zoude kunnen werden teweeg gebragt, ingevalle men de binnenlandsche communicatie gemakkelijker maakte, en daarbij teffens nieuwe bronnen opende van werkzaamheid en voordeel, formeerden een ontwerp, waartoe zij een fonds zamen bragten, om de rivieren te voorzien van bruggen en veeren; eenige fabrieken aan te leggen van grove stoffagien, waartoe het land de eerste materialen opleverde, de cultuure aan te moedigen van voortbrengzelen die vereischt wierden tot meer anderen, van dewelke men zich een goed gevolg beloofde; de mijnen der onderscheidene soorten van metalen, welke men overal aantreft, te exploiteeren, en dat alles te laten gepaard gaan met het onderwijs en de beschaving der

verre landwaards inwoonende ingezetenen, die door hunnen dagelijkschen ommegang en verkeering met de Wilden, alle godsdienstige en zedelijke begrippen hadden laten varen, en reeds zoo woest waren geworden als deze naturellen zelve. Zij adresseerden zich ten dien einde aan den Raad, ontwikkelden hun plan, en verzogten verlof om hetzelve ten uitvoer te mogen brengen, in de vaste veronderstelling dat zij de hoogste goedkeuring en den nadrukkelijksten bijstand zouden ondervinden. De Gouverneur en de meerderheid waren genegen hun de hand te bieden; maar wat doet diezelfde Fiscaal, van wiens intimiteit met den toenmaligen equipagemeester hier voren is gewaagd? Inziende dat de goeden uitslag dezer onderneming natuurlijkerwijze zoude doen verminderen den clandestienen invoer van buiten, en dat hij, na mate dezer vermindering, schade zoude lijden aan zijne onwettige inkomsten, terwijl zulks tevens, ook zoude influeeren op de winsten van zijnen vriend, neemt hij het masker eens ijverigen Voorstaander des Vaderlands aan, en beweerende dat de oprigting van fabrieken aan de Kaap nadeelig zoude wezen voor de Nederlandsche fabrieken in 't generaal, en voor die van het Hilverzums Pijlaken in 't bijzonder, sluit hij door een aantekening, waarin allerwegen zijnen patriottischen ijver doorstraald, het verlof, bewerkt dat de dispositie der zaak werd gerenvoyeerd aan de Vergadering van 17^en^ hier te lande, en dirigeerd het verder zoodanig dat zulk eene heilzaame onderneeming in zijne geboorte gezmoord werd. Een ieder die overweegt hoe zeer het de gemoedelijke plicht was van dees man, niet den bloeij der Colonie, waarvan hij regent was, tegen te werken, maar ter contrarie, zoo veel in hem was, haar en der ingezetenen welvaart te helpen bevorderen, zal over hetgeen hij nu komt te lezen reeds verontwaardigd wezen, maar hoezeer moet die verontwaardiging niet toenemen, wanneer hij nadenkt dat er toen, even als nu, bijna geene fabrieken in Nederland meer waren, altans geene waaraan de nietsbeduidende welke men voornemens was aan de Kaap op te richten, eenige prejudice zoude hebben kunnen toebrengen, en dat de eenige waare drijfveer van des Fiscaals handelingen in dezen dus geweest zijnde eigenbelang, hij aan dat vuijl eigenbelang heeft opgeoffert, niet alleen het welzijn der Colonie, benevens het geluk en de rust der Maatschappij

in dezelve, maar dat meer is, ook het eeuwig heil der ingezetenen.

Wat nu betreft de voortbrengzelen des lands, uit dewelke geen partij getrokken wierd, de voornaamste derzelve waren de hieronder gespecificeerde, te weten :

Mijnstoffen.

Of het land Zilver of Goud opleverd is tot nog toe een ongedecideerde zaak, in vroeger jaren geloofde men het, waarom ook aan sommige ingezetenen op hun verzoek toegestaan wierd er na te mogen graven, waartoe een persoon in wien men de nodige kunde veronderstelde om Mijnen aan te leggen en te bewerken, van Nederland na de Kaap wierd gezonden ; maar schoon hij zilver te voorschijn bragt, verdagt men hem evenwel van bedrog, het welk ten gevolge had dat hij na Batavia gezonden zijnde, de zaak verviel, zonder immer hervat te worden ; en schoon eensluidende Relaasen, ter Secretary van Politie berustende, van Portugeesen en andere reizigers welke diep in 't land zijn ingedrongen geweest, verzekeren dat die metalen er worden gevonden ; gelijk ook aangaande de meer noordwaards opliggende streeken, zoo ten Oosten als ten Westen, ten vollen bekend is door den handel die met de inlanders werd gedreven in stofgoud, is evenwel het bewerkstelligd onderzoek van het Ertz, gehaald van een plaats alwaar op nieuw was verzekert geworden, Goud gevonden te zijn, in A° 1793, op order en onder 't oog van Commissarissen Generaal gedaan, niet beter uitgevallen. Hetzij dan daarmede, zoo het wil, ontegensprekelijk zeker, toch is dat er allerwegen in de nabijheid van de hoofdplaats zelve Ijzer Ertz werd aangetroffen, veelal geheel bloot voor 't oog, als de opperkorst van den grond uitmakende ; voorts op eenigen meerderen afstand geheele Bergen van Koper Ertz, en nog verder heen Ertz van Loot en Tin, zoo rijk, mitsgaders gemakkelijk te vinden en te bewerken, dat de boeren kogels of hagel voor de jagt nodig hebbende, ter plaatse waar de beide laatstgemelde soorten vallen, slegts een brok uit de aarde kappen, en die, klein gebroken, in een ijzer pot over het vuur hangen, wanneer spoedig het tin en lood smeltende, zich zoo wel gezuiverd van de aarddeelen afscheid, dat men er zonder eenige verdere toebereiding, dadelijk gebruik van maken kan.

Dees ongeacht exploiteerde men de Mijnen dezer Metalen niet, schoon er heel veel van in de Colonie verbruikt wierd, bijzonderlijk Ijzer, dat dan van buiten moest werden ingevoerd, en schoon in weerwil der zeer hoge prijzen welke men er voor betaalde, evenwel dikwijls een volslagen gebrek aan die noodwendige articulen plaats had. Gebrek aan brandstof tot de smelterijen, ter plaatse alwaar de verschillende soorten van ertzen werden gevonden, en de kostbaarheid van het transport der ruuwe metalen of der mijnstof na een oord alwaar men die in genoegzame hoeveelheid kon aantreffen, waardoor de onkosten de voordeelen verre zouden overtroffen hebben, waren het voorwendzel, maar de ware redenen zijn gemakkelijk te gissen uit hetgeen reeds is gezegt, van de oogmerken der Oost Indische Compagnie en van den afkeer der Kaapsche Regeering voor nieuwigheden, waardoor hare zorgen en werkzaamheden konden werden vermeerdert; anders was immers de zwarigheid gemakkelijk uit den weg te ruimen geweest, door maar eenvoudig te doen, wat een particulier ten beste zijner kinderen zoude gedaan hebben: eerst houtgewasch te planten in de nabijheid der Mijnen, en als de bomen tot vollen waschdom waren gekomen, dan de bosschen aan te wenden om de zmelting der Metalen op de plaatsen zelve alwaar die zich bevinden, te laten geschieden; waartoe men gebruik zoude hebben kunnen maken van verschillende spoedig groeijende houtsoorten, als daar is de Populier, Keurwitte of Zilver bomen, en het Kreupelhout, bijzonderlijk de beide laatstgemelde als parende de voordeelige hoedanigheid van ligt te ontvlammen, levendig te branden, en eene geweldige hitte te veroorzaken, bij zulk eene spoedige opschieting dat, binnen zeven jaren tijds, uitgegroeid zijnde, dikke grote bomen opleveren. Mogelijk zouden ook wel steenkoolen in de nabijheid zijn geweest, indien men er na gezogt had; althans mij is verzekerd dat de Engelschen die sedert op meer dan eene plaats hebben ontdekt, en wanneer zoodoende het Ijzer, Koper, Tin, Loot, enz., tot staven, bladen, en schuiten geslagen of gegooten was geweest, zou men ook, ter vermindering der transport ongelden, die zuivere metalen, per as hebben kunnen laten vervoeren, niet direct over den landweg na de Kaap, maar na de naastbij gelegene baaij of haven, om aldaar ingescheept en zoo vervolgens na de hoofd-

plaats overgevoerd te werden; waardoor ook het laatst opgenoemd inconvenient zoude zijn weg genomen geweest.

Steenzoorten.

Een ieder begrijpt ligtelijk hoe groot dezen aangaande de varieteit wezen moet in een land zoo bergachtig als Africa. Ik kan evenwel geene edelgesteentens opnoemen bij name, schoon de heer Paterson na de binnenlanden tot aan de uiterste grenzen bereisd te hebben, bij deszelfs retour mij een kistje vol kleine steenen van verschillende gedaantens en kleuren, bestemd voor de Hertogin van Stratmore en het Britsch museum, zien liet, waaraan hij groote waarde scheen te hegten. Maar dat er is Kristal, Agaat, Spiesglas, Leij, Marmer, Albast, groen Jaspis, en diergelijken meer, weet ik door eigen ondervinding, nogtans liet men de molensteenen, de schrijfleijen, het spiesglas, de marmer steenen, en estrikken tot vloeren, uit Europa en van Batavia komen. Ja zelfs is het (dat waarlijk aanstotelijk en belaggelijk was) zoo verre gegaan dat men hier te lande een zeer geruimen tijd in onderhandeling is geweest met den heer Van Reede van Oudshoorn, geëligeerd Gouverneur van de Kaap, over de vraag of men de vloersteenen benoodigd tot zulk een spacieus gebouw als het Nieuwe Hospitaal aan gemelde uithoek is, niet behoorde te laten toestellen hier en in Indien, om vervolgens na de Kaap gezonden te werden, gelijk dan ook werkelijk voor een gedeelte is geschied, tot merkelijke prejuditie van de Maatschappij, door het gemis der aanzienlijke ruimtens welke, zoo in de uitgaande als t' huiskomende scheepen noodeloos hebben moeten werden gevuld met deze vloersteenen, en de Europische Houtwerken welke voor 't grootste gedeelte even zoo goed hadden kunnen werden ontbeerd, en tot geen minder nadeel voor de Kaapsche ingezetenen, aan wien men anders de leverantie van het een en ander zoude hebben kunnen gunnen, terwijl nu slegts eenige bediendens hier en te Batavia, er wel bij zijn gevaren; en de winst is genoten door de vreemde natien, bij wien men heeft moeten te markt gaan.

Verfstoffen.

Hiermede is het evenzoo gelegen als met de steensoorten. Allerleij kleuren van klaij en aarde gevoegd bij duizenden

van heestergewasschen en bloemen, insgelijks een groote verscheidenheid van stuifmeel en zappen opleverende, boden zich om strijd aan, om bewerkt te worden en voordeel te verschaffen, zonder dat men er eenige noemenswaardige partij van trok ; hoezeer met grond verondersteld mag worden dat men zijne aangewende moeite en kosten dubbel zoude hebben betaald gekregen. Intusschen zijn de verwen aan de Kaap zelve en in Indien zeer duur, gelijk ook de Olien, vereischt werdende om dezelve aan te maken, aangezien men die aldaar noch wint, noch perst of slaat.

Medicinaale Kruiden.

Het eenstemmig getuigenis van alle natuurkundige reizigers die de Kaap bezogt hebben om waarnemingen te doen, en verzamelingen te maken, dat er geen land in de wereld zoo rijk is van planten, zou grond kunnen geven om te mogen vaststellen dat er eenen grooten voorraad van ingrédienten voor de Apotheek te vinden moest wezen, indien men zich moest bepalen bij gissingen, maar dat is hier het geval niet. Doctor Thunberg, tans Professor te Abó in Zweden, heeft mij de zaak stellig verzeekert ; waarbij wij weten dat de Kaapsche geneesheeren veelmaals toevlugt namen tot de hulpmiddelen die de gewasschen des Lands opleveren, en de Hottentotten mitsgaders andere naturellen zich niet alleen insgelijks van die remedien bedienen tegens hunne kwalen, maar daarmede zelfs groote kuuren doen, zoodat ook dit articul wel der aandagt waardig zoude geweest zijn.

Salpeteraarde.

Dat ingewortelde vooroordeelen moeilijk te overwinnen zijn blijkt onder anderen hieraan, dat het land aan de Kaap allerwegen kenmerken draagd van Salpeter in groote hoeveelheid in zich te bevatten, en men evenwel steeds heeft gecontineerd gehad de onmogelijkheid om het ingrédient er uit te extraheeren elders in Indien als in Bengalen. Thans weet men echter het tegendeel door hetgeen in Frankrijk is voorgevallen, alwaar men voor dezen geen enkelde korl van eigen maaksel had, en nu niet alleen in eigen behoefte voorziet, maar ook half Europa bovendien van het nodige zoude kunnen verzorgen. Men zou, de zaak beproefd

hebbende, in steede van Salpeter te moeten invoeren, grote verzendingen daarvan hebben kunnen doen, indien men al niet had verkozen Buskruit Fabrieken op te rigten, en het daartoe aan te wenden, hetwelk anders geen kwade speculatie zoude zijn geweest.

Met de opstelling van eenige minder belangrijke articulen, zou ik dit hoofdstuk merkelijk kunnen uitrekken, maar om zoo kort te zijn, als het gewigt der stoffe welke wij verhandelen toelaten wil, zal ik dezelve passeeren, en nu overgaan tot een Nieuw Capittel.

De Sterkte des Lands door Natuur en Kunst.

Dewijl de natuur dezen aangaande minder liberaal is geweest als in andere opzigten, gemerkt de meenigvuldige havens, baaijen, en inhammen langs de kusten gelegen, het altoos in de hand eens Vijand steld zijne geprojecteerde ontscheping hier of daar in veiligheid te kunnen volbrengen, ja zelfs ten allen tijde in de Tafelbaaij zelve, op de buiten rheede het anker te werpen, en in die stelling het debarquement te effectueeren aan de overzijde van de Zoute rivier, digt bij de stad, zonder daarin te kunnen werden gehinderd, anders als door een sterk Escader van oorlogschepen, of door een aanmerkelijke landmagt, dan die is waardoor den aanval geschied, zoo heeft men zich verplicht gevonden allerwegen forten, batterijen, en retrenchementen te moeten aanleggen, tot afkeering van vijandlijk geweld, of, om meer eigentlijk gezegt, de hoofdplaats daartegen in zekerheid te stellen.

De aanmerkelijkste dezer werken waren gelegen in en om de stad, voornamentlijk op den oever der zee, de minder importante in de Houtbaaij en de Baaijfals, mitsgaders langs de défilées van daar Kaapwaarts leidende.

Van dezelve scheenen de oude, en die welke de Fransche Ingenieurs in 1781 ontworpen hebben, goed te zijn geweest; altans de Engelschen hebben dezelve behouden, verbeeterd, en vergroot. De in latere dagen opgerigten, hoeveel tonnen schats er aan bekostigd zijn geworden, deugden daarentegen niet; dit wist men reeds, en blijkt nu overtuigend, daar Amsterdam, een collossaal Fort van twee lagen geschut 24 en 18 ponders in de courtines, en 36 ponders, mitsgaders mortieren van het zwaarste caliber op de bastions, voorzien

van meer dan vijftig vuurmonden, is afgekeurd, op zeer weinig na van zijn geschut ontbloot, en geconverteerd in een Prison voor de krijgsgevangene Militairen en Zeevarenden; en Koehoorn en Gordon, benevens verscheidene anderen meer, verlaten, geslegt, en met den grond gelijk gemaakt zijn. Hoe het daarmede zij, zeker is intusschen dat toen ik, weinige weeken voor de komst der Engelschen, in qualiteit als Commissaris Inspecteur met de Chefs der Militie, Artillerie, en Genie, al die werken nauwkeurig visiteerde en in oogenschijn nam, op dezelve in de volkomenste order waren geplant meer dan 400 batterijstukken van de zwaarste soort, de ligtere ongerekent, alsmede een evenredig getal van Mortieren en Houwitzers, alle van de nodige amunitie in overvloed voorzien.

Ter bediening van dit geschut had men een corps van 400 Man reguliere Artilleristen, geholpen door het zeevarend volk van de Equipagiewerf, mitsgaders der scheepen en vaartuigen welke permanent bij het Kaapsch Gouvernement waren bescheiden, voorts door alle Ambagtslieden en verdere gemeene bezoldelingen op de onderscheidene winkels en posten dienst doende, gecommandeert werdende door de officieren, opzigters, en baazen, waaronder zij respectivelijk sorteerden, en door Bombardiers en Constapels die bij hunnen overgang tot den Burgerstaat in het Reglement van Defensie deze aanwijzing hadden gekregen; welke irreguliere Manschappen door een geduurige oefening met grof Canon en gezwindstukken, zoo bekwaam waren geworden dat zij konden wedijveren met de voorsz. artilleristen, ter wiens adsistentie zij waren bestemd. Bij welk een en ander was gevoegd niet alleen de aan de Linie bescheidene reconvalescenten, maar ook de Equipagien van zoodanige uit en t' huis varende scheepen als zich ter tijde eener attacque toevallig aanwezig mogten bevinden en op die bodems konden werden gemist; zoodat men ten allen tijde gerustelijk kon rekenen op meer dan duizend Man voor dit gedeelte der defensie.

Het eigentlijk Garnisoen bestond uit een Bataillon van 4 Compagnien Grenadiers en een compagnie Jagers, alle uitgelezene Manschappen, te zamen tusschen de vijf en zes hondert Koppen uitmakende; dit was op zich zelfs wel niet veel, maar daarbij kwam de Depôts der Regimenten van

Wurtemberg en Meuron, na dat zij sterk of zwak waren, het wel geexerceerd Corps Pennisten, en de Burgerij, zoo te voet als te paard, niet alleen uit de stad zelve, mitsgaders haare environs, maar ook uit de respective buiten Districten; van welke Burgerij, bij den aanval der Engelschen, op de gedane alarm seinen, voor 't grootst gedeelte onder haare Vaandels en Standaarden verschenen, en aanwezig, men ten minste met gerustheid zeggen durft, dat zij bezield was met den besten wil, en, over 't algemeen, de grootste en expertste schutters opleverde; ook had men eenige hondert in Corps geformeerde Hottentotten, voornamentlijk zeer geschikt tot bezetting der bergen en défilées, en ééne Compagnie toevallig aanwezige Maleijers. Alle welke onderscheidene, niet tot eigentlijk Garnisoen specteerende Corps, voor zoover die bij voorsz. gelegenheid en present en voltallig waren, konden werden geschat op ruim 2,400 Man, hetwelk met het Battaillon Militairen uitmaakt een force van circa 3,000 Koppen; zoodat de Artilleristen met hunne Secondanten hierbij gevoegd, de gantsche gewapende macht ten tijde des aanvals heeft bestaan in ruim vier duizend Man; dat bij een goed gebruik waarlijk meer als toereikend zoude zijn geweest om den vijand, zoo zwak als hij aanvankelijk was, indien al niet af te snijden, te verslaan, en gevangen te nemen, dan toch te noodzaken om zich weder in te schepen en de Colonie te verlaten, vooral, daar men bovendien zulke importante Werken, en zulk eene gedugte Artillerie ter zijner dispositie had, schoon evenwel het tegendeel is gebeurd, gelijk hierna zal werden verhaald, met opgave der redenen, terwijl ik nu intusschen zal spreken van

De innerlijke Verdeeling des Lands.

De gantsche zeer groote uitgestrektheid gronds, uitmakende 's Compagnies Territoir in 't Gouvernement de Kaap de Goede Hoop, eenige hondert uuren in de rondte beslaande, was afgedeeld in vier districten, als 1. het Kaapsche, staande onder het onmiddelijk bestuur van den Gouverneur en den Raad; 2. het Stellenbosche, waaronder ook was begrepen dat van Drakenstein; 3. het Zwellendamsche, en 4. het Graaff Reinetsche; over elk van welke drie laatstgemelde een Landdrost was aangesteld, hebbende ter zijner adsistentie een

Collegie van Heemraden. Voorts had men een tweede verdeling in Gemeentens, doch alleen ten opzichte der nabij gelegene streeken, terwijl de verder verwijderde, noch kerken, noch predikanten, hadden.

Omtrent deze tweeledige verdeeling valt over 't algemeen aan te merken, dat de districten veel te groot waren van omtrek om behoorlijk te kunnen werden bestierd, en de Pastorijen te ongelijk verdeeld tot een doorgaand onderwijs en stigting der Ingezetenen, gemerkt er onder de Kaap, behalven de Kerken in de stad, nog een was in 't Zwartland, en onder Stellenbosch, buiten die van dat dorp zelf, nog twee, als een te Paarl, en een ander in 't Land van Waveren; daar Zwellendam en Graaff Reinet, de verstgelegene en grootste districten, ontbloot waren van allen godsdienst, tenzij men daarvoor wilde houden de voorlezingen van een onkundigen en dikwils aan den drank overgegeevene zwervenden krankbezoeker. Waarbij in 't bijzonder, ten opzigte van het evengemelde District van Zwellendam en dat van Stellenbosch, elk voor zich bijna zoo uitgebreid als deze gantsche Republiek, nog is te remarkeeren, dat de plaatsing der Drostdijen zoo onbestaanbaar was met de goede order, als hoogst ongelegen voor de Ingezetenen onder dezelve sorteerende; want het dorp Stellenbosch, alwaar de Drost zijne residentie houd, is maar 5 uuren rijdens of 8 uuren gaans, en Zwellendam slegts twee groote dagen rijdens van de hoofdplaats verwijderd, en dus niet in 't midden, maar genoegzaam aan de zuidelijke linie ter dezer Districten gelegen.

De inconvenienten hieruit ontstaande waren meenigvuldig, en van eene zeer ernstige natuur, te meer wijl er op een kleinen afstand van de stad nergens ten platten lande eenig publiek school was, tot onderwijs der Jeugd. Eerst groeijden de kinderen in hunnen dagelijkschen ommegang met de heidenen, dus op, zonder den waren God te leeren kennen; vervolgens, als onder geene kerkelijke tucht staande, vermengden zij zich, tot mannelijke jaren gekomen zijnde, met diezelfde Heidenen, daarbij ongevoelig hunnen wilden en woesten aard aanneemende. Nu grove, onwetende boeren geworden, zonder eenige gezellige of godsdienstige plichten te kennen, zonder door het vooruit-

zicht van eene toekomstige straf of beloning van het kwade weerhouden, en tot het goede aangespoord te worden, ja, zonder het onderscheid te kennen tusschen zedelijk goed en zedelijk kwaad, kon het niet missen of zij moesten zich dikwils schuldig maken aan strafbare daden tot verstoring van het geluk der Maatschappij, en aanlopende tegens de wetten en ordonnantien. Was dit het geval, dan viel het den verongelijkten moeijlijk en kostbaar zijne klachten in te brengen, ter plaatse alwaar zulks behoorde; hij moest daartoe als ter sluik van huis vertrekken, onder het een of ander voorwendsel, om zijn waar oogmerk te verbergen, ter voorkoming van personeele mishandelingen, waarmede het leven konde wezen gemoeid, aan dewelke hij anders was blootgesteld, indien zijn voornemen bekend mogt worden; dikwils moest zoo iemand zelfs zijn geheel huisgezin met zich medevoeren, om hetzelve te onttrekken aan anderzints dreigende gevaren, zoo van de zijde der beledigers als van de kant der stropende Bosjesmans Hottentotten; en gelukte het hem dan al, na eene moeilijke reize van een, twee, drie, of meer weeken, zoowel gedurende de duisternis des nachts als bij den dag voortgezet, de Drostdij bereikt hebbende, zijne bezwaren bij den officier in te brengen, dan nog won hij er dikwils niets anders bij als een order of aanschrijving aan den persoon over wien hij zich beklaagde, om zijne verantwoording te kunnen doen, die niet gerespecteerd wierd, noch den Drost ook niet kon doen respecteeren, zoo wegens den afstand der woonplaats als ter zake van den aanhang des agresseurs, terwijl den klager inmiddels niet na huis durfde te retourneeren, of terug moest blijven, om tegens den anderen gehoord te worden tot zijn aanmerkelijke schade, in zoo verre zelfs, gelijk daarvan voorbeelden zijn, dat hij eindelijk zijn plaats wederom bereikende, het huis verbrand, de wagters vermoord, en het vee geroofd of gekeeld vond, waardoor hij dan, om recht te zoeken over geleden ongelijk, volmaakt was bedorven, zonder dat recht eens te hebben geobtineerd. Dit was een dier inconvenienten.

Een ander kwaad was dat alle deze aan diergelijke misdrijven schuldige lieden, hun vergrijp verzwaard hebbende door hunne ongehoorzaamheid aan en versmading van de wettig geconstitueerde Machten, en vrezende voor de wel-

verdiende straffe, zo zij eens mogten geraken in handen van de Justitie, ter ontwijking van dat gevaar, en om den een den ander, in geval van nood te kunnen bijstaan, zamenschoolden in de meest verwijderde oorden, gelegen op de grenzen die het Kafferland afscheidde van 's Compagnies bezittingen, en dat zich ook derwaards begaven alle Deserteurs, Vagebonden, en misdadigers, uit de stad en van elders ; welke zich aan eenige crimineele delicten schuldig gemaakt hebbende, de handen van het gerecht waren ontsnapt, waardoor die streeken de generaale rendezvous wierden van alle deugnieten, en die deugnieten door hunne machinatien, door hunne opstokingen, de kragtig medewerkende oorzaken van alle disorders, en van den staat van regeeringsloosheid ten platten lande heerschende, gelijk mede van de onrustige bewegingen der Kaffers, de oorlogen met die anderzints zoo vreedzaame natie, en de dodelijke haat en vijandschap der Bosjesmans, met het moorden en branden, mitsgaders de verdere verwoestingen daaraan verbonden. Terwijl het derde voornaam gebrek, waarbij wij ons zullen bepalen, hierin bestond, dat men die onruststokers en kwaaddoenders, wegens den groten afstand niet kunnende, en wegens gebrek aan veerkragt in 't bestuur ook niet durvende doen grijpen, allerhande soorten van misdrijven dus ongestraft bleven, het welk de regeering haar aanzien deed verliezen, de justitie tot een spot maakte voor het volk, en de publieke amptenaren in de buiten districten blootstelde aan brutaliteiten, bedreigingen, en dadelijke mishandelingen, welke in de laatste jaren zoo verre gingen dat men de Drosten en verdere bediendens wegjoeg, zich een eigen gebieder verkoos, alle gehoorzaamheid aan het wettig gouvernement opzeide, en zich onafhankelijk verklaarde door de Compagnie, als Heer van 't Land [zoo als zij het noemden] te bedanken.

De Bevolking.

Na dat een land zoo wijduitgestrekt als de Kaap, zoo wel gelegen in den ruimsten zin van 't woord, zoo geschikt tot voortbrenging van al wat het leven lief en aangenaam maken kon, ruim anderhalve eeuw was geweest de volkplanting van eene beschaafde natie, voornamentlijk bestaande van den handel, schoon zelve daartoe weinige producten

opleverende, zou men billijk hebben mogen verwagten dat het getal der ingezetenen in het zelve, zoo al geene millioenen, dan toch zekerlijk hondert duizenden zouden hebben bedragen. Gansch anders was het evenwel met de zaak gelegen, dewijl de gantsche populatie, zoo in de stad als in de dorpen en ten platte lande, altans niet zal hebben overtroffen het getal van 30,000 zielen in alles. Want ik stel vast dat er, op zijn best genomen, zijn geweest 10 à 12 duizend blanken, zoo Compagnies dienaren als burgeren, nevens hunne kinderen, waaronder mede begrepen de permanentelijk bij 't Gouvernement bescheidene zeevarenden en militairen, voorts 8 à 10 duizend lijfeigenen en slaven, groot en klein door malkanderen; en ter naauwernood even zoo veel naturellen des lands, levende met en bij de blanken, onder de gehoorzaamheid en de bescherming van de Oost Indische Compagnie. Is men nieuwsgierig naar de reden van dit vreemde verschijnzel? Zie hier van verscheidene oorzaken de drie voornaamsten.

De Compagnie bevreesd zijnde, dat de ingezetenen, gedreven door hunnen onrustigen aart, tragten zouden zich onafhankelijk te maken, indien zij te sterk wierden, en dat er ten haren dienste geen genoegzaamen voorraad zoude overblijven van zoodanige articulen door het land opgebragt werdende als zij nodig had voor haren handel, of ter proviandeering haren gaande en komende scheepen, mitsgaders meenigvuldige Etablissementen in Indien, wanneer door een al te grooten aanwasch der bevolking, de inwoonderen 's lands voortbrengzelen voor hun eigen bestaan zouden nodig hebben, eene kwalijk gegronde beduchting, gebouwd op het erronneus denkbeeld dat de Kaap niet veel meer kon geven als zij reeds opbragt, zogt daarentegen te waken door een ieder uit de Colonie te weeren; dienvolgens vermogt geen vreemdeling zich aldaar neer te zetten, noch ook geene passeerende dienaren van de Compagnie zelve, hoe rijk ook, en genegen om hunnen overvloed in de Colonie te verteeren; zelfs hadden de bediendens, nadat hun engagement geeindigd was, geen vrijheid er te blijven, maar waren verplicht na Europa terug te keeren, waarom het dan ook als een gratie wierd gerekent als iemand wierd gebenificeerd met het Burgerrecht aan de Kaap, dat niet als spaarzaam mogt

worden geschonken, en wanneer men het niet welvoegelijk kon weigeren. Deze maatregelen waren reeds op zich zelf efficacieus in hare uitwerking. Daarbij waren de Hottentotten en andere oorspronkelijke inboorlingen des lands, met minder bloedvergietens, 't is waar, maar toch niet minder wreed, alsweleer de Mexicanen en Peruvianen door de Spanjaarden, tot zulk een uiterste armoede en ellende, mitsgaders compleete staat van slaafsche onderwerping gebragt, dat zij, gepriveerd van alle genietingen, verdrukt en mishandelt, in steede van te kunnen vermeenigvuldigen, ter contrarie gaandeweg verminderen en van langzamerhand uitsterven moesten ; gelijk een iegelijk ligt begrijpen zal, dat ook werkelijk het geval was, wanneer wij hem zeggen dat deze menschen, vrij geboren en wettige bezitters van het land waarin zij nu dienstbaar zijn gemaakt, geen duim breed gronds meer in eigendom hadden, ja, zelfs niet eens wierden getollereert, als onder de uitgezogste veratien, op een plekje gronds hier of daar in een hoek gelegen, alwaar zij een armzalig hutjen hadden opgeslagen, om hunne wijven en kinderen daarin te bergen, terwijl zij zelve, voor een niets beduidende loon, en onder het verduren van de ongehoordste mishandelingen, als lijfeigenen bij de boeren en andere ingezetenen verplicht waren den moeijelijksten en verachtelijksten arbeid te verrichten, hetwelk dan ook die wijven in de noodzakelijkheid stelde zich insgelijks op dienzelfden voet te moeten verhuuren, dikwils in een streek geheel verwijderd van de plaats alwaar zich hunne mans bevonden, en altoos met dat cruel gevolg voor hunne kinderen, welke staande deze hunne dienstbaarheid wierden geboren, dat de boer, op wiens plaats zulk een kind tot zijn ongeluk ter wereld kwam, hem aanmerkte, hield, en behandelde als zijn lijfeigen, zoo niet gedurende den geheelen leeftijd van dien rampzaligen, dan toch voor den tijd van twintig jaren, en dat zij daarbij ook niet kunnende deelen in de vergunning om, evenals de boeren, tegens betaling eener bepaalde recognitie, met hun vee te mogen beleggen zeker veldsbestek in hun eigen land, dat zij nooit verbeurd of afgestaan hadden, anders als voor een zeer klein gedeelte, en gevolgelijk, zoo arm, gedrukt, en vervolgt als zij waren, voor hun niets anders open bleef als zich te

verstrooijen, en met opoffering der dierbaarste giften door de natuur aan hun geschonken, zich te gaan stellen ter discretie van hunne overheerschers en verdrukkers, waaronder ook regte tijrannen waren, gelijk een ieder, hoop ik, zal erkennen aan wien ik verhaal dat ik bij mijne eerste landreise in anno 1786 gekomen zijnde op zekere plaats, om er het middagmaal te houden, de tafel der bediening zag omringen door 6 of 7 schier geheel naakte Hottentottinnen, die kreupel en verminkt, op hunne bloote lichamen striemen, lidteekenen, en versche wonden van twee vingeren breed, vertoonden, zoo akelig dat medelijden en verontwaardiging mij buiten staat stelden iets te kunnen nuttigen of een oogenblik langer onder zulk een dak te blijven, terwijl bij mijn tweede tour in anno 1788 een dronken boer een dier dienstbare schepzelen, bij hem in huur zijnde, wegens het breken van enig porcellain, met een stok zoo dik als den arm, opgebeurd met beide de handen, zoo ongenadig op 't hoofd en over 't geheele lichaam sloeg, dat niet alleen armen en beenen, maar insgelijks het leven zelf er mede gemoeid zoude geweest zijn, zoo dien dronkaard in zijn woede niet zelf het onderste boven ware getuimeld, waardoor de mishandelde gelegenheid kreeg, door de duisterheid des nachts begunstigd, te ontvlugten; en een anderen woestaart, voorgenomen hebbende een Hottentot die in 't geheel niet van hem afhankelijk was in zijne eigene hut dood te schieten, waarin dien man zich bevond, voor den ingang ging staan om dezelve te sluiten, terwijl hij naar zijn geladen geweer wagtede, waarom hij geroepen had, en toen dien Hottentot, ten einde zich te sauveeren, tragtede door te dringen, hem niet alleen tegen de grond wierp en in de neus beet, om hem in diervoegen vast te houden, maar vervolgens ook, wanneer zijn prooij, ten koste van deszelfs deerlijk gedisfigureerd aangezicht, hem ontworsteld was, in een staat van razernij na zijn plaats liep, een brandend hout van de haard haalde, en daarmede terugkomende, de hut aanstak, en door het vuur liet verteeren met al den armoedje welke er in was, blijdschap in zijne gebaarde doende doorstralen, dat hij ten minsten op zulk een wijze zijn moed had gekoeld.

Een derde oorzaak waardoor de toeneming der bevolking van tijd tot tijd op eene gevoelige manier wierd terug gezet, was, de schoon zeldzaam, evenwel nu en dan met grote ver-

woesting heerschende epidemique ziektens, als gelen rotkoortzen onder de slaven, mitsgaders Hottentotten en andere naturellen, veroorzaakt door het meenigvuldig vet en vleesch door die lieden genuttigd werdende. Keelkwalen, verzeld van verstikking en een subieten dood onder de kinderen in 't bijzonder, en de kinderpokken onder alle de classen van ingezetenen over 't algemeen, zonder uitzondering van soort en jaren. De oorzaak der eerstgemelde ziekte hebben wij zooeven aangestipt, de beide anderen waren aan het land niet eigen, maar wierden van buiten aangebragt met de passeerende schepen. Maatregulen van voorzorge tot weering der keelziektens en andere gelijkstandige niet minder gevaarlijke epidemien, had men nog niet genomen, ten minste heb ik zelden, met betrekking tot dezelve, de gepaste precautien zien gebruiken; maar omtrend de kinderziekte was voorziening gedaan, omdat men die in zijne ravagien onder ouden en jongen seedert de oprigting der Colonie, kende, en dezelve even zoo zeer vreesde, als een aankondiging des doods, of de pest hier te lande. Geen schip wierd toegelaten waarop die kwaal dadelijk heerschte; de zoodanigen die er mede besmet waren geweest, gedurende de reize, moesten eerst quarantaine houden aan het Robben Eiland, alvorens men ze admitteerde; des niet te min sloop die ijsselijke ziekte, hetzij door gemoedeloze verzwijging van de kant der scheepsoverheden, hetzij door verzuim of oogluiking te gebruiken van de zijde der regeering, drie of vier malen in den tijd van eene eeuw in de Colonie; dan stoof de bevolking der stad uit elkander, en dezelve verlatende, vlugtede een ieder die kon na buiten; wie daartoe de middelen ontbrak wierd een prooij, en meestal ook een slagtoffer; zij stierven, of wierden zoodanig gedisfigureerd dat men er van moest ijssen, waartoe niet weinig contribueerde de verkeerde behandeling der lijders, die men in een warm climaat te midden van den zomer, niet alleen aan alle frissche lucht onttrok, door ze opgesloten te houden in vertrekken waarvan de reeten der deuren en vengsters waren toegeplakt, maar ook tot stikkens toe broeijde tusschen veeren bedden en wolle dekens, terwijl men het heilzame hulpmiddel der inenting niet kende, of er op eene bijzondere wijze tegen vooringenomen was, totdat de Engelschen door proeven

genomen aan geheele carguazoenen slaven van prijs-gemaakte Spaansche schepen, aan wien men, zonder onderscheid van jaren, de voorsz. kunstbewerking geappliceert, en die men vervolgens ten Robben Eiland, onder den bloten hemel gecampeert had gelaten, agtervolgt door uitkomsten welke alle verwagting verre overtroffen, over de zaak meer licht verspreid, en de denkbeelden des aangaande ook merkelijk opgeklaard hebben; involgen er nu ten minste grond is tot hoop dat bij eene nieuwe bezoeking, waarvoor den Hemel het land nogtans bewaren wil, door toevlugt te nemen tot dit middel het gevaar en de sterfte zal afnemen, en dat in eene gelijke evenredigheid zal verminderen de voren geciteerde schadelijke uitwerkingen welke deze ziekte in 't bijzonder op den aanwasch der bevolking heeft gehad.

Den Handel.

Indien men stiptelijk had willen handelen overeenkomstig 's Compagnies order en oogmerken, zou er in de Colonie niets zijn omgezet geworden, als tusschen de ingezetenen onderling en met de Compagnie; maar wij weten reeds dat hieromtrent de hand wierd geligt, en dat er, mits betalende 5 per cent aan den Fiscaal, tegens de verboden wierd genegotieerd, zoowel met vreemdelingen tot alle natien behorende, die onder voorwendsel van gebreken te herstellen, of hunne scheepen te proviandeeren, de Kaap aandeden, als met de overheden der passeerende scheepen van de Maatschappij zelve. De articulen, die men aanbieden kon zijn opgeteld bij de beschrijvingen van 's Lands voortbrengzelen; zelden evenwel kon men ze doen aannemen in ruiling voor wat anders, omdat ten opzigte van de meeste derzelve, eene groote ruimte vereischt wierd, om voor 't bedragen van maar een kleine somme te kunnen bergen, waartoe in reeds beladene schepen niet dikwils gelegenheid was, zoodat men doorgaans te markt moest gaan met contanten. Dewijl er een groot zwak heerschte voor overdaad en weelde, was daarentegen alles gewild wat Europa of Indien maar opleveren kon, mits den aanbreng niet al te zeer overtrof de behoefte der ingezetenen, zoodat de balans grotelijks was ten hunnen nadeele, want daar zij veel al geheelijk of ten deele bleven zitten met hunne eigene producten, bragten de schepelingen hunne waren aan den man voor klinkende munt, die

zij dan medevoerden, hetwelk, in weerwil van de verteringen door die schepelingen en de verdere passagiers staande hun oponthoud gemaakt werdende, spoedig een totaal geldsgebrek in 't land zoude hebben teweeggebracht; indien de Kaap voor de Maatschappij ware geweest een winstgevend Gouvernement en geen lastpost, want dan zou er gelijktijdig ook meer in hare kasse gevloeid als er uitgegaan zijn, daar het tegendeel nu het geval zijnde, in zoo verre dat de uitgaven de inkomsten verscheidene tonnen gouds overtroffen, tot goedmaking van dit te kort telkens wederom opnieuw importante sommen in specie uit Nederland aangebragt, om door betaling der soldijen als anderzints, in omloop gebragt wierden, waardoor dit kwaad wierd voorgekomen, tot dat die aanbrengingen, wegens uitputting van 's Compagnies finantien hier te lande, cesseerende, men verplicht was een noodmunt van carton te créëeren, als wanneer al het zilver en goud, ten bewijze van hetgeen ik hierboven heb gezegt, in zeer korten tijd geheellijk verdween, tot merkelijk ongerief der ingezetenen, en met dat gevolg dat de vreemdelingen, geene contante betaling voor hunne goederen meer kunnende bekomen, van langzamerhand afdropen, en eindelijk van allen verderen handel met de ingezetenen, finalijk uitgesloten wierden, door renovatie der prohibitive orders, op last der uit Nederland gearriveerde Commissarissen Generaal gedaan; door welke vernieuwing der regerende orders teffens, den bodem wierd ingeslagen aan den ongepermitteerden handel, die de overheden van 's Compagnies schepen op zulk eene onverantwoordelijke wijze ten voordeele van den commandeur te Batavia en van hun zelven plagten te drijven, dat, door die bodems, nadat dezelve hunne behoorlijke ladingen reeds hadden ingekregen, nog te overstuuwen met een massa goederen ten waarde van 40, 50, en meer duizend guldens, meestal bestaande in volumineuse en zware dingen, als kajaten, houte balken, en andere houtwerken, groote 18 duims estrikken, kanasters met zuiker, enz., behalven het ongemak daardoor aan de tusschendeks logeerende equipagien veroorzaakt wordende, meer als eens in stormen, die aan andere natien geene naamswaardige rampen teweeg bragten, de schepen van de Compagnie, als door hunnen te zwaren last, niet voor de golven kunnende oprijzen, in volle zee met man

en muis zijn gesmoord, welk verschrikkelijk onheil, bijzonderlijk in den jare 1789 te beurt is gevallen aan vijf kielen tegelijk, tot een en dezelfde retour vloot gehorende, doch onder twee bijzondere zmaldelingen, maanden na elkander van opgedte. Indiaansche hoofdplaats vertrokken.

Hiertegen kregen de colonisten wel vrijheid zelve scheepen te mogen uitrusten, om daarmede te varen na Batavia en eenige andere Etablissementen in Indien, mitsgaders met 's Compagnies retourbodems goederen op vragt na deze Republiek te mogen zenden, doch aan die concessien was verbonden de voorwaarde dat zij de overige Indische bezittingen, daar meer voordeel was te doen, niet mogten bezoeken; dat zij ook, bij aanbreng hier te lande der goederen in 's Compagnies schepen, tegens betaling van een vrij hoog berekende vragt, afgeladen, over die goederen niet vermogten te disponeeren, maar dezelve, met die van de Maatschappij op hare gewone jaarlijksche verkopingen moesten laten veilen, en tevreden zijn met het geen zij alsdan mogten komen af te werpen; en dat een gedeelte van de equipagien dier na Indien bestemde aan Kaapsche ingezetenen toebehorende schepen, moest bestaan uit inboorlingen, waaraan niet wel anders kon worden voldaan dan door toelegging van zeer hooge hand en maandgelden, aanzienlijk genoeg om lieden te kunnen uitlokken welke in een dun bevolkt vrugtbaar land, op een meer gemakkelijke, minder gevaarlijke wijze, aan den broode konden geraken, tot merkelijk bezwaar van expeditien die reeds al te kostbaar uitkwamen, om veel voordeel te kunnen opbrengen, doordat men de schepen niet mogt koopen noch laten timmeren waar men ze kon krijgen voor den minsten prijs, maar alleen hier te lande, en door dat er niets, zelfs der geringste articulen, aan boord benodigd, in de Colonie zelf te vinden zijnde, men dus alles het geen tot de uitrusting vereischt wierd ten duurste uit Europa ontbieden moest; al hetwelk, gevoegd bij den ongelukkigen uitgang der eerste ondernemingen, waarvan hierna iets meer zal werden gezegd, door eenige vermogende lieden, tot aanmoediging hunner medeburgeren aangelegt, veroorzaakt heeft dat met de voorsz. verkregene vrijheid geen voordeel is gedaan.

Een anderen, aan minder inconvenienten onderworpen, doch niet minder met dwang verzeld gaanden tak van handel, was die welke gedreven wierd tusschen de ingezetenen met de Compagnie, op de plaats zelve. De Maatschappij had nodig, zoo ten dienste van het Gouvernement en der verdere Indische bezittingen, als ter proviandeering der passeerende schepen, geslagt vleesch en levend vee, wijn, azijn, brandewijn, tarw, garst, erwten, boonen, boter, talk, spek, gedroogde vrugten, gedroogde en gezouten visch, onderscheidene houtwerken, enz.; ook gebruikte zij oliphantstanden, mitsgaders een geringe quantiteit aloë voor hare Europische commercie. De leverantie van het vleesch en levend vee wierd verpagt aan den minstaanneemenden, gewoonlijk voor den tijd van vijf jaren. Om liefhebbers te vinden tot zulk een moeilijk en gecompliqueerde onderneming in een land alwaar, wegens ontstentenis van markten, den inkoop en zamenbrenging van het benodigde slagtvee verzeld gaat van dien omslag en dat gevaar, waarvan hiervoren is gewaagd, had men ter dispositie van den aanneemer gesteld een uitgestrekt veldsbestek, zijnde de beste weide in de nabijheid van de Kaap, gelegen op een afstand van anderhalf dag reizens van de stad, waarop weleer twee en veertig ordinaire leenplaatsen bestonden, die uit dien hoofde alle waren ingetrokken. Dit was een sterk lokaas, alzoo dit veld niet slegts volkomen beantwoordde aan 't oogmerk waartoe het bestemd was, maar hem die er over disponeerde ook in staat stelde om zich te kunnen toeleggen op het aanhouden van stoeterijen uit honderden van paarden, van driften uit honderden tot de melkerij en kaasmakerij bestemde koeijen, van kudden uit duizenden wollige schaapen bestaande, gelijk het geval was met de laatste aannemers, die in alle deze ondernemingen wonderwel slaagden, involgen de aanneming dan ook ordinaire geschiede tegens een prijs welke, oppervlakkig beschouwd, niet alleen zeer laag, maar zelfs wel niets beduidend mogt genoemd worden. Op de tarw, wijn, houtwerken, en eenige andere der voornaamste articulen, was daartegen een vasten prijs gesteld, waarvoor een ieder, na eene gemaakte repartitie, dezelve kon leveren; terwijl de bezorging der overige mindere articulen was gedemandeert aan den negotie overdrager, die ze goedkoop inkogt, en duur

wederom aanrekende, gelijk de legger wijn van Compagnies wegen ook betaald wierd met veertig rijksdaalders, schoon de leverancier, die voor de volle som gequitteerd had, er niet meer van genoot dan maar slegts Rds. 27, en diergelijke praktijken in andere opzigten insgelijks plaats hadden. Daartegen wierd voor rekening van de Compagnie uit hare magazijnen aan de ingezetenen verkogt, al wat men in de Colonie wezentlijk noodig had, alles tegen gestipuleerde prijzen, waar benevens zij ook nu en dan, ten gerieve der ingezetenen, publieke vendutien liet houden, zoo van lijwaten als andere Europische en Indische articulen, in welk alles toch geen mindere directie plaats had van de kant der dienaren, ten hunnen particuliere profijte, doch ingericht ter benadeling der Maatschappij, en om illusoir te maken het goed oogmerk, hetwelk onder anderen in dezen de drijfveer harer handelingen was. Zoo, bij voorbeeld, maakten de administrateurs, door gesimuleerde verkoopingen en ordonnantien, wel op naam van anderen, doch eigentlijk ten hunnen behoeve verleend, zich gewoonlijk meester van den gantschen voorraad der gewilde articulen, om die vervolgens eens zoo duur als van wegens de Maatschappij geschiede, aan de ingezetenen te verkoopen, terwijl op de publieke verkoopingen het slegtste geveild en het beste uitgehouden wierd, met dat gevolg dat er doorgaans weinig meer voordeel wierd behaald als de winst was welke de goederen moesten opleveren, indien er deswegens eenige bepaling bestond, en dikwils important wierd verloren, in plaats van gewonnen; gelijk voornamentlijk het geval is geweest toen den pakhuismeester, naar best onthoud in 1785, het plan verzonnen, en daarmede den toenmaligen Gouverneur vereischt had, om behalven de gewone koopmanschappen ook allerhande winkelwaren uit Nederland te petitioneeren, gemerkt dien eisch, ontworpen met Kaapsche kooplieden en negotianten zelve, tegen wiens belang dezelve zoo zeer was aanlopende, en contrarie de verwagting van alle gemoedelijke en doorzigtige lieden, door het bewind hier te lande toegestaan en voldaan, bij aanbreng het lot heeft moeten ondergaan dat de goederen, na meenigvuldige morserijen, geen liefhebbers meer vindende, genoegzaam om niet, bij openbaare verkooping zijn van de hand gezet, waarvan de geraadpleegde negotianten en kooplieden in verstand staande met den administrateur,

niet hebben nagelaten voordeel te doen, onder de aanstotelijkste plaisanterien, onder de ligtgelovigheid van bewindhebberen, waardoor zij zoo grootelijks de dupe waren geworden van inhalige dienaren en doortrapte handelaars, afgerieht op streeken door derzelver dagelijksehe smokkelarijen, en de beoeffening der daartoe vereiseht werdende praktijken.

De Scheepvaart.

Ik heb gezegd dat de bewoners der Tafelbaaij en Baaijfals boven alle anderen het voorreeht genooten kleine vaartuigen te mogen aanhouden, om daarmede uit vissehen te gaan, en af en aan de ter rheede liggende seheepen te varen ; en dat eenige geassocieerde lieden bovensdien een paar chaloupen hadden, welke zij ter eerstgemelde plaatse gebruikten tot de walvisehvisscherij. De Commissarissen Generaal gaven vervolgens ook vrijheid ter uitrusting van sehepen tot het vangen dezer zeemonsters langs de kusten en in de nabijgelegene wateren, en om onder de opgegeevene bepalingen sommige eomptoiren in Indien te kunnen stevenen, tot het drijven van handel, verkoopende daartoe aan de ingezetenen 2 à 3 der kleinste sehepen welke de Compagnie wel wilde missen. Deze sehepen, als fregatten gebouwd, waren zwaar getuigd, dat veel volk vereisehte om dezelve te kunnen regeeren, en hadden weinig ruimte, ongunstige omstandigheden waarlijk ; daarbij kwam de opgegevene bepaling en voorwaarden betrekkelijk de vaart op Indien, en de nog sehadelijkere verpliehtingen aangaande de walvisehvisseherij dat de daarvan komende traan, tegens betaling eener vragt die genoegzaam gelijk stond met de hoogst mogelijk berekende winst op den verkoop, herwaards moest worden gezonden met Compagnies sehepen, en de baleijnen, sehoon het meeste voordeel gevende, in 't geheel niet in deze republiek mogten ingevoerd worden, als strijdig zijnde met de privilegien van de kleine visseherij ; doeh dewijl niemand onder zulke omstandigheden eene uitrusting doen kon met hoop van goed gevolg, wierd het vangen van walvissehen met sehepen in 't geheel niet ondernomen, en schoon 2 à 3 Compagnieschappen even zoo veele vaartuigen na Indien zonden, gesehiede zulks in der daad meer tot eneouragement hunner medeburgers dan wel op vooruitzigt van winst ; en vermits bovens dien het geval nog wilde dat het grootste dier vaar-

tuigen al dadelijk op deszelfs eerste uitreize na Ceilon en Cormandel, ter laatstgemelde kuste het fataal lot onderging, van te verongelukken ; een tweede door de Engelschen onderschept en genomen wierd ; de derde na Engeland gezonden met een carguazoen nog zoek was bij mijn départ van de Kaap, zonder dat ik er te London of hier te lande iets van heb kunnen vernemen ; een vierde alsmede, na mijn best onthoud, eenig ramp heeft ondergaan ; zoo bleef die vaart, vergund ter vergoeding van het gemis des handels, tevoren met de vreemde natien en overheden van 's Compagnies scheepen gedreven, steken, waardoor de werkzaamheden der ingezetenen op zee spoedig wierden teruggebragt tot het visschen en varen met kleine jolletjes en sloepen op de rheeden der beide voornaamste baaijen ; dat waarlijk is te beklagen, daar reeds aan de stranden der stad een scheepje op stapel gezet, naar den eisch volbouwd, en gelukkig in 't water gelaten was, ten blijke dat men aan een plaats zoo gunstig gelegen ter zeevaart zeer wel zijn eigene scheepen bouwen kon.

Wat de navigatie van de Compagnie betreft, voor zoo ver het Kaapsch Gouvernement aangaat, die bepaalde zich tot het overvoeren van noodwendigheden uit de eene baaij na de andere ; wordende daarbij nu en dan eens een tocht gedaan na Madagascar of Mozambique, ter inruiling van slaven, en had men daartoe aanvankelijk drie bestendig blijvende vaartuigen, als twee hoekers van onderscheidene grootte en een fregat, waarvan echter de beide eerstgemelde naderhand afgeschaft zijn, zoodat er ten laatsten niet anders meer was dan het fregat alleen, dat wel eens verlegenheid baarde, wanneer schip of scheepen van de Compagnie, door ontmoette tegenspoeden op de reize verplicht geweest zijnde, zich hier of daar in een afgelegen hoek te moeten bergen, moeten werden te hulp gekomen, alzoo men dan, voor een tijd lang, geheellijk was ontriefd ; welk ongerief en de daaruit ontspruitende verlegenheid nog merkelijk grooter zoude zijn geweest indien onverhoopt dat eenig kieltje door dees of geene ramp, geheellijk ware verloren geraakt.

De Inkomsten.

Van ouds bepaalden dezelve zich, voor zoo ver die noemenswaardig zijn, tot de navolgende :

's Heeren Gerechtigheid van den tienden, twintigsten, en veertigsten penning, op den verkoop van alle in eigendom bezeten, werdende onroerende goederen, als huizen, plaatsen, landerijen, enz., welk middel geheven wierd zoo dikwils die goederen wierden veralieneerd, en alvorens het transport daarvan mogt geschieden.

De Recognitie van vier en twintig rijksdaalders in 't jaar voor elken leeningsplaats.

De tiendens der graanen, op die plaatsen gewonnen werdende.

De Recognitie voor in erfpacht bezeten werdende landerijen, welke door de bruikers jaarlijks moest werden voldaan, doch meestal maar betaald wierd telkens wanneer den termijn geexpireerd zijnde, de beleening op nieuw gecontinueerd moest worden.

Het recht van het Zegul, of het gezegeld papier, waarop alle ordonnantien, vergunningen, actens, en andere documenten moesten werden geschreven.

De Recognitie op de Wijn en Brandewijn, welke de buitenlieden aan de ingezetenen van de Kaap, mitsgaders aan de Compagnie leverden.

De Recognitie, gelegt op de kassen met wijn en pijpen met bier, met 's Compagnies schepen voor particulieren aangebragt werdende, en voornamentlijk :

De Verpachting van 's Lands gemeene middelen, onder welke benaming begrepen, was op den impost op de wijn, arak, en brandewijn aan vreemde natien geleverd werdende, mitsgaders het uitsluitend voorrecht om die dranken, benevens andere gedistileerde wateren en het bier, bij de kleine maat te mogen slijten, niet alleen in de stad, maar ook aan het Rondebosje, in de Baaijfals, en in het dorp Stellenbosch.

Voorts wierd aan het Gouvernment ten goede gebragt de winst behaald op de koopmanschappen, zoo uit de hand als bij publieke vendutie verkogt.

Naderhand kwamen op last van de vergadering van 17^en^ hiernog bij :

's Heeren Gerechtigheid van den veertigsten penning op de koopschat van alle opstallen staande op leningsplaatsen, mits welke betaling aan hem wien zulk een opstal toekwaam,

vrijheid was gelaten dezelve te mogen veralineeren, en de plaats waarop was staande aan den kooper wederom op ordonnantie wierd verleend, daar te voren het van den willekeur des hoofdgebieders afhing alle deze leningsplaatsen uit te geven aan wien hij wilde, wederom in te trekken, en opnieuw aan een ander te schenken naar welgevallen, wanneer den vorigen bruiker zich wegens den opstal met zijn vervanger verstaan moest, zoo goed hij kon, of anders verplicht was dezelve aftebreken en te vervoeren, om den bloten grond te kunnen restitueeren, en

Eene erkentenisse voor in eigendom uitgegeven werdende landerijen na mate van derzelver waarde, volgens de prisatie welke Commissarissen uit den Rade van Justitie aan de Kaap en gecommitteerde Heemraden in de buiten districten gelast waren te doen, na dat aan iemand op zijn aanzoek eenig land tot een erf of ter bebouwing was toegestaan.

Bij welk een en ander de Commissarissen Generaal laatstelijk nog voegden :

Een Carossengeld op Rijtuigen van plaisier.

De verplichting, dat ook voortaan de vendubrieven moesten werden geschreven op Zeguls.

Een Ambtgeld, welke den Gouverneur en Raad benevens den Fiscaal en eenige der voornaamste administrateurs en ministers verplicht waren te voldoen, en eindelijk

Een Hoofd of Kraangeld, welke de vreemde naties schepen die de Kaap aandeden, voor 't gebruik van 't zeehoofd en de waterkranen moesten betalen, om daaruit te kunnen werden gevonden de onkosten welke men tot schoonhouding der rheede verplicht was, aan te wenden, om ankers door het breken der kabels verloren en blind gelegen te doen opvisschen.

Waar benevens de ingezetenen, zoo dienaren van de Compagnie als burgeren, verder verplicht waren op te brengen,

Het Hoofdgeld, waartoe een ieder jaarlijks door Commissarissen uit den Rade van Justitie gequotiseerd wierd na zijn vermogen en inkomsten, mitsgaders den rang die hij bekleedde, gevestigd op de personen.

Een zoogenaamd *Schoorsteengeld,* gevestigd op de huizen, en een *Schapen* en *Beesten,* of *Leeuwen* en *Tijgergeld.*

Dan het provenu dezer drie laatstgenoemde middelen vloeijde niet ten voordeele van de Maatschappij en de

Gouvernements Kas, maar in de bijzondere Stads en Dorpskassen, om daaruit te kunnen werden gevonden het onderhoud van straaten, wegen, en bruggen, en andere diergelijke plaatselijke uitgaven ten nutte van het algemeen.

Ondertusschen valt ten opzigte dezer inkomsten aan te merken dat zij meest alle wierden geheven op eene zoo eigendunkelijke, onregelmatige, slordige, en onnaauwkeurigen voet dat het rendement van het eene jaar dikwils aanmerkelijk verschilde van dat van het ander, door ligtvaardige wegschenkingen, overleiden, of te insolventie der debiteurs, fraudes, en verzuim, alles zamenlopende in een onbegrijpelijke verwarring ten nadeele van de Compagnie.

Laat ik dat nader betogen.

Nieuwe erven en de daarop gebouwde huizen, gelijk meede nieuw uitgegevene landerijen gebruikt tot aanlegging van buitenplaatsen, tuinen, of andere diergelijke eindens, waren in de eerste jaren bij verkoop subject aan de betaling van den 10^{den} penning, vervolgens aan den 20sten, en naderhand eerst aan den 40sten penning, omtrent sommige lieden wierd dien regul gevolgd ; anderen, en dikwils zeer vermogenden, liet den Hoofdgebieder volstaan met de voldoening van $2\frac{1}{2}$ per cent van den koopschat, schoon hij in de termen viel van 5 en 10 per cent te moeten betalen, dus met een enkel woord, uit gunst wegschenkende een gedeelte van 's Lands revenuen, als of het eigen goed was.

De Ordonnantien waarop de Leningsplaatsen waren uitgegeven moesten jaarlijks, binnen weinige weken naar derzelver expiratie, werden vernieuwd, altoos met voldoening der verschuldigde recognitie van 24 rijksdaalders, anders moest de beleening voor vervallen werden gehouden, en een ander kon dan wederom om zulk een plaats verzoek doen. Indien aan deze verstandige inrigting de hand ware gehouden geweest, zouden de plaatsen geraakt zijn in handen van naarstige en vlijtige lieden, hetwelk niet weinig zoude hebben verstrekt tot derzelver instandhouding en verbetering, de Compagnie of het Gouvernement had van dezelve een aanzienlijk geregeld jaarlijks inkomen getrokken ; en den beleenden landman zou zijn recognitie betaald hebben, zonder daarvan een drukkend gevoel te hebben ; door anders te handelen had juist het tegenovergestelde plaats. Een luijaart, met middelen of

gezonde leden gezegend, kreeg een plaats; hij bewoonde en verwaarloosde dezelve, zonder de verschuldigde prolongatie te vragen, of de recognitie op te brengen, waartoe hij gehouden was. Zoo raakte hij tien, twintig, en meer jaren agterstallig, tot dat hij insolvent wierd, of als zoodanig stierf, in welk geval alles verloren was, ten ware men, geen consideratie met hem willende gebruiken, in tijds dwangmiddelen in het werk stelde, om hem nu in eens, met moeite, en ter verhaasting van zijn bederf, in eene groote somme te doen opbrengen, wat hij anders met gemak en zonder bezwaar bij gedeelten zoude hebben kunnen afdragen. Slimmer nog was dat niet alleen luije en arme, maar ook werkzaame en vermogende lieden, op deze kwalijk geplaatste inschikkelijkheid, of liever onverantwoordelijke slofheid, zondigde daardoor veroorzaakt wierd dat, terwijl er genoegzaam niets inkwam uit het middel de recognitien op het zeer groot aantal in leening uitgegevene plaatsen gaandeweg zoo zeer ten agteren raakten dat de op dezelve hegtende (intusschen wel negen tiende gedeeltens dier plaatsen) schulden dikwils de waarde ervan, den opstal mede gerekent, verre overtroffen; dan toch wierden, bij publicatie, een generaale aanmaning gedaan tot voldoening dier agterstallen, orders de ridicule bedreiging dat anders tegen de verder in gebreken blijvende zoude werden gehandelt, na den inhoude der door menigvuldige ongestrafte overtredingen reeds illusoir gewordene placaten, waarvan het gevolg was dat eenige weinigen, schoorvoetende, een gedeelte van hun agterwezen opbragten, anderen inbragten dat zij, gedurende den tijd van het verzuim omtrent de inning gepleegd, door slegte oogsten, sterfte onder hun vee, brand, stroperijen der Kaffers en Bosjesmans Hottentotten, of geheellijk geruineerd, of onvermogend tot de betaling waren geworden, met verzoek, zo niet om eene geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van hun debet, dan toch om uitstel tot dat zij zouden wezen gekomen tot verhaal, het welk vervolgens tot in het oneindige gerakt, dus op het zelfde neerkwaam, als de compleete remissie zelve; aan welke verzoeken den Gouverneur defereerende naar welgevallen, begunstigende den een boven den ander, na dat hij iemand al of niet genegen was, ten nadeele van 's Lands finantien; terwijl verre de meesten geen notitie van die aanmaning nemende, zich schuil hielden tot dat zij, door

de officieren der justitie nagereden, den boel moesten opgeven, of betalen wat zij met moeite konden bijeenbrengen, wanneer het natuurlijk gevolg was, ongenoegen in het land, en luidruchtig beklag dat de invordering der recognitie verwaarloosd was, toen men zich in 't geval bevond van te kunnen betalen, en nu met strengheid wierd geint, nu men, getroffen door tegenspoeden of publieke calamiteiten, het zij geheellijk geruineerd was geworden, dan wel geraakt in min gunstige omstandigheden als tevoren het geval was geweest.

Met dit nadeel van wegschenking ging gepaard een veel groter schade, veroorzaakt door de gepleegd werdende fraudes. De boeren van hunnen kant ontdoken, voor zooveel zij maar immer konden, de voldoening der tiendens welke zij verplicht waren in de magazijnen van de Compagnie te leveren, van alle granen gewonnen op de aan hun in lening vergunde plaatsen, en dit viel hun niet moeijlijk, dewijl men al vrij gemakkelijk over dat point heen glosseerde; doch het verlies hierdoor te weege gebragt kon in geen vergelijking komen met het geen de Maatschappij aan hare inkomsten te kort gedaan wierd door hare eigene dienaren. Een exempel uit velen zal zulks klaar doen zien. De voldoening der agterstallen op de lenings plaatsen geschiedde op twee onderscheidene wijzen, als door contante betaling in 's Compagnies kas, of door het leveren van trekossen, die meestal binnen een zeer korten tijd om hals raakten in den particulieren dienst, en ten behoeve van den Gouverneur, zou er iets afgedragen worden in gelde, dan wierd de Ordonnantie daartoe vervaardigd ter politieke secretarij; door den hoofdgebieder geteekend zijnde, ging de boer de betaling presteeren in de kas, en kreeg, ten blijke der voldoening van den kassier een quitantie, die hij vervolgens ter gemelde secretarij wederom moest komen vertoonen. Als hieruit nu bleek dat hij zich behoorlijk gekweten had, en alles in de vereischte order was, noteerde een der ordinaire clercquen, onder zijne handteekening aan den voet van de copie gelijk bij de wildschutte boeken geinsereerde Ordonnantie de geeffectueerde vereffening der schuld, het zij in zijn geheel, het zij ten deele; en de quitantie aan den houder teruggevende, was de zaak daarmede afgedaan. Moest de vereffening daarentegen geschieden met vee, in dien gevalle wierden

de ossen geleverd op een van 's Compagnies buitenposten; den Posthouder of Baas attesteerde den ontfangst bij een briefje, en, nadat dit briefje aan den Gouverneur was vertoond, kwam hij, ten wiens behoeve hetzelve was afgegeven, daarvan overlevering doen ter secretarij, dan wierd er, onder de handtekening van den eerst gezworen clerq, van hetgeen er in dezer voegen was afgedaan, bij het boek, evenals boven gezegt is, aan den voet der Ordonnantie, afschrijving gedaan, en de boer met gerenvoijeerd, terwijl men het overgeleverd veebriefje aan een liasse reeg en borg. Daar er geen naziening der Wildschutte boeken, noch confrontatie derzelve tegens de Kassaboeken plaats had, maakte, voor eenige jaren, een der eerste gezworen clercqen zich deze omstandigheden ten nutte, om door middel dezer beide opgegevene manieren van afschrijving, 's Lands penningen te detourneeren, en zich zelve er mede te verrijken. Hij verstond zich deswegens met een der ordinaire clercquen in 't heimelijke, en zij leiden te zamen de zaak in dezer volgen aan: als er iemand kwam verzoeken om een ordonnantie ter vereffening van eenigen agterstal door contante betaling in de Kas, dan wierd er voorgewend dat er, wegens drukte in lang geen tijd zoude wezen om hem te kunnen helpen; maar ten einde dien man niet verzuim zijner bezigheden daarop niet zoude blijven wagten, raadde men hem maar wederom na buiten te vertrekken, onder aanbieding van de commissie wel voor hem te willen volbrengen. Den eerste gezworen clercq en zijnen geassocieerden, personen zijnde aan wien de behandeling dezer zaak buiten dien, uit hoofde hunner functien, was gedemandeerd, viel er dus geen bedenking, ter contrarie het aanbod geredelijk geaccepteerd werdende, wierd het geld aan een hunner overgeleverd, in de vaste suppositie dat alles wel besteld zoude worden; maar zoo was het niet, men hield integendeel het geld voor zich, en noteerde slegts onder de ordonnantie, dat de vereffening werkelijk was geschied, tekenende nu eens den ordinairen clercq daarvoor, als of zulks in der daad door contante betaling ware gedaan, dan wederom den eerst gezworen clercq, om den schijn te geven als of er voor den agterstal vee was ontfangen.

Ditzelfde stelden zij ook in 't werk omtrent het middel van 's Heeren gerechtigheid op den verkoop van vaste goe-

deren ; de order dezen aangaande was de volgende : wanneer er een huis of plaats verkogt was, moest het transport daarvan geschieden voor gecommiteerdens uit den Rade van Justitie ; maar alvorens zulks gedaan mogt worden was den kooper verplicht eerst vooraf in 's Compagnies Kas te betalen de verschuldigde 10, 20, of 40 penning. Hiertoe wierd er ter Secretarij een ordonnantie vervaardigd op den Kassier, waartegen dezen na de gepresteerde voldoening een quitantie afgaf die de houder moest overleveren ter Secretarij. Als de zaak zoo ver in order was, liet men de gecommiteerdens komen om het transport te doen ; aan dezen vertoonde den Eerstgezworen Clercq het voorn. bewijs van den Kassier, ten blijke dat het verschuldigde heerenrecht behoorlijk was voldaan, en dan eerst procedeerde men tot het passeeren van het instrument. Door af te gaan van de stipte opvolging dezer ordre, wierd de gelegenheid geboren om ook in dezen te kunnen fraudeeren, en men profiteerde er grovelijk van in dezer voegen. Den Eerstgezworen Clercq, van wien wij nu spreken, liet het geld bestemd ter voldoening van 's Heeren gerechtigheid door den kooper afgeven, of aan hem zelve, of aan den ordinairen clercq die hem behulpzaam was, onder belofte dat hij zoude zorgen voor de vervaardiging der vereischt werdende Ordonnantie, en dat vervolgens ook de betaling geschiedde in de Kas ; doch daaraan voldeeden zij niet, maar staken de ontfangene somme in hun zak. Daar het nu van den Eerstgezworen Clercq in der tijd afhing de dagen te bepalen op welke er actens zouden werden verleden voor gecommiteerdens uit den Rade van Justitie, dirigeerde dezen het zoodanig dat hij de leden die de maand hadden liet appointeeren juist dan wanneer zij de vergadering bijwoonden, elders geoccupeerd waren in hunne functien, of zich afwezig bevonden, hetwelk natuurlijk ten gevolge had dat zij niet konden verschijnen. In zulken geval zou hij andere leden hebben kunnen laten vragen, die door de voorsz. beletzelen niet weerhouden wierden te compareeren, of het passeeren der instrumenten uitstellen ; maar in plaats van dat te doen, liet hij, almede onder de glimp van de lieden niet te willen ophouden, de Actens maar door de Comparanten in zijne tegenwoordigheid tekenen, en zond die dan vervolgens met zijne medeplichtige clercq aan de huizen der gecommitteerdens van de maand, ten einde zij er

hunne signatures insgelijks op zouden stellen; zoo als in goed vertrouwen geschiede, zonder visie te vorderen van de quittantien des Kassiers, welke, als niet bestaande, ook niet bij de transporten waren gevoegd: door welk overleg de instrumenten het voorkomen hadden van wettig te zijn gepasseerd, met eene volkomene betragting van alle formaliteiten; daar ondertusschen geheel van het voorschrift was afgeweeken, geen ordonnantie afgegeeven, noch quittantie ontfangen, of ter Secretarij berustende was, maar in tegendeel het Heerenrecht door de Kooper betaald, aan de Compagnie ontvreemd, was gekeerd ten profijte van een trouwloos ambtenaar.

De som, waardoor de Compagnie langs dezen weg op 's Lands inkomsten verkort was liep reeds zeer hoog, eer zulks gemerkt wierd, mogelijk zou, door het plaats hebbende verzuim in de behoorlijke examinatie der boeken, nog jaren zijn verlopen eer men lucht van het stuk had gekregen, zoo de ontdekking al immer was geschied, indien de voornaamste auteur onder het bedrijven zijner slegtigheden, door grofheid en woelzugt, zich niet een vrij algemeene haat had op den hals gehaald; maar hierdoor op ligte vermoedens nagegaan werdende, agterhaalde men hem eindelijk, en, na gedane belijdenis, het onderzoek der zaak geordonneerd zijnde, bleek alles welhaast zeer duidelijk; men moest hem dierhalven, benevens zijnen medeplichtigen, wel in rechten doen vervolgen, doch onder de hand begunstigde men echter hunne vlugt, en hier te lande ging de zwakheid nog verder, want men stond aan dien fraudateur van 's Lands middelen toe, na de Kaap terug te mogen keeren, en den toenmaligen Commissaris over het Gouvernement al zulk soort van misdadige menschen onder zijne bescherming en aan zijn tafel nemende, nog een stap verder gaande, liet een aanmerkelijk gedeelte der vergoeding, na een opgemaakte rekening de Compagnie competeerende, en uit het provenu zijn te gelde gemaakten boedel, aan haar betaald, restitueeren, en op denzelfden gedenkwaardigen dag der overgave van de Colonie, toen ik Kassier zijnde, met het Pennisten Corps was uitgetrokken, buiten mijn weten of voorkennis, door een mijner suppoosten de nodige penningen daartoe uit de kassa ligtten.

De erkentenis voor in erfpacht uitgegeeven werdende landerijen was eer een middel ter benadeeling als wel ter

stijving der inkomsten. Wanneer men iemand gunstig was, en die zin had in een stuk grond, dat hem convenieerde, groot of klein van bestek, hetwelk in eigendom uitgegeeven werdende, wegens vrugtbaarheid of gunstige ligging, bij prisatie zeer hoog zoude zijn gewaardeerd geworden, wierd dien grond aan hem in erfpacht gegeven, voor een reeks van jaren, tegen jaarlijksche betaling eener niets beduidende recognitie, waardoor de waarde van het land aan zulk een begunstigde gebruiker geschonken en aan de Compagnie onthouden wierd, zelfs tot in het oneindige door de prolongatien welke van die beleningen telkens wederom op nieuw geschiedde hoezeer ook de recognitie gebrekkig wierd opgebragt, en dikwils even zoo zeer ten agteren raakte als die op de voren geciteerde leeningplaatsen.

De Zeguls moesten vervaardigd worden door de Zegulslager, ten overstaan van gecommiteerde leden uit den Rade van Justitie, geadsisteerd met den Secretaris of gezworen clercq van dat Collegie. Het oogmerk was toe te zien dat er geene meerderen wierden geslagen dan waartoe bij de Regering was besloten. Ondertusschen heb ik dikwils den Secretaris of gezworen clercq alleen, geholpen door eenige pennisten, met dat werk bezig gezien, en niet zelden was er veel meer gestempeld als de order dicteerde, aan welke meerder toegestelde zeguls alleen de ware of nagemaakte signatuure ontbrak van hem die tot de tekening gequalificeerd was, om aan dezelve waarde bij te zetten; en ging het naderhand hiermede zoo verre toen diezelfde stempels ook wierden gebruikt ter toestelling der cartonne en papiere munten die men zich verplicht gevonden heeft gezien aan de Kaap te moeten invoeren, dat er honderden van stukken van verschillende waarde boven het getal wierden geslagen, en aan reepen op de tafels of over de vloer bleven liggen, waardoor gelegenheid is gegeeven dat er veel meer van dat papieren geld in de wereld heeft kunnen gebragt werden als de bepaling was, tot 's Maatschappij's nadeel en voordeel der respectieve teekenaren, gemerkt onderscheidene personen met dat werk belast waren, en de kleinste stukken slegts door een hunner getekend wierd, gelijk die overtollig gestempelde papieren dan ook de vervalsching merkelijk hebben gefaciliteerd, aangezien men over de egt of onegtheid der handtekening dikwils in twijfel staan moest,

wanneer bij confrontatie bleek dat het afdrukzel de stempel was van het ware zegul.

Bovendien had er directie plaats in 't emploij der zeguls, waarvan het navolgend voorbeeld, uit velen aangehaald, tot een bewijs kan strekken. Niemand mogt de Baakneering drijven als met schriftelijk consent, geschreven op een zegul van 25 rds. Deze ordonnantien jaarlijks moetende werden vernieuwd, was een ieder die het privilegie eens had gekregen, en daarin wilde continueeren, verplicht op een gezetten tijd prolongatie te verzoeken, en het zegul van zijne ordonnantie ter Secretarij te bezorgen. Toen dit eens door alle de bakkers reeds behoorlijk was geschied, viel er questie om eenige verandering te maken in de conditien ter uit de wegruiming van ontstane moeijlijkheden, waaraan de bakkers zich evenwel niet wilden onderwerpen, hetwelk ten gevolge had dat zij bleven voortbakken zonder van nieuwe ordonnantien te wezen voorzien, en dat dus ook de zeguls tot die ordonnantien bestemd niet wierden geemploijeerd. 's Volgenden jaars vorderde men andere zeguls, en vermits de zwarigheden toen uit den weg waren geruimd, wierden de ordonnantien geexpedieert. Bij die gelegenheid hadden de eerstgemelde moeten werden vernietigd, dan dit geschiede niet, den eerstgezworen clercq behield voor zich om ze te gebruiken voor Actens en Instrumenten, waarvan de vervaardiging aan hem was gedemandeert. Indien dit sedert werkelijk is geschied heeft hij het aanvankelijk bedragen dier zeguls voor zich zelven geprofiteerd, en de Compagnie in een gelijke proportie aan hare inkomsten verkort.

Indien er Kaapsche wijnen en brandewijnen van buiten opgebragt werdende, de patrouille wagt passeerden, moest van elken legger werden betaald een recognitie van 3 rijksdaalders. De ingezetenen practiseerden wat zij konden om deze belasting te ontduiken van de leverancien welke zij aan elkanderen deeden : dit was een gering verlies, in vergelijking van de schade welke de Compagnie leed op het geen zij van die dranken zelve had ingeslagen, voor zeker usantie welke in de administratie der kelder plaats had. De afschrijving aan den keldermeester toegestaan was 10 per cent, doch de werkelijke spillagie op verre na zoo groot niet, dus hield hij jaarlijks een aanmerkelijk restant over. Hierbij kogt hij

van een ieder die randzoen in die dranken genoot, en daartoe genegen was dit hun randzoen voor geld af, waardoor zijn overgehoudene voorraad niet weinig vermeerderd wierd. Deze overgehoudene voorraad nu leverde de gemelde administrateur, doch op naam van sommige leveranciers welke gewoonlijk wijn en brandewijn voor de Compagnie opbragten, en dus even of zulks in dezen ook reëel door die lieden geschiede, wederom op nieuw aan de Maatschappij de wijnen tegen 40, en de brandewijnen tot 60 rijksdaalders de legger, welkers bedragen aan hem per kassa voldaan wierd, zonder dat daarvan weder de gewone recognitie van 3 rijksdaalders aan de Compagnie wierd betaald of ingehouden, noch ook zoodanige 10 rijksdaalders van elke legger door den Gouverneur en Secunde, als een middel van bestaan genoten werdende, als benevens de recognitie gewoonlijk van het bedragen der Ordonnantie afgetrokken wierd, en gelijk voren gezegt is, te weeg bragt dat de wijngaardeniers in effecte zelve niet meer genoten dan maar 27 rijksdaalders per legger. Door dit onbetamelijk gebruik kreeg de Keldermeester voor elken legger wijn welke hij invoegen voorsz. op naam van een ander leverde, 13 rds. meer als de leveranciers zelve kregen, waarvan 10 toekwamen en onthouden wierden aan den Gouverneur en Secunde, mitsgaders de drie overigen aan de Compagnie van het middel der recognitie op de wijnen en brandewijnen haar wettig competereende, dat insgelijks geen onnaamwaardige schade aan de inkomsten te wege bragt.

Onder de gemeene landsmiddelen die verpacht wierden was het bier eer een schadelijk als voordeel gevend articul. Dewijl er maar eene brouwerij in de gantsche uitgestrektheid van het Kaapsch Gouvernement gevonden wierd, en het daarin gemaakt werdend bier zeer slegt was van qualiteit, bragt dees post zelden meer op dan slechts eenige weinige honderd guldens; des niettegenstaande, genoot de brouwer het privilegie om in de boschen van de Compagnie gratis te mogen halen het benodigd brandhout, voor dees zijne affaire. Had hij hiervan gebruik makende, zich gehouden binnen de bepaling van niets anders of meer na zich te nemen dan alleen zoo veel ondeugend hout als er vereischt wierd ter aan de gang houding van zijne brouwerij, indien gevallen, zou de waarde van het door hem genoten werdend brandhout

reeds hebben overtroffen het gewoon rendement van dit middel bij de jaarlijksche verpachting; maar zoo was het met de zaak niet gelegen. Hij liet, misbruik makende van de voorsz. concessie, uit deze nabij gelegene bosschen, ook clandestinelijk vervoeren bouw en wagenmakershout, niettegenstaande aan alle particulieren op lijfstraf en zwaare boeten expresselijk verboden was in de gemelde private bosschen eenige houtwerken, hoe ook genaamd, te mogen laten hakken. Door dien weg voorzag hij zijne brouwerijen en keuken om niet van brandstof zijn omslag van het verder benodigd hout, en deelde zelfs wel iets mede aan vrienden en bekenden, al het welk te zamen gevoegd zijnde, bij publieke verkooping zoo zeer zou zijn te boven gegaan den opbrengst der verpachting, dat men spoedig zou hebben ingezien de schadelijkheid van dit gedeelte der inkomsten, en hoe, voor een schijnwinst welke de Maatschappij aangebragt wierd, aan een begunstigd particulier door oogluiking wierd toegestaan zich ongestraft ten haren nadeele te mogen bevoordeelen en verrijken.

Omtrent de waardeering der landerijen welke in eigendom wierden uitgegeven, was geen bepaling voorgeschreven, maar de zaak gelaten ter discretie van de gecommiteerdens met de prisatie gelast. Hierdoor wierd het eene stuk hoog, het ander stuk laag geschat, en doorgaande meer consideratie gebruikt met hem aan wien den afstand geschiede als gelet op de intrinsique waarde van den grond berekent na deszelfs grootte of vrugtbaarheid; zoodat 's Compagnies intrest, altans in dezen, de voornaamste drijfveer niet was.

Ten opzichte der betaling van 't Ambtgeld, welke eenige weinige dienaren verplicht waren op te brengen, was de order zoodanig dat daardoor een deur wierd geopend voor gemoedelooze menschen tot het plegen van bedrog, terwijl de verdenking intusschen kon vallen op naauwgezetener en eerlijker lieden dan zij waren.

Men plaatse een gesloten kist, waarin van boven een opening gepractiseerd was, agter een scherm in een hoek der raadzaal. Wanneer iemand die zijn fournissement doen zou aan handen van den hoofdgebieder had afgelegt den eed dat de som die hij in de offerkist zou leggen het zuiver vierde deel van alle zijne inkomsten was, ging hij achter de scherm,

en storte het geld dat hij voorgenomen had te fourneeren in de kist, zonder dat hij het bedragen ervan opgegeven had, of de som was nagezien. Ondertusschen had men aan de dienaren derzelver inkomsten in diervoegen aangewezen, dat nagenoeg kon werden opgemaakt hoeveel de onderscheidene gefourneerde sommen met elkander moesten bedragen, en evenwel bleek het, toen kort voor de overgaaf van de Kaap het laatste fournissement geschied zijnde, de som in rade nagezien wierd, dat er veel minder was betaald dan het zuiver vierde dier nagaanbare revenuën had moeten opleveren. Het verlies kwam neer op de Maatschappij, de suspicie mogelijk op onschuldigen. Welk een en ander zou zijn voorgekomen geweest, indien men de onwettige inkomsten afgesneden hebbende, bevolen had van de wettig genotene een specificque berekening over te leggen, en het ambtgeld na die berekening openlijk in den rade te voldoen.

Bij de opmaking der quotisatie rolle van het hoofdgeld, wierd meer gelet op den rang die de personen bekleedden als wel op hunnen rijkdom en vermogen; deze verkeerde berekening had dus ook ten gevolge dat iemand die wezentlijk onbemiddelt was zich dikwils veel hooger belast vond als een meer gegoedde, omdat hij in den dienst der Maatschappij eenig ambt had, of onder den burgerstand met een zeker caracter bekleed was.

De Regeringsform en andere Huishoudelijke Inrigtingen.

Het hoofdbeleid van zaken was toevertrouwd aan een Gouverneur en Directeur, hebbende ter zijner adsistentie een secunde en hoofd administrateur, mitsgaders verscheidene raden, gekozen uit de voornaamste officianten, die met elkanderen, onder voorzitting van gemelde Gouverneur, uitmaakten den Raad van Politie, of de Regering des Lands; in welken Raad den Fiscaal Independent als de derde, de chef der Militie als de vierde persoon in rang, en dikwils ook den Equipagemeester als hoofd van de zeevaart, sessie hadden.

Na dezen volgde de Raad van Justitie, hier was den zoo even geciteerden Secunde præsident, en den Fiscaal, die tevens met en benevens de respectieve landdrosten der buitendistricten fungeerde als officier, het eerste lid; terwijl

de overige leden voor de eene helft in Dienaren van de Compagnie, en voor de andere helft uit de Burgerij wierden gekozen.

Dienzelfden Raad van Justitie, met een ander lid der Regeering tot President, en door een ander minister bediend, de naam aannemende van Commissarissen uit den Rade van Justitie, was belast met het huishoudelijk bestuur van zaken in de stad zelve en haar onderhorig district.

Verder formeerden de burgerlijke leden uit meer gemelde Raad van Justitie, onder voorzitting van den oudsten hunner, en insgelijks onder bediening van een bijzonder minister, het Collegie van Burger Raden, geschikt om de verzoeken en bezwaren van den burgerstand te ontvangen, over te nemen, en aan de Regeering voor te dragen.

Een ander was dat van Weesmeesteren, gepresideert werdende door den Fiscaal. Dit Collegie had een Vice-Præsident uit den Burgerstand genomen, voorts even zoo veel Compagnies Dienaren als Burgeren tot leden.

Nu kwam de Burgerkrijgsraad, hebbende tot voorzitter het hoofd der Militie, doch anders geheellijk gecomponeert uit officieren van de Cavallerie en Infanterie, mitsgaders Reserves en Invaliden, van Capitein en Ritmeester af, tot Vaandrig en Cornet inclusive.

Commissarissen uit de Bank waren van een nieuwe creatie, den eenen uit den Burgerstand en den anderen uit de Dienaren genomen, wierden zij gepraesideert door het oudste lid der Regering in rang op het Hoofd der Militie volgende.

Hierop had men het Collegie van Commissarissen van civiele en huwelijksche zaken, welkers præsidium door de overige leden van den politiquen raad beurtelings wierd waargenomen, en waarvan de samenstelling voor 't overige gelijk was aan die van Weesmeesteren; terwijl van het gewijsde van dit Collegie kon werden geappeleerd aan den Raad van Justitie, welkers vonnissen zelve subject waren aan het hoger beroep van het hoogste gerechtshof in Indien, te Batavia resideerende.

Een *Tiende* bestond uit *Brandmeesteren*, Compagnies Dienaren en Burgeren door elkanderen, waarvan den Equipagemeester de voornaamste was.

Voorts was er nog een *Kerkenraad* der hervormde gemeente, als de predomineerende zijnde, waarvan de Kaapsche Predikanten permanente, doch ouderlingen en diaconen welke almede voor de helft uit Compagnies dienaren bestonden, slegts voor dien tijd leden waren dat zij in dees hunne kwaliteit fungeerden, en had dezen Kerkenraad als Commissaris politiek aan het hoofd den Secunde.

Eindelijk maakten diezelfde secunde en predikanten het Collegie uit van Scholarchen, waaraan was gedemandeert het toeverzigt over alle de publieke scholen, zoo in de stad als ten platte lande.

In de buitendistricten trof men bovensdien aan, in elk een Collegie van Heemraden, geheel uit burgers bestaande, een dito van Krijgsraden, zamengesteld even als de Kaapsche, beiden gepresideert door de respectieve landdrosten dier districten: en een gereformeerde kerkenraad, waarvan de Predikant voorzitter was.

Wie tog zou, na deze opgave te oordeelen, niet moeten vaststellen dat er omtrent de gewichtige belangen, zoo van de Republiek zelve als van de Compagnie, mitsgaders van land en volk aan de Kaap de Goede Hoop in alle opzichten behoorlijk was gezorgd, en dat dienvolgens dan ook de publique en huishoudelijke zaken ten gemelde Gouvernement als een uurwerk waren gereguleerd, en met de uiterste orde, spoed, en nauwgezetheid wierden verhandelt? Ik zelve erken dat den uiterlijken schijn zulks aanduid; maar geheel anders was het er egter in der daad mede gesteld, gelijk gemakkelijk zal werden doorgrond door iemand die met oordeel van naderbij inziet het onderscheid in de zamenstelling der voorsz. meenigvuldige Collegien, zonder dat daarvoor eenige aannemelijke reden kan werden uitgedagt; bij voorbeeld: De Raad van Politie bestond geheel uit Compagnies dienaren, en waren de plaatsen in dezelve ad vitam, hetwelk aan de leden occasie verschafte om zich bekwaam te kunnen maken.

Daar evenwel de Gouverneur en Fiscaal Independent gewoonlijk uit Nederland na de Kaap wierden gezonden, en die menschen meestal geheel onbekend waren met 's Compagnies aangelegenheden en met de gesteldheid van zaken in de Colonie, zoo miste het zelden of zij stuurden door hunne onkunde bijzondere oogmerken, macht, en invloed, het zij

dan toevallig het zij opzettelijk, het wagentje verkeerd, zoodat hierin de ondervinding der overige leden niet veel baten kon. In den Raad van Justitie was ook de aanstelling wel voor het leven, gelijk dat insgelijks het geval was met Commissarissen uit dien Raad, met Burger Raden, Commissarissen van de Bank, Krijgsofficieren, en Brandmeesteren, maar de compositie tog anders, als bestaande voor een gedeelte uit burgers; bovensdien had het een schadelijken invloed op de rechterlijke gewijsdens dat de President en het eerste lid als Secunde en Fiscaal tegelijk leden waren van de politicque Overigheid of Wetgevende Macht. Schoon deze twee voornaamste mitsgaders alle de overige mindere Collegien onvoorzien waren van eigentlijke Vice Presidenten, hadden Weesmeesteren en Commissarissen van civiele en huwelijksche zaken er ieder echter een, onder die uitdrukkelijke benaming welke, even als de leden, om de twee jaren door anderen wierden vervangen, terwijl het Praesidium van laatstgemelde Collegie tevens telkens verwisselde, daar de Presidenten der anderen bestendig aanbleven. De Regering, hebben wij gezegt, was in handen van de bedienden alléén; in eenige der overige Collegien had den Burgerstand een gelijk getal leden; aan anderen gaf zij bovensdien een Vice President, maar bij Burgerraden waren de Dienaren wederom op hun beurt geheel uitgesloten; en bij Heemraden, mitsgaders de respectieve Krijgsraden tot op den President na (hetwelk zich omtrent de laatstgemelde evenwel uit den aard der zaak laat begrijpen). Alle de voorzitters waren genomen uit de Regeringsleden en verdere voorname ambtenaren van de Compagnie, alleen was des aangaande een uitzondering bij Burgerraden, gelijk even is gezegt. Alle de ministers waren ook Compagnies dienaren, zelfs bij de Krijgsraden in de buiten districten, die van den Kaapschen krijgsraad, en der Kerkenraden in de gemelde buiten districten. De Kerkenraden in de gemelde buiten districten, en die van den Kaapschen Krijgsraad evenwel waren burgers, en dezen, benevens die van Scholarchen en den Kaapschen Kerkenraad, droegen ook alleen de naam van Scribas, daar de anderen Secretarissen getijteld wierden; terwijl Commissarissen van de Bank, de Boekhouders, en Pandbewaarders, doch Brandmeesteren in 't geheel niemand ter hunner bediening hadden. Deze zoo

zeer van elkanderen verschillende samenstellingen toont aan dat de Machine zeer gecompliqueert en ongeregeld was, en het laat zich te gelijker tijd ook gemakkelijk begrijpen hoe gebrekkig de zaken verhandelt moesten worden in de Collegien, die, aan gedurige veranderingen onderworpen, al om de twee jaren geheellijk met nieuwe leden bestonden.

De Godsdienstige schikkingen waren vlak aanlopende tegen 's Lands intrest en het belang der Maatschappij. Behalven de gereformeerde religie, die de praedomineerende was, gedoogde men er geene andere dan de Luthersche, en iemand, die geen belijdenis deed van de eerstgemelde, hoe nuttig, hoe bekwaam, hoe noodzakelijk zelfs, mogt niet werden benoemd tot lid der Regering of van den Raad van Justitie. Daar ondertusschen de bevolking bestond uit genoegzaam alle bekende godsdiensten der wijde wereld, en elk gezinte zijne verdienstelijke leden had, op welkers getrouwheid gerustelijk kon werden staat gemaakt, en die van hunnen kant ook streefden na de gelegenheid om in posten van aanzien hunnen ijver aan den dag te leggen voor 's Meesters dienst en 's Colonies welvaart, kon het niet anders zijn of deze lieden moesten door jalouzij, haat, en nijd worden bewogen wanneer zij van dit voorrecht uitgesloten, alléén wegens verschil in godsdienstige begrippen, telkens hunne eigene en der verdere ingezetenen tederste belangen moesten zien toevertrouwen aan minder kundige, minder werkzaame, en minder eerlijke menschen. Daarbij was de onverdraagzaamheid van de kant der gereformeerden, of liever van de leeraars dier gezinte, zoo groot dat zij eeuwig als op de loer lagen om inbreuken op hunne rechten te ontdekken, ten einde door opgezogte bezwaren de hand te kunnen houden aan de onstaatkundige en nadeelige bepalingen, waarvan zooeven is gewaagd. De retroacte van de Compagnie hier te Lande, en van de Kaapsche Regering aan dien oord, leveren daarvan meenigvuldige blijken op waarin den geestelijken hoogmoed en partijzucht zonneklaar doorstraald; zelfs waren de bezwaren dikwils zoo verre gezogt zoo ongegrond dat het niet kon nalaten de verontwaardiging in te boezemen. Het allerlaatste exempel van dien aard, plaats gehad hebbende kort voor de komst der Engelschen, hetwelk ik zal verhalen ten bewijze en om daarna de overigen te kunnen werden

afgemeten, is het volgende: de Hernhutters onderricht dat de Hottentotten en andere ginds en herwaards verstrooijeerde oorspronkelijke inboorlingen des lands als heidenen voortleefden, of slegts zeer verwarde denkbeelden van het opperwezen hadden, verzogten permissie tot het uitzenden van eenige hunner broeders, om aan die lieden het Evangelium te verkondigen. Zij obtineerden het gevraagd verlof, en drie zendelingen, met zeer gunstige aanschrijvens van de vergadering van 17en zelve, in de Colonie gearriveerd zijnde, wees men hun op drie dagen afstands van de Kaap, over het gebergte, in een kloof, een plaats aan, alwaar zij aan hun bekeeringswerk konden arbeiden. Als lijdelijke, vreedzame wezens, sloegen deze menschen zich aldaar neer, schoon den oord de gunstigste niet was, en maakten dadelijk een begin met de verkondiging van Gods Woord. Alle christelijke deugden in handel en wandel, bij eene duidelijke, eenvoudige openlegging der waarheden die zij te verkondigen hadden parende, veroorzaakte zulks spoedig zulk een toeloop van den kant dier Heidenen, die duidelijk deden zien dat zij rijkhalsden na onderwijs, en onderweesen zijnde, ook op de aandoenlijkste manier gesticht, en bekeerd wierden, dat hunnen ijver, hun ongeduld, op eene singuliere wijze contrasteerde met de kerkgangen der gemeentens die meer kunstmatig, minder natuurlijk en duidelijk wierden onderwezen. De geheele wereld sprak, als uit eenen mond, er over met lof. Dit was genoeg om daarop het plan te bouwen ter vervolging dier zendelingen. Men zocht lang, maar men vond niets ten laste dezer lieden, tot dat het eindelijk in den vindingrijken geest van den predikant van Stellenbosch opkwam, als een inbreuk op de voorrechten der heerschende kerk te beschouwen, dat er, tusschen twee staken bij de stroohut waarin de godsdienst verricht werd een kleine scheepsklok was gehangen, die geluid wierd om de wijd en zijd op groote afstanden woonende Hottentotten ter kerke te roepen, en te waarschouwen dat het daartoe tijd was, dewijl die anders, mits ontstentenis van uurwerken ten platten lande, daarvan onkundig zouden zijn geweest. Hij scheen blijde met dien inval, greep het stuk warm aan, drong in den Kerkenraad door, dat er representatien over wierden gedaan bij de Regeering; maar zoover gezogt, zoo hoogst onbillijk, was de

zaak, dat sommige leden van den Kerkenraad zelve schriftelijk betuigden tot het genomen besluit niet geconcourreerd te hebben, als geen grond vindende tot eenige klachten; en dat het stuk, bij de Regering ter tafel gebragt zijnde, alle de stemhebbende leden, schoon van de gereformeerde religie, het gepremediteerd opzet handtastelijk gevoelden, en met groot misnoegen erkenden.

De bezoldingen en verdere inkomsten der respectieve bedienden wierden door dezelve genoten in eene schreeuwende onevenredigheid. Sommige der voornaamste ambtenaren, die genoegzaam niets deden en alles op hunne suppoosten lieten aankomen, waren zeer ruim bedeeld, ja, men kon zeggen dat hunne administratien meer dienden ter hunner verrijking als ten voordeele der Maatschappij, hetwelk in 't bijzonder toepasselijk was op het Pakhuis. Andere dienaren, die in laborieuse posten als voor den ploeg moesten werken, hadden naauwelijks het brood, en onder dezen genoten de ordinaire klerken op de onderscheidene comptoiren, een noodzakelijke classe van menschen, die dag om dag in 't juk moesten, niet eens zooveel dat zij, sobertjes levende, de helft hunner noodwendige verteeringen konden goedmaken, waarbij de deur der bevordering nog voor hun was gesloten, zoo zij niet van de heerschende godsdienst waren, en geene particuliere protectie hadden. Deze disproportie was in een zekeren zin de bron eener meenigte van kunstgrepen, welke in 't werk wierden gesteld om door onwettige middelen aan de ontoereikenheid dier revenuën te suppleeren, met dat gevolg dat zij, die in dezen hun oogmerk bereikten, met een knagend geweten stilletjes voortwerkten om te leven, en meestal vrijdobbelden, indien hun slegtigheden wierden ontdekt, omdat men overtuigd was dat zij wel moesten steelen, wilden zij bestaan; doch vermits een ieder de gelegenheid niet had om te kunnen fraudeeren, en alle vooruitzigten van bevordering in de laatste jaren voor een bekwaam man geheellijk waren uitgedoofd, doordien bij de begeering van ambten, geschiktheid niet meer wierd gelegt in de schaal, maar alleen affiniteit, vriendschap, en gunst, dermaten dat losse jongelingen, zonder eenige capaciteit of verdienste, meestal voorgetrokken wierden aan oudere dienaren, die door langjarige oefening, wezentlijke kennis

van zaken hadden verkregen, zoo gebeurde, wat gebeuren moest, de nuttige subalterne dienaren, die men als een pepiniaire had behoren te beschouwen, om daaruit geschikte regenten en administrateurs aan te kweeken, namen hun ontslag ; geene andere lieden van talenten hun verkiezende te remplaceeren, was men dus verplicht kinderen te moeten nemen, welke hunne schooljaren nog niet voleindigd hadden, en met deze kinderen, benevens eenige in dienst geblevene, liederlijke berooijde koppen, in dewelke alle ambitie, alle emulatie uitgedoofd was, was men dus genoodzaakt, zoo goed, zoo slegt men kon, te roeijen door een océaan van zeer onderscheidene en evenwel zamenhangende bezigheden, met dat gevolg dat hetgeen er gedaan wierd op eene allerzints gebrekkige wijze geschiede, een meenigte zaken geheel onafgewerkt bleven liggen, en de veragtering en de confusie zoo groot wierd dat er ten laatsten niet menschelijke vermogens, geen ontwarren, noch effenstellen meer aan was, gelijk ik zulks in weerwil van alle aangewende pogingen, en van grote spendatien in gelde, aan mijne onderhorigen, ter hunner aanmoediging gedaan, tot mijn leedwezen persoonlijk heb moeten ondervinden.

Zoo groot als de onevenredigheit omtrent de inkomsten was, zoo verschillend was ook de wijze waarop de gagien en emolumenten werden voldaan. De verdiende maandgelden wierden in guldens, de subsidien in daalders, en de kostpenningen der in dienstneming der personen welke zich bij de Maatschappij engageerden, tegens guldens Hollandsch courant van 20 stuivers ieder. Als die lieden, aan de Kaap gekomen zijnde, alwaar alles veel duurder was, betaling verlangden van hetgeen zij gedurende de reize hadden goed gemaakt, moesten zij zich tot hun merkelijk desappointement laten afzetten met 16 stuivers per gulden, dat dan Indische valuatie genoemd wierd, ondertusschen had de Compagnie de zilveren gulden van dezelfde intrinsique waarde als de gewoone hierlandsche, in de Colonie ingevoerd als een standpenning tegen 24 stuivers, en verplichtte een ieder die daarvoor te moeten aannemen. Den eenen dienaar ontfing bij zijne gagie en kostgeld ook subsidien, een ander daarentegen randzoen in wijn of bier, nog anderen kregen olij, boter, rijst, kaarssen, enz., en de predikanten bovens dien ook nog

specerijen. Om alle deze verstrekkingen in nature te kunnen doen, moest men expresse administratien hebben, en daartoe dienden, onder anderen ook, de kostbaare en omslagtige inrigtingen van de Kelder en het Dispens. De Gouverneurs hadden plaatsen van de Compagnie, en de Landdrosten van de Colonien waarover zij gesteld waren, in gebruik, op de welke zij stoeterijen hielden, vee teelden, graanen bouwden, het een en ander vervolgens veralieneerende tot hun bijzonder voordeel; hieromtrent was bijzonder aanstotelijk de wijs waarop den drost van Zwellendam het moest aanleggen om profijt te trekken uit zijne ingeoogste wijnen. Dewijl den afstand te groot was om die na de Kaap te vervoeren, en de sleet er van in zijn district niet verpacht wierd ten voordeele van 's Lands inkomsten, stelde hij, onder de hand, iemand aan om die dranken voor zijn rekening aan den gaanden en komenden man, bij de kleine maat te verkoopen; hoe meer er dus van gedronken wierd hoe beter het met zijn belang strookte, maar dan ook moest hij dikwils de oogen sluiten voor gepleegd werdende ongeregeldheden die hij in zijn ambt had moeten tegengaan, en tot welkers bedrijf hij nu op eene indirecte wijze zelve aanleiding had gegeven; welke disorders vooral zeer verre gingen bij gelegenheid der jaarlijksche exercitie van de Land Militie, wanneer een groten hoop ruuwe menschen, die zelden wijn dronken, bij de Drostdij zamen vloeijden, en zich aldaar eenige dagen ophielden; gemerkt verscheidene dezer lieden alsdan beschonken geraakt zijnde, in hunne dronkenschap alle ondergeschiktheid en gehoorzaamheid aan hunne voorgestelden, opzeiden, die, en andere hunner makkers met slaan en schelden grovelijk beledigden, en in 't einde meestal zelve mishandeld na huis vertrokken, na in stede van geexerceerd te zijn, zich vijandschap en procedures op den hals te hebben gehaald, en alzoo het hunne hebben bijgedragen tot voortplanting der reeds te veel in 't Land heerschende verdeeldheden en misnoegen.

Hetgeen zooeven is gezegt omtrent het verschil nopens de voet en wijze waarop de zoldijen en emolumenten wierden uitgereikt, heeft ook zijne toepassing op het houden der negotieboeken en cassarekeningen, behalven de guldens hollandsch, waarvan gewaagd is, kwam daarbij ook voor Ducatons en Rijksdaalders. De drie-Gulden of Ducaton was

gangbaar tegen 72 stuivers, maar als men die in 's Compagnies cassa telde op assignatie, om hier wederom uitbetaald te worden, ontfing men bij de voldoening der assignatie er niet meer voor dan slegts 67 stuivers; en zoo was het ook gelegen met de Rijksdaalders.

Om de ziek wordende gemeene bezoldelingen van de Compagnie, zoo tot het Gouvernement zelve als tot de equipagien der passeerende scheepen gehorende, behoorlijk te logeeren, te doen oppassen en genezen, begon men circa 30 jaren geleden een nieuw hospitaal te bouwen, geschikt om een groot aantal impotenten te kunnen bevatten. Schoon dit getimmerte naar het ontwerp vrij spacieus moest werden, zou niets verhindert hebben, het werk binnen den tijd van 5 jaren tot voltooijing te brengen, indien men zulks hadde gewild; men wilde het niet, en daarom is het tegenswoordig nog onafgemaakt. De Gouverneur begeerde een ruim huis in Baaijfals te hebben, om daarin te kunnen resideeren als hij zich voor een korten tijd daar ter plaatse ophouden moest; hij had ook plans tot merkelijke vergroting en verfraaijing der onderscheidene woningen, zoo in als buiten de stad, tot zijn zomer en winterverblijf dienende, mitsgaders tot het doen construeeren van nieuwe gebouwen op de buiten posten waarvan hij het vrugtgebruik had. Dit alles wierd geeffectueerd op rekening van het Nieuwe Hospitaal, en men ontdekte er weinig of niets van bij de boeken. Zulk een schoon voorbeeld door den fabriek niet wel onnagevolgd kunnende werden gelaten, rigtede hij voor zich ook een kostbaar woonhuis op, benevens verscheidene huurhuizen, alles in de nabijheid van datzelfde Hospitaal, en meer als vermoedelijk van de materialen voor hetzelve bestemd, zoo door collusie met de leveranciers en de administrateurs als door praktijken van eigen vinding; ten minsten wierden er duizenden half aamen kalk afgeschreven onder het onbeschaamd voorgeven dat dezelve door een subiet opgekomene felle Zuid Oost wind zouden zijn weggewaaid, en ik zag met eigene oogen in een harden en klippigen grond eenige palen te barsten heijen, ter betere bevestiging der fundamenten, schoon men overal op het terrain van het Hospitaal collosale gevaartens zoude hebben kunnen oprichten met de grootste gerustheid des wereld,

zonder een diergelijke voorzorg, alleen uitgedagt om de ontvreemde houtwerken, waarvan geen rekenschap zoude kunnen gedaan worden, door aantoning der stukken te verantwoorden, met dezelve te doen voorkomen als tot de fundamenten gebezigd, onder den grond alwaar men ze noch zien noch natellen kon. De entrepeneurs der leverantie van de benodigde materialien, van hunnen kant ook niet willende onderdoen, leverden halve wagenvragten en half gevulde zakken voor heelen. Zoo liep alles saam om den bouw van dat nuttig gesticht te vertragen, en de kosten er toe aangewenden boven alle berekening te doen stijgen. Intusschen moesten de zieken deze kosten betalen, want daar zij te vooren bij komste in 't hospitaal niet meer verteerden als de halve gagie, wierd nu hunne geheele bezolding ingehouden voor het tractement dat zij genoten, dat om de aangevoerde redenen reeds onbillijk was, maar eene tot God schreeuwende onrechtvaardigheid wierd door de behandeling welke zij ondergingen. In plaats van nu beter opgepast, gekoesterd, en bedient, mitsgaders van al het noodige in ruime mate voorzien te worden, onthielden de bediendens hun alles wat tot kleeding, ligging, spijziging, laving, en genezing strekken moest, en ook daarvoor in ruime mate verstrekt geworden was, hun in een staat van vervuiling en verwaarloozing ellendiglijk doende omkomen, indien God met Zijne ontferming niet onmiddelijk tusschen beiden trad, en de ongelukkigen, als door een wonderwerk uit de kaken des doods reddede; en alzoo op eene onmenschelijke wijze het hunne bijdragende om arme ellendige schepzels, op eene cruelle manier, de slachtoffers te doen worden eener onderneming welkers oorspronkelijk een waar doel was op de best mogelijkste wijze voor hun belang te zorgen, door hun alle gemak, alle verkwikking, en alle hulpmiddelen te doen genieten welke hunnen toestand vorderde, en zij van de menschlijkheid konden verwagten.

Wij zeiden zoo even dat niet alle in het Hospitaal komende zieken bezweken onder de kwade behandeling welke zij aldaar ondergingen; maar dat velen in weerwil derzelven het er evenwel doorhaalden, het welk voor een groot gedeelte moest werden dank geweten aan de natuurlijke gezondheid van het climaat. Om deze recon-

valescenten tot volkomen herstelling en voorige krachten te doen geraken, alvorens zij wederom wierden ingescheept, moesten dezelve, zoodra zulks maar eenigszints met gerustheid geschieden kon, uitgemonsterd en overgebragt werden na een luchtigen oord, even buiten de stad, alwaar digt aan de gefortificeerde linie, nabij het zeestrand, een expres gebouw tot derzelver ontfangst was opgericht. Hier had men bepaald dat zij onder het genot van gepast voedsel en de noodige verkwikkingen, het een of ander werk moesten doen, geëvenredigd aan den toestand waarin zij zich bevonden ; tot dat zij compleetelijk wederom hersteld zijnde, bij voorkomende scheeps occazien verder na derzelver respectieve bestemmenissen konden werden voortgezonden. De zaak was wel ingezien, en het oogmerk loflijk, desniettegenstaande voldeed het instituut geenszints aan de intentie. De uitgemergelde lichamen welke men schier naakt het hospitaal uitdreef kwamen, nadat hun gedurende de ziekte zelfs hun plunje was ontstolen of afhandig gemaakt, kaal en beroofd aan de linie, dikwils zonder deksel, hembd, of koussen. Niets te goed hebbende, wijl alle de maandgelden welk zij te goed gemaakt hadden gedurende den tijd van derzelver verblijf in het Hospitaal ten voordeele van dat huis waren ingehouden, konden zij zich gevolgelijk van dat alles niets aanschaffen, en waren dus verplicht bloot gesteld aan hitte en koude aan het werk te moeten peuren met een ongevoerd dun broekje en baatje, hetzelfde dikwils waarmede uit hun ziekbed waren opgestaan, over het bloote lijf, en van den arbeid thuiskomende, na ook hier in hun voedzel verkort te zijn, zich op de harde britzen te moeten neerleggen om rust te genieten. Op deze wijze duurde het gewoonlijk lang eer die lieden tot volkomen verhaal geraakten, zoo zij al niet wederom op nieuw instorteden en na het hospitaal terug gebragt moesten werden, hetwelk veelal bij eene noodzakelijke spoedige depeche van verscheidene schepen ten gevolge had dat de equipagien met half ziek, in plaatse van met gezond volk, voltallig wierden gemaakt, en daardoor blootgesteld wierden aan epidemien en sterftens gedurende de reise, welke doorgaans een begin namen met deze aan boord gekomene reconvalescenten uit het Kaapsch Hospitaal.

Deze generale regul omtrent de behandeling der zieken in

het hospitaal en reconvalescenten aan de linie, had evenwel zijne uitwerking met opzicht tot bemiddelde lieden, of die eenig ambacht verstonden; zulke personen bediende men wel, en men wendde alles aan om ze spoedig te doen herstellen, niet uit plicht of christelijke liefde, maar om er voordeel mede te doen. Zoodra zij gezond waren, dan moesten zij voor de bediendens van het hospitaal en de linie arbeiden, of men gaf hun vrijheid om hun handwerk onder de ingezetenen te mogen oefenen, mits een zeker pasgeld betalende, welke die bedienden dan, met ende benevens de verstrekte randzoenen en provisien na zich namen, terwijl zij deze alzoo ten hunnen voordeele op verre afstanden rondzwervende menschen inmiddels de reeksen van jaren op de rollen lieten voortloopen, alsof die zich steeds werkelijk aan de linie en in het Hospitaal in een onherstelden staat aanwezig bevonden; waardoor Indien van dit volk verstoken bleef, het Gouvernement van de Kaap merkelijk bezwaard, en de Maatschappij in verscheidene opzigten ongelooflijk benadeelt wierd.

De voormelde inconvenienten uit het huismiddeltje der pasgangers ter verbetering der wettige inkomsten ontstaande, zullen, geloof ik, in derzelver geheele uitgestrektheid gemakkelijker werden bevat, wanneer ik verder zegge dat er diergelijke pasgangers bij meenigten wierden aangehouden op alle posten waarop maar eenige gemeene bezoldelingen waren bescheiden, als onder de Zeevarenden op de équipagewerf, mitsgaders de scheepen en vaartuigen permanentelijk bij het Kaapsch Gouvernement bescheiden, gelijk mede in Baaijfals; onder de Militairen bij de Infanterie, Artillerie, Fortificatiewerkers, enz.; onder de ambachtslieden, op het ambachtskwartier, en bij den omslag tot den opbouw van het nieuwe hospitaal; en onder die van andere benamingen, op de alomme verspreide houtkappers, vee en andere posten, derwijze dat er op een vaartuig hetwelk werkelijk voer met niet meer als 40 koppen, wel 60 waren bescheiden, waarvan de ontbrekende of nimmer den bodem betraden, of alleen voor een oogenblik bij het doen der monsteringen; en zulks ook overal elders in dezelfde proportie plaats had.

De Maatschappij had wel duizend lijfeigenen van beiderlij kunne, groot en klein door elkander gerekent; ruim zooveel trekbeesten; voorts een groot aantal paarden en ezels, met

wagens, karren, kruijwagens, en andere ustenciles naar evenredigheid. Door een goed gebruik van zoo veele handen en middelen, had men gemakkelijk het werk van den dag in order kunnen afdoen, en zonder eenige andere arbeiders of meerderen ommeslag, behalven de noodige ambachtslieden en fortificatie werkers te behoeven, ook tot spoedige voltooijing kunnen brengen, niet alleen de vestingwerken benevens het hospitaal en andere diergelijke publieke gestichten, met welkers bouw reeds een aanvang was gemaakt, maar ook al wat van die natuur meer of bereids ontworpen was, of bij vervolg nog geprojecteerd worden kon. Nu wierden de slaven voor 't grootste gedeelte gebruikt in particuliere diensten bij den Gouverneur, Secunde, Opzigter, de respective Administrateurs, Predikanten, en andere diergelijke onbevoegde lieden meer ; zij allen trokken, een ieder voor zich zelve, er de voordeelen van, terwijl de kosten van onderhoud en kleeding kwamen ten laste van de Compagnie, wiens belang tevens verzuimd wierd, en die bovensdien verpligt was voor allen arbeid, niet tot de ordinaire lopende bezigheden van het huishouden gehorende, tegens hoge daglonen, expresselijk van de ingezetenen slaven bij honderden te moeten huuren ; waarbij zij dan nog zorgen moest het getal harer eigene lijfeigenen wederom te completteeren, wanneer door sterfte eene vermindering had plaats gegrepen, dat meestal geschiede door afzending van een schip na Madagascar of Zanzibaar, om die dienstbaare menschen voor geld en koopmanschappen aldaar te koopen of in te ruilen, onder directie van den Capitein en een of meer Commiesen, welke van hunne zijde ook niet verzuimden om van de gelegenheid te profiteeren tot Maatschappijs nadeel, door de ingehandelde slaven duurder in rekening te brengen als zij werkelijk gekost hadden, en door er bovensdien nog bij retour 20, 30, en meer stuks van, voor hun zelven, aan boord te nemen en mede te brengen, die grootendeels voor 's Maatschappijs geld gekogt en met hare victualien gedurende de reize gespijzigd zijnde, behalven het nadeel hieruit ontstaande, dikwils ook aanleiding gaven tot een veel grooter schade, dat namentlijk het carguazoen van de Compagnie incompleet bleef om voor deze particuliere slaven de noodige ruimte te kunnen openhouden, of dat de opeenstapeling te groot zijnde, na

proportie der ruimte, daardoor aanleiding wierd gegeven tot épidimique ziekten binnen boord, met dat gevolg dat, zoo er geene geheele uitsterving plaats had van de ingeruilde slaven, dan toch velen er het leven bij moesten inschieten, waardoor de overblijvenden al vrij hoog in prijs te staan kwamen, zonder dat nog eens de kosten der expeditie ten hunnen laste wierd gebragt. Zoodanig was ook de toedragt van zaken betrekkelijk het emploij dat er van 's Compagnies vee wierd gemaakt. Al den dienst welke de Maatschappij zelve er van trok bestond in het opbrengen van eenige weinige vragten ligt hout voor de wagenmakers en Artilleriewinkels, gehaald uit bosschen op dagen en weeken afstands van de stad gelegen, en in de successive aanvoering van wat brandhout, waarvan nog slechts maar een gedeelte diende voor den ommeslag van het Gouvernement en ter volstrekking aan de gaande en komende schepen, terwijl het overige wierd genoten door de voornaamste ambtenaren van de Compagnie, niettegenstaande er meest altoos brandstof te kort kwam, en dan ten duursten moest werden ingekogt. Voorts wierden er eenige karren, met een enkel paard bespannen, gebruikt ter vervoering van de vuilens uit het kasteel, het hospitaal, enz., en tot het aanbrengen van versch water voor de militaire wachten op de verst gelegene posten. Laat ons veronderstellen dat tot dit een en ander noodig was de helft van al het vee, hetwelk ik evenwel niet toegeef, dan bleef er nog even zoo veel over. Hiervan profiteerde den gouverneur, en voor een gedeelte ook den secunde, ter bebouwing der plaatsen van plaisir en van voordeel, welke zij, maar wel bijzonderlijk den eerstgemelde, in grooten getalle van de Maatschappij in gebruik hadden, en om ook naderhand de producten op die plaatsen gewonnen van buiten Kaapwaards op te brengen. Bovensdien onderhielden deze ambtenaren tot laste van de Maatschappij hunne eigene paarden en verdere equipagien op 's Compagnies stal, een gebouw van grooten omvang, waaraan, evenals aan de tuinen en plaatsen van plaisir, mitsgaders buitenposten, behalven zeer veele lijfeigenen, ook eene meenigte Europeesche bediendens waren geattacheerd, welke uit de Zeevarenden en Militairen genomen, geen kennis ter wereld hebbende om met het vee om te gaan, er in zulk een

volstrekten zin de beulen van wierden dat er jaarlijks honderden van wierden doodgeslagen en doodgehongerd, die men dan bij de kwartaals rapporten, en verandwoordingen der bazen deed voorkomen als van het wild gedierte verslonden, of door ziekte verrekt, met dat gevolg dat er na verloop van eenige jaren, telkens gebrek was aan ossen en paarden, zoodat er dikwils paarden moesten werden ingekogt, niettegenstaande er verscheidene stoeterijen wierden aangehouden, en men tot remplacement der om hals gebragte ossen, toevlugt nemen moest tot het middel van aanmaning der ingezetenen, welke op hunne leningsplaatsen eenige recognitie ten agteren waren om die agterstallen op te brengen en te voldoen met trekossen; gelijk dan ook, schoon schoorvoetende, geschiede in toereikende hoeveelheid, om dat zelfde spel wederom een geruimen tijd te kunnen gaande houden, tot particuliere voordeel, en 's meesters schade, zoo als in dezen handtastelijk was, daar uit de voldoening der recognitie, een gedeelte van 's Lands inkomsten moest werden gevonden; doch voor die recognitie vee werdende geleverd tot gebruik van den hoofdgebieder, enz.: die inkomsten dus gedetourneerd en zoek gebragt wierden ten prejudice der Maatschappij.

Burgerraden waren aanvankelijk notabelen uit den Burgerstand, die, als geassumeerde leden in den Raad van Justitie geroepen wierden, wanneer er iets zoude worden verhandelt waarbij een burger was geconcerneerd; naderhand wierden zij, op order van de vergadering van 17en, permanente leden, en hun getal gelijk gesteld aan die uit de dienaren genomen. Eindelijk qualificeerden Commissarissen Generaal hun ook om van alle verzoeken, voordragten, en bezwaren der burgerij kennis te nemen, ten einde die aan de Regering open te leggen. Zij waren dus oorspronkelijk, en bleven voortdurend, met eenen steeds toenemenden invloed, de vertegenwoordigers van den burgerstand. Ik was wel, in dien zin, van dees schikking geen vriend, dewijl daardoor veroorzaakt wierd dat de dienaren van de Compagnie en de burgers zich over en weder beschouwden als twee verschillende partijen, die afzonderlijk en tegens elkanderen inlopende belangen hadden, en zich uit dien hoofde ook vijandig waren; maar vermits die inrichting er eens was, en toch gevolgd

wierd, moesten, dagt mij, Burgerraden niet slegts gegoede, maar ook tevens kundige, eerlijke, en onopsprakelijke lieden zijn, allezints het vertrouwen hunner medeburgeren waardig. Dit was echter de maatstok niet waarna zij wierden afgemeten. Nu eens stelde men wegens famillie betrekking, of op voorspraak, een Zwellendamsche boer aan tot burgerraad, schoon hij, door zijne opvoeding en onkunde, geheel ongeschikt tot dien post was ; dan wederom iemand die door kwaden aanleg van zijne eigene zaken reeds twee malen insolvent zijnde geworden, den boel had moeten opgeven, en wiens crediteuren onbevredigd waren en bleven. Zelfs heeft men het exempel dat een verwaanden vreemdeling, uit loutere gunst en protexie, beschonken met de post van Capitein Militair in dienst der Maatschappij, een tafellikker van den Gouverneur, die zich met zijne huizelijke en famille affaires bezig hield, en zijn invloed ook uitstrekte over deszelfs ambtsverrichtingen, het crediet had door den Gouverneur een jongeling daartoe te doen benoemen, zonder ervaring of het minste recht van aanspraak, die eer den burgeren mistrouwen als wel hun vertrouwen waardig was, en ook werkelijk genoot, vermits hij zich dadelijk een gezaleerd aanhanger betoonde van den toenmaligen Fiscaal, een monster onder de menschen, wiens studie was ieder wie hij maar kon bijzonderlijk de burgers te vixeeren, te vervolgen, en door de ongehoordste knevelarijen uit te zuigen, ter verzadiging van zijnen onleschbaren dorst naar goud, het recht ten dien einde op eene Godschreeuwende wijze verwringende, gelijk daarvan de ijsselijkste exempelen zijn voorgekomen aan Commissarissen Generaal zelve, en waarin hem dan diergelijke afhangelingen van burgerraden dienstig waren door hunne stem te voegen bij die zijner verdere clienten, ter bekoming der meerderheid, om met die meerderheid diergelijke onrechtvaardige dispositien door te dringen. Door welke praktijken men de burgeren vertegenwoordigers opdrong, die zij niet begeerden, noch ook niet in effecte daarvoor erkennen konden, als meer werktuigen van overheersching en tijrannij zijnde, als derzelver voorstaanders, tot geene geringe ontstichting en discontentement van dees aanmerkelijke classe onder de Kaapsche ingezetenen.

Aan gelegenheid tot een beschaafde opvoeding der jeugd, ontbrak het geheel en al in de Colonie. Dat er ten platten

lande, op een kleinen afstand, geen publieke schoolen wierden gevonden, is reeds gezegt. Die welke men in de stad, mitsgaders op de dorpen en bij de Pastorijen aantrof, waren daarbij van zoo geringe beduidenis dat zij bij gebreke van wat beters alleen konden dienen om kleine kinderen door een onbekwamen, en dikwils ook liederlijke meester, slegt spellen, leezen, schrijven, en cijfferen te laten leeren, gepaard met de eerste beginzelen van den gereformeerden godsdienst. De discipelen, door dit een en ander tot een zekere hoogte gevordert zijnde, was de Præceptor uitgestudeerd, en dan moesten de ouders zich haasten hunne kinderen wederom t' huis te nemen, ter voorkoming dat zij geen rugwaardsche progressen maakten, en om tevens te bearbeiden, aan de weder ontworteling der kwade manieren, vices en onfatzoenlijke hebbelijkheden gedurende hun aanwezen op school gecontraheerd. Zou het geheele onderwijs zich hier niet bij bepalen, dan waren de ouders verplicht het begonnen werk zelfs voort te zetten, zoo zij daartoe tijds genoeg hadden, mitsgaders kundigheden en lust genoeg bezaten, of zich anders op zware kosten aparte meesters aan te schaffen. Men begrijpt ligt bij hoe weinigen zulks het geval kon zijn (bij hoe weinigen zulks), en hoe onvoltooijd dus ook het gewigtig poinct der educatie over het algemeen moest wezen. Om hierin eenige verandering te weeg te brengen, vorderde de regering, toen ik Secretaris was, van de gereformeerde predikanten der stad, als het Collegie van Scholarchen uitmakend, en van hunne ambtgenoten in de buiten districten, derzelver consideratien, op wat wijze men de plaatshebbende inrichting der reeds bestaande scholen best zoude kunnen verbeteren? en of er geen kans zoude wezen die nuttige inrichtingen allerwegen in de buitendistricten te vestigen, ten einde de kinderen der landlieden insgelijks eenig onderwijs mogten genieten, van het geen zij aan God, hunne overigheid, hun zelven, en hunne medemenschen in de zamenleving schuldig waren; ter faciliteering der middelen welke hiertoe dienstig mogten geoordeeld worden waren alle Collegien en publieke ambtenaren gelast, Scholarchen en predikanten in dezen, naar uiterste vermogen, behulpzaam te zijn. Des ongeacht, verklaarden zij allen (een enkelen uitgezondert) dat zij geene middelen hadden weten uit te denken ter bereiking van 's Raads salutaire

oogmerk omtrent een dezer twee poincten. Zulk eene verontwaardiging inboezemende onverschilligheid, eenige liefhebbers van het land hunner geboorte en inwoning opgewekt hebbende om zelve de handen aan het werk te slaan tot oprigting eener stichting voor het beter en vollediger onderwijs hunner kinderen, fourneerden zij daartoe de vereischt werdende somme, en in de hoop dat het hun gegund zoude zijn geworden de kundigste lieden van hier te mogen ontbieden om tot Rectors en Preceptors te dienen, waartoe de gelegenheid bijzonder gunstig was, doordien verscheidene geleerde mannen, om verschil in politicque denkbeelden, van hunne posten verlaten, zich in beslommerende omstandigheden buiten beroep vonden; dan diezelfde scholarchen zich in het spel dringende, en het toeverzigt over dat Instituut van Commissarissen Generaal hebbende weten te verkrijgen, zag men het werk spoedig in zijne beginzelen zmoren, doordien bepaald wierd dat het doceeren van den gereformeerden godsdienst ook een poinct van het onderwijs zoude uitmaken, en dat uit dien hoofde alle leermeesters van diezelfde belijdenis moeten zijn, strijdig met het oogmerk van vele der intekenaren, die, tot andere gezintens behorende, niet verkozen hunne kinderen godsdienstige begrippen te laten inboezemen strijdig met het geloof dat zij zelve beleden, en vermits men tevens in gebreke bleef de nodige onderwijzers te bezorgen, zoodat de onbevoegde bemoeijenis van de geestelijkheid in dezen heeft teweeg gebracht dat eene der loflijkste oogmerken, met verdraagzaamheid en liefde begonnen, en door een toereikend fonds onderschraagd, al sedert ruim 10 jaren haar doel missen moet, terwijl de Africaansche jeugd die er het nut van had moeten genieten, intusschen, met schoone vermogens en beste dispositien heeft moeten opwasschen en nog moet voortgroeijen, zonder haar verstand te kunnen exerceeren, en haren geest tot ontwikkeling te kunnen brengen, tot eigen voordeel, nut der zamenleving, en eer voor ouders en Vaderland.

Na alle deze eenvoudiglijk, zonder de minste vergroting opgegevene détailles, welkers volkome overeenstemming met de ware toedragt van zaken hier te lande zelve kan werden aangetoond uit de overgezondene papieren van het Kaapsche Gouvernement bij den Asiatischen Raad berustende, zal

men mij zekerlijk niet verdenken wanneer ik, recapituleerende, betuige dat het in de Colonie voor haare overgaven aan de Engelschen is gesteld geweest in maniere als volgd :

Over het algemeen was er kwijning en verval, veroorzaakt door de oppressive staatkunde van de Hollandsch Oost Indische Compagnie, die niet toeliet dat de bevolking vermeerderde in evenredigheid van het geen het land vereischte om behoorlijk bewerkt te kunnen worden, noch dat de ingezetenen vrijelijk beschikten over de vrugten van hunnen arbeid, veel min al het voordeel genoten welk hun kon werden aangebragt door den gezegenden grond die zij bewoonden.

De Teugels der Regering waren in ongeschikte handen. Een hoofdgebieder, die noch het land noch de inwoonderen niet kende, daarbij heerzugtig, laag, en valsch was, had tot zijn raden voor het meerendeel intriguante, eigen belang zoekende menschen, door wien het publiek welzijn altoos aan hun particulier intrest wierd opgeofferd, of onkundige, zwakke lieden, die, bewust van de oppervlakkigheid hunner kennisse, geen fermeteit genoeg bezaten om hun eigen aanzien op te houden, en zich ten besten der goede zaak naar behoren te doen gelden ; terwijl het getal der meer verdienstelijke leden te gering was om het kwaad met nadruk te kunnen keeren.

De Justitie wierd niet minder gebrekkig uitgeoeffend. Schoon er een enkel goed lid was, velden onverstand, partijschap, en driften, onder voorzitting van de ondeugd zelve, evenwel de vonnissen, waardoor schreeuwende ongerechtigheden voorgestaan en de onschuld verdrukt wierd.

De Burgeren zagen het voorstaan hunner belangen opgedragen aan lieden die noch hunne liefde, noch hunne achting, noch ook hun vertrouwen bezaten, en derzelver representanten waren geworden, niet door eene vrije verkiezing, waardoor directe aanstelling van den Gouverneur, dat hun als afhangelingen, dikwils tot werktuigen maakte der ongerechtigheid, ter schraging van onwettig gezag, of misbruikten invloed, waardoor zij wel eens meer eigenaartig de vervolgers en verdrukkers dan wel de voorstaanders der Burgerij wierden genoemd.

In de behartiging van der weesen intrest, had slordigheid, verwaarloozing, en malversatie plaats gehad ; en schoon

des aangaande door Commissarissen Generaal eenige voorziening was gedaan, was evenwel het publiek vertrouwen op het Collegie van Weesmeesteren nog niet hersteld, waartoe niet weinig had bijgedragen het op zeer goede gronden rustend vermoeden dat den laatsten hoofdgebieder een zijner creatuuren tot het ambt van Secretaris der Kamer gedespicieerd hebbende, doch naderhand eene generale ontevredenheid over de aanstelling van zulk een onbevoegd persoon vrezende, toegestaan had dat dezen zijn recht om geld aan een ander vermogt over te doen, en die vervolgens tot Secretaris der Weeskamer had aangesteld.

In de bezolding aan de civiele bediendens toegelegt heerschte een zeer groote disproportie. Eenige weinigen konden wat overhouden, anderen hadden toereikende inkomsten om er van te leven, doch verre de meesten, en daaronder de werkzaamste classe, genoten niet half zoo veel als tot hun sober bestaan vereischt wierd.

De onverdraagzaamheid omtrent het stuk van den godsdienst aan een oord alwaar men genoegzaam alle gezintens der wereld aantrof, wierd, gelijk reeds gezegt is, zoo sterk gedreven, dat men billijkheid, gezonde staatkunde, en het belang der Colonie, zoowel als dat der Majores, daaraan opofferde. De Lutheranen hadden, na een halve eeuw er om gebeden te hebben, wel vrijheid verkregen tot de oeffening van hunnen godsdienst, maar men mengde dien honing met gal door tevens te bepalen dat de lidmaten dier kerke voortaan niet meer zouden mogen werden bevordert tot de eerste posten van aanzien. Het lot der Roomsch Catholijken was nog onaangenamer; van alle bedieningen uitgesloten, mogten zij geen kerk noch gebouw hebben om daarin hunne hulde te bewijzen aan het opperwezen, en wat betrof de Oosterlingen die belijdenis deden van het Mahometaans geloof, zij wierden met zulk een waakzaamheid nagegaan dat ik ze dikwils door de dienaren der Justitie, op hooger last, met de stok heb zien uit elkander drijven, terwijl zij op groote afstanden van de stad, of op de bergen, na de bij hun gebruikelijke wijze, hunnen God eerden, of hunne doden begroeven, zonder ergernis te verwekken of eenige aanstoot te geven.

Uit hoofde der evengemelde bepalingen in zake den godsdienst betreffende, moesten zeer geschikte lieden dikwils

bij de begeering van ambten en posten, waartoe zij alle de vereischte bekwaamheden bezaten, agterstaan voor mindcrkundigen, alleen omdat zij niet, en deze laatsten wel, gehoorden tot de predomineerende kerk.

Bij de geestelijkheid was de arrogantie en hoogmoed tot zulk een graad van onbeschaamdheid gestegen, dat ieder redelijk mensch er zich ten uiterste over ergeren moest. Ik weet voorbeelden dat zij brutalijk zijn ingedrongen in de huizen van particulieren, na vertrekken alwaar de kinderen van een privaten Meester in vreemde talen en andere wetenschappen onderwijs ontfingen, om gantsch onbevoegd, bij manier van verrassching te gaan onderzoeken of er ook iets aangaande den godsdienst wierd gedoceerd. Ook mengden zij zich gedurig onder allerhande voorwendzels in zaken de politieke overigheid alleen aangaande; maar zoo overwerkzaam als zij waren om door dit een en ander eenen schadelijken invloed te blijven behouden, die zij op de wereldsche macht hadden geusurpeerd, zoo geheel onverschillig gedroegen zij zich daarentegen ook omtrend andere poincten almede door hun aan zich getrokken, hoezeer alle de gezinten, ja het geheele publiek, grootelijks bij dezelve waren geinteresseerd, gelijk zulks consteerd uit het geen reeds is gezegt van den staat van volstrekte nulliteit waarin steeds onder hunne handen verseeren blijft de openbare school, welke men had voorgenomen tot beter onderwijs der jeugd te vestigen, en niet minder sterk doorstraald in hunne handelingen als opzichters der openbare boekerij, gemerkt dezelve, schoon uit duizenden van deelen in alle talen en faculteiten bestaande, gedurende meer dan een halve eeuw, dat zich onder hunne administratie bevond, in den volstreksten zin niets heeft toegebragt tot amusement, nut, of verlichting van het algemeen.

Het defensiewezen was, gelijk voor is aangetoond, op zich zelf wel goed, maar de lafhartigheid, de ontrouw, en het verraad der chefs, gevoegd bij het gebrek aan noodig beleid en kunde in de mindere officieren, veroorzaakten met grondvrees en vermoeden dat alle deze verdedigings middelen ontoereikende zouden zijn.

Geen wonder dan ook, dat er bij de komst der Engelschen onder alle de verschillende classen van inwoonderen een

algemeen misnoegen, kleinachting voor de Regering, verzmading van de wet, en mistrouwen, met een even hartelijk verlangen naar uitkomst, plaats had ; invoegen men in zoodanigen toestand eerder zoude hebben moeten verwagten dat de ingezetenen, op het ontfangen eener sommatie, zich dadelijk genegen zouden getoond hebben tot overgave der Colonie, dan hun bereid te zien om dezelve te helpen verdedigen.

Daar zij evenwel, in weerwil hunner bezwaren tegens het Hollandsch Gouvernement, genoegzaam eenstemmig tot het laatste besloten, toen het bekend was geworden dat de vijanden door wien zij wierden bedreigd Engelschen waren en geene Franschen, is het blijkbaar dat zij nog minder waren gesteld op de aangebodene vrijheden en voorrechten dier natie, dan op de drukkende heerschappij der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, gevolgelijk zoude men ook door een goed gebruik te maken van de middelen welke men aan handen had, en van de zoodanigen die zich verder als vanzelve kwamen aan te bieden (uit aanmerking van de geringheid der macht waarover de vijand aanvankelijk te beschikken had) den aanval zeer wel hebben hunnen afkeeren, en de Engelschen noodzaken, zoo niet zich over te geven, dan toch weder scheep te gaan en de Colonie te verlaten.

Maar dit het plan en oogmerk niet zijnde, noch van den hoofdgebieder noch van den chef der Militie en hunnen aanhang, aan wien grote beloningen waren aangeboden indien zij de overgave kwamen te bevorderen, moest de Kaap dierhalven kunstmatig werden gewerkt in handen der Engelschen, gelijk zulks dan ook zigtbaarlijk is geschied, door, in stede van den vijand aan te vallen en te verslaan terwijl hij nog zwak was, eenen langgerekten verdedigende oorlog te voeren tot dat hij notabel versterkingen ontfangen hebbende, waartegen disorder en insubordinatie in ons legercorps de overhand hadden genomen, alle verdere defensie daardoor schijnbaar onmogelijk was geworden, wanneer een spoedige capitulatie het lot dier gewichtige bezitting beslischte, alvorens men de sterkte onzer Linien beproefd, of de Militairen in de gelegenheid gesteld had behoorlijk hun devoir te kunnen doen.

[Geschreven door Egbertus Bergh.]

KLAD JOURNAAL DER REIZE GEDAAN DOOR DEN COMMISSARIS GENERAAL VAN HET BATAAFSCH GOUVERNEMENT MR. J. A. DE MIST EN DESZELFS GEVOLG IN DE BINNENLANDEN VAN AFRIKA.

Namen der Personen die de reise mede gedaan hebben :

Mr. J. A. de Mist, Commissaris Generaal,

Mr. A. L. de Mist, deszelfs Secretaris,

J. P. A. de Mist, deszelfs dogter,

E. M. Versfeld, stiefdogter van P. van Breda, die de vriendelijkheid had bovenstaande te verzellen,

H. Gilmer, 2de Lieutenant van het Corps Ligt Dragonders,

P. L. le Sueur, Cadet bij hetzelve Corps,

F. Winters, eerste Chirurgijn bij het Hospitaal,

M. H. C. Lichtenstein, Med. Doctor en Institituteur bij H. Janssens, oudste zoon van den Gouverneur,

M. Halewijn, Boekhouder,

P. Menger,
H. Kummel, } Knegten,

S. C. Riessen, Kamenier,

Een Sergeant der Infanterie, om opzigt te hebben op de Hottentotten,

Een Halvemaan blaaser van de Jagers,

Een Corporaal en zeven Dragonders,

Twaalf Hottentotten en vier Slaven,

Een Bode, die de route moest prepareren,

Vijf wagens, ieder bespannen met twaalf ossen,

24 à 25 paarden.

Den 19 November kwam nog bij ons E. M. H. Michgoviras, tot het gevolg van den Commissaris Generaal behoorende, doch die wegens ziekte met ons niet had kunnen vertrekken.

1803.

Zondag den 9 October. 'S morgens om 5 uuren vertrokken wij van de Kaapstad ; de Commissaris Generaal volgde om 6 uuren geëscorteerd door den Gouverneur, meest alle de Officieren van het Garnisoen, en eene menigte politieken ; toen hij het Kasteel uitreede, wierd de groote Vlag geheessen en met 21 schoten gesalueerd ; aan de Rietvalleij wierden wij door den Capitein Le Sueur zeer gul op een dejeuner onthaald, en

nam de Gouverneur en eenige der tot hier toe begeleid hebbende officieren afscheid, en wij vervolgden de reise over de Blaauwberg tot aan de Brakkefontein, waar wij een paar uur rusteden en een kleine maaltijd namen; van daar gingen wij naar de Klaver-valleij, waar ons de eigenaar, de Heer S. van Reenen, en zijne huisvrouw ons reeds wagteden, als van onze komst te voren verwittigd.

Maandag den 10 October. Proponeerde de heer Van Reenen aan den Commissaris Generaal om de Gouvernements plaats de Groene Kloof genaamd te bezigten, 't geen ook voor den eeten geschiedde, gaande wij na den eeten deszelfs broeder J. van Reenen op zijn plaats de Ganzekraal eene visite geven en met hem die plaats rondrijden; wij zagen heden drie bokjes, doch konden geen schieten.

Dingsdag den 11 October. De vier wagens welke met ons uit de Kaap gereden te vol gepakt zijnde tot het doen eener grootere reize, overreede ons de heer Van Reenen om nog een dag langer te blijven, ten einde hij een vijfde wagen konde laten klaar maaken en de ossen daartoe bij een te doen drijven; om dus dien tijd niet nutteloos door te brengen bezogt de Commissaris Generaal 's morgens 's Gouvernements plaats de Groote Post, tot nog toe onder de beheering van een Engelsch Agriculturist, Duckitt, door het vorig Engelsch Gouvernement met dien taak gelast. Hij was zeer wel te vreden over de daar gemaakte inrigtingen, als ook over een tourtje des nademiddags naar de Ganzekraal gedaan, waarop de heer J. van Reenen, broeder van onzen gastheer, woonde. Heden wierden de vier pakwagens vooruit gezonden en alleen de reiswagen moest bij ons blijven.

Woensdag den 12 October. Vertrokken wij onder een muziek van blaas instrumenten en het lossen van eenige kleine stukjes van de Klavervalleij. De heer W. Versfeld vergezelde ons tot aan de Oranjefontein, om ons niet te doen misrijden. Van daar kwamen wij op de plaats van J. Slabber aan de Klipberg, te voren een sein post van de O.I. Compagnie, waarvan het op een slede liggende stuk geschut nog een bewijs opleverde. Bij ons vertrek van daar kregen wij de gewone eereschoten, en arriveerden kort na den middag aan de Uilekraal, toebehoorende aan eenen Laubscher, waar wij aten, en na den eeten eene visite gaven aan den heer Jan van Reenen,

tegenwoordige eigenaar van de in Vaillant beschrevene Teefontein. Laubscher verhaalde ons dat hij dikwijls genoodzaakt was zich over dag tegen de Struisvogelen en 's nagts tegen de Hartebeesten te moeten verzetten, die hem zijn koorn kwamen afeeten.

Donderdag den 13 October. Met het vroegen morgen vertrokken wij van de Uilekraal over de Teefontein, waar ons een dejeuner verwagte; over de Langefontein, een drenkplaats onder wegs; de Geelbeek, een plaatje aan het zuidelijkst einde der Saldanhabaai, naar den posthouder aldaar, na nog eenige hutjes gepasseert te hebben; de togt was aller moeilijkst uit hoofde van het zware zand dat wij moeten passeeren, en buiten dien was het weder zeer heet, zoodat zonder een verfrischend windje, het bijna onmogelijk zoude geweest zijn den weg te maken; zoodra wij op de landengte kwamen die door de Saldanhabaai en de zee geformeerd wordt, en met veel kreupelhout bezet is, vlogen van tijd tot tijd eenige zoogenaamde phaisanten op, die wij echter voor patrijzen aanzagen; een van ons schoot een slang ongeveer anderhalf el lang en om zijn lijf tusschen 5 en 6 duim dik; bij onze aankomst noemde men die een pofadder en rangschikte hem onder de giftigste der zich in dit land bevindende slangen. Even voorbij de Langefontein vonden wij een levendige phaisant in een strik, en namen dien mede.

Vrijdag den 14 October. Daar het noodeloos zoude geweest zijn om de wagens met ons te doen gaan, hadden die gisteren eene andere directie genomen, ten einde aan de overzijde der baai op de plaats van eenen Slabber aan te komen; door de zware weg en de groote pakkagie op de wagens, waren die ook langer onder weg dan men berekend had, en wij zagen die eerst heden morgen om half negen arriveeren, en ons daardoor uit eene groote ongerustheid gered. Het overige van den dag wierd doorgebragt met uit te rusten en wat te jagen; doch wij zagen, niettegenstaande het veel zich hier ophoudend wild, maar één bok, omdat wij te veel waren.

Zaturdag den 15 October. Om niet weder de fatigues uittestaan van de passage rondom de baai, besloot de Commissaris Generaal de paarden van te voren naar den overkant te doen brengen en daar onze komst af te wagten; om echter niet te veel van hen te vergen was het noodzaakelijk die het overige

van den dag te doen rusten en die op eene aangenaame en nuttige wijze door te brengen ; wij maakten daarom gebruik van het aanbod van den eigenaar eener schooner die in de baai lag, en lieten ons door denzelven aan het zoogenaamde Schaapen-eiland aanzetten, waar wij eenige jonge konijntjes uithaalden en duiker-eieren opraapten ; het verblijf van eenige visschers eenigen tijd te voren had beide zeer verminderd, zoodat onze vangst niet zeer gelukkig was. Het was zeer laat toen wij t' huis kwamen, zoodat ons het eeten zeer wel smaakte, te meer daar door te sterke wind de magen in beweging gezet waren. 'S avonds hadden wij eene aandoenlijke ontmoeting met een ouden 80-jaarigen invaliden Compagnies-Dienaar, die ons nog proeven van zijne vlugheid en goed gehoor gaf, door voor de Dames eenige danssen en andere muziek stukjes te speelen.

Zondag den 16 October. Vertrokken wij om ½ 8 uuren van Slabber aan de overzijde der Baai, waar ons een paar booten naar toegebragt hadden. Wij dejeurneerden onder wegen aan de kleine Springfontein, alias de Schaftplaats, toebehoorende aan H. Stadler, en arriveerden tegen 4 uuren op de plaats de Groote Rietvalleij, gelegen aan de Berg rivier, bewoond door J. Laubscher Pietersz, waar wij met alle gebruiklijke eerbewijzinge ontvangen wierden. De Commissaris Generaal had hier het genoegen de jongste dochter met haren prætendent te vereenigen, waarvan zij door verscheidene ongelukkige omstandigheden was gescheiden geworden. Om een idée te geven van de grootte dezer plaats, behoeft men alleen te weten dat hier daaglijks 105 monden gespijst moesten worden ; dat er 61 mudden verschillend koorn gezaaid waren ; bij de 80 paarden, 690 beesten, 2470 schapen, 230 bokken, behalve het andere klein vee en gevogelte op waren. Het overige van den dag wierd doorgebragt met kruit en loot uit te nemen en verdere preparatien te maken om morgen op de Zeekoejen-jagt te gaan, die zich in de Berg rivier nog in een zeer gering getal ophouden, waarom ook het Gouvernement op zware boete het schieten derzelve verboden heeft.

Maandag den 17 October. Ons alle vleiende dat de voorgenomene jagt eenen goeden uitslag zoude hebben, reedden wij 's morgens omstreeks negen uuren naar de plaats waar de schuit van onzen gastheer lag, omdat de zeekoejen overdag niet dan in het water te vinden zijn, en men die dus in dat element

moet tragten op te spooren. Zoodra wij aan de schuit kwamen wierd die te water gebragt, en wij meenden er zoo in te stappen toen wij ontwaarden dat het water er aan alle zijden indrong. Men begaf zig dus aan het stoppen der menigte gaten, doch bevonden dat dit vergeefsch werk was, dat het vaartuig zoodanig door de zon uitgedroogd was dat het stoppen der naaden het aandringen van water niet verhinderen kon ; wij keerden dus onverrigter zaake terug en bragten den namiddag door met naar het wit te schieten.

Dingsdag den 18 October. De heer Kersten ons verzogt hebbende om op een plaats van hem gelegen digt aan de mond van de Berg rivier, Vischwater genaamd, versche visch te komen eeten en te gelijk de St. Helena baai te bezien, namen wij heden, van dit aanbod gebruik makende, de weg derwaards aan. Ons voornemen was geweest om 's morgens zeer vroeg uit te rijden, doch een opkomende regenbui deed ons tot 9 uuren t' huis blijven ; dit en de grootere afstand van de plaats dan men ons hadden denken waren oirzaak dat wij te weinig tijd hadden om ons oogmerk geheel te volvoeren ; wij moesten ons dus vergenoegen met eene oculaire inspectie van de mond en ons verder op de informatien van den heer Kersten te verlaaten, die ons leerden dat doorgaans in de mond van 5 tot 7 voeten water stond, en die ons verder eene kaart van den loop dier rivier tot ons gebruik bezorgde. Wij kwamen 's avonds zeer vermoeid terug, en er wierd last gegeven om alles tegen morgen tot ons vertrek klaar te maken.

Woensdag den 19 October. Daar de plaats van den heer Kersten maar een uur gaans van die van Laubscher gelegen was, behoefden wij ons niet zeer te haasten ; de reden echter waarom wij heden niet verder konden komen was dat de Berg rivier tusschen beiden lag, om welke te passeeren alle de wagens ontpakt en aan de andere zijde weder beladen moesten worden. Omtrent half weg wagte ons de heer Kersten met een schuitje en liet ons weder de rivier oproejen tot voor zijn huis. Het was een schilderagtig gezigt, nadat wij geland waren, om aan de overzijde der rivier de wagens te zien omringd door alle daarvan afgeladene goederen, waarbij naderhand de paarden en de overige personen, die niet met ons hadden kunnen gaan, bijkwamen, om de paarden, agter aan de schuit gebonden, de rivier te zien overzwemmen, en eindelijk de wagens één voor

één door een ledig vat boven water gehouden de passage te zien doen ; voeg hier nog bij een troep beesten van deze zijde moetende passeeren, 't geen echter schoorvoetende geschiedde. Tegen den avond gingen eenige van ons met de vrouwen de rivier een end wegs op, om te zien of er geen zeekoe zig zoude opstaan, doch wij moesten onverrigter zaake terugkeeren.

Donderdag den 20 October. Om 9 uuren verlieten wij de plaats de Kerstenfontein door een zwaar zandige weg naar de Steenbokfontein toebehoorende aan Gideon van Dijk, waar wij een paar uuren uitrusteden en eenige ververschingen namen ; wij vervolgden onzen togt tot aan de plaats de Rietkloof, waar ons de eigenaar J. Ras zeer vriendelijk ontving, en bleven dien nagt daar slapen. Wij waren heden tweemaal op een verkeerden weg. Op onzen weg derwaards passeerden wij verschillende andere plaatsen, waarvan het opgeven der namen nutteloos en moeilijk zoude zijn.

Vrijdag den 21 October. Na dat wij de wagens een uur te voren hadden laten vertrekken, om niet weder, zoo als gisteren, daarna te moeten wagten, vertrokken wij om negen uuren van de Rietkloof, en kwamen, na een weg van de Piquetbergen overgeklommen te zijn, tegen den middag bij de Weduwe Lieuwenberg, eene vrouw van 68 jaren, en eigenaaresse van de plaats de Vondeling, een der schoonste gelegen die wij tot nog toe gezien hadden, voornamelijk was het gezigt vermakkelijk toen wij van de agter het huis gelegene hoogte neder daalden en hetzelve beneden ons met limoen en eiken boomen omringd en door eene beek bespoeld zagen, waarvan een boschje van populier boomen weeldrig stond te groejen. De goede vrouw onthaalde ons op een maaltijd waarvan het genot onder de schaduwe dierzelfde boomen en het geruisch van een daar onder loopend beekje den smaak verdubbelde. Ons desert waren naartjes of mandarijntjes (eene soort van zoete limoenen) zoo van de boomen geplukt. Moeilijk was het ons deze plaats te verlaten, 't geen oirzaak was dat het reeds donker was eer wij op Gelukwaard, eene plaats van den heer C. H. Leiste, aankwamen, nadat wij die reeds door onkunde der wegen voorbij waren gereden.

Zaterdag den 22 October. Bij ons opstaan konden wij eerst den schoonen aanleg van deze plaats zien : ruime uitgestrekte gebouwen van allerhande gebruik, een taamlijk groot bosch

van zware eikenboomen doorsneden met breeklanen, kostlijke vrugtboomgaarden, schoone weiden, en agter het huis de donkere bergen, waaruit de zoogenaamde 24 rivieren hunnen oirsprong nemen, maken het verrukkende van deze woning uit; schade maar dat het regenagtig weder, 't geen den ganschen dag bijna aanhield, ons belette meerder gebruik van deze aangename ligging te maken, en dit deed ons ook van een tourtje met de wagen, door ons 's middags ondernomen, schielijk terugkeeren. De heer Leiste liet ons heden het eerste hartebeest zien, dat gisteren geschoten was.

Zondag den 23 October. Ofschoon het voornemen van den Commissaris Generaal eerst geweest was om heden te vertrekken, deden echter verscheidene redenen dit vertrek nog een dag uitstellen: eene der voornaamste waren de persuasien van onzen vriendelijken gastheer, gesterkt door de belofte om ons heden eene reisroute op te geven volgens de door hem zelve gemaakte kaarten (waartoe hij in staat was gesteld door het doen van diverse togten binnen in de Colonie gedeeltelijk op ordre van den gewezen Gouverneur Van de Graaff). Hij voldeed hieraan ook getrouw, en hielp ons verder aan eenige noodzaaklijkheden, die ons tot het herstellen onzer wagenen &c. nog ontbraken. Wij zagen hier een ouden slaaf, die op de watermolen woonde; na gissing van den eigenaar moest hij 107 jaren oud zijn, want het is moeilijk den ouderdom dezer lieden te weten; hij wist zig nog te herinneren den zoogenaamden Chineesen oorlog op Batavia in 1740 bijgewoond te hebben.

Maandag den 24 October. Wij vertrokken heden vervuld met dankbaarheid voor alle de genoegens die wij op Gelukwaard genoten hadden, en begroet met een salut uit 7 stukjes geschut, waarmede wij ook ontvangen waren, en die bij iedere maaltijd verscheidene malen onder het drinken van gedistingueerde conditien gelost wierden. Wij hielden het middagmaal bij de weduwe F. Leeuwenberg, eene vrouw die, behalven haren armoed, nog gedrukt ging onder den last van drie zinneloose dogters. Men verhaalde ons dat in die famille dit ongeluk meer heerschte. Ons nachtleger was bij de weduwe J. Kotzé, daar wij de uitgestrekste en schoonste limoen bogaard zagen die ons tot nog toe was voorgekomen. De geheele weg hielden wij de bergen aan de regte hand, aan welkers voet

verscheidene plaatsen die alle, meer of min, door boomen beschaduwd wierden. Ook passeerden wij menigte riviertjes of beekjes.

Dingsdag den 25 October. De route die wij heden afteleggen hadden was wel niet groot, maar moeilijk voor de wagens, daar de Pickeniers kloof moest overgetrokken worden. Ook reeds in den beginne van den weg ondervonden wij er het onaangenaame van, door dien één der wagens, 't zij door ongeluk, 't zij door kwaadwilligheid van den eigenaar der ossen, omdat die toevallig de zwaarste wagen te trekken hadden, in de rotsen vast raakte, en niet dan met veel moeite weder losgemaakt konde worden. In dien tusschentijd reden eenige van het gezelschap den berg op, terwijl anderen met den Commissaris Generaal onder wegen bleven zitten, om van het schoon gezigt te jouisseeren. Om een weinig uit te rusten en de paarden van de schoone weide te doen nuttigen, lieten wij die aan de Jans kraal een weinig uitspannen en dronken van het in dit saisoen daar loopend water. Dit is het begin van de Bergvalleij, die wij volgden, en die ons 's middags aan de plaats van G. Rossouw bragt, daar wij dien nacht voornemens waren te passeeren. Wij wierden hier door een paar vriendelijke en zindelijke lieden ontvangen en maakten gebruik van de daar loopende beek om ons alle te wasschen, hebbende de man de molenloop doen stoppen om ons des te meer water te bezorgen. De wijn door hem op deze plaats gewonnen smaakte ons zeer goed, ofschoon zijn voorzaat daarin niet had kunnen reusseeren ; hij had nog niet lang genoeg hier gewoond om veel te kunnen perssen, maar hij meende in dit en andere goede ontwerpen met de tijd te zullen slagen.

Woensdag den 26 October. Om half zeven uuren 's morgens vertrokken de wagens, en wij een uur of drie later. Wij reden eerst met Rossouw naar zijn limoen bogaard, waar wij te paard zittende de vrugten van de boomen plukten ; de voorname reden echter waarom de man ons hier bragt was om ons een Hottentot van de Namaquas te laten zien, die eenige jaren bij de Damras (of Damrabs) gevangen geweest, toch van daar weder ontvlugt was. Zij hadden hem besneden en ten teeken van gevangenschap de beide voorste tanden van zijn onderkaak met een ijzer uitgeslagen ; hij liet ons van beide de blijken zien. Voor den middag kwamen wij aan de Zwartebast kraal, bewoond

door G. Koetzee, wiens vrouw (want hij was naar de Kaap gereden) alle preparatien gemaakt had om ons op 't vriendelijkste te ontvangen. Het eeten was reeds vaardig, en zoo lekker klaar gemaakt dat eenige van het gezelschap zig niet onthouden konden er staande voets iets van te nuttigen. Daar echter de Commissaris Generaal door nader bekomen informatien zijn plan veranderd en het voornemen had eenigzins verder te rijden, speet het hem zeer dat hij aan deze vrouw het genoegen niet konde geven dat zij zig voorgesteld had, en liet haar voor hare moeite eene kleine vergoeding geven. Wij vervolgden dus onzen weg, en kwamen een uur later aan een vlakte, waarbij een sterk bebouwd land, toebehoorende aan eenen Van Aarden. Hier liet de Commissaris Generaal een paar tenten opslaan en eenige spijs klaar maken, die met groote smaak genuttigd werd. Hier kwamen bij ons J. A. Louw en J. G. Louw, die, ofschoon op hunne reize naar de stad, echter terugkeerden om den Commissaris Generaal te kunnen herbergen. Van hier moesten wij een schrikkelijke weg passeeren om 's avonds bij H. van Zijl in de Jakhals-Valleij aan te komen, waar echter de wagens 4 uuren later ons volgden, een van welke de as gebroken had.

Donderdag den 27 October. Men ruilde van H. van Zijl een ander onderstel van een wagen, waarvoor hij de onbaatzuchtigheid had maar 10 rijksdaalders toe te vragen, omdat de Commissaris Generaal het niet voor niets wilde hebben. Na een zware zandige berg opgeklommen te zijn, kwamen wij tegen den middag op de Zeekoe-valleij, bewoond door de weduwe Van Wijk, eene vrouw van 67 jaren, en naar haar zeggen de oudste uit dat district. Hare schoondochter was 28 jaren oud en de dikste doch tevens van gezigt de schoonste vrouw die wij tot heden gezien hebben. Wij zagen hier een nieuwe manier van leer te bereiden tot osse-riemen, en vertrokken zeer voldaan over het zindelijk onthaal van deze vriendelijke menschen, van waar wij 's avonds op de Rietvalleij bij de Oliphants rivier aankwamen. De bewoner, H. Louw, was naar de stad gereden, doch zijne kinderen ontvingen ons zoo goed zij konden.

Vrijdag den 28 October. De moeilijke weg die de wagens heden te passeeren hadden deed den Commissaris Generaal besluiten dezelve drie uuren vroeger te doen vertrekken. Omstreeks 9 uuren verlieten wij de plaats, en kwamen twee

uuren later aan de Oliphants rivier, die wij gelukkig door waadden. De diepte was toen daar ongeveer twee voet, en zijne breedte ongeveer honderd voeten, doch het witte zand dat aan beide zijden opgehoopt lag toonde dat hij bij beurten, waarschijnlijk in den regen tijd, oneindig grooter was. Wij klommen den verschrikkelijken weg van den Nardouwberg op, en vonden een eind wegs verder een onzer wagens, wiens langwagen gebroken was, en een ander, die ofschoon dubbeld voorgespannen, met poozen naar boven getrokken wierd. Wij lieten dus deze aan het noodlot over, doch waren naauwlijks een uur verder of een der eigenaars der ossen kwam den Commissaris Generaal zeggen dat het onmogelijk was de wagens naar boven te krijgen. De Commissaris Generaal gaf dus ordre dat men de wagens half moest afladen, en die den weg tweemaal laten doen. Wij hielden ons halfwegen op en namen onze maaltijd in het open veld bij een klein loopend watertje op een stuk rots ; het smaakte ons echter heerlijk. Naderhand passeerden wij de Knol-valleijs rivier, en verder de Brandewijns rivier. Tusschen beiden deelde zig de weg in twee, waarvan de een regts naar de plaats van eenen A. Mouton voerde, waar wij dien nagt voornemens waren te blijven. Men had den Commissaris Generaal geinformeerd dat hij maar het spoor behoefte te volgen om niet te missen, en daar wij hier een nog vers spoor van een wagen zagen, was het natuurlijk dat wij dat volgden. De avond kwam en nog zagen wij geen huis ; doch troostten ons met de gedagten dat wij langzaam geen reden hadden ; het wierd donker, en nog zagen wij geen huis ; daar wij echter vreesden door terug te keeren ons nog meer te verdwalen, besloten wij het spoor te volgen dat ons eindelijk toch aan een huis zoude moeten brengen. Het wierd agt uur 's avonds eer wij eenige verandering in den weg zagen, en menschen en vee verlangden naar rust en voedzel ; eindelijk merkten wij dat de weg begon te dalen, en daar wij eenigzins verder door het maanligt een hooge berg ontdekten, twijfelden wij niet meer of wij zouden hier ten minsten water vinden. Een van ons liep vooruit, en vond ook een groot water met een menigte bosjes omringd ; bij verder onderzoek vond men dat het een rivier was, en daar men ons gezegd had dat wij den volgenden dag de Doorn rivier passeeren moesten, geloofden wij dat deze die rivier moest zijn, en wij wierden hierin

bevestigd daar de bosjes bevonden wierden de Mimosa Nilotica te zijn. Wij durfden die niet bij nagt passeeren, en moesten dus resolveeren den nagt aan zijn oever door te brengen. Wij hadden niets om te eten, drinken, of campeeren, en moesten ons dus zoo goed mogelijk behelpen ; eenige zogten dor hout, waarvan een groot vuur agter een bosje wierd aangelegd, en waarbij zig de vrouwen in ruiters mantels gewikkeld, en eenige van ons onder paarde dekens neder gevleid hadden. De paarden wierden afgezadeld en aan de bosjes vastgebonden, en de Dragonders naar boven gezonden om daar een vuur aan te leggen om ons verblijf te doen kennen, indien iemand door Mouton mogt zijn afgezonden om ons op te zoeken. Onse slaap was niet zeer verkwikkend, daar wij van tijd tot tijd moesten opstaan om nieuw voedzel voor het vuur bij een te halen, daar het hout zeer schielijk brandde. Tegen den morgen moest nu nog een opkomende regenbui onze positie verergeren, die echter niet lang aanhield, zoo dat wij bij het aanbreken van den dag weder droog waren.

Zaterdag den 29 October. Wij lieten weder opzadelen, onzeker wat heden van ons worden zoude of welken weg wij nemen moesten. In dit uiterste wierden wij gelukkig gered door een Hottentot, die digt bij ons een hutje had staan en door ons 's nagts niet ontdekt was. Deze hielp ons op den regten weg, wees ons de plaats waar wij de rivier passeeren moesten, en informeerde ons dat wij 2 uuren te paard Mouton reeds voorbij waren. Wij gingen dus de rivier door, die zeer sterk stroomde, en vervolgden alweder het daar voortgaande spoor, dat ons eindelijk aan een in het veld staande wagen bragt, die wij nader ontdekten dat aan eene weduwe Visagie toebehoorde, die met haren schoonzoon en dogter van het bad terug kwamen. De honger plaagde ons zoo dat wij deze menschen om een stuk brood moesten vragen, 't geen ons deze niet alleen met een slok brandewijn gaven, maar zelfs iets van hun vleesch en vleeschnat dat juist op 't vuur stond, aan de vrouwen overlieten, zonder 't welk wij het in de warmte moeilijk zouden hebben uitgehouden. Zij wezen ons ook een plaatsje in de laagte waar eenige Bastaard Hottentotten woonden, en daar de paarden eenig gras zouden kunnen vinden. Wij lieten die hier een paar uuren grazen, en legden ons intusschen in het gras ter neer. Van hier namen wij iemand mede

die ons een korter voetpad zoude wijzen als de wagen weg, om bij J. Louw te komen. Wij gingen dan ook dit pad op, maar hadden wij op onze reize slegte wegen ontmoet, geen één kon op eenige manier bij deze vergeleken worden. Geen woorden zijn in staat om een idee te geven van de ruwe opeengestapelde klippen die wij een uur lang, met onze paarden aan de hand, moesten opklauteren. Wij kwamen echter zonder ongeluk boven, en tegen vier uuren op Lokenburg aan, waarvan de bewoner J. Louw zeer verwonderd stond ons zoo spoedig te zien arriveeren. Wij amuseerden ons een oogenblik daarmede, aten vroeg, en gingen vroeg naar bed, om ons van de geledene fatigues te herstellen.

Zondag den 30 October. Dezen dag wierd gedeeltelijk doorgebragt met naar de wagens te wagten, waarvan er vier tegen vier uuren aankwamen; de rijwagen had ook het ongeluk van een paar uuren om te rijden, en kwam daardoor ook zoo veel te later aan, en wierd gevolgd door drie Dragonders, die ook door van de wagens af te rijden, den weg misgereden waren. Wij waren dus nu alle weder bij een, en bragten den namiddag door met ons van het overtollige stof en zand te ontlasten dat wij gedurende deze laatste twee dagen voornaamlijk hadden opgedaan. Louw informeerde ons dat wij aan de Doorn rivier gelukkig een groot gevaar ontsnapt waren, door de menigte van scorpioenen die zig van de vergiftigste soort bij die rivier ophielden; deze hebben den staart naar onderen, daar de andere dien naar boven dragen. Hij attribueerde aan de koude en regen die wij dien nagt gehad hebben dat wij door geen van hun gestoken waren. Hij had zelfs het ongeluk gehad van een slavin te verliezen, die echter nog 18 dagen geleefd had, daar andere het naauwlijks een uur over leven. Zij vallen direct neder, als met een kogel geschoten.

Maandag den 31 October. De Veld Cornet J. G. Louw had heden de vriendlijkheid den Commissaris Generaal met eenige van het gezelschap in een paarde wagen naar zijn plaats te rijden, de Oorlogskloof genaamd, en ons daar op een maaltijd te onthalen. Op onze terugkomst reden wij bij M. D. Ras de oude, op de Papekuils fontein aan, doch vonden beide zeer armoedige plaatsen. Louw nam aan ons een rhinoceros vel te bezorgen, indien wij hem kruid en lood gaven, en wij namen dit gaarne aan. Onze terug weg was zoo abominabel dat het

's avonds reeds donker was toen wij weder op Lokenburg aankwamen.

Dingsdag den 1 November. Daar er eenige reparatien aan het ijzerwerk der wagens noodig was, had de Commissaris Generaal onzen smit bij eenen in de buurt aan het werk gesteld, en deed heden dit alles van pas maken, waarom wij heden nog niet konden vertrekken. Wij bragten dus den morgen door, om niet ledig te zitten, met kogels en grove hagel te gieten en kruid uittenemen, en den namiddag met naar het wit te schieten, om ons verder voor het vertrek te prepareren.

Woensdag den 2 November. Om agt uuren verlieten wij onzen vriendelijken gastheer (waarschijnlijk de rijkste uit den geheelen omtrek) en wierden op 't middagmaal ontvangen door P. van Zijl, wonende op Brakke Fontein, wiens vrouw en dogter hun genoegen wegens onze komst te kennen door het geven van eenige kleine presentjes aan onze beide Dames, 't geen wij op gelijke wijze reciproceerden. De Commissaris Generaal hier vernemende dat de weduwe Visagie, die ons op den 29 October zoo grooten dienst bewezen had, niet ver uit onzen weg naar Straus lag, besloot haar nogmaals in persoon daar voor te danken. Wij gingen dus bij haar op de Oorlogs kloof aan, vonden hare dogter niet verbeterd door het bad, en gaven haar ten dien einde medegenomen medicijn. Van daar reden wij naar de nabijgelegen plaats de Matjesfontein, bewoond door J. M. Straus, waar de Commissaris Generaal voor het eerst, om de kleine woning van dien man, onder de tent sliep.

Donderdag den 3 November. Heden kwamen wij bij C. van der Merwe op de Tijgerhoek aan, waar wij onze maaltijd hielden. Van daar reden wij door de Tijgerhoeks poort, een kloof aan een punt van den Tijgerhoeksberg, die voor 3 à 4 jaren nog onveilig was door de Bosjesmans, maar die zig nu zedert een paar jaren stil hielden. Na een uur rijdens bevonden wij ons bij den Veld Cornet J. A. van Wijk, op Akerendam, op de grenzen der Colonie, liggende de Bosjesmans ten oosten en de Namaquas ten noorden. Wij kregen hier een bezoek van eene famille Van Zijl, twee vrouwen en drie mans, die gaarne *hare overigheid* wilden feliciteren met zijne komst in deze streken. Wij kogten van hun eenige struisvederen, en amuseerden ons den verderen avond met hun, waarvan één, met naam Pieter,

ons zeer door zijne openhartige vrolijkheid verheugde. Wij sliepen heden meest alle in tenten.

Vrijdag den 4 November. Het was heden zulk onmatig heet weder dat wij ons niet voor 4 uuren in den namiddag op weg konden begeven. Na twee uuren rijdens kwamen wij bij H. P. Gous, op de Onwetende fontein. De Bosjesmans hadden hem nog voor twee jaren al zijn vee ontnomen. Het water was hier zeer brak.

Zaterdag den 5 November. Alles was heden reeds vroeg in beweging om bij tijds op weg te kunnen zijn, daar de Commissaris Generaal het voornemen had om gedurende het heetste van den dag bij een bron die omtrent half wegen was te blijven rusten; door verscheidene kleine voorvallen echter wierden wij tot 7 uuren opgehouden eer wij ons op weg konden begeven. Wij lieten zelfs één wagen agter, waarvan eenige ossen op de loop waren. Een Bastaard Hottentot, wiens plaatsje in de buurten aan den weg lag, begeleidde ons, en vereerde ons, door eenige van het gevolg daar toe aangezet, met een erbarmlijk violen muziek, dat ons echter om de zonderlingheid en de vrolijke invallen, waartoe het gelegenheid gaf, zeer vermaakte. Op zijn plaats gekomen, kwam een Hottentottin voor, van wien de Commissaris Generaal een vrouwe sieraad kogt, waarmede zij haar midden gewoonlijk bekleedde. Onder weg vongen wij twee slangen, horensman genaamd, die zeer vergiftig zijn. Eer wij nog aan de rustplaats waren, kwamen Gous en eene Van Zijl bij ons om ons verder te vergezellen. Daar gekomen, schoot de tweede een zoogenaamde kalkoen, en de Commissaris Generaal ontdekkende dat het niet zoo ver was als men hem had doen bevroeden, besloot liever door te rijden en het overige van den dag uitterusten als dien in de open lugt door te brengen, daar men hem verzekerde dat de andere helft niet veel grooter was. Wij zagen echter dat de uuren in Afrika zeer veel verschillen, daar dit gedeelte nabij eens zoo lang was. Wij vongen nog een slang, spuwslang genaamd. Wij kwamen omstreeks den middag bij de weduwe Steenkamp op de Elands fontein aan, en bleven dien nagt daar, hebbende die in de tenten sliepen het gevoel van eene scherpe koude te verduuren.

Zondag den 6 November. De weg die wij heden afteleggen hadden was niet lang maar langwijlig door de menigte klippige bergen die wij op en af moesten, zoo dat de paarden meest

stapvoets gingen. Wij arriveerden alle gelukkig op de Hartebeest fontein, bewoond door J. A. Louw de jonge. De man was reeds zedert dertien dagen op de jagt geweest van grof wild, en kwam toevallig te huis toen wij aan tafel zaten. Hij had 17 elanden geschoten, die met de wagen zouden volgen. Zijne terugkomst verloste de vrouwen van eene groote ongerustheid, daar hij reeds drie dagen over de bepaalde tijd uit was.

Maandag den 7 November. Wij vonden het aangename van den rustdag, waartoe deze dag bestemd was, des te meer daar wij met een paar aller vriendelijkste en gulste menschen te doen hadden die wij tot nog toe ontmoet hadden. Ofschoon reeds eenige jaren gehuwd, waren zij nog heel jong, en het vrolijk humeur dat zij beide hadden, gevoegd bij alle mogelijke dienstaanbiedingen en werkelijke betooningen, deden onzen tijd aangenaam doorbrengen. Hij had verscheidene snaaksche invallen, en zijn manier van verhalen over jagen, rijden, &c., was zeer particulier en beduidend. Hij scheen een welgezeten man te zijn, wij zagen ten minsten aan de geheele inrigting van zijn huiswezen dat hij een man van orde was. Hij bezat 200 paarden, 3000 schapen, waaronder een paar honderd van Spaansch ras, 4 à 500 bokken, en beneden zijn huis in de valleij het schoonste weideland dat wij in Afrika gezien hadden. Het was als in het Vaderland, zoo dik en hoog ; hij liet dit ook maajen en op knijten zetten, om in de drooge tijd aan zijn vee te geven.

Dingsdag den 8 November. Louw wilde absolut de eer hebben om den Commissaris Generaal en de Dames met zijn paardewagen heden weg te brengen ; om hem daar niet geheel af te slaan, namen de laatste dit aanbod aan, en het overige gezelschap vertrok om 9 uur te paard ; hij meende ons genoeg te kunnen inhalen eer wij op de naaste plaats zouden gekomen zijn, doch het verlies van het ijzer uit de disselboom hield hem zoo lang onder weg op dat hij na ons eerst aankwam, waarop hij van alle kanten uitgelachen wierd. Wij hielden het middagmaal bij G. van Wijk, op de Matjesfontein, een ontzachlijk dik man, in wiens huis het ook zeer welgesteld uitzag, doch die daarentegen het ongeluk had zijne vrouw bedlegerig te hebben aan een navelbreuk, en eene dochter die een voorwerp van medelijden was. Voor ongeveer twee jaren was zij, gehuwd met eenen C. Koetzee, bij haren schoonvader, wanneer de

Bosjesmans het huis overvielen, den ouden man, haren egtgenoot, zijn broeder, en een knegt vermoordden, haar zelve met dit zelfde voornemen half dood sloegen, doch naderhand op tusschenspreken van een Hottentot medenamen, en na agt dagen gevangenis aan haren zwager J. Nel, die daarom heengereden was, wedergaven. Zij was toen 4 maanden zwanger, en verlostte 5 maanden daarna van een zoontje, dat wij daar zagen. Onze Medici hadden geene breukbanden bij zig om de eerstgenoemde vrouw te helpen, doch addresseerden haar aan den Dr. Dibbetz aan de Kaap, die haar waarschijnlijk daarmede zoude kunnen helpen. Na hier een smaaklijke maaltijd genoten te hebben, vervorderden wij onze reize naar de Kuil, toebehoorende aan J. Nel, die wel zelve niet t' huis was, doch wiens zoon, bovengemelde J. Nel, ons ontving. Hier bekwam Louw zijne eer weder terug, doordien hij de paardrijders tweemaal voorbij reed. Men kan zig ook geen begrip maken van zulk vliegen : wij dagten alle oogenblik de wagen op de klippen in stukken te zien springen ; er manqueerde echter niets aan. Een onzer ossenwagens was zoo gelukkig niet, daar de beide assen gebroken waren. Het herstel hiervan en eene verandering in de route, die ofschoon een dag langer dan de vorige, ons maar één dag in plaats van drie in de Karoo zou doen blijven, deed den Commissaris Generaal besluiten om hier den volgenden dag te blijven, ten einde mede aan den bode tijd te geven om de ossen behoorlijk te kunnen bestellen.

Woensdag den 9 November. Heden wagtten wij tot dat de wagen gerepareerd was, en ondervonden alleen dat de vrouw van den huize een zeer stroef humeur bezat, waarvan ieder van ons min of meer de blijken ontving, zoo dat wij ons bevlijtigden om haar zoo weinig moeite mogelijk te maken. Onder het wandelen had een van ons den vorigen dag ontdekt dat de grond tusschen het huis en de rivier op sommige plaatsen zeer wit uitgeslagen was, en meende bij het proeven daarvan een salpeter smaak daarin te ontdekken. Hij sprak hierover met den Med. Doctor, en deze liet heden eene quantiteit van deze stoffe in water smelten en naderhand langzamerhand uitdampen ; het duurde echter te lang om nog heden den uitslag daarvan te kunnen weten.

Donderdag den 10 November. Bij ons opstand zagen wij

dat een groot gedeelte gecristalliseerd zout op den bodem der schotel gezakt was, dat de Doctor declareerde salpeter met ander zout bezwangerd te zijn, maar konde, daar het hem aan de nodige materialen ontbrak, niet bestemmen waartoe dit laatste behoorde, en wij namen het dus mede om dit nader aan de Kaapstad te kunnen doen. Nel had de vriendelijkheid de Dames met zijn paardewagen eenige uuren ver weg te brengen, en deze zagen onder weg agt struisvogelen, maar de paardrijders, die een anderen weg namen, ontdekten geene. Wij kwamen eindelijk weer bij elkanderen aan een zekere kloof waar water was, en vervorderden, na van Nel afscheid genomen te hebben, onzen weg tot aan de plaats de Kruis rivier, bewoond door W. Mijntjes, waarvan de arme bewoners ons zeer vriendelijk op een stuk vleesch onthaalden. Wij reedden van daar een uur verder tot op de Koornlands kloof, bewoond door Okker Koetzee, broeder van den man der dogter van G. M. van Wijk, die op deze plaats met zijn vader &c. (zie 8 dezer) vermoord was. Men verhaalde ons hier dat het geene Bosjesmans, maar het eigen volk (zoo als men hier zegt) van den ouden Koetzee geweest was, die den moord gedaan had; en moet dus het vorenstaande verhaal in zoo verre veranderd worden.

Vrijdag den 11 November. Wij verlieten heden met weerzin onze gulle hospite en hare lieve kinderen, waarvan de oudste dogter voor hare situatie zeer gecultiveerd was: zij verstond de Caffersche, Bosjesmans, en Hottentots talen, en was zeer naif in de conversatie. De situatie van den tuin was door het bijgelegen water en de vlierboomen hegge zeer aangenaam. Bij een fonteintje stonden eenige peereboomen, wiens gelijken wij, in hoogte en dikte, nog niet gezien hadden. Onze weg was langs de Visrivier alleraangenaamst door de wilge en andere kleinere boomen die langs denzelven groeiden. Wij moesten dien eenige malen passeeren eer wij op de Knoltesfontein, bewoond door Weduwe Korff, met hare kinderen, aankwamen, waar wij op eene lekkere maaltijd, die wij niet verwagtten, onthaald wierden. Onder weg hadden wij een reebok gezien, doch niet kunnen schieten. Een uur verder kwamen wij bij G. Visscher, op de Driefontein, bij wien wij weder even vriendlijk ontvangen wierden. Wij ontdekten dat hier het terrein een vrolijken uitzigt bekwam, zijnde de valleijen uit-

gestrekten en vrugtbaren en de bergen minder ruw dan wij zedert eenigen tijd gezien hadden.

Zaterdag den 12 November. De weg die wij heden passeeren moesten was zeer eentonig en dor, ofschoon voor de wagens zeer goed, daar hij meest door vlak doch hoog land liep ; deze eentonigheid wierd zeer verminderd door het gezigt van diverse troepen struisvogels, waarmede wij ons alle zeer amuseerden, en die door eenige van ons zoo nagejaagd wierden dat zij tot op 50 passen bij hen kwamen. Ongelukkig had niemand van ons een geweer bij zig, zoodat wij geen van hen konden krijgen, zoo min als van twee anderen, een mannetje en wijfje, die het probeerden om voor ons over, op een korte distantie, de weg te passceren, doch gestuit wierden, en hunnen eigen weg terug moestenkeeren. Wij taxeerden het geheele getal op omtrent 100. Zij zijn zoo dom dat zij, in troepen zijnde, altoos hunnen cours volgen ; men moet dus maar op eene zekere distantie den weg coupeeren om ze, zoo digt men haast wil, bij zig voorbij te doen gaan. Ons middagmaal namen wij in een toen onbewoond huis van eenen N. Olivier, op de plaats genaamd de Gunstfontein, gelegen bij de overschot, en vervolgden onzen weg tot de Tonteldoos fontein, bewoond door A. Olivier, broeder van bovenstaanden.

Zondag den 13 November. Wij ontdekten dat weder een der wagens de as gebroken had, en daar wij hier geen anderen konden bekomen, was er niets anders op als van onzen gastheer een wagen te leenen en daarop de helft der lading van den anderen over te pakken. Des niettegenstaande, waren wij niet zonder bekommering dat deze laatste onder weg zoude blijven liggen, daar wij een allerslimste weg te passeeren hadden. Wij ondervonden ook dat voor de wagens deze weg de ergste was die wij tot nog overgekomen waren. Het zal geen vergrooten zijn wanneer men de steilte die wij het eerst moesten afklimmen, bij die van eene gemaklijke trap vergelijkt ; het was zoo dat wij naauwlijks, en niet zonder van tijd tot tijd uitteglijden, er te voet konden afgaan, en echter moesten de paarden noch aan de hand mede gevoerd worden. Wij kwamen alle gelukkig beneden en wierden, na eenen langen omweg gemaakt te hebben, onder het lossen van het geweer ontvangen door J. Victor op deszelfs plaats, de Drie Roode Heuvels, gelegen in het district de Kom, waarvan de Komsberg, die wij

nu afgekomen waren, zijnen naam ontvangt. Deze is volgens Barrow 1500 voeten hooger dan de Tafelberg, ofschoon Grandpré meent dat hij zig daarin om 200 voeten vergist. Wij wierden hier gewaar dat zig Bosjesmans in de buurt ophielden, die echter vredelievend waren. De Commissaris Generaal kogt zelfs van eene Hottentottin eene rei kraalen door diezelfde Bosjesmans op deze plaats van struiseieren doppen gemaakt. Van hier passeerden wij de plaats van den Veld Commandant Kruger, de Oranjefontein genaamd, verpoosden ons eenige oogenblikken, en kwamen 's avonds bij J. Visser, op de plaats de Hoop, na nog eenen steilen berg afgewandeld te hebben.

Maandag den 14 November. Bij nader onderzoek bleek dat nog een der wagen assen gebroken was : gelukkig konden wij hier hout bekomen ; en daar onze smit alleen niet in staat was die in éénen dag klaar te maken, waren de twee zonen van Kruger en een knegt van Visser zoo vriendelijk hem daarin een behulpzame hand te bieden. Gedurende wij aan tafel zaten, lieten zig twee Bosjesmans aandienen. Zij gaven, na heel veel buigingen aan den Commissaris Generaal over een chits lapje met een strookje blaauw linnen vastgebonden. Bij opening bleek het een briefje van den mede aan tafel zittende Commandant Kruger te zijn, waarbij hij de ingezetenen van zijn district verzogt deze menschen eenige van hunne schapen te geven, om hen van het stelen af te houden. De Commissaris Generaal vond dit verzoek zoo redelijk dat hij direct van Visser twintig schapen kogt, en die aan deze lieden present gaf. Dit deed hen echter niet zoo veel aan als het geschenk van een half pond tabak en eenige korte pijpen aan ieder van hun. Toen dit aan een van hun overgegeven wierd, was het aanmerklijk den angst van den anderen te zien, dat hij zijn deel hiervan niet zoude mede ontvangen. Nadat hij dit echter gekregen had, helderde zijn gezigt op, hij wierd zeer spraakzaam, en deed eene geheele redevoering in zijn taal, waarvan wij niets verstonden, maar waarvan ons een der omstanders verhaalde dat eene passage wilde beduiden dat hij de gedachten van dit geschenk tot aan zijn dood op zijn harte wilde dragen. Hij hield ook werklijk gedurende het spreken eenige malen de pijpen omhoog, en drukte die dan tegen zijn borst, ook verhaalde hij dikwijls, onder het voorhouden der pijpen, het woord mooi, mooi. Eenige onzer Hottentotten trachtten met hen te spreken ; doch

zij konden elkanderen maar in eenige weinige woorden verstaan. Het had dus veel moeite in om hen te doen begrijpen wie de Commissaris Generaal was, doch onder de benoeming van Groote Baas schenen zij hem te erkennen, ofschoon zij eigenlijk den Gouverneur dien naam geven. Na den eeten nam de Commissaris Generaal verscheidene proeven met hen, door hun een spiegel en horologie te laten zien, en verscheidene muziek te laten hooren, 't geen alles hetzelfde effect als op alle onbeschaafde natien had. Zij verwonderden zig het meeste over de extra zware knevels van een der Dragonders en het lange hair onzer vrouwen, waarmede zij zig het hoofd bedekten. Hun teken van verwondering stond in met den mond te fluiten en onder des zig gezwind met de hand op den mond te slaan; wanneer het echter boven hun begrip ging, sloegen zij den arm over het hoofd, zoodat de hand in den nek kwam. Hunne kleeding verschilt in niets van die der Hottentotten; zij zijn, is het mogelijk, nog luier; echter heeft men zedert de, door bemiddeling van Kruger, met hun gemaakte vrede eenige hunner tot veewagters in dienst genomen, en men is redelijk wel over hen voldaan. De Commissaris Generaal nam hen naderhand met zig in de tent en liet ze, na eenigen tijd, met eenige kleine geschenkjes vertrekken. Daar wij ons drie dagen en nagten in de karroo moesten ophouden, wierden hier eenige vivres in voorraad aangekogt en andere klaargemaakt, waarmede de dag ten einde liep.

Dingsdag den 15 November. Wij gingen heden om 9 uuren op weg na een hartlijk en van zijne zijde waarlijk aandoenlijk afscheid van onzen gastheer en zijne famille, waaronder zijn 73 jarigen vader, afscheid genomen te hebben, en hielden ons middagmaal bij deszelfs zwager A. Botma, op de plaats de Standvastigheid, wiens jongste dogter, een meisje van 20 jaren, remarquabel was wegens hare dikte en uitnemende blankheid van vel. Van hier traden wij de reize aan naar de zoo bekende karoo aan, en campeerden dezen nagt voor het eerst alle onder tenten aan de Brand-valleij, waar wij het, door den sterken wind, zeer koud hadden.

Woensdag den 16 November. Ingevolge het eerst gemaakte plan zouden wij heden hier den dag doorbrengen en eerst met den nagt vertrekken; dan daar het weder zeer koel was, proponeerden de landlieden zelven, die het voorspan leverden,

om maar zoo vroeg mogelijk te vertrekken. Wij acquiesceerden alle des te eer in deze propositie, omdat wij ons nu konden vleijen den nagt in rust te zullen doorbrengen ; het was dus reeds over tien uuren eer alles ingepakt was, en wij ons op weg konden begeven. Wij moesten onder weg de Cabeltouwsberg nederdalen, en vonden een klein end verder een zeer zwakke bron, waar wij een oogenblik verpoosden en, toen wij de wagens gelukkig hadden zien nederkomen, voortreden tot aan eene nu genoegzaam drooge rivier, die van de plaats waar wij bleven, de Smitswinkel genoemd wordt. Hier had het water reeds een moerassige en eenigzins brakke smaak, en het liep nog eenigzins, doch verloor zig schielijk tusschen de rotsen.

Donderdag den 17 November. De intentie van den Commissaris Generaal was om heden tot aan de Plattefontein te gaan en daar den nagt door te brengen. Wij moesten ons hier van water voorzien, omdat de landlieden ons voorzeiden dat het water van de Groote rivier ondrinkbaar was ; wij ondervonden ook bij onze komst aldaar dat, ofschoon zeer helder, de paarden het naauwlijks drinken wilden. Wij deden hier ons middagmaal, en vervolgden onzen weg tot aan de Plattefontein, hebbende een van ons het ongeluk van het paard te worden afgesmeten en zig zoodanig te bezeeren dat hij zig op den wagen moeste zitten. Bij onze komst aldaar vonden wij reeds de Veld Cornet zelve met het noodige voorspan, die ons zoo vele redenen aangaf tegen het nagtverblijf ter dezer plaatse dat de Commissaris Generaal goedvond nog dien zelfden nagt verder te rijden, na eerst in der haast eenig warm eeten genuttigd te hebben. Na een paar uuren begaven wij ons weder op weg, en kwamen, onder het reduceren van een felle koude, 's nagts om half vier uur

Vrijdag den 18 November op de plaats van den Veld Cornet Bruwer, de Uitkomst genaamd, waar de wagens eerst om half agt uuren arriveerden. Menschen en beesten waren moede en afgemat, en ieder legde zig dus, zoo schielijk mogelijk, ter ruste, om zig van de geledene fatigues te herstellen.

Zaterdag den 19 November. Dezen morgen moesten wij onze reize beginnen met het beklimmen van eenen steilen berg, die zoo fatiguant voor de paarden was (de wagens hadden eenen anderen gemakkelijkeren, doch tevens langeren weg genomen) dat wij hen eenige malen moesten laten stilstaan

om adem te scheppen. Bovengekomen, vonden wij dien vlak en langzaam afhellende, waardoor de weg zeer goed was. Toen wij een gedeelte afgelegd hadden, wees ons een der ons verzellende boeren, Pienaar genaamd, eenige witte steenen die van den weg aflagen, en verzekerde dat daar cristal in te vinden was. Eenige van ons gezelschap vonden bij onderzoek dit ook zoo, doch de cristallen zeer klein, en namen eenige stukjes mede. Wij stapten een weinig af bij E. Erasmus, op de Langefontein, en namen het middagmaal bij de weduwe Janssen, wonende op de Leeuwenkuil, en vervolgden onzen weg over de Driefontein, bewoond door eenen anderen Erasmus, die niet te huis was, maar waarvan een mede inwoner, namens Snijman, ons ontving, of liever wegjoeg, want op onze gehele reize hadden wij geen stuurscher mensch ontmoet. Naauwlijks sprak hij ons toe, en zag er zoo zuur uit dat, volgens eene uitdrukking van Pienaar, de vliegen te bang waren om op zijn gezigt te gaan zitten. Wij maakten ons dus zoo schielijk mogelijk weer op weg, en kwamen 's avonds bij den Veld Cornet Hugo aan, na tusschen beide eenige verschriklijk ruw op elkander gestapelde rotsen gepasseerd te zijn, die bewijzen schenen te zijn van eene in vroegere tijden hier plaats gehad hebbende geweldige revolutie. Bij onze aankomst zagen wij dat de rijwagen in een riviertje, dat men digt bij 't huis door moet, omgeslagen en alles aan die zijde nat geworden was ; hij moest dus geheel ontpakt, schoongemaakt, en het goed weer gedroogd worden, en dit lukte ook redelijk wel.

Zondag den 20 November. Men had ons de passage, die wij heden over de Schurfden- en Witsen-berg moesten ondernemen, zoo verschriklijk afgemaald en zoo vele zwarigheden daarover gemaakt, dat wij ons met angst op weg begaven. De Commissaris Generaal had nog een wagen bij de overige doen voegen om de last der anderen daardoor te verminderen, en de overtogt dus gemakkelijker te maken. Wij verbeeldden ons dus alle oogenblikken een op den weg aan stukken te vinden, daar zij 's avonds te voren reeds weg gegaan waren. Wij kwamen dan aan den voet des eersten en beklommen dien, tusschen de losliggende rotsen door, op een, in verschillende kronkelen zig slingerenden weg, tot dat wij, boven opgekomen zijnde, dien weder langzaam en gemaklijker afdaalden. Wij ondervonden echter dat het gevaar grooter gemaakt was dan het zig in de

daad bevond, daar niemand onzer noodig had van zijn paard te stijgen. Wij bleven aan den voet van den berg eeten en rusten in het huis van den zoogenaamden padmaker of onderhouder van den weg over de beide bergen, die daarvoor een gezette tax van ieder wagen &c. ontvangt, en bewonderden hier een schakel van grotten door eene stoute opeenstapeling van verscheidene zware steenklompen geformeerd, en die door onzen hospes tot zijne verschillende veekraalen geappropriëerd waren, loopende bij voorbeeld de ossen boven op en de schapen onder hen in de verschillende holen; het geheel, met het daaraan gelegen huisje en het gezigt op den berg maakte een onbeschrijflijken indruk. Een half uur rijdens van daar moesten wij den Witsenberg op, die door zijne steilte naar deze zijde moeielijker was om op te klimmen. Toen wij boven waren, zagen wij het geheele Roodezand als een landkaart aan onze voeten liggen, van waar het, ofschoon anders zeer oneffen, als eene gelijke vlakte toescheen. Behalven de rijwagen, die bij het afrijden weder omviel, kwamen wij alle gelukkig beneden, rustten eenigen tijd aan den voet bij den Veld Cornet Theron, en kwamen 's avonds op het Roodezand bij den Predikant Ballot, met voornemen om hier eenige dagen uitterusten en alles te doen herstellen wat een reis van zeven weken natuurlijk gedelabreerd had.

Maandag den 21 November. Het Roodezand is eigentlijk eene verzameling van verscheidene boeren plaatsen, op behoorlijke distanties van elkanderen, en meest alle met zware boomen beschaduwd en omgeven. De inwoners schijnen doorgans welbezeten lieden te zijn, wier voornaamste inkomsten de wijn- en koorn-bouw opleveren. Het eigenlijke dorp is eene straat van 10 à 12 huizen, aan het een einde door de kerk en aan het andere door de pastorie bepaald, waar tusschen beide nog eenige open plaatsen zijn; buiten dien zijn er nog vier huizen agter een rug als een begin van een nieuwe straat aan te zien, het dorp zelve nog van zeer jongen datum zijnde.

Zaterdag den 26 November. De groote hitte of zwaar Zuid-Oost wind, die wij daaglijks hadden, beletteden ons een voorgenomen tour na een Waterval hier digt bij eerder dan heden te doen. Wij gingen dus na den eeten gedeeltelijk in een wagen en gedeeltelijk te paard zitten en reden zoo ver de rotsen

ons toelieten, en moesten toen over de zelve te voet gaan tot dat zig het door hun tot nu toe bedekt gehouden tooneel voor ons opdeed : een waterval van omtrent een voet breedte (die echter breeder zoude zijn, indien niet een nabuurig landman een groot gedeelte daarvan ter besproejing van zijn land had afgeleid) viel eene hoogte van 70 à 80 voeten meest regtstandig neder, in eene iets dieper gelegen hoek. Aan de linker hand was een hol of grot 40 voeten hoog en eens zoo breed, in eene diepte van 50 à 60 voeten nederdalende toeloopende, zoo dat men aan het einde naauwlijks op eenige uitstekende steenen kan zitten; van voren aan de linkerhand door groote klipsteenen en daarop groejende heester en boomgewassen bezet, die door het afdruipende water gedurig nat gehouden worden : zie daar een kleine beschrijving van 't geen wij zagen. Wij klommen verder naar boven om den oirsprong der val te ontdekken, doch wij vonden nog hoogere bergen waar het water afkwam en zig hier in een soort van kom verzamelde. Wij vonden hier in de rotsen gaten door het continueel vallen van het water geboren, waarvan men de diepte met een stok van 8 à 10 voeten niet konde bereiken. Wij keerden alle zeer voldaan over onzen weg terug.

Donderdag den 1 December. Eindelijk was alles weder hersteld of nieuw gemaakt dat wij tot onze reize noodig hadden, en had de Commissaris Generaal de menigvuldige gedurende zijn verblijf alhier ontvangene brieven beantwoord. Wij gingen dus om de warmte eerst na den middag op weg, begeleid door vele ingezetenen van het Roodezand, en achtervolgd door salut-schoten, ons door andere in en buiten het dorp nageschoten. Na eenige keeren de in dit dal loopende Breede rivier gepasseerd te zijn, kwamen wij na zons ondergang bij den Veld Cornet Hugo, op de plaats de Liefde, in gezelschap van eenige der ingezetenen uit zijn district, die ons agter op gereden waren. Deze plaats was in een kloof tusschen twee hooge heuvelen zeer aangenaam en vrugtbaar gelegen.

Vrijdag den 2 December. Het was weder na den middag eer wij ons heden op weg begaven. Daar het de intentie van den Commissaris Generaal was eerst het warme bad en de Hernhutters te bezoeken voor op Zwellendam te komen, moesten wij hier den ordinairen weg verlaten en regts afwijken. Wij passeerden dus nog eens de Breede rivier, en maakten een

kleinen omweg om een bezoek bij den Veld Cornet Du Toit afteleggen, waaraf wij geen berouw hadden. Wij wierden hier allervriendlijkst onthaald en vonden de vrouw, ofschoon iets zwaar van postuur, in hare levenswijs zoo welopgevoed dat men haar gemaaklijk in de fatzoenlijke gezelschappen in het Vaderland zoude kunnen introduceeren. Zij had alle kleine attentien in het werk gesteld om den Commissaris Generaal zijn aanstaande nagtverblijf bij haren ouden oom gemaaklijk te maken. Wij zagen hier eene koe die reeds zedert een maand aan de lamziekte gelegen had. Hij at echter goed, en dit gaf hoop dat hij weder bij komen zoude. Een quartier uurs verder kwamen wij bij den 70 jarigen D. du Toit, op het groot eiland aan de Smalblaeren rivier aan, en wierden van hem en zijne jongere vrouw en kinderen vriendelijk ontvangen en rijklijk onthaald. Deze man had nog een kind dat nog geene drie jaren oud was.

Zaterdag den 3 December. Na eenige malen verschillende takken van bovengemelde rivier gepasseerd te zijn, kwamen wij eindelijk aan het Warme bad, gelegen in de plaats van H. de Wet, in de Brand valleij. Het is moeielijk eene beschrijving te geven van een zaak die men niet genoeg begrijpt, en nog moeielijker van de indrukken die dit op ons maakte. Het zal dus genoeg zijn kortelijk te zeggen dat een zeer helder water op 't oog kokend uit den grond komt opborrelen (ofschoon de heer Lichtenstein de warmte op ongeveer 180° schatte) en door een sloot op eene distantie geleid wordt, waar een paar bad huisjes en zes kamers voor de gasten geplaatst zijn om zig daarin op te houden: dat, ofschoon op een afstand van 420 passen het water hier even warm, zoo niet warmer dan aan den oirsprong, voorkomt: dat de bron zelve rondom met weelig groen en op een plaats zelfs met zware populier boomen bezet is. De heer Lichtenstein nam een fles met water en een met lugt mede, om daar naderhand proeven mede te nemen. Na den eeten verlieten wij deze plaats, en kwamen 's avonds in het Bosjesveld, op de plaats van J. van der Merwe, de Ratel valleij geheten.

Zondag den 4 December. Van hier vertrekkende, kwamen wij tegen den middag bij P. A. du Toit, waar wij het maal namen. Wij moesten van hier een weinig gebruikte weg passeeren, om naar de Baviaans kloof te komen, en onze hospes

had de vriendlijkheid zijn paardewagen te geven ter overbrenging van de Dames en eenig reis goed, daar onze wagens eenen anderen weg moesten nemen en eerst na twee dagen ons weder vinden zouden. Hij geleidde ons over een berg achter zijn huis, van wiens top wij de rivier Zonderend zig door de valleij zagen kronkelen, en die wij den geheelen tijd aan onze regte hand hielden. Een paar der Broeders kwamen ons op half weg tegen, en toen de Commissaris Generaal aan de Baviaans kloof afstapte, waren eenige Hottentots meisjes en jongens verzameld, die hem met een aangenaam choormuziek ontvingen. Om aan de woning en kerk der broeders te komen, moesten wij eerst het geheele dorp, of liever verzameling van hutten en tuintjes, door, alles zedert hun verblijf in deze kloof eerst opgerigt.

Maandag den 5 December. Deze morgen wierd doorgebragt met het bezien der verschillende inrigtingen alhier, bestaande in de kerk, de tuin, de messemakerij, koornmolen, &c. Wij waren verwonderd over de netheid en het oordeelkundige van den geheelen aanleg, te meer als wij in aanmerking namen dat dit Etablissement eerst elf jaren oud, en de eerste beginselen door drie der broeders eigenhandig gelegd zijn. De messen worden door een der broederen met behulp van 2 Hottentotten gemaakt, en zijn in 't geheele land om hunne sterkte getrokken. Zij verhaalden ons dat het maken van de meeste der gebouwen hun reeds 25,000 rijksdaalders gekost had, welke kosten meest alle uit Europa overgemaakt waren, en dat zij nog jaarlijks support van daar ontvangen. De Commissaris Generaal was over de geheele inrigting zoo wel voldaan dat hij hun een geschenk van 250 rijksdaalders uit 's Lands kas gaf. Na het middagmaal bij hun genomen te hebben, vertrokken wij onder geleide van twee hunner na de Zoetemelks valleij, tot nog toe een Gouvernements post, waarvan opziener is M. Theunissen, na onder weg op de plaats van den heer P. Nelson, de Hartebeest kraal, aangeweest te zijn. Bij onze komst vonden wij de wagenen nog niet daar, maar zij arriveerden kort na ons. De vrouw verhaalde den Commissaris Generaal dat er een gerugt liep als of 2 à 3 couriers hem opzogten, ten einde zijn retour naar de Caap te verhaasten, en dat er één van naar Zwellendam gereden was. Om dus niet genoodzaakt te zijn van eene groote distantie terug te keeren, besloot de

Commissaris Generaal de komst van een hunner aftewagten, en zond inmiddels onze bode naar Zwellendam om de daar zijnde bode of brieven terug te brengen.

Dingsdag den 6 December. Heden kwam een courier met een pacquet brieven voor den Commissaris Generaal en onze bode kwam terug met de tijding dat er maar een courier door hem gepasseerd was. Het bleek bij confrontatie dat het de bovenstaande was, en dat het vergrootende gerugt hier weder zijne ordinaire rol gespeeld had. De gegevene ordres om ons tot de reize naar de Kaap te prepareren werden weder ingetrokken, en die tot de verdere reize gegeven.

Woensdag den 7 December. Eerst na den eeten verlieten wij onze vriendlijke hospita (haar man was naar de Kaap gereden) en de aangename ligging van het ruim gebouwde huis, gingen onder weg op de plaats van eenen Wessels een oogenblik aan, passeerden digt bij zijn huis de rivier Zonderend, en kwamen 's avonds bij J. Holtshuizen op de Van der Walts kraal, terwijl de wagen een uur verder op de plaats van eenen Louw, omdat hier geen plaats genoeg was waar het geheele gevolg overnagten moesten. Het land dat wij passeerden wierd aan onze regte zijde meer en meer afdalende, maar ook weder was salpeterig, zoodat wij in een paar beekjes het water niet konden drinken ; aan de overzijde der rivier echter waren de bergen even hoog en steil, en men informeerde dat daar ook menigte drinkbare fonteinen waren, echter stonden de huizen aan deze zijde.

Donderdag den 8 December. Onder het verduuren eener overmatige hitte, en zonder eenige huizen op eene distantie van zes uuren aantetreffen, noch onzen dorst te kunnen lesschen (want twee beekjes die wij passeerden waren zoo zout dat er de paarden niet van wilden drinken, en de grond was, in den omtrek, wit van het uitgedagen salpeter) kwamen wij, na de Breede rivier een uur boven zijne vereeniging met de rivier Zonderend doorgewaad te hebben, bij P. Stein, op de plaats het Voorhuis bij de Leeuwen rivier, een beek die zig ook in de Breede rivier ontlast. Wij bleven hier gedurende de groote warmte van den dag, en wierden na ander half uur rijdens door de inwoners van Zwellendam met schieten en vlaggen ontvangen. Wij moesten het dorp door, bestaande uit omstreeks 30 à 40 huizen, wier situatie

echter voor die van het Roodezand moest wijken, daar ze tusschen twee ruggen als ingesloten liggen, en door weinig of geen boomen beschaduwd worden, ofschoon aan den voet der nabijgelegene bergen eenige bosschen van zwaar hout te vinden zijn. De Commissaris Generaal met de vrouwen logeerden bij den landdrost A. A. Faure, en het overige gezelschap wierd bij de inwoners verdeeld.

Dingsdag den 13 December. Om negen uuren 's morgens verlieten wij Zwellendam, gesalueerd wordende van de Drostdije en door de vergaderde inwoners. De landdrost had de vriendelijkheid, met zijne dogter en eene andere juffrouw, ons te begeleiden tot een plaats van hem, Rotterdam genaamd. Deze, nog niet lange jaren aangelegd, had het voorkomen ons met de tijd de daar aangewende kosten genoeg te zullen restitueren. Wij zagen hier eenige zeer fraaije paarden, het overschot zijner vorige stoeterij, waarvan hij agt voor een wagen spande, om de juffrouwen tot aan de plaats van Hop weg te brengen. Op deze plaats bevond zig nog de oude tuinier Auge, bij de bloemisten en ook om zijne reisen genoeg bekend. Na dat wij de Buffeljagts rivier gepasseerd waren, kwamen wij op de plaats van P. van Breda, en dineerden op de plaats van Hop, gelegen aan de Karnmelks rivier, die wij, benevens de Duivenhoks rivier, overtrokken, en 's avonds op de schoone plaats van P. du Prez de oude, gelegen aan de Krombeks rivier, aankwamen.

Woensdag den 14 December. Wij bleven hier 's middags eeten, en vertrokken in gezelschap van onzen vriendelijken hospes naar de digt bij gelegen plaats van zijn zoon C. du Prez, aan de Vet rivier, hebbende onder weg de plaats van den Veld Cornet Holtshausen aan onze regte hand laten liggen. C. du Prez is met een dogter van eenen H. Muller getrouwd, en heeft deze plaats voor korten tijd van zijn schoonvader overgenomen, die een van de schoonste is die wij tot nu toe gezien hebben, en vooral merkwaardig om de eerste koestal die wij zedert het vertrek van de Ganzekraal weder zagen. Men was nog bezig met bouwen, en dagt er een groote 100 koejen te zullen kunnen bergen. De wijn was middelmatig, maar hij hoopte die ook te verbeteren. Wij vonden hier een heel fraaij orgel, op de plaats zelve gemaakt, 't geen door eene dogter van Muller bespeeld wierd.

Donderdag den 15 December. Het was heden een extraordinair warme dag, zoodat wij voor den eeten niet verder rijdden dan tot de plaats van de weduwe Fourie, aan de Zoetemelks rivier, die wel niet t' huis was, doch wier zoon, zedert kort getrouwd, ons met zijn jonge vrouw zeer goed onthaalde. Nadat de groote warmte wat over was, gingen wij om 3 uur weer op weg, en kwamen om 6 uur bij J. Rensburg aan de Falsrivier.

Frijdag den 16 Deeember. Een der heeren, die gisteren ziek was geworden, ging heden bij de Dames in den wagen zitten, en het overige gezelschap kwam te paard na. Wij vonden ons echter weder bij een op de plaats van Snijman, de Tijgerfontein genaamd, daar wij het middagmaal in een eng vertrekje moesten doen, doordien het woonhuis, door de zware regens die er in het laatste saisoen gevallen waren, ingestort was. Men was reeds weder bezig een nieuw te bouwen. Hij had eenen ouden oom bij zig, bij name Rensburg, dien de Kaffers geruineerd hadden. Die in den wagen zaten zagen dezen namiddag twee struisvogelen en eenige bokken, gingen er ook op af, doch konden ze niet binnen sehot krijgen. Eindelijk kregen wij de Gaurits rivier in 't gezigt, doch eer wij dien konden passeeren, moesten wij eerst eene moeielijke hoogte afwandelen, welke moeite genoeg vergoed wierd door een der heerlijkste, aan de Zwitzersehe evenarende, gezigten. Toen de wagen aan den oever gekomen was, ging men er weder inzitten, en naauwlijks was hij aan de andere zijde gekomen of een der Dames ging er weder uit, de overigen bleven zitten, niet denkende dat eene kleine hoogte, die de wagen opgetrokken moest worden, eenig ongeluk zou kunnen veroirzaken; eer men het echter vermoedde, keerden de ossen, door lompheid des leiders, weder naar de rivier, en daar de agter wiel in het diepe zand bleef steeken, lag de wagen in een oogenblik omver. Wij kroopen er uit, zonder dat een van ons zig zwaar geblesseerd had. Er was niets anders dan naar een, eenige honderd passen afgelegen, huis van eenen Meyer te gaan, om daar hulp te vragen. Daar komende, hoorden wij van de vrouwen dat de man reeds uit zig zelve naar de wagen was, om te helpen. Wij namen een mondvol brandewijn voor de sehrik en de onvriendelijkheid der

vrouwen. Het denkbeeld dat de Commissaris Generaal om ons uitblijven ongerust zouden zijn, en de korte afstand der plaats waar wij den nagt moesten doorbrengen, deed ons besluiten liever te voet vooruit te gaan als hier te wagten tot dat de wagen weder opgerigt zoude zijn, te meer daar men ons verzekerde dat wij niet dwalen konden. Naauwlijks waren wij aan het opklimmen van eene hoogte of het begon te regenen, het was echter niet sterk genoeg om ons te doen retourneren, maar het nam zoo toe dat wij na eenigen tijd ons onder een boschje zogten te retireren; wij ondervonden dat wij daardoor geen hulp kregen, en bovendien koud wierden, weshalven wij besloten maar door te gaan, daar wij naar onze gissing omtrent half weg moesten zijn. In dien tusschentijd was het compleet donker geworden, en had de regen voor een poos opgehouden, doch ving naderhand wederom aan; daar wij nu meenden ver genoeg gegaan te zijn, en nog geen huis of ligt zagen, begonnen wij ongerust te worden en spraken reeds van terug te gaan, doch een geluid dat wij van verre hoorden, of meenden te hooren, deed ons nog eenigen tijd voortgaan. Eindelijk hoorden wij het geluid van een paard, zoo hard zij konden schreeuwden de vrouwen "wie daar," en kregen ten laatsten tot antwoord "Dragonder." Die vreugde laat zig voelen, maar niet beschrijven; maar nog grooter wierd die toen wij vernamen dat de Commissaris Generaal met het overige gezelschap zig in de nabijheid bevond. Deze had zig ook, door verkeerde informatien, in den weg vergist, en deze beide dwalingen waren de gelukkige oirzaak van ons wedervinden. Wij gingen op onze paarden zitten, en om nu niet verder te dwalen besloten wij terug te keeren. De Commissaris Generaal liet eenige pistoolschoten doen; kort daarna hoorden wij een zweep klappen en menschen roepen; eindlijk kwam er een karretje, waarop Meyer zelfs zat. Deze had bij zijn t' huis komst vernomen dat zijn vrouw ons zoo had laten gaan, en ons ongeluk voorziende, besloot hij ons direct, met eenen Rensburg te paard, na te rijden, en vond ons ook kort bij den weg die wij hadden moeten inslaan om bij de weduwe Botha te komen. Hij nam de Dames op zijn karretje. Zoo kwamen wij eindlijk onder een aanhoudenden regen om half elf op de plaats de Hartebeest

kuil, waar wij vernamen dat werklijk de halvemaan-blazer geblazen had om ons te regt te helpen, en dat dit het door ons gehoord geluid geweest was.

Zaterdag den 17 December. Voor ons vertrek van hier kreeg de Commissaris Generaal een verzoek van eenen J. Meyer om hem met zijne tegenwoordigheid te willen vereeren, daar hij om zijnen ouderdom niet wel een bezoek bij den Commissaris Generaal konde afleggen, en het ook niet ver uit den weg lag. De Commissaris Generaal voldeed hieraan, bleef zig omtrent een half uur bij hem ophouden, en reed toen verder naar de plaats van Marcus of Marx, de Drie Fonteinen genaamd, gelegen aan den voet van den Kleinenberg, waar wij 's middags bleven eeten. Wij vonden hier, behalven twee schoondogters, nog twee van zijne eigene, waarvan de jongste door hare schoonheid ons alle bewondering afperste. Onze weg leidde ons door een vlak land, dat ook weder oirzaak was dat wij, ofschoon van verre, eenige struisvogelen zagen, als ook eenige bokken, waarvan maar een binnen schot kwam doch niet lang genoeg staan bleef tot er iemand van 't paard konde komen. Eindelijk kwamen wij in de Mossel baaij aan, waar ons de posthouder Abue ons zoo goed ontving als de bekrempenheid van zijn huis en zijne levenswijs als éénlopend gezel hem toeliet. De jongelieden sliepen alle in het daar staande ledig lands koorn magazijn.

Zondag den 18 December. Dezen morgen wierd besteed in eene wandeling naar het hol of grot dat in den berg is, die de oostelijkste of liever zuidelijkste punt der baaij uitmaakt. De beschrijving van Barrow komt zeer wel met de ligging overeen, ofschoon men over de oirzaak der menigte schulpen zoude kunnen twijffelen. Eenigzins hooger geklommen, vonden wij hier de eerste Orseille, een mosch plant, waarvan blaauwe verwe kan gemaakt worden. 'S nademiddags baadden zig eenige heeren in zee.

Maandag den 19 December. Om agt uuren verlieten wij de baai onder geleide van eenen Meyer, die ons den weg kort maakte door het vertellen eener menigte voorvallen die hem zouden zijn bejegend, maar die aan anderen vergroot zouden voorkomen. Hij was ons echter van nut in het wijzen van eene passage in de Geelbeks-valleij rivier, die door het

opstoppen der zee door de ordinaire drift niet te passeeren was. Voor dat wij zoo ver waren, reeden wij eerst aan bij een winkel, die door eenen Engelsman, Murray, in deze baaij aangelegd is, en waar de Commissaris Generaal zoo wel uit noodzaaklijkheid als om het zonderlinge, eenige goederen kogt, die wij natuurlijk vrij duur betalen moesten. Wij hielden tusschen beiden eenigen tijd stil bij D. Meyer, vader van onzen geleider, daar wij extraordinair vriendlijk onthaald wierden, waartoe zijne schoone dogters, waarvan de oudste een pronkstuk der natuur was, niet weinig het hare toebragten. Door dit oponthoud en de daarop volgende passage der Kleine Brak rivier, kwamen wij iets later dan eetens tijd op de plaats de Reeboks fontein, bij de weduwe Ter Blanche aan, zoo dat haar zoon en zijne vrouw (zij was zelve niet t' huis) reeds over ons verlegen begonnen te worden. Wij wierden hier met eene goedhartigheid en prodigaliteit van spijzen ontvangen desgelijken wij nog weinig ondervonden hadden.

Dingsdag den 20 December. Agter de woning moesten wij een hoogte beklimmen van waar wij nog eens de Mosselbaaij konden overzien. Wij reden verder tot aan de Groote Brak rivier, doch moesten een paar uuren aan zijnen oever blijven wagten tot dat de ebbe hem genoegzaam had doen zakken. Na het middagmaal bij den Veld Cornet G. Swart genomen te hebben, passeerden wij de Wolvedrift en de Guajan, en kwamen 's avonds behouden op de Lands post in het Outeniquas-land aan, waarop posthouder was S. Fend, die door den aanleg van zijn tuin en de daaruit aan ons opgedischte groentens toonde dat de posthouder Abue ons verkeerde informatien omtrent dit land gegeven had. Heden zagen wij voor 't eerst de bosschen die verder op deze geheele keten van bergen bedekken.

Woensdag den 21 December. Juist toen alles klaar was om te vertrekken, arriveerde een bode uit de Kaap met brieven voor den Commissaris Generaal. Dit was oirzaak dat ons vertrek tot morgen verschoven moest worden en dezen dag toegebragt met de depeches te beantwoorden. Eenige reebokken, die zig van verre lieten zien, lokten nog een paar heeren uit om ze te jagen, maar zij waren te schuw.

Donderdag den 22 December. Om agt uuren zetten wij ons te paard en kwamen voor 't eerst in een bosch van hooge

boomen, door welke de Zwart rivier zig op eene schilderagtige wijze slingert. Wij moeten die passeeren, en kwamen op de hoogte aan de Pompoens-kraal, waar wij de eerste uitwerkselen der Kaffersche vernielingen zagen, want tot hier toe waren zij voorleden jaar doorgedrongen. Er stonden nog eenige half verbrande steilen van een paar huisjes, te voren door lieden bewoond die in dit bosch hout kapten en zaagden. Wij passeerden naderhand de Kaaimans-rivier, gingen over de Barbiers kraal (die zijnen naam heeft omdat de geene die hier het eerst een weg door het bosch kapte na een maand arbeidens zig hier liet scheeren), door de Krakadekou (Meisjes-drift) of Zilver rivier (naar de menigte stukjes bouwerglas op deszelfs bodem verspreid), en de Witte Els rivier. De passage van de Zilver rivier gaf ons weder een zeer pittoresk tooneel. Na de Kleine Keurbooms rivier doorgewaad te hebben, kwamen wij aan de Oude kraal, een plaats van eenen Herts Grunstedt (een gedoopte Jood), die ook door de Kaffers afgebrand was. Hij onthaalde ons echter in zijn houten lootje heel vriendlijk. Na hem verlaten te hebben, kwamen wij door de Diep- en Assagaijbos-rivier, en moesten kort voor het huis van J. Weyers, Zwart rivier, gedeeltelijk in een schuitje, gedeeltelijk door een diepe drift passeeren, en wierden aldaar door den eigenaar, die ons tot Herts in tegen gereden was, zeer vriendlijk ontvangen, ofschoon de wijn die daar gegroeid was de slegste was die wij ooit gedronken hadden.

Vrijdag den 23 December. Wij namen het middagmaal bij Weyers, en vertrokken van daar door de Ruigte valleij tot aan de plaats van eenen Vosloo, daar wij eenen smit hoopten te vinden, die echter niet meer daar was. Van daar moesten wij een bosch, 't geen de rivier Kaukamma aan beide zijden bezoomd, en de rivier zelve door om de rug op te komen op welke de plaats van P. ter Blanche, Buffels-vermaak genaamd, gelegen was, daar wij den nagt zouden blijven. Wij waren nog niet lang daar toen er tijding gebragt wierd dat weder de rijwagen omgevallen was. Men zond direct eenig volk hun ter hulp, zoodat hij noch eenige der daarop gezeten hebbende menschen eenig zwaar letzel bekwam. De Veld Cornet Van Rooyen kwam ons hier tegen, om ons morgen door de Nijsna te leiden, ten welken einde hij ons waarschuwde dat

wij reeds twee uuren voor dag ons op weg moesten begeven. Wij bleven derhalven alle in onze klederen slapen.

Zaterdag den 24 December. Deze dag is een van de interessantste die wij op onze reize gehad hebben. Om half drie in den morgen gingen wij op weg, 't was nog geheel donker, en zoo wij ook al iets zouden hebben kunnen onderscheiden, belette ons de nevel eenigzins van ons af te zien. De paarden gingen alle agter elkanderen, en de rijders vreesden door spreken de stilte der natuur te stooren; bij de schemering moesten wij een berg afklimmen, en naderhand door moerassige grond langs de boorden der Nijsna rijden. Wij kwamen met het opkomen der zon aan de drift, die, uitgenomen een smal grultje waar de paarden tot over de buik in 't water komen, zeer wel te passeeren is. Wanneer men naderhand nog een klein riviertje door is, houdt men een goede vaste grond langs de Nijsna, totdat men nabij de Melkhout-kraal de hoogte weder oprijdt. Deze plaats hoort eenen Engelschman, Holyday, aan de Kaap woonagtig, toe, en was door zijnen eersten bezitter met zeer veel overleg en smaak aangelegd, zoo als men uit de overblijfzels genoeg kon ontwaren; doch de Kaffers hebben om hunnen haat tegen de Engelschen ruim bot te vieren, de gebouwen zoodanig geruineerd dat de muuren zelfs niet meer kunnen gebruikt worden tot het opbouwen van nieuwe. Daar de tuin open was, maakten wij gebruik van, zoo tot wandelen, als om van de rijpe vrugten, die van allerhande zoort daar groeiden, te plukken. Van hier hadden wij een goed overzigt van de kom die door de Nijsna geformeerd wordt. Wij hadden den tijd niet naar den mond te kunnen rijden, zoodat wij daar niet konden over oirdeelen, maar 't geen wij er van zagen beantwoordde in het geheel niet aan het idee dat ons de beschrijving van Barrow er van gegeven had. Van hier kwamen wij in het groote bosch, rustten omtrent half weg in eene enge passage van het zelve, de Poort genaamd, waar de eerste moord door de Kaffers gedaan was, en arriveerden 's avonds in de Plettenbergs-baaij bij den posthouder Meeding, hebbende vooraf een zeer verdrietigen weg door vlakder land moeten afleggen.

Maandag den 26 December. Na den middag ging de Commissaris Generaal eenige Lands gebouwen, in een

anderen inham der baaij gelegen, alsmede het daar liggende en nu nog dagelijks aangevoerd wordende hout tot den opbouw van het nieuwe koorn magazijn bestemd, bezigtigen. Het plat van het groot magazijn was voor eenige jaren door een zwaren regen en omdat de balken aan de einden in de muuren verrot waren, ingevallen.

Woensdag den 28 December. Omtrent zes uuren verlieten wij met weerzin onze rustplaats en hare vriendlijke bewoneressen de vrouw en drie dogters van den Posthouder; hij zelve had de vriendelijkheid ons met een zijner zonen te begeleiden, daar hij ons een bijpad door de bergen wilde brengen, 't geen korter was als de wagenweg die de wagens reeds gisteren vooruit waren gegaan. Man kan niet geloven welke bergen wij moesten op en afklimmen en omrijden. Op eene hoogte namen wij een stuk brood en vleesch in de open lugt, en vervorderden onzen weg tot wij op een plaats kwamen die tot nu toe Cloetes kraal geheten had, doch dien de Commissaris Generaal om deszelfs heerlijke ligging Diana's bad noemde. Een bosch waarin een klein beekje uit twee watervallen boven elkanderen twee kommen in de rots formeerde en zig dan weder in het digte bosch verloor, verdiende wel dien naam te dragen. Eer onze wagens aankwamen en de tenten opgeslagen waren, moeten wij een vrij sterken regen verduuren, die wij onder de digte boschjes bij een groot vuur zogten te verzagten. Wij deden dien avond een goed souper, en sliepen goed op de uitgestane fatigues.

Donderdag den 29 December. Hadden wij gisteren een moeielijke weg gehad, deze dag was vooral niet minder. Voornaamlijk was het omrijden der bergen langs hunne steile zijden op smalle voetpadjes verschriklijk door het gezigt in de ontzachlijkste dieptens, 't geen menig mensch zou doen zuizebollen. De ergste plaats van alle was de zoogenaamde predikstoel, waar wij van een rug niet breeder dan onze dijken aan beide zijden in eene diepte van 1500 à 2000 voeten naar beneden zagen. Na het afklimmen kwamen wij in een kloof, door welke de Keurbooms-rivier zijnen loop neemt. Deze ongeveer een uur opgeklommen hebbende, zetten wij ons neder in een bosch waar de rivier doorstroomde, en deden onzen maaltijd als gisteren.

Wij sehrikten toen wij den voor ons liggenden berg moesten opklauteren, die de steilste van allen was die wij overgekomen waren ; na dezen kregen wij den hoogsten nog te bestijgen ; wij die eehter alle gelukkig over, en 's avonds op de plaats van M. Zondag, de Avontuur, aan, en vonden daar de andere wagens in een goeden staat weder die bij de weduwe Botha van ons afgegaan waren en eenen korteren weg genomen hadden.

Vrijdag den 30 Deeember. Heden moesten wij hier blijven om de wagens die met ons medegegaan waren intewagten, die door den zwaren weg ons niet konden volgen. Zij kwamen ook 's avonds, en één had er maar omgelegen, en dit rekenden wij zeer gelukkig. De Commissaris Generaal vernam hier dat de bekende Coenraad du Buis zig in de buurt bevond, en liet hem waarsehouwen om morgen bij hem te komen, daar hij zieh gaarne naar eenige omstandigheden de Kaffers betreffende wilde informeren.

Zaterdag den 31 Deeember. Heden is niets van belang voorgevallen. Buis heeft eene langdurende eonferentie met den Commissaris Generaal gehad, en om twaalf uuren wierd het nieuwe jaar door eenige decharges van geweren en pistolen gevierd.

Zondag den 1 Januarij 1804. Omstreeks zeven uuren begaven wij ons weder op weg, stapten een uur verder bij de weduwe Heinse af, en gingen van daar verder de Lange Kloof op, waar wij over de rivier, de Rietvalleij, kwamen, en naderhand bij Ign. Ferreira het middagmaal namen op de plaats Misgund, gelegen aan de Diep rivier. Van daar begeleidde ons deze tot aan de plaats van zijn oom St. Ferreira, Klipheuvel genaamd, daar wij 's avonds om 6 uuren aankwamen. Op weg zagen wij vier reebokken, en de valleijen door welke de rivieren liepen sehenen ons toe zeer gesehikt tot bebouwing.

Maandag den 2 Januarij. Wij verlieten om 8 uur de Klipheuvel en rustten een oogenblik bij den Veld Cornet C. Rademeyer, die met een dogter van Ferreira gehuwd is, en ons begeleidde ; deszelfs plaats heet Louterwater. Voorheen passeerden wij de Aapies rivier, naar een Hottentot die in vroegere jaren daar geleefd had. Wij aten 's middags bij Strijdom, op de plaats de Krakeel rivier, na het water dat voorbij het huis loopt. Toen wij van hier

vertrokken, deed de Veld Cornet ons reflecteren een graf van een Hottentotsch Meester of Doctor, waar ieder der voorbijgaande Hottentotten gewoon is een groen takje op te werpen; deze was reeds gestorven voor dat dit land door Christenen bewoond was, en dus wist hij ons geene nadere berichten daarvan te geven. Wij hielden tusschen beiden een oogenblik stil bij eenen Kritzinger, passeerden de Wagenbooms rivier, en arriveerden om 6 uuren bij O. Olivier, wiens plaats, de Twee Rivieren, door de Kaffers ook geruineerd was. Wij zagen op weg verscheide reebokken, waarvan er een zig door een van ons tot binnen schoots liet naderen, doch ongelukkig hadden wij geen geweer bij ons. Het land begon hier weer dorrer uittezien.

Dingsdag den 3 Januarij. Naauwlijks hadden wij onze rustplaats dezen morgen verlaten, of wij zagen reeds twee zeer ontmoedigende ongelukken: één der wagens lag andere zijde van een te passeeren rivier geheel omver, en een ander zat aan de overzijde in den moerassigen oever vast. Wij gingen met alle man te werk, rigtten den eenen op, en trokken den anderen uit den modder. Dit hield ons wel een geheelen tijd op, doch had ook geen ander effect. Wij zagen onder weg menigte reebokken, jagden ook op een troep, doch konden hen niet inhalen. Wij moesten heden de Kromme rivier 5 malen passeeren, doch de Veld Cornet Rademeyer, die hier buiten dien met onderscheid verdient gemeld te worden, deed ons door een kleinen omweg twee der zwaarste driften mijden, die de wagens echter door moesten. Wij aten in 't vrije veld met medegenomen koud vleesch, en kwamen 's avonds op de plaats van Th. Ferreira, door zijn zoon Ignatius bewoond en Jagers Bosch genaamd. Hier zagen wij de eerste Kaffers, zijnde zes mannen en drie vrouwen, waarvan er maar drie echte Kaffers waren, de andere waren Hottentotten die zig bij hen gevoegd hadden. De Commissaris Generaal liet se dansen, met de assagaaij werpen, hun arbeid in mandjes toonen, en beschonken hen met een zoopje en ieder der mannen een mes. De wagens bleven zoo lang uit dat de Veld Cornet en Ferreira uitreden om ze op te zoeken. Bevorens zij terug waren, legden wij ons op den grond neder, om zoo veel mogelijk te slapen. Eindelijk kwamen zij laat in den nagt en nog later de wagens op

één na, aan, die door de zwakte der ossen zoo lang op weg geweest waren.

Woensdag den 4 Januarij. Vroeg met den dag was de laatste ook aangekomen, zoo dat alles weder bij elkander was, en wij ons op weg konden begeven, zoo als wij ook om half agt uuren, een uur na de wagens, deden. Wij moesten verscheidene hoogtens en beekjes passeeren, en kwamen tegen 11 uuren in het Assagaaij Bosch aan, daar wij afzadelden, en onder een van boomen en takken gemaakt hutje het middagmaal hielden. In dit boschje loopt een aardig stroomtje, waar in vroegere jaren een molen op gestaan heeft, maar daar wij nu de resten niet meer van zien konden. Van daar gaande passeerden wij nog eens de Kromme rivier, moesten kort daarna eene aanzienlijke hoogte bestijgen, en vonden boven weder een vlakte. Wij zagen hier twee bokjes, oribi of orimbis genaamd, maar konden ze met de paarden op verre na niet injagen. Wij arriveerden om 6 uuren op de plaats de Twee Fonteinen, gelegen op de hoek van den Elseboschberg, toebehoorende aan C. T. Vermaak, waar nog twee andere gevlugte familien bij inwoonden.

Donderdag den 5 Januarij. Het onweder dat wij gister avond boven de verafgelegen bergen zagen werken, en de zware nevel die ons dezen nagt de tenten door nat gemaakt had, deden ons hopen dat wij heden een voor het reizen zeer geschikten dag zouden hebben, maar toen wij om half agt vertrokken, ondervonden wij reeds eene zoodanige warmte dat wij niet dagten het dien ganschen dag zoo te zullen kunnen uithouden, te minder daar de distantie naar onze rustplaats de grootste van deze geheele week was. Wij kwamen echter gelukkig om half elf bij A. M. Ferreira, op de plaats Leeuwen Bosch aan, waar wij met eene vriendlijkheid en aandoening ontvangen wierden, zoo als wij nog weinig ondervonden hadden. Wij bleven daar tot 3 uuren, wanneer het weder eenigzins verkoeld was, en passeerden naderhand de Zeekoe rivier. Men had ons doen hoopen dat wij nu een menigte wild zouden zien, waarom een paar jonge lieden vooruit reden, doch die vernamen geen stuk op den geheelen langen weg. Wij zagen tusschen beiden weder een verbrande en verlaten plaats. Tegen den avond begon het koud te worden, en toen wij op de

plaats van de weduwe Kritzinger, Kabeljauws Rivier genaamd, aankwamen, begon een onweder los te barsten, dat tot laat in den nagt duurde. Wij vonden hier den Veld Cornet J. Muller, wiens diensten in het bevredigen der Kaffers zijnen naam hier met lof doet nederzetten. Deze informeerde ons dat wij, om morgen bij laag water de Gamtoos rivier te kunnen passeeren, zeer vroeg gereed moesten zijn ; wij bleven dus alle in onze klederen slapen.

Vrijdag den 6 Januarij. Om drie uuren 's morgens waren wij alle reeds bij een, en wagtten het oogenblik van ons vertrek af, moetende voor dien tijd de wagens eerst weder beladen en ingespannen worden. Dit duurde tot half vijf, wanneer wij ons op weg begaven. Tusschen half zeven en zeven uuren kwamen wij aan de Gamtoos rivier, die wij reeds van de hoogte op eene distantie met bezorgdheid voor de resulte van den overtogt aanschouwd hadden. De Veld Cornet echter rassureerde ons met het berigt dat hij hem in langen tijd zoo laag niet gezien had. De paarden kwamen ook niet verder dan even over de buik in het water, maar hetzelve intusschen wasschende vonden naderhand de wagens meerdere moeite om door te komen. Deze rivier is de breedste die wij tot nog toe gezien hadden, en na aan de andere zijde gekomen te zijn, hadden wij moeite die met een jagers. . . . . Hier scheidden wij van onze wagens, die langs het strand moesten, terwijl wij een korter weg door het land namen. Hier kwamen wij weder in een bergagtig met bosschen bedekt land, en hielden een oogenblik stil aan eene valleij of meertje, in het zoo genaamd Galgebosch gelegen, dat een der schoonste situatien opleverde om tot een model voor een Engelsche tuin te dienen. Men verhaalde ons dat zig hier nu en dan nog oliphanten lieten zien. Een Niekerk verhaalde ons voor agt à tien dagen nog op eenen geschoten te hebben, die het echter ontkomen was. Wij bleven rusten bij een tweede valleijtje, na onthoud, Matjesfontein genaamd, van waar wij 's avonds om 6 uuren op de plaats van den Veld Cornet Muller, de Rietfontein genaamd, aankwamen onder eenen zagten regen, die echter tegen den avond toenam, en 's nagts de sterkste was die wij ondervonden hadden. Onze wagens waren 's avonds nog niet aangekomen en, daar onze hospes geen bedden genoeg had voor 't geheele gezelschap, waren de jonge

lieden genoodzaakt weder in hunne klederen in de garst te gaan liggen. Tot overmaat van last had onze hospes in zijne kleine woning nog eene vrouw in haren nood, die dien nagt ook van een jongen zoon verlostte.

Zaterdag den 7 Januarij. Onze wagens waren nog niet aangekomen, en ofschoon de Commissaris Generaal besloten had dezen dag hier te blijven, deed hem dit besluiten om liever naar de Algoa-baai te vertrekken als nog eenen nagt in de klederen door te brengen. Na dat het weder was opgetrokken en de maaltijd genuttigd, vertrok de Commissaris Generaal met een gedeelte van zijn gevolg naar de Algoa-baai, latende op hun verzoek den Secretaris, den heer Lichtenstein, en den chirurgijn Winters agter, om de plaats van eenen Vogel en de daar zijnde lood ertz te zoeken. Deze gingen ook te gelijker tijd met den Commissaris Generaal, doch namen eenen anderen weg, en kwamen na een uur rijdens op gemelde plaats, waar zij ook na eene wijle zoekens eenige kleine stukjens op 't oog zuiver lood vonden, en naderhand een stuk lood ertz uit de klip braken die rijk van ader was. Zij legden dit ter zijde, om het naderhand door een Hottentot te laten halen, en keerden wel te vreden over kunnen togt terug. In dien tusschentijd waren de wagens aangekomen, doch ook reeds weder vertrokken, zoo dat deze heeren dezen nagt weder in de klederen moesten nederleggen.

Zondag den 8 Januarij. Om vijf uuren vertrokken de agtergeblevene van de huisvrouw des Veld Cornets, daar deze zelve reeds gisteren met den Commissaris Generaal vooruitgegaan was, en kwamen om elf uuren in de Algoa-baai weder bij het overige gezelschap, hebbende op hunne route niets als drie hartebeesten gezien.

Maandag den 9 Januarij. Gedurende het verblijf van den Commissaris Generaal in deze baai kreeg hij een bezoek van den missionaris Van der Kemp, die zig, met zijne bij hebbende Hottentotten, op een door den Gouverneur aan hem toegestaan plek gronds een etablissement gevormd had en hetzelve den naam van Bethelsdorp gegeven. Hij had eene lange particuliere conferentie met den Commissaris Generaal, en elucideerde denzelven op verscheidene pointen betreffende de Kaffers, en bezwaren door eenige

ingezetenen tegen hem ingebragt, en verzogt den Commissaris Generaal zijne woning te willen komen zien, 't geen deze ook aannam.

Dingsdag den 10 Januarij. Dezen morgen ging de Commissaris Generaal met de beide Dames en den Capitein Alberti naar het 2 uur van het Fort Frederic afgelegen Bethelsdorp, en kwam nog voor den eeten weder terug. Hij had het zoogenaamde dorp, als nog in zijne kindsheid zijnde, in eene allerbedroefdste toestand gevonden. De hokken, hutten genaamd, formeerden een vierkant, in wiens middenpunt een grooter dito hut stond, door de twee missionarissen bewoond, waarvan de jongste, met name Read, zelve aan eene Hottentottin gehuwd was. De geringe ondersteuning die deze menschen genoten maakte hun den arbeid zeer zwaar.

Woensdag den 11 Januarij. Heden namiddag exerceerden wij ons met de officieren van de hier garnisoen houdende Waldeksche jagers in het schieten naar de schijf.

Donderdag den 12 Januarij. De Commissaris Generaal, door de aangevoerde redenen zoo van den Capitein Alberti als den Veld Commandant Rensburg en den Veld Cornet, overtuigd van het nut dat eene onderreding tusschen hem en den koning en verdere kapiteinen der Kaffers voor de inwoners hebben zoude, had eindelijk daar toe besloten, en zond daarom heden den bode vooruit naar den koning Gaika, om hem te doen weten dat hij op een bepaalde dag aan de Groote Visch rivier zoude zijn, en aldaar drie dagen op hem wagten, ten einde hij, des begeerende, hem Commissaris Generaal daar zoude kunnen komen spreken, terwijl de andere capiteins op eene andere wijze gezegd wierd dat zij moesten maken aan de Bosjesmans rivier te zijn en daar op den Commissaris Generaal te wagten. De Capitein Alberti, die reeds twee malen als onderhandelaar bij de differente hoofden geweest was, offereerde zig den Commissaris Generaal te geleiden, en raadde hem nog een detachement Jagers mede te nemen, 't geen ook met dankbetuiging aangenomen wierd. Deze en de vorige dag wierden toegebragt met preparatien tot de verdere reize.

Vrijdag den 13 Januarij. Onze wagens waren nu met vier vermeerderd en dus tien geworden, en het detachement Jagers

een sergeant, twee corporaals, en dertien gemeenen sterk. Deze trein, die een schoon en vreemd schouwspel opleverde, ging op 6½ uur op weg, de Commissaris Generaal volgde ongeveer een uur later. Wij hielden tusschen beiden stil bij de weduwe Van Rooyen, aan de Zwartkops-riviers wagendrift, na van te voren de kleine en naderhand de groote rivier van dien naam gepasseerd te zijn. Van hier lieten wij de ordinaire wagen weg regts liggen, en sloegen den weg in naar de Zoutpan, waar de Commissaris Generaal voornemens was 's middags te eeten. De Capitein Alberti had de attentie gehad hier reeds 's morgens vroeg een tent &c., vooruit te zenden, zoo dat wij dien hier aan den oever der pan opgeslagen vonden, en op ons gemak konden dineeren. Na den eeten gingen wij den pan bezigtigen, waarop geene betere beschrijving toe te passen is als die van een bevrozen meertje in het Vaderland, dat met water belopen is, 't geen hier echter zoo klaar is dat niets daarbij kan vergeleken worden. Men rekent den omvang een uur groot, en de rondom gelegene heuvels, zoo als al het land door ons heden gezien geven bewijzen van de rijkste vegetatie die men zig verbeelden kan. Het land is bedekt door eene menigte Aloës, Euphorbias, en andere sappige planten en heesters, waarin echter weinig wild is. De Veld Commandant Rensburg, die den Commissaris Generaal gaarne begeleiden wilde en het, om zijne zieke vrouw die hij van de hulp onzer Medici wilde doen profiteren, niet te paard doen kon, voegde zich hier met nog vier wagens bij ons, en wij campeerden 's avonds aan de Koega, waar wij eene menigte Kaffers bij ons kregen. Het water was hier weinig en brak, zoo dat men moest graven om zoet water te krijgen.

Zaterdag den 14 Januarij. De meerdere wagens en daarop te bergen goederen noodzaakten ons vroeger als gewoonlijk van de matrassen te stappen, zoo dat wij reeds om half zes uur op waren, om ten agt uuren te kunnen vertrekken. Wij moesten in den aanvang een zacht hellende hoogte oprijden, op wiens rug en verder wij minder houtgewas als gisteren vonden. Wij kwamen door een kloof waarin een gedeelte van den grond en des bergs aan onze regte hand van de salpeter wit uitgeslagen was. Kort daarna kwamen wij aan de Zondags

rivier, die de Capitein Alberti verklaarde nooit zoo vol gezien te hebben; vooral was het merkwaardig om het saisoen daar wij in waren. Wij kwamen hem echter, niettegenstaande de groote klipsteenen op zijnen bodem, gelukkig over, en bleven aan de overzijde rusten, om te gelijk het gezigt te hebben van de passage der wagens. Dit was verschriklijk voor 't oog, en ging echter zeer gemaklijk toe. Onder dit zitten wierden wij langzamerkand omringd door eenige Caffers, mannen en vrouwen, waarvan eenige door de rivier tot ons kwamen: dit alles gaf aan deze plaats een zeer levendig en lachend aanzien. Wij gingen van daar een uurtje verder, digt bij dezelfde rivier campeerden, en vonden daar de eerste oliphants mist. De Caffers kwamen hier zoo veel dat men hen moest weeren.

Zondag den 15 Januarij. Wij vertrokken op 't gewone uur, en kwamen langzamerhand in een digt bosch van klein hout, dat ons tot boven op een bergje bijbleef, wanneer het weder begon te minderen, en eindelijk geheel ophield toen wij in eene vlakte kwamen, de Quagga's Vlakte genaamd. Wij zagen hier ook twee of drie troepen van deze zoogenaamde wilde paarden, doch konden hen even zoo min als de honderde springbokken, die zich hier ook ophouden, met onze afgereden paarden inhalen. Wij deden nog een paar vergeefsche schoten op de bokken, en vonden naderhand een door onze vooruitgezonde jagers geschoten om zijne zwaakte op den weg nedergelegd. In het camp komende, vonden wij nog twee bokken, door het gezelschap van Rensburg, van vijf door hen geschotene mede genomen: dit expliceerde ons waarom zij voor ons zoo schuw waren geweest. Wij campeerden bij de Bosjesmans rivier.

Maandag den 16 Januarij. Gisteren avond waren reeds de preparatien gemaakt om heden op de jagt te gaan. Eenige van ons gingen met twee der jagers 's morgens vroeg op weg, en wierden door twee boeren gevolgd. Wij hadden ook het geluk om drie quaggas en drie bokken te schieten, en een vel van één der eerste en twee der laatste in het camp te brengen; de paarden konden het overige niet dragen. Het was een der heetste dagen die wij beleefd hadden. Daar de hier bestelde Capiteins nog niet gekomen waren, besloot de Commissaris Generaal morgen nog hier te

wagten, of zij op den op nieuws aan hen afgezonden boodschap nog komen zouden.

Woensdag den 18 Januarij. De dag van gisteren was verlopen zonder dat de Capiteins kwamen, of tijding van zig lieten geven, en dezen morgen kwam de door den Commissaris Generaal afgezonden Hottentot terug met de narigt dat hij hen niet had kunnen vinden, dewijl zij zig, onder pretext van te jagen, afwezig hield. De Commissaris Generaal begreep dus dat zij, om welke reden dan ook, met hem in geen mondgesprek wilden komen, en gaf daarom ordre tot het opbreken van het eamp. Wij gingen dan ook om negen uuren op weg, en moesten direct de Bosjesmans rivier door trekken; van daar kregen wij weder een open gras veld, dat met verscheidene zeer talrijke kudden vee der Kaffers bedekt was. Na anderhalf uur rijdens rustten wij bij een afgebrand huis, en zagen van verre reeds de nieuwe wagens aankomen, die de vier uit de Algoabaai medegenomene vervatten moesten; doch daar de andere agt in getal waren groeide onze trein tot agttien wagens. Wij trokken van daar voorbij het Assagaibosch, dat naauwlijks dien naam verdient, en kwamen tegen den namiddag door een met Mimosa bezet veld, dat een aangenaam gezigt opleverde, aan een waterje, Hofmans-gat genaamd, waar de tenten opgeslagen wierden.

Donderdag den 19 Januarij. Voor ons vertrek ontdekten wij dezen morgen dat zig twee jonge Caffertjes in ons camp bevonden, die buiten weten van iemand de wagens gevolgd waren. Men was verlegen wat met die jongens aantevangen, vooral in de tegenwoordige situatie der Colonie ten opzigte der Caffers, toen zig toevallig een Caffer liet zien, aan wien ze overgegeven wierden. Intusschen ontdekte de Commissaris Generaal dat hij tot een der bovengemelde Capiteins behoorde, en liet hen dus door hem zijne ontevredenheid over hunne teleurstelling in sterke bewoordingen en dreigementen te kennen geven. Gedurende dit gesprek hadden zig de twee jongens weder weg gemaakt, zoo dat de Caffer hen weder moest naloopen; doch wij konden niet vernemen of hij hen wedergekregen heeft. Na ons vertrek van hier passeerden wij de Nieuwjaarsdrift, zoogenaamd omdat de Gouverneur Plettenberg dit water op dien dag passeerden. Wij rustten

weder bij een afgebrand huis, waar zig een onzer met den Commandant Rensburg van het gezelschap afscheidde, om op des laatsten nog verlaten plaats te zien na een rots waarop zig aluin zoude bevinden. Hij vond dit ook werklijk langs eene hooge steil afgebroken rots, waarvan de basis blaauwe leistein was, afgelopen en daarna gedroogd. De medegenomen proeven wierden door den heer Lichtenstein goedgekeurd; deze rots hield ook een weinig ijzer. Het land was overal bezaaid met Mimosa en andere boomen, en Aloë groeide ter zijden der rots. Na het Zwarte water gepasseerd te zijn, campeerden wij aan Dirks-kraal.

Vrijdag den 20 Januarij. De laatste nagt was zeer onrustig, doordien de wolven veel leven maakten, en 's morgens ontdekten wij ook dat zij onder de schapen moesten geweest zijn, dewijl er geen een gevonden wierd. Na veel zoekens kreeg men ze bijna alle weder, zoodat er maar vier manqueerden; onder weg kregen wij nog een, dien een gedeelte van zijn staart afgebeten was, zoo dat er drie weg waren. Wij hadden een heeten dag, en op den geheelen weg geen drop water als dat wij in onze veldvlesschen medegenomen hadden. Wij bleven omtrent half weg in het dorre veld onder boschjes een beetje rusten, doch de paarden hadden hier niets te eten, zoodat wij ons haastten om weg te komen. Wij passeerden kort voor onze nagtverblijf de Brak-rivier, en campeerden bij een afgebrand huis digt bij de Kleine Vis rivier. Wij zagen hier weder eene groote menigte sprinkbokken, waarvan ook eenige geschoten wierden.

Zaterdag den 21 Januarij. Het weder was zedert gisteren sterk afgekoeld. Dit was ons te meer aangenaam omdat de vlakte die wij heden door te trekken hadden als bezaaid was met springbokken, daar er ook nog één van geschoten wierd. Het veld was hier ook overal even dor, niettegestaande voor weinige dagen iets hooger op een sterke wolkbreuk had plaats gehad, waardoor eenige duizende schapen verdronken waren en waarvan wij nog de uitwerkselen zagen. Wij bleven 's nagts op de plaats de Modderfontein, de eerste van Bruintjes-hoogte, waar de eigenaar D. Geer nog niet weder op was, doch die intusschen bewoond wierd door eene van haar plaats verjaagde weduwe Bouwer, die ons in haar

armoede alle mogelijke vriendlijkheden en ververschingen bezorgde.

Zondag den 22 Januarij. Gister avond kwam de bode die naar Gaika gezonden was weder met de tijding dat hij hem bezig had gevonden met oorlogs preparatien tegen de andere Capiteinen ; dat Gaika hem dit ook als een reden aangevoerd had waarom hij den Commissaris Generaal niet op de voorgeslagen plaats kon spreken ; dat hij derhalven verzogt dat de Commissaris Generaal zig de moeite wilde geven om eenige uuren verder de Vis rivier af te komen, wanneer hij hoopte daar ook te zijn, of immers iemand van de zijnen daar te zullen zenden, om den Commissaris Generaal van zijn verblijf kennis te geven. Ofschoon deze plaats, de Hermanus kraal geheten, drie dagen reizens van de Modderfontein gelegen was, besloot echter de Commissaris Generaal ook nog deze moeite ten dienste der ingezetenen zig te laten welgevallen, en gaf dus den Veld Commandant Rensburg last om de tot dien togt nodige schikkingen te maken. Er wierden vier van onze wagens daartoe afgezonderd ; een slagtbeest en eenige hamels, alsmede een wagen met garst gekogt, en zoo veel jonge lieden uit den omtrek als men in den tijd van 24 uuren bij een konde brengen wierden door den Veld Cornet P. R. Erasmus opgeroepen om den Commissaris Generaal gewapend te conduiseren ; alle jagers en dragonders moesten ook mede ; dit geschiedde om eene dubbelde reden : om zig daardoor eenig aanzien bij den koning te bezorgen, die zelve altoos eene menigte zijner lieden om zig heeft ; maar voornaamlijk om niet zonder defensie te zijn indien het mogte gebeuren dat een der beide partijen ons vijandlijk behandelde. Dit laatste deed ook den Commissaris Generaal besluiten om de meisjes zoo lang agter te laten, doch daar de tegenwoordige rustplaats daartoe niet zeer geschikt was, wierd goedgevonden dat zij zig eenige uuren verder zouden gaan, naar de plaats van B. Greijling, de Drie Fonteinen genaamd, en nam de Commandant Rensburg op zig om die derwaards te geleiden. Deze dag wierd verder doorgebragt met de wagens over te pakken en de verdere preparatien, benevens voorverhaalde, tot de aanstaande togt te maken.

Maandag den 23 Januarij. Wij namen vroeger dan gewoonlijk het middagmaal, en vertrokken om twee uuren,

na een aandoenlijk afscheid van onze reisgezellinnen genomen te hebben. Wij passeerden weder dezelfde vlakte van den 21sten, en waren verwonderd daarop zeer weinige springbokken te vinden; doch de Veld Cornet Erasmus informeerde ons dat zij om de droogte naar eene andere plaats, die wij morgen voorbij passeeren moesten, vertrokken waren. Wij kwamen weder aan dezelfde plaats daar wij tusschen den 20 en 21sten geslapen hadden, en sloegen toen links af, om een uur verder de Kleine Vis rivier door te trekken en daar des nagts te campeeren.

Dingsdag den 24 Januarij. Wij verlieten ons campement in het vooruitzigt van dezen dag eene zware hitte te zullen moeten doorstaan, en ongelukkig wierd dit ook bewaarheid. Wij zagen ook dezen morgen op eene verre distantie een troep springbokken, die naar gissing wel 2000 zal bedragen hebben, doch het was te ver uit den weg om er op te jagen. Wij bleven omtrent den middag rusten bij een drift van de Kleine Vis rivier, waar wij de wagens zagen passeeren. Een derzelve raakte bij het afrijden vast en op het punt van om te vallen, doch door de spoedig hulp die de ingezetenen en ander onzer lieden bijbragten, wierd hij spoedig weder opgerigt en naar beneden geholpen. Wij zagen hier een verwonderlijke trek van agiliteit van één der ingezetenen: de wagen liep met eene, aan zulk een zwaar gevaarte verbondene, schielijke vaart de steile hoogte af; in dien loop zet onze man de voet op den disselboom, wij meenden dat hij zig op het bankje wilde zetten en wilden ons reeds verwonderen dat hij dit durfde bestaan, doch hij gaf ons daar geen tijd toe, want hij was reeds tusschen de agterste ossen en den wagen door, in dien zelfden sprong aan de andere zijde der weg ter neer gekomen! Toen wij van hier vertrokken en de hoogte weder oprijden wilden, was de hitte zoo groot dat wij niet beter konden vergelijken als met die dien men voor een bakkers oven voorbijgaande gevoelt; zelfs op de hoogte was de wind, waarvan wij ons verkoeling voorspelden zoodanig de atmospheer verwarmd als of hij ons uit een oven toegeblazen wierd. Om deze reden noemde de Commissaris Generaal deze drift de Oven drift, en de hoogte de Vuurberg. Wij kwamen 's avonds op een verbrande plaats, gelegen aan een klein brak fon-

teintje, dat zig niet ver van daar in de Groote Vis rivier ontlost.

Woensdag den 25 Januarij. Kort na ons vertrek zagen wij vier hartebeesten, en eenigen tijd daarna twee struisvogels. Een der ingezetenen joeg hen na en deed een vergeefsch schot op ; wij volgden hem en raakten ongevoelig van den weg. Daar wij echter meenden dat deze niet ver af konde zijn, bleven wij onzen cours vervolgen, en kwamen op de zoogenaamde groote vlakte. Deze was bedekt met troepen quaggas en springbokken, die ook direct van alle kanten gejaagd en beschoten wierden. Behalven eenige springbokken, wierden er drie quaggas gedood en twee gewond. Wij reeden naar een der gedoode en vonden het in postuur tusschen den ezel en het paard in te staan, doch het gestreepte vel bij uitstek fraaij. Wij waren hierdoor zoo ver van den weg afgeraakt dat het wel een half uur aanhield eer wij er weder op waren. Dit en de ongelooflijke hitte, die weinig minder dan gisteren was, maakten dat menschen en beesten naar water verlangden ; wij zogten dus de Groote Vis rivier op, en het gelukte ons, na verscheidene vergeefsche pogingen, een plaats te vinden waar het water accessibel was, en wij konden rusten en onzen onuitsprekelijken dorst lesschen. Wij trokken van hier in den namiddag, en kwamen door een oneven met boschjes bezet land 's avonds om half tien op de bestemde plaats, de Hermanus-kraal (zoo genoemd naar den eersten bewoner H. Hubner) aan, onder het pragtig gezigt van een zeer zwaar onweder, dat in de verte losbarste en ons op koelte voor den volgenden dag deed hopen.

Donderdag den 26 Januarij. De Commissaris Generaal had reeds Dingsdag de bode vooruit gezonden om Gaika van zijn aankomen te verwittigen. Kort voor onze aankomst op de Hermanus-kraal kwam ons deze ook weder tegen met het berigt dat hij noch Gaika noch iemand der zijnen op de afgesproken plaats gevonden had. Om nu echter van zijn kant alles te doen dat tot onderhouding der goede harmonie dienen konde, besloot de Commissaris Generaal nog een stap te doen, en zond daarom nog eens de bode met eenen Philip Botha naar Gaika, om hem te zeggen dat hij op de bestemde plaats gekomen was en dat hij daar uiterlijk tot aanstaande Zaterdag op den middag naar hem wagten

zoude, en dan zonder eenig verder uitstel vertrekken. Wij moesten dus hier eerst het retour van de bode afwagten, en om dien tijd niet nutteloos door te brengen, ging de Veld Cornet met eenige manschappen te paard uit om zoo mogelijk een zeekoe of rinocer te schieten. Heden wierd het beest geslagt en de ingezetenen, benevens de Hottentotten, sneden een gedeelte daarvan in reepjes, die zij op riemen in de zon te droogen hingen, om naderhand te kunnen eten.

Vrijdag den 27 Januarij. Het was een regenagtige dag, welk weder dezen nagt reeds had aangevangen, en ons zeer aangenaam was om de koelte, die voor menschen en vee zeer verkwiklijk was. Eenige jonge lieden gingen op de jagt, en schoten ettelijke Poules Pintades en roofvogels. Tegen den avond kwam de Veld Cornet met de zijnen terug; zij hadden wel vijf zeekoejen gezien, doch daar het te ver van ons camp was om daarheen te transporteren, hadden zij er niet op geschoten.

Zaterdag den 28 Januarij. In den voormiddag kwam de bode weder terug. Hij had van den koning Gaika alweder een uitstel verzoekend antwoord ontvangen. Daar de Commissaris Generaal dus hieruit zag dat men met deze eeuwig talmende natie geen weg kon vorderen, begreep hij dat hij, behalven verscheidene politieke redenen, zijn authoriteit moest bewaren, en gaf dus op 't oogenblik ordre te marcheeren, en aan den medegekomen tolk van Gaika tot antwoord aan zijnen meester mede: dat hij nu ver genoeg gekomen was en lang genoeg gewagt had om te toonen dat het van zijn kant ernst was om met den koning in goede vriendschap te leven, dat zijne zaaken hem nu ergens elders riepen, en de koning hem dus, indien hij hem spreken wilde, moest opzoeken; dat hij echter zoude voortvaren de vriend van Gaika en der Caffersche natie te blijven. Na dat wij gegeten hadden trokken wij ook werklijk weg, en zagen onder weg den eersten rhinocer, waarop wij direct jagt maakten, doch konden om de bosschen niet digt bij hem komen om hem te omcingelen, daardoor ontkwam hij ons met eene ongelooflijke gezwindheid, nadat een der ingezetenen nog een schot op hem gedaan had.

Zondag den 29 Januarij. Onze terugreize was over denzelfden weg die wij gekomen waren, met eenige verandering in de rustplaatsen. Het eenigste merkwaardige was een troep Caffers met hun vee, die volgens hun zeggen van Zambee vlugtten om zig bij Gaika te voegen. Zij kwamen ook dwars over de bergen, waar wij nog eenige vuuren op zagen van anderen, die zij zeiden hun te volgen of vervolgen, want wij konden hen niet genoeg begrijpen. Wij gelastten hun uit naam van den Commissaris Generaal om zig direct over de nabijgelegen Vis rivier te begeven, en niet, zoo als zij voornemens waren, onder de Christenen schuilplaats te zoeken.

Maandag den 30 Januarij. Wij kwamen alle gezond en wel op de Modderfontein weder aan: de gecommandeerde jonge lieden bedankt en gezegd om voor de gedane diensten op de plaats van Greijling ieder een portie kruit en kogels te komen ontvangen.

Dingsdag den 31 Januarij. Om agt uuren zetteden wij ons weer in beweging om ons vooruit te komen, daar de laatste agt dezen ons daartoe om geen duim verder geholpen hadden. Wij rustten een oogenblik op de Brakfontein, bij J. Bos, daar ons een kom dikke melk, in de groote hitte zeer verfrischte. Wij reeden van daar naar de plaats van J. Erasmus, die zelve naar de Kaap was, doch wiens getrouwde zoon en deszelfs vrouw ons hetzelfde tractament voorzette. Wij passeerden digt bij het huis de Kleine Vis rivier, en na een half uurtje kwamen wij eindelijk op de lang gewenschte plaats van Greijling, de Drie-fonteinen, aan en vonden de agtergelatene alle in goeden welstand weder. Onder weg hadden wij nog eenige springbokken gezien.

Woensdag den 1 Februarij. Heden wierden de beloofde portien kruit en kogels uitgedeeld en met graagte ontvangen. Verders wierden de wagens weder in de oude orde overgepakt en de noodige arrangementen gemaakt om ons morgen naar Graaff-Reinet op weg te kunnen begeven.

Donderdag den 2 Februarij. Om agt uuren was alles weder in beweging. Wij lieten den Boschberg, aan wiens voet de plaats van Greijling gelegen was, aan onze regterhand liggen, en passeerden nog eens de Kleine Vis rivier, en kwamen op een langzaam rijzende grond aan den voet van de Bruintjes

Hoogte, waar wij op eens eene aanmerklijke diepte voor ons zagen, die wij langs cen steile klippige weg bereiken moesten. In de laagte vonden wij eenig water in eenige kuiltjes met doornboomen beschaduwd, daar wij ons bij en onder nederzetteden en het middagmaal hielden. Deze plaats was eigenlijk bestemd geweest om ons tot nagtverblijf te dienen, maar daar wij hier zoo vroeg waren en de naastgelegen plaats, volgens informatie, niet te ver af lag om nog 's avonds bereikt te kunnen worden, besloot de Commissaris Generaal nog daarheen te trekken, en daardoor een dag uit te winnen. Wij kwamen ook, doch na zons-ondergang, aan (de distantie verder zijnde dan men gezegd had) en hadden onder weg gelegenheid om langs de kanten des bergs de boschjes te zien branden, die door de zig daar toen bevindende Bosjesmans aangestoken waren. Onze verblijfplaats, door eenen C. Erasmus bewoond, heette en was gelegen aan de Vogel rivier.

Vrijdag den 3 Februarij. Nadat wij onze rustplaats verlaten hadden, moesten wij omtrent een uur verder dezelfde Vogel-rivier overtrekken en, daar men ons gewaarschuwd had dat wij den geheelen dag geen water mecr zouden vinden, onze ledige wijnvaten daar vullen, om op onze rustplaats daarmede voorzien te zijn. Wij trokken door een barre vlakte, daar zig anders veel, maar om de excessive droogte nu geen wild ophield, eene verzameling van wijd uit en verspreide doornboompjes, waaraan men den naam van Galgenbosch gegeven had, zoude onze rustplaats zijn, maar er was geen schaduwe te vinden, en wij zouden hier dus de grootste hitte van den dag zonder scherm hebben moeten verduuren. De Commissaris Generaal proponeerde derhalven, en het wierd met algemeen genoegen aangenomen, om liever door te rijden en het overige van den dag op onze nagt-legerplaats uit te rusten. Wij bleven dus alleen onze wagens afwagten, om die van dit besluit te verwittigen, en reeden toen, onder het uitstaan van eene bijna ondraaglijke hitte, tot naar de plaats van C. Grobbelaar, gelegen aan de Melkrivier.

Zaturdag den 4 Februarij. Indien de paarden door de hitte van gisteren niet te zeer gefatigueerd geweest waren, zouden wij denzelfden nagt doorgereden hebben om in Graaff-

Reinet te komen (want hetgeen wij in deze laatste dagen ondervonden en geleden hadden, schrikte ons af om langer overdag te reizen), om dus dit oogmerk te kunnen bereiken, moesten wij hier den geheelen dag overblijven en, nadat wij de wagens om zeven uuren 's avonds hadden laten vertrekken, eerst met het opkomen der maan verder rijden. Dit geschiedde omstreeks één uur, onder het genot van eene aangename koelte, die ons naderhand zelfs dwong onze overrokken aan te doen. Wij troffen onder weg een digt bosch van doornboomen aan, waarin onze geleider (de Veld Commandant Strijdom) ons met de grootste koelheid verhaalde dat zig leeuwen onthielden, waarvan men de vorige week nog zeven gezien en een daarvan geschoten had. Omstreeks een uur van 't dorp kwamen de heemraden den Commissaris Generaal te paard in t' gemoet en tegen zeven uuren kwamen wij, onder het lossen van het geschot, in Graaff-Reinet aan.

Zondag den 5 Februarij tot Zondag den 12 Februarij. Het dorpje zoude een beter aanzien hebben, indien de laatste troubles en het gebrek van de nodige civiele ambtenaren niet alle zorg tot onderhoud der publieke gebouwen ondoenlijk gemaakt had niet alleen, maar zelfs de eerste oirzaak gelegenheid gegeven had dat de toenmalige hoogste ambtenaar zelve verscheidene daarvan zoodanig had ontmanteld dat zij, door de bijkomende uitwerkselen van het climaat geheel vernield, nu onbewoonbaar en onherstelbaar bevonden wierden. De Commissaris Generaal vond hier dus overvloedig werk om, zoowel deze als andere takken van publiek bestuur zoo veel mogelijk op eenen geregelden voet te brengen. Hij zoude hierin met meer effect hebben kunnen werken indien de Secretaris van Swellendam, Stockenstrom, die tot landdrost alhier benoemd was, en wien de Commissaris Generaal van de tijd zijner aankomst verwittigd had, zig hiermede had bevonden, doch deze is, om onbekende redenen, niet verschenen. Een der voornaamste handelingen van den Commissaris Generaal was dat hij, overtuigd van de al te groote uitgestrechtheid dezes Drostambts en van de daaruit spruitende nadeelige gevolgen, hetzelve in tweeën splitste en de provisioneele magt over het zuider deel aan den Capitein Alberti opdroeg.

Graaff-Reinet bestaat maar uit één straat, aan beide zijden met huizen, die regt op de kerk uitloopt. De grond is zeer goed en goed bewaterd uit de Zondags-rivier. Het zoogenaamd Drostenhuis verdient naauwlijks den naam van woning.

Maandag den 13 Februarij. Om vijf uuren verlieten wij het dorp, wordende door het geschut en één der inwoneren gesalueerd. De dogter van den Commissaris Generaal, die waarschijnlijk door het te veel eten van druiven eene zware diarrhee gekregen had en daardoor uitermaten verzwakt, wierd met de andere beide meisjes in een paardewagen getransporteert. Nadat wij kort agter het dorp eene kleine hoogte gepasseerd waren, hadden wij het gezigt op eene groote vlakte, door welke de Zondags-rivier zig slingerde, hetgeen ons deed verwonderen waarom men niet liever het dorp daar had aangelegd dan op zijne tegenwoordige ligging, daar de rondom liggende bergen het tot broeikas maakten. De moeite om hier overal het water te leiden kan hier misschien de reden van zijn, die echter bij nader beschouwen mogelijk vervallen zou. De eerste plaats daar wij aankwamen heette Buffels-hoek-fontein, en was bewoond door B. Liebenberg. Wij rustten hier een oogenblik, en kwamen alklimmende vervolgens bij de weduwe Burgers, op de Riet Valleij, waar wij door onze vriendlijke hospita gedwongen wierden een dejeuner te gebruiken. Wij vervolgden van daar onzen weg tot de Matjesfontein, bij J. P. van der Merwe, waar wij het middagmaal namen. Hier kwam de Secretaris Stockenstrom de Commissaris Generaal oprijden. Hij was dezen morgen eerst te Graaff-Reinet aangekomen, doordien de brief van den Commissaris Generaal door de inattentie der ingezetenen hem eerst den 2 dezer overhandigd was. De tijd was hier te kort om alles behoorlijk in orde te brengen, weshalve hij den Commissaris Generaal begeleidde tot de plaats van G. J. Olivier, genaamd Hout Constant. Nadat wij gesoupeerd hadden, waren de wagens nog niet aangekomen, en daar wij dus geene matrassen hadden om op te slapen, moest ieder zijn fortuin zoeken. Eenige sliepen op daar staande wagens, andere in een schuur op garst, en alle leden een zware koude, doordien men zig niet genoeg konde dekken. Na middernagt kwamen

de wagens eerst aan. Zij hadden eerst om 8 uuren 's morgens Graaff-Reinet kunnen verlaten, omdat een der bestelde voorspannen 's nagts te voren door de Bosjesmans geroofd was, en men daarvoor een ander eerst had moeten commandeeren.

Dingsdag den 14 Februarij. Daar het gister avond door de boven verhaalde omstandigheden onmogelijk geworden was de voorgenomene aanstelling van den Secretaris Stockenstrom tot Landdrost werkstellig te maken, kon dit niet eerder dan dezen morgen geschieden. Het uitvaardigen van zijne Acte en zijne ineedneming in een tent, 't geen op zig zelve een singulier geval was, hield ons zoo lang op dat wij niet eerder dan tien uuren vertrekken konden. De komst van een bode uit de Kaap dezen nagt met brieven voor den Commissaris Generaal was mede oirzaak van dit laat vertrek. De weg was nog geduurig klimmende tot op een zekere rug, bevorens echter daar te arriveeren hadden wij het genot van uit een, schoon geheel onbedekt liggend, fonteintje onzen dorst te lesschen aan zulk koud water als wij nog weinig gevonden hadden, 't geen ons in de warmte zeer te stade kwam. Wij namen het middagmaal bij den nieuw aangestelden heemraad J. I. van Heerden, bewoner van de plaats Doornbosch, daar wij een, dien nagt gedooden, wolf zagen. Wij passeerden eenige keeren de Buffels-rivier, en kwamen 's avonds aan bij den heemraad B. J. Burgers, op de plaats de Rhinocer-fontein, waar wij heerlijk onthaald wierden, en dien wij zoo wel aan gebouwen als aanleg en rijkdom van producten een der netste en uitgestrekste van onze geheele reize oirdeelden te zijn ; hij scheen een zeer welgezeten man te zijn.

Woensdag den 15 Februarij. Nadat wij ons nagtverblijf verlaten hadden, passeerden wij eene ledigstaande plaats, de Rietfontein, gelegen aan Buffels-rivier en nu toebehoorende aan A. P. Burgers, en kwamen van daar bij B. J. Burgers, zoon van bovengemelden heemraad, op de Rietvalleij, die, ofschoon met zijne vrouw ziekelijk, ons met behulp van zijne ons vooruitgereden zwagers, zeer heusch ontving, en het middagmaal deed nuttigen. Wij kwamen, na eene groote vlakte overgereden te zijn, bij C. van Heerden, op de Brakke-fontein. Voor onze aankomst aldaar hadden wij een schilderagtig gezigt van het afkomen zijner schapen van een

nabijliggende berg, waarvan hij het getal zelve op 5000 (zegge vijf duizend) begrootte.

Donderdag den 16 Februarij. Daar wij weder twee nagten in het veld moesten campeeren, waren wij verpligt van hier schapen en garst mede te nemen. Wij konden echter ons middagmaal nog op een bewoonde en aangenaam gelegen plaats nemen : deze heette de Toverfontein (om zijne moeilijk te vinden ligging), en was bewoond door J. J. van Aswegen. Wij hadden hier weder een overvloed van allerhande vrugten en waren voornaamlijk de amandelboomen door hunne grootte, die met die van een gewoonen eikenboom in het Vaderland kon vergeleken worden, zeer aanmerklijk. Wij moesten van daar eene dorre vlakte doortrekken, waar wij een troepje quaggas en eenige struisvogelen zagen, en campeerden, na den Buffels-rivier gepasseerd te zijn, aan deszelfs oever in een boschje, Carreebosch genaamd, daar wij het eerst de sporen van leeuwen, bij de hier en daar in deszelfs bed zig bevindende water plassen, vonden.

Vrijdag den 17 Februarij. Dezen nagt waren drie van de agt paarden die voor de wagen gespannen waren losgeraakt en den weg terug geloopen. Men kon dus de vijf overige niet voorspannen, en moesten dus de meisjes zig laten welgevallen in onze rijwagen te gaan zitten, daar de dogter van den Commissaris Generaal, ofschoon aan de beterhand, nog te zwak was om te paard te rijden. Wij passeerden kort na ons vertrek voor 't laatst de Buffels rivier, en kwamen toen weder in de vlakte waar wij het genoegen hadden verschillende soorten van het in deze omstreeken verspreidde wild te zien, als hartebeesten, quaggas, struisvogels, een eland, steenbokken, gemsbokken, hazen, en Namaquas-patrijzen ; en toen wij op de plaats kwamen daar wij ons middagmaal zouden houden, de Waaifontein genaamd, zagen wij nog zeer versche sporen van leeuwen, die, volgens zeggen der ons begeleidende boeren, mogelijk geene 400 passen van ons af konden zijn. Nadat wij een koud stuk vleesch en brood, onder het uitgespannen linnen van twee wagen tenten tusschen de wagens, genuttigd hadden, begaven wij ons weder op weg, en zagen eenigen tijd daarna een troep struisvogels, die de boeren najaagden en er vergeefsch op schoten. Ondertusschen ontdekten zij een eland, dien zij toen vervolg-

den, en na meer dan een uur weg geweest te zijn, ons kwamen zeggen geschoten te hebben. Ofschoon het eene groote distantie van den weg af lag, reeden wij er na toe, en zagen onder weg een door hen mede gevonden nest van struisvogels, waarin 19 eieren lagen, die wij mede namen. Zij lagen in het barre, eenigzins uitgeholde zand, zonder iets onder of boven zig te hebben. Toen wij bij den eland kwamen, zagen wij dat hij nog niet uitgeweid was, 't geen een paar van onze heeren deden om hem zoo veel te beter te kunnen transporteren, waartoe wij, op de rustplaats gekomen, een wagen zouden ontladen en weder heen zenden. Het overige gezelschap reed intusschen vooruit, en zagen onderwijl nog een paar wilde varkens. Toen wij aan ons verblijf kwamen (de Klipkraal aan de Zout rivier, een verlaten plaats) waren de ossen te moede om weder terug gezonden te worden, en gingen dus een paar der ingezetenen, met een paar losse paarden en een bijl, om eenige der beste stukken af te kappen. Zij verhaalden bij hunne terugkomst dat, toen zij daar mede bezig waren, zig een leeuw vertoond hadde, weshalven zij niets dan het vel en een paar borststukken hadden kunnen medebringen. Het vleesch was zoo taai dat het niet te kooken of te eeten was, en de eieren waren meestal vuil, zoodat onze moeite slegt beloond wierd. Het was heden zulk heet weder als wij zedert de Oven-drift nog niet gehad hadden, en eenige van ons vergeleken het zelfs daar mede, zoodat de Commissaris Generaal

Zaterdag den 18 Februarij, Heden besloot om eerst tegen den avond op reis te gaan, en gedurende de hitte van den dag hier te vertoeven. Toen wij tegen vier uuren vertrekken wilden, misten wij drie van onze paarden. Er wierden na alle zijden uitgezonden om ze op te zoeken, doch daar het te lang duurde eer die terug kwamen, ging de Commissaris Generaal met de meisjes en eenige van het gezelschap vooruit, met belofte om de overige op half weg in te wagten. Deze zagen nog, na het vertrek van den Commissaris Generaal, een leeuw en een groot wild varken, maar kregen de paarden niet terug, zoo dat zij waarschijnlijk van de leeuwen verscheurd, of van de Bosjesmans geroofd zullen zijn. Op half weg wilden wij een vuur aanmaken, om de nakomende ons verblijf te kennen te geven. Een van ons liet eenig kruid uit een koper hoorn,

waar een klepje voor was, op het aangestoken tondel vallen, en daar, zoo als van agteren bleek, dit klepje niet naauwkeurig toe was, sprong het hoorn uit de hand en van elkander, zonder meer kwaad te doen als de klederen van den houder en de hand van een dragonder te branden, en den Commissaris Generaal voor een paar minuten de oogen te verduisteren. Eindelijk kwamen de overigen bij ons, en wij reeden te zamen tot het aanbreken van den dag (de meisjes in eenen toegezonden paardewagen), wanneer wij bij den Veld Commandant A. de Klerk aankwamen, en daar den volgenden gehcelen dag uitrustten.

Zondag den 19 Februarij. Dezen morgen ontving de Commissaris Generaal door een bode brieven uit de Kaap, de lezing en volgende beantwoording van welke hij te voren berekende dat zoo veel tijd zouden wegnemen, dat het onmogelijk zoude zijn dit in eenen dag (want deze dag alleen was bestemd om hier te blijven rusten) te kunnen verrigten. Hij besloot dus om hiertoe heden en morgen te besteden, en intusschen te doen onderzoeken of er mogelijkheid zoude zijn om de plaats der verloren paarden door andere te doen vervullen.

Dingsdag den 21 Februarij. Dezen morgen zeer vroeg kwam G. J. Olivier met zijne wagens op deze plaats aan, en bragt de drie voor verloren gehouden paarden terug. Dit hielp ons uit eene groote verlegenheid, wijl ze hier moeilijk te bekomen waren, en dan nog duur betaald moesten worden. Hij had ze bij zijne wagens zien komen op de plaats aan de Zout-rivier daar wij ze verloren hadden. Onze hospes had de vriendelijkheid de paardewagen voor de meisjes in te spannen en die zelve te rijden. Wij namen dus om vier uuren 's namiddags afscheid van zijne 75 jarige moeder en hare kleindogter, en trokken digt bij de plaats een der takken van de Leeuwen of Gamka-rivier over, hielden ons tusschen beide een oogenblik op aan de Klipplaats, toebehoorende aan S. van Reenen, doch bewoond door de weduwe Van Jaarsveld; passeerden nog eens de daar drooge Leeuwen-rivier aan de Holle drift, en campeerden een klein eind verder.

Woensdag den 22 Februarij. Wij gingen weder om vier uuren op weg, nadat 's morgens een gedeelte der ossenwagens vooruitgezonden waren, passeerden weder de rivier aan de

Platte-drift, en campeerden kort daarna op een plaats, de Koudou's Kop genaamd.

Donderdag den 23 Februarij. Zonder iets remarquabels ondervonden te hebben, deden wij hetzelfde als gisteren, en campeerden onder de Remhoogte.

Vrijdag den 24 Februarij. Het water was op onze tegenwoordige rustplaats zoo brak als wij nog weinig gevonden hadden, daarbij was de slegte wijn dien wij op Graaff-Reinet hadden moeten nemen, ten naasten bij op, zoodat de Dragonders deze weinige laafnes reeds zedert vier dagen hadden moeten missen, en, om ons regt al het akelige van dit gemis dubbeld te doen gevoelen, was het zulk heet weder dat dit alleen genoegzaam ons ter neder wierp. Er was wel nieuwe wijn besteld, maar die kon eerst over twee dagen komen, en dan was nog niet zeker of de ordre goed gegeven en uitgevoerd was. In deze onzekerheid en of op de volgende rustplaats wel beter water zoude zijn, zetteden wij ons dezen avond weder *alle* te paard (want de paardewagen had ons weder verlaten), en trokken een even dor en droog land als de vorige dagen door. Een uur van ons campement passeerden wij de rivier ter plaatse waar de Groote en Kleine Leeuwen rivieren in elkander komen, en nog eens dezelfde rivier kort voor onze rustplaats, waar men ze de drift boven Abrahams kraal heette. Ongeveer een half uur te voren kwam de Veld Cornet S. de Beer ons tegen rijden en begon ons zijne komst als een gelukkig voorteken te doen beschouwen door ons direct een glasje koelgehouden en ons allen verkwikkenden heerlijken wijn van zijn plaats te schenken; doch het voorname oogmerk zijner komst was om den Commissaris Generaal te bewegen zig een paar uuren van den weg te verwijderen, en eenige dagen bij hem te blijven uitrusten. Zijne dringend bidden en de bovenstaande redenen gevoegd bij de nadere ontdekking dat een der wagenassen weder gescheurd was, deden de Commissaris Generaal inwilligen en besluiten om morgen vroeg op weg te gaan, waartoe De Beer beloofde nog dezen nagt alle zijne paarden te zullen zenden, daar de onze hiertoe niet geschikt zouden zijn geweest. Wij zagen heden weder het eerste wild, een steenbok.

Zaterdag den 25 Februarij. Dezen morgen vonden wij bij

ons ontwaken reeds zeven paarden die met nog een paar kruikjes wijn ons door De Beer gezonden waren. De dogter van den Commissaris Generaal was weder door de uitgestane fatigues zoo afgemat dat men in twijffel stond om haar ook te paard te doen zitten. Om haar echter onder weg gelegenheid te geven om op eene gemakkelijker wijze voort te komen en ook om andere redenen wierd de rijwagen een uur vroeger weggezonden, dit vertraagde zoo lang dat het agt uuren was eer wij ons op weg konden begeven. Het land begon hier weder met heuvelen bezet, en de grond klippiger te worden. Wij passeerden nog eens de Leeuwen-rivier, die hier, na zijn bed te oirdeelen, eene zeer groote breedte beslaat, ofschoon niet diep genoeg om de passage te beletten wanneer hij vol water is. Aan de overzijde onder de uitspan plaats de Blaauwe Krans geheten, vonden wij een paar jonge lieden, Hatting en zijne vrouw, die, voor de Kaffers hebbende moeten vlugten, zig met hun wagen, waarop hunne geheele huishouding, en eenige geredde beesten, hier in een ruw opgeslagen hutje hadden geretireerd, en zoo het land doortrokken daar zij water konden hebben. Zij gaven ons melk te drinken, en wij verlieten hen onder dankzegging voor deze verkwikking. Toen wij van hier half weg de plaats van De Beer waren, vertoefden wij een oogenblik en verkwikten ons aan zijn wijn. Een end wegs verder passeerden wij de Zwart-rivier, waar wij de paarden lieten drinken, en haastten ons toen om op onze rustplaats aan te komen, 't geen omstreeks één uur gebeurde, wanneer wij op de Kweek-valleij aan de Zwarteberg met alle mogelijke honneurs, als 21 saluutschoten, het heissen der Bataafsche vlag, en het paraderen der verzamelde ingezetenen, ontvangen wierden, en naderhand ons met eene heerlijke maaltijd en allerhande vrugten uitstekend ververscht.

Woensdag den 29 Februarij. Ofschoon het het voornemen van den Commissaris Generaal geweest was reeds gisteren te vertrekken, kon hij daaraan niet voldoen, omdat toen de bestelde voorspan-ossen nog niet gekomen waren. Men was daarom genoodzaakt geweest een paar Dragonders voort te zenden, om de eventueele onwillige tot hun pligt te noodzaken, en deze kwamen met het ontbreekend getal ossen eerst gister avond terug. Wij verlieten dus om 7 uuren deze, bij vergelijking van de tot nu toe door ons gepasseerde landstreek,

N 2

aangenaam verblijfplaats, die ons van agteren beschouwd, nog aangenamer toescheen, doordien de volgende contrijen, was het mogelijk, nog dorrer en akeliger voorkwamen. Wij zagen heden eene menigte plaatsen onder weg waar zig struisvogelen gelegerd hadden, die een onzer tot 101 telde, doch maar 9 vogelen. Wij legerden 's nagts digt bij een hutje op een plaats de Kattekraal geheten, waar het water zeer brak was, zoodat onze medegenomen voorraad ons hier zeer te pas kwam. De bewoner van het hutje heette F. Otto.

Donderdag den 1 Maart. Onze weg was op zich zelve zeer goed; maar de omstreken als gisteren. Wij kwamen reeds vroeg aan ons nagtverblijf, gelegen aan de oevers van de Dwijka, daar de Drift genaamd. Eenige van ons gezelschap gingen 's avonds uit op de ganzenjagt, doch konden geen magtig worden.

Vrijdag den 2 Maart. Om niet weder op den heeten dag te rijden, had de Commissaris Generaal ordre gegeven dat wij alle om drie uuren moesten opstaan. Wij gingen ook om half vijf op weg, en hadden het heerlijk gezigt een uur daarna van eene agter de bergen in een klaren hemel te voorschijn komende zon. De weg was hier weder allengs klimmende, tot dat wij aan een drooge met boomen bezette rivier kwamen, die wij meenden de ons aangeduidde Jakhalsfontein; dan, toen de wagens kwamen, ontdekten wij dat wij ons te vroeg gelegerd hadden, en moesten nog een half uurtje verder rijden. Wij deden hier een koude maaltijd, en opdat de volgende rustplaats waar wij anders eerst morgen avond zouden komen, niet te ver af was om nog dezen avond bereikt te worden, zond de Commissaris Generaal de wagens daarheen vooruit, en wij volgden eenigen tijd daarna. Wij vonden onze tenten opgeslagen aan de Wolve-fontein, in het drooge bedde eener rivier, waar zij zoo aangenaam tusschen de boomen stonden als wij nog geen campement op onze geheele reize gehad hadden.

Zaterdag den 3 Maart. De weg die wij heden hadden afteleggen was zoo groot niet als dien van gisteren. Wij gingen dus eerst om 7 uur op reis, bleven een uurtje rusten aan een droog riviertje, en kwamen voor den eeten aan de Geelbeksfontein. Wij moesten hier het bedde, dat zig tusschen majesticeus geformeerde rotsen heen slingerde, eenige honderd

passen volgen, wanneer wij een stroo hut vonden, door eenen Steenbergen bewoond, in wiens nabijheid wij onze tenten lieten opslaan. De dogter van den Commissaris Generaal, die tot nu toe in een wagen gereden had, was in zoo verre weder hersteld dat zij een gedeelte van den weg te paard konde afleggen. De weg was meer heuvelagtig.

Zondag den 4 Maart. Men had ons den weg van heden opgegeven tien uuren groot te zijn, doch bij nader onderzoek bleek het maar zeven te wezen. Wij gingen dus als gisteren op weg. Wij poosden eenigen tijd aan de Buffels-rivier, waar nog eenige kuiltjes met brak water in waren, en wij kwamen voor den eeten aan de Zoute-kloof, op de plaats van J. Kruger, broeder van den Veld Commandant uit het Roggeveld, dien wij hier ook met genoegen wedervonden, te gelijk met alle de door hem bestelde menschen en voorspan, en die ons met de gewone eerbewijzingen ontvingen. De ons van De Beer tot hiertoe begeleid hebbende ingezetenen kregen ieder een portie buskruid, en wierden voor de gedane diensten bedankt.

Maandag den 5 Maart. Wij hadden op den geheelen weg dien wij heden passeeren moesten, en die tien uuren lang was, geen water te wagten. Om dus menschen en vee niet te plagen, had de Commissaris Generaal ordre gegeven dat wij met het opkomen der maan op weg zoude gaan. Dit geschiedde ook om 2 uuren in den morgen. De weg was zeer dor, ofschoon zeer gelijk. Wij hoorden op een afstand een quagga schreeuwen, of liever blaffen, doch konden hem niet zien. Omstreeks agt uuren arriveerden wij aan de Rietfontein, behoorende aan Potgieter, doch bewoond door Zwanepoel. Deze was niet t' huis, maar had een knegt achtergelaten, die ons niets kon bezorgen dan eenige vrugten, uit een op een schralen bodem aangelegd tuintje, daar wij onder de boomen onze tenten opsloegen. Wij zagen hier van verre de Toverberg weder, dien wij bij ons vorig doortrekken der Carroo, kort onderlangs gepasseerd waren.

Dingsdag den 6 Maart. Om half agt verlieten wij ons verblijf, om ons weder langzamerhand in de bergen, die wij in langen tijd niet bezogt hadden, te begeven. Kort na ons vertrek zagen wij van verre een aanzienlijke troep struisvogelen. Het gezigt der bergen, daar wij naderhand

inkwamen, was ontzachlijk, zoo door hare positie, als de menigte en wonderlijke ligging der aan hunne voeten zig bevindende klipsteenen. Het heette hier de Pienaars-kloof, waar wij uitkomende, ons op de plaats van de weduwe Janssen bevonden, de Klipfontein, onder de Kleine Roggevelds-berg gelegen. Deze was bewoond door haren schoonzoon C. du Plessis, en de akeligste situatie die men zig kan verbeelden van agteren steile kale bergen; het huisje van stroo en klei in elkanderen gezet; geen boom noch struik of eetbare plant in den omtrek; iets verder eenige droevig groene boschjes, maar in vergoeding van dit alles het heerlijkste klaar water dat men zig verbeelden kan, en ons, die zedert lang niets dan brak water gedronken hadden, al het andere deed over het hoofd zien. Wij zouden hier eerst den nagt doorgebragt hebben, maar de geringe afstand van de volgende plaats en het vooruitzigt dat de weg van morgen des te korter zoude zijn en de ossen dan beter geschikt om den moeilijken togt te executeren, deden den Commissaris Generaal besluiten om nog heden drie uuren verder te reizen tot aan een plaats toebehoorende aan J. Bek, het Kruispad aan de Draaij geheten, waar wij na zons ondergang aankwamen. Wij vonden hier geen mensch als een paar slaven t' huis, die ons niets konden bezorgen, en daar wij morgen weder vroeg op moesten, om in de koelte te kunnen rijden, wierden er geen tenten opgeslagen, en de matrassen in het huis op den grond nedergelegd, daar wij ons een paar uuren ten ruste begaven.

Woensdag den 7 Maart. Om drie uuren 's morgens waren wij reeds weder te paard. De weg was in het begin vlak; wij verpoosden een oogenblik bij een fonteintje, em kwamen toen in een kloof, de Straat geheten, waaruit wij weder in eene kleine vlakte kwamen. Van daar begonnen wij te klimmen, en naderhand de weg met zeer veele kronkelingen weder afdalende, arriveerden wij eindelijk aan de Heks-rivier, op de plaats de Buffels-kraal, toebehoorende aan W. de Vos, die voor ons, na al het uitgestane ongemak, een Paradijs was, dat door het vriendlijk accueil der bewoners nog veraangenaamd wierd. Wij sloegen onze tenten op onder digt begroeide Nooten en Castanje boomen, die ons tegen de zware hitte der zon heerlijk beschutteden.

Donderdag den 8 Maart. De intentie van den Commissaris Generaal was eerst geweest om hier heden rustdag te houden, en morgen te vertrekken, doch geinformeerd wordende dat de voorgenomen tour dan te groot zoude zijn, als bedragende tien uuren over een gedeeltelijk zware weg, besloot hij noch dezen avond drie uuren verder te trekken, om alzoo morgen voor menschen en vee minder moeite te hebben. Tusschen beiden stapten wij af bij J. Jordaan, op de plaats de Doorns, die ons een heerlijk glas ouden wijn schonk, en den Commissaris Generaal een ottervel schonk, dat door onzen Doctor Lichtenstein als eene groote rariteit wierd aangezien, daar hij zig niet konde herinneren er in eenigen schrijver iets van gelezen te hebben. 'S avonds arriveerden wij op de Vendutiekraal, bij R. van der Merwe, na dat wij onderweg digt bij brandende boschjes langs hadden moeten rijden, die een geweldig vuur maakten, 't geen de wind naar ons toewaaiden. De bewoners en het huis duidden beide aan dat zij een gelukkig oord moesten bewonen. Ook hadden zij, benevens de twee voorverhaalde plaatsen (behalven nog een klein veeplaatsje) het geheele kostlijke dal door het welk de Heks-rivier zig slingert, en die wij dikwijls passeeren moesten, ingenomen.

Vrijdag den 9 Maart. Een uur na dat wij ons nagtverblijf verlaten hadden kwamen wij aan het even gementioneerde veeplaatsje, de Buffels-kloof geheten, en bewoond door B. van den Vijver, dit was de laatste in de Heks-rivier. Wij vonden hier den Veld Cornet van de andere zijde des kloofs, om ons te conduiseren. Van hier begonnen wij den kloof zelve in te trekken, waarvan het gezigt, door de steile bergen en ijsselijke klooven in dezelve, waar de sporen van het afgestortende water gedugte tekenen van deszelfs geweld opleverde, ons ontzach inboezemde, dat niet verminderd wierd door de digt in een gegroeide boschjes, die de rivier van beide zijden met hunne takken overschaduwden. Wij moesten dien verscheidene reizen overtrekken, en vonden half weg nieuw voorspan. Wij passeerden digt bij een klein erfje, dat voor eenige dagen afgebrand was, en kwamen tegen den middag op de Twee Fonteinen, bij C. du Toit, daar wij het maal namen. Hier keerde onze vorige hospes, die de vrouwen tot hiertoe met zijn paardewagen gebragt had, terug, en wij vervorderden onze reize een uur

verder tot bij P. du Toit den ouden, op wiens plaats, de Roodewal, wij overnachtten.

Zaterdag den 10 Maart. Hier waren wij weder in een bekenden oord. Wij zagen de Brandvalleij regt voor ons, en een weinig regts van daar de Goudini, die wij bij ons vorig verlaten van het Roodezand doorgetrokken waren. Wij moesten nu deze zijde van dit groote dal houden, door het welke zig de Breede-rivier slingert, om weder bij onzen eersten gastheer na het Roodezand, P. Hugo, te komen. Bevorens echter namen wij het middagmaal bij J. A. du Plessis, op de plaats de Breede-rivier, gelegen aan de Oliphants-berg, lieten nog eenige plaatsen aan onze regterhand liggen, en wierden op de Liefde met liefde en hartlijkheid, even als de vorige keer, ontvangen.

Zondag den 11 Maart. Om den predikant gelegenheit te geven van eerst behoorlijk zijn Godsdienst te kunnen verrigten en te gelijk den Capitein Alberti de door ons te voren bezogte Waterval te doen zien, wierd deze tot een rustplaats verkozen. De Val echter was, door het drooge saisoen, van geen beduidenis. Na ons vertrek van daar kwam ons de predikant Ballot met twee leden van den kerkeraad in het gemoet, en wij wierden door zijne echtgenoote even gul en vriendlijk onthaald.

Donderdag den 15 Maart. Ons verblijf op het Roodezand was voor menschen en vee zeer verkwikkend, daar wij zedert ons vertrek van den Veld Cornet de Beer, en dus in 12 dagen, geen rustdag gehad hebben. Eindelijk moesten wij vertrekken, en onze vriendelijke hospes deed ons uitgeleide tot aan de Roodezands-kloof, waarheen een paardewagen van J. de Wet de meisjes bragt. Op deszelfs plaats, de Straat-kerk, stegen wij een oogenblik af, om van zijne vrouw en kinderen afscheid te nemen. De kloof is geformeerd door de Kleine Berg-rivier, die zig hier, naar allen schijn, met geweld een weg geopend heeft, want op sommige plaatsen is het bed der rivier zoo naauw ingesloten dat men geen passage aan de oevers kunnende vinden, dien in de rotsen heeft moeten maken. Wij passeerden den zelven zonder gevaar, en de rivier doorwaad hebbende, raakten wij uit de laatste kloof op onze reize, en hadden een ruim veld voor ons, dat aan alle zijden met plaatsen bezet was. Kort daarna draaiden wij van den grooten weg af, om de hier bekende Vogel-valleij te zien, die in den regentijd met een

onnoemlijk getal vogelen moet bedekt zijn, doch nu droog en daarom van hun verlaten was. Van daar arriveerden wij op de plaats de Drie Visch-valleij, bewoond door P. R. van der Merwe, daar wij een oogenblik vertoefden, en namen een weinig verder het middagmaal bij J. Hugo, op de plaats het Groene-dal, gelegen aan den Groenen-berg, daar wij dien nagt bleven. Van deze plaats konden wij eene menigte anderen in den omtrek zien liggen, hetgeen ons een bewijs van de vrugtbaarheid dezer landstreek opleverde.

Vrijdag den 16 Maart. Hadden wij gisteren reeds verheugd over het groot aantal plaatsen, zoo vermeerderde deze vreugde en onze verwondering, na mate wij heden verder kwamen. De Wagenmakers Valleij, welks rivier wij doortrokken, was zoo digt bebouwd als men in het Vaderland vinden kan. Zelfs een klein endje wegs deed ons aan diergelijke partijen in de Provincie Gelderland herinneren. Ook zagen wij de volkrijkheid van dit District uit de menigte menschen die, om den Commissaris Generaal te zien, zig bij J. Rossouw, op de plaats Versailles, vereenigd hadden, en waar wij een zindelijk dejeuner van vrugten, wijn, enz. gereed vonden. Van hier passeerden wij de Groote Berg-rivier, en kwamen eindelijk aan het aangenaam gelegen dorp de Paarl aan, wordende de Commissaris Generaal voor de nu onbewoonde pastorie door den Landdrost van Stellenbosch en twee heemraden gecomplimenteerd, en in dezelve door een der bewoners van het dorp, namens Meier, op eene brillante wijze onthaald, en daarna ons reisgezelschap bij eenige inwoneren verdeeld, terwijl voor de anderen eenige bedden hier waren opgeslagen.

Zaterdag den 17 Maart. De Landdrost was reeds gisteren vooruitgereden, om de nodige arrangementen tot de door den Gouverneur en Generaal en Chef geordonneerde staatelijke receptie van den Commissaris Generaal te maken. Wij wierden bij ons vertrek uit dit dorp door den Veld Cornet en eenige jonge lieden geconduiseerd tot op de plaats de Simons-valleij, toebehoorende aan P. Roux, waar wij eene pragtige woning en een daarna geëvenreedigd dejeuner vonden. Onderweg hadden wij het gezigt van Groot en Klein Drakenstein. Hier keerden de jonge lieden terug, en wij namen onzen weg over 's Gouvernements post de Klapmuts, waarvan de tegenwoordige posthouder J. C. Loock heet. De tijd permitteerde geene naauw-

keurige beschouw, maar voor zoo verre men zien kon, waren de landerijen door den vorigen Engelschen Agriculturist Duckitt in een goede ordre gebragt. Op eene distantie van hier vonden wij een sterk detachement der nieuw opgerigte Burger Cavallerie onder de wapenen om den Commissaris Generaal te escorteren, en kort daarna kwam ons de Landdrost met het geheele Collegie van Heemraden in tegen, die den Commissaris Generaal complimenteerden. Op halfweg bij de plaats van J. Cloete (die door vlaggen en schieten mede zijne vreugde te kennen gaf) stond een officier met een detachement der Ligte Dragonders, die zig agter den trein voegden. Ondertusschen hadden zig de Landdrost met de Cavallerie vooruitgereden, en wij vonden deze met eene hier guarnizoen houdende Compagnie Waldekkers voor het Drostenhuis gerangeerd, en wierden onder aan de trap met alle civile ambtenaren en voorname inwoneren van Stellenbosch ontvangen en verwelkomd, terwijl een salvo van 21 schoten gedaan wierd.

Zondag den 18 Maart. Heden woonde de Commissaris Generaal met zijn gevolg den Godsdienst bij, en wierd bij die gelegenheid door den predikant Borcherds eene toepaslijke redevoering en dankzegging voor de tot hier toe gelukkig volbragte reize gedaan.

Maandag den 19 Maart. Gisteren namiddag gingen de Dames met eenige jonge lieden na een bruiloft, die door den Capitein Kibourg, gehuwd met eene Juffrouw Villiers op de plaats van M. Neethling gelegen in Hottentots-Holland, gegeven wierd. Zij amuseerden er zig wel, en keerden dezen morgen terug.

Dingsdag den 20 Maart. Bij gelegenheid van deszelfs verblijf alhier had de Commissaris Generaal reeds te voren besloten een uitstap naar Hottentots-Holland en de daarbij gelegen kloof te doen, daar zulks om de nabijheid beter van hier dan uit de Kaapstad konde geschieden. Wij gingen derhalven dezen morgen om 6 uuren te paard zitten, reeden door een heuvelagtige streek, waar in de tusschen doorloopene laagtens eenige plaatsen lagen, en zagen, op de laatste hoogte gekomen, de geheele Baaij-fals en beneden ons het tusschen beiden gelegen land met een aanzienlijk aantal plaatsen bezet. De eerste daar wij ons ophielden behoorde aan J. A. Myburg, die ons een heerlijk glas wijn, aan de Mallaga grenzende, te

drinken gaf, en ons een vrugt liet proeven, alhier bekend onder den naam van Arbiters (waarschijnlijk Arbutus) die om zijne gelijkenis gevoeglijk den naam van Boom Aardbeien zouden kunnen dragen, ofschoon de smaak eenigzins anders is. De volgende plaats, daar wij afstegen en dejeurneerden, was door den vorigen Gouverneur Van der Stel aangelegd, en behoorde aan W. Theunissen. Hier zagen wij de eenigste Campherboomen in de geheele Colonie, waarvan eenige juist 100 jaren oud zouden zijn, en die nu begonnen te sterven. Wij kregen hier eenige versche paarden, om daarmede de kloof op te klimmen, welks pad wij nog het best van alle de door ons gepasseerde klooven onderhouden vonden. Op de hoogte gekomen, hadden wij een volledig gezigt van Hottentots-Holland, de overzijde der Baaij-fals, en konden, ofschoon de lugt niet zeer helder was, met een kijker de schepen in de Tafelbaai zien liggen ; agter ons zagen wij een dor en klippig land en op eene grotere distantie de twee passages over de bergen, de Groote en Kleine Hou-hoek genaamd. Wij klommen weder af, 't geen niet zoo gemaklijk ging, en wierden door den ons begeleid hebbende W. Morkel op zijn plaats gebragt, daar wij eene vriendlijke vrouw en opulent diner vonden, waarna wij, ons een weinig uitgerust hebbende, over denzelfden weg weder naar Stellenbosch keerden, en aldaar omstreeks zeven uuren zeer gefatigueerd aankwamen, als hebbende op onzen geheelen togt geene zoo zware dagreize gehad. Stellenbosch is buiten tegenspraak het fraaiste dorp van de geheele Colonie, en men zal er weinige zoo als dit in het Vaderland vinden. De regte straten met eikenboomen beplant, welkers groen aangenaam afsteekt met de witte kalk waarmede alle huizen gepleisterd zijn, geven aan dit dorp een vervrolijkend aanzien. Te voren rekende men het op ongeveer 100 woningen en 8 à 900 zielen ; dan de brand, die tegen het einde van het vorig jaar door kwaadwillige slaven veroirzaakt wierd, heeft er ongeveer 20 in de asche gelegd en daardoor eene schade van 150,000 guldens Hollands veroirzaakt, en geeft aan dat gedeelte eene zoo veel treurigere gedaante.

(Ex Biblioth. Regia Berolinensi. Ms. Germ. Fol. 881.)

BRIEVEN AAN DEN COMMISSARIS GENERAAL A. J. DE MIST.

Brief van J. W. Janssens, *Gouverneur en Generaal voor de Colonie de Caap de Goede Hoop, aan* Mr. J. A. de Mist, *Commissaris Generaal der Bataavsche Republiek.*

Burger Commissaris Generaal!—Over eene belangrijke zaak moet ik U onderhouden! Door het niet overgaan der Colonie aan de Republiek is er een staat van zaaken gebooren geworden, die nog het Staats Bewind nog de Raaden der Asiatische Bezittingen en Oorlog nog UE. konde voorzien, en er dus ook geene voorschriften voor geeven. De kosten die hier gemaakt zijn, en worden, zullen verschrikkelijk weezen, en er is, volgens mijn inzien, nog order nog regul. De hierarchie is niet wel geëtabliseerd, het militair commando, en de militaire administratie is niet behoorlijk uit een gezet nog bepaald. Om UE. niet met een boek schrijvens over zaaken van detail optehouden, ben ik zoo vrij U dadelijk mijne wijze van zien open te leggen.

Mijne aanstelling als Gouverneur kan geen effect sorteeren voor dat het gouvernement is overgenomen, en door U de gang van zaaken zijn bepaald. Het koomt mij daarom voor, dat de benoemde Gouverneur met niets te doen kan hebben hetgeen anders tot zijne functien zoude hebben behoord; maar dat alles wat niet het commando der troupes en wat daar mede in betrekking staat betreft, alleen en bij uitsluiting bij U komen moet, of bij die Collegien en Persoonen aan wien UE mogt goedvinden zulks optedraagen.

De Republiek heeft mede in de veronderstelling dat de possessie neming geene zwarigheid konde ontmoeten nodig geoordeeld een Commandant der Troepes te benoemen; de benaming scheind genoeg aan te duijden wat die post zoude kunnen zijn, en boven een Commandant kan niet wel een Commandant zijn, of men confondeerd de denkbeelden en steld verwarringen daar. Het appointement dat de Republiek aan mij heeft toegestaan werd niet voor

noodeloosheid bestemd, en de omstandigheden maken mij noodeloos.

Zoude de Commissaris Generaal nu niet een van de volgende twee alternativen kunnen adopteeren, en hierdoor eene betere afloop van zaaken, meer order, spaarzaamheid, enz. daarstellen.

1. Dat alle de aanstaande functien van den Gouverneur en Generaal bleeven slaapen tot tijd en wijlen de omstandigheden veranderden, dat hij zich op eene economique voet, buiten, hier of daar nederzetten, en zijne appointementen provisioneel tot het strict noodzakelijke om als particulier te leeven wierden gereduceerd. Hij konde zich die tijd te nutte maken, om als wij het geluk hebben immer bezitters dezer Nederlandsche Volkplanting te worden, de kunde en bekwaamheid daartoe nodig te bekomen.

Of wel dat UE door een zeer gemotiveerd besluit verordende :

2. Dat om voor aangehaalde redenen alhier de differente Collegien, ampten, enz. niet konden worden georganiseerd, en dus niemand het recht had door zijne bekoomene ampten in Europa, te reclameeren, als voor zoo verre het de militairen betrof. Dat dien ten gevolge gij nodig oordeelde het oppergebied over de Bataavsche armée in Zuid Afrika (natuurlijk onder het hoog gezag van den Representant van het Gouvernement) aan de in de Republiek benoemd Gouverneur onverdeelbaar als Generaal conserveerde, en dat hiertoe de militaire hospitaalen en administratien zoude behooren. Dat de benoemd Commandant der Troupes tot tijd en wijle de Colonie overgenomen zal zijn, die functien als van zelve niet kan waarnemen, maar als eerste officier op de Generaal volgende, Chef van de Algemeene Staf zijn zal; en dat de Generaal de geheele staf der armée zoude formeeren en organiseeren, zoodanig dat alle bevelen op zijn naam geschiedende de kortste en zoo noodzakelijke spoedige afloop zoude hebben, die alleen geschikt is promptitude en kragt aan de militaire operatien bijtezetten. Dat zoo veel doenlijk de geheele staff zoude werden gecomposeerd uit militairen in active dienst zijnde, en dus reeds gesalarieerd, waarbij slegts eenige toelaag zoude nodig zijn om dezelve te doen bestaan. Dat zulke naauwe betrekking tusschen

de staff en de militaire administratie, waaronder die der hospitalen, zoude werden daargesteld als de generaal zoude nuttig oordeelen, om regul en spaarzaamheid te vereenigen.

Ik ben echter verre van op het eerste alternatif te willen appuieeren : alleen de idée dat men mij zoude kunnen in staat gelooven, op de authoritiet van een inferieur ambtenaar te anticipeeren, om dezelve na mij te trekken, deed mij dit hier ter neder stellen ; en deze explicatie vertrouw ik zal ook alle schijn die kwalijk gezinden hieruit zoude kunnen of willen vinden, om te vermoeden dat die volmaakte harmonie en verstandhouding die steeds tusschen ons heeft bestaan, en die, vertrouw ik, niet gemakkelijk zal verbroken worden, eenigsints was gealtereerd, geheel wegnemen. Echter bid ik u, Commissaris Generaal, overweeg beide alternativen, en wild het een of ander, of wel een ander idee als vast voorschrift bepalen. Dit verzoek werd u uit hoogachting, uit betrouwen voorgesteld; en welk uwe beslissing zijn moge, zult gij altoos in mij vinden iemand die u in alles wat in zijn vermogen is zal ten diensten staan, en met zèle bevorderen hetgeen u nuttig en dienstig oordeeld. Het militaire gedeelte is hier provisioneel het interessantste, en alleen omdat het het kostbaarste is.

Wij hebben vele menschen uit Europa mede gebragt, maar wijnige tot groote administratien bekwaam, en ik zoude zeer verleegen zijn indien ik er buiten de Capitein Benaij en mijn Secretaris nu volgens uw goedachten provisioneele militaire administrateur, Deel, *een* noemen moest; en het is dog dat soort van werk dat in order gebragt moet worden, wil men 's lands geld niet boven noodzaakelijkheid zien wegstroomen ; en ik zie hier toe geen mogelijkheid als door het concentreeren van de militaire staaven en administratien, afgescheiden van alle civile bemoeijenissen.

Met gevoel van hoogachting, veneratie, en attachement, heb ik de eer mij te onderschrijven

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van J. W. Janssens, *Gouverneur en Generaal van de Kaap de Goede Hoop, aan den* Commissaris Generaal Mr. J. A. de Mist.

Hoofd-Kwartier aan de Wijnbergen,
den 30*sten Januarij* 1803.

Commissaris Generaal!—Ik hebbe de eer met sollicitatie van spoedig retour in origineele aan UE overteleggen eene missive van den Capitein Rancke het depôt alhier commandeerende, aan welkers inhoud de vrijheid neeme mij te refereren, met verzoek mij UE welbehaagen te doen kunnen omtrent het verstrekken van eenige penningen aan de Capitein Rancke, ten einde gebezigd te worden om van hetgeen noodig is te weten, geinformeerd te zijn, hiervan konde ieder week aan mij reekening gedaan worden, om de uitgaaven te kunnen redduceeren of inprimeeren indien dezelve te aanmerklijk voor het object door UE geoordeeld werden.

Wat betreft de twee rations fourage daags hier toe zal ik de militaire administratien authoriseeren.

Met bijzondere consideratie heb ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. Janssens.

[Bijlage]

Men heeft hier maar twee benamingen voor de Politique Partijschappen, *Jacobijn* en *Angloman.* Indien alle ingezetenen een van die beijde benamingen volstrekt verdiende was er niemand bruikbaar; de eerste zijn de grootste Monsters die immer voortgebragt zijn en behoorde *alle buiten de wet te zijn*, de laatste zijn vijanden van het Vaderland, zoo als alle zijn die in een Maatschappij wonen, en opentlijk verklaren en daden doen die overtuigend bewijzen dat zij zelve ten prejuditie van de maatschappij daar zij toebehoren, een vreemde magt aankleven, en de oppermagt er van trachten te behouden en weder te bekomen.

Onder de *Jacobijnen* rangschikt men hier die bij uitsluiting aan het moederland gehegt zijn, en dit is te schandelijker daar men hier door de grootste maatschappe-

lijke deugd met het verfoeilijkste aller ooijt uitgedagte systemas vermengt.

Onder de *Anglomannen* brengt men de menschen (voor een gedeelte) die gepenetreerd zijn van de noodzakelijkheid van een klem hebbende regering en die liever een vreemde overheersching zoude dragen en er zig inschikken, als onder een albedervende anarchie leven, en deze menschen hebben recht en zijn wijs, insteede van misdadig te zijn.

Alleen horende na de zulke die onder de benaming van *Jacobijnen* bekend zijn, zal men enkelde goede menschen met het uitvaagsel moeten employeeren. Hoord men na de zoogenaamde Anglomannen, zal men sommige bekwamen order minnend menschen benevens verscheidene aan wien het Vaderland onverschillig is, en die het geen er zedert eenige jaren gebeurd, geheel van het zelve verweiderd, aantreffen. In het minder getal der leden van beide partijen zullen dus de nuttig te bezigen fonctionaries werden gevonden.

Indien de Commissaris Generaal een lijst konde bekomen van de marquante personen onder beide factien benamingen voorkomende daar de beste op bijzondere lijsten van liet brengen, en dan in geheim committé de bloem van de eene factie, de bezwaringen tegens de bloem van de andere liet inbrengen met allegatie van dadzaken, zoude zulks de Commissaris Generaal in staat kunnen stellen te beslissen wat op rekening der lasten en factie haat moest werden gesteld, en wat wezendlijk tot derzelver lasten was. Dit zoude de Gouverneur als een goed middel voorkomen, en heeft daarom de eer het aan de Commissaris Generaal in consideratie te geven. Werd maar eene partij geëmploijeerd, vereeuwigt men de factie haat en desorders. De Commissaris Generaal zal wel overtuigt willen zijn dat dit daar zoo frequent over is gesproken niet werd ter neder gesteld om op de benoemingen te influeren. Hij verklaart volstrekt gene ingenomenheid voor of tegen iemand te hebben, maar hij vermeend dat wie hij zij, die de naam van *Jacobijn* of *Angloman* verdiend, niet employabel zijn.

Brief van het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek *aan* Mr. J. A. de Mist, *Commissaris Generaal van Cabo de Goede Hoop.*

In den Haag, *den* 15 *Maart* 1803.

Burger!—De hagchelijke toestand van zaken tusschen de Fransche Republiek en het Rijk van Groot Brittannien eene meer dan gegronde vrees opleverende dat de pas gesloten Vrede en het daardoor bekomen blij vooruitzicht van rust, en mogelijkheid van herstel van den vervallen staat van dit Gemenebest van korten duur zal zijn, en het allenzins te duchten is dat binnen kort de oorlog tusschen die beide Staten zal uitbarsten, waardoor dan ook het lieve Vaderland, uit hoofde van deszelvs naauwe relatien met de Fransche Republiek, hoogst waarschijnlijkst zal worden wech gesleept, en in dat geval, zo niet aan enen totalen ondergang, ten minsten aan een eminent gevaar, om deszelvs pas herkregene en voor den bloei en welvaart van het Land, en deszelvs Ingezetenen, zo belangrijke Buitenlandsche Bezittingen en Colonien te verliezen, zal worden blootgesteld, heeft ons doen bedagt zijn, om niets onbeproefd te laten, om onder den zegen van den Almagtigen allen die middelen te beramen en daar te stellen, welke de te vrezene rampen en onheilen zouden kunnen afweren, en al dat gene bij de hand te nemen het welk 's Lands vegen Staat in dat geval zoude kunnen redden.

Weshalven wij hebben goedgevonden U van dezen toestand van zaken, en van de mooglijkheid ener op handen zijnde vredebreuk tusschen Frankrijk en Engeland te verwittigen, met last en uitdrukkelijk bevel, om op Uwe hoede te zijn, en door alle mogelijke en voor handen zijnde middelen de Bezittingen van den Staat aan Uwe zorge en verdediging toevertrouwd, in zodanig enen Staat te stellen, dat dezelven, in cas van enen onverhoopten aanval, het geen wij hartelijk wenschen en verlangen, dat genadiglijk worde verhoed, tegens alle vijandelijke aanvallen zullen kunnen worden verdedigd, en voor den Staat blijven geconserveerd; niettemin met uitdruklijken last, en gansch ernstig bevel, om U zorgvuldig te wachten, van gene de minste vijandelijkheden tegens de kroon van Engeland, of deszelvs Bezittingen te beginnen, of toe te laten dat dezelven gedaan of begonnen worden, neen

maar U zorgvuldig te wachten voor alles, wat daartoe in het minste of geringste aanleiding zoude kunnen geven, en blotelijk voor de verdediging der aan uwe Zorge en Regeringe toevertrouwde Bezittingen, in het geval van enen vijandelijken aanval, te zorgen, en voorts alle die maatregelen van voorzichtigheid te nemen, en daar te stellen, welke geschikt zullen zijn om alle verrasching te voorkomen; met verder bevel, om hiervan aan de officieren, onder U op enige Bezittingen of Forten van den Staat bevel voerende, zo spoedig en voorzichtig mogelijk te adverteren, om zich ook in hunne Posten en Betrekkingen stiptelijk naar deze ordres te regelen, alles op Uwe en Hunlieder verantwoordlijkheid; met verder bevel om deze onze aanschrijving, zoveel de aart der zaken zulks zal toelaten, te secreteren, met autorisatie om, indien onverhoopt van de Engelsche zijde ene dadelijke aanval op en tegens de Bataafsche Republiek wierde gedaan, als dan ook van Uwe zijde den vijand alle mogelijke afbreuk te doen.

U de verdediging van 's Lands Bezittingen en de belangen van den Staat ten sterksten opleggende, bevelen wij U in Godes heilige bescherming.

Het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek.

(Geteekend) Spoorz.

Ter Ordonnantie van Hetzelve.

(Geteekend) E. G. Hultman.

(Ontvangen 6 Julij 1803 per de Brik *Het Haasje.*)

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Mijn waarde Commissaris Generaal!—Inderdaad het organiseeren van subalterne Collegien is dringend noodig, en al het haatelijke dat in de keus der personen gelegen is werd overvloedig door mij gevoeld; nooijt dog zal de Commissaris Generaal vernemen dat de Gouverneur zig over benoemingen verontschuldigd, om het onaangename op zijn Ed. te laden, maar geachte vriend, worden er geene bekwame personen

aangesteld, kunnen de zaaken in Zuid Afrika niet gered worden, niet in orde komen, en een geschreeuw en gesmeel is beter als een massa ellendigen in de posten te hebben. Gij zult dit reeds lang gevoeld hebben, en de Gouverneur gevoelt het dagelijks, er werd niets gedaan en niets kan gedaan worden.

Op de lijst der in Europa aanbevolen heb ik geen aanmerking, en het is een effect van UE gewone goedheid voor mij mede iets (iets kleins is genoeg) voor leges te willen doen. Van het sevental candidaten is mij No. 6 ten eenen malen onbekend, Nos. 3 en 7 violent, No. 5 mede en overdreven waanwijs, overtreft de zwager, en in dit, en in bekwaamheid, van No. 2 is ander gesmeel te wagten, zoodat ik verklaar, en dat op mijn eer, dat de keus mij zoo zeer als de Commissaris Generaal verlegen zoude maken. Er moet dog in de Rekenkamer een zeer bekwaam man zijn, en weet niet of die onder alle gevonden wordt. Dit zweer ik, mijn vriend, dat UE keusen door mij op alle wijze zal verdedigd worden. Het kan hier van den beginne niet op den Secretaris afloopen, hoe bekwaam hij zijn mag, het wezentlijk vak is hem nieuw. Heeft de jonge Michorius wel de bekwaamheid voor Chef van Clerken ? De Roosen moeten iets hebben, maar middelmatig. Truter hoop ik iets te zien obtineren, maar zoude jonge Horak, voor wien de heer Barnard zig zoo bijzonder interesseerde, mede niets kunnen bekomen, hij is gehuwd met de dogter van D. van Reenen. De geëmploijeerdens bij de Equipage werf benoodigd zal Claris gaarn proponeeren, en dat is een zegen als zij goed zijn. De heer H. C. Voget is mij onbekend. UE kent hem ten goeden en als zeer bekwaam, en dat is in die gewigtige, moeielijke, en accuratesse vereischende post volstrekt noodig. Zoude zoo iemand zig laten welgevallen dat de militaire administrateur zijn superior was en hem controllerde ? En zonder dat is er geen goede militaire administratie.

Voor de eene boekhouder weet ik niet welke verdiensten Roos heeft, maar onder de militaire administrateurs werk een man die nuttig geweest is van dat de commissarissen van de Asiatische Raad zijn hier gekomen, die zoo accuraat als werkzaam is, en aan wien men om zijn goede directie verpligting heeft. Zijn naam is Leeman, die ik zoude bidden

dat in gunstig aandenken kwam. Deel kan hier nader en met meer kennis van zaaken getuigenis van geven.

Deel kan als militair administrateur niet gemist worden, het is het belangrijkste vaak van allen, en door het werk dat het verschaft en door de sommen die de militaire staat kost. Het dient een goed ampt te wezen, wil men het goed bediend hebben. Deel moet dog niet weten dat men hem voor onmisbaar houd, hij heeft vaniteit genoeg.

Voor Benaij, die even min zoo niet nog minder te missen is, solliciteer ik de *f* 1,000 's jaars, zoo als voor Paravicini. Benaij heeft veel meer kunde, en is veel activer als Deel, zonder eenig vergelijk alles bij de état major rust op hem; hij doet zig niet beminnen. Men vind alles niet vereenigd.

De nuttigheid van eene Desolate Boedelkamer gelove ik met U, Nos. 2 en 3 ken ik niet, en zoo UE dezelven gunstig kend, zijn zij mij zeer aangenaam, en dan was No. 1 mede geborgen.

Het kan zijn dat het zig naderhand opklaard, en dan zoude men met noodeloos bevonden amptenaren zeer verlegen zijn, maar de Domeinen in de ruime zin die ik er aan hegt ben ik zeer verlegen, ik voel het nut en het *gevaar* van een eenig opperhoofd, maar verscheiden zal ook zwarigheden inhebben. Word het een Collegie van bekwame mannen is het minder als een man mediocre; en staat ieder op zig zelven, vrees ik dat er geen zamenhang zijn zal. Ik wenschte dat E.B. iets had dat wat ruim opbragt, wijl hij het zeer noodig heeft, een zeer gev... is. Vele zijn hier intriguanten, maar de meeste zonder mogens, zonder courage, en zonder caracter, die intriguant is *met* die qualiteiten baard zorg in een Colonie, geld of aanzien ieder op zig zelven bevreedigt niet, beide vereenigd werd begeerd. . . .

(Geteekend) J. W. Janssens.

Kasteel, 23 *Maart* 1803.

Brief van den COMMISSARIS GENERAL J. A. DE MIST *aan den Gouverneur* J. W. JANSSENS.

MIJN LIEVE GOUVERNEUR ! — Ik voele zoo sterk als iemand de noodzaaklijkheid dat ook de andere en subalterne Collegien of Administratien worden georganiseerd, en alleen de onophoudelijke aandrang, bijzonder van partijen of van tegen elkander woelende familien, of ook van ingezetenen die door het ophouden van Engelsche ...ingen en eene daarop gecalculeerde kostbare levenswijze, nu buiten hunne sprongen zijn; maar nog meer de vreeze van in de noodige talenten (die over het geheel hier niet zeer brillant zijn) mistetasten, heeft mij in de keuze der personen ten uitersten verlegen gemaakt, en geeft mij het zeker voorgevoel dat hoe ik die inrigting ook make, en welke personen ik daartoe ook benoeme, ik altijd de goedkeuring van zeer weinige, en den heimelijken vloek van zeer velen tot mijn deel zal hebben. En moet doch een einde aan zijn, want het publiek belang duldt geen langer uitstel, en ik wilde dit ten minsten in geraamte klaar hebben voor uwe voorgenomene reize, ten einde ten minsten aan die zijde uwe gerustheid te vermeerderen. Ik weete wel dat dit een van mijne speciale lastposten is, en het is dus *niet officieel*, maar alleen als van een vriend aan een vriend, dat ik U bij dezen mijne denkbeelden en nog zeer onbepaalde inrigtingen en despectien in persoon mededeele. Zijn er onder die U mishagen, verkiest gij ook andere geplaatst, of de daarbij genoemde op eene andere wijze geplaatst te hebben, gij zult mij bereid vinden tot alles wat uw genoegen kan vermeerderen, daar ik weete dat dit altijd met de verlangens onzer committenten en met het meeste nut van den lande zal instemmen.

In Europa zijn mij van allerlei aanzienlijke kanten als *bijzondere aanbevolen personen ter plaatsinge aan de Kaap mede- en opgegeven* de volgende (ik noeme hieronder niet de ontijdig overledene Queysen en Faaij):

Falck
Moorrees
J. C. Truter
Ceva

Serrurier de oudste
Pallandt
Mechorias
Willem Jansen Beem
Muller
Andringa
Voget
Roos, Vader en Zoon
Olthof
Neethling
Blommert, Neef van Darseveel

En ik voege hier gaarne bij den zoo knappen en verdienstelijken *Deel*, zoo wel als den jongen Zegert. Ik hebbe dus eene zedelijke verpligting, om op den eene of andere wijze voor het lot dezer aanbevolene te zorgen, hetgeen met sommige reeds geschied is, en met de anderen hoope ik al langzamerhand geschieden zal.

Het volgende zal eerstdaags moeten worden georganiseerd :

1. De Rekenkamer.

Conform het thans in het Vaderland aangenomen en met mijn hart zoo overeenstemmend principe van amalgame van partijen, wenschte ik na het U bekend refus van den heer Bemut daar in te plaatsen drie van de volgende personen :

Coenraad Nelson
P. Laurens Clocte
Andries Horak
Olof Mart. Bergh
Abraham de Smidt
Jan Brink de Vader
Sebastiaan van Reenen.

Tot Secrctaris geloove ik dat de oudste Serrurier het meest geschikt zijn zal. Een commis en een klerk zullen bij provisie daar wel kunnen voldoen. En in suppositie dat de heer Ceva door mij op zijn verzoek als onderkoopman naar Batavia zal kunnen worden verzonden, onder intusschen aanblijvend genot van zijne maandgelden, in gelijkheid van de andere klerken ; en dat de heer van Pallandt bij

uw persoon beter geplaatst is als hij naar zijne jaren hier elders zou kunnen geplaatst worden, zou ik bij dat Collegie nu, na het ontijdig overlijden van Faaij als commis destineeren de jonge Mechorias, en tot klerk François Roos. Er zullen nog wel een of twee klerken of bladschrijvers bij behooren, die ik gaarne aan uwe benoeming overlaate, zoo wel als die van een bode.

Bij de Douane heb ik provisioneel als ontvanger geplaatst A. Muller. Tot controlleur oordeele ik om meer dan eene rede geschikt Joh. Christ. Truter. Een klerk of commis en een bladschrijver of jonger mensch laate ik aan uwe benoeming.

Het Departement van den Equipagiemeester kenne ik nog niet. Indien daar mindere bedienden of schrijvende handen bij moeten zijn, laate ik die almede tot uwer benoeming over.

Het oppertoezigt over alle 's lands magazijnen van consumtibele waaren, met den aankleeve van dien, onder welk het aan te leggen koorn-magazijn vooral behoort, wilde ik demandeeren.

Aan eenen Generalen Magazijn Meester, waartoe in allen opzichte recommendabel is H. C. Voget, die onder zich hebben zou

1 Boekhouder van het Koorn Magazijn, den tegenwoordigen,

1 Dito van alle de andere goederen, waartoe ik geschikt zou oordeelen den mij aanbevolenen Roos de Vader.

Meer personen, behalven werkslaaven, zal men daar niet bij noodig hebben.

Bij de Secretarie der Justitie zal ik van mijne aanbevolenen gaarne geplaatst zien of Falck of Moorrees of Blommert. Er blijven nog vele plaatsen over, doch waarop de tegenwoordige pennisten bij Justitie goede aanspraak maken kunnen.

Na herhaalde conferentien met de kundigste personen over die , behoort het Sequesterschap, dat thans een bijpostje van 30 m. à 40 m. *kan* uitleveren (dit weete ik vrij zeker) van het Secretariaat der Justitie te worden afgescheiden, en in deszelfs plaats gecreeërd een Desolate Boedelkamer van 3 Personen:

1 Secretaris, 1 Commis, en twee klerken bij provisie; en zulks kan buiten kosten van den lande, niet alleen, maar zelfs met aanmerkelijk voordeel geschieden. Ik hebbe daaromtrent reeds gevraagd het advijs van den Raad van Justitie, en verzogt, naar handleiding van verscheidene aan denzelven onderhands gecommuniceerde instructien en reglementen mij daarvoor eene concept instructie te willen formeeren.

Tot het bekleeden dezer posten à 1,200 rijksdaalders vast geld, zou ik voorslaan drie van de volgende personen, zij die uitvallen bij de hier voorgenoemde tot de Rekenkamer:

Andringa,
Arend van Breda,
Adriaan Jacobus Kruijwagen,

Doch bij preferentie onder deze de *rijkste* en *solidste*, welker boedels, *minstens voor nog eenigen tijd*, voor desolate bevrijd blijven.

Op het Bureau daarvan zou men Blommert, Beem, de jongste Van der Poel, of diergelijke kunnen plaatsen.

Als ik nu rekene voor 3 leden, elk *f* 2,400	*f* 7,200
1 Secretaris	3,000
Pennisten en bode	3,800
zal jaarlijks zijn . . .	*f* 14,000

En wanneer dan de Boedels, zoo als tot nu toe, aan den lande furneren 5 per cent, en men dit rekent op maar *f* 24,000, zijn de kosten gevonden, en zou nog een winst van *f* 10,000 opleveren.

Ik voele dat de inspectie der Domeinen almede niet langer kan fluctueeren, en zou dat in zoo verre wel van mijne vorige gedagten van uitstel willen afgaan, dat ik terstond benoemde vier Inspecteurs over de Nationale Domeinen:

1. Voor de Domeinen gelegen in het Kaapstad, District Rondebosje, Wijnbergen, Simons- en Falsbaaij tot aan de bergen agter de Rietvalleij, en dus die geheele vlakte. Dit is het gemaklijkst en plaisierigst district, moet het minst betaald worden b.v. met 600 rijksdaalders of 1,200 gulden, daar het bijna altijd kan worden waargenomen zoodat men

's avonds weer in zijn huis is. Hiertoe komen in aanmerking een der Cloetes, van Reenens, Bredas, of Eksteens, als daarin sterk gegoed.

2. Voor de Domeinen gelegen in het tegenwoordig Zwellendam, of de nieuwe verdeelingen die daarin zullen komen tot Plettenbergs-baaij ingesloten. Dit is, geloove ik, het belangrijkste, en aan E. Bergh het best bekend. Ergo hij zou voor vast tractament *f* 1,800 behooren te hebben, en daarboven een *matig* dedommagement, als hij op ordre van het gouvernement gezonden wordt om te inspecteren, b.v. van *f* 4 of *f* 6 daags, doch dan alles voor zijne rekening.

3. Voor de Domeinen gelegen noordwestwaards op tot aan St. Helena Baaij of daaromtrent, door landkundigen beter te bepalen.

4. Voor die van af Stellenbosch tot in de Rogge- en Bokkevelden, in de tegenwoordige Stellenbosche Drostdije gelegen.

Voor deze twee laatste kenne ik noch bepaling noch personen, die ik ten vollen aan uwe keuze overlaten.

Als de vorenstaande inrigtingen eens zullen georganizeerd zijn, zal het horologie kunnen beginnen goed te loopen.

Ik onderwerp al het vorenstaande cordiaal aan uwe vriendlijke medebedenkingen. En als wij het samen eens zijn, moet ik maar beginnen toe te slaan, want uitstellen zal mijne bezwaren niet opheffen, en doet intusschen daadlijk schade.

Tout à Vous,

(Geteekend) J. A. DE MIST.

UIT MIJN SCHRIJFVERTREK, *den* 23 *Maart* 1803.

P.S.—Ik hebbe bij de hier opgegevene personen van *Deel* gezwegen, daar ik hem voor zeker geëmploieerd, en *onmisbaar* houde bij de Militaire Administratie.

Brief van het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek aan den Commissaris Generaal aan Cabo de Goede Hoop, de Mist, *en den Gouverneur Generaal van Cabo de Goede Hoop,* Janssens. *Sampt en zonders.*

In den Haag, *den* 8 *April* 1803.

Burgers,—Wij zenden uLieden hier nevens copie van onze laatste aanschrijvingen, in dato 15 Maart ll., betreffende de zorgelijke omstandigheden waarin zich deze Republiek met geheel Europa bevindt, ons aan derzelver inhoud gedragende.

Wij gelasten uLieden teffens, om, *met den meesten spoed,* het voltaligste der Battailons Infanterie (dat van Waldeck echter uitgezonderd) zich onder uLieder ordres bevindende, naar Batavia te zenden, ten einde aldaar, onder de bevelen van den Gouverneur Generaal van Indien, dienst te doen.

ULieden zal gelieven, voor zo verre de Schepen, onder ULieder ordres staande, daartoe niet toereikend zijn, ten dien einde vreemde Schepen (Engelsche uitgezonderd) te gebruiken, met derzelver Bevelhebbers de nodige overeenkomsten op de redelijkste voorwaarden sluitende; en des noods die geene, welke de wil naar Batavia hebben, ofte die Rheede op hunne reize moeten aandoen, mede op redelijke voorwaarden, daartoe pressende.

Onze intentie is dat dat Battaillon zo voltallig mogelijk worde verzonden, doch teffens, zo er geene Schepen zijn om het geheele Bataillon te vervoeren, dat zelf een gering gedeelte, al was het niet meer dan honderd Mannen, worde afgezonden, ten einde successivelijk bij de aankomst van andere Schepen, door de overige te worden opgevolgd. Niets behoort te worden gespaard, ten einde het Guarnisoen van het Eiland Java met Europeesche Manschappen te versterken, als zijnde het behoud van dit Eiland, gelijk uLieden volledig bekend is, voor het hoogste gewigt voor dit Gemeenebest.

Ook zal uLieden tot deze overzendinge gebruiken het vaartuig van oorlog waardoor deze depeche aan uLieden zal worden aangebragt.

Wij gelasten overigens uLieden ten ernstigen en op derzelver hoogste verantwoordelijkheid om deze onze bevelen

ten spoedigsten ten uitvoer te leggen, en derzelver executie door alle middelen in uLieder vermogen zijnde bevorderlijk te wezen; zonder daarvan, om welke reden, ofte onder welk pretext hoegenaamd ook, uLieden te onthouden, ofte te dulden dat daaraan eenige vertraginge worde toegebragt.

Waarmede wij ULieden bevelen in Godes heilige bescherming.

Het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek.
(Geteekend) J. SPOORZ.

Ter Ordonnantie van hetselve.
(Geteekend) E. G. HULTMAN.

Brief van J. SPOORZ, *tijdelijke President van het Staats-Bewind, aan den* COMMISSARIS GENERAAL DE MIST *en den* GOUVERNEUR JANSSENS, *op de Kaap de Goede Hoop.*

IN DEN HAAG, *den* 10 *April* 1803.

WAARDIGE VRIENDEN!—Wij hebben met het meeste genoegen ontvangen Uwe verschillende depeches, aan de Kaap de Goede Hoop in het laatst van 1802 en het begin van dit jaar geschreven. De omstandigheden waarin gij UL. hebt bevonden waren zoo onverwacht als Critiek; en met een minder beleid dan wij Ul. toekennen, was het niet mooglijk geweest de zaken zoo wel te redden. Dit is niet mijn begrip alleen, maar dit denkbeeld is generaal bij alle de leden van het Bewind. Zodanig is ook het gevoelen van alle verstandige en bedaarde Menschen buiten het Bewind. Ul. gedrag wordt mitsdien compleet en van rondsomme goedgekeurd, en men zal met empressement voldoen de meerdere kosten door dit interval veroorzaakt.

Intusschen brengt dit gedrag der Engelschen ons in een zeer onaangenaam parket. De Eerste Consul, beducht dat een Gouvernement, hetwelk tot zulke traken in staat is, ook capabel is om een onverhoedschen aanval op eenig gedeelte dezer Republiek te doen, heeft niet alleen naar het Eiland Walcheren, maar ook naar andere gedeelten der Republiek, als Breda, Bosch, Grave, Nijmegen, &c., een considerabel aantal Troepen doen marcheren, en schijnt zich gereed te maken om, bij de minste vijandelijkheid van Hanover meester

te zijn, en mooglijk ook wel van alle de zeehavens van de Elve af tot Delfzijl toe, waardoor hij, daar hij in Italien ook genoegzaam alle zeehavens bezit, het den Engelschen, in geval van rupture, benaauwd genoeg kan maken.

Hoe zeer het nu mooglijk, ja zelfs niet onwaarschijnlijk is, zoo als ik straks nader zal melden, dat de Vrede behouden blijve, is echter het behoud van Java van te veel belang om daar op, in die omstandigheden, niet het allereerst het oog te vestigen. Het is gewis dat dit Etablissement zich in zulk eenen staat bevindt, dat, zonder krachtdadige voorziening, het bij den eersten aanval zou moeten kruijken.

Wij hebben mitsdien bevel gegeven aan den Vice Admiraal de Winter, die zich op eene vorige ordre reeds van Lissabon naar Ferrol had begeven, om zich aldaar van het nodige te voorzien, en dadelijk de reize naar Batavia aan te nemen met het geheel Esquader onder zijn bevel. Voegt men nu daarbij de Schepen onder commando van den Schout bij Nacht Dekker, zoo zal hij bij een hebben een Esquader hoedanig wij nimmer in die Wateren hebben gehad.

Om deze zaak geheim te houden, heeft hij last te blijven buiten het gezicht van de Canarische en Cabo Verdische Eilanden, en zelfs uit dat van de Kaap, terwijl hij zich den nood van water kan voorzien te Rio Janeiro of op Isle de France. Ook heeft men hem van eene somma van drie tonnen gouds aan Comptanten voorzien, voor de Regering te Batavia, welke niet alleen van Specien ontbloot is tot betaling der Producten welke de Inlandsche Vorsten leveren moeten, maar ook uit gebrek daar van genoodzaakt is de Inlandsche Manschap voor een aanmerkelijk gedeelte af te danken.

Maar dit alles betekent, zonder aanvoer van Europeesche soldaten, niets, immers niet genoeg, waarom aan den Admiraal ordre is gegeven om op de hoogte van de Kaap gekomen zijnde, een Vaartuig van zijn Esquader af te vaardigen, ter overbrenging der depeches welke hier neven zijn gevoegd.

Men kan calculeren dat er op den ontfang dezes aan de Kaap een garnizoen zijn zal van ongeveer 3,000 Koppen. Dit is zekerlijk voor de Kaap niet te veel. Maar al kondst en al moest Gijlieden daar van des noods de helft missen, zoo zou het overschot, gevoegd bij de ressources welke deze Afrikaansche Uithoek, thans van alle zucht en overhelling tot de

Engelsche natie door eene droeve ondervinding gelouterd, voor lieden van uw doorzicht en beleid gewisselijk aanbiedt, ten minsten voor eerst toereikende zijn om een stoot af te weren. Maar hoe het ook zij, Java is alles ; zonder Java heeft zelfs het Moederland geene dan zeer precaire existentie ; daaraan moet dus alles te koste worden gelegd. Zoo de Kaap, volgens het Spreekwoord onzer Voorvaderen, al de Sleutel van de Oost moge zijn, zoo kan ons de Sleutel van geen nut zijn zoo wij het Slot missen. En de Engelsche, eens meester van Java geworden zijnde, het belang van dat Eiland kennende, zullen het gewis niet gemakkelijk weder afstaan.

Maakt dus, wat ik Ul. bidden mag, bij alles wat heilig en dierbaar is, geene zwarigheden in het uitvoeren der bekomene bevelen. Voegt bij de diensten aan het Vaderland bewezen, nog dezen, dat er met den meest mooglijken spoed ten minsten één Bataillon naar Java worde ingescheept. Ik begon hier voren te zeggen, dat het behoud van den Vrede nog niet onwaarschijnlijk was. Dit steunt op dezen staat van zaken welke, zoo verre wij daarin inzage hebben, de waarachtige is.

Engeland meende, hetzij dan met of zonder grond, reden te hebben om Frankrijk te soupçonneeren, als wilde deze zich weder meester van Egypte maken, om van daar de Engelsche Oost te inquieteren, en weigert om die reden Malta te ontruimen, omdat men van daar de enterprise op Egypten kan beletten. Frankrijk vraagt de ontruiming van Malta op fundament van het Tractaat van Amiens ; en Engeland geeft tot antwoord zijn vermoeden omtrent de Fransche oogmerken met Egypte. Frankrijk repliceert dat men geene verantwoording aan Engeland verschuldigd is van hetgene men doen of niet doen wil, maar dat de ontruiming van Malta moet worden gepresteerd.

In dien staat van zaken, zou men wel tot elkander zijn gekomen, daar men van wederzijde stilzwijgende scheen afgesproken te zijn om de tijding uit Rusland af te wachten, aan welker pacifique inhoud niet te twijffelen is, dan ongelukkig komen hier op de tijdingen in van het niet ontruimen van de Kaap aan ons en Goree aan Frankrijk, en dit verbitterde het Fransch Gouvernement zodanig dat men voor eene dadelijke uitbarsting is beducht geworden.

Daar, echter, die uitbarsting nog niet gevolgd is, begint

men zich te vleien dat het er niet toe komen zal, immers niet vóór dat men omtrent de gevoelens van Rusland zekerheid hebbe. Maar in die onzekerheid hebben wij gemeend Java niet te mogen in de waagschaal stellen ; en liever, in geval de vrede behouden blijft, ons die onkosten te getroosten, welke nog merkelijk kunnen worden verminderd wanneer de Winter in dat geval met zijn Esquader en Flute terug keert met eene lading Oost Indische Producten.

De Oost Indische Commissie heeft hare taak afgewerkt tot op de redactie toe, welke waarschijnlijk nog in den loop dezer maand zal gereed zijn. Dan het gene UL. meer dan dit zal verwonderen is, dat het resultat eenstemmig genomen is, waaruit gijl. geredelijk zult opmaken, dat men een gelukkigen middenweg heeft gevonden tusschen het systema van Nederburgh en dat van Hogendorp.

Wij zullen van onzen kant allen mogelijken spoed maken om executie aan de zaak te geven, daar ik niet geloof dat bij ons over die materie lange discussien zullen plaats hebben.

Ik recommandeer Ul. de dierbare belangen des Vaderlands, wensch Ul. de meest mooglijke genoegens, en noeme mij met ware achting,

Uw Vriend,

SPOORZ.

Brief van den GOUVERNEUR J. W. JANSSENS, *aan den* COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST.

ZWELLENDAM, *den* 9 *April* 1803.

COMMISSARIS GENERAAL!—Wij zijn voorgisteren in goede welstand alhier aangekomen, en denken morgen de reis te vervorderen ; de tusschen tijd is noodig om vele informaties te nemen, kleine reparatien aan de vaartuigen te doen, bewerkstellingen en andere arrangementen voor de tocht te maken, daar wij in het vervolg niet vele gelegenheden meer toe hebben zullen.

Het genoegen op het platte land van aan het Moederland terug gegeven te zijn schijnt zeer algemeen. Het geene men van de gastvrijheid zegt en schrijft is niet overdreven. Tot hier aan de drostdij incluijs zijn wij alle niet alleen wel ontvangen, maar overal vonden wij tafels met profusie opgedist

en bijzonder goed gereed gemaakt, en buijten bij zeer extra gelegenheden is onze tafel er verre inferieur aan ; evenwel is meest alles voortbrengselen van de eijgen plaatsen, en dus minder eene weelde en groote kosten als wel uijterlijk zoude schijnen. In Europa bereekend men wat men behoefd om een gegeven getal gasten, na zijne omstandigheden, te ontvangen ; hier bereijd en geeft men alles wat men maar kan uijtdenken dat geevbaar is. Bij de woningen en rijtuigen die men passeerd, wordt men met eenige salvos uijt de geweeren begroet. De route is mij en alle mijne reisgenoten tot heden bijzonder wel bevallen ; dit dog kan geen gevolgtrekking voor het algemeen opleveren, daar ik altoos een overgroot agrement hebbe iets te zien, ergens te wezen ; dat ik nimmer zag daar ik nooijt was. Hottentots-Hollands-kloof is een gedugte overtogt, maar viel mij toe, door er veel van gehoord te hebben. Hottentots-Holland is eene lieve situatie, en neemt in bevolking sterk aan ; de jonge lieden verzelden ons met geweeren te paard tot een goed eijnd wegs over de Palmiet rivier, en namen met salvos afscheijd.

In het Etablissement der Hernhutters in de Baviaans Kloof, waar wij onverwachts aankwamen, wierden wij met genoegen en overmaat van beleefdheijd door de zendelingen ontvangen. De Hottentotten kwamen uijt nieuwsgierigheid ons zien, de jeugd schaarde zig aan de deur der zendelingen, de jongens ter eene en de meisjes ter andere zijde, en zongen geestelijke liederen, zoo schoon *dat ik* hetzelve zoodanig vond. Wij hielden er een Afrikaansch middagmaal, en bezagen alles, kerk, mesjemakers winkel, enz. ; de Hottentotten zien er minder vuijl uijt als de andere.

De zaak der Hottentotten is belangrijk : ik tracht er zoo veele kennis van te bekomen als . . . ende voor mij te doen is, en hoop er UwE. als wij verder gevorderd zullen zijn een verslag van te doen, dat UwE. tot het maken van goede arrangementen eenigzins dienstbaar kan zijn. Ondertusschen geloove ik dat ten hunnen opzigten niets uijt zijn geheel moet gebragt worden. Zoo verre er van mij tot heden aan geoordeeld kan worden, is uw idée het beste : dezelve krachtdadig te beschermen, maar in kleijne craalen op verschillende punten te verdeelen ; en hiertoe zullen wel plaatsen en gelegenheden zijn, als *Van der Kemp* en andere zulks willen

bevorderen, en hun dit smaakelijk te maken in steede van te ontraaden.

Baas Theunissen op de post Zoetemelks Valleij schijnt mij een geschikt, raisonabel mensch te zijn; van dit domeijn en van het geene er afgenomen is kan denkelijk ook voor Hottentotten partij getrokken worden. Ik heb hem eene instructie agter gelaten om het bederf der bosschen te voorkomen, zonder de opgezetenen te schaden.

Zwellendam komt mij zeer aangenaam voor; bij de drostdij en kerk waren voor een jaar of vier slegts vijf of zes huizen, thans misschien wel veertig, en zullen in even zoo vele jaren nog wel in getal verdubbelen. Ter vervoering van vele producten is het hier te verre van de stad geleegen, en deze schoone valleij kan misschien slegts nuttig zijn voor een aantal menschen die niet veel buijten dezelve met de overige stervelingen, tot hun geluk, te doen willen hebben.

Bij verscheijde rivieren moeten volstrekt ruijme zeer sterke ponten aangelegd worden, een eenige swaare stortregen, zoo als wij er een bij uijtsteekenheid gehad hebben, maakt genoegsaam drooge beeken tot onoverkomelijke stroomen. Hier over nader.

Het gebrek aan bevaarbare rivieren zal dit land voor altoos beletten de progresse der andere werelddeelen te maken, maar vele oorden zijn er die aan een aantal familles een gelukkig vreedzaam verblijf en bestaan kunnen opleveren.

De transporten zijn belangrijk te zien. Een wagen laad niet boven, maar wel beneden, 2,000 lb. Tien tot twaalf ossen trekken dezelve, en niet zelden worden zij door een gelijk getal, voor voorspan of liever ter verwisseling gevolgd. Onder de verschillende kwamen wij er drie bij elkanderen tegens, waarbij zig van onderscheijdene coleuren en jaren, tot zelfs kinderen aan de borst, wel 18 à 20 personen en meer dan 70 ossen bevonden; en dit voor een transport van 5,000 lb., niet bijzonder vele waarde hebbende, op deze wijze bijna 200 uuren te vervoeren. Oordeeld hier uijt, waarde Commissaris Generaal, welke ruijme velden de boeren voor dezelve plaatsen en onderwegen behoeven. De wagens rijden meest des nachts, en de famillen bivouaqueren over dag, terwijl het vee graasd. De menschen schenen mij gelukkig, misschien mede omdat ik zulk een leven uijt een aangenaam oogpunt beschouw.

Ik wensch mijn land wat te dienen, en wenschtte dat de Republiek (zoo ik zulks volbrenge) ter belooning eene goede boerderije met het noodige daartoe mij teozegde, na bij voorbeeld des jarigen dienst zoude ik mij niet eens zelve een drostdij met nederlegging van het gouvernement kunnen geven ?

De drostdijen zullen kleijnder, maar vooral *niet* heel kleijn moeten gemaakt worden ; aan de magistraten kan *dan* niet zoo veel inkomsten werden gegeven dat zij ruijm en independant leven kunnen. De drostdijen moeten *voor al niet* aan bewoonders der districten zelve worden gegeven. Deze hebben om zig niets dan aanverwanten of vijanden, het eene gedeelte zoude boven de wet en het andere verdrukt zijn. Hier over nader.

De instelling van Veld Commandanten, cornets, en wachtmeesters zal voor als nog niet kunnen worden gesupprimeerd. Ik geloove oprecht dat dit land niet te kennen is zonder het te door kruijssen, en hier om is het mij een genoegen dat de Commissaris Generaal voornemens is het in persoon te gaan zien. Ik durve de opgezetenen niet noodigen UwE. wel te ontvangen, zij doen het zoo bij uijtstekendheijd dat zulk eene uijtnodiging zoude doen veronderstellen dat zij meer konden doen als zij vrijwillig en uijt hun zelven te doen genegen zijn. Onderwegen heeft zig de Commandant Linde, en iets later de Commandant Human, ieder met tien schoone jonge lieden om de togt mede te doen bij ons gevoegd ; deze zijn tot derzelver genoegen genomen uijt famillien daar verscheijde zoons zijn, alle met geweeren, en ieder met twee rijdpaarden voorzien. Het moet al een zonderling land zijn, daar dit op eijgene kosten, om een honderd uuren, drie, vier, te rijden, geschied, mij dunkt, het moet wel eenige overeenkomst met de Arabieren hebben.

De mans zijn zonderling schoon, en schijnen goede inborsten met veel vooroordeel te hebben, braave voorgangers, maar vele konde er alles goeds van maken ; weijnige slegte intriguanten kunnen hun voor hun zelven en voor anderen gevaarlijk en ongelukkig maken, en van deze laatste hebben zij er reeds van allerleij soorten gehad. Opvoeding en instructie ontbreekt hen, en niets behoeven zij meer dan dat. Ik zoude vermeenen dat de Commissaris

Generaal geen dag verliezen moest om uijt het Vaderland drie predicanten te laten komen, benevens ten minste een douzain schoolmeesters, maar dan, om Gods wil, door UE. of die geene daar UE. volkomen betrouwen op hebt, uijt te zoeken, want zijn dezelve niet deugdzaam en verstandig zullen zij zoo veel kwaad doen als er anders goeds van te verwagten is. Het moeten geene gunst posten zijn, maar verdienstelijke, toe uijtgezogt, en toe gebeden worden. Mijn waarde Commissaris Generaal, dit punt, vermeene ik, is van het grootste mogelijk belang, en van onverwijlde noodzakelijkheijd: nog aan de uijtkomende predikanten nog aan de schoolmeesters behoorde te vooren eene plaats bestemd te worden, maar alhier ter dispositie van het Gouvernement te zijn, om dezelve te etablisseeren daar waar zij het nuttigste bevonden zouden worden.

Over alle mijne reijsgenooten ben ik ten uijterste voldaan, geene uijtgezonderd, mede over den landdrost Faure en zijne famille. Mag ik zoo vrij zijn de Commissaris Generaal te soliciteeren de Raad van Policie, voor zoo verre UE. noodig oordeeld, met den inhoud dezes bekend te maken. Wil ik iets onderzoeke heb ik de tijd niet de geheele dag te schrijven, en ik zoude niets anders als herhalingen kunnen doen.

Het weer is heden wederom slegt, ik hoop dat het beter zal zijn als de carravaan opbreekt. Onze jagers hebben nog geene gelegenheid gehad blijken van derzelver adresse te geven, wij hebben slegts eenige zebras op een groote afstand gezien.

Met de hoogste consideratie en eerbied hebbe ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Mossel Baaij, *den* 16 *April* 1803.

Commissaris Generaal!—Mijne missives te Zwellendam den 9 en 10 dezer geschreven zullen, dit is te betrouwen, op zijn tijd aangebragt zijn.

Daar de geheel reijs door mij te paard gedaan was, en de fatigues mij niet deeren, wordt alles zoo veel mij doenlijk

is opgenomen en onderzogt. Van baviaans, bokken, struijsvogels, enz. zal maar geen melding meer gemaakt worden. Wij hebben twee nagten op de veeplaats genaamd de Rhinoceros-fonteijn, van den heer D. van Reenen doorgebragt, en met verwondering het groot aantal paarden en ander vee beschouwd. Van de rustdag is geprofiteerd om de mond van de Breede rivier met zoo veel attentie als men van de landzijde doen kon te bezigtigen. Dit is het eerste water dat wij gezien hebben dat na een Europeesche rivier gelijkend. Er legt een groote plaat langs de regte oever en voor langs de geheele mond, hetgeen sterke branding veroorzaakt, en het bevaren moeilijk, zoo al mogelijk, moet maken. De heer Van Reenen veronderstelt tog dat het ligt te doen is, en dat er een geul met genoegzame diepte open is ; en dat anders de schepen in de juijst aanleggende St. Sebastiaans Baaij konde binnen loopen, en de lading met schuijtjes uijt de rivier ontvangen.

De plaats van den Commandant Lombard heeft mij wel bevallen ; hij schijnd zelve mede te werken ; was dat algemeen, zonde alles een beter aanzien hebben.

Tot bij Hilgard Muller, ouderling van Zwellendam, aan de Vet rivier, was het onthaal, enz. conform aan hetgeen algemeen in mijn vorige is gemeld, verder werd het minder zindelijk, minder beschaafd, en gelijkt na de beschrijving van Barrow ; over 't generaal tog schijnd hij wat bruijne coleur gegeven te hebben. De voorgaande nagt hebben wij bij eenen Botha, aan de Stink rivier bij de Gouds rivier doorgebragt. Hier vonden wij een aantal menschen die de buijtenste districten verlaten hebben, en wiens woningen door Caffers en Hottentotten verbrand zijn, en die hier de hospitaliteijt genieten ; 50 à 60 zielen meer zouden Europeesche menages derangeeren. Deze menschen hebben mij het voorgevoel gegeven van hetgeen mij verder te wagten staat : klagten, ongelukken, dom bijgeloof, lust tot wraak, vooral om Caffer ossen en koeijen te bekomen, ontevredenheijd over alle die gezag hadden of hebben, geene uijtgezonderd ; hoop dat wij alles zullen redden (het geen onmogelijk is) is alles wat men hoord. De menschen wonen zoo ver uijt een, en ontbreeken zoo volstrekt onderzicht dat zij ongeschikt zijn *eene* regeering te dragen, welke het ook zijn moge. De werkeloosheid is onbeschrijfelijk : een douzijn vrouwen, alle groff maar schoon,

zitten met een lengte van kinderen om zig, die door Hottentotsche meijdens opgepast worden, zonder het minst of geringst uijttevoeren. Zij hebben altijd overvloedige tafels, maar karmen over de voorbeeldelooze armoede waartoe zij gevallen zijn. Wilden deze menschen werken, haar ongeluk zou dan misschien het geluk van het volgende geslagt maken ; maar dit is niet te hopen.

Onderwijs behoeven zij boven al, maar hoe dit bezorgd ? De predicanten verbeelden zig te groote heeren te zijn, de schoolmeesters zijn meest waanwijs, en zelden wijs, en de menschen wonen zoo verre uijt een dat het nog moeijelijk zijn zal plaatsen voor de schoolmeesters uijttedenken, waar zij eenigzins tot algemeen nut zijn kunnen. Was onze godsdienst de Roomsche, dan zoude zwervende munniken haar van dienst kunnen zijn, om eerbied voor godsdienst en regeering te leeren : beijde is hun onbekend.

Reeds wordt door mij ondervonden dat de magistraten die aan deze menschen zullen gegeven worden volstrekt van dezelve onafhanklijk zullen moeten kunnen zijn, en dus welbetaald moeten worden ; zij moeten ferme characters hebben ; om dezelve te vinden zoo als zij behooren te zijn zal bezwaarlijk wezen.

Van deze baaij is niets beters te zeggen als Barrow in het geschrift dat voor mij is er van gezegd heeft, alleen is meer en beter zoet water als hij opgeeft. Een Kaapsche brig legd hier in de baaij, en de eigenaar zal brenger dezes zijn.

De posthouder Abue is een man van jaren, en zoo mij voorkomt zeer geschikt voor zijn ambt. Hij heeft meer kennis als hier algemeen aangetroffen word. Het pakhuijs voor granen dat in den jare, ik meen 1786, is aangelegd heeft aanmerkelijke reparatien noodig, wil men het niet in zeer korte tijd geheel verloren zien. Ik heb gemeend Abue er toe te moeten authoriseeren. Het benodigde hout word er in de domeijn boschen in de buurt toe gevonden, de gezamentlijke kosten worden begroot op vijf of zes honderd rijxdaalers. Volstrekt noodig zal het zijn wil men eens gerust op de subsistentien wezen dat er voor een jaar granen in voorraad in de magazijnen was. Ik zal dus wagen de ingezetenen alhier te zeggen dat hun bij de volgende oogst gelegenheid zal worden gegeven granen alhier in het pakhuijs te leveren ; mogt UwE.

dan kunnen goedvinden dit wegens de Regeering in de Caapsche Courant te doen plaatsen zonder eenige verdere beloften als voor den eerst aanstaande oogst, anders zullen zij in het vervolg weder onredelijke pretentien formeeren, en willen dat het Gouvernement moet accepteeren alles wat zij furneeren kunnen.

Met attentie is het voornemen de boschen van Autiniqualand te gaan opnemen, om zoo veel doenlijk met dat zoo het schijnd nog al belangrijk domeijn bekend te worden.

De Vis baaij heb ik heden morgen vlugtig beschouwd, en van het paard geweest om in een zeer diepe smalle kloof met veel moeijte te kruijpen, om te zien of er zoet water was. Ik vond maar zeer weinig, en denk nog dat het door de onlangs gevallene regens ontstaan is.

Zonderling is de naaktheijd aller bergen. Aan Caap St. Blaize heb ik een majestueuse spelonk in de rotz gezien, diep, ruijm, en hoog, ziende over de onmeetbare zee, en het oog plongerende op rotzen aan den oever, die het gevaar voor schepen dadelijk voor den geest bragt, en direct op het schip *Vrede* en de *Zee Nimph* deden denken.

Mijn schrijvens is niet interessant, maar voor dat de groote coursje gedaan is, durve ik niet met fidutie mijne gedagten zeggen. Geliefd, Commissaris Generaal, zoo verre Uw noodig acht den Raad van Politie met den inhoud bekend te maken, het geen dog mijn crachtens geen ingredient voor de notulen, maar wel voor de nieuwsgierigheijd kan uijtmaken.

Met de hoogste consideratie hebbe ik de eer mij eerbiedigst te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Plettenberg's Baaij, *den* 24 *April* 1803.

Commissaris Generaal!—Mijn schrijvens van den 9 dezer van Zwellendam en van den 16 uijt de Mosselbaaij zullen op zijn tijd aangekomen zijn.

In het Autinicqualand hebben wij een geheele dag besteed, om het belangrijkste domeijn daar in gelegen eenigzins te

leeren kennen, en moet mij weder aan het manuscript van Barrow refereren. Het land schijnd een uijtgebreijde grasrijke weijde, en de grond aller vrugtbaarst, evenwel wil men dat het eenigzins zuur is, en frequent moet worden gebrand om goed voedzel voor het vee te geven, en dat de grond tot teeling van granen enz. gebeezigd wordende, veel mist vorderd. Het is waterrijk genoeg, en de groote boschen geven veel hout. Hier zagen wij voor het eerst groote boomen, en de boschen hebben ons zedert op onze slinker hand aan de voet, en op sommige plaatsen tot aan de toppen der bergen, niet verlaten. Er is circa 10,000 morgen nog onuitgegeven grond. Hier konde misschien met nut een Europische colonie geplaatst worden, mitsgaders verscheijde craalen Hottentotten die, even als boere knegts en meijden in Europa, hen dienstbaar konden zijn. De posthouder Fent, gewezen sergeant in het Kasteel, schijnt een eerlijk oud militair te zijn, aan wien slegts, zoo mij voorkomt, goede bevelen behoeven gegeven te worden om op de stipste uijtvoering te kunnen rekenen.

Vele plaatsen voor Hottentotten zal men behoeven, vooral indien men gelukkig genoeg was de zaak met de Caffers op een goede voet te brengen, en dat de Hottentotten weder in de schoot der Colonie terug te brengen, voor die geene welke het verkiezen weder bij de boeren, en de andere in craalen, en wat eenigzins verwijderd van de oorden daar zij bitter geleden hebben en zig een oogenblik bitter hebben gewroken.

Zedert wij de post van Autiniqualand verlieten hebben wij telkens plaatsen aangetroffen die door de Caffers verbrand zijn.

Hottentots-Hollands kloof is een gedugte passage, maar kan een even pad genoemd worden in vergelijking met Kaaijmans Gat en de Trakatakauw. Men moet zig verwonderen hoe dat zwaar geladene wagens alhier passeeren kunnen; van de mond van Kaaijmans Gat heeft Captein Paravicini een teekening geschetst.

Den 21sten hebben wij 's nagts voor de drift van de Nijsna gecampeerd, en dezelve des anderen morgens met laag getij doorgetrokken om de mond van die inham in oogenschijn te nemen. Het gaf een interessante vertooning, waar over om niet eijndeloos te zijn niet zal uijtgewijd worden, maar

bij nadere gelegenheid een omstandig verslag van zal worden gegeven.

De posthouder van de Plettenberg's baaij, bij wien wij gehuijsvest zijn, Meeding genaamd, schijnd een best mensch te zijn, en die, op de kennis van een dag te oordeelen, aangename en goede qualiteijten beloofd te hebben.

Het 's Lands woonhuijs alhier is een goed gebouw in een goeden staat, de zoogenaamde cazerne mede, maar van het groote *Hout* pakhuijs is het geheele plat ingestort en de balken verrot. Het is niet raadzaam dit gebouw te herstellen. Het legd bijna tegens een veel hooger steijle rots, door het afstroomende water aan continueele vogtigheijd blootgesteld; daarbij is een steene gebouw geheel ongeschikt voor hout berging. Het moet er in verstikken. De posthouder is dan aangezegd de gebouwen, except de ruines van dit pakhuijs, in een goeden staat te houden, en in plaats van dit laatste een loots te laten timmeren in de smaak zoo als bij ons de zaagmoolen staan; een van 50 voeten lengte en 20 voeten breedte zal bij raaming zes honderd rijxdaalers komen te kosten.

Het hout van de Engelschen overgenomen is mede bezigtigd en genoegzaam alles nog bruijkbaar; ik zal door den posthouder nog eene kleijne quantiteijt voor artillerie behoeftens er bij laten verzamelen, hetgeen dan te samen een lading voor een vaartuijg kan uijtmaken. Met de afhaling moet niet te lang gewagt worden, of de voorraad, aan de lugt blootgesteld, zal bederven. Meeding zal zelve brenger dezer zijn, en met hem kan de beste tijd der afhaling en de noodige inhoud van het schip enz. overlegd worden.

Ik geeve last om de schoonste boom van stinkhout die te vinden is uijt te zoeken (dit zijn niet de diksten), om er namens de Colonie een present aan den Commissaris Generaal van te doen. Dit is geen genereusiteijt, maar eijgenbelang, eene affaire van speculatie. De Commissaris Generaal zal er te Amsterdam fraaije meubelen van laten maken, deze zullen bevallen, en men zal van hier stinkhout ontbieden om nevens het mahonij te gebruijken.

Alhier is mede gelegenheijd om een craal Hottentotten te plaatsen, en wel aan de Pisang rivier; ik heb de situatie zelve opgenomen, zoo als ik alles zelve beschouwen. Dit maakt het onmogelijk spoedig te reijzen, schoon wij nimmer stil of ledig

zijn, wij loopen vrij wat veld af, hetgeen UE. eens op eene kaart zult afgeteekend vinden.

Geen houtkenner zijnde, komen mij de boschen alhier gelijk aan die van Autiniqualand voor, dog grooter, en vermeen evenwel dat er een regelment omtrent het kappen zal moeten worden gemaakt ter instandhouding der best gelegene. Daar men aan de Kaapstad en elders vermeend dat een zaagmolen bij deze baaij nuttig zoude zijn, heb ik daartoe de gelegenheid opgenomen, en vinde meer zwarigheden als men zoude vermeenen. Voor windmoolens is het niet hier goed geschikt : men heeft of stormen of stiltens. Met de watermolens is het mede aan difficulteijten onderhevig : de rivieren hebben of weijnig water en drift, of zijn geweldige waterstorten. Evenwel is aan het Klip riviertje een situatie die er toe geschikt zoude zijn, maar het hout moet als dan een omweg maken om aan de molen en naderhand aan de inscheepings plaats te komen.

Van alle mogelijke hout dat hier bekend is, zal een blokje voor den Commissaris Generaal gezaagd worden om mede na de Republiek te nemen. Hiervan kan een ingelegde Africaansche tafel worden gemaakt.

Op mijne weg presenteeren zig vele Hottentotten met bittere klagten, niet over slagen of naaktheijd, dit schijnd reeds beneden het klaagpunct te zijn, maar over onthouding van kinderen of vee, ja over vermoorden van aanverwanten. Ik heb aan den landdrost van Zwellendam geschreven, en hem het gestrengste onderzoek bevolen.

Uijt de Algoa Baaij hoop ik de Commissaris Generaal een concept wet omtrent de relatie tusschen de boeren en de Hottentotten toe te zenden.

Het was volstrekt noodig dat in iedere Caapsche Courant een articul over *inzigten van het Gouvernement* stond, en dat zij dan algemeener bekend waren ; zij is het op het platte land niet, de heemraden, de posthouders, &c., ignoreeren alles wat er omgaat. Die van deze post, een verstandig man, was zelfs nog niet gewaar geworden dat er uijtstel omtrent de overgave der Colonie was geweest.

Ik heb de eer den Commissaris Generaal te proponeeren dat van ieder gedrukt wordende Courant een exemplair gratis werd gezonden aan ieder der drostden, heemraden, en gouverne-

ments posthouders, niet alleen om het agrement voor deze functionairen, maar omdat ik er aller grootst nut voor het platte land in zie, en het ook zoo behoord, daar het een soort van officieel blad is. Een dertig taal meer te laten drukken is zulke groote kosten niet. Indien UwE. het denkbeeld goedkeurd, zoude ik verzoeken van het onverwijld in te voeren.

Misschien is er hout noodig voor het herstellen van het zee hoofd, voor de equipagie werff, artillerie en genie department, generaalijk voor alle taken van 's Lands administratie. De posthouder Meeding komt mij geschikt voor commissien van dien aart uijt te voeren. Indien UwE. zoo goed geliefde te zijn hem aan die geene die met de behoeftens bekend zijn te renvoyeeren, waarna de Raad van Policie, des noodig achtende bevelen tot leveringen in deze baaij konde geven.

Ontvang, Commissaris Generaal, de verzekering mijner hooge consideratie en eerbied.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuijd Africa, Algoa Baaij, *den* 12 *Maij* 1803.

Commissaris Generaal!—Mijne laatste was den 24sten April l.l. uijt de Plettenberg's Baai gedateerd.

UwE. over andere zaken te onderhouden hebbende, zal het geene dat de voortgang van de reijs betreft slegts kort moeten worden aangestipt.

Uijt de Plettenberg's Baaij zijn wij te paard, langs eene voor rijdtuijgen ten eene maale onbruijkbare weg het hooge gebergte gepasseerd, om na de Lange Kloof te komen. Men moet zulk een overtocht doen om te weten dat het gedaan kan worden. Wij hebben voortgevaren met de monden der rivieren in oogenschijn te nemen. Alle zijn met zandbanken gesloten. De Chamtouse's of Kromme Rivier's Baaij is mede bezogd. De passage der Chamtouse's rivier (daar wij een nagt voor gecampeerd hebben), en toen de zware ademhaling van een zeekoe hoorde, was om deszelfs breedte (en voor doorwading) diepte, allerschoonst te zien. Den 3den dezer kwamen

wij in deze baaij aan, en vonden den Major Von Gilten met het gedeelte Jagers die op de *Spion* geëmbarqueerd geweest waren. Deze hoofd officier had alles in zulke goede ordre reeds gebragt als de omstandigheden maar mogelijk maakte, en de hubsche Waldeckers zijn wel te vreden. Nooit heeft UwE. zoo veel door land-troepen over de behandeling op de schepen hooren klagen als de Waldeckers nu de behandeling van de Colonel en Capiteijn ter zee Siccama prijzen; hij heeft niet alleen heusch en vriendschappelijk op zijn bodem geweest, maar alle zijne officieren en equipage waren het mede; de matrosen en Jagers waren zoo wel als hunne bevelhebbers vrienden. Geene diensten die de Capiteijn Siccama in zijn magt had, zoo bij het ontschepen als met het maken van arrangementen aan de wal, of zijn Edele heeft dezelve aan de land troepen bewezen: zijn naam is bij de Waldeckers in zeegening.

Ik voege hier bij een afschrift van eene missive van den Major Von Gilten, en Uw zult mij oneindig verpligten van deze lieve en vriendelijke conduite van den Colonel Siccama aan het Staats Bewind Raden der Aziatische bezittingen en Marine kennis te geven. Het heeft mij veel leed gedaan dat de *Spion*, die evenwel zestien dagen na mij gewagt heeft, reeds vertrokken was. Men had niet kunnen berekenen dat wij zoo lang onderwegen zoude zijn.

Ik wenschte Uw een denkbeeld van dit thans ongelukkig land te kunnen geven: alomme plaatsen afgebrand en verlaten; de ingezeetenen zwervende van den eene op den andere, zoo als het bouwen van hun plekje grond of het weijden van hun vee zulks vorderd. Hier aan schijnen zij reeds gewoon, en dit is voor hun, en voor het bestier, een groot kwaad; men vraagd hier niet meer waar woond die of die? maar waar legd thans die of die? legt dat klompje menschen nog daar of daar?

De wreedheden tegens de Hottentotten gepleegd gaan alles wat men er aan de Caapstad van zegd, ja wat men er zig van verbeelden kan, te boven; en zoo ik op mijne reijze de populariteijt verliezen mogte, zal de oorzaak er van wezen dat ik zulks in Uwe en in mijne naam ten sterkste afkeur en verklaare dat als het voortduuren mogt, dat door middel van de justitie de beul de ongelukkige wreeken zal.

Over den heer Van der Kemp, die hier met een jongen Engelschman Read als leeraars van circa 200 ellendige armoedige Hottentotten van alle jaren en sexen legd, heeft men reede zeer tevreden te zijn. Het koomt mij voor dat hij veel eer nuttig dan gevaarlijk is; en hij vergeet niet een Nederlander te zijn.

Het zoude mij voorkomen dat men geene missionarissen aan het hoofd van Instituuten hebben moest dat vreemdelingen waren, en die alleen instructie van vreemden hadden; maar hier over nader.

Om den Commissaris Generaal een gering denkbeeld van de gepleegd zijnde houreurs te geven, heb ik de eer een afschrift onder Lit. A van de verklaring der bovengenoemde missionarissen, op requisitie van den Major Von Gilten aan zijn Ed. ingegeeven, over te leggen; verzoeke evenwel er geen officieel gebruik van te maken zoo verre zulks strekken konde om er de justitie mede bekend te maken; de rechtbank had dan niet gedaan voor dat een gedeelte der volkplanting alhier uijt den weg geruijmd waren; misschien zal het noodig zijn een exempel te stellen, maar ik wenschte dat de gestrengheijd eerst voor het vervolg behoefde te werken.

Klagten over onthouding van kinderen, vee, loon, en dergelijke zaken meer, zijn zoodanig menigvuldig dat dezelve zonder een boekdeel te schrijven niet op te geeven zijn. Onderwijs! Onderwijs! ontbreekt hen bovenal; zij noemen zig zelven menschen en Christenen, de Kaffers en Hottentotten heijdenen, en hier door gelooven zij zig alles geoorloofd. Een broeder van Thomas Ferreira die eenige lectuur vermeend te hebben, heeft de ontdekking gedaan dat de Hottentotten de afstammelingen van het vervloekte ras van Ham zijn, en dus ter dienstbaarheid en mishandeling door den almagtigen God zijn gedoemd. Dit heeft niet belet dat ik heden met de Hottentotsche Capitein Claas Stuurman de vreede die de Commandanten bij het laatste Commando voorloopig met hem hadden gemaakt, heb geconfirmeerd, hem, om met zijn kraal te woonen een stuk grond heb toegezegd, en zijn Engelsch koperschild tegens een Hollandsche Ringkraagen verwisseld. Na eenige presenten te hebben ontfangen en rijkelijk met zijn volk van spijs en drank te zijn voorzien, is hij in gezelschap van sommige burgers die de andere

Hoofden der voormaalige wederspannige Hottentotten, en de Caffer Capiteijnen aan deeze zijde der Vischrivier zijn gaan opzoeken, na de Zondags rivier vertrokken.

Juijst den dag van ons arrivement alhier liep het schip de *Verwagting*, Capiteijn Courasch, de baaij in, maar kon om het onstuimig weer in geen twee dagen een chaloup aan land krijgen; heden is het laatste volk ontscheept, en met onbegrijpelijke moeijte worden de goederen door de ziedende branding aan wal gebragt; al wat het zeewater niet verdragen kan word in halve leggers in gekuijpt en dan geflotteerd. Capitein Courasch heeft de officieren en manschappen mede zeer wel behandeld; hij is content over de troupen en de troupen over hem; mag ik meede soliciteeren deeze goede getuijgenis aan den Aziatischen Raad over te zenden.

Onvermijdelijk noodzakelijk zijn hier de goederen op Bijlage B voorkomende; en den Commissaris Generaal word gebeeden er de bezorging van te willen beveelen, en wel zoo spoedig eenigsints doenlijk. Ik zal niet uitweijden over de dringende noodzakelijkheijd, en mij bepaalen bij het Uw te verzeekeren. Ons talrijk gezelschap dat zig alhier eenige tijd moet ophouden consumeerd niet weijnig van de provisien voor het garnisoen van Fort Frederik bestemd, zo wel als de Hottentotten die vreede komen maken; de Caffers zijn niet min greetig op kost, zoo als men het hier bij uijtsluijting van alle andere benaamingen noemd.

De Commissaris Generaal wordt gebeeden, door die het aangaan, zonder uijtstel met een geschikt vaartuig dat dan in retour uijt de Plettenberg's Baaij hout zoude kunnen afhalen, na deeze baaij ten dienste der Bezetting te willen doen verzenden, het geene op bijlage C is genotteerd.

Het voorneemen is dat het detachement alhier zelve met behulp van eenige Hottentotten moet ploegen, zaijen, enz., zoo dat na het eerste jaar geen tarwe, garst, erwten, boonen, groenten, of iets dergelijks, meer behoefd te worden overgezonden, maar ter contrarie, dat hetzelve een voorraad schuur maakt om, is het noodig, een verlegen zijnde vaartuig te kunnen helpen. Indien de 40 ossen, die ik voor het trekken der wagens mij heb aangeschaft mij niet te lang behoeven te verzellen, dat is te zeggen als ik bij retour spoedig voorspan kan bekomen, zoude ik deeze ossen na de Baaij zenden, ten

gebruike van het Detachement. De Waldeckkers zijn menschen daar alles mede te doen is, en dus mede de proeve van hunne soldaten cultivateurs te maken.

Mijn voorneemen was een concept wet betrekkelijk de Hottentotten van hier in te zenden, maar zie uit het mij toegezondene, dat reeds de provisioneele voorziening door het drukken van contracten van huur is gemaakt. Eene importante menigte zullen er van dienen rondgezonden te worden om dat dezelve, voor telkens drie maalen na te schrijven, voor de menschen alhier wat uitgebreijd zijn; kon het door den tijd dat de contracten kort waren, maar de wetten duijdelijk omschreeven, en dat daar van in plano gedrukt, bij ieder ingezeetene die Hottentotten in dienst had een exemplaar openlijk moest aangeplakt zijn, zoude dit, dunkt mij, nuttig en goed weezen; maar dan diende nog te worden bepaald:

1. Dat geen Hottentot zig voor langer dan een jaar telkens mogt verbinden, en geen Ingezeetene hem voor langer huuren mogt.
2. Dat geen Colonist een Hottentot vermogt te crediteeren voor meerder waarde als een quartaal van zijn bedongen loon beloopt.
3. Dat geen Hottentots Veewagter gedwongen kan worden te moeten indienen het gewaand of weezendlijk verlies dat de Eijgenaar leed van vee dat door de wolf wordt vernield of op eene andere wijze komt weg te raaken.
4. Dat de Hottentot tusschen beijde, al is zijn huurtijd niet verstreeken, zijn dienst verlaten mag als hij of de zijne worden mishandeld of in kost en drank te kort gedaan, maar dat hier op de approbatie van den Drost of die als magistraat gesteld zijnde moet worden geobtineerd.
5. Geen meester zal een Hottentot vermogen in keetenen te sluijten of corporeele kastijden; maar als zij misdoen er de Drost van kennis geeven, die over de faut en correctie zal oordeelen.
6. Geen Hottentot de weg na een Drostdij neemende zal moogen worden verhinderd zijn reijs ter overbrenging van klagten te vervorderen, al is hij van geen

schriftelijke permissie tot het doen van zulk eene reijs voorzien.

Er zal mede iets dienen te worden bepaald omtrend de engagementen der Hottentottinnen of die door huwelijk vervallen, ja, dan neen ?

Wat komt van Hottentotsche kinderen die wees worden, en geen aanverwanten hebben die dezelve tot hun neemen ? Zoude in dat geval (en in dat geval alleen) wel onbillijk zijn dat zulk een kind de Colonist daar het zig bij bevond zoo lang na de elf jaren ouderdom zoude moeten dienen, als hij het als *verlaten Wees* beneeden de elf jaren opgevoed en onderhouden had ?

Dit te samen is maar een gering gedeelte van het geen de wet ter beveijliging der oorspronkelijke inwoonders moest bevatten, het diend een kleijne Code op zig zelve te weezen ; derzelver civile staat, en eijgendommen dienen verzeekerd te worden, enz., enz.

De posten van Veldwagtmeester, Cornet, en Commandant, zoude ik oordeelen dat voor als nog diende te blijven ; de Heemraden behoorde te worden gekoozen uijt de verschillende onderdeelen der Drostdijen ; en aan deeze een zeer gering gezag op hen zelve gelaten te worden ; aan de Drostden diende vrij veel magt te worden gegeeven, maar ieder jaar behoorde een Commissaris met zeer ampele magt het land door te reijzen om alle de bezwaren op te neemen, de geringe uijt den weg te ruijmen, en na te gaan of de wetten alomme geeerbiedigd wierden, en of de verschillende ambtenaaren behoorlijk derzelver pligt na kwamen. Deeze Commissaris behoorde dan een mondgesprek met de Chef of Chefs der Caffers te houden om te ontwaaren of de bestaande overeenkomsten ongeschonden gehouden waaren ; en in contrarie geval er in te voorzien ; om dog vooral geen pretext tot eenige gemeenschap met de Colonisten en Caffers over te laten.

Buijten en behalven de persoonen in mijne voorige opgegeeven, behoorde aan de Veld Commandanten en Cornets mede gereguld de weekelijksche Courant gezonden te worden ; niet een moet er uit komen zonder iets belangrijks voor de landbewoonders in te houden.

Door Dragonders behooren Correspondentieposten te worden geëtablisseerd, om spoedig van alles onderricht te

kunnen worden en spoedig Uwe beveelen alomme bekend te doen zijn.

Ik zal voor of bij mijn retour tragten op te geven hoe mijn gedachtens het land in Drostdijen of Bailluwschappen behoorde te worden verdeeld, maar de accuraate grenscheijding er van is niet wel mogelijk, ruw moet zij worden opgegeeven, en de aan te stellene Drostden gelast worden de limitten langs te rijden en die ten duidelijkste aan het Gouvernement te doen kennen.

De heer Van der Kemp wilde zig gaarne, zonder eenig uijtstel, een stuk grond ter verblijf met zijn Hottentotten aangeweezen zien, om niet op nieuws een jaar in leedigheid en armoede door te brengen met zijn volk. Als ik de Caffer Capiteijns zal hebben gesprooken, en mij dan de plaatsing van Van der Kemp dadelijk noodig voorkoomt, zal ik op mij neemen zulks te doen. Liefst wist ik te vooren Uw welbehagen.

De desordres die de Dragonders gemaakt hebben doet mij zeer leed; voor zulke kwaalen is de verdubbeling van gestrengheid, den man-tugt het eenige remedie; ik bidde Uw wild dit den Commandant ten ernstigsten aanbeveelen; wiens pecunieele belangens ik mede aan Uwe zorge aanbeveele; zijn tractement, zoo als ik de eer heb gehad Uw itterative reijze te observeeren, is ver insufficient; hij is niet in het tableau der verbeetering van het lot der militairen begreepen geweest, uijt eene onderscheijding, maar solliciteere Uw zijn lot te verbeeteren zoodanig dat hij convenabel na zijn rang kan bestaan.

Indien de Republiek deze Colonie behoud en in het vervolg bij het denkbeeld wil blijven van dit Gouvernement altoos aan een Militair te geeven, dan kan en behoord de post van Commandant der Troepen, zoo min als die van grootmajor en plaatsmajor niet bij vacature meer geremplaceerd te worden. Maar dezelve bestaande behoord die er mede bekleed is, een ordentlijk loon te hebben.

Met ongeduld zie ik onze gezanten die na de Kaffers gezonden zijn, te gemoet, en niet minder, Rensburg en du Buijs, welke reeds per Courier van Zwellendam genoodigd zijn hier bij mij te komen. Ik heb nog niet van hun nog van den Courier Van Jaarsveld vernomen.

VERVOLG VAN DEN 15 MEIJ 1803.

Gisteren arriveerde alhier een gezant van den Caffer Capitein Jalousa en een ander van Sambee, om te zien of de Gouverneur was aangekomen. Zij zeijden dat hun Chefs tot bewaaring van vreede zeer geneijgd waren, en dat zij reeds wisten dat het land weder aan de oude Heeren behoorde. Zij tweefelen of de Chefs wel tot hier toe zoude komen willen; dat zij door praatjes hier in beschroomd waren; en op de vraag waarom zijn gezanten dan durfden komen, zeijden zij niet bang te zijn, en wel te weten dat men hun niet kwaad zoude behandelen, ten anderen dat zij soldaten waren en geordonneerd na herwaards te komen, dus geen keuze hadden; maar dat hunne Capiteijnen het konde doen, of laten na welgevallen. Dat zij vermeende dat een mondgesprek aan de Sondag rivier het beste zoude zijn. Wij wagten onze afgezondene terug om daar na, na omstandigheden, te handelen.

De reden dat niet tot na de afloop der onderhandelingen werd gewagt, UWE. een expresse te zenden, is eensdeels om dat zulks nog wat kan aanlopen, en daar na een tweede kan worden afgevaardigd. Maar wel de voornaamste dat er veel haast is, met het verzorgen van het geen de troupen alhier noodig hebben. Het seisoen moet om te zaijen enz. niet verloopen, of een geheel jaar is verlooren, en misschien is alles bij den ontfangst deezes niet ter expeditie gereed. Een vaartuig zal er dog hoop ik zijn. De Colonie kan volstrekt niet zonder ten minsten twee bekwaame kustvaarders weezen. Moet men er telkens huuren, al zijn dezelve dan al te bekomen, zal dit zeer kostbaar wezen, te meer daar als de walvisvangst in activiteijt koomt, er veelligt nog andere militaire etablissementen zullen moeten worden aangelegd.

Ik schrijve wijnig aan de Raad van Policie, hoopende dat de Commissaris Generaal dog de goedheijd zal gelieven te hebben het geen de Regeering mogt kunnen interesseeren mede te deelen.

Met de bijzonderste hoogachting en eerbied heb ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. JANSSENS.

Bijlage No. 1.

Brief van den Major C. von Gilten, *commanderende de Trouppes in 't Fort Frederik aan de Algoa Baaij, aan den* Gouverneur J. W. Janssens.

Gouverneur en Generaal en Chef!—Volmaakt overtuigt dat UwE alle mogelijke maatregels genomen heeft welke tot behoud van gezondheid en anderzins goede verzorging der Trouppes onder mijn ordres hier op deeze post gezonden, hebben kunnen verstrekken, houde ik mij verpligt UwE in 't bijzonder Rapport te doen dat UwE daaromtrend gegeeven Ordres aan boord van 's Lands Corvet de *Spion*, waar ik zelf met een gedeelte van het Detachement geembarqueerd was, ten uitersten volkoomen zijn geexecuteerd geworden. De Overste en Capitein ter Zee Siccama heeft in alle opzigten van alle middelen gebruik gemaakt om zoowel de Officieren als het Volk compleet buiten staat van de minste klagte te stellen, en zoude haar bijna hunne quartieren aan de wal hebben doen vergeten, in welke situatie zij zig gedurende de reis uit Europa geenzins bevonden, waardoor de Overste Siccama buitengewoon meede gewerkt heeft het groote attachement deezer Trouppes aan de République en aan UwE, Gouverneur, te onderhouden, en hetzelve, zoo het mogelijk was, te vermeerderen.

Heil en Eerbied!

(Geteekend) C. von Gilten.

Fort Frederik, *den* 11 *Meij* 1803.

Bijlage No. 2.

Specificatie van eenige Klachten aan de Ondergeteekenden ingeleverd en aan den Major Von Gilten, *Commandant van Fort Frederik, op deszelfs requisitie overgegeven.*

No. 1.

Sanna Platje klaagt dat haar man Hendrik uit het veld komende met honing voor Juffr. Lemoijne, door Thomas Ferreira was aangehouden, die hem, alzoo hij een ledige kruidhoorn en kogeltasch bij zig had, opstreed dat hij ook een snaphaan moest gehad en die verstoken hebben. Hij dit (als

niet waar zijnde) ontkennende, had Ferreira hem gebonden naar zijn bovenste huis gebragt, en daar vermoord.

Kaatje Schiemann getuigt hem te hebben zien wegsleepen. Stout (Dochter van Ourssen) verklaart gezien te hebben dat hij door Ferreira, geholpen door zijn zoons en Lukas, zoon van Van Rooijen, levendig met messen is in stukken gesneden.

Sanna beroept zig voorts op het volk van Ferreira. Zij gaf hiervan kennis aan den Major Lemoijne, die zeide : *huil niet ! gij zult uw man morgen zien*, en toen iemand zond om hem te halen, welke bericht bragt dat hij reeds vermoord was.

Zij verzoekt dat Thomas Ferreira gecondemneerd worde om haar eenige koebeesten tot levensonderhoud voor haar en haar kind te geven.

No. 2.

Lijsbet Jager klaagt dat haar man, komende naar het Institut, op de plaats van Miller aangetrokken had Hercules Ferreira, dat deze op een muishond geschoten en hem gelast had dien te halen, en hem toen, terwijl hij neder bukte, met twee schooten gedood had. Zij verzoekt dat de moordenaar in een boete van vee moge verweezen worden.

No. 3.

Eenige uit ons Volk vertoonen ons een vreemden Hottentot in October laastleeden bij Fort Frederik gevonden te hebben doodgeschooten, en men zegt dat het volk van Thomas Ferreira verhaalt dat die Hottentot alhier met brieven voor ons van de Kaap was aangekoomen en door Ferreira vermoord ; dat de Veldcornet Nieukerk, Hendrik Rensburg, die de schoot hoorde, met een discours in huis had gehouden tot dat de moord volbragt was.

No. 4.

Volk van het Commando van Botha rapporteert dat een Hottentot te paard met brieven voor de ondergeteekenden van de Kaap in de Langekloof was aangekoomen, en aldaar zijn paard tegen een pakos had verwisseld. Deze is insgelijks vermist. Van dit geval, het geen misschien hetzelfde is met het voorgaande, zoude H. Rensburg eenige informatie kunnen geeven.

No. 5.

Windvogel klaagt, dat hij uit het Veld koomende en in het gras zittende, eenige Boeren van achter hem genadert waren ; dat hij toen opstaande, een hunner genaamd Gerrit Scheepers hem toegeroepen had, sta ! dat hij toen stil staande Scheepers op hem geschooten had, en een van hun volk hem een tweede schoot door den rug en arm gegeeven had ; voorts dat hij door Thomas Ferreira zeer mishandeld is.

No. 6.

Jan Bootsman en Andries met Witbooij van de Kaffers terugkoomende verklaaren, dat zij Thomas Ferreira met een wagen nabij deeze plaats ontmoet hadden, dat Ferreira en Jan Rens, Witbooij zijn assagaaij hadden doen overgeeven, vervolgens hem met geweld van de wagen hadden achteruit gevoerd en neergeslagen ; 's anderen dags is hij op dezelfde plaats gevonden gedood met twee assagaaij steeken en de keel afgesneeden ; hetgeen Jan Bootsman verhaalt gezien te hebben door Ferreira en Rens te zijn uitgevoerd.

No. 7.

Kleinbooij Michels, die zich met zijn vader Michel en Adam verhuurd had, om den Veldcornet Nieukerk te helpen koorn snijden, klaagt dat hij door Izaak Meijer met geweld was weggevoerd, dat zijn Vader zeer mishandeld was, en Adam doodgeschoten.

No. 8.

Willem Booij en Willem Meijer verklaaren dat zeekere Hottentot (Oursson genaamd) met vrouw en kind naar de Baaij komende, door een anderen Hottentot (genaamd Paul) met toestemming van Pieter van Rooijen was geschooten ; doch dat de schoot missende, hij met de kolf van 't geweer had neergeveld en den hals afgesneeden, vervolgens de Vrouw gekeeld en het kind levendig in stukken gesneeden had.

No. 9.

De Ondergeteekenden klaagen dat Martha, Huisvrouw van Pieter Ferreira, een kind (waarvan moeder is Kaatje Knecht) Aletta genaamd en tot ons Instituut behoorende, met geweld van ons heeft weggevoerd en door Stephen Ferreira naar de

Haagelkraal weggezonden, verzoekende ernstig dat dit kind aan haar moeder mooge worden terug gegeeven.

No. 10.

Willem Jantje klaagt dat hij op weg zijnde naar Graaff Reinet op ordre en met een pas voorzien van den heer Lijndon door het Commando van Karel Gerotz was overvallen, die een oude vrouw doodschooten en twee van zijne kinderen weggeroofd hebben. Hij verzoekt dat Karel Gerotz moge gelast worden deze twee gestoolen kinderen aan hem wederom te geeven.

No. 11.

Sanna Windvogel, vrouw van No. 5, klaagt dat zij zonder verhuurd te zijn, eenigen tijd gewerkt hebbende bij Salomon Ferreira, bij zijn vertrek van hier haar kind (genaamd Kerstina 't geen zij daar gelaaten had) had terug gevraagd, doch dat hij dat geweigerd en het met zich heeft weggevoerd, verzoekende dat S. Ferreira moge worden genoodzaakt haar kind haar terug te geeven.

Haar man teegen haar raad zich aan Salomon Ferreira verhuurd hebbende, heeft Ferreira hier over haar en haar kind zoodanig mishandeld, dat beide 2 en 3 maanden er van hebben ziek geleegen en er nauwelijks het leeven van hebben afgebragt.

Menigvuldige klachten over mishandelingen van minder aanbelang als het onthouden van verdienden loon, perssen tot dienstbaarheid, enz., zullen door de beleedigden zelve mondeling worden voorgedragen.

(Geteekend) J. T. van der Kemp,
Jas. Read.

Fort Frederik, *den* 6 *Meij* 1803.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuid Africa, Algoa Baaij, Fort Frederik, 31 *Meij* 1803.

Commissaris Generaal,—De tijd ontbreekt alles omstandig te melden, evenwel moet ik van het een en ander tot UEd. kennis brengen. Den 27sten deezer zijn wij van

de Sondags rivier waar wij met de Kaffer Chefs aan deeze zijde der Visrivier zig bevindende, gehandeld hebben, geretourneerd. Deeze menschen waren boven verbeelding bevreesd ; zij zeggen in oorlog met Gaika te zijn, en dat zulks alleen het over de Vis rivier terug trekken vertraagd. Na alles te hebben overwogen, hebben wij vermeend de oorlog niet te moeten beginnen, maar vooraf Gaika te onderhouden en UEd. kennis van alles te geven.

Wij hebben dan verondersteld dat het verlaten der Colonie door hen (schoon ik het niet gelove) spoedig plaats zal grijpen, en ter bevestiging van rust presenten uitgewisseld.

Zij hebben op alles wat hen overtuigend voorkwam beloofd geene vijandelijkheeden te pleegen, en de Kaffers die de ingezeetenen mogten berooven of ontrusten niet alleen met de dood te straffen, maar de zulke hun geheel geslagt uitteroeijen.

Den dag dat wij aan de Sondags rivier zoude komen kwam even te vooren Van Jaarsveld, die ik na Rensburg en Buis gezonden had, met vier Graaff-Reijnetters bij ons, mij berichtende dat wij op een half uur afstands Rensburg met 108 man aantreffen zouden, die de Gouverneur te gemoet kwaamen.

Dat koning Gaika de Gouverneur wenschte te zien, en ten dien einde zig op een door mij te bestemmen tijd met Buis aan de Drift op de Vis rivier zoude laten vinden.

Wij vervorderde onze weg, en weldra ontmoeten wij Rensburg met zijn volk, die ons met salvos ontfing, en zijn vreugde betuigde Hollands gezag terug te zien. Hij gaf mij kennis met al de menschen, vee, enz., de Tarka op mijn komst verlaten te hebben, dat zij de vrouwen en kinderen en vee onder behoorlijke bedekking aan de voet der Sneeuwbergen hadden gebragt, en mij met de 108 man zoude verzellen en voorts doen het geen ik nuttig en noodig zoude achten. Hij voegde zijn leger bij het onze.

Wijders toonde hij mij een brief door Buis namens koning Gaika aan hem geschreven, zijn hulp tegens de Kaffers aan deze zijde der Vis rivier inroepende, waarop hij zoude geantwoord hebben niets zonder de beveelen van het Gouvernement te willen doen.

Overmorgen is het voorneemen weeder van hier op te

breeken en na Gaika te gaan, en daarna de reis te vervorderen. Buis zal ik trachten minzaam voor altoos uit het Kafferland te krijgen.

Men heeft geen denkbeeld in wat staat dit land door regeeringloosheid, ongevoeligheid der menschen, en zeedeloosheid gebragt is (zeedeloosheid betekend hier iets anders als te Parijs of Amsterdam doen zoude). Zij pretendeeren alle hun ongeluk te voelen, en na een bestier dat kragtig en billijk is te verlangen. Ik wensch dat zij het dragen zullen kunnen.

Ons journal word zo lang dat ik denk dat het nooijt zal gelezen worden.

Het gedrag van de bezetting van Fort Frederik is boven alle lof.

Den 27sten deezer des ogtends is het schip de *Verwagting* uit de Baaij na Batavia vertrokken. De loots is gisteren met retourneerende wagens na de Kaap terug gekeerd, hij zal brenger van eene particuliere brief bijna van de inhoud als deeze zijn. Bij zijn afreise was ik nog niet geresolveerd deeze per expresse, zijnde een van de jonge manschappen die de Commandant Linde verzelde, te expedieeren.

Mijne reisgenoten zijn wel en welvaarende. De zoogenaamde rustdagen, zit ik en mijn aide-de-camp aan de schrijftafel, of spreeken menschen even assidu als het in het kasteel met UEd. en den Secretaris is. Ik zal dus geen verschoning behoeven te vragen aan die geenen aan wien ik niet schrijve.

Met de Hoogste Consideratie en Eerbied heb ik de eer mij te tekenen.

(Geteekend) J. W. Janssens.

P.S.—Noodig geweest zijnde een Suplement bij de Instructie voor de commandeerende officier in de Algoa Baaij den 26 Maart l.l. gegeven te voegen, heb ik de eer een afschrift er van hier nevens te voegen, met sollicitatie naar lectuur van te hebben genomen dezelve aan het Militair Bureau te willen uitreiken, om bij de archiven geplaatst te worden, en ter kennis van de Commandant der Troupes te komen.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuid Africa, Algoa Baaij, Fort Frederik, *den* 31 *Meij* 1803.

Commissaris Generaal,—Mijne laatste uit deeze Baaij, dato 12 deezer, zal UEd. eenigzints met de staat der zaaken bekend gemaakt hebben, als meede met de persoon van Thomas Ignatius Ferreira, de oude, en zijn huisgezin. Zeederd heb ik nog een reeks van groote en kleinere wandaaden van dien burger vernoomen, maar hij is hier omringd van aanverwanten. De getuigenissen moet men tegens hem voor het meerder gedeelte door Hottentotten en Kaffers bekomen en zijn dus niet wel te brengen tot een staat dat hij met succes aan de Justitie konde worden overgegeven ; en geschiede het, en zulk een monster triompheerde door gebrek aan in rechte voldoende beweisen, dan zat voor altoos de misdaad op den troon.

Ik heb dan kragtens mijne instructie en op advies van den heer Dirk van Reenen de Commandanten Botha en Linde eene mesure van Hooge Politie tegens hem en de befaamde Rens moeten neemen. Ik heb de eer afschriften deezer besluiten hier bij te voegen, refereerende mij kortheids halven aan den inhoud ; en hoop dat hier in niet tegens UEd. intentie of verlangens zal gehandeld zijn. Het is niet het gevolg van levendige impressie die ik op het eerst hooren van gruweldaden ontwaarde, maar het resultaat van koele en angstvallige overwegingen. Ik bemin orde en haat willekeur, maar ik meende niet regter te kunnen en te mogen zijn.

De tijd ontbreekt mij alle de noodige kennisgeevingen te doen, en bidde doet zulks voor mij ; ik heb er evenwel de Landdrosten van Zwellendam en Stellenbosch officieel van verwittigt.

Met de hoogste consideratie en eerbied heb ik de eer mij gehoorzaamst te onderschrijven,

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuijd Africa, Graaff Reijnet, *den* 6 *Julij* 1803.

Commissaris Generaal!—In mijne missive uit de Algoa Baaij, dato 31 Mei l.l., had ik de eer eenig verslag van de

onderhandelingen met de Kaffers te geven. Deeze zijn voortgezet, en het is mij best voor gekoomen deeze zoo belangrijke zaak afzonderlijk te behandelen; bij mijn retour zal ik trachten UWE met alles zoo nauwkeurig mogelijk bekend te maken.

Om het goede te doen, en het kwade te voorkomen, is alhier in de gesteldheid van het land zoo gemakkelijk niet, als men zig wel zoude kunnen voorstellen.

De Kaffers aan de overzijde der Visrivier hebben raadslieden, en misschien die aan deeze zijde meede. Het grootste onheil dat dit land konde overkoomen zoude een nieuwe inval der Kaffers zijn, alvoorens men gereed was dezelve te weerstaan, en te verdrijven.

Uit de volgende stukken zal UEd. kunnen opmaaken wat ik gedaan hebbe, om zo mogelijk de Colonie van dienst te zijn, en daar de ingezeetenen ten mijne opzichte zig wel voordoen en alle beloven meede te werken, blijft mij nog eenige hoop op goede réussite over.

De stukken zijn de volgende:

St. A. Instructie waarop ik de heere Dirk van Reenen en Capiteinen Paravicini de Capello en Alberti chargeerde de onderhandeling te dirigeeren, dato 18 Maij 1803.

Schoon ik op het terrain was, kwaam mij het benoemen van andere tot onderhandele, het geschikst voor. Dit tot geen resultaat brengende, wilde ik beproeven of enkeld Colonisten hierin meer zoude slagen, en ik gaf dezelve instructie aan de heer van Reenen en Commandanten Botha en Linde, welke verlangde op nieuw te beproeven of niets te sluijten was.

St. B. Het Rapport van het verrichten van die Heeren, dato 25 Maij 1803.

St. C. Verhandelde met de zeer intelligente, schoone, en interressante Kaffer Chef Gaika, in dato 24 Junij 1803.

St. D. Afschrift van eene missive aan den Major Von Gilten, om door de Capitein Alberti de onderhandelinge met de Kaffers binnen de Colonie te continueeren, dato 6 Julij 1803.

Door dit gezamentlijk, mijn waarde Commissaris Generaal, hoop ik de zaaken in die staat te brengen, en te houden, dat

UEd. zult kunnen beslissen wat verder in deeze tot het heil der Volkplanting zal moeten worden gedaan.

Met de hoogste consideratie en eerbied heb ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. JANSSENS.

P.S. Daar de gemeenschap met Kaffers zoo menig maal aanleidingen tot strooperijen en groote rampen heeft gegeven, en zig met veel gevoeligheid verzogten en insteerde dat de geroofde kinderen weeder aan derzelver ouders of aanverwandten mogten terug gegeven worden, heeft mij genooddrongen, in alle haast, zoo als het opstel er de kenmerken van dragt, het Besluit te neemen, dato 1 Junij l.l., waarvan een afschrift onder St. E hiernevens gaat.

(Geteekend) J. W. JANSSENS.

Brief van den GOUVERNEUR J. W. JANSSENS *aan den* COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST.

ZUIJD AFRICA, GRAAFF REINET, 6 *Julij* 1803.

COMMISSARIS GENERAAL !—Onder de zonderlinge menschen die zig in deze districten vergaderd hebben zijn Hendrik Janse van Rensburg en Coenraad du Buis wel de marquanste ; de eerste gelove ik dat oprecht voortaan tot geluk van het land wil mede werken ; hij heeft verstand en veel ambitie, dit is dus een man waarmede iets te beginnen en te waagen is.

De andere komt mij voor mede verstand, en vrij veel verstand te hebben, maar gevaarlijk en in niets te betrouwen te zijn. Zijn verblijf in het Kafferland is een gedurige aaneenschakeling van intrigues geweest, en sommige meenen dat hij de Colonie aldaar heeft van nut geweest. Mij komt het tegenovergestelde als zeker voor. Hij heeft veel invloed op Gaika, maar is door alle Kaffers binnen de Volkplanting gehaat en mede door de Capiteinen die onder Gaika behooren, en ik vrees dat Gaika dit interessaanste kind van de natuur door zijne raadgevingen thans in een gevaarlijke positie is gebragt.

In Barrow's tijd was Gaika open en sprak niets dan waarheid en gezond verstand, nu gezond verstand maar ver-

mengde het met vertellingen, vorderingen, en verdraaijngen die niets anders dan het gevolg van inblasinge waren.

Du Buis, die wel na konde gaan hoe men over hem dagt, scheen op de eerste verschijning in ons camp onder de flag van de Republiek bedeest. Op zijn gemak gezet zijnde, deed ik hem opentlijk een aanspraak. UHE. spreekt wel in eene vergadering van verlichte staatsmannen, mijne redenvoeringe behoort binnen de paalen van Africa's Woesteinen en gericht aan Boeren beperkt te blijven.

Hij gaf mij zijn verlangen te kennen in de Colonie terug te keeren, en wel om zig onder Zwellendam in de Lange Kloof te gaan nederzetten, en dit strookte juijst met mijne inzigten ; ik bevool hem ten sterkste aan met spoed Kafferland te verlaten, en om zig dan dog zonder verzuim Kaapwaards te begeven, om den Commissaris Generaal met de juiste staat der Kaffers bekend te maken vermits ZE daar veel belang aanhegte. Mijne inzigten waren hem ver van hier te krijgen, en na deze gelezen te hebben, zal UHE wel weete hoedanig de conversatie met hem in te richten, en het gewigt dat aan zijne gezegdens moet worden gehegt.

Het is geloove ik best dat dit schrijven geen publiciteijt bekoomt.

Heil en Eerbied.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuijd Africa, Graaff Reijnet, 6 *Julij* 1803.

Commissaris Generaal !—De zaak der Hottentotten is voor het bestier van dit land aller belangrijkst. Zijn zij wel behandeld en dus in onze belangens, zijn de Kaffers zeer wel tot reden te brengen, maar zijn zij in opstand, word de Colonie onmisbaar verwoest. Niets moet onbeproefd worden gelaten om die onder de Kaffers zig onthouden weder in de Colonie te brengen, en zonder het Institut van Van der Kemp zie ik er bijna geen mogelijkheid toe.

Ik heb dus moeten besluiten aan dien Leeraar met zijn Hottentotten een verblijf aan te wijzen, en het schijnt mij toe

dat dit veel eer tot veiligheid der colonisten als voor dezelve gevaarlijk konde en zal zijn.

Ik hebbe de eer hiernevens een afschrift te voegen van de wijze waarop ik hem de concessie van een stuk grond gedaan hebbe, als mede van het bekome antwoord.

Heil en Eerbied !

(Geteekend) J. W. Janssens.

[Bijlage No. 1.]

Zuijd Africa, Algoa Baaij, Fort Frederik, 31 *Meij* 1803.

J. W. Janssens, *Gouverneur en Generaal van de Kaap de Goede Hoop en den ressort van dien, aan den heer* J. T. van der Kemp, *Hoofd van het Institut tot bekeering en onderwijs der Hottentotten thans in de Algoa Baaij.*

Mijn Heer!—De Commissaris Generaal Mr. J. A. de Mist van weegens de Hoogste Magt der Republiek zig in Zuijd Africa bevindende ter reorganiseering van de Colonie en ter concipeering van wetten voor dezelve, zal het aan zijn Ed. verblijven om definitif te bepalen op welken voet en onder welke avantages en verplichtingen de verschillende zendingen ter bekeering en onderwijs der Heidenen in deze Volkplanting wezen zullen kunnen. Een zaak kan ik te voren verzekeren, dat de naturellen in Z. E. een zoo oprechte als magtige beschermer vinden zullen.

De situatie waarin UE. zig met de Hottentotten by U school zijnde bevind kan niet langer op deze onwisse voet blijven als het thans is. Zonder werk, en dus zonder voortbrengselen van de grond, kunnen de menschen niet leven, en om hieraan een einde te maken, en zoo veel in mij is aan uw verzoek te voldoen, sta ik toe dat uw Etablissement zig gaat nederzetten op die plaats die gisteren op mijn authorisatie is uitgezogt door den heer Dirk van Reenen, Commandanten Botha en Van Rooijen, den heer Gerhardus Oosthuizen, en namens U den heer J. Read, en gelegen aan de Roode Pan bij een fontein tusschen de recognitie plaatsen van Thomas Ignatius Ferreira, de oude, en die van Jufvrouw de Weduwe Scheepers. Volgens uw verlangen, kan het de naam van Bethelsdorp aannemen.

Volgens het geene men mij bericht is deze plaats zeer

geschikt tot onderhouding van vee, ter graan bouwing, en ter aanlegging van tuijnen. Ik heb geen speciale kaart van dit district, en ben ver van de archiven en registers der Colonie, dus de concessie natuurlijk onder voorwaarde is dat hierover niemands duidelijk en welbeweesen kunnende worden recht gekrenkt zij. En UE. zig omtrend de nabuurige plaatsen zult behooren te gedragen na de tot heden toe in kragt zijnde wetten, zoo als de buuren het eveneens ten uwen opzigten zullen moeten doen.

De formaliteiten die ter uitgeving van een stuk lands in leening vereischt worden zullen nader moeten plaats grijpen, als ik in de Hoofdplaats zal terug gekeerd zijn.

De bepaling der limiten van Bethelsdorp zal ik opdragen aan de commandeerende officier in de Algoa Baaij, benevens de veldcornet van dit district, waarbij UE. dan iemand kund laten assisteren.

Het volgende wilde ik provisioneel tot algemeene regul doen strekken :

Het Institut van Bethelsdorp staat onder de bescherming van de commandeerende officier van het Fort Frederik.

Het Institut kent geen ander gezag of politicquen invloed als die van het Bataafsch Gouvernement, en moet zulks aan de Hottentotten kennelijk maken en leeren.

In het Institut werden geen aangenomen die een wettig engagement hebben waardoor zij zig de verpligting hebben opgelegd bij ingezetenen te dienen, maar ter contrarie begunstigt het vrijwillig gaan dienen bij de ingezetenen, en kan voor dezelve de schriftelijke conditie maken in de geest van de provisioneele voorschriften die de Commissaris Generaal en de Gouverneur ten behalven en ter bescherming van de Hottentotten hebben gegeven, en welke door de Gouverneur ter kennis van den heer Van der Kemp zijn gebragt.

Bij ontstane verschillen tusschen de ingezetenen en Hottentotten, die niet in der minne kunnen geschikt worden door de missionarissen, werd er aan de commanderende officier van Fort Frederik kennis gegeven, die de Veldcornet en partijen zal hooren, en tot dat de civiele authoriteiten zullen zijn ingesteld provisioneele uitspraak zal doen.

De heer Van der Kemp zal gelieven zoo veel hem doenlijk is een Naamlijst aan den commandeerende officier van Fort

Frederik uittereijken van alle de Hottentotten, vrouwen en kinderen tot het Institut behoorende, en wanneer het Institut eens op Bethelsdorp zal zijn geëtabliseerd zal het minder moeijelijk zijn dan thans zulks bij de drie maanden te herhalen, met aanduiding der nieuw aangekomene of afgegaane.

Het verlangen van het Gouvernement is dat het aantal Hottentotten op een en dezelve plaats niet overmate groot werde, en bij sterke aanwas verkiest het andere plaatsen aan te wijzen; maar vindt het verkieslijkst dat vele bij de ingezetenen zijn.

Geene Hottentotten mogen vuurwapens hebben. De heer Van der Kemp kan vuurwapens hebben even als andere ingezetenen, en Hottentotten bezigende ter jagt, of anderzins, dezelve met een permissie billet voorzien.

In het Institut moet altoos maar eene geringe voorraad van kruit zijn; de commandeerende officier van Fort Frederik is geauthoriseerd, op behoorlijke aanvraag en tegens betaling volgens de Reglementen, kleine quantiteiten aan den heer Van der Kemp te verstrekken.

Hottentotten van onder de Kaffers of van de zwervende, als anderzins, tot het Institut overkomende zullen de wapenen dadelijk moeten afgeven, en deze zullen worden gesteld in handen van den commanderende officier van Fort Frederik.

De heer Van der Kemp waakt met dubbelde zorge dat de Hottentotten geen gegronde reden van klagten aan de ingezetenen geven.

Het Institut werkt als andere brave ingezetenen mede tot bevordering van order, rust, veiligheid, en algemeene bescherming.

Het Institut de avantage genietende van de bijzondere bescherming van den commanderende officier van Fort Frederik te hebben, zal wederkeerig aan de Bezetting zoo nuttig mogelijk trachten te zijn.

Geene dienst vergd nog verlangd het Land van Hottentotten als vrijwilligen onder goede behandeling en billijke belooning.

De heer Van der Kemp gebruikt zijn invloed die hij mogt hebben om Hottentotten niet tot het Institut be-

hoorende, zoo als Stuurman en de zijne, tot rust, ordre, en gehoorzaamheid te houden en te brengen.

De Gouverneur dit bovenstaande provisioneel genoegzaam hopende te zijn om de zaaken buijten verwarring te houden, wenscht de heer Van der Kemp en zijn Institut 's Hemels beste zegeningen, en hoopt dat zijne pogingen tot welzijn der Naturellen, der Colonie, en der Republiek in het generaal gedagen mogen, en noodigd den heer Van der Kemp een continueele correspondentie met hem te houden, en teekend zig met consideratie

(Geteekend) J. W. Janssens.

[Bijlage No. 2.]

J. T. van der Kemp *aan den* heer Gouverneur van de Kaap de Goede Hoop *en* Generaal en Chef, J. W. Janssens.

Gouverneur!—UHE zeer vereerende missive, waarbij ons de plaats met UHE goedvinden Bethelsdorp genaamd, tot een verblijf voor het Zendelings Institut in dit district word verleend, en voorts inhoudende de verzogte authorizatie om het gemelde Institut onder de daarbij gevoegde bepalingen werkelijk in hand te brengen, ontving ik op heden uit handen van UHE aide-de-camp den Capitein Paravicini de Capelli, met alle gevoelens van dankerkentenis en verpligting in naam van het Zendelings Genootschap, van hetwelke het Institut (voor zoo veel het inwendig huishoudelijk bestuur aangaat) voortaan afhangen zal.

Daar het UHE uitdruklijke begeerte is dat het meer onmiddelijk opzicht over hetzelve aan mij personeel zal zijn aanbetrouwd, en het om die reden UHE behaagd heeft de gemelde autorisatie op mij in't bijzonder te doen luiden, kan ik niet voorbij gaan daarop aan te merken dat ik, behoudens den aart onzer Zendelings Inrichting, geen andere meerderheid van gezag over mijne medezendelingen aanvaarden kan dan welke alleen uit eene meerdere ouderdom (ancieniteit) zoude gevoeglijk kunnen worden afgeleid, en welke met den invloed waarmede mijne medebroeders mij tot hiertoe in het inwendig bestuur van het Institut behulpzaam geweest zijn bestaanbaar is, en die ik niet vermoeden kan met het oogmerk der authorisatie strijdig te zijn. Om deze reden zoude het mij

aangenamer zijn slegts als *oudsten zendeling* dan als *Hoofd* van het Institut te mogen aangemerkt worden.

Wij zullen het onze plicht maken de door UHE voorgeschreven bepalingen nauwkeurig in acht te nemen, en gelijk wij in het bijzonder het burgerlijk oppergezag der Bataafsche Republiek met alle volvaardigheid erkennen, hoopen wij zoo door het in acht nemen der aan dezelve verschuldige gehoorzaamheid als onze medewerking tot den bloeij der Hottentotsch Natie, en der Colonie in't algemeen, in den ons voorgeschreven kring, aan den dag te leggen hoe zeer ons derzelver voorspoed en welvaart ter harten gaat als het kragtigste middel om den nadeeligen indruk welke kwalijk gezinde ingezetenen tegen ons en ons werk trachten te verwekken, af te keeren, of uit te wisschen.

De vrijheid welke UHE mij toestaat om over zaaken tot het Institut betrekking hebbende met UHE te mogen correspondeeren mij tot een bijzonder eere rekenende, en wenschende dat UHE bij eene gelukkige regeering lang ooggetuig zijn mogt van den zegen welke UHE ons toebidt, en met welken wij eene uitnemend groote hoop hebben dat God onze onwaardige pogingen genadig zal gelieven te bekroonen, heb ik de eer van ons en ons Institut in UHE bescherming aan te bevelen, en met allen verschuldigen eerbied mij te ondertekenen.

(Geteekend) J. T. van der Kemp.

Fort Frederik, *den* 31 *Maij* 1803.

Brief van den Gouveneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuijd Africa, Graaff Reijnet, *den* 7 *Julij* 1803.

Commissaris Generaal!—Wij wierden alhier met de gewone kruit verbrandende eerbeweisingen ontvangen. Drie Heemraden waren ons te gemoed gekomen, de Commandant Gerotz, en de meeste ingezetenen, zoo mans als vrouwen, ontvingen ons voor de Drostdij. Indien het dorp niet door de gevolgen van revolutionaire bewegingen en desordres zeer veel had geleden zoude het nog al toegevallen zijn, maar alles is in een deerlijke vervallen staat, en den oord daar het inlegd

zonderling onvrugtbaar, slegts de kleine vlakte die met water uit de Zondags rivier kan worden besproeijd is daardoor goede tuijn, koren, en wijngaard grond.

De verdeeldheden, de gewoonte van niets te eerbiedigen, de lust tot wraak, de geest van 1792, de zonderlinge denkbeelden van vrijheid, de waanbegrippen omtrent recht en wetten, hebben deze wijnig godsdienst hebbende menschen, en die onophoudelijk van hemelsche en aardsche Goden, Christen bloed, arme zielen, en heidenen, spreken, in een voor henzelven en de Regeering zonderlinge en rampzalige staat gebragt, dat het mij voorkomt moeijelijk zoo niet onmogelijk te wezen hier maatschappelijke order, en als gevolg rust, vrede, en voorspoed daar te stellen.

Het vertrappen der wetten is zoodanig een gewoonte, schoon zij onophoudelijk van de wensch na goede wetten en strenge handhaving spreken, dat een ieder bijna zijne bijzondere begrippen in alles volgd, en zeer verwonderd scheinen als hen de grootste verkragtingen van wetten onder het oog gebragt worden.

Bij de door U afgekondigde amnestie zijn misdaden, opstanden, en fauten, die derzelver oorzaak in burger geschillen en politique opinien worden, uitgewist; geeve God dat de ingezetenen zig onderling mede vergeven wilden, maar hier is het ver van daan. Duizende, duizende weinig beduidende klagten komen mij dagelijks voor, en een ieder wil dat men zijne bijzondere vijanden aan zijn wraak opoffere, en juist die de grootste vergifnis hebben noodig gehad schreuwen het sterkste. Ik spreek onophoudelijk liefde en vreede, maar ik spreek in de woestijnen.

Men heeft hier een ongelukkig gebruik: ieder die iets tegen een ander, hetzij regeering, of particulier heeft, loopt de menschen van zijn cabaal rond, en beedeld verklaringen. Van ieder gesprek dat zij hoore, en dat hen zeer, of in het geheel niet, bevald, worden verklaringen van genomen. Ieder boer heeft een pacquet met zulke nietje papiere, die de haat en de vervolging vereuwigen. Honderde huizen hebben wij verbrand gevonden, waarom is er niet een vlamme geweest die alle de papieren verbrand heeft? Een van de grootste revolutionaire en die zig in verscheidene zaken heeft doen kennen, zeide mij dat hij namens de Burgerij kwam, en verzogt het sterk in

teugel brengen der heidenen, enz., enz. Ik was zeer bedaard, en zeide hem UHE. en mijne gevoelens. Hij verlangde, zoo het mij voorkwam, vele menschen en vooral die posten hadden gehad aanteklagen. Hem in de reden vallende zeide ik dat alles wat betrekking op de burger geschillen had door UHE. was uitgewist, en ik gewis nog de magt nog de lust had daarop terug te komen. Met een zekere toon vroeg hij of het crimineel mede uitgewist was ? waarop geobserveerd wierd dat niets crimineelder als rebellie en aanranding van wettig gezag was, en zoo dit niet ware uijtgewist, het getal der gestraafd moetende worden na gelang der bevolking verbazend groot zoude zijn ; en zoo hij te klagen had, het bij de rechter moest wezen over zulke zaken als ten alle tijde en onder alle regeringen strafbaar waren. Voor dat hij vertrok deed hij mij de eer aan te zeggen dat hij mijne gezegdens accepteerde en mede te vreden wilde zijn.

Op gisteren wierden de Heemraden genoodigd te vergaderen, en ik presenteerde mij bij hun alweder een aanspraak doende ; en de punten op het geschrift Lit. A hier nevens gevoegd aan derzelver onderzoek en rapport doening en uitvoering overgevende, na afloop der lange vergadering onthaalde wij dezelve op het middagmaal.

Met eenig ongenoegen ontdekte ik dat zig hier een menigte vagabonden, Engelsche deserteurs als andere, in het district tegens de duidelijke placaaten ophouden en schuilplaats vinden ; van de Hollandsche deserteurs heb ik reeds in een andere missive mentie gemaakt ; hetgeen mij noodzakelijk heeft doen voorkomen het nemen van het besluijt onder Lit. B hierbij gevoegd.

De Veld Commandant Gerotz, een oude Duitscher die nog al actief schijnt, deed mij bericht van eene gevangene die hier op zijn order zat, en die presumtivelijk een moord gedaan heeft, de vermoorde en bestolene is mede denkelijk een Engelschman ; de moord heeft hij niet beleden, maar wel desertie en diefstal. Ik heb order gegeven hem na de Kaapstad optezenden met alle noodige bescheiden, en aan de justitie over te geven.

Twee leden der Kerkenraad verzogten mij Gods huis te willen gaan zien, hetgeen door Engelsche en Hottentotten verwoest was. Dit deed ik, en verscheide menschen bevonden

zig in dezelve. Al wat er aan te zien was bestond in de kenmerken dat het gebouw ter logeering van soldaten, zoo Engelschen als Hottentotten, en paarde stallen was gebezigd geworden, en dus in die staat was als alle soortgelijke gebouwen tot soortgelijke eijndens gediend hebbende. Zommige wilden het als godtergende heilig-schendenis doen voorkomen, en vermeende dat er straffe en goeddoening van kosten wezen moest. Alweder een redevoering waarin gebragt wierd dat duizend kerken die duizend maal pragtiger waren in Europa hetzelve lot hadden ondergaan. Zij schenen voldaan, en de kerk het eigendom der gemeente zijnde, consulteerde zij mij over de herstelling. Mijn antwoord was dat zij er volkomen meester van waren, maar gaf in overweging wijl zij tegenwoordig geen leeraar hadde, er nog eenige maanden mede te wagten, en dit zal denkelijk geschieden. Een waardig predicant was hier noodig, het is te hoope dat hij het er houde zal kunnen.

De Commandanten Johannes van der Walt en Hendrik Janse van Rensburg zijn of waren gezworen vijanden. Ieder heeft een kist met verklaringen. Ik heb hen bevredigd, de hand van vriendschap doen geven, en wensch dat het oprecht mag zijn.

Heden komen alle de Commandanten van het district bij mij, en zal op hoop dat het aan de rust en welvaart bevorderlijk zijn zal, de gewone leer verkondigen, en de bijeenkomst met een middag maal besluiten.

Geene bevoegdheid hebbende, en niet, zoo ik dezelve had, wetende wat in de plaats te stellen; zal het intermediair bestuur, zoo als het is, gecontinueerd worden; de leden hebben mij beloofd alle eensgezind in de geest van het gouvernement te zullen werken.

Bij het organiseeren van het platte land zal de keus der eerste magistraats persoon bezwaarlijk zijn; het is niet gemakkelijk in deze oorde drost te wezen, en bij ieder zal voor de eerste tijden, vrees ik, een detachement Troupes noodig zijn.

Hoe veel kwaad de menschen hier ook gedaan moge hebben, zal er dog een zekere kwijtschelding van agterstallige recognitie en laste behooren plaats te vinden, en zijn wij

ver af van een extra heffing te zullen kunnen dragen, ten minste de verre meerderheid, ja bijna de totaliteit.

De bevolking van dit dorp bestaat uit alderhande soort van vreemdelingen en maar weinige geboren Africaanen. Op de meeste plaatsen daar wij geweest zijn scheenen de ingezetenen vrij wel met de inrigten van het Gouvernement te vreden. Alhier zeggen zij het contrarie niet, maar het komt mij voor dat zij andere verwagting hadden, en dat zij hadden gehoopt dat de Hottentotten aan hunne ongenade zouden zijn overgegeven geworden.

Met U, mijn waarde Commissaris Generaal, denk ik hard op, en schrijve zonder eenige agterhoudenheid over de zaaken zoo als zij mij voorkomen, en moet dus verzoeken niet dan met omzigtigheid er gebruijk van te maken. Het doet mij leed geen jongere berichten van de Kaapstad te hebben als die van 30 April l.l. Wij zijn zeer nieuwsgierig.

Heil en Eerbied.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Bijlage A.

In Vergadering gehouden op den 6 Julij 1803 door Heemraden dezer Colonie welke de Gouverneur Generaal en Chef van deze Volkplanting, J. W. Janssens, bijwoonde, deed zijn Hoog Edele in het kort een verhaal van de droevige rampen die het District drukken, zoo door vertrapping der wetten aan de eene als door het slegte handhaven derzelve aan de andere zijde, nodigende de leden dier vergadering al het hunne te willen bij brengen tot de herstelling van Rust, Ordre, en Voorspoed.

Zijn Hoog Edele ging vervolgens over om de navolgende poincten aan de opinie van den Raad voor te leggen, namentlijk :

1. Bragt de Gouverneur ter kennisse de onderhandeling van vreede met de Caffers, zoo aan deze zijde der Visch-Rivier als met den Chef Gaika gehad, benevens de genomene maatregulen om deze negotiatien door den Commandant van de Algoa Baaij en den Capiteijn Alberti bij hun retour aldaar dadelijk te hervatten, en aan den gang te houden ; noodigende

de inwoonders van dit District omme daar toe alle hulp bij te willen brengen om zulks gemakkelijk te maaken.

2. Indien ongelukkiger wijze de ingezeetenen weder door Caffers, Hottentotten, of Bosjesmans, van vee als anderzints werden ontroofd, en zulks dan bij het beschermen van hetzelve gelegenheid tot gevegten gaf, zoo is des Gouverneurs serieuse meening dat men dan het dooden derzelver zoo veel mogelijk vermijde; en te tragten gevangene te bekoomen, ten einde het Gouvernement in staat te stellen om na te spooren aan welke oorzaaken deze ongelukken zijn toe te schrijven. Voor al word strengelijk verbooden om vrouwen en kinderen om het leven te brengen; en, indien het gebeurde dat er onlusten met Caffers ofte invallen van dezelven geschiede, moet zulks dadelijk aan den Major in de Algoa Baaij worden ter kennisse gebragt.

3. Aan den Raad werd opgelegd en voorgelezen een besluit door den Gouverneur genoomen betrekkelijk het in dienst neemen van Caffers; mitsgaders van een brief dato de 10 April j.l. aan de Landdrost te Zwellendam geschreven, nopens de behandeling der Hottentotten, met verzoek om de eerste mede ter kennisse van alle de Commandanten en Veld Cornets te brengen.

4. De Raad genoodigt, omme zoodra mogelijk is aan het besluit van den 6den Julij publicitcijt ter kennisse van het publijck te brengen, en de uitvoering te doen stand grijpen.

5. De Raad wierd door den Gouverneur verzogt om eene nauwkeurige lijst van alle vreemdelingen te formeeren mitsgaders hunne omstandigheden, enz., enz., en dezelve aan zijne Edelheid ten spoedigsten te doen toekoomen.

6. De wet tegens het herbergen, voeden, ophouden, enz., van Deserteurs ten sterksten aan de attentie van de vergadering aanbevoolen werdende, ter deezer geleegenheid, door zijne Hoog Edele aan de Heeren voorgelegd, welke bittere gevolgen de zoo strafbaare overtreeding derzelve voor de Colonie en de ingezeetenen konde, en eindelijk moest hebben.

7. Sprak zijn Edelheid tegens de vergadering over de daad van eene zekere Christiaan Hynman betrekkelijk het bij zig houden van deserteurs.

8. Den Raad genoodigd om den hier gedetineerde J. Robbertsz, welke presumtivelijk eene moord heeft gepleegd,

onder verzekerde bewaring na Caapstad op te laten brengen en aan de Justitie overgeven, met de omtrent zijne zaak bekomene informatien.

9. Zijn Hoog Edele stelde bij nadere deliberatie aan de vergadering voor (en om daar van aan Zijn Hoog Edele rapport te doen) of het houden van Vee Markten op onderscheidene tijden en plaatsen, mitsgaders het aanbrengen van Negotie voor de Colonisten niet gemakkelijk en profitabel zou te maken zijn, ofte welke middelen de Raad zoude oordeelen het geschikste te zijn deze taak op eene betere voet te brengen.

10. Aan de Raad bij forma van discours gezegd dat bij de nieuwe instelling der Regeering, de ingezetenen om te trouwen denklijk niet meer na Caapstad zouden behoeven op te komen.

11. De vergadering genoodigd omme naauwkeurig ter kennisse van den Gouverneur te brengen het getal der leeningsplaatsen, de ligging derzelve en der bewoners, benevens op welk wijze uitgegeven, ten einde de verdeeling der bailluwschappen op eene geregelde wijze te kunnen daarstellen.

12. Ook door den Raad te mogen weten hoe de ingezetenen staan met de afbetaling der recognitie gelden, en welke de oorzaken der veragtering zijn.

13. De vergadering werd ook verzogt te willen nasporen en naauwkeurig opgeven welke plaatsen door aanvallen van Caffers of Hottentotten zijn verwoest, en welke, na van de inwoonders verlaten te zijn, zijn vernield of verbrand geworden.

14. Eene juiste staat en berekening te maken van het geroofde en verloren vee. Hiertoe gaf de Gouverneur aan de Heemraden eenige papieren van deze natuur, door Zijn Hoog Ed. gedurende zijne reize ontvangen en aan hem ter hand gesteld, over.

15. Hoe of de staat der Coloniale Cassa was, en of uit dezelve ook betalingen van ambten als anderzints ware gedaan, hiervan eene juiste opgave aan Zijn Hoog Ed. ter hand te stellen, en welke vorderingen de ambtenaren op deze cassa nog mogten hebben.

16. Of de vendutie gelden ook tot andere eijndens zijn geëmployeerd, en dat zoodra mogelijk persoonlijk door hem

die deze gelden heeft geadministreerd verantwoording moet gedaan worden daar en waar zulks behoord.

17. Door den Gouverneur wierd aan den Raad ten fine van berigt in handen gegeven een request door den landdrost Bresler gepresenteerd, verzockende Zijn Edelheid op het zelve voor zijn vertrek de gedagten der Heemraden te mogen weten.

18. Het tegenwoordig bestaande intermediare bestier van deze Colonie Graaff Reinet word door den Gouverneur gecontinueerd tot tijd en wijle de nieuwe instelling en wetten door den Commissaris Generaal zullen worden in werking gebragt, en de nieuwe uitvoerders derzelve zullen zijn in functien gesteld.

Bijlage B.

Zuijd Africa, Graaff Reinet, *den* 6 *Julij* 1803.

J. W. Janssens, *Gouverneur Generaal van Kaap de Goede Hoop en den Ressorte van dien,*

Overweegende dat de twisten en verdeeldheden die het district van Graaff Reinet, schier van deszelfs stichting af, hebben beroerd, wel de grootste oorzaken van alle de rampen zijn die dit land hebben gedrukt, en onder andere de heijlooze gevolgen hebben gehad dat de wetten er slegt, en soms in het geheel niet geëerbiedigd werden ;

Overweegende dat de algemeene kwijdschelding door den Commissaris Generaal van weegens het staatsbewind der Republiek, Mr. J. A. de Mist, afgekondigd, alleen ten doel heeft zoodanige misdaden en begaane fouten als bij uijtsluijting derzelver oorzaken gevonden hebben in burger geschillen, en geenzins het vertrappen en zondigen tegens de bestaande wetten die, onder welk Gouvernement het ook is, en in welke tijden (wil de maatschappij in stand blijven), behooren geëerbiedigd en agtervolgd te worden ;

Overweegende eindelijk dat aan het miskennen der billijke en voor dit land zoo nuttige wetten tegens het schuijlplaats geven aan onbekende persoonen is toe te schrijven dat zig in de Volkplanting in het algemeen, en meer bijzonder in het district van Graaff Reijnet, vele bij het Gouvernement onbekende persoonen, als deserteurs, vreemdelingen, en vagabonden bevinden ;

Zoo is het dat de Gouverneur en Generaal ten overvloede

de burgeren en ingezetenen wil gewaarschouwd hebben, niet uijt het oog te verliezen dat alle bestaane wetten, die niet door nieuwe behoorlijk afgekondigde vervangen zijn, en dus mede die tegens het schuijlplaats en hulp verleenen aan vagabonden, in volle kragt zijn ; en dat de Gouverneur en Generaal nog de genegenheid nog de magt heeft het zondigen tegens dezelve kwijd te schelden, als behoorende het onderzoek daarna en het toepassen der wet er op aan den Raad van Justitie, wiens vrije loop de Regeering niet stremmen mag ; en ten einde een paal en perk te stellen aan een groot kwaad, en eens te kunnen bepalen welke personen, al ofte niet, de inwoning in de Colonie, meer bijzonder in het district Graaff Reijnet, kan worden toegestaan.

Is beslooten

1. De Heemraden thans vergaderd te gelasten, zoo als bevolen word bij dezen, om aller nauwkeurigst te doen opnemen en onderzoeken welke personen zig in het district van Graaff Reijnet bevinden die niet behoorlijk voorzien zijn van schriftelijke permissie van inwoning door daartoe bevoegde Regenten, en ten eijnde deze opgaave nauwkeurig te hebben zal dezelve van ieder dier persoonen moeten inhouden :

(*a*) Derzelver doopnaam en toenaam,

(*b*) Geboorte land,

(*c*) Wanneer en op welke wijze zij in de Colonie van Kaap de Goede Hoop zijn aangekomen,

(*d*) Wat ter dier tijd derzelver beroep was, en in wiens dienst zij waren,

(*e*) Op welke wijze zij van dien dienst zijn afgeraakt,

(*f*) Wanneer zij in het district Graaff Reijnet zijn aangekomen,

(*g*) Bij wien zij al dien tijd gewoond hebben, en hoe lang bij ieder,

(*h*) Bij wien zij tegenswoordig zijn, en wat derzelver beroep, bedrijf, of bezigheid is,

(*i*) Hoe zij zig gedragen hebben gedurende hun verblijf bij die geene daar zij zig thans bevinden,

(*k*) Welke derzelver voornemens of verlangens voor het vervolg zijn.

2. De ingezetenen bij wien zig op dit oogenblik zulke persoonen bevinden zullen voor dezelve tot nader bevel moeten instaan, en zoo er deserteurs van de Bataafsche Republiek onder zijn mogten, of andere misdadigers tegens het moederland of deze Colonie, zullen dezelve op hunne persoonlijke verantwoordelijkheijd moeten zorgen dat dezelve onder behoorlijke bedekking (waartoe zij zig aan den Veldcornet onder wien zij behooren kunnen adresseren) worden overgebragt na de Algoa Baaij, en aldaar worden overgegeven aan den commandeerende officier van het Fort Frederik.

De opgave zal door middel der Veld Commandanten en Cornets geschieden aan de Heemraden, die dezelve zullen onderzoeken of zij in de behoorlijke en voorgeschreve ordre zijn, en daarna ten spoedigsten gezamentlijk doen toekomen aan den Gouverneur en Generaal in de Kaapstad, opgehelderd met zoodanige bescheijden als de gezegde Heemraden ter beter onderzicht der Regeering zullen nuttig en dienstig oordeelen.

En zal dit besluijt op de gebruijkelijke wijze ter kennisse van de burgeren en ingezetenen gebragt worden, van wiens goede neijging tot rust en ordre de Gouverneur verwagt dat zij zig beijveren zullen er prompt aan te voldoen.

De Heemraden van Graaff Reijnet worden met de executie dezes belast.

(Geteekend) J. W. JANSSENS.

Brief van den GOUVERNEUR J. W. JANSSENS *aan den* COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST.

ZUIJD AFRICA, GRAAFF REIJNET, *den* 7 *Julij* 1803.

COMMISSARIS GENERAAL!—Zeederd wij den 2 Junij l.l. de Algoa Baaij verlieten, hebben wij een groot eijnd wegs afgelegd. Om aan de Groote Visch rivier bij het Kookhuijs schuijns over de plaats daar de Baviaans rivier in de zelve vald, te komen, namen wij een groot detour, om het belangrijke van de colonie Zuure Velden, Kleijn Visch Rivier, Bruijntjes Hoogte, Boschbergen, enz. te bezien. Aan de voet van Boschberg komt mij de plaats geschikt voor om eene drostdije op te richten. Ik zal niet van fatigues of agrementen

spreeken, alleen dat het gezelschap eens op een dag vier en vijftig springbokken en andere grof wild schoot. Wij ontmoeten hier en daar Caffers die met derzelver vrouwen ons zeer vertrouwelijk kwamen bezoeken. Aan Groot Visch Rivier kwam du Buis en verscheide Caffers van Gaika bij ons, mede brengende drie deserteurs van het 9de Bataillon Jagers die Gaika den Gouverneur met verzoek van genadige behandeling toezond. Deze koning liet weten dat hij den Gouverneur wenschtte te zien, en daar zoo veel belang in stelde, zoo wel als zijne moeder, dat het hem veel meer waardig was dan alle presenten die hem aangeboden konden worden; maar dat hij in benauwde omstandigheden was, als zijnde door een menigte vijanden aangedaan, het geene hem belette na de Groot Visch rivier niet mogelijk zig te begeeven, maar dat hij den Gouverneur bad in zijn land te komen tot op die hoogte daar hij zig zonder gevaar vervoegen konde. Hiertoe werd besloten. Wij trokken de rivier over, en reijsden drie dagen tot aan de Kat rivier zonder dit land door een eenig mensch bewoond te vinden, maar zagen duijzende quachas en vongen een veule levendig. Bij een onzer campen vond een tijger goed aan de rivier niet ver van de drinkplaats te blijven leggen; een onzer burgers strafte hem met de dood, en het fraaije vel wierd mij aangeboden.

Aan Kat Rivier gekomen, vonden wij Gaika niet, dog kregen des anderen daags bericht van zijne naderingen, maar dat zijne moeder niet verder te voet gaan konde, en te zwaar was om de reijs te paard of op een os te doen. Wij zonden een karre ter afhaling van 's konings moeder, en daar hij gehoord had dat wij dragonders en een halvemaan blaazer bij ons hadden, verzogt hij of die hem mede te gemoet mogten komen, het geen geschiede. Kort genaderd zijnde, passeerde hij de nagt aan de overzijde der rivier, en des morgens gingen de Capiteijnen Paravicini en Alberti om hem aftehalen; hij was beschroomd, delibereerde met zijne capiteijns, sprong eijndelijk te paard, gaf door een gefluijt bevel aan de zijne en de geheele stoet, uijt circa honderd vijftig persoonen (waaronder eenige vrouwen) bestaande, tot den march, en kwamen bij ons aan. De Caffers zijn door elkanderen schoone menschen, en Gaika is verre de schoonste aller Caffers. Zijn moeder was bij hem, benevens twee zijner vrouwen; meer

had hij voor den togt niet noodig geacht, en de overigen te huijs gelaten ; deze dames waren omringd van andere.

De eerste conversatien waren wederzijdsche beleefdheden. Zeederd bij de onderhandelingen had zulks geen kwaad aanzien. Mijn tent rondsom opgehaald en omringd door de militaire en burger officieren, kwam Gaika met zijn chefs, die de ingezetenen heemraden noemen, omgeeven, aan de tent, zelve met moeder en vrouwen binnen, treedende zijn capiteijnen aan de ingang, en al zijn volk in een halve circul met de assagaaijen aan de voeten. Omtrent zijne intelligentie in de onderhandelingen, refereer ik mij aan de bijzonder daar over geschrevene missive. Des middags dineerde hij met zijne famille bij ons aan tafel, en schoon de meeste spijze en de wijze na de mond te brengen voor hem geheel nieuw waren, zag hij ons doen, en deed zonder verlegenheid even als wij, en van het geene hij smakelijk vond, reijkte hij van tijd tot tijd iets aan zijne capiteijnen die buijten zaten toe. Onze kleeding scheen hem bij uijtstekenheijd te bevallen ; des avonds kleeden wij hem als een Europeaan, en boven op dit alles met hoed met waarde lits pluijm, enz., hetgeen hem gelukkig maakte en zeer goed stond. Moeder en vrouwen bekwamen mede het eene en ander. Evenwel verscheen hij des anderen daags weder in zijn Caffer gewaad bij de onderhandelingen, ontfing de presenten die hij genereus met de zijne deelde, gaf den Gouverneur vier ossen, en bij zijne afreijze kwam hij te paard afscheijd nemen met de fraaije hoed vercierd. Ik zal trachten iets appart over de Caffers op te stellen ; wij hadden faciliteijten die Barrow niet had, en wij hebben een menigte Caffer woorden en denkbeelden opgeschreven, en over de regerende famille en gebruijken eenig licht bekomen.

Den 25sten Junij namen wij de terug reijze uijt Kafferland aan, en waren den 27sten weder binnen de Colonie, onze route na herwaards met een omweg langs en over de Sneeuwbergen nemende. Op onze weg ontmoeten wij vele menschen en vee zig weder nader bij hunne vorige woonplaatsen begevende, en arriveerden hier ter drostdij den 3den dezer. Schoon het des nagts vriesden ging het op de Sneeuwbergen beter als men ons voorspeld hadden, ook zeiden de bewoonders dat het eene voorbeeldelooze zagte winter is. De ingezetenen deden ons alomme alle die diensten en beleefdheden die in hun vermogen

waren. Het verblijf aldaar heeft dog niets aanlokkelijks, en in deze naakte oorden moeten de ingezetenen altoos gewapend gaan en op hunne hoede zijn om hun vee tegens de Boschjesmans te beschermen. Bij dezelvden inwoner die de drie deserteurs welke Gaika ons heeft overgegeven had opgehouden, wierd ik gewaar dat er nog twee Jagers van hetzelve Bataillon waren, deze heb ik laten opbrengen en gaan nu met hun vijven, alle uijt het camp aan de Wijnbergen gedeserteerd, na het Fort Frederik om bij de eerste gelegenheijd Caapwaards gebragt te worden.

Alle de handelingen hier ter drostdije zal ik in eene aparte missive met vele bijlagen begrijpen, om geen al te verwarde narée te maken.

Het voornemen was van hier ten spoedigsten na de Hoofdplaats te retourneren, daar het verlangst van dag tot dag grooter toe word, maar de Veld Commandant Johannes van der Walt mij met aandrang verzoekende na de Rhijnosterbergen en de Groote of Oranje rivier te komen, vermits hij niet wanhoopt dat er middelen zijn door den tijd de Boschesmans *mak* te krijgen, en dat daar veel toe zoude contribueeren als *Groote Baas* van hunne chefs zelve kwam zien, heb ik om het groote belang dit niet durven weijgeren.

Aanstaande Zondag of Maandag beginnen wij de togt derwaards, en denken van daar de terug reijze door het Nieuweveld na de Hex rivier, en verder na de Kaapstad te doen.

Met de Gevoelens van Hoogachting en Eerbied heb ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van Negen Burgers van de Kaap *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Kaap de Goede Hoop, *den* 4 *Julij* 1803.

Geven met alle verschuldigde eerbied te kennen Uwer WelEdelens zeer gehoorzame en onderdanige Dienaren Arend van Wielligh, Jan van Schoor, Johan Godlieb Brink, Carolus Freislich, Joseph de Kock, Cornelis Brink, Andries Brink, Servaas de Kock, en Adriaan Louw, Jacobusz., dat de

Colonisten onder het voorig Hollandsch Bestuur meest altoos hebben moeten zuchten onder de knevelarijen van de respective independent Fiscaals ten deze Gouvernemente, als zijnde ten grootste deele lieden geweest aan aanzienlijke Familles in de republicq vermaagdschap en die door het bewind in dat gewigtig ampt herwaards wierden gezonden, om zoo ten kosten van de Compagnie als ten kosten van de ingezeetenen langs usurpatien en vexatien binnen weinige jaaren een aanzienlijk fortuin te maken; dat hierover door de goede ingezeetenen der Colonie gestaadig klagten zijn gedaan zoo aan de Vergadering van Zeventhienen als aan hunne Hoogmoogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, doch dat daarop zeer weinig acht is geslaagen, als zijnde er slegts eene enkelde reize gestrengheid in deeze uitgeoeffend, namentlijk door de Heeren Commissarissen Generaal Nederburgh en Frijkenius die in den jaare 1792 den toen reeds van hier vertrokken laatste independent Fiscaal de Baron van Lijnden van Bletterswijk, die zich wel het meest aan knevelarijen en verfoeilijke mishandelingen omtrent de Burgers heeft schuldig gemaakt, hebben gedeporteerd en de independentie der Fiscaals afgeschaft als vermeenende dat den Fiscaal zoo wel als alle andere Dienaaren alhier van het Gouvernement afhanklijk moesten zijn. Bewust dat UwelEdele van dit alles en van meerdere andere vices en misbruiken welke onder het voorig Bestuur alhier waaren ingesloopen en gehandhaafd wierden, de volkoomendste bewustheid bezit, zoo wel als van de bezwaaren welke brave burgers en ingezeetenen desweegens aan het tegenswoordig Bestuur, hetwelk UWelEdele thans vertegenwoordigd, geduurende hunne afscheuring van het Vaderland en nog onlangs gedaan, met die vrijmoedigheid, ernst, nadruk, en eerbied, die aan vrije wezens toekomt en betaamd, hebben zoo de supplianten als alle andere brave ingezeetenen zich gevleid dat overeenkomstig de belofte en verzeekeringen aan hunne Representanten in Nederland gedaan, en welke de supplianten en veele hunner vroomste medeburgers met de diepste gevoelens van eerbied en dankbaare harten door UEd. hebben moogen hooren herhaalen, voor het vervolg geene vexatien ofte mishandelingen noch door de Fiscaals noch door iemand anders aan de goede ingezeetenen geplegd zouden worden, en hetwelk zij volkomen

verzeekerd zijn, en van gantschen harten gelooven een der loffelijke oogmerken te zijn die U bezielen om hun geluk en rust te vestigen en bestendig te maaken; dat de supplianten dus ook zeer gaarne aan Uw wijs oordeel en rechtvaardigheid willen overlaaten te oordeelen of zij beneevens alle de braave ingezetenen deezer Colonie in den droom van vreugde over hun aanstaande geluk en rust niet verbaasd hebben moeten staan over eene handeling door den Heere Mr. Coenraad Jacob Gerbrand Copes van Hasselt, het ambt van Procureur Generaal ten deze Gouvernemente, op UWeledelens authoriteit ad interim bekleed hebbende, omtrend den burger Hendrik van Nieuwkerken gehouden, als welke volgens zijne onderpresentatie van eeden gegeven, verklaaring waarvan zij supplianten de vrijheid neemen Copia neevens deze te voegen, getuigd dat de gemelde heere Van Hasselt hem Nieuwkerken gerequireerd hebbende over gepretendeerde mishandelingen aan een zijner lijfeigenen genaamd Pedro gepleegd, eerst het zwijgen heeft opgelegd, vervolgens gedreigd om hem naar de tronk, de gewoone gevangenisse voor misdaadige slaaven te laten brengen, en eindelijk hem willekeurig opgelegd eene boete van een duizend Ducatons, zoodanig als dit alles bij die verklaaring breedvoerig is omschreeven.

Dat de supplianten die met en beneevens alle goede ingezeetenen de gemelde Hendrik van Nieuwkerken altoos hebben erkend als een eerlijk en ter goeder naam en faam staande Burger vermeend hebben, zijne voormelde onder presentatie van eeden gegeeven verklaaring voor deugdelijk te moeten erkennen en dus ook de verregaande hoon en bedreigingen hem aangedaan te moeten beschouwen als een inbreuk op de voorrechten aan de burgers deezer Colonie en aan alle vrije weezens completeerende. Dat zij derhalven uit overtuiging van die heilige burgerplicht waardoor burgers verbonden zijn om het kwaade wat in den Lande omgaat en gepleegd wordt, en ter hunner kennisse mogt koomen te brengen onder het oog van den Souverain waardoor deze in staat wordt gesteld het kwaade te beteugelen, te doen beeteren, of te straffen, overeenkomstig met de altoos erkende grondbeginzelen van Staat, dat de rust en veiligheid der Burgers de Rust en Veiligheid van den Staat verzeekeren, en dat de gehoorzaamheid aan de wetten en de eerbied voor de geenen die dezelve maaken en

moeten handhaaven door de Burgers betoond en betracht, door niets anders kan worden erkend en opgewakkert dan door de allervolkoomendste protectie, waaronder de handhaaving der wetten en de rechtvaardige en bescheidene bestiering van de Justitie de voornaamste deelen uitmaaken.

Dat de supplianten zich aan deze gewigtige pligt hebbende willen kwijten, in twijffeling hebben gestaan aan wie zich desweegens te moeten adresseeren, zij wisten wel dat gij waart de waardige representant van de Bataafsch Republicq, bezitter der Colonie van de Kaap de Goede Hoop, en dus de souveraine representeerende, zij wisten dat gij uit krachte van deeze eminente waardigheid den Raade van Politie en den Raade van Justitie deezes Gouvernements hadt gereorganiseerd, maar zij wisten ook dat Gij den Burgerraad had vervangen laaten door een Raad der Gemeente, bestaande uit Zeeven Leeden, en na rijpe overweging van dit alles vermeenden zij dat om deeze handelingen den burger Van Nieuwkerken, door den ad interim Procureur Generaal aangedaan, op de beste en legaalste wijze ter kennisse van het Gouvernement te doen komen, zij zich behoorden te adresseeren aan den Raad der Gemeente door U zelve aangesteld als het Collegie van Burgerraaden vervangende, als zijnde dat Collegie door de Heeren Commissarissen Generaal Nederburgh en Frijkenius bij eene Instructie in den jaare 1792 uitgevaardigd, toegekend de magt om alle bezwaaren der Burgers te brengen onder het oog van den Heeren Gouverneur en Raaden van Politie, ja, om zelfs de belangens der gezaamentlijke Op- en Ingezeetenen der Colonie met voorkennisse van Gouverneur en Raaden onder de depeches van het Gouvernement te mogen adresseeren en verzenden aan de toenmalige illustre vergadering van Zeventhienen, als representeerende de generaale Nederlandsche geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie, dat de supplianten ten eenemaale ignorant van de Instructie door U aan den gemelden Raad der Gemeente voorgeschreeven, egter hebben verondersteld dat aan dezelve geen minder aanzien en invloed omtrend der Burgers belangens zou zijn toegekend geworden dan aan het voorig Collegie van Burgerraaden, verleend onder het voorig Bestuur, het welk meer dan eens door het teegenwoordige voor vexatoir is erkend, dat zij supplianten daartoe des gereedelijker zijn overgegaan

in de hoop en het vertrouwen dat zoo wanneer hun eenvoudig geschrift aan den Raad ofte andere geconstitueerde machten aanstootelijk zouden kunnen weezen, zij daarvan directe kennisse zouden kunnen erlangen, om alle bewoordingen welke aan den Raad der Gemeente eenige de allerminste reflexiën hadden moogen baaren te veranderen in termen welke zij beeter geschikt zouden hebben gevonden, dat egter dit eenvoudig geschrift, zoo als het zelve in Copia bij deeze is gevoegd, door den Raad der Gemeente is aangenoomen en daarop door dezelve Raad is geantwoord dat zij dat verzoekschrift zouden overbrengen aan den Raad van Politie.

Dat de supplianten zich verlaaten hebbende op dat getuigenisse van den Raad der Gemeente, ook vermeend hebben des weegens geen ander bescheid te zullen ontvangen als uit den Raade van Politie, door monde van den Raad der Gemeente, en zij zich dus ook gevoelig getroffen hebben wanneer zij vernaamen dat zekere heere Ruijsch, een der requestranten, deeze Jan Godlieb Brink bij zich hadden ontbooden en aan hem gezegd dat den Heere Commissaris Generaal De Mist aan hem had afgevraagd of hij steller was van het Verzoek-Schrift door de supplianten aan den Raad der Gemeente gepresenteerd, dat hij hierop neen geantwoord hebbende, wel gemelde Heere Commissaris Generaal aan hem Heere Ruijsch heeft verzocht te willen ontwerpen een requeste, gelijk hij gedaan heeft in zoodanige forma als het zelve in Copia neevens deze is gevoegd, opgedraagen aan den Raad van Politie, met verzoek aan gemelde Heere Ruijsch omme uit hoofde van vertrouwen en den invloed hetwelk hij zich bij de goede burgers deezer plaatse had weten te verwerven, de supplianten te overreeden om dat request te teekenen, dat den gemelden Jan Godlieb Brink van deeze ontmoeting met den Heere Ruijsch aan de overige supplianten, voor zoo verre zij zich in de stad bevonden, kennisse gegeeven hebbende, vier uit hun midden met naamen Cornelis Brink, Andries Brink, Carolus Freislich, en Joseph de Kock zich hebben begeeven bij gemelde Heere Ruijsch, ten einde nadere informatien desweegens te verkrijgen, waarop hij betuigde als spreekende uit den monde van den Heere Commissaris Generaal, dat zijn WelEdelen over het gedrag door de supplianten in deezen gehouden ten hoogsten misnoegt was, en het dus voor de sup-

plianten best zoude zijn het ontwerp der voorsch. requeste aan den Raade van Politie te teekenen, dan dat de supplianten bij overweeging dat den Heere Ruijsch geen steller was van hun eenvoudig verzoekschrift aan den Raad der Gemeente, en daarvoor bij den Heer Commissaris Generaal uit hoofde der eenvoudigheid van stijl, in vergelijking der bekwaamheden van den Heere Ruijsch, niet verdagt kon worden gehouden en zoo meede dat welgemelde Heer Commissaris Generaal geene gegronden reeden konde hebben om zulk een groot vertrouwen in den Heere Ruijsch ten aanzien der supplianten te veronderstellen, dit aanzoek van den Heere Ruijsch ten eenemaale hebben gedeclineerd en betuigd zich desweegens nader te bedenken en alzulke maatregulen te neemen en te bewerkstelligen als zij te raaden zouden worden. Dat de supplianten nimmer hadden durven verwagten dat dit bewijs van burgertrouw en verknogtheid aan een rechtvaardig Gouvernement zou hebben kunnen worden geattribueerd aan de ondeugende meening en begeerte om eenige geconstitueerde Authoriteit te beleedigen, maar veel eer aan de zuivere begeerte en verpligting om alle geconstitueerde Machten in staat te stellen hunne authoriteit te doen merken, waardoor zij, zoo als in dit geval gebleeken is, buiten de kennisgeving door braave burgers gedaan, zeer dikwijls buiten staat zoude zijn, omdat het onmoogelijk is te veronderstellen dat ieder der geconstitueerde machten van alles wat in den Lande omgaat onmiddelijk kennisse kan draagen, en het te overbekend is dat waar geen klaager is ook geen rechter kan zijn.

Dat de supplianten tot deeze hun toeschijnende eenvoudige stap met des te meerder vertrouwen zijn overgegaan bij de overweeging dat veele lieden van den Burger Krijgsraad deezer Colonie, met voorbijgaan van het Collegie van Burgerraaden, in den jaare 1791 hebben vervaardigd een adres aan den Heere Gouverneur Van de Graaff en Raade van Politie over alle de knevelarijen en mishandelingen gepleegd door den bevoorens genoemde laatste independent fiscaal ten deezen Gouvernemente, den Baron van Lijnden van Bletterswijk, en hetwelk zij niettegenstaande de ijverige weederstreevingen van den Gouverneur Van de Graaff met behulp van den Heere Willem Ferdinand van Reede van Oudtshoorn en andere leeden der Regeering in den Raad van Politie hebben weeten

te doen ontfangen uit handen van de Capitijns der Burgerij Petrus Jesse Muller en Pieter van Breda, hetwelk ook aldaar bescheiden is aangenoomen en zonder onderzoek gebleeven tot den aankomst van voormelde Heeren Commissarissen Generaal Nederburgh en Frijkenius, welke als toen uit hoofde van de aangeleegendheid der zaake het onderzoek daarvan aan gemelden heere W. F. van Reede van Oudtshoorn hebben opgedraagen, en de supplianten weten dat het rapport over dit onderzoek geteekend door den Heere van Oudtshoorn aan opgemelde Heeren Commissarissen Generaal zeer satisfactoir is voorgekomen, als hebbende in vollen Raade van Politie, desweegens aan den Heere van Oudtshoorn hunne opregte dank betuigd, de gemelde independent Fiscaal van Lijnden gedeporteerd, den Raade van Politie deszelfs zwakheid voorgehouden, en aan de leeden des Krijgsraads geene verwijtingen hoegenaamd gedaan.

Dat de supplianten bij eene aandagtige overweging wat hen in deezen te doen stond, eerst geraadpleegd hebben met hun eigen geweeten, hetwelk hen getuigd dat zij niets anders hebben gedaan dan zich te kwijten van de plichten waartoe zij als Burgers gehouden zijn, zoo ten aanzien van zich zelfs als hunne meedeburgers en familles, en in de tweede plaats met de diepe eerbied welke zij alleen U van gantscher harte toedraagen, zoo in Uw perzoon als in de eminente qualiteit welke Gij bekleed, om U in staat te stellen te verhoeden en voor te komen dat noch op U, nog geduurende Uwe tegenswoordigheid in deeze Colonie op Uwe hooge Commitenten zou kunnen worden gelegd eene verdenking die door stilzwijgendheid in eene zoo gewigtige zaak als de bij deeze verhandeling komt te zijn, zou kunnen ontstaan.

Dat de supplianten dus ook zouden vermeenen aan deeze hunne verpligtingen te kort te doen wanneer zij op zoodanige wijze als hen bij het voorschreeven ontwerp van requeste is voorgeschreeven aan den Raade van Politie zouden voordraagen, dat zij zig p^{mo} geëmmisseerd zouden hebben in de aanhangigen zaak van een hunner medeburgeren met naame Hendrik van Nieuwkerken relatief den geweezen Procureur Generaal ad interim Mr. Copes van Hasselt; 2. Dat zij supplianten daarnaa geinformeerd zouden zijn geworden dat dit schriftuur zou zijn bevat in bewoordingen welke voor eene

tegen der supplianten bedoelingen geheel en al strijdige explicatie vatbaar zoude zijn, en dus aanleiding geeven tot voor hen lieden onaangenaame gevolgen ; en 3, dat zij van Gouverneur en Raaden eerbiedig zouden verzoeken op hun verzoekschrift geen verder regard te slaan, de onbedagte daarin voorkomend expressien te aboleeren en voorts het zelfde schriftuur zonder dispositie aan de supplianten weder uit te geeven. Omtrend al het welke de supplianten vermeenen aan U als Commissaris Generaal te mogen voordraagen :

Primo, Dat zij bij hun eenvoudig adres aan den Raad der Gemeente zich nimmer hebben tragten te immisseeren in eene aanhangige zaak van een hunner meedeburgers Hendrik van Nieuwkerken, relatief den Heere Van Hasselt ex officio geëntameerd, dat zij daar laatende de grieven van bezwaaren die den laatst gemelde ex officio zou kunnen hebben of praten. Deezen en de verdediging welke den eerste ten zijnen voordeele zou kunnen bijbrengen en welke door den plaatselijk rechter alleen kunnen worden beslisd en waaraan zij beneevens alle de goede ingezeetenen deezer Colonie hun lot en dat van hunne vrouwen en kinderen zeer gaarne willen onderwerpen, alleen verwondert hebben gestaan, en hebben moeten staan, over de willekeurige en temeraire handelingen door den ad interim Procureur Generaal Van Hasselt ten aanzien van gedagte Van Nieuwkerken gehouden, en dat hun grootste verlangen is denzelven Van Nieuwkerken op de behoorlijke wijze te zien teregtstellen voor zijnen teegenswoordigen competenten rechter, als van welke zij supplianten vertrouwen, ja verzeekerd zijn, dat ingevolge de waarlijk aandoenlijke aanspraak welke UwelEdele bij de reorganisatie van den Raade van Justitie op den eersten Maart hebt gelieven te doen, en de daarop gevolgde redevoering door den tegenswoordigen Heere President, Mr. Lambert Christiaan Hendrik Strubberg, gedaan, niet anders kunnen verwagten dan de volkoomendste gelijkheid in rechten, welke voor de supplianten en hunne medeburgers ten uittersten behoorlijk en aangenaam moet zijn ; te meer omdat evident zou kunnen worden beweezen dat zulks nimmer in deeze Colonie zeedert lange jaaren heeft bestaan, en zij UWelEdele dus moeten erkennen als den geenen die deze noodzakelijke gelijkheid in deeze Colonie heeft willen bevestigen en bestendig maken.

2. Dat zij supplianten bij eene aandagtige overweging van hun gemeld adres zich volkomen overtuigd vinden dat in hunne voordragt aan den Raad der Gemeente voorkoomen uitdrukkingen die letterlijk opgenoomen, de supplianten zouden kunnen doen aanzien als menschen onvermoogend om zich zoodanig uit te drukken als met welvoegelijkheid van hunne hooge Gebiederen zou kunnen worden verwagt, dan dat zij volkoomen vertrouwen dat UWelEdele bij eene ernstige overweeging der reedenen welke U hebben bewoogen bij een proclamatie op den negende Junij 1803 deezer geëmaneerd te erkennen dat de opvoeding der Colonisten alhier, zoo als waarachtig is tot nu toe in den hoogsten graad is verwaarloosd geworden, en dat alle mogelijke middelen bij den hand moeten worden genoomen om daarin te voorzien, dat, zeggen zij, deeze overweeging en de daartoe gehoorende overdenking dat de meesten hunner den ouderdom van meer dan vijftig jaaren hebben bereikt, en dus in hunne jeugd noch veel minder middelen ter educatie hebben kunnen verkrijgen dan tegenswoordig, en welke ook altoos uit grondbeginzelen van een dispoticq en vreesagtig Gouvernement zijn verhinderd geworden, ook zeer zekerlijk aan de supplianten verschooning zal doen vinden voor de naar hun inzien in hun adres aan den Raad der Gemeente eenig en alleen voorkoomende uitdrukking van te verzoeken of te willen weten onder wat Wet of Constitutie wij leeven, opdat een ieder zich zorgvuldig daarna kunnen gedraagen, welke uitdrukkingen zeer zeker door een bekwaamen schrijver, en met volkoomen overeenkomst van der supplianten gevoelen en hartelijke verlangen, zouden zijn uitgedrukt met deze woorden :

Wij verzoeken dus met zooveel Eerbied als Ernst en Nadruk te moogen weten of de tegenswoordige Constitutie van ons Vaderland en daaruit voortgevloeijde Wetten, voor zoo verre als dezelve op deeze Colonie toepasselijk moeten worden gemaakt, toelaten zoodanige mishandelingen en knevelarijen als in deeze aan onze medeburger Hendrik van Nieuwkerken, volgens zijn getuigenis onder presentatie van eeden willekeurig zijn gepleegd, ten einde ons in staat te stellen ons tegens de willekeur op eene betaamelijke wijze te beklaagen, en dewijl door dit een en ander de refutatie van het derde lid van het aan ons voorgesteld ontwerp van requeste aan den Raade van

Politie ten eenemaale vervald, blijft ons niets overig dan aan UWelEdele zoo eerbiedig als instantig te verzoeken dat het UWelEdele behaagen mooge op zoodaanige wijze als UWelEdele na deszelfs wijsheid en rechtvaardigheid zult vinden te behooren, aan alle de goede In- en Opgezetenen deezer Colonie een opentlijk bewijs te doen erlangen dat de handelingen door den ad interim Procureur Generaal Van Hasselt omtrent onze meedeburger Hendrik van Nieuwkerken gehouden geenzints Uwe goedkeuring is wegdraagende, en denzelven Van Nieuwkerken te doen beoordeelen door zijnen competenten Rechter.

Wij betuigen overigens, en zoo als wij gelooven op gronden van goed recht te moogen doen, dat deezen onzen eerbiedigen voordragt door UWelEdele niet ongunstig zal worden aanvaard, alvoorens dezelve te vervaardigen hebben wij, zoo als hier vooren is gezegd, geraadpleegd met ons geweeten en met den eerbied welke wij zoo aan UEd. Perzoon als de eminente qualiteit welke gij tegenswoordig alhier bekleed verschuldigd zijn, en dezelve met dit een en ander geheel overeenkomstig en noodzakelijk te hebben gevonden, en de overtuiging Uwer rechtvaardigheid strekt ons reeds voorloopig tot waarborg van de goedkeuring van ons gehouden gedrag.

'Twelkdoende, enz.

(Geteekend) Arend van Wielligh,
J. van Schoor,
J. G. Brink,
C. Freislich,
J. de Kock,
C. Brink,
Andries Brink,
S. de Kock,
A. Louw, Jz.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Kasteel de Goede Hoop, 17 *Augustus* 1803.

Commissaris Generaal,—De onderhandsche berichten die wij door het Engelsch Schip van Oorlog *Calcutta* hebben bekomen, gevoegd bij de officieele aanschrijving van het

Staatsbewind dato 15 Maart ll., doen mijn crachtens bijna niet meer twijffelen of den oorlog tusschen de Fransche Republiek en de Kroon van Engeland is reeds uitgebroken, en onze Republiek er mede in betrokken.

Onze ressources zijn hier gering en in veel opzigten geringer als toen deze uijthoek in 1795 werd aangevallen.

Het is dus mijne grootste, mijne voornaamste pligt, alle die middelen bij de hand te nemen die maar te vinden zijn, om de Colonie in staat van verdediging te brengen. De gewone langzame marsch van zaaken zal daarin met geene mogelijkheid kunnen werden gevolgd. Men kan zig niet voorstellen hoe moeijlijk het daarstellen van het nodige alhier is. Sommige zaaken zijn er niet, en dus ten eenemaale onverkrijgbaar; andere zullen *particulieren* bezwaarlijke afstaan na maate men dezelve meer behoeft. Handen ontbreken wij, vooral bij de artillerie en in de werkplaatsen; een zeer groote gedeelte der Soldaten kunnen niet als solide worden beschouwd; de dragonders zijn maar voor een kleijn gedeelte matig gemonteerd, en de artillerie is nieuw. Een groot gedeelte der manschappen verstaan niet een van de taalen aan derzelver officieren bekend. Ik zoude een boek met bezwaren opteekenen, maar dit zoude een kwade werk zijn. Om dezelve uijt den weg te ruijmen is activiteijt, spoedige afloop van zaaken, onbelemmerde dispositie over penningen, en ferme maatregulen noodzakelijk.

Als een gevolg hiervan zoude ik oordeelen dat eene aanzienlijke somma gelds disponibel wierd gesteld, welke verantwoord zoude worden door den militaire administrateur, maar om van dezelve uijt lands cassa te bekomen oordeel ik meede dat Gouverneurs handteekening is noodig. Men behoefd deze gemakkelijke wijze omdat vele menschen niet als tegens contante betaling leveren of werken willen.

De omstandigheden in alle opzigten zijn zoodanig dat voor de Troepen de Oorlogs, en niet de zagte vredens wetten, in kragt moeten zijn, en ben dus genoodzaakt de publicatie er van den 22sten Januarij ll. in het camp aan de Wijnbergen gedaan te vernieuwen. De Commandant der Troepen observeerd mij dat $\frac{3}{4}$lb. vleesch per man daags, in een land waar voor de soldaten geene groentens te bekomen zijn, en waar het vleesch zelve van zulke inferieure qualiteit is,

volstrekt ongenoegzaam moet geacht worden, en wilde men derzelver bestaan verzekeren en eenigsints meer attacheeren, zoude een pond per man per dag vereijscht worden. Indien UWE. mij authoriseeren wilde deze augmentatie toe te staan, wilde ik bij het voorlezen van de oorlogs wetten deze avantage te gelijk bekend maken.

Omtrent het geene zonder tijd verzuijm zal behooren te worden gedaan, neem ik de vrijheid mij te refereeren aan het afschrift van eene missive die ik aan den Commandant der Troepes addresseere en hier is bijgevoegd, en soliciteere, Commissaris Generaal, dat gij mij U welmeenen wil bekend maken, en wel in hoeverre ik in de te nemene maatregulen (zoo daar in aangehaald als andere) zoude kunnen voortgaan, altoos in acht nemende in belangrijke zaken verbaal met UE te confereeren.

Het is mijns inziens een groot onderscheid of een Commissaris Generaal van weegen het Staats Bewind aanwezig is dan niet. Zoo ja, kan en moet des Gouverneurs Instructie niet die ruijmte geacht worden te hebben die dezelve anders heeft, en het is voornamentlijk daarom dat ik officieel UWEds meening wenschte kennelijk te worden, te gelijk biddende dat continueeren mooge die openhartige en onbepaald betrouwelijke verbale behandeling van zaken die zoo lange wij tot elkanderen in ambtsrelatien hebben gestaan plaats had.

Met hooge consideratien en eerbied heb ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. Janssens.

[Byvoegsel.]

Kasteel de Goede Hoop, *den* 17 *Augustus* 1803.

J. W. Janssens, *Gouverneur en Generaal voor de Colonie de Kaap de Goede Hoop, aan den* Colonel en Commandant der Troupes.

Commandant!—Het verhandelde bij de conferentie van eergisteren avond is U bekend, en daar het nodig is dat alle de overeengekomene mesures ten spoedigste in werking werde gebragt, zal ik dezelve bij deze kortelijk aan uwe attentie

rappelleeren, en voor zoo verre de executie daarvan door U kan worden bevordert, aan uwe zorgen aanbeveelen.

1. Het zal nodig zijn dat de militaire Posten van Muijzenburg, van Camps Baaij en Hout Baai, als meede de Roode Zands en Hottentots Hollands Klooven, door ons met assistentie van den chef der genie, in oogenscheijn werde genomen, ten einde de middelen van defensie op de plaats zelve te kunnen beraamen. Geliefd mij te informeren wanneer het U en den Chef der Genie zal convenieeren deze tour te doen. Ik zal mede de Capitein ter zee Claris nodigen ons te willen vergezellen.

2. Er bevinden zich in de Colonie nog een aantal manschappen der Corpsen van de voormalige bezetting die met het weder in bezit nemen der Volkplanting hebben geeindigt krijgsgevangenen te zijn, en welke men zonder de minste bedenking zoude kunnen requireeren hun engagement uit te dienen. Gaarne wenschte ik geinformeerd te zijn welk nuttig gebruik gij oordeeld dat van dezelven zoude kunnen worden gemaakt.

3. Mede wenschte ik te weten of gij noodig oordeeld dat ter bewaaring van de inwendige rust in geval van eene vijandelijke attaque, een klein getal Burgers behoorden te worden gewaapend, en welke daar toe bij verkiesing zoude kunnen worden genomen.

4. Daar het nodig is dat wij zoo veel doenlijk onze macht concentreeren, authorizeer ik U de Major von Gilten, met een Subaltern Officier, 50 Jaagers, de Dragonders en alle de Artilleristen die in de Algoa Baai kunnen worden gemist, dadelijk over land terug te ontbieden, en met de militaire administrateur de middelen van subsistentie en transpoort voor dit Detachement te verzekeren, als meede de noodige orders en informatien ten dien einde aan den Major von Gilten te geven.

5. De Lt. Colonel Ter Horst, geauthorizeerd zijnde tot het mobiel maken van 10 Couches à feu, wenschte ik te weten hoe verre hiermede reeds is gevordert, en wanneer alles hier toe in gereedheid zal kunnen zijn. Mede zal het noodig zijn dat alle weeken door voorn. Lt. Colonel als mede door den Chef der Genie, voor derzelver Departementen respectivelijk eene exacte opgaav werde gedaan van

het verrichte omtrend de defensie, materieel der Artillerie, Laboratorium, enz., gedurende ieder afgeloopene week, ten einde op ieder oogenblik onze middelen van verdediging te kunnen bereekenen.

6. Nodig zal het zijn alle de ammunitie en artillerie behoeften die maar eenigsints in de Simonsbaaij kunnen worden gemist, na de Kaapstad te doen transporteeren. Geliefd de Lt. Colonel Ter Horst te verzoeken, met overleg van den Equipagemeester en den Militaire Administrateur de middelen van Transport daar voor op te geven.

7. Alle de voorvallen in cas van attaque, bij de Instructie van den commandeerende Officier van de Simons Baaij niet genoegzaam voorzien zijnde, zult gij mij verplichten, Commandant, mij te willen opgeeven, met welke pointen gij vermeend dat deze Instructie nog zoude behooren te worden vermeerdert.

8. Het bezetten van Hottentots Hollands Kloof eene der eerste en essentialste dispositien zijnde welke behooren te worden in het werk gesteld, verzoek ik mij onverwijld te communiceeren welke Troupes volgens uwe gedachten derwaards zouden kunnen worden gedetacheerd, en op welke wijze derzelver subsistentie zal behooren te worden verzeekerd.

9. De Posthouders in de onderscheidene Baaijen in het geval kunnende komen, zoo door het geven van spoedige informatien als andersints essentieele diensten te bewijzen, legd er het gouvernement niet weinig aan gelegen, aan welke menschen deeze posten zijn toevertrouwd. Aangenaam zal het mij zijn door U geinformeerd te worden, Commandant, of het U bekend is dat onder dezelven er zich bevinden die door gebrek aan de nodige intelligentie of eenige andere reedenen buiten staat zoude zijn om aan onze verwachting te beantwoorden. Mogelijk zijn er onder de Officieren der voormaalige Bezetting te vinden die tot het vervullen van zodanige Posten geschikt zoude zijn. Geliefd bid ik U, Commandant, hier na te verneemen, en mij tevens optegeeven welke militaire Instructie aan de Posthouders behoorden te worden gegeeven.

10. De gunstige dispositien en het attachement der Landbouwers aan het Moederland, gevoegd bij derzelver bijzondere

geschiktheid in het behandelen van schietgeweer, reden gevende te verwachten dat in geval van nood, van derzelver diensten een nuttig gebruik zoude kunnen worden gemaakt, is mijne intentie om door de Veldcornets bij wijze van requisitie van de tien weerbare mannen *een* te doen opschrijven die zich op de eerste wenk gewapend en gemonteerd naar de Kaapstad zullen moeten begeeven. Geliefd mij op te geven, Commandant, tot welke dienst en op welke posten deze manschappen het geschikst zoude kunnen worden geëmploijeerd, als mede waar dezelven bij hunne eerste aankomst aan de Kaap zoude behooren te worden geplaatst.

Gij zult mij bijzonder verplichten, Commandant, zonder eenig verzuim de bovengemelde pointen het onderwerp van uwe werkzaamheden te maken, en mij uw Bericht ten spoedigste te doen toekomen. Bij deze gelegenheid noodig ik U op nieuw, Commandant, mij met die openhartigheid en het vertrouw hetwelk altoos tusschen ons heeft bestaan, alle uwe idees omtrend de defensie te willen mededeelen, U tevens verzekerende dat het mij ten allen tijden tot genoegen zal verstrekken dezelven met erkentenis te acceuilleeren.

Heil en Hoogachting.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Kasteel de Goede Hoop, *den* 24 *Augustus* 1803.

Commissaris Generaal!—Vermeenende naauwgezet te zijn om niet voordeelen van eene omstandigheid of Post te trekken die mij niet toekomen; vind ik mij in dit oogenblik verlegen doordien mijn doen in één opzigt niet met die vooruitgezette grondstelling strookt.

Lijfeigene van den Lande bevinden zich onder de menschen die in mijn huijs dienen en hiertoe heb ik volstrekt geen recht nog bevoegdheid; evenwel moet de oprechte bekentenis gedaan worden dat mij de middelen ontbreeken om dadelijk het aantal dienstbaaren te koopen die mijn omslagtige huijshouding vordert; het voorgevoel

dat het ampt dat ik zo elendig waarneeme en waarin ik zo rampzalig ongelukkig ben, niet lang door mij zal bekleed worden, doed mij schroomen van de goede trouw van vrienden misbruik te maken door gelden tot zulk een aankoop op te neemen; ik wenschte dus, zo zulks eenigzints mooglijk was en het U voorkwam er niets onregelmatig in was gelegen, dat het U behaagde eene ruime huur te bepaalen die voor de Lands Slaven die door mij gebezigd worden in de Cas der Volkplanting behoorde te worden voldaan, of wel dat van dezelve tegens de volle waarde konde gekogt worden, te betaalen in zekere door U te stellen termijnen, de Slaven altoos voor het onvoldaane verbonden blijvende.

Het is geene wispeluriheid dat ik zo gaarne mijne aanzienlijke voor mij niet berekende post zag verwisselen, tegens eene die veel ondergeschikter was, al was het ook in het ongezondste Climaat der wereld: neen, mijn weerzin koomt door niet meer nuttig te kunnen zijn, en ik ben zodanig door droefheden zedert ik dezelve bekleede ter neergedrukt, dat ik van oogenblik tot oogenblik meer mijne ongeschiktheid gevoele, en nog moed nog kragten hebbe dat geene maar te doen hetgeen mijne reden zegd dat gedaan behoorde te worden.

Wilt, bid ik U, mijn waarde Commissaris Generaal, zulke maatregelen bevorderen als het nuttigst zijn voor iemand die niet lang meer in de omstandigheid kan blijven waarin hij zig bevind.

Met Gevoelens van hoogachting en Eerbied heb ik de Eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Memorie voor den Commissaris Generaal J. A. de Mist.

In eene niet gunstige omstandigheid landden de Nederlanders tot weder overneming der Volkplanting aan het zuid punt van Afrika, naauwlijks daar gekomen, of nieuwe hindernissen deden zig op, dan, men zal over de algemeen bekende zaaken niet uitweiden. Den oorlog ontstondt op nieuw, toen alles nog niet was aangekomen, en nog niet eens in gereedheid

was, 't geen men zelfs over een staat van vrede had noodig geacht. Het schip *de Vrede*, met een aanzienlijk gedeelte der bezetting en vele noodzakelijke goederen verongelukte; de *Zee-nimph*, mede met troupes, en niet van de minst belangrijkste, ging mede zedert verloren; en het sterkste corps der bezitting heeft zedert mede moeten worden verzonden.

Oneenigheden tusschen bevelhebberen deden de verdedigings middelen niet die vorderingen maken welke wel hadden kunnen en moeten plaats grijpen. Na dat eenige hinderpalen waren opgeruimd, het Gouvernement zig begon te vestigen, en corpsen zoo van Burgeren als Indigenes geformeerd waren, deed de tijding dat de Volkplanting waarschijnlijk vijandelijk zoude worden aangevallen, de activiteit verdubbelen, en weldra waren genoegzaam alle middelen verzameld welken de Colonie konde opleveren en het Gouvernement daarstellen.

Van den aanvang was het de aandacht niet ontglipt dat het natuurlijk verminderen der Europeesche troupes, zonder aanvulling van het Moederland te kunnen hoopen, eene zorgelijke toekomst voorspelde. Eene ziekte, welke nog voortduurt, en verscheidene zeer goede soldaten na het graf sleept, maakt den staat der zaken kommerlijker.

Lang was men in hoop dat de gelukkige aankomst van den Capitein Benaij in de Republiek de middelen zoude doen daarstellen om de noodige kleedings stoffen en verdere dringende behoeftens na herwaards te bezorgen; dan, toen men het gebrek het sterkst begon te voelen, en reikhalzende naar tijding en onderstand uitzag, kwam de droevige maare van het waarschijnlijk, ja bijna zeker omkomen van dien officier op zijne reise; en hiermede verdween al de hoop welke op zijne zending gevestigd was geweest.

Bij de tijdingen van een waarschijnlijk naderenden vijand, moest men zig met de middelen en wijze van afweering bij uitsluiting bezig houden, zonder dit met toekomende zwarigheden te vermengen; dan de aanstalte gemaakt zijnde, is het de tijd van nadere reflectie geworden.

De verheffing van den Eersten Consul tot Keizer der Franschen kon eene verandering in den oorlog en de mooglijkheid van vrede doen voorzien; maar alle de informatien welken men bekomt, alle de combinatien welke in redelijkheid

te maken zijn, doet het waarschijnlijk voorkomen dat den oorlog nog van langen duur zal zijn. Het is dan des Gouvernements volstrekte plicht den staat der Volkplanting in bedaarde en ernstige overweging te nemen, en niet slechts voorttevaren, met iederen dag de gebeurtenissen van den volgenden aftewagten, maar om op groote mesures bedacht te zijn, om al dat geen daar te stellen dat de Colonie tegens al het met mogelijkheid te voorzien gevaar kan hoeden, al was het dat de staat van zaaken nog jaren duuren moest. Ordinaire middelen zijn hier toe onvoldoende. Hit is een geringe verdienste aan het Moederland gehecht te zijn, met stoutheid derzelver bezittingen te verdedigen, als men ieder oogenblik van hetzelve onderstand ontvangt, hulp, bevelen, en raadgevingen bekomt ; *maar* van het Moederland afgesneden te zijn, geene andere ressources te hebben als die men zelf daargesteld, tegens duizend moeilijkheden te moeten worstelen, en niet te kunnen noch te mogen berekenen of men eens zal toegejuicht dan wel veroordeeld worden, *dan* is het schoon, *dan* is het mannen van eer waardig, derzelver verknochtheid aan den Staat te doen geblijken, door deszelfs bezittingen te bewaren, goede inzichtingen te doen plaats grijpen en uittevoeren door middelen welke in ordinaire tijden niet in de gedachten opkomen. Groote moeilijke omstandigheden moeten de ziel niet beknollen, maar haar nieuw eifort doen nemen, en men moet zig dan niet slechts op de hoogte, maar boven de omstandigheden stellen.

Om het verlies te berekenen welk het Moederland zoude lijden wanneer eens de Colonie aan den vijand moest overgaan, zelfs dan als het vooruitzicht overig bleef dat zij bij den vrede zoude teruggegeven worden, hetgeen niet te voorzien is, dan moet men nagaan welke schatten de Republiek heeft moeten besteeden tot het oprichten en uitrusten van corpsen voor dezen uithoek, welke van den dag dat zij voor Zuid Afrika bestemd waren, niet meer kunnen verondersteld worden tot de kosten van de gewone Armée te behooren, maar alle op de schaal van uitgaven voor de Volkplanting moeten worden gebragt. Het benoemen, en daarbij dadelijk bekostigen van veele Ambtenaren, de waarde van al het materieele, zoo dat aangekomen als verongelukt is ; het zoo kostbaar transport van menschen en goederen na herwaards ; alle de reeds

gedane en alhier nog gedaan wordende uitgaven, voor zoo verre dezelve de Coloniale opkomsten overtreffen; het verlies van alles wat den Lande behoord, en *daaronder* de menschen die in haar dienst zijn, bij eene overgang aan den vijand; en eindelijk de kosten welke weder gemaakt moeten worden, als naderhand de Volkplanting weder mogt worden gerestitueert; dit gezamentlijke beloopt een groot aantal menschen en sommen welke bij naauwkeurige zamentrekking verbaazen zouden. Dit alles te verliezen moet gesteld worden tegens de kosten en middelen welke ter behoud kunnen en moeten worden aangewend; waarbij nog in aanmerking komt het meerder belang dat de Republiek behoudt, indien eenige van hare bezittingen geconserveerd blijven, hetgeen misschien het recht geeft om eenige avantage bij den vrede te bedingen, daar anders de teruggaave van het verlorene voor een zeer groote avantage wordt gesteld: de vijand behoud hierdoor meer eerbied. de bondgenoot meer consideratie en welwillendheid.

Indien het voorenstaande raisonnement juist is, dan moet zonder eenig verwijl alles gedaan en achtervolgd worden 't geen geacht kan worden noodzakelijk, ja zelfs maar nuttig te zijn, om de Colonie, al duurde de oorlog nog eenige jaren voort, te conserveren. Niets bekrompens moet dan in de denkbeelden zijn, maar men moet sterk beslissend willen, en dan kan men veel.

De oorlogen zijn niet meer zoo als zij zedert den Munsterschen Vrede tot aan de Fransche Omwentelings Oorlog zijn geweest; gewoone leegers voerden dezelve; de landen die er het toneel van waren leeden wel veel, echter bragt het aan de andere zijde door de kosten, welke de leegers zelve maakten, eene zekere, ofschoon niet voldoende, compensatie mede; bij den vrede wierden de belangens van ieder Staat overwogen, en veelal bekwam elk, op geringheden na, wederom 't geen hij voor den oorlog bezat. Thans is en wordt het van dag tot dag geheel anders; de oorlogen zijn en zullen, hoe langer hoe meer worden, Volks Oorlogen, welke met de volslagen overwinning en bederf van de bezwijkende nog niet eindigen kunnen; want zij moeten dan weder beginnen andere vijanden te bevegten, al is het onder de banieren van hunne overwinnaars, en het eindigt niet als met omverwerping van

algemeene systhemas en Staaten. In zulk een tijdvak, in zulke omstandigheden, komen geene berekeningen van eenige kosten of bezwaarnissen te pas, dit zijn nietigheden, welke zig in het groot bouleversement ongemerkt verliezen. Die stil zit en spaart, die agisseerd en uitgeeft, worden gelijkelijk in den niet te wederstaanen stroom medegesleept, en het eenige behoud, de eenigste redding is ten slotte mede tot de overwinnaren te behooren, en wil men er toe behooren dan moet niets agterweegs gelaten worden 't geen daar aan kan bevorderlijk zijn.

Wat zoude dan in deze omstandigheden voor ons, die een punt in de uitgestrektheid zijn, te doen staan? Te overwegen, en kort te overwegen, al wat ons ontbreekt, en de wegen te zoeken om te bekomen 't geen verkrijgbaar is. Het projeet goed gemaakt zijnde, behoorde iemand van groot vertrouwen daar mede gezonden te worden na de Republiek, en kon zulk een man de Commissaris Generaal zijn, indien Zijn Ed. mede volkomen in dit denkbeeld valt, dan kon zijne kunde, zijn rang, en zijn invloed, dubbeld bevorderlijk zijn, en meer uitvoeren als wie ook maar te zenden was; dan behoefde slechts een intelligente, werkzaame, active subaltern Zijn H. Edele te verzellen, die spoedig retournerende, alles moest helpen uitvoeren, en het gedachten van den Souverain mede brengen.

Met eene correspondentie bij geschrifte is het onuitvoerlijk. De noodige goederen moeten komen, onverschillig van waar, daar zij maar het best en zeekerst te bekomen zijn; de zekerheid moet gegeven worden dat de wissels welke men genoodzaakt zoude zijn te trekken prompt zouden worden gehonoreerd; terwijl alhier alle ressourees welke maar te vinden zijn moesten worden dienstbaar gemaakt; zelfs zouden uit Indien ressources na herwaards kunnen worden gezonden, waartoe bij eventueele afsnijding van de noodige correspondentie om wissels na het Moederland te kunnen verzenden, recours zoude kunnen worden genomen. Eene zaak is er echter welke het niet te voorzien is, dat uit Europa zal kunnen worden aangebragt, namentlijk de zoo hoognodige soldaten. Maar ook voor deze zwarigheid moet men niet stilstaan. Onverwijld behoorde een wakker, kundig, en voorname man naar Batavia gezonden te worden; deze behoord

aan de Hooge Regeering van Nederlandsch Indien kennis van de gevoelens en voornemens van dit Gouvernement te geven ; hetzelve tot eene krachtdadige mesure aantezetten, bij het behoud en de liefde van het Vaderland en alle derzelver dierbare belangens te bezweeren, ons behulpzaan te zijn, *zoo* door het zenden, gelijk gezegt, van producten en al wat dáár is en *hier* ontbreekt, waar door *en* in de behoefte van zoodanige goederen voorzien, *en* gelds ressources verkregen zouden kunnen worden ; *als* wel voornamentlijk te bewerken dat men dáár eenige honderde kloeke best geschikte Madureesen aanwierf, en met particulier te huuren scheepen, of anderen, na herwaards dadelijk afzond, waartoe zelfs oorlog schepen zouden kunnen worden gebezigd ; want men kan niet denken als den oorlog het serieus character heeft welk men in dezen verondersteld, dat dan nog onherroepelijk aan den letter van orders of geschriften zoude moeten vast gehouden worden, welke orders en geschriften in andere tijden en andere omstandigheden gegeven zijn ; terwijl de afstand en de gelegenheid onmooglijk maakten dezelven te doen veranderen naar de vereischtens en nuttigheid voor Indien, welke *vooreerst* in Europa niet altoos te berekenen zijn, en *ten anderen* wanneer zij berekend zijn geheel kunnen wezen veranderd alvorens de nadere orders met menschelijke mogelijkheid kunnen overgebragt zijn.

Als men zijn Vaderland heeft gezworen houw en getrouw te zijn, als men dit niet in een lijdelijken zin opvat, en vermeend genoeg te doen wanneer men het niet beslaat of ontrouw is, als men zig zelven heeft gezworen alle de diensten aan zijn Vaderland te bewijzen, welke in ons vermogen zijn, zonder andere inzigten als ons aan het zelve nuttig te wezen, deszelfs hallenden val te schragen, zig met hetzelve verdelgd te zien, of, door er mede toegedragen te hebben, te blijven staan, en te helpen redden ; *dan* moest men alles durven doen, niets moet te moeilijk, niets moet onmogelijk geacht worden ; men moet geene andere verantwoording vreezen dan die van onverschillig, zwak, laf, en dus ellendig te zijn geweest.

De goede geest welke thans in de Colonie is moet onderhouden en versterkt worden ; geen weekblad moet er uitkomen of het moet een verstaanbaar ter zaake passend

articul bevatten, geschikt om de bevolking voortebereiden tot duurzame opofferingen, en wel op eene wijze welke hunne zielen verheft en er roem in doet stellen. Zij moet onderricht worden dat de rust haar tot de ontbinding en verachting zoude brengen; daar wanneer eens de goede, de ware rust, na de overkoming van alle gevaren zal kunnen worden daargesteld; het Gouvernement even werkzaam zal zijn met hun lot te verbeteren, als het nu werkzaamheid tot behoud der Volkplanting van hen vordert.

(Geteekend) J. W. JANSSENS.

24 *September* 1804.

Brief van GOUVERNEUR J. W. JANSSENS *benevens de Raden van Politie aan den* COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST.

ZUID AFRICA, KAAP DE GOEDE HOOP, *den* 28 *November* 1804.

COMMISSARIS GENERAAL!—Hoe zeer in alle Politique Bestuuren zekere algemeene en onveranderlijke grondreguls moeten worden gevolgd, spreekt het echter van zelve dat deze zich alleen bepalen tot de Hoofdtrekken van het Bestuur, en dat voor het overige de locale gesteldheid van het Land, de relative ligging van hetzelve, het climaat, en andere omstandigheden, de deelen van het Bestuur zoodanig modificeeren en doen verschillen dat de gevolgtrekking, uit algemeene grondbeginzels, van het een Bestuur tot het ander gewoonlijk mank gaat, en zelfs bij beschouwende vergelijking, tot zoodanige ongerijmdheden leidt, dat dezelve onder Staatslieden van ondervinding voor geen richtsnoer behoord te worden gehouden.

Dit is de reden dat bij het creëeren van eenig nieuw bestuur, vooral in Maatschappijen en op plaatsen, daar menschen en landen hunne bijzondere eigenschappen hebben, het alleen een louter toeval zoude zijn, wanneer de deelen van dit Bestuur op algemeene gronden gebaseerd, in derzelver werking zoo wel gecombineerd wierden bevonden dat daaraan geene verandering noodig zoude wezen. Men schrijve dit geenzints aan kortzigtigheid, gebrek aan kennis of staatkunde, toe, want de grootste staatsman kan hieromtrent tot in het ongerijmde

dwalen, en wanneer het een land geldt, gelijk aan deze Volkplanting, een land, dat eerst begint bekend te worden, een land in ligging enz. onderscheiden van alle anderen, een land waaromtrent de denkbeelden van anderzints oordeelkundige mannen niet slechts verschillen, maar lijnrecht tegenover malkanderen strijden, dan moet de beste staatsman dwaalen, en het zoude een wonder zijn zoo hij zonder gedwaalt te hebben, te recht kwam.

Met deeze beginsels bezield, Commissaris Generaal! hebben wij het alleen als een bewijs van Uwe kunde en edelmoedigheid aangemerkt dat Gij U, bij Uwen brief van den 31 Julij deeses jaars, niet hebt willen overreed houden dat in de organisatie van het Bestuur deezer Volkplanting, het rechte poinct van volmaaktheid zoude zijn getroffen. Wij hebben derhalven geoordeelt U alleen recht te doen wedervaren wanneer wij in U veronderstellen, dat Gij niet zoudt dulden, dat deeze organisatie, welke zekerlijk *a priori* op zeer beraaden gronden rust, wanneer omstandigheden, *a priori* niet bekend, naderhand eenig gebrek daarin vertoonden, desniettegenstaande onveranderlijk zoude moeten zijn. En deeze veronderstelling gevoegd bij Uwe zoo dikwerf herhaalde stellige begeerte om geene bedenkingen van gewicht voor U te verbergen, heeft het ons tot een plicht gemaakt om, naar maate dat de locaale omstandigheden ons meer bekend wierden, op de werking van het bestuur naauwkeuriger te letten, en als een tribut voor het bijzonder vertrouwen door U in ons gesteld, al 't geen ons ten dien opzichte is voorgekomen, met al de cordaatheid en openhartigheid welken Gij verdient, aan U zonder eenige reserve open te leggen.

In een land daar de Souverein dagelijksch of binnen weinige dagen kan worden geädieert, is het naauwlijks noodig om in de organisatie op middelen van voorziening, tegen buitengewone gebeurtenissen bedagt te zijn; de bijzondere deelen van zoodanig bestuur kunnen afzonderlijk werken, zoo dezelve maar niet tegenwerken; en ontstaat er eenige botsing, dan heeft men onmiddelijk recours tot den Souverein, die het kwaad kan herstellen vóór dat de Maatschappij er de gevolgen van heeft kunnen ondervinden. Dan geheel anders is 't geleegen op den afstand waarin deze Uithoek van het Moederland is geplaatst. Hier is het in alle spoedvereischende zaken

onmogelijk den onmiddelijken Souverein te kunnen adieeren ; en wanneer in die gevallen gevaarlijke botsingen ontstonden, welke alleen door den Souverein konden worden geredresseerd, dan was het hulpmiddel waardoor het kwaad onherstelbaar zoude worden gemaakt, erger dan het kwaad zelf, dat door tijdige middelen voorgekomen, of hersteld zoude hebben kunnen worden.

Deeze bedenking brengt de onbetwistbaare noodzakelijkheid mede dat de Hoogste Macht in deeze Volkplanting in haare volle uitgestrektheid, voor zoo verre dezen Uithoek betreft, vertegenwoordigt worde. Hier behoord, onder verbeetering, een repræsentative oppermacht te zijn, alleen verantwoordelijk aan haare Hooge Commitenten, en waaraan alle andere machten, van welke benaaming ook, onderworpen zijn.

De eerste plicht van de Hoogste Macht zijnde om de ingeseetenen in hunne eer, leven, en bezittingen te beschermen, spreekt het van zelve dat de vrije en onbelemmerde loop des rechts door den vertegenwoordiger moet worden gehandhaafd, en dat gevolglijk door de onderwerping aan eene representative Hoogste Macht in deeze Volkplanting alleen kan worden verstaan het recht, of liever de plicht, om excessen te beteugelen.

Wij gebruiken de vrijheid te reflecteeren dat dit bij de Instructie van den Raad van Politie en die van den Raad van Justitie, niet zoo strikt schijnt gevolgt te zijn als wij o.c. vermeenen dat voor het belang deezer volkplanting noodzakelijk is, dan 't zij ons geoorloofd ons ten deesen opzichte te refereeren tot onze op Uwe begeerte aan U reeds gesuppediteerde bedenkingen op de eerstgemelde Instructie.

Wij hebben verder opgemerkt dat de wijze waarop de Raad van Politie is samengesteld aan deszelfs instelling niet beantwoord. De Raads leden nimmer te vooren in deese Colonie dienst gedaan hebbende, en bovensdien, buiten alle individueele betrekking, tot de onderscheidene vakken van bestuur geplaatst, zijn hierdoor ook buiten de gelegenheid gesteld om zich met de details daarvan bekend te kunnen maaken, en blijven gevolglijk verpligt om hunne denkbeelden desweegens te ontleenen van die geenen, wier gedrag en handelingen zij gehouden zijn te beoordeelen ; waarvan het natuurlijk gevolg

moet zijn dat de trouwe van ondergeschikte amptenaaren hun eenigste waarborg is voor een goed bestuur, en dat zij met de beste wil in het geval kunnen raaken van 's lands belangen te doen veragteren. Ondertusschen kost dees saamenstelling een schat aan den lande, welke door amptenaaren tot raadsleeden te emploijeeren, of door deezen ook tot andere ampten te benoemen, ten minsten voor een aanzienlijk gedeelte, zoude kunnen worden bespaard.

Het Gouvernement behoord geen handel te drijven, om den handel van particulieren, welken het moet beschermen, niet te onderdrukken. Dit schijnt in het afgetrokkene een goed beginzel ; en blijft ook te recht als zodanig aangemerkt voor zoo verre de handel van het Gouvernement die schadelijke strekking voor particulieren heeft ; maar wanneer, wel verre van deze strekking te hebben, de handel van het Gouvernement integendeel aan dien der handel drijvende in- en opgezeeten te gemoet komt, den landman en anderen buiten den handel bevoordeelt, en daarbij voor het land niet alleen nuttig, maar in veele gevallen noodzakelijk is, dan vervalt het beginzel te gelijk met de staatkundige reden welke hetzelve heeft doen geboren worden, en welke staatkundige reden, zoo als uit den verderen loop van dit schriftuur zal blijken, wel in een volwassen burger-maatschappij, maar geenzints in eene Volkplanting welke nog in haare kindsheid is, kan gelden.

Deze volkplanting heeft, niettegenstaande de teedere zorgen van haare Bestuurders, niettegenstaande de weldaadigste inrigtingen van het Moederland, uit den aart der dingen nog die kragt niet verkreegen om haar eigen bestaan te kunnen verzorgen ; haar handel heeft nog geene veerkragt, haare industrie heeft nog ondersteuning noodig om door eigen exertien eenigen graad van zelf bestaan te kunnen bereiken ; dezen bereikt hebbende, houdt het Gouvernement op haare pogingen te onderschraagen ; en *dan eerst* komt *alleen* bescherming te pas. De voornaamste buitenlandsche behoeften deezer Colonie bestaan in voluminense articulen, als hout, ijzer, smeekolen, touwwerk, enz., welke uit hoofde van de zwaare vragt thans nog zeer zeldzaam door particulieren ontboden kunnen worden ; om deeze reden moet, zoo lang de handel hier niet tot eenige rijpheid is

gekomen, de vervulling dier behoeften uit een eventueelen aanbreng geschieden, 't geen dezelven dikwijls schaars, en doorgaans enorm duur, doet zijn ; hierdoor kan het Gouvernement in den boezem der Colonie niet vinden 't geen men in geconsolideerde maatschappijen ten dienste van het land door de eenvoudigste middelen kan verkrijgen ; en het Gouvernement is derhalven verplicht om, wil het zich niet aan gebrek of aan excessive prijzen geexponeerd zien, voor deszelfs eigen omslag alle de gemelde articulen zelf te ontbieden, en daarvan een voorraad aan te houden.

Ondertusschen brengt dezelfde oorzaak welke het Gouvernement tot deze mesure doet besluiten dezelfde uitwerkzelen bij de ingezeetenen te wege ; alle articulen van onontbeerlijke behoefte, als hout, ijzer, smeekoolen, grove lakens en dergelijke, rijzen, wanneer de aanbreng daarvan zoo als dikwerf het geval is eenigen tijd agterblijft, tot zulke enorme prijzen dat daarmeede de voordeelen van den landman grootendeels worden geabsorbeerd, en er tusschen alle stedelijke winsten en deese buitengewone kosten geen evenredigheid meer te vinden is ; bij voorbeeld : karsaaij rijst van 20 à 30 tot 80 rds. het stuk, zonder dat daarom de landman de vrugten van zijn akker, en de ambachtsman den arbeid zijner handen, in dezelfde evenreedigheid beloond krijgt. Inmiddels worden die onmatige winsten genoten, of door een of zeer weinige individus die, zoodra zij schaarsheid van eenige behoefte voorzien, ophouden met verkoopen tot dat zij, door den nood hunner medeburgeren meester zijn geworden om een willekeurigen prijs te bepalen, of door vreemdelingen die hier toevallig op een oogenblik van schaarsheid met noodzakelijke articulen aankocmen. Wij zeggen, *een* of *zeer weinige* individus, omdat in deze Colonie zeer weinige kooplieden zijn in staat om hunne goederen eenigen tijd onverkogt te laaten leggen, de meeste hebben hiertoe de vermogens niet, en zijn verpligt om hunne goederen, tot onderhoud van hun minderen handel, te gelde te maaken, waardoor zij dus belet worden om grove winsten te genieten. Ja zelfs moeten deze niet zelden met goede oogen aanzien dat de enkelde meer vermogende kooplieden zoodanige winsten behaalen op goederen welken zij van min vermogende negotianten hebben opgekogt, en tot op een oogenblik van schaarsheid hebben kunnen bewaren. Dit zoude in de

Republiek eene zeer geoorloofde mercantile speculatie genoemd worden, en ook inderdaad zijn, maar hier, daar nog geene mededingers in den handel zijn, drukt het de ingezeetenen op eene zeer gevoelige wijze, en belet den wasdom van deese opgroeiende Volkplanting.

Dit kwaad kan alleen door het Gouvernement worden weggenomen, om dat de Handel onder de ingezeetenen nog geene genoegzaame veerkragt heeft verkreegen om op zich zelven te kunnen werken. Het Gouvernement is alleen in staat om aan de monopolie waarin eene andersints aanspoorende mercantile emulatie, door de omstandigheeden ontaart, paal en perk te stellen, om den handel onder minvermogende kooplieden levendig te houden en te doen groeijen; om den landman en ambachtsman het genot van hun zweet en bloed te bezorgen; en om dus doende den bloeij dezer Volkplanting onafgebrooken leevendig te houden.

Immers gebrek aan onontbeerlijke articulen, vooral voor den landbouw, veroorzaakt algemeene verwarring en dreigt de Colonie met haaren ondergang; zonder ijzer, kolen, pik, teer, grove waaren tot *kleeding voor slaven*, enz., is er geen landbouw in de Colonie; en om dit kwaad te verhoeden komt het ons, onder verbeteringe, voor, dat zoo lang hier in niet van elders op eene regelmatige wijze kan worden voorzien, het Gouvernement op een zaak van zoo veel gewicht zelf regard behoord te slaan.

Het zoude, naar ons inzien derhalven, zoo voor het Gouvernement als de in- en opgezetenen, allernuttigst zijn dat 's Gouvernements Magazijnen van alle articulen welke voor eigen gebruik, en vooral ook voor den landbouw en andere coloniale eindens onontbeerlijk zijn, mits in dit laatste geval niet aan bederf onderworpen zijnde, op den duur voorzien waren, doch om hier het wezentlijk nut van te genieten zoude de administratie daarvan eene bijzondere surveillance vereischen, en *of* onder de reeds aanweezende administrateuren verdeelt, *of* aan eene of meer bijzondere amptenaaren opgedraagen behooren te worden; immers al 't geen niet tot de administratie der oorlogs of navale magazijnen behoord te renvoijeeren aan den administrateur der graanmagazijnen, obrueerd niet alleen dezen met eene menigte en verscheidenheid van zaaken welke het hem niet mogelijk

is met order en exactitude na te gaan, maar belemmerd bovendien grootelijks de administratie der graanen zelve, eene administratie, welke in deze Volkplanting niet naauwkeurig genoeg kan worden gevoerd, om dat het teegendeel de Colonie ijder jaar aan gebrek blootsteld.

Deze administratie is belangrijker, als ijmand die de locaale omstandigheeden niet van nabij kent, zich kan voorstellen; en het is onder de tegenwoordige omstandigheeden der Colonie, eene ongerijmdheid te beweeren dat het onbepaald openstellen van den uitvoer van graanen een middel zijnde om den graanbouw aan te moedigen en de nijverheid op te wekken, door dit middel alle vrees voor schaarsheid of gebrek zoude kunnen worden weggenoomen. Die dit zeggen weeten niet dat het verbod om graanen uit te voeren alleen bedoeld dat men niet zal uitvoeren de graanen welke voor de ingezeetenen tot hun eigen voedzel wordt vereischt; zij weeten niet dat de graanoogst wel verre van in evenredigheid der populatie toe te neemen en rijker te worden, integendeel door gebrek aan handen en andere natuurlijke oorzaken minder uitleevert dan voor heen; zij weeten niet dat thans de Volkplanting bij een rijken oogst meestal niet meer dan een ruijm en overvloedig genot van brood voor zich zelve heeft; zij weeten niet dat nog in dit loopend jaar, waarin de graanen scheenen hier niet geconsumeerd te zullen kunnen worden, een niet noemenswaardige onderstand na Batavia en Isle de France verzonden, zonder eene tijdige voorziening, de ingezeetenen, reeds voor den nieuwen oogst, aan gebrek zoude hebben blootgesteld; zij weeten niet dat wanneer er blijkbaar overvloed was het Gouvernement niet meerder granen zou opslaan dan het noodige tot de consumptie en aanvulling van den vereischten voorraad, en dat, voor het overige, de onbelemmerste vrijheid aan den landman zoude worden gelaaten; en zij schijnen eindelijk niet te beseffen dat de individueele ingezeetenen in 't algemeen den staat der graanen en het noodige tot de consumptie niet kunnende calculeeren bij den minst voordeeligen oogst, en vooral bij een rijken oogst, geene wijze op het gebruik van graanen stellen, en dat derhalve het Gouvernement verpligt is om schaarsheid en gebrek door gepaste middelen te verhoeden.

Hierbij komt dat de graan oogst van veele omstandig-

heeden afhankelijk, en daarom zeer onzeker is; voor dat het koorn tot een nieuwen oogst staat bekwaam te worden, kan men zich met geene gerustheid op den oogst verlaten; en niet zeldzaam heeft men hier misgewassen of zeer schraale oogsten; daar men dit nu dikwerf te vreesen heeft, is het voor het Gouvernement een gewoone, en niet zonder misdaad te verzuimen, plicht geworden om te zorgen dat in zulk een geval de colonisten niet aan gebrek blootgesteld zijn, want het behoeft geen betoog dat wanneer, op het oogenblik van een mislukten oogst, niet eenige voorraad van tarwe bestaat, of dat men niet toevallig de magazijnen met rijst gevuld heeft, er als dan eene algemeene verwarring in de Colonie zoude ontstaan, omdat er maanden moeten verloopen eer men zich eenig ontzet kan belooven.

Dit is bij alle voorgaande Gouvernementen gevoeld; de voormalige Hollandsche Regeering had daarom ook wijzelijk in den jaare 1795 den voorraad reeds tot die hoogte gebragt dat al leeverde de volgende oogst geen tarwe op de ingezeetenen hun daaglijksch brood zouden hebben gehad, en zelfs het noodig zaad voor een volgend jaar aan handen zoude zijn geweest; de Engelsche Generaal Sir J. H. Craig, deeze voorzorg veragtende, schafte den daartoe bestemden ommeslag af, en liet den voorraad tegen spotprijzen in het openbaar verkoopen; doch deeze hoofdgebieder heeft weldra zijne dwaaling en de noodzakelijkheid van een geduurigen voorraad ingezien; en zijne successeuren hebben dien misstap ook, door het weder oprichten van graanmagazijnen, tragten te redresseeren; waarvan egter het succes door de publieke omstandigheeden is verhindert, en dees zelfde omstandigheeden hebben ook te wege gebragt dat wij hier geen voorraad hebben gevonden.

Uit dit alles blijkt ondertusschen dat wel bestierde Gouvernements graan magazijnen noodzakelijk zijn, en dat zoo lang er geen bepaalde voorraad van tarwe ('t geen ten minsten op dertig duizend mudden kan worden begroot) verzeekerd is, het Gouvernement geen particulieren handel in graanen kan gedoogen, en zelfs het gebruik daarvan door de gantsche Volkplanting behoord te regelen; maar zoodra men een behoorlijken voorraad zal hebben verzeekerd, dan behoord alle constrainte op te houden, en dan zal het Gouvernement,

bij de bescherming van een onbelemmerden handel, alleen moeten zorgen dat, door een onberaaden uitvoer van tarwe, de genomen maatregelen ter voorkoming van schaarsheid en gebrek niet worden verijdelt.

Ofschoon minder noodzakelijk, is het nochtans voor de belangens van het Gouvernement hoogst nuttig dat hetzelve, even als onder het voormalig Hollandsch Bestuur, zijn eigen wijnkelders hebbe; dit wordt ten klaarsten geavanceerd door de moeijlijkheid waarin wij ons thans bevinden. Het is U bekend, Commissaris Generaal, dat de Hooge Regeering van Nederlandsch Indien met het Hollandsch particulier schip *Neptunus* een aanzienlijke quantiteit rijst, hout, vloersteenen, en andere nuttige articulen, ten dienste der Colonie, naa herwaards heeft gezonden, en dat dezelve weederkeerig aanvrage heeft gedaan dat in mindering van 't geen bij Hoogsderzelver missive van den 7 October 1803 is geeischt, bij deeze geleegenheid zullen worden gezonden :

100	Lasten Tarwe,
2	do. Rogge,
200	Leggers Ordinaire Wijn,
2,000	Bottels Fijne Wijn,
10	Leggers Azijn,
20,000	lb. Boter.

De beide eerste articulen, uit hoofde van de schaarsheid waarin wij ons zelven hier bevinden, niet kunnende gemist worden, hebben wij besloten om, behalve de voors. quantiteit boter en azijn de in mindering geëischte 200 leggers ordinaire wijn, te vermeerderen tot op 300 leggers. Het Gouvernement zelf geen wijn hebbende, hebben wij overwoogen wat het beste middel zoude zijn om 300 leggers deugdzaame en gezonde wijn te verkrijgen; en daar het middel van aanbesteding bevonden wierdt aanleiding te geven tot het vervalschen der wijnen, terwijl bovensdien geen der wijnkoopers in staat zijnde om zoodanige quantiteit, of zelfs een groot gedeelte daarvan, uit zijn eigen voorraad te kunnen leveren, de aanbesteeding in effecte zoude strekken om den wijn uit de tweede en derde hand te koopen; hebben wij beter geoordeelt den aankoop onmiddelijk van de onderscheiden wijnkoopers te doen, en eene expresse commissie van deskundigen te benoemen ten einde de leverantie te surveilleeren en te zorgen dat niet dan

deugdzaame wijn aan het Gouvernement worde geleverd. En hiervan is het gevolg, dat wij tot nog toe niet eens de helft van voors. 300 leggers ordinaire wijn hebben kunnen opdoen, en dan nog tegen exorbitante prijsen van 90 rds., 100 rds., en meer voor ijder legger, 't geen zekerlijk voor een gedeelte aan de schaarsheid van de noodige fust, maar evenwel gelijktijdig daaraan moet worden toegeschreven dat de wijnkoopers, onzeker of er gelegenheid zal komen om wijn af te scheepen, bevreest zijn om zich zonder vooruitzicht van vertier met zware kosten door den aankoop van fust en wijn te belasten.

Door dezen gebrekkigen wijnhandel worden de wijnkoopers verhinderd om een behoorlijken voorraad te hebben van oude wijnen, dat is wijn boven de drie, vier, en vijf jaaren oud; deze wijn kan zonder gevaar van bederf worden verzonden, heeft de schadelijke brandigheid verloren, heeft een aangename smaak verkregen, en is van een anderzints schadelijken drank een gezonden drank geworden; alle welke qualiteiten noodzakelijk zijn om aan den Kaapschen wijn buiten 's lands eenig credit te geeven. Dit bewijst alwederom hoe de handel in deeze Colonie nog door het Gouvernement moet worden geleid, en dat alleen de onzekerheid van vertier welke het gros der wijnhandelaars in het opslaan van voorraad bepaald, oorzaak is dat niet enkelde perzoonen zich van den wijnhandel meester maken, en hunne medeburgers, even als in andere takken van commercie, onderdrukken.

Alle deeze zwarigheeden werden ontruimd wanneer het Gouvernement jaarlijks een quantiteit wijn opslaat, en door een kundig man doet verzorgen. Dit zoude, in den aanvang, een aanzienlijken uitleg vorderen; maar deeze uitleg, wel verre van verlooren te zijn, neemt integendeel jaarlijks toe, en naar mate de wijn in deugd toeneemt, 't geen de tijd alleen te wege brengt, overtreft dezelve den uitleg ook in waarde, en is gevolglijk een levendige steeds aangroeijende hoofdsomme.

De wijnkelders, eens gevestigd, vorderen weinig omslag; een boekhouder en opzichter en vier slaaven zouden, naar het getuigenis van deskundigen, voldoende zijn voor het dagelijksch werk; en alleenlijk geduurende den ontvangst en afscheep van wijnen zouden eenige meerdere handen worden vereischt. Door deze inrigting zoude het Gouvernement in

staat zijn om jaarlijks eene aanzienlijke quantiteit deugdzaame gezonde wijn naar Batavia en zelfs naar Europa te verzenden. Voor de Troupes en de zieken in het Hospitaal zoude men gezonde wijnen kunnen verstrekken ; door deeze inrigting zoude de Wijngaardenier niet lijden, maar integendeel bevoordeelt worden, omdat het meerder en zekerder buitenlandsche vertier van wijn den prijs zou doen rijzen en bestendig maken ; de middelmatige wijnhandelaar zoude daardoor zijn dagelijkschen handel ongestoord kunnen voortzetten, zonder gevaar van door monopolisten gedrukt te worden, om dat het Gouvernement een tegenwicht aan deesen zijnde, meester zoude zijn om zonder buitengewone middelen derzelver hebzucht te beteugelen.

Uit het hier vooren geposeerd beginzel, dat zoolang de handel niet tot rijpheid is gekomen dezelve door het Gouvernement, immers voor zoo verre de benoodigtheden van het Gouvernement en de behoefte der Colonie aangaat, moet worden geleid en ondersteund, volgt aan de zijde van het Gouvernement dat men het middel van aanbesteding hier niet in 't algemeen als het beste en zekerste om het land van het noodige te voorzien, kan beschouwen ; want zoo lang de handel niet gevestigd is, waartoe dezelve eerst actif moet worden, zoo lang zijn er geene genoegzaame mededingers waardoor aan het Gouvernement de gerustheid kan worden verschaft, dat de aanbesteeding waarlijk voor den minsten prijs is geschied ; het getal van mededingers is hier zoo onbeduidend dat men meestal bij het uitschrijven eener aanbesteding kan calculeeren wie in staat is om aanneemer te kunnen worden ; daar deze het dikwijls zekerder weet als het Gouvernement, bepaald hij den prijs met dezelfde gerustheid als of hij opentlijk handelde ; en het Gouvernement wordt, door de noodzakelijkheid gedwongen, om zich naar den aannemer te schikken. In alle gevallen derhalven, waarin het Gouvernement geene genoegzaame mededingers kan verwagten, en waarin het dus aan willekeurige prijzen is blootgesteld, behoord het zich zelf den noodigen voorraad aan te schaffen. Op deezen grond is gedeeltelijk meede gebaseerd de noodzakelijkheid om hout, ijzer, smeekolen, touwwerk, enz. voor rekening van het Gouvernement te ontbieden.

Thans passen wij dit meer bijzonder toe op het inlandsch

hout. De Bosschen aan de Plettenbergsbaaij en in het Auteniqualand bevatten onderscheijden soorten van hout geschikt voor gebouwen, affuiten, wagens, en veelerhande andere nuttige eindens ; het Gouvernement heeft dagelijksch tot het een of ander deezer eindens eene aanzienlijke quantiteit hout noodig, zomtijds is in de gantsche stad het noodige hout niet te vinden, en wanneer het verkrijgbaar is, dan heeft meestal het opgegeven kwaad plaats dat het zelve tegen goud moet worden opgewoogen. Deze reden gevoegd bij de noodzakelijkheid om tot het doen ophouden der hooge pakhuishuuren, graanmagazijnen, en, ten dienste der Justitie geschikte gevangenhuizen te bouwen, heeft het Gouvernement doen besluiten om uit de Plettenbergsbaaij het noodig hout over zee naa herwaards te doen transporteeren, eene scheepslading is hier reeds aangekomen en gelost, een andere kan mede dagelijksch verwagt worden, en de Posthouder heeft last om met het vellen te doen doorgaan. Hierdoor wordt het Gouvernement niet alleen tegen matige prijzen van het noodige hout voorzien, maar geraakt zelfs in staat om ook de ingezetenen, op redelijke voorwaarden, te gerieven met een noodzakelijk articul, welk anders meestal over land met wagens na de Hoofdplaats wordt opgebragt, en daardoor veel duurder en dikwijls niet eens verkrijgbaar is.

Dit kan, vooral wanneer het Gouvernement het hout met eigen vaartuigen zal kunnen doen afhalen, niet worden ontkend zeer nuttig te zijn, maar het nuttige hier van zoude ophouden wanneer de administratie van het hout niet zoodanig wierd ingerigt dat *voor eerst* tegen misbruik, of zelfs tegen een onregelmatig gebruik, en *ten tweeden* de overtuiging kon worden daargesteld, dat het Gouvernement niet alleen het gerief, maar ook eene wesentlijke bespaaring had gevonden. Om van deeze vereischten verzekerd te zijn, kan de administratie van het hout niet accessoir zijn aan eenige andere, maar is belangrijk genoeg om afzonderlijk te worden gevoerd, waartoe de noodige magazijnen van het voormalig Hollandsch Bestuur nog aanwezig zijn, en geëmploijeerd kunnen worden. Deze administratie zoude zich behooren uit te strekken tot uitheemsche houtwerken, niet tot de equipagewerf behoorende, en voorts tot alle andere Gouvernements gebouw behoeftens, al 't welk de administrateur op schriftelijke qualificatie van

Gouverneur en Raaden aan de onderscheiden departementen van tijd tot tijd zoude verstrekken.

Wij houden ons verzeekerd, Commissaris Generaal, dat alle deeze inrigtingen in 't gemeen veel order in de administratie en in 't bijzonder eene zeer groote besparing voor 's Lands Kassa, ten gevolgen zoude hebben ; de Coloniale Rekenkamer, het punt van vereeniging voor al 't geen administratief en finantieel in de Colonie bestaat, zouden dan in eene ruijmer mate aan hare bestemming kunnen beantwoorden, en van eene uitgestrekter nuttigheid voor deeze volkplanting zijn, door de comptable 's lands dienaren van nabij te surveilleeren, en meer bijzonder te zorgen voor een goed emploij en eene zigtige verantwoording van 's lands goederen en penningen ; onvermindert hare gewoone functien, zoude zij met het opper toeverzicht over alle administratien moeten bekleed zijn en in dit opzicht zoude de Rekenkamer, in den dagelijkschen loop van zaken het middel zijn waardoor 's Gouvernements intentie omtrent de wijze van administratie, aan den administrateur bekend wierd, en waardoor het Gouvernement wederkeerig den staat der Administratien leerde kennen ; doch in alle andere opzichten zoude de Rekenkamer door het Gouvernement van het administrative en finantieele worden geinformeerd ; met één woord, de wijze van administreeren en de staat der administratie zouden den administrateur onmiddelijk aan de Rekenkamer verbinden, maar de active administratie, te weeten het dadelijk ontvangen en uitgeeven van gelden en goederen, zoowel als het inbrengen van gelden in 's Lands Kasse, zoude van Gouverneur en Raaden behooren te emaneeren, en alleen subject zijn aan de bij de Instructie der Rekenkamer bepaalde examinatie, liquidatie, en registratie.

Door deze inrigting zouden de werkzaamheden der Reekenkamer aanmerkelijk worden vermeerdert, en derhalven zoude het alsdan noodzakelijk worden om de werkende handen in dit Hoofd Departement met geschikte voorwerpen aan te vullen, en in zonderheid zoude het dan ook billijk zijn dat de President en de mindere Chefs van de Reekenkamer voor hunne meerdere zorge, moeijte, en verantwoordelijkheid, beter wierden gesalarieerd als tot hier toe is geschied, ten einde zich eenig en alleen met deezen dienst te kunnen occupeeren,

zonder genoodzaakt te zijn om tot andere middelen van bestaan recours te moeten neemen.

Hieruit, en uit de vermeerdering van amptenaaren, welke uit eene verbeterde inrigting in het administrative zouden moeten voortvloeijen, volgt natuurlijk dat voor zoo verre deze vermeerdering aangaat, nieuwe uitgaven voor het Gouvernement zouden onstaan, en dit schijnt dan ook in den eersten opslag eene gewigtige bedenking tegen eene andere inrigting te zijn ; doch deze verdenking vervalt ten eenemaal wanneer men de middelen welke het Gouvernement bezit tot alle die eindens in 't werk steld, waartoe dezelve gelijktijdig met vrucht kunnen worden gebezigd. Zie hier ons raissonnement op dit stuk.

Wanneer een politicq lighaam met order en succes zal werken, dan moet ijder deel van hetzelve aan zijne bestemming beantwoorden, en dan moet gevolgelijk ten minsten ijder hoofd ambtenaar zijn pligt kennen en betragten. Het eenigste middel hiertoe is dat men in het begeven van ampten perzoonen kiest zoo naa mogelijk voor hunne posten bereekend ; en om hierin naar menschlijk vermogen te slaagen, moet een ijder amptenaar, in evenreedigheid van het gewicht of het aanzien van zijne betrekking worden beloond ; die *of* door de onafgebroken applicatie op zijn post, *of* door eenige verhevener, aanzienlijker, en gewigtiger betrekking verhindert wordt andere middelen van bestaan te amplecteeren, moet zijns stands gelijk ruim worden gesalarieerd ; die slechts een klein gedeelte van zijn tijd en aandagt tot de waarneming van zijn post noodig heeft, of ook, die door de ijverige betragting van zijn pligt aanspraak op voordeeliger posten kan verkrijgen, wordt matig gesalarieerd en vindt het ontbreekende voor een ruimer bestaan van elders, of getroost zich een sober bestaan tot dat de ijverige betragting van zijn plicht hem tot hoogere betrekking en betere belooning bekwaam zal hebben gemaakt. Wanneer na zoodanige inrigting een amptenaar zijn plicht niet betracht, dan wordt hij met severiteit ter eene, en goede belooning ter andere zijde, ten minsten de best mogelijke werking der onderscheiden deelen van het Bestuur zal worden daargesteld.

Dat in deeze Volkplanting een ieder amptenaar niet be-

kwaam is om aan zijne bestemming te kunnen beantwoorden, moet zekerlijk aan het gemis van geschikte voorwerpen worden toegeschreven; dit kwaad is voor het oogenblik niet te redresseeren, en moet overzulks het werk zijn van den tijd en de applicatie der amptenaaren; maar kan men verwagten dat eenig amptenaar zich op het kennen van zijn plicht zal toeleggen zoo lang alle andere betrekkingen buiten hem ten minsten even voordeelig zijn als zijn ampt? kan men verwagten dat ijmand, die ampteloos mettertijd in de gelegenheid kan komen om schatten te vergaderen, en zekerlijk altijd een ruim bestaan kan vinden, een beampte carriere zal intreeden, waarin hij zich van eene menigte genoegens van het leeven gepriveerd moet zijn, en naa zich voor de Maatschappij te hebben afgesloofd, een talrijk en behoeftig huisgezin moet nalaten?

Daar het ondertusschen de plicht van het Gouvernement is om alle amptenaaren van belang, ten minsten voor het vervolg, zoo geschikt als mogelijk is te doen zijn, behooren derhalve de daartoe gedisponeerde voorwerpen, of door dadelijke belooning, of door voordeelige uitzichten, te worden uitgelokt en aan gespoord, om ampten te bejaagen niet alleen, maar ook om zich met trouwe en ijver op de vervulling daarvan toe te leggen; en gevolglijk moet er eenig middel worden uitgedacht om zich van deze, voor het wel bestieren dezer Volkplanting, zoo noodzakelijke amptswerking te verzeekeren. Dit nu, Commissaris Generaal, kan naar ons inzien geschieden, zonder de uitgaven van het Gouvernement te vermeerderen, integendeel zoude uit de verbeterde inrigting welke wij in 't oog hebben zelfs eene wezentlijke bespaaring voortvloeien.

Wij hebben reeds opgemerkt dat de wijze waarop de Raad van Politie is zamengesteld aan deszelfs instelling niet beantwoord, en dat om dat te verhelpen de Raadsleeden ook tot andere ampten behoorden te kunnen worden benoemd, en andere amptenaren tot Raadsleeden verkiesbaar behoorden te zijn. In zelver voegen is het geleegen met den Raad van Justitie; deze Raad, gecomposeerd uit jonge rechtsgeleerden zonder ondervinding, kan aan het doel niet dan gebrekkig beantwoorden, omdat al waren alle de leeden rechtskundig, 't geen echter het geval niet is, en nooit worden zal, dan blijft het altijd eene onbetwistbaare waarheid dat de kennis van

wetten de toepassing derzelver onzeker maakt, zoodra de rechter de menschen en zaaken waarop de toepassing moet geschieden, niet van *nabij* kent; een rechter moet ondervinding en menschenkennis hebben, even als andere beoeffenaars van wetenschappen, welke menschen en zaaken tot haar onderwerp hebben; dit steld niet alleen den rechter in staat om met juistheid te oordeelen, maar leverd ook den grond uit van het vertrouwen en den eerbied welke ijder individu voor hem moet gevoelen, zal hij met vrucht werkzaam zijn. Men verwagt te vergeefsch dat dit oogmerk, door uit de Republiek Raaden van Justitie te zenden, of hier den naam van Doctor in rechten tot een vereischte van ijder raadsplaats te bepaalen, zal worden bereikt; hierdoor zal men integendeel beletten dat de Raad van Justitie tot dien graad van aanzien en vertrouwen kome welken dezelve noodzakelijk moet bezitten om aan deszelfs bestemming te beantwoorden. Wij beroepen ons in dit opzicht op Uw eigen gevoel, en houden ons verzeekerd dat hoe plausibel en belovend eene Vergadering van zeven Rechtsgeleerden ook a priori moge geschreven hebben, Gij echter met ons zult instemmen dat dezelve thans geenzints aan deze anderzints gegronde verwagting beantwoord.

Wij oordeelen, onder verbetering, dat het beste, eenigste, en zekerste middel om dit wezentlijk gebrek te verbeteren bestaat in de leeden van den Raad van Justitie eligibel te verklaaren tot andere posten waartoe zij geschiktheid hebben, en andere amptenaren dezer Colonie, ofschoon geen Doctors in rechten zijnde, tot leeden van den Raad van Justitie te admitteeren, met bij gevoegde bepaling dat een gering getal der leeden, bij voorbeeld Twee of ten hoogsten Drie, altijd gegradueerde Rechtsgeleerden zullen zijn, en dat de President altijd een Rechtsgeleerde en alleen door het Staatsbewind verkiesbaar zal zijn. Uit deze inrigting zoude volgen:

(*a*) Dat de Raaden van Justitie met een ander convenable ampt bekleed, en hiervoor bij hun gewoon tractement een evenredig honorarium genietende, een beter en meer met hun rang overeenkomstig bestaan zouden erlangen.

(*b*) Dat de Raad van Justitie zamengesteld zoude zijn van

menschen van kennis en ondervinding, en daardoor meerder vertrouwen en aanzien zouden verwerven.

(*c*) Dat andere amptenaaren, tot Raad van Justitie benoemd, daardoor te gelijk eene ruime belooning voor het ampt welke zij buitendien bekleeden zouden genieten, het vooruitzicht van welke belooning een spoorslag tot ampts ijver zoude uitleveren, en

(*d*) Dat in deze combinatie, met eene bijgevoegde bepaling dat de belooning van beide de posten nooit de somma van 4,000 rijksdaalders zoude excedeeren, eene wesentlijke besparing voor den lande zoude worden gevonden.

De vereeniging van meerdere ampten in één perzoon heeft, zoo als reeds is aangetoond, deze wezentlijke nuttigheid dat de amptenaar zijn bestaan in zijn ampt vindende, met severiteit aan de betragting van zijn plicht kan worden verbonden, en dat andere zich in mindere betrekkingen bij voorraad, bekwaamen om ampten van gewigt en vertrouwen te kunnen waarnemen; en die vereeniging wordt, behalven door de opgegeven gronden, in deeze Colonie door de noodzakelijkheid geboden, omdat men hier zeer weinig geschikte voorwerpen tot ampten van belang vindt. Daar derhalven door de opgegeven combinatie nog eenige ampten niet genoegzaam zouden worden beloond, is het ons voorgekomen dat dezelfde cynosure omtrent andere amptenaaren zouden kunnen worden gevolgd, en dat in het vervolg andere compatible amptens, onder de noodige bepalingen aan de zelfde perzoon zouden kunnen worden opgedragen, bij voorbeeld niets belet dat de ontfangst van Thiendens en Heeren Recht op vaste goederen vereenigd worde met den Ontvangst van Inkomsten, van Landerijen, enz.

Zie daar, Commissaris Generaal, de bedenkingen welke bij ons, uit de beschouwing van den tegenwoordigen staat van het bestuur dezer Colonie zijn ontstaan; wij zijn doordrongen van het levendig bezef dat de zaaken op dien voet niet kunnen voortduuren zonder in verwarring te geraaken; en wij hebben zoo veel reden om botzingen en verwarringen te vreesen dat wij onze bedugtheid voor U niet mogen verbergen. Wij houden ons overtuigd dat Gij altijd het beste hebt gewild, en nog wildt; en wij erkennen opentlijk dat wij in den loop

der organisatie vóór dat wij de zaaken in werking hebben kunnen observeeren, die bedenkingen niet hebben gevoeld, dat wij nu en dan wel meenden botsingen te bespeuren, doch dat wij ons zelven altijd gerust hebben gesteld met de hope dat het zamenstel regelmatiger zoude werken naar mate dat de deelen van het zelve langer in activiteit zouden zijn. Wij ondervinden echter het tegendeel; voorname ampten zijn in zulke onbevoegde handen dat men, om over zaken daartoe betrekkelijk eenige inligting te verkrijgen, verpligt is gebruik te maken van personen welke in geene relatie tot die ampten staan, en die daarom moeten worden verzogt in steede van gelast, om het Gouvernement ten dienste te staan; wij kunnen in het verst verschiet, niettegenstaande den ijver der Reekenkamer, geen punt van voortduurende order en werking voor het administrative en het finantieele ontmoeten; en wij zien van dag tot dag het gevaar naderen dat de Raad van Justitie, gesteund door het ongelukkig denkbeeld van absolute independentie, door de een of andere daad van oppositie of afwijking het Gouvernement vroeg of laat zal noodzaaken, om in weerwil van zich zelf, alleen uit bezef van onvermijdelijken plicht eenige daad van oppergezach te moeten oeffenen.

Deze uitersten voorziende, zouden wij U zekerlijk niet oprecht behandelen indien wij U niet in staat stelden om een kwaad, dat tegen Uwen wil in de organisatie is ingesloopen, te kunnen redresseeren. Ons oogmerk is geenzints om van U eene dadelijke reorganisatie te vergen; hierdoor zouden wij vreezen het kwaad te verergeren; maar wij bedoelen door deeze onze bedenkingen alleen Uwe aandagt op te wekken om dezelven te overweegen, en dan aan ons voor te schrijven of en hoedanig Gij oordeelt en begeert dat zoodanige verbeeteringen als het wezen van het bestuur niet veranderen, waartoe al het administrative behoord, langzamerhand door ons kunnen en behooren te worden geintroduceerd, terwijl als dan aan U gereserveert blijft om op al 't geen het weesen van het bestuur aangaat, bij voorbeeld de bepaaling omtrent de leden van den Politiken Raad, zoodanig te werk te gaan als Gij naar Uwe wijsheid en het gewigt onzer bedenkingen ten beste deezer Volkplanting zult geraaden vinden.

En om U zoo pertinent mogelijk met 't geen wij met deze onze bedenkingen bedoelen bekend te maken, gebruiken wij

ten slotte de vrijheid aan U voor te dragen, hoedanig wij, onder verbetering, van gevoelen zijn dat tot welzijn dezer Volkplanting, en tot het daarstellen van een in verband werkend bestuur, eenige deelen van hetzelve zouden kunnen en behooren te worden gealtereerd.

Raad van Politie.

De tegenwoordige Raaden van Politie behooren op den zelfden voet te continueeren, en teevens gerechtigd te zijn om tot eenig ander convenabel ampt buiten den Raad te worden benoemd ; ten einde daardoor niet alleen hun bestaan te verbeteren, maar ook inzonderheid aan dezelven de gelegenheid te verschaffen om zich met de details van het bestuur bekend te kunnen maken ; doch de thans vacante raadsplaats, zoo wel als die in het vervolg vacant staan te worden, behooren niet te worden vervuld met expresse Raadsleden, maar hiertoe behooren vier voorname, en uit hoofde hunner betrekking, met de deelen van het Bestuur bekende Amptenaaren, bij voorbeeld de President der Coloniale Rekenkamer, de President van den Raad van Justitie, &c., amptshalven te worden bestemd, welke amptenaaren alle de voorrechten van Raadsleeden zouden genieten, met een nader te bepalen honorarium, boven hun gewoon traktement.

Bij eene afzonderlijke instructie zouden worden bepaald de zaaken over welke deze raadsleden zouden behooren te worden geconvoceerd, en voor het overige zoude de Gouverneur en Generaal en Chef de bevoegdheid moeten hebben om dezelven, in andere niet bepaalde gevallen, zoo dikwerf te doen vergaderen als hij zulks voor het belang van den Lande dienstig zoude oordeelen.

Ingevalle dit voorstel word geadopteerd, dan behoord met voorzigtigheid te worden bepaald hoedanig het hoofdbestuur deezer Volkplanting, bij absentie of overlijden van den Gouverneur en Generaal en Chef zal gevoerd worden.

Raad van Justitie.

De President van den Raad van Justitie, een man moetende zijn van uitsteekende integriteit, kunde, en ervaaring, behoord de Souverain in de Republiek, dat is het opperste Bewind

aldaar, zich de onmiddelijke keuse van denzelven te reserveeren.

Van de leden zouden twee, of hoogstens drie, in Rechten gegradueerd moeten zijn, en deeze zouden, op de tot hiertoe bepaalde wijze, door den Asiatischen Raad kunnen worden benoemd ; doch de overige leden zouden door den Gouverneur en Generaal en Chef benoemd, en aan den Asiatischen Raad ter approbatie moeten worden voorgedraagen, zonder dat het Doctoraat in Rechten een vereischte bij dezelven zoude behoeven te zijn, zoo zij maar bekende probiteit, ervaaring in de zaaken dezer Volkplanting, en daarbij, zoo veel de omstandigheden gedoogen, rechtskennis bezitten.

Alle de leeden van den Raad van Justitie behooren eligibel te wesen tot ampten welke het regterampt niet verkleinen, en daarvoor een honorarium niet excedeerende een duizend rjksdaalers genieten ; terwijl andere amptenaaren tot raaden van Justitie verkoozen zich ook zouden behooren te contenteeren met zoodanig tractement als waardoor hunne gewoone inkomsten niet boven de vier duizend rds. kwamen te monteeren.

Bij deese gelegenheid mogen wij niet voorbij, Commissaris Generaal, iets omtrent den Procureur Generaal aan Uwe aandagt voor te stellen.

De natuur van dezen post vordert bijzondere kunde en ervaarenheid, en de functien daarvan zijn ten uitersten gewigtig; hierdoor verkrijgt de Procureur Generaal *per se* een uiterlijk aanzien superieur aan 't geen het bekwaamste en ijverigste lid van den Raad van Justitie immer, uit den aart zijner bediening, kan genieten.

In weerwil van dit onderscheid, is de Procureur Generaal in rang beneden het jongste lid van den Raad van Justitie geplaatst, waarvan het natuurlijk gevolg is dat de leeden van den Raad van Justitie, geduurig in 't oog hebbende het van den Procureur Generaal onafscheidelijk meerder aanzien en gewigt, hem, zoo dikwerf zij kunnen, hunne meerderheid in rang doen gevoelen ; 't geen, vooral wanneer eene te ver getrokken eigenliefde hiermeede vermengd is, veele nadeelige gevolgen naar zich sleept.

Wij vermeenen, onder verbeetering, Commissaris Generaal, dat alle nadeelige gevolgen worden voorgekomen door den

Procureur Generaal op zijn plaats te stellen, en hem onmiddelijk op den President van den Raad te doen volgen, en zelfs te admitteeren om in alle civile zaaken, gelijk meede in crimineele zaaken uit de Buitendistricten, sessie te hebben in den Raad ; dit zou zekerlijk door de acquisitie van een kundig lid sterkte aan den Raad geven, en aan de Justitie in 't gemeen luister bijzetten. Doch dit alles zoude moeten geschieden, onvermindert alle *mogelijke* verpligtingen waaraan hij als Procureur Generaal, dat is als Officier der Justitie, behoord onderworpen te zijn.

Coloniale Rekenkamer.

De Coloniale Rekenkamer, welke thans behalve den Commis en Klerken, uit een President, twee Leden, een Secretaris, en een Controlleur bestaat, zoude, naar ons inzien, ten opzichte van deese voornaame amptenaaren een reductie kunnen ondergaan, zoodanig dat dezelve voor het toekomende alleen bestond uit den President, den Secretaris, en den Controlleur, welke beide laatste te gelijk als leden der Kamer zouden kunnen fungeeren.

Zoo door deze reductie, als door de bijzondere surveillance over alle administratien welke ingevolge het hier voren ter neder gestelde aan de Rekenkamer zoude incumbeeren, zouden de werkzaamheden van dezelve aanmerkelijk worden vermeerdert ; en derhalven zouden de Chefs eene betere betaaling behooren te genieten ; terwijl omtrent de mindere geëmploijeerdens zoodanige augmentatie zoude behooren te geschieden als de meerdere werkzaamheden van de kamer bevonden zouden worden te vereischen.

Ontvangsten.

De Generaale Ontvangst hier een zeer lijdelijke betrekking zijnde, zoude de Ontvanger Generaal zonder eenige bedenking tot lid in den Raad van Justitie kunnen worden benoemd.

De Ontvangst van Thiendens, Heeren Recht, &c., zoude zeer gevoeglijk kunnen worden geconjugeerd met die der inkomsten van Landerijen, en zeer gemakkelijk door één hoofd amptenaar kunnen worden waargenomen.

Ook zoude het naar ons begrip niet ondienstig zijn dat in alle ontvangst van gelden welke bij gebreke van betaling aan

de ontvangers de verpligting oplegt om actueele vervolging tot betaaling te doen, de Ontvanger door het toestaan van zekere procentos bij de prompte invordering wierd geinteresseerd; en inzonderheid is het ons nuttig voorgekomen om den Procureur Generaal in den ontvangst van 's Lands middelen te water, door het middel te interesseeren, om dat dezelve hierdoor zoude worden aangespoord om met meer activiteit tegen smokkelarijen, welke thans zeer frequent zijn, te maaken.

'S LANDS WERF.

De wijze waarop de Equipagie Werf thans is ingerigt brengt te wege, dat de eenige man die in 's Gouvernements dienst amptshalven in staat is om over misbruiken van Equipagegoederen te oordeelen, zelf administrateur is, waardoor vele disordres en, gelijk thans, dagelijksche moeilijkheden ontstaan.

Om dit kwaad te redresseeren, behoord de Equipagiemeester in 't geheel geene administratie te hebben, maar tot de Equipagie pakhuizen in deselfde betrekking te staan als de Commandant der Artillerie tot de Magazijnen van Oorlog. Hij zoude behooren te zijn Havenmeester, terwijl de boekhouder van de Werf als Commis van 's Lands Navale Magazijnen zoude behooren te fungeeren.

MAGAZIJNEN.

Het komt ons voor dat behalven de navale magazijnen de volgende afzonderlijke administratien zouden behooren te worden bepaald; te weeten:

1. De *Graanmagazijnen,* welke zouden moeten worden ingerigt voor allerhande soorten van graanen, rijst, gezouten vleesch en spek, erwten, boonen, en dergelijke mondbehoeftens.
2. De *Wijnmagazijnen* alleen dienende tot het opslaan van alle 's Gouvernements Wijnen, zoo voor het gebruik der Troupes en het Hospitaal, als om te voldoen aan de jaarlijksche aanvragen uit Indien of uit Europa.
3. De *Houtmagazijnen* waarin zouden kunnen worden bewaard en geadministreerd alle soorten van Houtwerken, zoo uit Indien en Europa als uit de bosschen

deezer Volkplanting, aan de Hoofdplaats aangebragt ; voorts zoude onder deze administratie mede behoorende begrepen te zijn andere bouwstoffen, als Vloersteenen, Klinkers, Moppen, Ijzer, Kolen, Olij, Verfstoffen, enz.

4. De *Oorlogs Magazijnen en Kleeding Magazijnen* in welken alle andere Koopmans Goederen, ten dienste van het Land of de Volkplanting aangebragt, zouden kunnen worden opgeslagen en geadministreerd.

Terwijl voor het overige in buitengewoone gevallen, bij voorbeeld het aanhouden of aanbrengen van Indische producten, speciaal zoude kunnen worden bepaald onder welke der voorgaande administratien zoodanige goederen behooren te worden geplaatst.

Eindelijk, Commissaris Generaal, zij het ons geoorloofd, omtrent het Kaapsche Buitendistrict en de Baaijfals te remarqueeren, dat ten aanzien van het Kaapsch buitendistrict in 't algemeen, de Procureur Generaal, door deszelfs menigvuldige amptsbezigheden in de Kaapstad, niet in staat is om het zelve van nabij te surveilleeren, en dat het derhalve hoogst nuttig zoude zijn dat een expresse amptenaar wierd benoemd die de politicque magistrature in het Kaapsch District in zelver voegen als de Landdrosten in de overige Districten uit oeffende ; waartoe wij zouden vermeenen den President van den Raad der Gemeente de geschikste perzoon te zijn, om dat tot deze betrekking niemand word benoemd dan in wien de noodige kennis van het Land, en alle verdere qualiteiten van een Magistraats Perzoon, gecenseerd worden zamen te loopen.

En betrekkelijk de Baaijfals, zij het ons geoorloofd te observeeren dat niettegenstaande aldaar drie amptenaaren zijn, te weeten, een Capitaine du Port, een onder Equipagemeester, en een Wijkmeester die te gelijk het Officie Fiscaal waarneemt, men egter moeijte heeft om eenige trace van bestuur te ontmoeten. Hiervan strekt tot een ontegensprekelijk bewijs dat de Gouvernements gebouwen in Baaijfals, na dat dezelve in den aanvang van dit loopend jaar bij publieke aanbesteding waren gerepareerd, in zeer korten tijd door gebrek aan onderhoud wederom zoodanig waren vervallen dat Gouverneur en Raaden hebben moeten

besluiten om die gebouwen in den winter daaraanvolgende andermaal te doen repareeren.

Deeze buitengewone bekostiging is alleen veroorzaakt door het gemis van een behoorlijk punt van bestuur, waardoor de onderscheiden amptenaaren aldaar in activiteit konden worden gebragt en gehouden; niemand kent daar zijne plichten, en een ieder wil primeeren, waardoor verwarring en geduurige botzingen ontstaan, zonder dat het Gouvernement weet wien dezer amptenaaren het aan zich verantwoordelijk zal houden.

Alle deze omstandigheden aan U bekend, en door U zelven reeds opgemerkt zijnde, mogen wij ons gedispenseerd agten van in eenige verdere details te treden, doch wij vertrouwen daarom ook dat Gij met ons zult instemmen dat de directie in Baaijfals niet op den tegenwoordigen voet kan continueeren. Naar ons inzien zijn de posten van Capitaine du Port en van Equipagemeester, in Baaijfals overtollig, en behooren derhalven nu of in der tijd te vervallen; terwijl daarentegen een man van vertrouwen, kunde, en aanzien, als Resident behoorde te worden benoemd, ten einde namens het Gouvernement aldaar het Hoofdbestuur te voeren; en met overleg van dezen amptenaar zoude de Equipage- of Havenmeester van de Hoofdplaats geduurende den winter de zaaken tot zijn ampt in Baaijfals behoorende kunnen regelen; doch de post van Capitaine du port is, gelijk door U reeds bij herhaling zeer wijselijk is geobserveerd, een geheel noodeloose last voor den Lande, zoo als mede zeer juist door U te meermaalen is aangemerkt dat een afzonderlijke Groot Major en Plaats Major overtollige lastposten zijn, daar dezelve functien zeer gevoeglijk door Officieren van de in Garnisoen zijnde Corps, met eenige toelage boven hun gewoon tractement, kunnen worden uitgeoeffend.

Heil en Eerbied!

Gouverneur en Raaden voorn.

(Geteekend) J. W. Janssens.

Ter ordonnantie van dezelven.

(Geteekend) J. A. Truter, Secretaris.

Brief van den Gouverneur J. W. Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuid Africa, Kaap de Goede Hoop, *den 1ste December* 1804.

Commissaris Generaal!—Wij hebben wel eens gelegenheid gehad over de Instructien der voorname Collegien en Amptenaaren te spreken, UE. altoos gelijk blijvende edelmoedigheid en helling tot eendragtigheid doet aan een ieder veroorloofd zijn, zig met bezwaaren aan UwEd. te wenden; aan mij heeft u altoos vergund, het in mijne betrekking, of als particulier, en wat meer en dierbaarder als beide is, als vriend, te mogen doen.

In onze vergadering is door het lid Van Polanen over de Instructien de bedenkingen ingegeeven, die ik de eer hebbe hier neevens te voegen; Ik zal niet stille staan bij het vleiende dat er voor mij inkoomt; maar ik vermeen aan die waarheid te moeten hulde doen, dat nimmer in de vergadering iets voorvald dat niet de kenmerken draagd van de eerbied en attachement die den Raad in het algemeen, en ieder lid in het bijzonder, voor ú gevoeld; geliefd dan het voorstel daar wij ons gezamentlijk meede vereenigd hebben in die overtuiging te leesen, en of het Collegie of mij U goedachten te doen kennen.

Ontfangd, mijn waarde Commissaris Generaal, de nieuwe verzcekering van mijn aankleevenden veneratie.

(Geteekend) J. W. Janssens.

[Bijlage.]

Exhibitum, *den 24 October* 1804.

Aan den Heere Gouverneur en de Raaden van Politie.

Daar wij bij de missive van den Heere Commissaris Generaal van den 31sten Julij deezes jaars zijn uitgenodigt om zoodanige bedenkingen van gewigt, als bij ons op de Instructie voor ons Collegie, voor hoogstderzelver vertrek moge vallen, zijn WelEd. meede te deelen, heb ik mij verplicht gevonden de meest gewigtige bedenkingen welken mij, zelf op mijne eerste inzage dier Instructie na mijne aankomst in deeze Colonie, zijn voorgekomen, aan Gouverneur

en Raaden te suppediteeren, ingevolge mijne gedaane aankondiging ter vergadering van den 19den deezer maand, ten einde die ten onderwerp der deliberatien, en bij al dien Gouverneur en Raaden met mij in deezen zullen overeenstemmen, tot den grond zullen kunnen worden gelegd, van eene dien aangaande te maken voordragt aan Hoog genaamd Heere Commissaris Generaal.

Bij de Instructie voor den Raad van Politie wordt bij Art. 7 gestatueerd :

> " De Gouverneur uit enigen hoofde verhinderd zijnde de Raads Vergadering bij te wonen, neemt het oudste lid het Voorzitterschap waar ; edoch indien deeze verhindering langer dan vier achter een volgende weeken mogt duuren, zal het voorzitterschap ook alle vier weeken verwisselen en bij de leden rond gaan."

En bij Art. 10, word het volgende bepaald :

> " Bij overlijden, absentie buiten de Kaapstad langer dan zeven volle dagen, of bij zoodanige aanhoudende en zwaare ziekte, die den Gouverneur belet zijne functien te kunnen waarnemen, zal het Gouvernement overgaan op het volle Lichaam van den Raad," enz.

Deeze voorgeschrevene verwisseling van het voorzitterschap van den Raad, van vier tot vier weeken, en den overgang van het Gouvernement op het volle Lichaam van den Raad, is mij voorgekomen aan gewigtige bedenkingen en zwarigheeden onderheevig te zijn.

De ondervinding heeft reeds deeze waarheid buiten teegenspraak gevoeld, dat de uitvoerende macht niet kan worden verdeeld, zonder die te verzwakken. Ik beschouw den Gouverneur als alleen bekleed met de uitvoerende macht in deeze Colonie, 't zij handelende achtervolgens zijne bijzondere Instructie, of ingevolge de besluiten van Gouverneur en Raaden. In dat College zelve is en behoord het bestuur en het beleid der zaaken te zijn gedemandeerd of te worden overgelaaten aan een Persoon, wil men een vast sijstheme aangenomen en aghtervolgt zien. De advijsen der Raad van Politie, hunne concurrentie tot sommige zaken der Colonie, mogen den Gouverneur nuttig of noodwendig geoordeeld worden ; het is echter en behoord alleen den Gouverneur te zijn, die eigenlijk en in effecte de Colonie regeerd : de gronden

van zijn sijstheme van regeering moeten door den Raad aangenomen en agtervolgd worden. Het is eenelijk en de wijzing daaraan te geeven en in de applicatie daarvan, dat de Raadsleeden zig kunnen geroepen oordeelen, hunne gevoelens uit te brengen. In deeze stelling vertrouw ik mij niet te bedriegen, daar ik die in den zin en geest der Instructie van den Gouverneur meen te vinden, en die dus aangenomen zie bij de Hoogste magt in ons Vaderland, bij wien die Instructie gegeeven is.

Is eene zoodanige macht nuttig en noodzakelijk in deze Colonie, zij moet dus ten allen tijde als zoodanig beschouwd worden, en behoord dus bij verre absentie, temporair onbekwaamheid door ziekte, of bij overlijden van hem die daar meede is bekleed, weeder aan een persoon overtegaan. Den aart, de form van het Gouvernement, moet door zoodanige toevallen niet kunnen veranderd worden, daar men moet onderstellen dat de eens aangenomene de best mogelijke is.

Het is niet dan in eene Colonie zelve, en voor hun die in het bestuur daarvan deelen, dat de mogelijkheid, om niet te zeggen de onmogelijkheid, gevoeld kan worden, dat in een College het geheele Bestuur der zaken, en de uitvoerende macht, zoude kunnen overgaan; daaglijks moeten er een aantal beslissingen gedaan en directien gegeeven worden, welken geen uitstel kunnen lijden, en nog van gewigt genoeg zijn om die aan 's Raads deliberatien te onderwerpen of zelf daaraan te rapporteeren nopens het meerder of minder gewigt dier zaken, kunnen de leden van den Raad met den tijdelijken voorzitter verschillen, en hierdoor aanleiding en oorzaak gegeeven worden tot verwijdering en tweedragt onder de leeden. Eene geest, en dus ook een persoon, moet het Gouvernement bestúúren, of er ontstaat slapheid en onzekerheid, zoowel in het beraamen als in de uitvoering der publieke zaken, en dit leid tot verwarring.

Hoe zeer dan ook bij den letter der Instructie moge gezegd worden dat het Gouvernement in handen van het volle Lichaam van den Raad zal overgaan, in de daar voorgestelde gevallen, zeeker en onvermijdelijk is het nogtans, dat den voorzitter in der tijd, het voorname bestuur der zaken moet en zal in handen hebben.

Er zal altoos een verschil in de kunde, en in de bekwaamheid

en geschiktheid tot regeeren, in de leeden van den Raad van Politie plaats hebben ; ook daarin is geene gelijkheid te verwagten ; dan wij mogen niets onderstellen dat den Souverain immer iemand tot die post zal aanstellen die van de daartoe noodwendige vereischtens geheele zoude ontbloot zijn, en dit zoo zijnde, zal men niet kunnen ontkennen dat het beeter is dat den minst onder hun zoodanig bevoorrechte, echter permanent aan het hoofd van het bewind zal zijn, dan dat, door eene maandelijksche afwisseling, telkens eene andere leiding en houding aan het Gouvernement zal worden gegeeven. Door de wisselvalligheid en veranderlijkheid welke daarvan het gevolg zal zijn, kan het Gouvernement nog het vertrouwen der welgezinde, nog de ondergeschiktheid der anders gezinde ingezeetenen, zig verzeekeren ; daar wat in de eene maand niet mogelijk zoude kunnen geoordeeld worden, in eene andere maand zoude kunnen worden beproefd en mogelijk zijn.

De ondervinding heeft nu reeds doen zien dat wat in de natuurlijke orde van zaken noodzakelijk is door geene daarteegen strijdige Instructien kan verhinderd worden. Het maandelijks voorzittend lid, geduurende de Landreis van den Heere Gouverneur, is permanent voorzitter gebleeven, en is zelf officieel erkend als fungeerend Gouverneur. Dit zoude zeeker weeder geschieden, vooral wanneer eene voor de Colonie en voor den Raad zoo noodlottige gebeurtenis zoude plaats hebben, waarvan in het 10 Art. der Instructie gesproken werd.

Het 12 Art., hetwelk in een direct verband staat met de 7de en 10de Articulen, bepaald dat wanneer in zoodanig tijdvak van tusschen regeering de stemmen der Raadsleden mogten steken over eenige zaak van gewigt, omtrent welke zij zig onderling niet konde verstaan, en welker afdoening echter zonder notoire schaade voor den lande of zonder merkelijke prejudicie van eenig ingezetene der Volkplanting niet kan worden uitgesteld, zal den Raad in zulk singulier geval, tot zig assumeeren een lid uit de Coloniale Reekenkamer en twee leeden uit den Raad van Justitie, enz. Hierteegens zijn mij de volgende aanmerkingen voorgekomen :

Dat het verschil van opinie nopens de zaak ook zoude kunnen plaats hebben met betrekking tot de vraag, of de niet afdoening daarvan al of niet prejudiciabel zoude zijn

voor den Lande of voor particulieren daarin betrokken, waardoor dan het effect van dit articul geheel zoude worden illusoir gemaakt.

Het koomt mij ook noodzakelijk voor, dat den Raad van Politie zodanig behoord geconstitueerd te zijn, dat in alle gevallen daarin eene meerderheid van stemmen plaats heeft en eene wettige decisie vallen kan, zonder genootzaakt te zijn tot een zoo extraordinair middel toevlugt te moeten nemen. Het zoude in deeze Colonie geene geringe sensatie veroorzaken, wanneer een zoodanig verschil van opinie tusschen de leden van den Raad zoude plaats hebben, dat persoonen, anderzints daartoe onbevoegd, zouden moeten worden ingeroepen om die verschillen te beslissen; wanneer er geen partijgeest in dat Collegie plaats heeft, kan het voorgestelde geval niet gebeuren, en waare dit ongelukkig het geval, dan zoude die zelve geest van halstarigheid en partijzugt, door hun, die door de hulp van zoodanige auxiliaren eens over hunne meedeleeden getriumpheerd hadden, dit temporair middel welligt permanent kunnen gemaakt worden. Bij al dien de hierna voor te stellen alteratien in Art. 7 en 10 zullen werden gemaakt, zoude daardoor het geheele 14de articul vervallen.

En ten aanzien der twee laatstgenoemde Articulen, zij het mij vergund eenelijk nog aan te merken : dat een tusschenregeering, vooral zonder hoofd, altoos zwak en van minder aanzien en gewigt in de publieke opinie is, dan eene authoriteit die men weet permanent te zijn, en dat dus het algemeen belang eerder vorderd dat die versterkt dan verzwakt worde, en het mag dus noodzakelijk worden geoordeeld dat aan eene zoodanige regeering een aanblijvend Hoofd werde gegeeven, tot dat door de Hooge Macht in het Vaderland daarin zal zijn voorzien.

Ten einde de inconvenienten welke uit het nakomen van de voormelde 7de, 10de, en 12de Articulen, en de nadeelige gevolgen welke daaruit voor 's Lands dienst zouden moeten resulteeren, voor te koomen, gebruik ik de vrijheid de volgende alteratien daarvan aan de overweging van Gouverneur en Raaden voor te dragen :

De Gouverneur uit enigen hoofde verhinderd zijnde de Raads Vergadering bij te woonen, neemt het oudste lid het

voorzitterschap waar. En zal den Raad in de afweezigheid van den Gouverneur het zij uit de Vergadering, het zij van de Hoofdplaats, gehouden zijn in geene zaaken van belang te besluiten, zonder voorafgaande communicatie en voorkennis van den Gouverneur, wanneer de oorzaaken van die afweezenheid en den aart der zaken, eene zoodanige communicatie en voorkennis mogelijk zullen maken ; in welk geval, het ingezonden advijs van den Gouverneur, bij het opneemen der stemmen, van dezelve kragt zal zijn als ware het in de vergadering bij hem in persoon ingebragt. Dan bijaldien door zwaar ziekte of verre afweezigheid van den Gouverneur, deszelfs advijs niet kan worden ingenomen of afgewagt, zal den tijdelijken voorzitter eene beslissende stem hebben.

Bij overlijden van den Gouverneur zal het oudste Raads lid subintreeren in zijne plaats, of op den daartoe door denzelven, ter eerster sessie van den Raad gedaane voordragt, zullen de Raaden van Politie, bij meerderheid van stemmen, een uit de haaren benoemen en committeeren, om gedurende de vacature de posten van Gouverneur en Kommandant en Chef, waar te neemen. En zal het lid van den Raad, ter zake en in maniere voorschreeven, opgevolgd of benoemd, tot het ad interim waarneemen dier functien, uitoeffenen en genieten, alle de macht, rechten, en voorrechten aan de ampten van Gouverneur en Commandant en Chef verbonden, en daardoor ook verstaan worden, aan de verantwoordelijkheid aan dezelve gehegt volkomen onderworpen te zijn.

Bij het 46sten Articul onzer Instructie, eene volkomene onafhankelijkheid aan het Collegie van Justitie van het Politicq Gouvernement deezer Colonie zijnde toegekend, zijn mij, dien aangaande, de volgende bedenkingen voorgekomen :

De onafhankelijkheid welke de Raad van Justitie, thans op grond van het voorgemelde 46 Articul van het Gouvernement kan pretendeeren, behoord bepaald en niet verder uitgestrekt te kunnen worden dan noodzakelijk is tot eene goede en onpartijdige administratie der Justitie.

Het politiek Gouvernement, van het welk de wetten afdaalen, heeft de toepassing der wetten sints de meerdere beschaaving der weereld, aan andere persoonen opgedraagen, zoo om de omslagtigheid welke daarmeede, na de toegenome

welvaard en verscheidenheid van bezittingen, gepaard gaat, als ook om dat, sints er een lichaam van beschreeve wetten is bij een verzameld, er meer bepaalde en meer uitgestrekte kundigheeden in een Rechter vereischt worden.

Zij wiens andersints gezond oordeel door de declamatien en absurde théorien van deeze laatste jaren niet beneeveld is geworden, zullen geene andere gronden aanneemen voor de oorzaaken waarom de administratie der politieke regeering van die der Justitie is afgescheiden ; zij zullen niet gelooven dat er eene natuurlijke vijandschap moet bestaan tusschen het civiel Gouvernement en wat men Collegien van Justitie noemt, en dat dus ook in deeze Colonie, de inwooners door den Raad van Justitie teegens het Gouvernement moeten beschermd, en als het ware in spijt van het Gouvernement moeten gehandhaafd worden, in het bezit van hunne eer, leeven, en goederen.

Reedelijker is het voor waar aan te neemen, dat om de voorenstaande, bij mij aangehaalde reedenen, de administratie der Justitie, dat is de toepassing der wetten, van de politieke Regeering afgescheiden zijnde, deeze administratie niet door beiden word uitgeoeffend, maar geheel en bij uitsluiting is gedelegeerd aan den Raad van Justitie ; en dat het dus volgen moet dat in de toepassing en handhaaving der wetten het Collegie van Justitie onafhankelijk moet zijn, in zo verre het algemeen belang daarin geene restrictie noodzakelijk maakt, van het politiek bestuur, zonder dat dit Collegie gehouden is, of vermag te letten, op de goede of kwade gevolgen welke in de uitvoering der wetten toevallig en in bijzondere omstandigheden, kunnen resulteeren.

De Raad van Politie daarentegen, aan wien door den Souverain het opperbestuur deezer Colonie is toebetrouwd, die de algemeene belangens daarvan in haar geheel overziet, die somwijlen door Staatkundige consideratien zig moet laten bestuuren, en aan wien de handhaaving van de publieke orde is gedemandeerd, en daarvoor verantwoordelijk is, is om aan die uitgestrekte verpligtingen te kunnen voldoen, de hooge macht gegeeven, om existeerende wetten te mogen veranderen, die te vernietigen, en andere te emaneeren, door welke nieuwe verplightingen aan de ingezeetenen worden voorgeschreeven,

en welke hun, bij de overtreeding daarvan, onderworpen maakt aan penaliteiten en zelf aan het verlies van goed en leeven. En men zoude dat zelve Gouvernement de magt ontneemen, om in bijzondere gevallen, en men verlieze hier niet uit het oog dat hier niet van den ordinairen loop der zaken gehandeld word, den loop der Justitie te kunnen stremmen!

Het zoude, dit schroome ik mij niet hier te zeggen, een contradictie in den wil van den Souverain, en eene onrechtvaardigheid zijn, Gouverneur en Raaden te willen verantwoordelijk maken voor de bescherming der Colonie teegens vijanden van buiten en rustverstoorders van binnen, en hun teevens de magt te ontzeggen om die middelen daartoe te mogen in het werk zetten welken zij tot de vervulling dier oogmerken zouden dienstig oordeelen.

In alle ordinaire zaaken zijn Gouverneur en Raaden echter gebonden aan de Instructien hun opgegeeven. Deeze Instructie zelve zijn een bewijs van de uitgestrekte macht welke noodzakelijk aan hun heeft moeten worden opgedraagen. Zij zijn een bewijs van het groot vertrouwen hetwelk de natuur der zaak vorderd, dat in hunne goede trouw, oordeel, voorzigtigheid, en discretie gesteld *moet* worden, wil men hun het Bestuur deezer Colonie mogelijk maaken.

De Instructie voor den Raad van Politie geeft daaraan, Art. 44, de macht om alle opene of bedekte machinatien door goede en efficatieuse voorzieningen kragtdadig te stuiten en kragteloos te maken, onverminderd dan nog de vrije loop des Rechters.

Bij deeze duidelijke en klare bewoordingen, is aan het Gouvernement eene discretionaire magt gegeeven om zelf ook in gevallen die tot de competentie der Justitie behoren, de Justitie voortekoomen door goede en efficacieuse voorzieningen. Zoude het dan consequent gehandeld zijn, in extraordinaire gevallen in de zoodanige bij welke de bescherming en het behoud der Colonie de handhaaving van de publieke rust, of de staatkundige belangens van het Vaderland zouden betrokken zijn, aan Gouverneur en Raaden de macht te ontzeggen om ook verder in bovengemelde omstandigheden den ordinairen loop des rechts te kunnen stuiten en enelijk door politieke dispositien, het gevreesde kwaad voor te koomen?

De Souverain wil, door de toevertrouwde macht aan persoonen of Collegien en naar zeekere bepaalde voorschriften, dat deeze Colonie bestuurd worde, dan het kan niet verondersteld worden te begeeren dat het Gouvernement aan zoodanige voorschriften zal gebonden worden, door het opvolgen van welke de Colonie verlooren gaan of de belangens daarvan zouden kunnen lijden. Het is niet mogelijk dat de wetgeever in die voorschriften, vooral in bijzondere en moeielijke omstandigheden, alle mogelijke gevallen heeft kunnen voorzien, en dus moet het Gouvernement eener Colonie, die op zoo groote distancie van den Souverain is geplaatst, dat niet in alle voorkomende zaken Hoogst derzelver direct kan gevraagd en afgewagt worden, in vele gevallen vrij zijn zoodanig te handelen, en zoodanige besluiten te neemen, als het vermeend dat den Souverain, zelf tegenwoordig zijnde, zoude handelen en besluiten.

Zoo zeer dan als in den gewonen loop der zaken de Justitie haren vrijen loop moet worden gelaten, en de Politie daarin niet tusschen komen mag, zoo kunnen er geene gevallen plaats hebben waarin de Justitie politicquement mag handelen, of geroepen kan zijn de politieke dispositien van het Gouvernement te beoordeelen. Wanneer het Gouvernement processtukken opeischt, of de Justitie verbied in het vervolgen van zeekere procedures voort te vaaren, treed het niet in het ampt van den Rechter, het oordeeld niet wat recht of onrecht is, het verhinderd enelijk voor een korte of langen tijd den rechter in het onderzoek of in het uitwijzen eener zaak voort te vaaren.

Maar moeten Gouverneur en Raaden aan den Raad van Justitie de beweeggronden hunner daaden in zoodanige gevallen openleggen, ten einde den Raad over de gegrondheid of ongegrondheid der noodzakelijkheid te laten beslissen, dan treed de Justitie in het politiek bestuur, zij moet opening en inzage ontfangen van de bedoelingen van het Gouvernement, van den staat der Colonie, mogelijk van de Staatkundige motiven, welken bij het Gouvernement, in sommige gevallen, ook in aanmerking moeten worden genomen, en wanneer dus Gouverneur en Raaden de gepastheid hunner daden voor den rechterstoel van den Raad van Justitie hebben bepleit, dan kan die Raad daarin beslissen, niet gehoorzamen, wanneer dit

hun bevolen is, en het Gouvernement in deszelfs loop stremmen.

Eene zoodanige inrichting strijd, naar mijne begrippen, teegens alle goede orde van regeering, dewijl het Gouvernement daardoor in sommige gevallen aan den Raad van Justitie word onderworpen en verantwoordelijk gemaakt. Eene gezonde staatkunde en het algemeen belang dicteeren dat geene Collegien, geene persoonen, geheel onafhankelijk kunnen zijn van het Gouvernement.

Een ijder hunner hebben rechten, bij welken het Gouvernement gehouden is hun te bewaaren en te beschermen. Het Gouvernement, en niet de Justitie, is de Vader, de beschermer, van het groote Huisgezin, hetwelk aan hun bestuur is toebetrouwd. De gewapende magt, het Collegie van Justitie, en andere Collegien en amptenaaren zijn de middelen waardoor het Gouvernement een ieder en de geheele Maatschappij in leeven, eer, en bezittingen beschermd. Alle publieke magt moet gehouden worden af te daalen, niet in oppositie te zijn, maar te staan onder het oppertoeverzigt van het Gouvernement. Uit den aart van het Rechter ampt, is den rechter, wanneer hij het recht uitspreekt, dat is de wetten op de zaken in geschil toepast, voor niemand verantwoordelijk dan aan God en zijn geweeten. Zijne dwalingen daarbij mag hij bedekken met de verklaring, na zijne beste kennis gehandeld te hebben.

Dan het is er echter verre af, dat deeze onverantwoordelijkheid zoo verre zoude kunnen worden getrokken, dat wanneer het Collegie van Justitie in deeze Colonie openlijke en klare daden van onrechtvaardigheid mogt begaan, daden die als zoodanig door een ieder van gezond oordeel als onrechtvaardig zouden moeten gehouden, wanneer het Collegie van Justitie daardoor het vertrouwen van het publiek verbeurd en verloren en daardoor disorder in de saamenleeving deed ontstaan, dat in zoodanig geval het Gouvernement niet de macht zoude hebben, en zelf niet verpligt zijn zoude, een zoodanig Collegie te suspendeeren, en een ander in de plaats aan te stellen. De mogelijkheid van een zoodanig geval word door mij niet ondersteld, dan om te doen zien met hoe weinig grond het Collegie van Justitie eene onbepaalde onafhankelijkheid van het Gouvernement kan pretendeeren, en dat het

Gouvernement ter contrarie het oppertoeverzicht daarover heeft, en dadelijk kan en mag uitoeffenen.

Ik ontkenne niet dat ook eeven zoo zeer het Gouvernement een misbruik maken kan van de macht haar bij haare Instructie expresselijk toegekend en van die welke zij, in bijzondere omstandigheden, zig gerechtigd mag oordeelen uit te oefenen. Dan hoe zeer dit eene bedenking kan zijn in het opdragen van die magt, volgt het daaruit niet dat daarom het Collegie van Justitie, wanneer die macht in het Gouvernement berust en moet berusten, bevoegd behoord te zijn zig teegens het Gouvernement te verzetten en zig te immisceeren in het bestuur der Colonie, door het Gouvernement reekenschap van haare daaden af te vorderen, en na die beoordeeld te hebben, te beslissen of de omstandigheden vorderen dat het tot deeze of geene daaden besluite.

De vrijheid welke bij het 46 articul aan den Raad van Justitie gelaaten word, om het Gouvernement al of niet te gehoorzaamen, veronderstelt de mogelijkheid dat het Gouvernement zig zonder noodzake de administratie der Justitie zouden kunnen aantrekken, dan wanneer men kwade trouw en misbruik van macht wil onderstellen in Gouverneur en Raaden, wat reden is er die verdenking ook niet uit te strekken tot den President en de Raaden van Justitie, met te onderstellen dat de laatsten, als waare het maar uit zugt om hunne onafhankelijkheid te doen gevoelen, en hunne consequentie in aanzien te vergrooten, aan de billijke beveelen der Regeering zullen kunnen ongehoorzaam zijn.

Hoe zeer men dan ook moge beducht zijn voor het misbruik het welk Gouvernement en Raaden kunnen maken van de macht welken zij kunnen uitoeffenen, kan daarvoor geene andere waarborg gevonden worden dan eene buitengewoone voorzigtigheid in de keuze der persoonen welke tot die posten worden benoemd, en in het vermogen het welk de Hoogste Magt in het Vaderland bezit om hun voor het misbruik van het vertrouwen in hun gesteld te straffen. De grote afstand van het Vaderland, de interruptie van de correspondentie die veel maalen plaats heeft, maakt in deeze Colonie het plaatsen van eene hoge en opperste macht noodzakelijk.

Het blijkt wel voornamelijk in de Instructie voor den

Heere Gouverneur en Generaal en Chef, dat het Staatsbewind van deze waarheid volkomen is overtuigd geweest.

Eene Colonie, die eenen vijandelijken aanval geduurende den loop van deezen oorlog te wagten heeft, moet in zig niet bevatten, nog Collegien, nog persoonen, die onder praetext van amptsverplichtingen, of op grond van Instructien, zig tegens het Gouvernement kunnen verzetten en het kunnen dwarsboomen, en de maatregelen die het nodig oordeeld, tot behoud der gemeene zaak in het werk te stellen. De moeijelijkheden van onze situatie moeten niet kunnen vermeerderd worden door de mogelijke tegenstand van het Collegie van Justitie, de aandagt en zorgen van den Gouverneur en Generaal en Chef moeten niet kunnen worden afgetrokken van zijne hoge bedoelingen en verpligtingen: dit eischt het belang van ons Vaderland, zoo wel als het waar belang deezer Colonie.

Het betaamd dus Gouverneur en Raaden eene poging te doen, ten einde van deeze belemmering te werden ontheeven. Zij mogen vertrouwen dat den Heere Commissaris Generaal, van wiens welmeenende bedoelingen zij de volkomenste overtuiging hebben, bij eene nadere revisie der provisioneele Instructie voor den Raad van Politie, op hunne representatien, dienaangaande, een serieus reguard zal slaan.

Zoo het plaatsen van eene hogere, hoewel noodzakelijke macht, in het Gouvernement, aan enige bedenking mogt onderheevig weezen, zal hoogstderzelver doorzigt niet ontglippen dat ons Nationaal Carakter niet ligt tot daaden van geweld overheld, en de Nationaale eer en braafheid nog niet gewantrouwd behoeft te worden, maar dat veel eer gebrek aan personeele energie, eenen schroomagtigen geest, en eene beredeneerende zorg om buiten verantwoording te blijven, eene slapheid en een lijdelijk gedrag aan het Bestuur onzer Colonie heeft meedegedeeld. Eenen beeteren en manlijker geest, dien het teegenwoordig geëerbiedigd opperhoofd van het Kaapsch Gouvernement zoo uitstekend kenmerkt, mogen wij hopen, dat door geene belemmerende Instructien zal worden verhinderd, een noodig en nuttig voorbeeld, en het grootsch gevoel van zelf verzaking, aan de bestuurderen van onze nog overgeblevene Colonien te mogen geeven.

Ter voorkooming van de inconvenienten welke uit het

46sten articul, zoodanig als hetzelve thans bestaat, zouden kunnen resulteeren, gebruike ik de vrijheid de volgende verandering voor te stellen:

"In zonderlinge gevallen, in welke de Raad zal vermeenen dat het entameeren of prosequeeren van gerechtelijk onderzoek in procedures, voornamelijk de zoodanige waarin de Staatkundige betrekkingen des Vaderlands, of de Onderdaanen van vreemde mogendheeden directelijk of indirectelijk zouden betrokken zijn, of wel op den staat en de openbaare rust der Colonie zouden kunnen invloed hebben, zal het echter den Raad vrij staan deszelfs bedenkingen dienaangaande bij secrete missive te brengen onder het oog van President en Raaden van Justitie, welke verplicht zullen zijn ten spoedigsten derzelver weeder antwoord aan Gouverneur en Raaden in te zenden. En zal den Raad van Politie gehouden en verpligt zijn aan de consideratien en sustenuen van den Raad van Justitie het hoogste gewigt te hegten, en dezelve niet dan in de grootste noodzake te stremmen in hunne regterlijke daden, dan echter, wanneer in hun begrip, de omstandigheid en den aart der zake imperieuslijk eene zoodanige interferentie van het Gouvernement zullen gebieden, zullen Gouverneur en Raaden vermogen derzelver authoriteit te interponeeren, en zoodanig onderzoek op procedures te surcheeren en geheel te doen ophouden, blijvende hiervoor verantwoordelijk aan de Hoge Regeering der Bataafsche Republiek.

Deeze veranderingen en bedenkingen heb ik de eer aan de overweeging van Gouverneur en Raaden over te geeven, verzeekerd zijnde dat mijne bedoelingen in deezen niet kunnen miskend worden, daar ik door mijne reeds gevraagde demissie, als lid van deezen Raad, van geene personeele vues of consideratien, met enige mogelijkheid kan verdacht worden gehouden, in de door mij voorgestelde alteratien in de tegenwoordige provisioneele Instructie voor dit Collegie.

(Ex Biblioth. Regia Berolinensi. MS. Germ. Fol. 896.)

Brief van den COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST *aan den* GOUVERNEUR J. W. JANSSENS.

MAASTRICHT IN TIJGERBERG, 3 *December* 1804.

GOUVERNEUR EN GENERAAL EN CHEF!—Het is aan U, en niet aan het Collegie van den Raad, dat ik beantwoorde uwe vriendelijke en verplichtende letteren van den 1sten deezer, begeleidende een voorstel reeds den 21sten October ll. in raade gedaan door het lid Van Polanen, en houdende in gevolge mijne uitnodiging: desselfs bedenkingen op de Provisioneele Instructie, door mij voor den Raad van Politie geformeerd, en, voorbehoudens alle daar in te maken veranderingen en verbeteringen, reeds voor lange onder het oog des Staats-Bewinds gebragt, en welks voorstel en bedenkingen door de andere leden mede voor de hunne aangenoomen, en dus nu als een voorstel des Raads ter mijner kennisse gebragt is.

Ik zal mij over de form waarin dit voorstel vervat is, niet uitlaaten; een ieder heeft zijn eigen toon zoo in de samenleeving als in zijne discoursen en geschriften; maar het moest mij echter verwonderen dit voorstel vervat te zien, eerder in de wijze van eene volumineuse Memorie van Grieven of Bezwaaren, gerigt aan of tegen iemand die zeer moeilijk te overtuigen is, en van welken men bezwaarlijk eenige condesendance verwagt, of tegen welken men te vooren reeds vrugtloos meerdere aanzoeken tot zodanige veranderingen gedaan had, dan in den vriendlijken en meer vertrouwlijken toon van een korte Note of Missive, die tot nog toe in alle de onderhandelingen en beraadslagingen tusschen mij en den Raad is geobserveerd geworden, en bij welke ik niet weete, immer eenige hoogheid of onhandelbaarheid te hebben doen voelen. Dan de steller zal voor deeze keuze zijne bijzondere redenen gehad hebben, en hij behoort hierin op geenerlei wijze belemmerd te worden.

Maar ik gelove niet dat het met de gronden en regelen van welvoeglijkheid, noch met uwe altijd discrete en vriendelijke wijze van handelen, zelfs niet met de goedhartigheid der andere Raads leden kan instemmen, om aan eenen Vertegenwoordiger van de Hoogste Magt, die het zich tot eer stelt uwen en der heeren Raaden vriend en getrouwen medearbeider te zijn, die zijne geringe talenten gaarne erkennen wil, doch die

in cordaatheid en eer met opgeheven hoofde de geheele wereld, en ook den overgever van dit voorstel onder de oogen durft zien, in eene officieele Memorie, eenen bedekten steek te zien geeven, die hem, waare die gegrond, in zijne eigene oogen verachtelijk zou maken, en welke Memorie, bestemd om in des Raads Notulen te moeten worden geregistreerd, bij mijne en uwe hooge en geëerbiedigde Meesters, en bij de Nakomelingschap eenen onuitwischbaaren vlek op mijne reputatie zoude agterlaten.

Met smerte moet ik de regelen naschrijven die mij, bijna twee bladzijden voor het einde van dit zogenaamd voorstel, bij de eerste leezing als eenen donderslag nedersloegen, bij eene andere met weemoedigheid vervulden, en bij nu tienmaal herhaalde leezingen in mij ontstoken hebben dat gevoel van verontwaardiging, en geoorloofde drift tot verdediging van eer, die alleen getemperd wordt door het bezef en overtuiging dat niet alle leden van den Raad het daar in besloten vergif hebben opgemerkt, en dat op het punt van mijn vertrek, en in de aangenaame gewaarwording van de tegenwoordige rust en welwillendheid van alle classen van ingezetenen jegens het Gouvernement, waartoe en uwe en mijne handelingen zoo veel hebben bijgedragen, geen eclat aan eene zaak behoorde gegeven te worden, die *niet het land* maar alleen mijn individu betreft.

Die regelen zijn deeze :

> " Het zou mijne doorzicht niet ontglippen dat ons Nationaal Caracter niet ligt tot daden van geweld overheld, en de nationaale eer en braafheid nog niet gewantrouwd behoeft te worden; maar dat veel eer gebrek aan personeele energie, eenen schroomachtigen geest, en eene beredeneerende zorg om buiten verantwoording te blijven, eene slapheid en een lijdelijk gedrag aan het bestuur onzer Colonie heeft mede gedeeld. Eenen beteren en manlijker geest, dien het tegenwoordig geëerbiedigd Opperhoofd van het Kaapsch Gouvernement zoo uitstekend kenmerkt, mogen wij hopen, dat door geene belemmerende Instructien zal worden verhinderd," enz.

Niemand heeft aan het bestuur van deeze Onze Colonie eenen geest hij zij dan goed of kwaad kunnen mededeelen dan ik alleen, daar het Staats-Bewind tot nog toe, zich over geen

gedeelte der organisatie heeft gelieven te verklaaren, en alles wat ten opzichte daarvan, en van de wederinvoering van eenen nieuwen Bataafschen, in stede van den voorigen Engelschgezinden Geest geschied is, blijft alleen voor mijne rekening. Ik kon niets mededeelen het geen ik te vooren zelfs niet had. Ik geeve dan ook gaarne toe dat het Staats Bewind eenen veel geschikteren en meer energieken man voor mijne gewigtige Missie had kunnen uitzenden, en ontveinze niet dat het woord van personeele energie, voor veelerlei uitleggingen, en modificatien vatbaar is. Het geen bij den een als energie voorkoomt zou bij den anderen voor eene *stuursche hauteuriteit*, verachting van zijne eigene natie, kunnen uitgeduid worden, dat bij sommigen voor menschkunde, republikeinsche populariteit, vriendlijke inschiklijkheid, en neiging tot conciliatie genoomen wordt, kan bij anderen beschouwd worden voor zwakheid, lafheid, schroomachtigheid, enz. De een verkiest bemind, de andere alleen gevreesd te worden. Dit hangt misschien van elk temperament, en somtijds van ondervinding af. Ik kan dus gemaklijk passeeren dat de steller der Memorie mij, hoe zeer ongenoemd, doedt voorkoomen als *iemand zonder personeele energie*, in zijnen smaak wanneer hij mij maar eene gelijke vrijheid vergunt om na de schoole der omwentelingen in Ons Vaderland te hebben doorgeloopen, en mij met het caracter onzer Natie meer gefamiliariseerd te hebben in een tijdperk toen zijn lot was gerust in Noord-Amerika te kunnen blijven, omtrend de kentekenen van zulk eene energie met hem beleefdelijk te mogen verschillen.

Maar eene beredeneerde zorge om buiten verantwoording te blijven is bij een Magistraatspersoon zoo wel als bij een hooge krijgsbevelhebber, eene zoo verachtelijke lacheteit, dat mij de woorden ontbreken, om de infamie daar aan uittedrukken. Deeze beredeneerde zorge heb ik, na het gevoelen des voorstellers, zelve gehad, en aan den Raad medegedeeld. En of er nog eenigen twijfel zijn mogt, wien hij daar door bedoeld, heeft hij de voorzorge om door eene vleiende antithese zijne bedoeling buiten alle twijffelachtigheid te stellen. In vergelijking doch van mijn gebrek aan energie, van mijne bestudeerde zorg om buiten verantwoording te blijven, legt het tegenwoordig geëerbiedigd Opperhoofd van het Kaapsch Gouvernement eenen beteren en manlijkeren geest aan den

dag, en hij hoopt dat die betere geest, door geene belemmerde Instructien, al weder van mij, want niemand anders is voor als nog daar toe bevoegd, mag worden belemmerd. Ik doe recht aan deeze bij U welverdiende lofuiting, en ik geeve U die zelfs met het ondubbelzinnigste hart. Maar het grieft mij dat eene lofuiting in den mond van den Raad aan desselfs verdienstelijken Voorzitter, tevens dienen moet om, waare zulks na zoo veelerlei andere pogingen nog mooglijk, onze gelukkige samenstemming te stooren, en om mij, bij tegenstelling, als eenen verachtelijken ellendeling te doen voorkomen. Ik zal mij niet vernederen om uit den loop van mijn voorig gedrag bewijzen aan te halen dat noch moord, noch gevangenis, noch deportatie, mij ooit hebben kunnen doen wankelen om mijne gevoelens vrij uit te zeggen, daar het mijn pligt was te spreeken. De schandelijkste pamphletten bezwalkten mijn zedelijk gedrag en politicque denkwijze zonder ophouden; dit had, en hebbe ik nog, met vele getrouwe lands dienaaren gemeen, en dit stoort mijne ruste niet. Maar die zelfde schandschrijvers konden mij het recht niet ontneemen, dat ik cordaat en consequent voor mijne gevoelens uitkwam. Het was voor deeze tijden, en voor deeze mijne verdrietvolle missie bewaard gebleven, zulk een verwijt van de leden van een geheel Collegie te moeten leeren, dat ik, door gebrek aan personeele energie, aan hun een schroomagtigen geest, en door eene bestudeerde zorg om buiten verantwoording te blijven, aan hun heb medegedeeld eene slapheid en een lijdelijk gedrag, en wel dit te moeten leeren in een oogenblik dat ik mij onledig houde, aan dit zelfde Collegie, in het rapport aan mijne Hooge Committenten, den verdienden lof te geeven. Maar in het verband der tegenwoordige omstandigheden is dit verwijt te grievender, daar bij zulke, der zaaken onkundig, alle waarschijnlijkheden tegen mij zijn. De voorsteller kan doch niet bedoelen mijn gedrag bij de suspensie van Overgave, waar verre de grootste verantwoording alleen op mij rustte, en uw en mijn gedrag in die criticque oogenblikken is door onze Hooge Meesters ten vollen gerechtvaardigd. Geen een opvolgend geval, waar deeze zoogenaamd energie te pas kwam, zal hij kunnen optellen, daar mijne officieele besluiten of onderhandsche missieën geene blijken dragen dat ik de verantwoording van de noodzakelijkheid en

strengheid van het Gouvernement, mede voor mijne rekening neeme, hoe zeer de aart van mijne missie daar toe geene directe voorafgaande medewerking veroorloofde. Maar mijne retraite uit de Hoofdplaats, en het doen cesseeren mijner ostensible functien in een oogenblik dat er alle waarschijnlijkheid was voor eene vijandlijke attacque, moet bij een ieder die de voorenstaande passage naauwlijks leest, tegen mij getuigen, en schijnt het verwijt te rechtvaardigen dat ik eene gestudeerde zorge gehad heb om buiten verantwoording te blijven. Deeze daad zou te strafbaarder zijn, daar, behalven mijne algemeene Instructie en pligt om ook in zulk geval mijnen kop en kraghten aan het Vaderland niet te onttrekken, de latere besluiten van het Staatsbewind ook mij voor de verdediging deezer Volkplanting verantwoordelijk gesteld hebben.

Mijne officieele brieven, ter gelegenheid mijner retraite aan U, Gouverneur en Generaal en Chef! en aan den Raad zelve geschreven, zouden eene zeer zwakke verdediging voor deeze retraite zijn, als ik mij niet beroepen mogt op uwe candeur; gij zult mij het recht doen wedervaren, dat deeze mijne retraite aan geene lacheteit, nog aan eenige bestudeerde zorg om mij buiten verantwoording te houden, haare geboorte verschuldigd is, maar aan het tusschen ons, na rijpe deliberatie, voorgekomen zichtbaar nut dat er in gelegen was, om in zulke criticque oogenblikken als ons toen voor de deur scheenen, geene twee hooge magten te doen aanblijven, die door onwillige botsingen de prompte executie van krijgsordres soms zouden kunnen stremmen of belemmeren, dat ik mij, hoezeer van den daaglijkschen loop van zaaken verwijderd, nimmer onttrokken hebbe, bij monde of geschrifte U mijne denkbeelden aan te bieden.

Ik had misschien een voorgevoel dat t' eeniger tijd zulk een vermoeden tegen mij ontstaan kon, en ik verklaar U, op den eed aan den lande gedaan, dat dit voorgevoel mijne eerste voorgenoomen reize naar het Roodezand en een verblijf alleen op twee of drie uuren van uw kamp en van de Hoofdplaats, heeft doen veranderen. God bewaare deze Volkplanting voor eenige attacque, maar, moet die gebeuren gedurende den tijd van mijn aanzien alhier, zal ik den Raad toonen dat ik geene vreeze noch bestudeerde zorge heb om mij buiten gevaar of

verantwoording te houden, wanneer het er op aankomt, mijn leven voor het Vaderland te wagen.

Ik was de uitdrukking deezer mijner gevoeligheid en smerte verschuldigd aan U, die mij langer gekend heeft, die mijn voorig gedrag in Nederland heeft kunnen beoordeelen, en met wien ik bij dezen plegtelijk verklaare te willen deelen, en mede voor mijne rekening te neemen alle de daden door U gedurende mijn aanweezen alhier gedaan, terwijl ik mij alleen verantwoordelijk stelle voor alles wat ik in mijne qualiteit al of niet gedaan heb, en hadde moeten doen. Had ik op zulk eene insidieuse aantijging gezwegen, zoudt gij zelve, bij eene bedaardere naleezing deezer regelen, *of* mijne kortzichtigheid, *of* mijne eergierigheid hebben kunnen verdenken, en ik zou mij in mijne oogen vernederd achten, als ik voor een oogenblik kon hebben opgehouden uwe personeele achting te verdienen.

Ik kenne vooraf alle de verschooningen, uitleggingen, en andere wijzigingen die men misschien aan deeze regelen zou willen geven; doch men bespaare die moeite, welke omschrijving de beste redeneerkunde daar aan geeven moge, zal de uitkomst daarvan voor mij altijd even zeer beledigend zijn. Aan eenen onkundigen moge bij onoplettendheid soms eene niet doorgedagte passage der penne ontvallen; maar ik rangschikke den voorsteller onder de classe van zeer kundige, en der penne geheel meester zijnde regenten, en het zou aan mijne zijde een belediging zijn te kunnen veronderstellen dat hij na langdurige overweging en beschaving van dit stuk, zulk eene passage daar in gebragt had zonder een zeer bepaald oogmerk: hetgeen trouwens, aan iemand alleen met daaglijksch gezond verstand begaafd, en der Nederduitsche taale kundig, en in *l'histoire du jour* van deze Hoofdplaats niet geheel een vreemdeling, niet ligtelijk zal echappeeren.

Ik vordere deswegens ook geene de minste betering, en houde mij genoeg gerechtvaardigd als gij deeze mijne missive alleen onder uwe en, des verkiezende, onder uwe secreete stukken, gelieft te bewaaren, terwijl ik te veel eerbied hebbe voor uwen kostelijken tijd, dan dat ik hierop zelfs eenig antwoord zou verlangen, het welk aan gedaane zaaken doch geene verandering kan aanbrengen, en mijne gevoeligheid niet zou kunnen uitwisschen.

Alleen verzoeke ik aan den Raad te willen zeggen dat ik niet gezind ben op dit voorstel hier eenig antwoord te geven, maar dat ik eene bestudeerde zorg zal hebben om hetzelve met alle andere stukken tot mijne verantwoording behoorende, te brengen onder het oog van het Staatsbewind, en de bedenkingen, die bij dit voorstel tegen de Instructie des Raads voorkoomen, met nog oneindige meerdere en gewigtigere van mij zelve, zal· overlaaten aan desselfs beter doorzicht en hoogere wijsheid. Terwijl ik onbezwaard ben te verklaaren dat, hoezeer ik zelve de steller ben van de Instructie voor den Gouverneur en Generaal en Chef, die woordelijk na mijne minute (thans hier nog onder mij berustende) door Welgemeld Bewind goedgekeurd en gevolgd is, en hoezeer ik getragt hebbe de Instructie van den Raad alhier daar mede te doen quadreeren, en op mijn ontwerp, en uwe, *en* der toenmalige Raadsleden eigenen voorlopige goedkeuring heb mogen ontvangen, de ondervinding echter mij geleerd heeft dat ik in geen een punt mijner Missie zoo ongelukkig geslaagd ben.

Gij moogt, Gouverneur en Generaal en Chef, van deeze zoodanig gebruik maken als gij zult oordeelen convenabel te zijn.

Heil en Achting !

(Geteekend) J. A. DE MIST.

Brief van den COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST *aan den* GOUVERNEUR J. W. JANSSENS.

MAASTRICHT IN TIJGERBERG, *den* 27 *December* 1804.

GOUVERNEUR EN GENERAAL EN CHEF !—De inhoud uwer secreete missive en bijlage van den 26 dezer lopende maand is van zulk eenen gecompliqueerden en tederen aart, dat ik niet gaarne mijne zeer gehazardeerde en, ten besten genomen, weinig beduidende, zo niet geheel ongegronde, denkbeelden daarop aan de penne zou toevertrouwen. Op één point kunnen wij niet verschillen, naamlijk : zo lang het Hoog Bestuur der Bataafsche Republiek zulk eenen prijs op het behoud en het aanblijvend bezit dezer Volkplanting stellen zal, dat het zich getroost de millioenen schats, die successivelijk tot de verzekering van dit behoud moeten worden bijgedragen, zij mogen dan gevonden worden van waar men wil, zo lang ook geene

middelen noch kosten ontzien worden om dit oogmerk te bereiken. Het is de pligt van eenen getrouwen Dienaar, *niet* om de waarde van den hem toebetrouwden post te beoordeelen, *maar om* tijdlijk ten uitvoer te brengen de uitgedrukte en waarschijnlijke ordres, verlangens, en intentien zijner Hooge Committenten. Dit is de stand der zaaken waaruit wij thans deze Volkplanting, en onze positie in dezelve, mijns inziens, moeten beoordeelen. En indien immer eenig gouvernement behoort te vrede te zijn over den rusteloosen ijver en getrouwheid, waarmede een van deszelfs hoofd-dienaren aan het in hem gesteld vertrouwen tragt te beantwoorden, dan is het gewis over de uwe, mijn lieve Gouverneur en Generaal!

Maar de spanning waarin gij verpligt geweest zijt nu eenige maanden lang de publieke zaaken te houden, kan niet aanhoudend duuren. Op de bereidwilligheid der goede ingezetenen, om ter hulpe en verdediging optekomen, kan naar alle regelen van menschkunde, en al ontbraken er hier geene geldmiddelen noch magazijnen van allerleij aart, niet voor zeer langen tijd gerekend worden, en vooral niet jaren agter den anderen, het geen echter het geval zou moeten zijn indien de oorlog, zo het schijnt, eerder als een aanblijvende staat van gedurige vernieling, overwinning, en overheersching van het eene volk over het andere, dan als een kort voorbijgaand onweer, en naarijver tusschen twee bezoldigde legers, moet worden aangemerkt. Alles dwingt dus om, daar de zending van den Capitein Benaij, door zijn ontijdig vergaan mislukt is, hoe eerder zo beter, een ander vertrouwd en der zaaken dezer Volkplanting kundig persoon, na het Vaderland te doen vertrekken, ten einde den benarden toestand waarin gij U bevindt, aan het Staats-Bewind openteleggen, en voorraad en hulpe van allerleij soort te vragen, of om van de nadere intentien en bevelen des Bewinds te mogen worden geinformeert. Daar mijn eigen retour op handen is, en ik elken dag telle die mij ongelukkiglijk nog hier ophoudt, behoeft het bij U geen twijffel te maken dat ik bij behouden aankomst de pogingen van dezen uwen zendeling niet op alle wijze zou tragten te ondersteunen, door bij monde en geschrifte de naakte waarheid onder de oogen mijner Committenten te brengen, en gij kunt mij geene pointen opgeven, tot dat einde strekkende, die ik niet vaardig ben met den besten wil te executeeren.

De overige materie van opgedagte uwe missive zal beter het onderwerp eener conferentie uitmaken, waartoe ik mij, bij uwe van harten gehoopte herstelling, na Nieuw Jaar aanbiede. Ik wilde dien Feestdag en een paar volgende elders gaan doorbrengen.

Heil en Achting!

(Geteekend) J. A. de Mist.

Brief van de Gouverneur en Raaden van Politie over de Kaap de Goede Hoop *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuid Afrika, Kaap de Goede Hoop, *den* 18 *Januarij* 1805.

Commissaris Generaal!—De staat van zaaken moet den oorlog nog lang voortduuren, en wij van alle toevoer verstooken blijven, is zorgelijk en zal het van dag tot dag meerder worden. Het getal der Europeesche soldaten verminderd en is zeer gering. Vele hunner dienen, terwijl derzelver verbanden verschenen zijn. Reeds hadden dezelve genoegzaam alle op nieuw moeten gekleed wezen; de goederen die zij dragen zijn in de ellendigste staat, en wij hebben het vooruitzicht niet dezelven van nieuwe te kunnen voorzien. Voor de allerdringendste noodwendigheden worden, als aankomende schepen er gelegenheid toe geven, eenige aankoopen gedaan; maar dit is gering. De stoffen beneden het middelmatige en de prijzen buitenspoorig hoog, het zoude gemakkelijker zijn optenoemen hetgeen waarin wij zelve voorzien kunnen als het geen de Colonie ontbreekt. Dit alles maakt een kommervol vooruitzicht waarvan wij UwHoogEdele de bijzonderheden spaaren kunnen, daar de Gouverneur ons heeft ter kennis gebragt dat ZijnEd. er met UHEdele omstandig over heeft geconfereert en bij UHEdele zoo volkomen het gevoel dat ons mede over ons ongelukkig Vaderland bezield, heeft aangetroffen; zoo dat UHEdele die kragtdadige medewerking heeft versprooken, welke kragt en vertrouwen aan onze voordragten kunnen bijzetten en aan den goeden uitslag zoo wezentlijk bevorderlijk kunnen zijn.

Duurzaam kunnen de burgeren niet met militairen dienst, zoo zwaar als thans belast blijven. Soldaten zijn dus onvermijdelijk noodig; uit Europa zullen die moeilijk te bekomen

zijn, misschien eenige, als goede middelen worden aangewend, maar hierop is niet te rekenen. Van Batavia zoude men welligt ons eenige honderde Madureezen kunnen zenden, wel te verstaan, dat zulks in niets, en in geenen deele, de middelen ter verdediging van Java verzwakte, want in zulk een geval was het misdadig dezelve te geven en voor ons die te vragen; deze menschen, zegt men, dat zeer goede soldaten zijn, verwijdering voor Engelschen gevoelen, en buiten hun land nog beter voor den krijgsdienst als in hetzelve zijn. Wijders zijn er alhier eenige noodwendigheden die Batavia ons zoude kunnen fourneeren, en daar en boven van derzelver zoo algemeen gewilde producten, die hier te gelde gemaakt, de ongelukkige Republiek in haar diep gezonken finantien, door minder op haar te behoeven te trekken, zoude soulageeren.

Uit Europa dienden ons zoo mogelijk eenige nuttige beste soldaten te worden toegezonden, en vooral, door welke middelen en wegen ook, de menigte behoeftens die wij alhier hebben.

Het corresponderen over zoo vele en zulke belangrijke zaaken beloofd niet het beste succes, ook is zulks zints lang beproefd; het eenige dat dus voorkomt dat van effect zoude kunnen zijn is het zenden van een aanzienlijk vertrouwd persoon na Batavia, en eene andere zending naar Nederland.

Het oudste lid onzes raads, de heer Van Polanen, wenscht op het Hoofd Etablissement van Nederlands Indien geëmploijeerd te worden, en heeft daartoe in de Republiek de noodige demarches gedaan. ZijnEdele, gepenetreert van de noodzakelijkheid voor deze Volkplanting, wil wel de goedheid hebben om zich met de missie naar Indien te belasten en wel om te vertrekken zoodra zich daartoe eene gelegenheid voordoet.

Tot de missie na Nederland zouden wij onzen tweeden secretaris de heer Dozij bestemmen. UHEdele kent zijnen ijver en intelligentie, en daar het waarschijnlijk is dat hij het geluk zal hebben UHEdele nog in Holland zijnde te zien aankomen, was er alle hoop van gelukkige uitslag, door uwe hooge protectie en krachtdadige medewerking, terwijl Zijn Edele dan bestemd zoude zijn zoo spoedig immer mogelijk terug te keeren.

Dan, Commissaris Generaal! de moeilijkheden, gevaren, en depenses die zulke Commissien vergezellen, of vergezellen kunnen, eischen in billijkheid redelijke schadeloosstelling.

Het verzorgen van vrij transport heen en weder voor rekening van dit Gouvernement is iets dat van zelfs spreekt; de twee heeren die in missie gaan zijn 's Lands Ambtenaren, het continueeren van derzelver appointementen volgd zich dus meede, maar met het overige zijn wij eenigzins verleegen. Wat den heer Van Polanen betreft, komt het ons voor dat de gewone appointementen gedurende de missie wel eens onvoldoende konden zijn. Gebeurde het dat staande het aanwezen van dien heer te Batavia ZijnEdele tijding ontving van deszelfs tot genoegene plaatsing aldaar, dan verviel alles; maar die niet komende en dus na herwaards moetende retourneren, als dan zoude eene convenabele schadeloosstelling behooren te worden toegestaan. Indien nu voor de meerdere depense en een temporair verblijf na het retour alhier, vijf-en-twintig duizend guldens werden geaccordeert zoude hierin een compensatie voor de nadeelen, de gevaren, en de moeilijkheden gevonden worden. Wij wilden niet, Commissaris Generaal! UHEdele slechts een voorstel doen, om daardoor de verantwoording van onze schouderen aftenemen en er de uwe mede te drukken. Innig overtuigd dat de missie noodzakelijk is, en dus tot heil van 's Lands dienst volgens ons geweten handelende, willen wij de verantwoording er van niet vermijden, maar met recht zoude *en* Gouvernement *en* Asiatische Raad ons ten kwaaden kunnen duiden dat wij tot zulk een buitengewone en groote mesure gedurende UHEdelens aanzijn in de Colonie hadden besloten, zonder des Commissaris Generaals gedachten legaal te hebben ingenomen.

Het zoude ons voorkomen dat gedurende de afwezigheid van den heer Van Polanen geen plaats in de Politique Raad behoeft te worden aangevuld, waardoor dan het eene tractement van Lidt blijft geëpurgueerd, en in mindering van de toetestaane hoofdsom, in geval van retour van de heer Van Polanen komt; de twee overige Raadslieden zouden zich de vermeerdering van werkzaamheden getroosten, en kwamen er zeer moeielijke belangrijke zaaken voor, waarin wij vermeenden extra ordinaire voorlichting te behoeven, konden voor zulke

bijzondere gevallen eenige notabelen ter consulteering bij den Raad genomen worden.

De heer Dozij gehuwd zijnde, en zijne familie alhier verblijvende, diende dezelve zijne appointementen te kunnen ontvangen, om een behoorlijk bestaan te hebben; buiten de vrije heen en weder togt zullen wij de heer Dozij van eenig geld voorzien, om deszelfs eerste depenses in Europa komende, te kunnen bestrijken; terwijl ZijnEdele aldaar convenabel zal moeten kunnen bestaan, en kwam hem een ongeluk gedurende de togten over, zoude de billijkheid vorderen dat zijne echtgenoot niet geheel van de ondersteuning van het Gouvernement verstooken bleef.

Ons verder refererende aan het tusschen UHEdele en den Gouverneur over deze zaak verhandeld, solliciteeren wij met een rescriptie van UHEdele te mogen worden vereerd, terwijl wij ons met hooge consideratie en eerbied onderschrijven

Gouverneur en Raaden voornoemd,
(Geteekend) J. W. Janssens.

Ter ordonnantie van dezelve,
(Geteekend) R. Dozij, Adj. Sec.

Brief van den Commissaris Generaal J. A. de Mist, *aan de* Gouverneur en Raaden van Politie.

Maastricht, 20 *Januarij* 1805.

Gouverneur en Raaden!—Daar de inhoud van uwe secreete missive van den 18den dezer dagen het onderwerp eener opzettelijke en langdurige conferentie tusschen den Gouverneur en Generaal en Chef en mij heeft uitgemaakt, en ik ten vollen overtuigd ben van de noodzaaklijkheid der beide missien daar bij voorgeslagen, kan ik niet anders dan toejuichen aan de keuze der personen daartoe gedesigneerd. Het is mij bijzonder aangenaam dat die heeren zich tot het afleggen dier missien respectivelijk hebben laten overreeden, en het zou onredelijk zijn dezelve daar voor niet op eene edelmoedige wijze schadeloos te stellen. Ik laate mij de daar omtrend gemaakte of nog te maken pecunieele arrangementen gemaaklijk welgevallen, en zulks te eerder, daar, indien die aan onze Hooge Meesters in een of ander point onverhoopelijk mogten

mishagen, het in hunne magt blijft daaromtrent anders te disponeeren. De niet vervulling der vaceerende plaats in Ulieder Collegie is altijd eene epagne die bij de berekening der buitengewone hierdoor te veroorzaken kosten in aanmerking komen moet.

Indien mijnen wensch gelukt, en een der eerst verwagt wordende Deensche retourschepen niet weigerachtig blijft mij en de mijnen als eenvoudige passagiers te willen medenemen, zal ik het mijne eerste en aangenaamste pligten rekenen de bedoeling der missie van den heer Dozij in Nederland op alle wijze te apperceeren.

Heil en Achting.

(Geteekend) J. A. de Mist.

Brief van den Gouverneur Jan Willem Janssens *aan den* Commissaris Generaal J. A. de Mist.

Zuid Afrika, Kaap de Goede Hoop, *den* 4 *Februarij* 1805.

Mijn Waarde Commissaris Generaal !—Het zal mij leed doen als de zaak van het Commissariat ten tijden van de Commissaris Generaal Sluijsken, die de heer Van Oudshoorn zoo gaarn beslist had, niet voor UHEdeles vertrek afgedaan was : men zal dan vermeene dat UHEde het zoodanig heeft begeert.

De vorderingen van de weduwe Horak zijn van dien aart dat een gewone administratie die niet wel termineeren zal kunnen, de duidelijke beweisen van de wezentlijke groote der sommen die Horak den Lande heeft behooren te restitueren zal niet kunnen bepaald worden, en dus zal de beslissing alleen door eene ongecontroleerde macht kunnen geschieden.

Het zendelings werk zal veel moeijlijkheden geven, en het is te vreezen dat het ongenoegen van veele en het fanatiseeren van sommigen toenemen zal. Zijn zij binnen de Colonie is er onophoudelijk geschil met de Blanken, zijn zij er buiten werven zij de nuttigste indigenes, het zij Hottentotten of Bastaarden die onder de Boeren zijn, en men bevorderd de ontvolking der Volkplanting, en wel van zeer nuttige menschen. Aan een vriend heb ik geschreven dat het scheen als of wij hier aan een ter naauwernood gesmoorde

revolutionaire geest, aan een rampzaligen oorlog, aan gebrek aan alles, en een mislukte graan oogst nog niet genoeg hadden, en als of er nog een proef genomen worden moest van het kwaad dat fanatiseeren doen kan.

UHEd. heeft gewis vernomen dat een complot van diep in de twintig Hottentotten gedeserteerd zijn, meest alle die van Uitenhagen zijn gekomen; aan UHEd. schrijf ik vertrouwelijk: heerschte die order in de corpsen, en waren de officieren zoodanig als te voren, zoo was zulks *volstrekt onmogelijk* geweest; en hadden de officieren de noodige intelligentie en die communicatie met, en kennis van, hun volk die officieren behooren te hebben, hadden zij ten minste dadelijk de wezentlijke oorzaak moeten weten,—het geval bedroefd mij zoo als duizend anderen,—er schuilen misschien andere persoonen als Hottentotten onder, maar met de menschen daar ik tot mijn ongeluk en eens tot mijn oneer misschien mede werken moet, is niets te beginnen. Die Hottentot, die bij onze aankomst gevangen zat, omdat hij van de Engelsche met een complot was gedeserteerd en toen voorgaf dat het uit Hollandsch gezintheid had gedaan, word nu gesubsonneerd een der belhamels te zijn. Wil de Republiek duurzaam zoo onverschillig omtrent de keus van officieren zijn als zij geweest is bij de benoemingen van die, die de troupes bij het weder occupeeren der Volkplantingen hebben moeten commandeeren, dan moet zij ook weten dat zij er weinig van verwagten kan, en het de bestierders het leven en pligten bitter maakt.

Ik smeek U, mijn waarde Commissaris Generaal, wild dog in de Republiek bekend maken welk soort van menschen men nu herwaards heeft gezonden, en met welke de Gouverneur dus de zaaken moet redden, als zij te redden zijn. Mijne ongesteldheid is wezentlijk dan de kommer en zorg is er dog voor een groot gedeelte oorzaak van, de toekomst is duister, en zal men in het Vaderland de waarheid gelooven, zij is zoo onwaarschijnlijk.

Bij de conversie van het geld zal veel minder geprofiteerd worden als men heeft vermeend, en dit overtuigd mij dat er te voren, om het zagt te noemen, bij het papiere geld maken groote abuisen hebben plaats gehad, want gewis is van de oude Cartonne munt zeer veel verloren gegaan.

Met de tegenwoordig Rekenkamer is goed te werken;

maar er is nog zeer veel te doen, alles moet van den aanvang af nagegaan worden, en dan de order eerst ingevoerd worden. Wat zullen alle de nadeelige slooten bij de administratie zonderling voorkomen, of liever, bij het geadministreerde, want er waren eigentlijk bijna geene administratien die geregeld werkten. Wilde een ieder zijn best doen, wilden alle amptenaren, zoo militair als civil, ook hun tijd, rust, en gezondheid, zoo als wij doen moeten, opofferen tot 's Lands dienst, onze hooge betrekkingen, die alleen beneid kunnen worden door die dezelve niet kennen, zoude minder onaangenaam, minder bezwarend zijn.

Het artikul voor de Courant zal in de eerst uitkomende geplaatst worden. Ik zoude er geen aanmerkingen op hebben; misschien is het woord van Mede Burgers hier minder nuttig; sommige trekken het te ver, en op andere doet het een tegenovergestelde werking. Het heusch afscheid aan de troupes zal op de order gegeven worden. . . . .

Met hooge consideratie en eerbied heb ik de eer mij te onderschrijven.

(Geteekend) J. W. JANSSENS.

[Ex Biblioth. Regia Berolinensi. Ms. Germ. Fol. 897.]

Notul of Dagverhaal der Reis en Verrichtingen van President en gecommiteerde Leden uit de Commissie van Veeteelt en Landbouw in de beide Roggevelden, den Hantam, &c.

Reeds in het gepasseerde jaar 1804 vond de Commissie van Veeteelt en Landbouw het noodzakelijk, dat eenige leden uit haar midden zig zouden begeeven naar de Roggevelden, den Hantam, en andere in dien omtrek liggende schaapen districten, niet alleen om zig met die Districten in 't bijzonder bekend te maken, maar ook om met er daad aldaar bevorderlijk te zijn aan de voortteeling van het wolvee, om gevolgelijk, door leiding en overreeding, de oordeelen weg te nemen, welke er over het algemeen tegens de introductie der Spaansche of wolgeevende schaapen heerschen, om tevens hier en daar op te neemen de woldragende schapen, welke zommigen reeds hadden voortgeteeld, de wijze van die voortteeling te regelen, zodat nopens de verbastering van het oogmerk kon worden voldaan, om in het bijzonder te examineeren de verbasterde Spaansche Schaapen van het medelid der Commissie Johannes Gijsbertus van Reenen, welke zich op deszelfs Plaats aan den Hantam bevinden, en van de Rammen, welke de Commissie volgens accoord jaarlijks uit dien Troup ter verdere uitdeeling onder de ingezetenen zou ontvangen. Voorts om het nodige te bewerkstelligen tot het oprichten van eenen stam of stok in de Roggevelden zelve van het beste soort Spaansche Schaapen boven den 5^{den} graad van verbastering; tot welke bijzondere operatie de Commissie op den 10 September 1804 besloot en waar op bij Resolutie van Gouverneur en Rade van Politie de dato 20 Februarij j.l. de sanctie en goedkeuring der Regering is gevolgd.

De maanden September en October de eenige geschikte maanden zijnde van het jaar om zulk eene reis en verrichtingen met eenigen vrugt te onderneemen, waren egter in het afgeloopen jaar 1804 op dien tijd de omstandigheeden van den oorlog daaraan hinderlijk, de werkzaamheden der Commissie bepaalden zig in den aanvang noodzakelijk ook meer bijzonder in de nabijheid der hoofdplaats en op de plaatsen welke tot het aanleggen van eenen stok voor het

wol en rundvee in de Groenekloof aan haar waren afgestaan. Deeze Commissie kon dus niet als in dit loopend jaar 1805 worden ondernomen.

Volgens de aanteekeningen in de Notulen der Vergadering van de 13–29en Augustus j.l. namen den President nevens de leeden Truter en Huizer deze Commissie op zig.

Tot den Stok welke in de Roggevelden zou worden geplaatst, wenschte de Commissie niet alleen te hebben schaapen van het beste soort, maar die vooral ook aldaar waren geacclimateerd. De Heer Huizer had een aanzienlijken Troup Schaapen in het Roggeveld, waaronder 300 stuks boven de 5e en 6e uitbastering. Blijkens de Notulen van den 10 September 1804, bood hij de gemelde Schaapen alle, indien de Commissie ze nodig oordeelde, onder zeer redelijke voorwaarden aan; van dien tijd af heeft de Commissie dit aanbod gehouden in statu quo, tot dat de schaapen zouden zijn geëxamineerd. Van het aangeboden getal Kaapsche Schaapen zag de Commissie vervolgens af, en liet er den Eigenaar dus meede geworden, die er volkomen in bewilligde; doch zij reserveerde zig, alwederom met toestemming van den Eigenaar, de finale acceptatie der gezegde Spaansche Schaapen, totdat dezelven zouden zijn geëxamineerd. En ook deezen bijzonderen last namen de President, nevens het lid Truter op zig.

Deeze Examinatie zou geschieden ten overstaan van de Heer Huizer als belanghebbende, die vervolgens de overige verrichtingen der Commissie als Lid zoude helpen uitoeffenen.

Tot het een en ander bepaalden wij dan ons vertrek van de Hoofdplaats tegen den 25 September 1805, en stelde de Route vast over het Roode Zand, langs de Hex Rivier, vervolgens langs de Verkeerde Valleij naar het Bokkenveld, voorts naar de beide Roggenvelden, den Hantam, het Grote of Onder Bokkenveld, de Oliphants Rivier, de Bergrivier, het Zwartland, en van daar over de Groene Kloof terug; met oogmerk tevens om ook in zodanige contrijen als welke aan de Commissie nog onbekend waren, te letten op de onderscheidene hoedanigheden en voortbrengzelen der districten welke men stond te passeeren, ten einde er in het vak van den Landbouw het nodige gebruik van te kunnen maken.

Een waagen, waarop de noodwendigheden voor de reis, zonden wij op den 22sten vooraf naar de Drostdij Tulbagh, en wij vertrokken met een gehuurden paardenwagen van de Kaap, op

Woensdag, den 25 September, 's Morgens de klokke 5 uuren. Wij reeden door de Koeberg, en kwamen te 1 uur aan ter Plaatse van den Burger Cornelis Mosterd, genaamd de Wolvendans in gemelde Koeberg geleegen. Na het middagmaal vertrokken wij van daar te half 6 uuren met een versche span Paarden door den veldcornet op last van den landdrost gecommandeerd. De gehuurde Paarden wierden van hier wederom Kaapwaards terug gezonden. Even voor 6 uuren passeerden wij de Paarlsche Poort, en kwamen te half 7 aan bij Bosman onder aan de Wagenmakers Valleij woonagtig, alwaar wij overnachten.

Donderdag, den 26, vertrokken wij te 6 uuren in den morgenstond van Bosman. Te half 9 kwamen wij aan bij Pieter van der Merwe, woonende aan de drie Fonteinen. Hier een oogenblik moetende vertoeven, nam de Commissie de geleegenheid waar, om met gemelde Van der Merwe als een zeer geschikt en oplettend man te spreeken over de nuttigheid in het verbeteren der ploegen. Zijn plaats leevert goede granen op, en is tevens mede een geschikte schapenplaats waarop hij ruim 800 schapen goedhouden kan. Van der Merwe was verwonderd van de Commissie de onderscheidene werking der verbeeterde ploegen te verneemen. Hij was buiten vooroordeel, zo wel in dit stuk, als nopens de wolgeevende schapen. Zodra hij den ploeg maar kon bekomen, en leiding had, zou hij er meede aanvang maken. Hij verzogt de Commissie tevens om 3 Spaansche Rammen, 't geen zij ten zijnen behoeve noteerde. Te half 10 uuren vertrokken wij van Van der Merwe en kwamen te 11 uuren aan de Vogelvalleij, ter plaatse van Barend Liebenberg, doch bewoond door Joseph de Klerk. Op deeze plaats, die anders niet onaardig gesitueerd is met eene groote Valleij voor de deur, genaamd de Vogelvalleij, scheen egter weinig te worden gearbeid. Alles was in verval. De Eigenaar zelfs woonde op een andere plaats van hem aan de 24 Rivieren, en de Bewooner scheen de ijverigste niet te zijn. Behalven dat men op deze plaats graanen wint en vee houdt, zo vindt men er vooral

ook verscheidene rotzen, zelfs *in* de Vogelvalleij, geschikt voor Molensteenen. Een voorige Bezitter had er reeds een goed aantal van doen vervaardigen, en met voordeel onder de Ingezetenen verkogt. Doch de tegenswoordige maakt er geen werk van. Wij verlieten de Vogelvalleij te half 12 uuren, en kwamen ruim een uur daar na onder de Rodezandskloof. Aldaar had den Landdrost van Tulbagh, nevens de Secretaris, de attentie ons in te wagten, en als honorair en correspondeerend lid, de commissie in zijne jurisdictie te verwelkomen. Hier ontmoetten wij tevens een aantal van tusschen de 2 en 3,000 schapen, toebehoorende aan den Heer Huizer, en komende uit het Roggeveld, om alhier per vendutie verkogt te worden. Deze schapen waren meest Kaaps. Er bevonden zich eenige bastaard Spaansch Lammers en Hamels onder, en allen zagen zij er fraai uit. Eene Silberhagen zijnde een Duitscher en door den heer Boechenroder uit de bouwlieden van den Heer Hogendorp aan den Heer Huizer afgestaan, had het opzicht over deeze schaapen. Dien man had bij zig zijne vrouw met 3 kleine kinderen. Met genoegen lette de Commissie hier op de arbeidzaamheid en iever van deze vrouw. Behalven het proper soigneeren haarer kleine kinderen, hield zij zich tegelijkertijd altoos bezig met bij haar uitgespannen wagen saijed te spinnen uit de wol, die afkomstig van de in de Carro zich bevindende Spaansche Schaapen van den Heer Huizer, door haar was medegebracht. Zij had bij zig eene kist vol gepakt met onderscheidene strengen, door haar slegts geduurende de reize vervaardigd. Men liet dit eenige landlieden opmerken, die aldaar mede uitgespannen waren. Onder deeze bevond zig Jan Hendrik Nolte, veldcornet van de 24 Rivieren, die de Commissie te kennen gaf, dat hij van den heer Huizer een Spaansche Ram had bekomen, en niet alleen daartoe verzogt haare sanctie, maar om nog te mogen hebben 3 Rammen ten einde met een getal van 400 Kaapsche Ooijen de voortteeling van wolgeevende schapen te beginnen, 't geen de Commissie insgelijks noteerde. Eene der bastaard Spaansch Hamels liet de Commissie intusschen hier in tegenwoordigheid der omstanders scheeren. Dit geschiede insgelijks door de vrouw van gemelde Silberhagen met ongemeene faciliteit en behendigheid. Te half 4 uuren vertrokken wij

van onder de Kloof, passeerden dezelve, zijnde den wagen door 6 paarden getrokken. Te 5 uuren kwamen wij aan bij den Heemraad op het Roode Zand Jacobus de Wet de oude, alwaar wij een weinig vertoefden. Met deezen over de voortteeling der wolgeevende schaapen gesproken hebbende, verzogt hij om 4 Rammen, ten einde met 400 Kaapsche Ooijen welke hij op zijn plaats zeer goed houden kan, er een begin meede te maken. Dit genoteerd hebbende, vertrokken wij naar het verblijf van den Landdrost, om op deszelfs heusche invitatie aldaar te overnachten.

Aanmerkingen.—In de route van heeden zijn wij gepasseerd :

1. De Compagniesrivier ontspringende uit de Groene en Wagenmakersvalleij berg, en zig ontlastende in de groote Bergrivier.
2. De Koopmans Rivier, die te voorschijn komt uit de Vogelvalleijs berg, en meede in de groote Berg rivier afloopt.
3. De kleine Bergrivier, welke ontspringt in de gebergtens van het Roode Zand en den Winterhoeks Berg, en voorts de Roode Zandsche Kloof doorsnijdt, zich insgelijks ontlastende in de Groote Bergrivier.
4. De Watervals Rivier, die voor de Kloof in de kleine Bergrivier loopt.

Van het land, heden gepasseerd, is zekerlijk het grootste gedeelte zeer geschikt voor den Graanbouw. De geheele Roodezandsche Berg, gerekend van de Groene Berg tot aan de Vogelvalleij, scheen ons onvrugtbaar toe. Er liggen langs den voet van dien Berg waarschijnlijk daarom geen plaatsen, doch de Landerijen een weinig van daar naar de vlakte geleegen, worden allengskens beeter. Dit neemt vooral toe naar den kant van de Groene Berg, ook langs de Bergrivier, en voorts aan de overzijde naar den kant van het Riebeeks Casteel, alwaar men overal het beste koornveld des waerelds aantreft, meest overeenkomstig het land in de vrugtbaarste gedeeltens van de Koebergen gelegen ; doch alles tot nog toe onbebouwd en met Rhenoster Bosschen bewassen.

Het veld is daaromstreeks zeer goed voor schapen, hier en daar ook voor paarden en beesten, doch omtrend het laatste onderhevig aan zogenaamde *Pisgoed*, ook op deeze en geene plaatsen aan *Lamziekte.*

Pisgoed noemt men hier een kleine Heestergewasch, welk meest onder en op de bergen groeijt, en gewoonlijk de lengte heeft van 1 voet; het krijgt een kleine gele bloem. Wanneer men den steel doorbreekt, komt er een lijmachtige melk uit, welke sterk te *samentrekkend* is. Het rundvee houdt er zeer veel van, doch de ossen krijgen er verstopping door in het water, en zeldzaam wordt er een enkele zelf van geneezen. Men treft verscheidene plaatsen aan deze ziekte onderhevig aan, welker eigenaren dan queenen gebruiken voor hun trekvee, in steede van Ossen, omdat deezen voor Pisgoed niet vatbaar zijn.

Vrijdag, den 27 September verbleeven wij ter Drosdije Tulbagh, zo om de wolgeevende schapen van den Landdrost te examineeren, als om met denzelven nopens onze reis deeze en geene kleine schikkingen te beraamen.

Het geheele Rodezand, of Land van Waveren, thans Tulbagh genaamd, is gelijk men weet, gelegen in eene groote kom van Bergen, te zamen geheeten de Witzenberg, Mosterdshoek, de Watervals en Wintershoek Bergen, welke bergen, schoon naakt en met geen hout, zelfs zeer schraal met heesters bewassen, eene fraaije vertooning maaken. De meeste plaatsen in den kom van het Rode Zand gelegen zijn Leenings Plaatsen, eenige weinige, als van Gabriel en Pieter Theron, Johannes Mulder, ... van Heerden, uitgezonderd, die Eigendomsplaatsen hebben. Al het land is meest geschikt voor den Graanbouw; doch het geringste gedeelte is nog maar gecultiveerd. Het overige ligt woest, en is bewassen met Rhenoster Boschjes, welke het eenigste brandhout hier uitmaken. Rodezands koorn wordt egter gehouden voor het beste en zwaarste uit de heele Colonie. De plaatsen zijn voor het overige schraal voor vee. Deeze en geene houden er een klein troepje schapen, egter met goed succes. Het Rodezand is in den zomer over het algemeen zwak van water. Tulbagh begint eerst nu een klein dorpje te worden. Men

vindt er een kerk, eene Pastorie en fraaije woning voor den Predikant; er is slegts eene straat of eigentlijk eene rei huizen, genaamd de Kerkstraat. Tien jaren geleden is er een stuk land van de Pastorij in Erven verdeeld en verkogt; daarop zijn zedert dien tijd de gemelde 10 huizen aangebouwd, welker Eigenaaren ieder nog een klein Tuintje voor de deur hebben. Deeze Huizen zijn, een alleen uitgezondert, in een zeer klein bestek gebouwd, en meest opgemaakt van kleije muuren, zonder dat er de steenen zelfs toe gebrand zijn. De Kleij is hier ondertusschen zeer leenig en duurzaam, geen regen doet er eenige schaade aan; men heeft veel moeite om oude murages van die kleij opgehaald weder af te breken.

De Landdrost en Secretaris bewonen thans ieder een van die Huizen.

De overige bewoonders zijn, behalven eene Weduwe die hier haar geld verteerd, meest alle ambagtslieden en een Negotiant in 't klein. De Plaats voor de Drostdij uitgekozen is gelegen een half uur van het dorp, en eene Leningplaats, toebehoord hebbende aan Hercules du Preez, welke voor f 22,000 daartoe is ingekogt, aldaar is reeds eenen aanvang gemaakt met het stichten van een aanzienlijke wooning voor eenen Landdrost, en andere nodige gebouwen voor Secretaris en mindere amptenaren. De plaats voor de Drostdij bestemd heeft de avantage van ruimte te hebben van water, en ook veel vrugtbaar land. In 't bijzonder is de kleij daar buitengewoon goed. Men had er reeds moppen, voor de gebouwen benodigd gebrand, die niet minder zijn als welke men aan de Liesbeeks Rivier, bij Servaas van Breda, onder de benaming van Kaapsche Moppen, met zooveel aftrek verkoopt; men had er tegelijk proeven gemaakt van vloersteenen in de vorm als de Bataviasche, ook met het bakken van eenig klein aardewerk, waar in men wonder wel was geslaagd.

De Commissie examineerde hier de wolgevende schapen van den Landdrost, bestaande in

70 witte Ooijen van de 2de tot 4de uitbastering,
20 witte Ooij Lammeren.

Deeze schaapen zijn gekogt van Fredrik Staadler, en afkomstig van de schapen van Jacobus Arnoldus van Reenen; er zijn verscheidene Ooijen onder die zeer fijne wol hebben, doch ook anderen met hair doormengd. De Landdrost had

nog 100 witte Kaapsche Ooijen, en verlangde 2 Rammen, 't geen dus hier ten zijnen behoeven wordt genoteerd, om er bij de uitdeeling der Rammen in de aanstaande maand December regard op de slaan.

Verneemende dat men op de Roggevelden nog geallarmeerd was over de kinderziekte welke onder eenige Hottentotten aan de Zak rivier hadden geheerscht, had de Chirurgijn Bekker, die op de Drostdij Tulbagh nog voorzien was van de stof der Vaccine, op ons verzoek, de beleefdheid een onzer slaaven, in name Lakey, oud 30 jaren, in te enten, om, dit wel gelukkende, dan van de stof gebruik te kunnen maken. De Landdrost gaf ons ook een flesje met Vaccinestof in loot bewonden mede, welke hij van den heer Directeur Dibbetz bekomen had ; de stof was egter reeds oud.

Tegens den avond vervoegde zig op de Drostdij den Jongeling Daniel Johannes van Rijneveld, om gedurende de reis bij de Commissie als klerk dienst te doen.

Zaterdag den 28sten September. De Pakwagen gister tegens den avond met Ossen verzonden hebbende, vertrokken wij deeze morgen te 6 uuren met een paardewagen van de Drostdij Tulbagh met oogmerk om dien avond te verblijven bij Pieter du Toit aan de *Roode Draaij*. Het weer stak egter sterk op uit het Noorden. Wij vreesden derhalven door den regen te worden opgehouden, en besloten dus, waare het doenlijk, door te reiden naar Jacobus du Toit over de Hex Rivier woonagtig. Na een groot uur gereden te hebben, vonden wij de Pakwagen omgeslagen in den weg liggen. Het oprichten en weder belaaden van dien hield ons een geruimen tijd op. Wij vervolgden egter onze reis naar den Veldcornet Pieter François Hugo, woonende aan de zijde van de zoogenaamde Mostertshoek, 2½ uuren met de paardenwagen van Tulbagh gelegen, alwaar een span versche Ossen voor ons gereed stond.

De plaats van gemelden Hugo is een goede koorn en ook wijnplaats, mitsgaders in eene voordeelige positie aan de Witsenberg bij de Mosterdhoek geleegen.

De weg derwaards is zeer goed, en loopt tusschen de beide gebergtens van het Rode Zand af. Wij hadden deeze keeten van bergen aan weerskanten en de uitgebreide vlakte van de Breede en Hex rivier geduurig voor ons. De drift van de

Breede rivier en ook eenige spruiten van dien, waren zeer verspoeld, zonder expresse gids zou het niet mogelijk zijn geweest dezelven met veiligheid te passeeren.

De vrouw van Hugo was zeer voor de inenting der Vaccine; haare oudste kinderen hadden die operatie reeds met succes ondergaan, doch zij had veel (mogelijk ontijdige) bekommering over de kinderziekte voor haar jongste kind. Op haar verzoek openden wij het flesje van den landdrost van Tulbagh, en vaccineerden dat kind; de moeder egter verwittigende dat de stof oud was, en mogelijk niet vatten zou; doch dat zij op Tulbagh verdere stof bekomen kon.

Na een groot half uur vertoevens, vervolgden wij onze reis. Wij passeerden ter rechter zijde de districten van de Breede rivier en de Goudinie, ter linker die van de Witzenberg, ook onder anderen eene zeer goede vee plaats van Philippus Albertus Mijburgh, genaamd de Waaijhoek, welke inzonderheid geschikt is voor runderen. Even voor zonsondergang kwamen wij aan de Rode Draaij ter plaatse van Pieter du Toit, Franszoon. Drie jonge landlieden, welke wij daar aantroffen, verzekerden ons dat Jacobus du Toit nauwelijk een half uur van daar woonde, en den weg goed was. Zij gaven ons egter op ons expres verzoek een Hottentot te paard mede, om ons den weg te wijzen. Ruim drie kwartier gereden hebbende, kwamen wij aan de Hex Rivier. Wij reden verscheidene zeer ongemakkelijke driften door, welke, behalven de korte draaijen die de weg maakte, ook nog vol waren met grote ronde heijsteenen. Deze rivier voor de 5de reis passeerende, bragt onze gids den wagen in eene verkeerde draaij, met het onaangenaam gevolg dat wij te midden in het water omsloegen. Niemand egter bezeerde zich, als alleen den president, die, door in het omslaan uit den wagen te springen, met het rechter been te land kwam tegen een stomp hout, welk in 't water lag, 't geen egter geen ander gevolg had als pijn en incommoditeit in 't gaan, gedurende drie à vier weken. Wij poogden den wagen weder op te richten, doch de zwaarte van het water in de tent verhinderde zulks. Wij verlieten derhalven deze plaats te voet, passeerden toen nog eens de gemelde Hex rivier, en kwamen 's avonds te half 9 uuren aan op de plaats van Jacobus du Toit. Man en vrouw, beiden, schoon van onze

komst onbewust, ontvingen en behandelden ons met veel heuschheid. Hij zond terstond eenige jongens om den wagen uit de rivier te haalen, waarmede men dan ook een uur daarna op de plaats aankwam. Hoewel alles nat geworden was, leeden wij door de attentie van 't Huisgezin van gemelden du Toit egter geen groot ongemak. Het weer dreigde nog uit het N. De vrees derhalven om door de Hex rivier te worden opgehouden deed ons haast maken, om de geleedene schade morgen slegts een weinig te herstellen, en nog morgen avond de plaats van de Weduwe Wouter de Vos te bereiken.

Aanmerkingen.—Onder de districten welke wij heeden, schoon ook ver af, gepasseerd zijn, verdient de *Goudinie* zeekerlijk als belangrijk te worden genoteerd. Zij houdt in 10 Plaatsen, welke koorn en wijn opleeveren, om het moeijlijk transport wint men egter over het algemeen enkel koorn voor eigen gebruik. Zij is niet geschikt voor schapen, doch zeer gezond, en vooral des zomers, extra goed voor rundvee. Zij heeft des zomers zelfs ook minste van water, is insgelijks geschikt voor paarden ; doch sujet aan paarde ziekte.

Voorts zijn wij heden gepasseerd :

<table>
<tr><td>1. De Breede rivier</td><td rowspan="5">zich allen in de Breede rivier ontlastende.</td></tr>
<tr><td>2. De Wagenboom rivier</td></tr>
<tr><td>3. De Waaijhoek rivier</td></tr>
<tr><td>4. De Hartebeest rivier</td></tr>
<tr><td>5. De Hex rivier</td></tr>
</table>

Van het Rodezand tot aan de Breede rivier is alles zeer goed koornland ; doch meest onbebouwd. Van de Breede rivier tot aan de Hartebeest rivier heeft men schraale heij veld. Van de Hartebeest rivier tot aan de Hex rivier is het zogenaamde Rode Bastert Karro, en zeer vrugtbaar, vooral in de granen en peulvrugten, wanneer men water leiden kan, 't geen hier door de meeste bezitters der plaatsen, uit de Hex rivier voornamelijk geschied. Dit district is insgelijks gezond voor runderen zo wel als schaapen.

Zondag den 29 September. Terwijl de wagen eene kleine reperatie onderging, gaf dit ons gelegendheid de Plaats

van onzen vriendelijken Hospis te bezien, welke zekerlijk voor zeer vrugtbaar moet worden gehouden. Deze plaats, waarvan den grond over het algemeen bestaat in zoogenaamde Bastaard Carro, leevert op koorn, wijn, excellente limoenen, heeft eene kostelijke valleij voor rundvee, en kan het geheele jaar door wel 300 beesten houden, is ook goed voor schapen, heeft gedurende den zomer ruimte van water, voor catoen, tabak, en dergelijke is deze plaats meede vatbaar. Ook heeft men hier onder anderen zeer geschikte kleij voor aardewerk, moppen, en vloersteenen. Du Toit was bezig met het bouwen van een nieuw huis, welke hij enkel van kleij bij lagen ophaalt en evenwel een sterk gebouw worden zal. Zijn oud huis is van dezelfde kleij gemaakt, en heeft reeds 93 jaaren gestaan.

Onzen vriendelijken Hospes wilde geene betaling hebben voor het logies der Commissie en de buiten gewone diensten haar bewezen. Hij accepteerde van haar egter bij provisie een Bastard Spaansch Ram, met belofte om 100 Kaapsche witte Ooijen daar voor af te zonderen.

Te 11 uuren in den voor den Middag waren wij gereed de verdere reis weder aan te nemen ; dit geschiede met ossen van den Burger Jan du Plessis aan de Goudinie. Om den slegten weg welke wij heeden nog stonden te passeeren, zond Plessis zijnen zoon Jacobus du Plessis, welke den wagen met zeer veel oplettenheid verscheidene gevaarlijke plaatsen doorbragt. Du Toit zelf begeleide ons nog ruim een uur reidens van zijne plaats tot door de Hex Rivier Kloof, van waar hij te paard terug reed. De weg viel ons egter in de hand, hier en daar waren de driften wel moeijelijk, en ook vol met groote ronde kleij steenen, doch de behendigheid van onzen jongen voerman deed alle denkbeeld van gevaar verdwijnen.

Wij passeerden eerst ter linker zijde van ons de Plaats van Christiaan de Wit, vervolgens die van Bart van den Vijver, en omstreeks te half 5 uuren de plaats van Roelof van der Merwe, welke te midden in de valleij ligt van de Hex rivier, en waar met veel gemak het water uit de rivier in het koorn werd geleid. Een uur daarna kwamen wij ter plaatse van Jacobus Jourdaan, insgelijks in gemelde Valleij geleegen, en meede eene belangrijke plaats aan de Hex

rivier, en te 8 uuren in den avond bereikten wij volgens ons voorneemen de Plaats van de Weduwe Wouter de Vos, meede geleegen aan de Hex rivier. In deeze Route, namelijk van Jacobus du Toit tot bij de Weduwe de Vos, reeden wij vooreerst door de Hex-rivierskloof, geleegen tusschen de bergen van de Mosterds Hoek, de Schurfde en Witzenberg, in eenen Schakel ten N. Westen, en de Hex Riviers Bergen nevens die van de *KOO*, in eenen anderen schakel ten Z.O., en passeerden de Hex rivier 20 onderscheidene reizen.

Nota.—De plaatsen in dit district van de Hex rivier gelegen zijn geschikt voor granen, en leveren ook veel peulvrugten uit, de valleijen zijn brandig, en men moet alles dwingen met waterleidingen, hetgeen meest geschied uit de Hex rivier. Zoo er door een goeden winter ruimte aan water is in den Hex rivier, kan men dus 't graan in 't najaar behoorlijk bevogtigen, doch zo niet, dan zijn de waterleidingen zwak en het broodkoorn ontbreekt zelfs, 't geen dikwerf het geval geweest is. Tabak wil hier wel aarden ; op zommige plaatsen wordt er ook een goed gedeelte van gewonnen en gedebiteerd. Voor schapen is het wel goed, doch bekrompen, de meesten hebben daaromtrend hun toevlugt naar plaatsen in de *Koo* en in de *Touw*. Er is geen district in de colonie alwaar men zo onderhevig is aan *Pisgoed* onder de Ossen, als dat van de Hex rivier ; de meesten, die het doen kunnen, hebben dus geen ander trekvee dan kweenen, die voor deze ziekte niet vatbaar zijn. Jacobus Jourdaan en de gemelde Weduwe de Vos hadden ieder eene aanzienlijke troup zogenaamde Trek-kweenen.

De plaats van de Weduwe de Vos is in het bijzonder zeer vruchtbaar, heeft fraaije Limoen Boomen, en groenten van allerhande zoort, geen product van de plaats, uitgenomen peulvrugten, wordt Kaapwaards gebragt, maar juist de eerste plaats zijnde welke de bewoonderen van het Camdebo, den Sneeuwberg, het Nieuwe Veld, en Kleine Roggeveld aantreffen, wanneer zij uit de Carro komen, worden dus ook de producten alle hier aan de gaande en komende man met voordeel verkogt. Als veeplaats is zij egter van geen belang.

Maandag den 30 September. Het dreigend weer was afgeloopen zonder regen, de lucht was deezen morgen helder. Wij waren genoodzaakt den dag van heden hier door te brengen om eenige schade, door het omslaan van den wagen veroorzaakt, te repareeren. Deze morgen vervoegde zich bij de Commissie de voormelde Burger Jacobus Jourdaan de oude, welke over de wolgeevende schapen gesprooken zijnde, verzogt om 2 Rammen, onder voldoening van het kostende, en zal bij particuliere overeenkomst van Gabriel Rossouw, met consent der Commissie opdoen nog 2 andere rammen. Aan de Weduwe de Vos wierden insgelijks, onder voldoening van het kostende toegestaan 4 rammen van de Commissie, om met de verbastering harer schapen begin te maken. De Commissie had gisteren opgemaakt dat de ossen van Plessis uit de Goudini haar hadden moeten brengen van Jacobus du Toit tot bij de Weduwe de Vos, zonder vervangen te worden, niettegenstaande zij verscheidene plaatsen had gepasseerd, onder anderen ook die van Pieter du Toit aan de Rode Draaij, vader van den veldcornet du Toit, alwaar men zelfs veele vette trekossen had aangetroffen. Dit vernam men ook het geval te zijn aan de Hex rivier. De Commissie verzogt derhalven den Veldcornet Bruel om bij haar te komen, en de verdeeling der voorspannen te maken meer *algemeen* en dus minder bezwarend voor *enkelde* perzoonen, 't geen dan ook geschiede. Te voren had de Commissie haar correspondeerend lid Barend Pinaar, Veldcornet in het Koude Bokkeveld, aangeschreeven, om de Spaansche of wolgeevende schaapen zo wel van Jakob Beck, woonende aan de Draaij, als van Gabriel Rossouw en van anderen in dien omtrek, te doen overbrengen naar de Plaats van Pieter Jacobs aan de Verkeerde Valleij. Zij zond derhalven heeden vroeg in den morgenstond naar Barend Pinaar om het resultaat hiervan te verneemen. In den nademiddag ontving de Commissie het antwoord van Pinaar, dat de schapen van Jacob Beck, als aan het lammen zijnde, niet zo ver hadden kunnen worden vervoerd, dat Pieter Jacobs zig zelve met zijne schapen en die van Rossouw bevond op zijne legplaats eenige uuren verder als die van Jacob Beck bij de Carro geleegen, er echter bijvoegende, dat hij last gegeeven had om de wolgeevende schapen van Philippus Albertus

Mijburgh uit de Touw te doen weiden na den kant van de plaats van Jacob Beck, om aldaar geexamineerd te kunnen worden, en dat hij zig als correspondeerend lid aldaar bij de Commissie zou voegen. Wij beslooten dus de reis te bepaalen naar gemelde Jacob Beck, zowel als naar de legplaats van Pieter Jacobs, en verlieten ten dien einde de plaats van de Weduwe de Vos op

Dingsdag den 1sten October 's morgens te klokke half 5 uuren. Een uur daarna reeden wij voor het laatst nog eens de Hex rivier door, en kwamen te half 8 uuren op den Hex-riviers Berg. De passage van dezen berg is zeer moeijelijk en op zommige plaatsen zelfs gevaarlijk, vol grote afhellende klippen zijnde, moest de wagen dus op verscheide plaatsen met touwen worden vast gehouden. Het veld begon hier allengskens drooger en dor te worden. Te half 12 uuren kwamen wij aan de straat en passeerden even daarna de plaats van Jacobus Jourdaan, aan de gemelde straat gelegen. Hier ontmoetten wij ons correspondeerend lid Barend Pinaar, die expres gekomen was om de verrichtingen der Commissie bij te woonen, en ons dus vergezelde naar Jacobus Beck, alwaar wij, na te half een uur de eerste drift van de Touw gepasseerd te zijn, even over 3 uuren in den nademiddag aankwamen.

De plaats van Jacobus Beck is geleegen aan de Draaij bij de Touw, en wordt gehouden voor eene zeer goede schaapen-plaats. Dit is het geval met de overige plaatsen in de Environs van gemelden Beck geleegen ; doch men klaagt overal wegens gebrek aan water. Voorleden jaar heeft Beck zelve om dat er geen drink water was, met zijn vee van de plaats moeten vertrekken.

Nota. — De Roode Draaij, bij Pieter du Toit, Franszoon, noemt men alzo om de Draaij, die den weg van Tulbagh oostelijk maakt naar de Hex rivier. De Draaij bij Jacob Beck wordt dus genoemd, omdat de wegen naar Graaff Reinet, het Nieuwe Veld, de Carro, en de Roggevelden zig daar uiteen scheiden.

Heden examineerden wij nog de schaapen van den heer Philippus Albertus Mijburgh, welke van deszelfs plaats weidende alhier waren aangekomen. Dezelve bestonden in

21 rammen, waaronder 10 witte. Hiervan heeft de Commissie 7 goedgekeurd, en den knegt Andries Strijkijzer 3 aangewezen om gesneeden te worden. De overige rammen zijn zwart en zwart bont, bovendien slegt van wol en dus in 't geheel niet acceptabel. Ook deezen heeft de Commissie als afgekeurd, den gemelden knegt last gegeven om bij een koelen dag te worden gesneden.

De Troup voor het overige gesorteerd, bestond in

94 witte Ooijen,

73 witte rammen van dit jaar, doch onder de rammen van dien geen enkelde in staat om goedgekeurd te worden, zijnde de gemelde knegt dus meede bevolen om de jonge rammen te snijden.

447 groote Ooijen, alle gesorteerd zo zwarte als bonte en gevlekte, waaronder van de 3de en 4de uitbastering, doch grof van wol, de meesten zelfs met hair doormengd, als zijnde niet van het Spaansche ras, maar uit de zogenaamde texelsche schaapen voortgeteeld, zonder de minste zorg voor goede rammen.

345 lammers van dit jaar, alle zwart en zwart bont, zijnde de rammetjes niet te gebruiken, en de knegt insgelijks aangeweezen om gesneden te worden.

980 alles behalven de hamels en eenige Kaapsche ooijen, die niet geteld zijn als buiten de Commissie. Onder de gemelde Schaapen van Mijburgh zijn eenige schurft, ook hieromtrend is den knegt de zorg aanbevolen om ze uit den Troup weg te doen.

Woensdag, den 2den Oktober, reeden wij 's morgens te 7 uuren met de paardenwagen van het correspondeerend lid Barend Pinaar naar de legplaats van Pieter Jacobs genaamd de Jagersfontein aan de Zoute rivier bij de Constapel gelegen.

Nota.—De Constapel is een berg, welk begint tusschen de Verkeerde Valleij en Buffels Rivier bij den Touwsberg, en eindigt aan de legplaats van gemelden Pieter Jacobs digt bij de Carro aan de Zandrivier.

Te half 10 uuren kwamen wij op die plaats aan. De schapen gesorteerd zijnde, bevonden wij te bestaan in

52 Bastaard Spaansche Schaapen, zommige boven de 5de, zommige in de 3de, en 4de graad van verbastering naar gissing, als hebbende den eigenaar er geen notitie van gehouden, en bestaande dit getal in
27 groote Ooijen en
25 Lammers, waaronder
 10 Ram Lammers, welke, voor zo verre men zien kon, goed zullen zijn tot de verdere voortteeling,
 10 Ooij Lammers,
 5 Ram Lammers, die, hoe jong ook, evenwel nu reeds blijkbaar niet te keuren zijn, en gesneeden moeten worden.

Onder gemelde groote Ooijen waren enkelde van zeer goede qualiteit. De Rammen zijn op de woonplaats van Pieter Jacobs aan de Verkeerde Valleij in 't Koude Bokkeveld, werwaards men zig ter examinatie begeeven zal.

Onder gemelde Troup waren dit jaar 125 Kaapsche Ooijen geplaatst, welke reeds hadden 100 Lammers uit den Spaansch Ram, en dus van de eerste verbastering. Jacobs verhaalde ons dat zijn Compagnon Rossouw in de maand Januarij j.l. 80 van de beste Ooijen had doen overbrengen naar zijne plaats de Klapmuts.

Deze schapen zijn afkomstig van de Bast. Spaansche schapen van Jacobus Arnoldus van Reenen. Eenige enkelde Ooijen zijn zeer fijn van wol. Er waren nog verscheide Hamels, waarvan zommigen ook zeer goede wol hadden. P. Jacobs, die nog een aparte Troup houdt van Kaapsche schaapen, verhaalde ons tevens dat hij door de droogte in 't voorl. jaar de luizen onder zijne schapen had gehad, en daaraan 1400 verloren, terwijl hij niet alleen van zijne Bastaard Spaansche schaapen geen enkele op dezelve plaats was kwijt geraakt, maar er ook zelfs geen enkele met luizen onder gehad had.

Onder de gemelde Spaansche schaapen van Jacobs vondt de Commissie eenige schurfde, die men Jacobs heeft aangewezen om weg gedaan te worden.

Na deze verrigting reeden wij terstond van daar naar de plaats van Jacob Beck terug. Het weer was onverdragelijk heet. De termometer stond boven de 100 graden, in deeze hitte was de reis ten uitersten fatiguant. Te 2 uuren kwamen

wij weder op de plaats van Beck aan. Een uur daarna begon het te betrekken, en een zwaar donderweer, egter met weinig regen verzeld, zuiverde de lugt weder een weinig.

Nota.—In het terug reiden van de legplaats van Pieter Jacobs naar die van Beck, passeerden wij een kleine dam met nog een restant water, welke tot drenking van 't vee diende. Men merkte hier op dat deeze Dam als geheel in klei-grond nog wel $\frac{3}{4}$ kon worden vergroot, 't geen tegens den winter geschiedende aan Beck een geruimen tijd langer drinkwater op zijne plaats zoude kunnen bezorgen. Deeze aanmerking deelden wij Beck meede, en hij beloofde er, zo ver doenlijk, zijn werk van te zullen maken.

In den namiddag examineerden wij de schapen van Jacob Beck, bestaande in

106 groote Ooijen gemelleerde Bastaards, zo van die van Mijburgh, als ook van de schapen van Jacobus Arnoldus van Reenen,
31 witte Ooij Lammers,
7 Ram Lammers, waar van bij provisie 5 Beck aangewezen zijn om gesneeden te worden,
2 groote Rammen, die fraaij zijn, of eigentlijk een daar van hoewel oud, doch zo fijn als de oprechte,
116 Hamels, waaronder verscheide jonge van dit jaar.

Nota.—3 Rammen waren door Beck in 't voorl. jaar verkogt aan François Joubert, onder het district van Graaff Reinet woonagtig, welke hij zeide zo goed te zijn als de Rammen door de Commissie nu bij hem gekeurd.

De Commissie vond gem. Beck wel onoplettend te zijn in de voortteeling zijner schapen, doch niet ontbloot van kennis om het beste soort uit minder te onderscheiden.

Onder zijne Kaapsche schapen hadden eenige het schurfd. Twee zijner Bastaards Ooijen waren zelf reeds mede aangestoken. De Commissaris beval hem derhalven vooral deze twee van de overigen af te zonderen en zig ook van de schurfde Kaapsche schapen te ontdoen, waaromtrend zij de zorg tevens opdroeg aan het Corresponderend Lid Barend Pinaar.

Wij waren voornemens te 4 uuren weder te vertrekken

naar de woonplaats van Pieter Jacobs, om aldaar zijne Spaansche Rammen te examineeren; doch de ossen waren weggeloopen, en niet voor 8 uuren in den avond kwam men er mede opdagen. Wij besloten evenwel te vertrekken, hetgeen te 9 uure geschiede. De lucht was weder helder, en de maan scheen of het dag was. De weg vonden wij zeer goed. Hier en daar passeerde men eenige drooge rivieren of de zogenaamde kuilen, en kwamen te half twee op de plaats genaamd de Quartels fontein, gelegen aan het einde van de Verkeerde valleij, bewoond door de Weduwe H. Muller, doch aan Pieter Jacobs toebehoorende.

> *Aanmerking.*—De Verkeerde Valleij leggende ter rechter zijde van de plaats, maakt eene fraaije vertooning, en loopt tot aan de woonplaats van Jacobs. Deze valleij is te vooren zeer vischrijk geweest, nooit is zij, ten minsten voor zo verre het de bewoonderen in den omtrek van de plaats bewust is, uitgedroogd. Dit heeft echter plaats gehad in den zomer van het gepasseerde jaar, wanneer toen ook alle de visschen in dezelve zijn omgekomen. Bij die gelegenheid heeft de geheele buurt de visch bij wagen vrachten uit de valleij doen weghalen.

Wij kreegen hier onze voorspannen, en vertrokken terstond, komende op

Donderdag den 3den October in den morgen de klokke half 4 uuren ter woonplaats aan van gemelden Pieter Jacobs, na van de weduwe Mulder herwaards eenen zeer goeden weg bereeden te hebben. Jacobs bevond zig nog op zijne legplaats, doch de vrouw van het huis ontfing ons met veel heuschheid. In den morgenstond examineerde de Commissie de Rammen van gemelden Jacobs, bestaande in 5 stuks, waaronder een van den heer van Reenen. Een van die rammen wierd er afgekeurd als hebbende de wol geheel doormengd met dik hair. Onder de gekeurde 4 rammen, waren twee van bijzondere goede qualiteit, en een in fijnheid der wol de oprechte zelfs zeer nabij komende.

Deze rammen zijn afkomstig van die van Jacobus Arnoldus van Reenen. De vrouw van Pieter Jacobs zeide ons dat zij jaarlijks de schapen liet scheeren, doch de behandeling niet wel verstond. Wij beslooten dus hier een weinig te vertoeven,

ten einde een der rammen in tegenwoordigheid der familie van gemelden Jacobs te doen scheeren en de vacht te doen behandelen zooals bij de Commissie gebruikelijk is, hetgeen terstond geschiedde, en door dat huisgezin met veel oplettendheid wierd gade geslagen.

Met leedwezen moet men hier noteeren dat wij de gemelde Spaansche Rammen vonden te loopen bij eenige Kaapsche, die van het schurft waren aangestoken, en welke de vrouw van Jacobs ons zeide, door haren man herwaards te zijn gezonden om verslagt te worden.

De Commissie maakte als toen met gemelde vrouw schikkingen om die rammen te doen afzonderen, en droeg tevens den verderen toezigt daaromtrend op aan haar gemelde correspondeerend lid B. Pinaar.

Te gelijkertijd verhaalde ons de vrouw van gemelden Jacobs ook nog dat haren man in het voorleeden jaar de schapen van Rossouw, waaronder tevens de 80 welke door hem dit jaar terug zijn gehaald, hier had ontvangen in eene zeer slegte situatie, dat zij in den aanvang als in een vreemd veld zijnde niet waren toegenomen, dat men in de maand April hier op het onverwagts was overvallen geworden door zulk eenen kouden regen dat 45 Kaapsche schaapen nevens den wachter zelfs verkleumden, terwijl bij die gelegenheid van de vermagerde Spaansche schaapen niet meer als een enkelde was afgegaan.

Nota.—De woonplaats van gemelden Pieter Jacobs is genaamd de Bokke Rivier, geleegen agter de Hex Rivier Berg aan de Verkeerde Valleij. Deze plaats ligt aan de grenzen van het Koude Bokkeveld, en wordt zelfs meede daaronder begrepen. Zij is eene leeningsplaats en geschikt meer voor vee, namentlijk schapen, beesten, paarden, als voor graanen, zijnde het hier zeer klipperig. Dit is hetzelfde geval met de overige plaatsen in deze nabuurschap. Het wintersaisoen is hier even als aan de Kaap, uitgenomen over het algemeen van 10 tot 15 graden kouder, in den winter zijn de bergen hieromstreeks bevroren ; doch in het najaar ontbreken de regens hier meest altoos. Hier en daar wordt het water uitgeleidt, het land is gebroken Carro, en men is hier aan den

kant der bergen even zoo zeer met pisgoed gekweld als aan de Hex rivier. Voor het overige weet men van geen andere ziekten als alleen in sommige tijden de gewoone Paardeziekte. Voor tabak zijn de plaatsen hier extra ordinair goed, vooral wanneer men zorgt dat men ze in de maand October verplant, om de rijp. Voor katoen zegt men dat het niet goed is, doch Jacobs zal het probeeren. Het populier hout wil hier bijzonder wel aarden, twee bosschen zijn door Jacobs reeds aangelegd, waarin wij verscheide zware boomen hebben aangetroffen ; de Eik schijnt hiermede even goed te willen wassen.

Te half elf uuren verlieten wij de plaats van Pieter Jacobsen aan de Verkeerde Valleij. Wij passeerden de plaats van Philip Erasmus, een uur van daar gelegen. De weg was tamelijk goed ; doch vol zand en klippen, en het veld aan weerskanten dor. Van gemelden Erasmus liep den weg door klooven opwaarts ; en na een uur gereden te hebben, kwam men aan ter plaatse van Schalk Willem Pinaar, genaamd de Verkeerde Valleij, een gedeelte van het water dat de Verkeerde Valleij formeert komt over deze plaats uit den Berg.

Nota.—De plaats van gemelden Schalk Willem Pinaar is voordeelig gesitueerd en zeer vrugtbaar, zo voor granen en wijngaard als voor peulvruchten ; doch is in 't bijzonder geschikt voor tabak en vruchteboomen. Het water wordt zelfs over de tot graanen ten gebruike van de plaats alleen gecultiveerde landerijen uitgeleid. Men vindt hier twee aanzienlijke populiere en eikebosschen, waaronder verscheide boomen bijzonder wel zijn gereusseerd, zommigen zeer zwaar en de lengte hebbende van 80 tot 100 voeten ; er stond onder anderen voor de deur een vijgenboom, welker stem de dikte had van 9 voeten in den omtrek. Insgelijks vond men eenige enkelde dennenboomen, waar aan men zien kon dat ook deze boom hier ter plaatze wel aarden wil. De kersen stonden hier insgelijks zeer voorspoedig.

Deze plaats verlieten wij, na een half uur vertoeven,

de route nemende naar het correspondeerend lid Barend Pinaar, in het Koude Bokkeveld woonagtig. De weg derwaards ging tusschen de klooven, waarin zommige gedeeltens zeer stijl en ongemakkelijk, ja zelfs gevaarlijk waren, op; zodra wij de hoogte dezer klooven en daarmede dus ook de oppervlakte van den grond van het Koude Bokkeveld bereikt hadden, ontwaarden wij terstond een merkelijke verandering in het veld, zijnde zowel heuvels als vlaktens van weerskanten zeer grasrijk. Een weinig voortgereden, zag men van verre de plaats van Barend Pinaar aan het einde van een fraaije grasvlakte, over welke Pinaar het water van den berg geleid had. Deze vlakte gepasseerd hebbende, kwamen wij de klokke half 5 uuren ter plaatse van gemelden Pinaar aan, alwaar wij onder anderen aantroffen den ouden Petrus van der Merwe met deszelfs huisgezin, welke zig expres daar vervoegd had om de Commissie in het Bokkeveld te verwelkomen. Hij verzogt ons tevens dit district niet te verlaten zonder alvoorens bij hem aan te komen. Een oud en respectable ingezeten zijnde, defereerde de Commissie aan zijn verzoek, hem beloovende op morgen bij hem te zullen komen om daag daaraan de reize van daar naar de Carro te vervolgen.

Aanmerking.—Het Koude Bokkenveld, alzo genaamd om de hoogte harer ligging, zijnde zoals het ons toescheen gelijk met de hoogte van de Witsenberg, strekt zich uit van de Hex Riviers Bergen ten Zuiden tot aan de Elands Kloof bij de Olijphants Rivier Noord N.W., zijnde daaronder begrepen het zogenaamde Friesland ten Noorden gelegen, en dus een district uitmakende welke 32 leningsplaatsen inhoudt. Deze plaatsen zijn allen, de eene meer de andere minder geschikt voor vee, te weten, paarden, schaapen, en runderen. In het winter saisoen moeten de bezitters voor hunne schapen en beesten meest alle gebruik maken van de Carro, zonder nogtans zelve van hunne plaatsen af te trekken, uitgenomen enkelden die in het zoogenaamde Friesland wonen, en die aldaar dus voor dien tijd niet verblijven. De plaatsen in het Koude Bokkeveld zijn voornamelijk

zomersche plaatsen. Men heeft er van Meij tot September sneeuw, welke somtijds drie voeten hoog op het land legt. Zij hebben over het algemeen ook de bijzondere goede hoedanigheid dat de besmettelijke paardeziekte er nimmer grasseerd. De meeste bezitters winnen ten minste hun eigen brood koorn, en bevogtigen hunne koornlanden door waterleidingen. Vrugte boomen groeijen hier zeer goed. In kersen munt het Koude Bokkeveld vooral uit. Deeze worden in de maanden November en December rijp, en zo goed als in het Vaderland. Peulvrugten worden hier ook veel gewonnen, waarvan dit district, gevoegd bij dat van de Hex-Rivier, het meeste ter markt brengt. De moeijelijke passage der gebergtens naar de hoofdplaats schijnt de industrie der bezitters van plaatsen in dit district dus ook meer hier toe te hebben geleid, als tot den graanbouw, waartoe het anders zeer geschikt is. Verscheide inwoonderen van het Bokkeveld vervoeren hunne peulvrugten met wagens tot onder den Schurfden Berg, en brengen die met paarden en zakkens zo wel daarover als over den Witsenberg, de wagens deeze gebergtens ledig overtrekkende, worden daar beneden dan weder voor de verdere rijze beladen. Voor Pluimvee is het bijzonder meede geschikt; hoe moeijlijk het ook op de meeste plaatsen in de colonie valt om, onder anderen, *kalkoenen* op te brengen, geschied dit daar in 't bijzonder met het grootste gemak des werelds.

Op verscheidene plaatsen zijn kleine bosschen aangelegd, meest van Eiken en Populier; welke hier zeer wel willen aarden. Voor de zije gras, Lucerne, en diergelijke kunst weiden schijnt dit district bij uitneemendheid vatbaar te zullen zijn. Het climaat is hier zeer koel; men calculeerd thans in het Koude Bokkeveld ruim 30,000 schaapen te hebben. Voor het overige zijn de plaatsen in het algemeen gezond voor vee, en bevrijd vooral van de lamziekte. Van October tot Januarij heeft men hier altoos het vetste vee.

Vrijdag, den 4den October, vertrokken wij 's morgens te 9 uuren naar de plaats van den heer Petrus van der

Merwe, genaamd Laken Valleij, en kwamen te half elf uur daar aan.

Deze plaats is mede in eene voordeelige positie in het Bokkeveld geleegen, en heeft alle de qualiteiten welke hier boven over dit district in 't algemeen zijn beschreven.

Nota.—Het Koude Bokkeveld pretendeeren kundige bewoonders van hetzelve veel overeenkomst te hebben met de Roggevelden, zo ten aanzien van de hoogte harer oppervlakte, koude en sneeuw, als omtrend de weide en den tijd wanneer het vee op zijn best is, uitgenomen alleen dat daar de vruchteboomen zo goed niet aarden als hier, en dat er ook minder water is. De Commissie heeft vooral in het Roggeveld op deze comparatie acht gegeven; de aanmerking over het algemeen vindt zij juist; doch de bijzondere beschrijving der Roggevelden zal het onderscheid in die districten aanwijzen. Het Koude Bokkeveld vindt men grasrijker als de Roggevelden, doch in de laastgemelde districten treft men veel meer Aromatique en andere onderscheidene schaapen bosschen aan dan in de districten van het Koude Bokkeveld.

Wij reeden deeze morgen nog naar de grenzen van het zoogenaamde Warme Bokkeveld, welke ten westen van hier gelegen is, om er de situatie van op te nemen.

Het Warme Bokkeveld

grenst aan het Koude en ter andere zijde tegens de gebergtens van het Rode Zand genaamd de Witsenberg, Schurfde Berg; en Mosterdshoek. Dit district ligt in de laagte, wordt enkel door de gemelde gebergtens van het Rode Zand afgescheiden, en is in zelver voegen als in eenen kom geslooten. Zij heeft vele Rhenoster boschjes, en aanzienlijke vallijen met wilde claver bewassen. Claver en Lucerne zouden hier dus ook wel slagen; over het algemeen wint men hier enkeld koorn voor eigen gebruik; de meesten bevogtigen hun koornlanden door waterleidingen. De wilde claver is voor het rundvee ten uitersten gevaarlijk, men dient er derhalven voorzigtig mede te handelen. Te veel wilde

klaver, waar naar de beesten altoos zoo graag zijn, doet hun den buijk zodanig zwellen, dat er dikwerf vele van vallen. Het Warme Bokkeveld is voor het overige zeer gezond voor schapen en runderen. De plaatsen aan den kant van het Koude Bokkenveld gelegen zijn bij uitnemendheid geschikt voor schaapen en aan de zijde van het Rode Zand extra goed voor runderen. Men trekt niet weg, maar houdt zo wel des Zomers als 's Winters het vee daar. Paarden worden hier ook gehouden, doch men is er niet bevrijd van de Paardeziekte. Integendeel, wanneer de sterftens grasseeren, is het Warme Bokkeveld er zeer vatbaar voor.

Peulvrugten worden er weinig gewonnen, de erwten zijn er vooral jaarlijks sujet aan rupsen. Voor 't overige is het Warme Bokkeveld van minder belang als het Koude, men heeft er goede groentens en kostelijke vrugten. Hier en daar zijn ook bosschen aangelegd zo van Eiken als van Populier, welke hier ruim zo welig groeien als in het Koude Bokkeveld. De kersen dient men egter uit te zonderen, die hier minder zijn, en zo wel niet aarden willen. Elf Lenings Plaatsen maken het district van het Warme Bokkeveld uit.

Voor de Bokkevelden wierden heden op verzoek der verzamelde ingezetenen om met de voortteeling der Spaansche schaapen begin te maken, genoteerd, als

	Rammen
voor Barend Pinaar, Correspondeerend Lid .	4
,, Petrus van der Merwe, de oude . .	4
,, de Weduwe Schalk Willem du Toit .	6
,, Christiaan Theron	2
,, Marthinus Bruel	2
te samen	18

Tegens contante voldoening van het kostende.

Tegens den avond begon de lucht op te steeken, men kreeg eenen zagten, doch kouden regen—De Termometer stond op 45 graaden.

Zaturdag, den 5den Oktober. De regen, welke de geheele nacht had aangehouden, continueerde deze morgen

te half 5 nog. De termometer stond op 41 graden. Te half 6 uuren vertrokken wij van Petrus van der Merwe naar de Pretorius Kraal in de Carro gelegen. Wij passeerden te 7 uuren de zogenaamde Anijs-Rug. Het veld was aan weerskanten bijzonder grasrijk. De weg was tot hier toe zeer goed, doch nu liep zij na beneden over de zogenaamde Blaauwe Banken. Hier was de weg buitengewoon slegt en gevaarlijk. Behalven het rimmen der beide agter wielen, was men genoodzaakt den wagen met touwen vast te houden, hetgeen enkel aan de onachtzaamheid in het repareeren der weg is toe te schrijven, met een weinig moeite was ten minste het gevaar hier wel weg te nemen. De gemelde Blaauwe Rots bestaat uit grift en lij-steenen, mitsgaders de allerbeste Pot-aarde. De lucht was intusschen opgehelderd, en de koude van den morgenstond wierd nu door hitte vervangen. Te 8 uuren kwamen wij aan op de plaats van den veldcornet Bruel, genaamd de Uitkomst, gelegen aan de Carro Poort in het einde van het Koude Bokkenveld. Vandaar vertrokken wij de klokke half 10 uuren, passeerden de Plaats van de Weduwe Daniel van der Merwe, nauwelijks vijf minuten van Bruel geleegen, welke plaats zeer boomrijk is en een allerfraaijste ligging heeft. Wij naderden allengskens de zogenaamde Bokkevelds Carro Poort, en allengskens opserveerden wij dat het veld in dorre Carro veranderde. Hier nam het correspondeerend lid Pinaar, die de Commissie altoos nog vergezeld had, van ons afscheid; de Commissie bedankte hem zeer voor zijne heuschheeden en de haar gebodene adsistentie. Onze reis vervolgende, passeerden wij te half 12 de Carro poort, en kregen altoen de Carro Bergen in 't gezicht; zijnde ter rechter zijde van ons den keten van Witte Bergen en de Ongeluks Berg, ter linker de Paardeberg en vervolgens de zoogenaamde Hanglip. Wij passeerden te 2 uuren de Zoutmans Drift, en kwamen tegen den avond aan de Pretorius Kraal geleegen bij den Paardeberg aan deze zijde van de Doorn rivier, alwaar wij den Veldcornet Gerrit Maritz, die ons hier inwagtte, aantroffen. Om onze reis te bespoedigen beslooten wij op deze plaats niet te vernachten, maar terstond gebruik te maken van de voorspannen, welke de Veldcornet Snijman

hier had bezorgd. Wij verlieten dus de Pretorius Kraal te 10 uuren in den avond, passeerden langs een zeer gemakkelijken weg eerst de Doorn- en de Groote rivieren, beiden even wel zonder water en dus periodiek, vervolgens ten Oosten van ons de Hanglip van de Koedoes Berg, en kwamen met zons opgang van

Zondag, den 6den October, aan de Ongeluks-Rivier, alsmeede droog en periodiek, mitsgaders geleegen over de legplaats van Gerrit Snijman, welke Snijman om het opdrogen van het water, gereed was naar het Roggeveld op te trekken.

Hier traden wij in overleg met de beide Veldcornets Maritz en Snijman om eenige der voornaamste inwoonderen en Veefokkers van 't Middel Roggeveld op zeekere plaats bij een te doen komen, ten einde met dezelven nopens de voortteeling der Spaansche schaapen eene conferentie te houden.

Deze bijeenkomst wierd vastgesteld op Zaturdag den 12den dezer ter plaatse van Jacobus Johannes Esterhuizen, thans bewoond door Jacobus Cornelis Erasmus. Wij bepaalden ons vertrek van hier tegens den namiddag. Alvorens examineerden wij den Slaaf Lakeij, welken in den avond van den 27sten j.l. ter Drostdij Tulbagh was gevaccineerd.

Reeds sedert 3 à 4 dagen had men gezien dat de stof gevat had, thans vonden wij de stof uit 4 pokken volkomen bekwaam tot inenting, en na dien zig de simptomatas bij gemelden slaaf in allen opzigte zo wel vertoonden dat er geen twijfel was aan de waare koepokken, zo enten wij van die stof in, den gemelden veldcornet Gerrit Snijman, oud 38 jaren, Andries Cornelis Esterhuizen, oud 34, en Johannes Petrus van der Merwe, oud 24 jaaren, en recommandeerden hen vooral van zo omtrend hun zelven als de inenting, welke zij na ons vertrek nog aan anderen op het Roggeveld doen zouden, stiptelijk het voorschrift te volgen, welke den heer Lichtenstein, bij deszelfs laatst aanweezen alhier, hun ter instructie gegeven had, en nog onder hun berustte. Tegens den middag stond de Termometer in de schaduw op 98 graden.

Het was half 3 uuren toen wij de reis naar de Tanquas

rivier aannamen, de weg was in den aanvang tamelijk goed, men begon allengskens de Ongeluks riviers hoogte op te rijden; op deze hoogte gekomen, kregen wij in het gezicht de Tijskraals rivier, (hier bevindt zich eene fontein) en de Gous Bloms Kloof. In het afreiden der hoogte zagen wij de legplaats van Albert Smit, aan de Tijskraals rivier; hier bevindt zich eene fontein, genaamd de Rietfontein, welke het geheel jaar door, hoe droog ook, egter altoos versch loopend water houdt, iets hetwelk zeldzaam is in de Carro.

> Daar nu de communicatie tusschen het Bokke en Roggeveld zo moeijlijk is, zou er nergens eene geschikter plaats tot het leggen van eenen expressen post van correspondentie kunnen worden uitgedagt als hier, zijnde juist in het midden dezer beide districten geleegen.

Wij kwamen te half 6 a.m. op de Ongeluks Poort, zijnde een gedeelte van de Koedoes Berg, vandaar had men geen onaardig gezigt op de Gous Bloms Kloof, alwaar zig insgelijks eene standhoudende fontein bevindt. De Gous Bloms Kloof gepasseerd zijnde, reeden wij eene lange hoogte op, genaamd de Wind Heuvel; de weg was hier klipperig, en men passeerde nu en dan stijle driften. Te 12 uuren kwamen wij op den Wind Heuvel, een weinig afgereeden zijnde, moesten wij eene stijlte passeeren, zo slegt en gevaarlijk als wij nog de geheele reize aangetroffen hadden. Beide de agterwielen van den wagen moesten worden geremd, en nog was men genoodzaakt den wagen met touwen te doen vasthouden, om niet ter rechter zijde in een diepen afgrond neder te storten. De weg van daar tot aan de Tanquas rivier is vrij goed, uitgenomen in de drift van gemelde rivier, alwaar de wagen met moeijte door de groote ronde klippen en het zwaar zand getrokken wierd. Deze rivier, hoewel zeer breed, was nu droog, doch is dikwils in het winter saisoen gevaarlijk en onpassabel. Bij de rivier bevindt zig eene fontein, die zeer goed is, en stand houdt. Langs de rivier vindt men kweek, welke dezelfde schijnt als die hier onder den naam van Oost Indische kweek bekend is.

Wij kwamen ter dezer plaatse aan op *Maandag* den 7den te 4 uuren 's morgens. Bij gelegenheid dat men zig in de

Carro bevond, meende de Commissie daar eene enkelde paar dagen te vertoeven, en die als verlooren te betragten tot het maken van een proef op de Barilla, van de zoogenaamde Ganna Plant, welke hier in abundantie gevonden wordt. De Ganna plant, weten wij, is dezelfde plant onder de benaming van Quanna Podie (Salsola Soda), waarvan in Spanjen de Barilla of Soda Caustica wordt gebrand. Te voren hadden wij den Veldcornet en correspondeerend lid Maritz aangeschreeven dat het voornemen van de Commissie was, bij hare komst in de Carro hieromtrend eene kleine proef te doen, en verzogt daartoe de geschikte plaats uit te kiezen, mitsgaders vooraf eenige vragten Ganna Boschjes te doen kappen, en die verdere nodige preparatien te maken, ten einde geen tijd te verliezen, en bij onze komst dus terstond met het branden te kunnen beginnen. Door eenen brief van den Landdrost, bij welke de gemelde Veldcornet genodigd wierd de Commissie eenige dagen vroeger tegemoed te rijden, was hij hierin verhinderd geworden. Wij meenden egter zo ver mogelijk dat de kortheid des tijds, en de geringe magt welke wij bij ons hadden, toelieten, er iets aan te doen, en koozen dan ook de plaats alhier aan de Tanquas rivier als de geschikste daar toe uit.

De Spaansche schaapen, welke de Commissie tot het formeeren van eenen stok, conditioneel van den heer Huizer had overgenomen, bevonden zig ook hier in de nabijheid bij de legplaats van Maritz, en moesten te deezer plaatse mede worden geexamineerd. De dag van Maandag bragten wij, na van de moeijlijke reis van den vorigen dag en nagt een weinig te zijn uitgerust, door, in het maken der nodige preparatien tot de voorsch. proeven der Ganna, bestaande in een rond gat in kleijagtige aarde uitgepikt en behoorlijk met doorgewerkt kleij uitgepleisterd; voorts in het hakken en verzamelen der Gannabosschen. Hoeveel spoed er ook gemaakt wierd, kon men niet voor den volgenden Dingsdag met het branden beginnen, waarmeede men dus gecontinueerd heeft nagt en dag tot in den morgen van den 10den deezer, waarop ons vertrek naar het Roggeveld bepaald was.

Woensdag, den 9den October. De Spaansche schapen van den heer Huizer deeze morgen alhier aangebragt, ten

getalle van 360, wierden dus door den president en het lid Truter volgens derzelver bijzondere Commissie geexamineerd. Onder die troup waren behalven

1 oprechte Ram en
2 do. Ooijen, ook nog
312 Bastaard Ooijen, en
16 groote Rammen boven de 6de verbastering; waarvan 15 zeer fijne wol hadden en van buitengewone goede qualiteit waren. Een was er van bont, die men liet snijden, en een andere kreupel, die men dus niet kon accepteeren.
12 Bastaard Speen Rammen van voorsch. qualiteit, en nog eenige Lammers.

Onder de gemelde 312 Ooijen, origineelijk afkomstig van het Ras van Jacob van Reenen, waarvan zommige waren boven de 6de, andere in mindere graad van verbastering, waren verscheide ooijen van bijzondere goede qualiteit, die zeer fijne wol hadden; terwijl echter sommigen of oud waren, of grof van wol, en eenen minderen graad van verbastering hadden, ook zelfs enkelden nog met eenig hair onder de wol. De Commissie besloot dus de gemelde troup Ooijen niet indistinctelijk te accepteeren, als zijnde allen geenzints geschikt tot het aanleggen van eenen stok van wegens de Commissie. Zij gaf van deeze haare opinie, kennis aan den heer Huizer, die terstond verklaarde volkomen genoegen te neemen, in al het geen de Commissie ter voldoening aan het oogmerk beschikken wilde, en dus ook zodanige van die Ooijen als zij niet volkoomen aannemelijk achten, ja zelfs liever den geheelen troup, in geval de Commissie zulks goed vond, weder terug te willen ontvangen. Met toestemming dus van den gemelden eigenaar, sorteerde de Commissie den troup, en zogt er behalven de beide oprechte ooijen nevens den oprechten ram, 74 bekwaame ooijen boven de 5de en 6de verbastering, benevens 12 speen ooijen en de gekeurde rammen van uit, welke een voor een nauwkeurig geexamineerd, bevonden wierden, de wol zeer fijn te zijn en de vereischtens te hebben om als eenen stok van weegens de Commissie op het Roggeveld geplaatst te worden. Deze schapen wierden alle met het afzonderlijk merk der Com-

missie, bestaande in een doorgeslagen C in het oor gemerkt en naar het Roggeveld ter nadere dispositie van de Commissie voortgezonden. Terwijl de resteerende 236 stuks door den Heer Huizer wederom wierden overgenomen, om er naar goedvinden meede te kunnen handelen. Van de gemelde rammen behield de heer Huizer voor dezen zijnen troup 3 stuks, benevens nog een die kreupel was. Terwijl dus aan de Commissie verbleef :

1	Oprechte Ram,		
1	dito Speen,		
2	Oprechte Ooijen,		
74	uitgezogte Ooijen boven den 5de en 6de verbastering,		
13	dito Speen Ooijen,		
1	zuigend Ooij Lam,		
13	Groote Rammen boven de 6de uitbastering, waarvan voor de Commissie zelve verbleven	5 stuks	
	en om nog op het Roggeveld uitgedeeld te worden	8 ,,	
		13 stuks.	
12	Bastaard Spaansche Ram Lammers, Speen en		
1	do. Zuig lam.		
118	te zamen, hiervan de gemelde 8 Rammen uitgedeeld zijnde, blijft dien stok dus bestaan in 110 stuks.		

Aanmerkingen over de Carro.—Men heeft drie soorten van Carrogrond, als

1. De geele of zandige Carro,
2. De rode Carro, welke beter is,
3. Doorn Carro, welke voor bouwland het beste is, en wanneer men water leiden kan het vruchtbaarste land is dat de wereld oplevert.

De Carro, welke wij nu gepasseerd zijn, is van eene geelagtige kleij, en bestaat in fijne vruchtbare en vette stof. Op zommige plaatsen, egter, zeer klipperig. Men had altoos het idée dat de Carro was eene uitgebreide vlakte ; doch de plaats, op welke wij die passeerden, hield behalven verscheidene vlaktens, ook nog eene aaneenschakeling van rotsen, bergen, en heuvels in ; zij is vol korte aromatique

en veelvuldige soort van kleine veige boschjes (Mijsamianthes), welke meest roode en roze couleure bloemen hebben. Zij geeft langs de drooge rivieren nog wel eenig gras; doch alles bestaat voor het overige in de evengemelde boschjes en vijgen, welke reeds beginnen te verdorren.

De Carro, liggende in deezen omtrek is in vergelijk van het Koude Bokke- en Roggeveld laag land, en dient tot een winter toevlucht voor de bewoonderen van het Rogge- en Bokkeveld. In den winter zijn de veefokkers van die districten om de vele koude, genoodzaakt herwaards af te zakken. Dit geschied gewoonlijk in de maand Meij, ook wel in Junij, naar de omstandigheden; en duurt tot September of October, almeede naar mate de regens vroeg of laat vallen; men vindt dan in de Carro goede weide en water voor het vee. Wij hadden het in de Carro nu reeds over dag excessief heet, zo dat de termometer in de schaduw rees tot 98 en 100 graaden; en 's nachts daar en tegen wederom zeer koud, dalende de Termometer dikwerf tot 50 en 45 graaden.

De Limietscheiding welke de gewoonte hier tusschen de veefokkers van het Rogge- en Koude Bokkeveld gevestigd heeft, is de zoogenaamde Groote rivier. Het zuidelijk gedeelte dezer rivier dient ten gerieve van de bewoonders van het Bokkeveld en het noordelijk gedeelte voor die van het Roggeveld.

Plaatsen zijn nimmer in de Carro op ordonnantie verleend, om dat het nadeelig zou zijn, aan de voorsch. zo algemeene nuttige en inderdaad noodzakelijke gewoonte. Geen vee zou men in het Roggeveld zo min als in het Koude Bokkeveld kunnen houden, zonder het voorrecht van geduurende het winter saisoen gebruik te maken van de Carro. Men verdeelt zig op zogenaamde leg plekken, en de huisgezinnen die meede trekken woonen dan meest in stroohutten.

De Carro is geduurende den somer dor, regen doet dan geen nut. Het aardrijk is meest fijne drooge stof, en door de excessive hitte absorbeert het terstond de weinige regens die er des zomers vallen kunnen; daarentegen loopt met de eerste wintersche regen het gewas terstond uit. De Carro ten noorden van hier over de Rhenoster rivier geleegen zegt

men verscheide grasvlaktens in te houden, onder de benaming van kleine Boschjesmans gras, groeijende in pollen.

Nota.—Zoodra de tijd daar is om de Carro te verlaaten, en men vertoeft een weinig, dan begint het vee reeds van zelve weg te trekken.

Donderdag, den 10 October. Wij verzamelden de floeijbaare stof der uitgebrande Ganna Bosschen, om aan de Hoofdplaats door deskundigen te worden geëxamineerd, of en in hoe verre dezelve gehouden kan worden overeenkomst te hebben met de Barilla, waar van hier boven gesprooken is.

Wij vertrokken te 8 uuren van de Tanquas rivier, naar het Middel Roggeveld. De weg, welke geslingerd over den Roggevelds Berg loopt, maakte van verre eene grootsche vertoning. Na 10 uuren passeerden wij de Kraaije rivier, almeede droog, insgelijks de legplaatsen van Nicolaas en Johannes van der Westhuizen, en kwamen te 12 uuren onder den Roggevelds Berg. Aldaar waren door den Veldcornet Maritz twee span ossen besteld om de wagens der Commissie over den berg te brengen. Men wachtte hier tot 3 uuren in den namiddag. Er kwam toen slechts een span van Jacobus Erasmus. De Veldcornet verklaarde den Burger Gerrit Visscher, een van de gegoedste ingezeetenen van het Roggeveld, volgens costume gecommandeerd te hebben, tot het fourneeren van de tweede span. De tijd naderde om den Berg te passeeren, en dewijl de ossen van Visscher niet opdaagden, besloot de Commissie de eene wagen maar te doen vertrekken naar de plaats van Erasmus, en de pakwagen te laten volgen, zoodra de ossen zouden aangekomen zijn. De veldcornet schreef ondertusschen nog een brief aan gemelden Visscher, hem verwittigende dat de andere wagen hier op zijne ossen wachtte, 't welk hij zeide noodzakelijk te vinden, om dat Visscher bij geleegenheden van dezen aart zig altoos onwillig betoonde, waarom hij dus vreesde dat Visscher ook in dezen de Commissie mogelijk in verleegenheid zou laten. Anderhalf uur bragten wij te paard door in het overrijden van den Berg, welke in de evenredigheid van de steile vertooning, die den weg van verre maakte, ons nog al in de handen viel; zijnde op verre na niet zoo slegt en

ongemakkelijk als de bergen die wij aan de Hex rivier, ook de Wind Heuvel in de Carro, gepasseerd waren, het geen enkeld aan goed onderhoud en zorg voor tijdelijke reperatien is toe te schrijven. De geheele Roggevelds Berg is begroeijd met Harpuist en ook Rhenoster Boschjes, tusschen de klippen door vermengd van zogenaamde pol en rog gras, zeer geschikt tot voedsel voor runderen, schaapen, en paarden. Op den berg ziet men het geheele Middel Roggeveld voor zig, ter rechter zijde de Elands Fonteins Berg, ter linker de zogenaamde Sneeuw Krans, alwaar de plaats van Gerrit van Wijk, genaamd de Uitkijk, geleegen is. De overzijde van den Berg gaat zeer met verdrag en zelfs ongevoelig af naar de plaats van Johannes Esterhuizen, bewoond door Jacobus Cornelis Erasmus. De weg derwaards is zeer goed; tegens half 7 uuren in den avond kwamen wij aldaar aan. Op weg ontfingen wij een brief van Gerrit Visscher, meldende dat hij eerst dezen morgen te acht uuren een commandeer briefje van den Veldcornet Maritz had ontvangen, om zijne ossen tegen den middag onder den Berg te zenden, en dat hij om de kortheid des tijds er toe buiten staat was. Daar nu de Commissie door den Veldcornet Maritz was onderrigt dat hij reeds op den 27sten September l.l. gemelden Gerrit Visscher eene schriftelijke order had gezonden om tegens den 9 of 10den October een span ossen voor de Commissie gereed te houden, en hij deze order twee malen had doen herhalen, waarvan de laatste op gisteren was afgezonden, besloot de Commissie de Perzoon van Hendrik Jansen, als Boode fungeerende, terstond af te zenden naar gemelden Gerrit Visscher, woonende een half uur van hier, om hem nogmaals te verwittigen dat de wagen nog stond onder den Berg, en dat de Commissie verwagtte dat hij zoo spoedig mogelijk de ossen zou afzenden om dien af te halen, en alware het dan op morgen naar de plaats van Esterhuizen over te brengen. De boode kwam in de nagt terug, rapport brengende dat Visscher zig niet wel bevond, en aan hem ten antwoord had gegeven dat hij de nadere order van den Veldcornet had ontvangen nadat de tijd verscheenen was, en dat hij derhalven geene ossen kon zenden; want dat hij de ossen bij 't huis had gehouden, en toen weer had laten loopen. Wij zonden derhalven de gemelden boode

naar den gemelden Veldcornet Maritz om hem hiervan kennis te geeven.

Vrijdag, den 11den October, reed de Commissie naar de plaats van Jasper Cloete, twee uuren van hier gelegen, ten einde, na dien men vernomen had dat hij, om de indispositie van zijne vrouw, misschien morgen bij de bijeenkomst niet zoude tegenswoordig zijn, hem als een vermogend bewoonder van het Roggeveld nopens het oogmerk der Commissie te spreken, vooral ook om daar als eene convenabel plaats, ware het mogelijk, den stok der Commissie aan te leggen. Daar gekomen en over het chapitre gesproken hebbende, vonden wij gemelde Cloete vol vooroordeel tegens de wolgeevende schapen; hij verklaarde evenwel als een gehoorzaam ingezetene wel aan de intentie van het Gouvernement te willen voldoen. Hij zag egter geen voordeel in de wolgeevende schapen, vond dat de schapen geen vet hadden, dat het moeijlijk was om ze te scheeren, en ook om de wol te vervoeren. Zeer spoedig kwam hij er egter van terug, en liet zig van de belangrijkheid daar van overtuigen, verklaarende met genoegen er aanvang mede te zullen maken. Wij zagen zijne schaapen, en vonden dat er eenige onder waren, die scheenen het schurft te hebben. Hij zeide dat het afkomstig was van eenige door hem onlangs ingekogte schaapen, waarbij het schurft onverwagts was doorgebroken, dat hij er verscheidene reeds van had verslagt en anderen genezen, en dat hij zig van het weinige dat er was overgebleven, spoedig zou ontdoen.

Dit maakte egter de Commissie huiverig om aldaar haar stok voor het Middel Roggeveld te plaatsen. Na deeze verrichting reeden wij weder terug na Erasmus, alwaar wij aantroffen den Burger Gerrit van Wijk met deszelfs famillie, welke van Wijk meede een is der voornaamste en respectabelste ingezeetenen van het Middel Roggeveld, en hier tot de comparitie morgen meende te verblijven, zijnde hij woonagtig op de plaats genaamd de Uitkijk, 4½ uur te paard van hier geleegen.

Met dezelve trad de Commissie in onderhandeling over het houden van eenen stam of stok Spaansche schaapen ter zijner plaatse voor rekening der Commissie: hij

verzogt de zaak in bedenking te neemen tot den volgenden dag, om als dan met de Commissie deswegens een finaal accoord te sluiten.

Beschrijving van het Middel Roggeveld.

Het Middel Roggeveld bepaalt zich ten westen aan de Roggevelds Berg, ten zuiden aan de Komsberg, waardoor het van het Kleine Roggeveld wordt afgescheiden. Het loopt ten Oosten af na de Riet rivier, ten noorden maakt de Aapenberg de scheiding uit tusschen het Middel en Onder Roggeveld. Het Middel Roggeveld heeft twee veldcornets, genaamd Gerrit Maritz en Gerrit Snijman, houdt in 62 Lenings Plaatsen, waarvan 30 onder Maritz en 32 onder Snijman soorteeren. Deze 62 leningsplaatsen hebben 36 eigenaren, ieder van dezelve bezit van 1 tot 3 à 4,000 schaapen. Het Middel Roggeveld wordt na de zware sterfte van het gepasseerde jaar, thans nog gecalculeerd ruim 80,000 schapen in te houden. Deze calculatie is gemaakt door de beide veldcornets. Deskundigen vermeenen dat er zig veel meer schapen in dit district bevinden. De grond in het Roggeveld is over het algemeen geelagtige kleij met zeer fijne zandstof doormengd, veel overeenkomst hebbende met de Carro die wij zijn gepasscerd, is egter om haare hooge ligging zoo heet niet, en meer doorzaaijd met klippen, welke meede de hoedanigheid schijnen te hebben van koelte aan het land toe te brengen.

De oppervlakte van het Roggeveld naar den kant van den berg ligt naar gissing wel twee duizend voeten hooger als de vlakte van de Carro. Het land ligt van de plaats van Esterhuizen oostwaards na de Rietrivier afhellende, doch ongevoelig. Het climaat in het Roggeveld is gelijk gezegd veel koelder als de Carro, doch daar en tegen wederom warmer als 't Koude Bokkeveld, en heeft geduurende onze reis overdag op de termometer eene variatie uitgemaakt van 12 tot 16 graden. Zommige ingezetenen bezitten er eene enkelde plaats op, andere tot 3 en 4 plaatsen. Ockert Johannes Coetzee heeft er 5, Gerrit Visscher, Gerritzoon, heeft 4 Leenings en 3 bijgetrokkene plaatsen, makende dus 7. Het voedzel in het Roggeveld bestaat meest in laage aromatieke Boschjes, hier en daar

met gras doorwassen, en is dus eigentlijk schapenveld. Te voren was het hier altoos zeer vruchtbaar voor het vee, en men had genoegzame regens; doch sedert de jongste 6 jaren hebben de ingezetenen geobserveerd dat de regens allengskens jaarlijks verminderen.

De voornaamste ingezetenen wonnen te voren ten minste hun brood koorn. Men won hier dikwerf van 30 tot 40 fout, in de jongste jaren hebben de meesten om de aanhoudende droogten zoo wel als ontijdige rijp, voor de helft hun broodkoorn niet gehad; verscheidene hebben gezaaijd en niets gewonnen. Dit veroorzaakt eene considerabele consumptie in vleesch, vooral daar men hier geen wild heeft om daaraan te suppleeren; zommigen halen wel eenig koorn van het Bokkeveld, Tulbagh, en Hex-Rivier, doch de meesten neemen tot voedzel voor hun volk, toevlugt tot schapen. Wanneer men geen brood heeft, rekent men de consumptie van ieder schaapenwagter per week op een schaap. Dit komt vreemd voor, doch men heeft er zich nauwkeurig op geinformeerd, en deze assertie bewaarheid gevonden. Wanneer er geen brood is, is de consumptie van vleesch dubbeld, vooral daar men geen andere toespijs hoegenaamd heeft. Er zijn huishoudingen alwaar 3 en 4 schapen per dag worden verslagt. Te voren had men hier de sterkste paarden van de Colonie, doch sedert de laatste jaren heeft men door de paardesterfte jaarlijks veel verloren, en men heeft opgemerkt dat sedert die tijd, de paarden die overgebleven zijn, verzwakken.

Rundvee heeft men hier weinig, dit vee is Kaaps, geen enkele bastaard treft men er onder aan, nauwelijks bezitten de menschen hunne melkkoeijen en de benodigde trekossen, welke laatsten veelen jaarlijks nog moeten aankoopen, niet zoo zeer omdat het hier ongezond is, maar omdat men in deze contrijen niet zoo als in anderen, vallijen vindt, welke altoos voor het grof vee hier te lande de ressources uitmaken. De plaatsen zijn in den zomer zeer schaars van water, veelen hebben er zelfs gebrek aan. Dit alles hangt af van de vele of weinige regens welke er des winters vallen, ook van de zogenaamde donderregens geduurende den zomer; enkele plaatsen zijn er die standhoudende fonteinen hebben.

Boomen vindt men hier over het algemeen niet; 3 à 4 plaatsen zijn er waarop enkelde boomen staan; op sommigen willen de Persiken en vooral de queeën en olieven wel aarden.

Voor de weinige gebouwen die men hier vindt, en die meest in een slegten staat zijn, hebben de ingezetenen hun hout gehaald van het Koude Bokkenveld of van de Visch rivier, het wilgenhout, ook wel nu en dan uit de Drooge rivieren in de Carro, het zoogenaamde Carreehout.

Tegen het winter saisoen begint hier sneeuw te vallen, de koude en dikke mist noodzaken de inwoonders als dan na de Carro af te zakken, tusschen September en October trekt men weder naar het Roggeveld terug. Heeft men droge jaaren, dan trekt men omstreeks de maand December of Januarij naar de Riet rivier, of, zoo als men 't noemt het agterveld, ook wel naar het Nieuwe Veld. Dit trekken is ondertusschen ten uitersten voordeelig voor de schapen. Wanneer de regens eenigzints gunstig zijn, is het vee op het Roggeveld zeer gezond, de schapen zien er thans vooral tamelijk wel uit.

Voor Bokken is het Roggeveld extra ordinair goed. Zommige ingezetenen hebben enkelde troupen bokken. De voortteeling deezer dieren is considerabel, te wenschen ware het dat alle de ingezetenen van het Roggeveld elk een Bokkentroup aanhield om er voor eigene consumptie gebruik van te maken. Bokken moeten egter met zorg en voorzigtigheid worden aangehouden, omdat zij dikwerf sujet zijn aan het schurft, en dan de schaapen aansteken.

Tegens den avond van deezen dag was de pakwagen der Commissie nog niet aangekomen. Het meel en verder voedzel bevond zig op denzelven, en de Commissie was dus, daar de ingezetenen zelve hier weinig of geen brood hadden, ontbloot van de nodige gerievelijkheeden. Men zond om te vernemen wat er van den wagen geworden was; even daarna kwam den burger Gerrit Stephanus Maritz, de jonge, ons zeggen dat de Veldcornet Maritz zijne eigene ossen had laten halen om den wagen over den berg te brengen, doch dat hij wat laat begonnen zijnde door den donker met het voorwiel tegens eene rots was aangekomen, en dus niet verder voort kon. De Commissie zond hem

derhalven eenig volk ter hulp, en liet hem tevens zeggen dat hij maar geduld moest hebben tot den volgenden morgen, en dat men dan tragten zou den wagen met licht over den berg te doen brengen.

Zaturdag, den 12 October. In den vroegen morgen kwam de tijding dat de Veldcornet Maritz de pakwagen der Commissie op den berg gebracht had, kort daarna kwam dezelve Maritz ook met de wagen aan. De Commissie verklaarde hem toen dat de buitengewone moeijte, welke hij zig gegeven had, haar zeer leet deed, vooral daar zij bemerkte zulks door de onwilligheid van meer gemelde Visscher te zijn veroorzaakt. Maritz beantwoordde dit zeer heuschelijk, met te verklaaren dat het voor hem als Veldcornet bijzonder aangenaam was geweest, schoon door opoffering van zijne eigene nagtrust en het gebruik van de eenige span ossen welke hij bezat, te hebben kunnen voldoen aan het verlangen der regeering, en vooral de Commissie niet in verleegendheid te laaten.

De alhier geapointeerde voornaame bewoonderen van het Middel Roggeveld verscheenen vervolgens, en bestonden in de beide veldcornets

1. Gerrit Snijman en
2. Gerrit Maritz ;

Voorts

3. Gerrit van Wijk, Abrahamzoon
4. Abraham van Wijk
5. Johannes van der Westhuizen
6. Nicolaas van der Westhuizen
7. Frans Stephanus Maritz
8. Ockert Coetzee
9. Willem Mijntjes van den Berg
10. Bart van Wijk en
11. Jacobus Cornelis Erasmus.

De indispositie van de vrouw van Jasper Cloete had hem verhinderd de bijeenkomst heeden bij te wonen. De Commissie ontving ook eene missive van Gerrit Visscher, Gerritzoon, meldende dat zijne onpasselijkheid hem niet toeliet, volgens het verlangen der Commissie, heeden alhier te verschijnen.

Deeze personen bij een gekomen zijnde, stelde de

President hun de Reede voor, waarom zig Gecommiteerdens uit de Commissie van veeteelt en landbouw thans in hun district bevonden, hun herinnerende de Publicatie van het Gouvernement omtrent de introductie van Spaansche of wolgeevende schapen, en voorts bijvoegende dat, nadien het in de eerste jaren voor de Commissie niet mogelijk is door eigen voortteeling of aankoop zoo veele rammen te verkrijgen als er tot verbetering van het ras van alle de schapen in de onderscheidene districten worden vereischt, het oogmerk intusschen was om, volgens 's Gouvernements intentie, door leiding en overreeding weg te nemen de vooroordeelen welke bij dezen en geenen tegens de Spaansche of wolgeevende schapen zijn ontstaan; vervolgens de weinige rammen die de Commissie in staat zal zijn hier en daar uit te leeveren, te verdeelen onder zoodanige ingezeetenen als van die vooroordeelen geneezen, zelven de geneigdheid hebben daar meede aanvang te maken. De onderhandeling met deeze lieden toonde zeer duidelijk aan dat in de meesten gebrek aan onderrigting aanleiding gaf tot honderden belachgelijke aanmerkingen tegen de wolgeevende schapen. De kleine staarten veroorzaakten vooral den meesten afkeer. Sommigen zagen zelfs tegen de moeijte van het schecren en transport der wol op. De beide Maritzen, ook den Veldcornet Snijman, hadden geene overtuiging van de Commissie nodig, en verklaarden de schikkingen der Regeering en verrigtingen der Commissie te beschouwen als zeer nuttig voor het land; anderen vonden bij ieder objectie zoo veele reedenen van tegenspraak dat zij zig met hunne idées moesten gevangen geven. De eenige die den schijn van obstinatie gaf was den burger Ockert Koetzee, een man die nog jong zijnde 5 leenings plaatsen van het Gouvernement heeft, en in het Roggeveld over de 4000 schapen, mitsgaders 600 bokken bezit. Hij verklaarde ronduit, en zelfs op zeekeren toon, dat wanneer het vrijwillig ging, hij dan geene Spaansche of wolgeevende schaapen begeerde. De Commissie expliqueerde hem toen dat die keuze niet zou te pas komen, zoodra de Commissie maar van genoegzaame rammen was voorzien, dat hij zig ook in het oogmerk van dc reis dcr Commissie niet moest vergissen, want dat zij nict was buiten gekomen om de inge-

zetenen te verzoeken van aan een *bevel* der Regeering te voldoen, maar om, terwijl men nog geen genoegzaam getal rammen had, intusschen door leiding en overreding de vooroordeelen weg te neemen welke vooral onder de bejaarde ingezetenen, of oude landsbewoonderen, ter goeder trouw nog mogten heerschen, dat de Commissie zig derhalven omtrend deezen de moeijte gaf, doch niet omtrend heethoofdige onbedreevene jonge landlieden, die men hier of daar nog aantreffen mogt. Dat intusschen hij zig moest gereed houden, want dat, het zij in het eerstkomende, of daaraan volgende jaar, de Commissie zijne Kaapsche Rammen zou doen snijden, en zijn getal aanvullen met zoo veele Spaansche of wolgevende.

De overige verzamelde lieden waren in den hoogsten graad discreet en welwillend, een ieder was genegen een gedeelte zijner ooijen af te zonderen voor den Spaanschen ram. Intusschen had de Commissie den troup voor haren stok gedestineerd ter deezer plaatse doen aanbrengen. Van deezen liet de Commissie eenigen te voorschijn komen, en ook een in tegenwoordigheid der verzamelde lieden scheeren. Indien verwondering het kenmerk is van onkunde, dan moet zekerlijk een groot gedeelte deezer vergadering onder de zeer onkundigen worden gerangschikt; bij zommigen zag men in den aanvang niets dan vreemde gebaarden als kenteekenen van verwondering. De kinderen van Van Wijk, mede tegenwoordig, toonden eene buitengewone oplettendheid; deszelfs dogter, in name Christina, oud 18 jaren, eene zedige boeren meid, verzogt ook een schaar, en wel ras, na een weinig onderwijs, begon zij met veel behendigheid te scheeren.

De vacht van het schaap afgenomen en naar de regels te zamen gerold, mitsgaders door de wol zelve aan den kant der nek tot een touw gedraaijd, en zoo bij een gebonden, baarde insgelijks verwondering. Sommigen hadden zulk een dier, zulk eene zaak nooijt gezien. Comique waren de stille aanmerkingen die men de een den anderen in de ooren hoorde fluisteren. Het dier was braaf leelijk, dan geleek het naar een muishond, dan naar een bavejaan, dan naar een wolf, uit eene andere hoek hoorde men niet ophef: "Maar Neef! dat is tog een aardige stuk!" En dergelijk zig

afwisselende vertoningen van gebaarden en woorden meer, om de zeldzaamheid van het stuk voor hunnen geest aan te duiden. Er bleef nog eene vrees over, dat het vleesch misschien niet zoo goed zou zijn, insgelijks dat de slagters mogelijk ook zulke schapen niet zouden koopen. Men wenschte dan wel te beginnen, doch wanneer het mogelijk ware, wenschte men dat begin niet tot den geheelen troup zoo aanstonds te bepalen, maar tot een gedeelte, want dan kon men, zoo het dier schadelijk was, er van terug komen. Men had zig dan niet ruineerd. Het kostte de Commissie een groote mate van geduld om deeze zwarigheeden met welvoegelijkheid op te lossen. Geene genoegzame quantiteit rammen voor als nog hebbende, kon men dus ook voor deeze reis genoeglijk aan het verlangen van die lieden voldoen. Men stond dan aan de volgende persoonen toe, te weeten :

		Rammen
Tegens 5 p.c. van den aantal voor 2 jaren.	Gerrit van Wijk, Abrah. zoon . . .	4
	Abraham van Wijk	2
	Frans Stephanus Maritz, d' oude. .	4
	Johannes van der Westhuizen, do. .	4
	Jacobus Cornelis Erasmus	2
	Gerrit Snijman	2
	Nicolaas van der Westhuizen . . .	4

Welke rammen gedeeltelijk uit den troup reeds op het Roggeveld voorhanden, zal worden afgegeeven, of de gemelde perzoonen tegens de Commissie voor het eindigen der aanstaande maand December bezorgd.

De Commissie merkte te gelijker tijd op dat den Veldcornet Gerrit Maritz, om welke oorzaken ook, over het algemeen niet zeer gezien was. De reede daarvan is buiten de Commissie. Het is haar te voren gekomen dat Maritz de orders welke hij van het Gouvernement ontvangt, niet nauwkeurig uitvoert, hier bij gevoegd dat gemelde Maritz niets in de wereld bezit, is mogelijk dat aan dit een en ander den geringen invloed toe te schrijven welke hij scheen op de gemoederen der ingezetenen van zijn District te hebben. De meesten vond men tegens hem te zijn vooringenomen. Men gaf voor reden dat hij met de ingezeetenen willekeurig handelde, dat hij van deezen en geenen

schaapen op de helft van den aantal onder zijn bezorging had genomen, en dat men er nooit een enkelde van terug gezien had. Omtrent het eerste merkte de Commissie aan dat er was een landdrost, waaraan men zich kon beklagen; omtrend het tweede, dat Maritz de Commissie had verhaald, door het schurft zijne schaapen verloren te hebben. Voorts dat er was een rechtbank, voor welke hij over dergelijke zaken ter verantwoording kon worden geroepen. Dan veelen der voornaamste van de ingezetenen bleven niet te min bij de Commissie zeer instandig verzoeken, om tog geëxcuseerd te worden van eenige bemoeijenissen van gemelde Maritz nopens de voortteeling hunner schaapen. De Commissie verklaarde egter daar in niets te kunnen doen, doch nadien Maritz zelve aan haar had te kennen gegeven dat zijn uitgebreiden dubbelden dienst als Veldcornet en Correspondeerend lid tevens, hem moeijelijk viel, zoo heeft de Commissie daar op gemeend dat het ter bevordering der goede zaak, niet ondienstig zou zijn, een tweede correspondeerend lid voor het Middel Roggeveld te proponeeren, aan welken dan ook de verrigtingen bij de landlieden van dit district, welke Spaansche rammen staan te ontvangen, zoude kunnen worden opgedragen, en zulks om gemelde Maritz in zijn voorsch. dubbelden dienst te soulageeren. En dewijl de burger Abraham van Wijk, woonende in het Middel Roggeveld, haar daartoe als een zeer geschikt persoon voorkwam, besloot zij dan ook denzelven bij haare komst aan de Kaap daartoe voor te dragen.

Hierop trad de Commissie in nadere onderhandeling met den burger Gerrit van Wijk, Abrahamszoon, nopens het houden van eenen stok Spaansche of wolgeevende schaapen van harentwegen op het Middel Roggeveld, met welken zij het volgend contract sloot :*

De gewoonte is hier overal om schapen te nemen op de helft van den jaarlijkschen aanteel. De commissie vond deze gewoonte, om de meerdere waarde der wolgeevende schapen, voor zig nadeelig, en prefereerden derhalven de conditien in voorsch. contract voorkomende.

Zondag, den 13 October. In den vroegen morgenstond sorteerde de Commissie de schaapen tot een stok gedestineerd

* Dit Contract is als Bijlaag No. 1 hier agtergevoegd.—F. F.

voor het Middel-Roggeveld, ter plaatse van Gerrit van Wijk, waarvan zij eene accurate lijst formeerde.

De oprechte ram en de oprechte twee ooijen waren aan het linker oor met een doorgeslagen C gemerkt, en de ooijen boven de 5de verbastering het rechter oor met een C. Uit de 13 rammen welke ter uitdeeling geschikt waren, koos de Commissie 5 van den besten voor de gem. stam, welke insgelijks aan het rechter oor gemerkt waren met een doorgeslagen C.

Nota. — Onder de gemelde 5 rammen, die allen bijzonder fijn zijn van wol, bevond zig egter een bastaard, die alle anderen overtrof, ruim zoo fraaij en fijn van wol als de beste onder de opregten. De vorige eigenaar, dit naderhand opmerkende, wenschte dien ram gaarne terug te hebben, om onder de bij hem overgehoudene ooijen te worden geplaatst, en bood er de Commissie voor 150 rijxdaalders, schoon hij er maar rds. 15 voor had genoten; doch de Commissie begreep, dat de beste rammen vooral onder den publieken stok behoorden te verblijven, en behield derhalven ook deezen.

Dit strekt intusschen ten bewijze dat het *Roggeveld* wel verre van de wolgeevende schapen te doen degenereeren, ze integendeel verfijnd en verbetert.

De Commissie expedieerde daarop deezen stam naar de plaats van gemelden Van Wijk, onder het opzigt van de perzoon van Hendrik Janssens, met welk zij het volgend contract sloot :*

Gemelde Janssens wierd tevens voorzien van eene schriftelijke instructie, waarvan de Copie No. 3 nevens is gevoegd.

De rammen ter uitdeeling bestemd, en waarvan eene afzonderlijke lijst is gehouden, wierden met eene dubbelde C.C. aan het linker oor doorgeslagen gemerkt.

Nota.—De beste Veeplaatsen van het Middel Roggeveld zijn :

De woonplaats van Gerrit Coetzee, van Gerrit van Wijk, Abrah. zoon, van Gerrit Visscher, en van Jasper Cloete.

* Dit contract vindt zig onder de Bijlage No. 2.—F. F.

Te 11 uuren nam de Commissie de reis verder aan naar het Onder Roggeveld, het oogmerk was te vernagten omstreeks de plaats van Ockert Coetzee. Wij passeerden de plaats van Jasper Cloete, en kwamen voorts langs de Vischrivier voorbij twee plaatsen van Gerrit Coetzee ter distantie van ruim een uur van elkanderen liggende. De weg was hier niet slegt. De Visch rivier was droog, hier en daar zag men nog eenige kuilen met water. De gemelde plaatsen waren genaamd de Houten Bek en de Kruis Rivier, beiden scheenen ze niet tot de belangrijkste plaatsen van Middel Roggeveld te behooren. Langs de Kruis-rivier (ook bij anderen de Visch-rivier genoemd) reeden wij af en vonden daar het veld minder droog. De avond overviel ons, en even daarna wierden wij door het breken der voortong van den wagen genoodzaakt onze reis enkel te vervorderen naar de woonplaats van Gerrit Coetzee, een uur van zijnen broeder Ockert Coetzee geleegen, alwaar wij een groot half uur hier na aankwamen. Na de nodige schikkingen te hebben gemaakt om in den vroegen morgenstond van den volgenden dag de wagen te doen herstellen, en in het voortzetten der reize naar het Onder Roggeveld geen tijd te verliezen, overnagten wij aldaar.

Maandag den 14 October. De plaats van Gerrit Coetzee is genaamd ****, geleegen in het Middel Roggeveld. Deze plaats is ellendig bebouwd. De bewoonder, die er 40,000 gulden voor geeft, heeft er nauwlijks lijfsberging. De plaats wordt echter met die van zijnen broeder Ockert Coetzee gehouden voor een der beste plaatzen van het Roggeveld. Zij ligt in eene fraaije kom, heeft veel valleijland, en ook eene fontein welke het geheele jaar water houdt, is excellent voor schapen en paarden, doch is zomwijlen onderhevig aan Paardeziekte. Coetzee was thans nog werkelijk bezig water in zijn koorn te leiden ; in ordinaire jaren windt hij voor zig ruim zijn brood koorn, en kan er nog een goed gedeelte van aan de nabuurschap verkoopen ; zo hem eene buitengewone droogte en rijp hem niet overvallen, geeft het koorn hier 40 foud.

's Morgens te klokke 8 uuren vertrokken wij van daar, de weg wierd van tijd tot tijd slegter. Wij passeerden niets als hoogtens bezaaijd met klippen, de grond was Carro, doch

wierd allengskens hooger van couleur, en op sommige plaatsen zelfs geheel rood. Ruim een uur gereeden hebbende, kwamen wij aan de woonplaats van Ockert Coetzee, zijnde dezelve plaats alwaar zijn vader Cornelis Coetzee nu 4 jaaren geleeden door zijn volk is vermoord.

De plaats wordt voor vee niet onder de beste gerekend. Zij is goed voor schapen, doch zij word gehouden voor de beste tot den graanbouw in het geheel Middel Roggeveld, zoo de winters niet al te zagt zijn heeft men altoos gelegenheid hier water in het koorn te leiden, nu en dan is deze plaats ook wel, even als alle de overige van het Roggeveld, aan rijp blootgesteld.

Na eenen slegten en rotsagtigen weg gepasseerd te zijn, kwamen wij tegens den middag aan ter plaatse van Willem Mijntjes van den Berg, welke van geen groot belang scheen. Te twee uuren vertrokken wij weder van daar mct paarden van Gerrit Coetzee, om, ware het mogelijk, 's avonds nog de plaats van de oude Jan Nel op het Onder Roggeveld te bereiken. Wij passeerden alsnog eenen slegten weg vol rotsen en klippen. Te 3 uuren kwamen wij op den Aapen Berg, zijnde de scheiding tusschen het Middel en Onder Roggeveld. Hier lieten wij, om het fraaij gezicht der Carro en andere bergen van deze punt, den wagen een oogenblik vertoeven. Ter linker zijde lag eene der diepste kloven, tusschen twee afgebrokene bergen, welke, nevens verscheidene anderen, eene prachtige vertooning maakte, zijnde deeze groeve als door de natuur uitgehouwen, om de Onderste en Middelste Roggevelds Bergen van een te scheiden. Van den Aapenberg zag men ook in het verschiet de Zuure Bergen, en aan 't einde eener groote vlakte de Hartenbeest Berg, waaragter de plaats van Jan Nel geleegen is. Wij vervolgden onze reis, en waren verscheide malen genoodzaakt den wagen te docn remmen. Wij passeerden een aller onaangenaamste, gevaarlijke, en verwaarloosden weg. Na wederom eene Carro vlakte te hebben doorgereden, kwamen wij aan den hoek van den Haartebeestberg, die wel niet stijl was, doch mede vol rotsen en insgelijks bijna impracticabel.

's Avonds te 8 uuren kwamen wij aan ter plaatse van Jan Nel d' oude, genaamd de *Kuilen*, zijnde gemelde Nel

een man van ruim 70 jaaren, die niet alleen een geruimen tijd alhier heeft gewoond, maar ook nevens zijne kinderen den Veldcornet Jacobus Nel en Jan Abraham Nel, gehouden wordt voor een der voornaamste veefokkers van deze districten. De Commissie had wel beslooten eenige der voornaamste inwoonderen bij den Veldcornet Jacobus Nel te doen bijeenkomen, ten einde met denzelven op de wijze als zij in het Middel Roggeveld gedaan had, over het oogmerk haarer reize te spreeken; doch zij meenden den gemelden ouden Nel de moeijte niet te moeten vergen van mede daar te verschijnen, en zij onderhield hem dierhalven, bij gelegendheid van haar tegenswoordig aanwezen alhier over het stuk der Spaansche schapen. De oude man kon niet worden vrijgesproken van vooroordeel. Hij meende dat men in dit land zonder de zware staarten der schapen niet doen konde; vooral scheen hij een zwak te hebben opgevat voor, zooals hij het noemde, onze oude Afrikaansche landschapen, waarmeede onze voorouders het tog wel hadden kunnen stellen. Men observeerde hem dat deze schapen afkomstig waren van de Hottentotten, dat de Natuur die schapen met eenen vetten staart schijnt gemaakt te hebben om te voorzien in de behoeftens der Hottentotten, die zig het geheele ligchaam dagelijks met vet smeeren, en ondertusschen wij Nederlandsche afkomelingen behoorden op te zien tot het voortkweeken van al zulk vee als waar op onze voorouders prijs hebben gesteld, en waarmeede zij welvaart hebben genoten, en bestaande, omtrend de schapen, in de zoodanige die wol geeven, en dus den stof tot kleeding voor beschaafde menschen, maar geene zwaare staarten om er, gelijk de Hottentotten, zig meede te besmeeren. Deze aanmerkingen scheenen inderdaad invloed te maken op de oude lieden. Zij waren niet afkomstig van Heidenen of Hottentotten, maar van Christen Europeanen. Er bevond zig op de plaats een Spaansche Ooij van de derde uitbastering. Deze had de vrouw van 't huis een à twee reizen op eene gebrekkige manier de wol afgenomen, om er grove kouzen van te breiden. De Commissie liet terstond dit schaap in haare tegenswoordigheid scheeren, om hun er de gemakkelijke behandeling van te doen kennen. De oude man verklaarde voorts als de schaapen voortteelende in

maatschappij met zijne beide zoons, er niet tegen te hebben, dat ook deezen met de Spaansche schapen begin maakten, de zaak dus aan zijnen zoon Jacobus Nel overlatende. De oude man klaagde voor het overige zeer over droogte, 36 jaren had hij hier gewoond, en nooijt had hij zulk eene droogte beleefd, noch zoo veel vee verloren als het gepasseerde jaar. Het jaar liet zig nu weder zoo aanzien, een geruimen tijd had het almeede niet geregend, en hij was vol bekommering.

Dingsdag, den 15 October.—Kwam in den morgenstond de veldcornet Jacobus Nel de Commissie met zijne paarden afhalen. Men besloot alstoen eerst te rijden naar de weduwe Gerrit Mattheus van Wijk, om ook met deze vrouw eens over de voortteeling der Spaansche schapen te spreken. Niemand vond men nog zoo geheel en al bevrijd van vooroordeelen als de gemelde Weduwe. Zij betuigde 's anderen daags haaren zoon Gerrit Jacobus van Wijk te zullen zenden, om de bijeenkomst bij te woonen, welke de Commissie ter plaatse van gemelden Veldcornet Jacobus Nel had bepaald. Hier na vertrokken wij van daar, en kwamen omstreeks twee uuren aan ter plaatse van gemelden Veldcornet Jacobus Nel, genaamd de Bloem Fontein. De weg was hier zeer goed en met zorg onderhouden, zijnde op de meeste plaatzen zelfs de losse klippen er uit gehaald, en op de kanten gelegd, 't geen enkel aan den iever en de oplettendheid van den veldcornet Jacobus Nel wordt toegeschreven.

Algemeene Beschrijving van het "Onder Roggeveld."

Het Onder Roggeveld bepaalt zich ten Westen aan de Roggeveld Bergten, ten Z.O. maakt de Aapenberg de scheiding tusschen het Onder en Middel Roggeveld. Ten Oosten loopt het tot aan de Visch- en Riet Rivier. Ten Noorden is de Zoutpans Berg de scheiding tusschen het Roggeveld en den Hantam.

Nota.—De Onder Roggevelds Berg heeft onderscheidene namen, meest naar de wegen of passages, als de Gannagas Berg, de Baviaans Kop, de Biessera-Rode Fontein, Nortjes Poort, de Oude Kloof, Knegts banken, en Wangnest,

zijnde een keten van Bergen van den Aapenberg in het Zuiden op, in gedaante van een quart circul naar het N.W.

Het Onder Roggeveld heeft een veldcornet, genaamd Jacobus Nel, tevens Correspondeerend lid zijnde der Commissie. Zij houdt in 47 leeningsplaatesn, waarvan 22 personen eigenaaren zijn.

Het Onder Roggeveld calculeert men thans in te houden 30,000 schapen (eene calculatie ook hier door den veldcornet gemaakt, doch die deskundigen vermeenen zeer te weezen beneden den actueelen staat). Voorleeden jaar heeft men om de excessive droogte, waar van nog geen voorbeeld geweest is op het Onder Roggeveld, door de luizen een aanzienlijk getal schaapen verlooren. Dit verlies begroot men wel op 40,000 schapen. In vorige tijden had men op het Onder Roggeveld van 70 tot 80,000 en meer schapen. Oude lieden, die over de 30 jaren in het Onder Roggeveld hebben gewoond, verklaren in al dien tijd zulk eene droogte nooijt te hebben bijgewoond.

Het Onder Roggeveld heeft dezelfde grond en hoedanigheid als het Middel Roggeveld, uitgenomen dat den grond hooger couleur heeft en op zommige plaatsen zelfs geheel rood is, zijnde meer doorzaaijd van klippen; het is voor het overige vol van de beste schaapenweide, hier en daar schijnen egter de rhenoster boschjes en de zogenaamde Harpuist bosschen, welke beiden voor eenig vee, hoe ook genaamd, onnut zijn, merkelijk toe te nemen. Zommige zeggen dat de schaapen de bloemen nuttigen van de Harpuistbosschen, andere spreken dit tegen; het is ondertusschen het eenige brandhout dat men hier vindt.

Verscheidene plaatsen zijn er die bij uitnemendheid geschikt zijn voor paarden; die eenigszins hoog gelegen zijn, zijn er ook zeer gezond voor; doch de plaatzen welke hier en daar in lage vlaktens liggen zijn dikwerf sujet aan de paardeziekte en sterftens.

Rundvee houdt men hier weinig, enkelde melkkoeijen tot gebruik, en ook de trekossen. Men teelt hier egter zijne trekossen zelf aan, zonder gelijk op het Middel Roggeveld genoodzaakt te zijn die te koopen. In dit opzicht is het hier voor rundvee beter als op het Middel Roggeveld; over het algemeen is het er ook gezond voor, uitgenomen op

zommige plaatsen alwaar nu en dan wel eens de sponsziekte onder het jong rundvee regeert.

Hier en daar vindt men de zogenaamde jakhals bosschen, welke doodelijk zijn voor schapen en beesten. De wagters weeten die streeken met zorgvuldigheid te vermeiden, en hebben dus geen gevaar.

Op het Onder Roggeveld hebben deeze en geenen ook Bullen van het Vaderlandsch ras en bastart koeijen.

Omtrend granen is het hier over het algemeen beeter als op het Middel Roggeveld, omdat de koude en rijp hier minder regeert. De meeste plaatsen winnen hier jaarlijks hun eigen brood koorn, uitgenomen het jongst voorl. jaar, wanneer er een volstrekt mis jaar geweest is.

Omtrend water is het hier zeer gebrekkig, vooral wanneer de zomer op eenen zwakken winter volgt; zommige plaatsen hebben egter door staande fonteinen, en daar uit leidt men ook water in het koorn. Men zaaijt gewoonlijk in Junij, zoo er in het najaar goede regens vallen geeft het land van de mud ruim 40 en 50.

Peulvruchten worden er niet gewonnen; de rijp, roest, en rupsen doen daar gewoonlijk schaade aan. Geduurende den winter trekken sommige na de Carro, anderen naar het oosten op de laag geleegene plaatsen. De belangrijkste plaatsen zijn die van de Weduwe Gerrit van Wijk, Jacobus Nel, de Weduwe Arie van Wijk, Adriaan Louw, d' oude, Jacobus Adriaan Louw, en de Weduwe Willem Steenkamp, alle bij uitnemendheid geschikte plaatsen voor schapen, en ook voor paarden. Het is singulier dat men onder de ingezeetenen van het Onder en Middel Roggeveld schoon zoo na bij elkander gelegen zulk eene vreemden liefhebberij vindt omtrend het ras hunner paarden. Op het Onder Roggeveld houdt men veel van de Spaansche en Engelsche verbastering. In het Middel Roggeveld heeft men er eene algemeene aversie tegen, en een ieder houdt niet anders als Kaapsche paarden. De paarden in het algemeen houdt men hier voor de sterkste in de geheele kolonie. De meesten loopen nagt en dag, voornamentlijk op de Bergen. Daar zijn zij genoodzaakt geduurig tusschen de losse klippen te graazen, en dit geeft, zegt men, sterkte aan de pooten en hoeven.

Boomen vindt men hier nergens, egter zijn de wooningen beeter als op het Middel Roggeveld. Gebrek aan brood heeft voorleden jaar, en ook thans nog, eene buitengewoone consumptie veroorzaakt in het slagtvee. Bokken worden hier over het geheel meer gehouden als op het Middel Roggeveld.

De plaats van den heer Jacobus Nel, veldcornet van dit District, alwaar de Commissie een dag overgebleven is, is genaamd Bloem Fontein, en ligt op eene hoogte zeer fraaij gesitueerd, heeft behalven verscheidene anderen, voornamentlijk eene fontein digt bij het huis, welke het geheele jaar door water houdt, waarmeede een goed gedeelte koornland kan worden bevogtigd.

Deeze plaats is, behalven voor schaapen, superieur aan alle anderen op het Roggeveld voor paarden. Wanneer er eenige vrees is voor ziekte brengt men de paarden op den Berg, en dan loopt men nooijt gevaar een enkelde te verliesen.

Deeze namiddag begon er een zwaare donderbuij uit het N. op te steeken, welke zeekerlijk de Bloemfontein nauwlijks naderde; maar ten oosten door de beneeden Roggevelden heenen trok, en ook scheen veel regen aan te brengen op de hier beneeden liggende plaats van de oude Nel.

Woensdag den 16 October. De lucht was in den morgenstond weder opgeheldert. De Commissie, vernomen hebbende dat Jacobus Adriaan Louw, junior, woonende op de plaats van deszelfs vader Jacobus Adriaan Louw d' oude, genaamd de Hartebeest fontein, geleegen op het Onder Roggeveld, ook Spaansche schaapen had, had reeds gisteren vroegtijdig door den Veldcornet, gemelde Louw, doen aanschrijven, om deeze morgen, zoo vroeg als doenlijk, zijn zoon, deszelfs wolgeevende schaapen herwaards te doen trekken.

De klokke 9 uuren kwamen die schaapen ook hier aan, en kort daarna verscheen Jacobus Adriaan Louw zelve.

Bij examinatie bevondt de Commissie de gemelde schaapen te bestaan in

3 groote Rammen boven de 5de verbastering, welke de Commissie goedkeurde, zijnde daar van één extra goed, afkomstig van het ras van Jan van Reenen.

40 groote Ooijen in de 3de verbastering en
2 Ooij Lammers van dit jaar, de rest door droogte afgegaan.

Gemelde Louw, die zelve weinig belang in de Spaansche schaapen scheen te stellen, ook omdat het een leelijk goed was, verklaarde nog te bezitten eene troup van ruim 800 Kaapsche schaapen, doch verhaalde tevens dat zijne vrouw zoo veel liefhebberij had voor de wolgeevende schaapen dat zij den eersten ram nog zeer jong bekomen hebbende, dienzelve met melk had opgevoed, en dat hij ten haare plaisiere dit klein troupje altoos afgezonderd hield van zijne Kaapsche schaapen. De Commissie vond toen niet ondienstig deeze vrouw eens te gaan spreeken, zij besloot dus, na het afloopen der verrigtingen van heeden, derwaards te vertrekken, en van daar op morgen de reize verder voort te zetten.

Tegen 11 uuren verscheenen de alhier genoodigde ingezeetenen, voor zoo verre de veldcornet die in de nabijheid had kunnen bereiken. De conversatie der Commissie met dezelve was over het stuk der wolgeevende schaapen, en kwam hoofdzakelijk neer op dezelfde wijze als met de ingezeetenen van het Middel Roggeveld. De Commissie liet een der hier aangebragte schapen van Louw in derzelver tegenswoordigheid scheeren. Men ontmoete hier ook vooroordeelen, doch niet in zulken graad als op het Middel Roggeveld. Onder de verzamelde ingezeetenen verzogten de volgende tegens de aanstaande maand December te hebben de benevens hunne naamen gestelde quantiteit rammen, als,

	Rammen
1. Jacobus Nel, Veldcornet, zoo voor zig als voor zijn vader ter verbastering van 500 Ooijen .	5
2. Jacobus Louw, Adriaanszoon	3
3. Hendrik Christoffel van Wijk	4
4. Kasper Steenkamp	2
5. Gerrit Jacobus van Wijk	2
6. Jacobus Adriaan Louw verzogt zig deezen avond na de komst der Commissie op zijne plaats ten opzigte der Rammen nader te mogen verklaren.	

De Commissie, beslooten hebbende ook hier in het Onder Roggeveld van harentwegen eenen stok aan te leggen van wolgeevende schaapen, trad ten dien opzigte vervolgens in overleg met haar correspondeerend lid den gemelde veldcornet Jacobus Nel, als bezitter van eene der beste plaatsen en tevens een ervaren en actief man zijnde, die vooral de nodige attentie heeft als veefokker. Men sloot ten dien belange in zelver voegen als op het Middel Roggeveld met Gerrit van Wijk geschied was, het onder No. 3 hiernevens geannexeerde schriftelijk accoord. In de namiddag te half 6 uuren vertrok de Commissie naar de plaats bewoond door gemelden Jacobus Adriaan Louw, alwaar zij, met een paardenwagen de weg spoedig afgelegd hebbende, te 7 uuren aankwam. Zoo als op alle plaatsen wierd ook de Commissie hier zeer heusch ontvangen. De Commissie maakte wel ras aan de goede en verstandige vrouw van Jacobus Adriaan Louw, het oogmerk harer komst ter deezer plaatze bekend. Deze vrouw was niet alleen geheel bevrijd van vooroordeelen, maar had het levendigste gevoel van de nuttigheid der introductie van de wolgeevende schaapen in deeze Colonie voor haare kinderen. De Commissie verklaarde haar opzettelijk te zijn hiergekomen om haar in die gevoelen te versterken, en er de nuttigheid verder van aan te prijzen. Wel ras betuigde Jacobus Adriaan Louw ook nu geen Kaapsche schaap meer te willen bezitten. Voor zijne 800 Kaapsche Ooijen verzogt hij dus 10 Rammen, en terwijl hij voornemens was 's anderen daags naar zijnen vader te vertrekken, gaf hij in tegenswoordigheid der Commissie zijne huisvrouw last intusschen alle zijne Kaapsche rammen te doen snijden.

De uitdeeling in het Onder Roggeveld zal gevolgelijk voor dit jaar dan neerkomen op een getal van 26 rammen. Hebbende de Commissie de respectieve ingezeetenen intusschen gewaarschuwd om verdagt te zijn van in het toekomende, zoodra er rammen genoeg kunnen worden verkreegen, een voor een aller derzelver Kaapsche rammen te doen snijden, en door rammen van de Commissie aan te vullen, en heeft ook een iegelijk op het plegtigste verklaart de troupen welke thans gedestineerd zijn, om met de Spaansche ram aanvang te maken, altoos apart te zullen

houden, zoo dat geene verkeerde vermenging plaats hebben kan.

Donderdag den 17 October. 's Morgens te 6 uuren vertrok de Commissie naar den Hantam. Nadien aldaar ter plaatse van den heer Jan van Reenen zig eene aanzienlijke troup wolgeevende schaapen bevindt, uit welke de rammen, die dit jaar nog kunnen worden aangewend, gekozen en gekeurd moesten worden; zo had de Commissie haar correspondeerend lid, den bovengemelden veldcornet Jacobus Nel, verzogt haar derwaards te willen vergezellen, ten einde de handelingen der Commissie bij te woonen, en ten deeze de nodige inlichting en instructien, vooral omtrend de manier om de wol te examineeren en het keuren der rammen, te kunnen ontvangen. Gemelde Nel had dit met veel bereidwilligheid aangenomen, en vervoegde zig deezen morgen bij de Commissie. Te half 8 kwamen wij op de zoogenaamde Knegtsbanken, alwaar de passage zeer slegt en zelfs gevaarlijk is. Men was genoodzaakt den wagen te remmen, en zelfs te doen vasthouden. In diervoegen verlieten wij allengskens de steenagtige hooge ruggens van het Roggeveld. Hier merkte men op dat vooral de zoogenaamde Harpuist en Rhenoster Bosschen merkelijk scheenen toe te nemen. Alles was egter voor het overige zeer goed schaapen veld; doch voor deezen tijd, buitengewoon droog. Naar de laagte afzakkende wierd den weg van tijd tot tijd beter; de wagen, als nu met paarden bespannen, maakte dus dubbelden spoed. Te 9 uuren passeerden wij de plaats van de Weduwe Steenkamp, genaamd de Karee Houte Rivier, zijnde eene drooge schaapen plaats. Wij lieten de plaats van Adriaan Louw genaamd de Paardekloof liggen ter linker zijde; het mistig weer klaarde een weinig op, en wij kreegen toen den Hantams Berg voor ons in het gezicht. Te 11 uuren kwamen wij aan op de plaats van Thomas de Silva, aan den *Dannis Rivier*, welke wij, na hier 2 uuren uitgespannen geweest te zijn, weder verlieten. Te half 3 passeerden wij in eene uitgestrekte Carro vlakte de plaats van Johannes Gousch, aan de Dannis rivier. Hier bevonden wij ons reeds in het District van den Hantam. Van daar konden wij de ligging zien van de plaats van den Veldcornet Jan van Wijk, Abrahamsz., genaamd Akerendam, leggende aan de oost-

zijde van den Hantams Berg, alwaar wij 's nademiddags te half 6 aankwamen. De Veldcornet Van Wijk was niet te huis ; volgens het zeggen van zijne vrouw, droeg hij nog geen kennis van de aankomst der Commissie in deeze Districten. De brieven door den Landdrost aan hem gezonden scheenen dus op weg te zijn opgehouden. De vrouw verwagtte hem deezen avond t' huis. Zij had egter de attentie van terstond naar den Berg te zenden, alwaar haare trekossen en paarden liepen, en die te doen naar huis brengen. Tegens den avond kwam Van Wijk op zijne plaats aan. Hij was ten uitersten obligeant, en verklaarde ons dat schoon hij van onze reis niet geweeten had, hij evenwel zou zorgen dat er geene vertraging aan wierd toegebragt.

Het district van den Hantam over het algemeen begint ten Oosten van de plaats van Johannes Petrus Gousch, genaamd de Onwetende Fontein, aan den Dannis kloof, welke rivier beneeden genaamd wordt de Oorlogs Kloof, ten Zuiden heeft het de Carroos Gebergtens, ten Westen het Onder Bokkeveld, en ten Noorden strekt het naar de Koebieskouw. Dit district heeft 31 Leenings Plaatsen, bezeten door 19 eigenaren, heeft een Veldcornet, zijnde bovengemelde Johannes Abraham van Wijk, en houdt ruim in 20,000 schaapen. De beste plaatsen zijn die van Johannes Gijsbertus van Reenen ; de overigen zijn alle wel zeer goed voor schaapen, doch slegt voorzien van water, zommige zelfs zijn bitter droog, en een groot gedeelte enkel dienende voor wintersche legplaatsen uit hoofde van gebrek aan water.

In goede jaaren winnen zommigen hier hun brood koorn, doch de meesten koopen dit zelfs van de ingezeetenen uit het Onder Bokkenveld.

De plaats van gemelden Veldcornet ligt ten Z.O. van den Hantams Berg, heeft voor zig eene zeer groote vlakte, aan welker einde, naar de Zuid Oost zijde, verscheide afgebrokene Bergen in differente figuuren als uit die vlakte opgereezen, eene zeer aardige vertooning maaken. Deeze Bergen zijn genoemd de *Zoutpans* en de *Pramme* Bergen. Ten Zuide van de plaats van Van Wijk ligt ook een Berg geheel van anderen gedetacheerd, en op zig zelfs genaamd *Roep-mij-niet.* De plaats van dezelve Van Wijk is eene goede schaapen plaats ; doch het was hier thans bitter

droog. Van Wijk verklaarde bijna geen drinkwater meer voor zijn vee te hebben, en binnen weinige dagen te moeten vertrekken. Ook in deeze Districten is er door de buitengewoone droogte van het voorjaar veel vee verloren.

Vrijdag, den 18 October. Vertrokken wij vroeg in den morgen van hier naar de plaats van den heer Jan van Reenen, genaamd de Groote Toorn, en geleegen aan geene zijde van den Hantams Berg. Het weer stak uit het noorden op, en gaf dus het vooruitzigt van reegen. Wij reeden met den wagen tot naar de plaats van Willem Burgers, bewoond door den burger Karel van der Merwe, de Tijgerhoek genaamd, zijnde ten Z.W. geleegen van de plaats van gemelden Veldcornet Van Wijk, alwaar wij, na anderhalf uur gereeden te hebben, aankwamen. Deeze plaats en het geheele District alhier is ook zeer geschikt voor schaapen; doch bitter droog, het drinkwater voor het vee begint reeds te ontbreeken.

> *Nota.*—Van Wijk wees ons hier een geheele streek veld aan, waar in bij de excessive droogte van het gepasseerde jaar alle de schaapen boschjes niet alleen waren verdord, maar volkomen dood gegaan, en dus zonder bij den daar op volgenden winter, iets hoe ook genaamd weder te zijn uitgeloopen, dit wordt nu apparent door Harpuist, Rhenoster, of andere onnuttige heesters weder vervangen.

Wij lieten de wagen ten westen om den Hantams Berg rijden, en begaven ons te paard langs eene voetpad ten noord westen over dien Berg. Daar op gekomen, vertoefden wij een ogenblik om de uitgestrektheid te bewonderen van eene aaneenschakeling van Bergen, die vooral ten Westen van ons over deeze geheele Districten als bezaaijd lagen. Deeze Bergen waren genoemd de *Toorn,* de *Baviaans,* de *Rietvalleijs,* en de *Kobieskouws* Bergen. Aan de Noordzijde had men eene uitgestrekte vlakte, aan welkers einde men de woonplaats zag van Jan van Reenen, genaamd de Groote Toorn; men zag voor het overige zeer duidelijk de *Bloem* en *Spioen* Bergen, geleegen op de grenzen deezer Colonie.

Na van de plaats van Van der Merwe twee en een

half uur hebben doorgebragt, kwamen wij tegen den middag ter plaatze van gemelden Van Reenen aan.

Zaturdag, den 19 October. In den morgenstond zagen wij onze wenschen vervuld. Het aardrijk wierd door een zagten regen, welke den geheelen dag aanhield, verkwikt. Deeze regen scheen zig vooral tot de Roggevelden te bepaalen, en zal ook daar van groote nuttigheid zijn geweest.

Jan van Reenen bezit alhier de plaatsen genaamd :

1. De Groote Toorn.
2. De Carreehoute boom gelegen in de Hantams berg en daar annex een gedeelte van de Hantams Berg zelve.
3. De Riet Valleij geleegen ten N.W. naar den kant van de *Kobieskouw*, hetwelk te zamen genoomen eene tusschen ruimte van ruim 3 uuren te paard uitmaakt ; zijnde op ieder der gemelde plaatsen genoegzaam water niet alleen tot drenking van het vee, maar ook om tuin en bouwland te bevogtigen, waarin de laatst gemelde plaats de Rietvalleij hoofdzakelijk uitmunt. Tusschen beiden is er egter nergens water van belang te vinden, als hier en daar kleine drinkfonteintjes. Zoo droog en onaangenaam als het district van den Hantams Berg, zoo tegenstrijdig is dat zelfde district ten Noord Westen van deezen zelven berg.

De even opgenoemde plaatzen zijn bij uitneemendheid geschikt voor schaapen en paarden ; om de weinige regens en gebrek aan Valleijgrond is het voor rundvee zoo voordeelig niet. Kort gras dient hier in het bijzonder voor paarden, en allerhande soorten van korte schaapen bosschen voor schaapen.

De heer Van Reenen bezit ruim 300 aanteelpaarden, alle van het beste Engelsche en Arabischen ras ; hij heeft onder anderen een Arabischen Springhengst, waarvoor hij betaalt heeft de som van 3,000 rijxdaalders. De paarden loopen hier nagt en dag zonder wagter in het veld. Om de 14 dagen worden zij bijeen gezameld om even nagezien en geteld te worden. De Hantamsberg is bij uitneemendheid grasrijk en goed voor paarden. Op denzelven geplaatst, zijn zij bij alle gelegenheden vrij van de verwoestende paarde-

ziekte, welke in sommige jaren aanzienlijke hoeveelheden paarden heeft weggesleept. Men schrijft de nuttigheid van deezen Berg hoofdzakelijk toe aan het sneeuw dat er jaarlijks op valt. Dit heeft plaats van de maand Meij tot September. Vreemd is het dat geene der overige bergen in dit district, schoon hoger geleegen, de hoedanigheid heeft van den gemelden Hantamsberg ; zeer zeldzaam zelfs valt daar eenig sneeuw.

De woonplaats van Van Reenen heeft vooral drie aanzienlijke fonteinen, waarmede al het land in eene kloof ten noorden van de plaats afloopende kan worden bevogtigd. Dit land is Carro grond, en dus zeer vrugtbaar. De bezitter heeft er jaarlijks overvloed van granen voor zijn gebruik ; de mud leevert in het algemeen 40 en 50 mudden uit. Men vindt hier, behalven een tuin waarin vooral de uijen, aardappelen, pampoenen, en andere groentens, wel willen wassen, ook nog een wijngaard van 6,000 stokken, voorts 560 fraaije perzieke, 40 abricoze, mitsgaders verscheidene vijgen en andere vrugte-boomen, die zeer goed staan, en vol hangen van jonge vrugten. In gemelde kloof vindt men de eigentlijke Treurwillegen (Salix Babilonica) ; de wilde Asclepia vindt men er in abondantie, het geen dus de waarschijnlijkheid daar steld dat de Sijrische zijde plant hier wel zal willen aarden.

De Harpuist boschjes dienen hier voornamelijk ook tot brandhout. De Commissie heeft eenige uitvloeijzels van dit hout, bestaande in een hartsagtige substantie, doen verzamelen. Men noemt het hier Harpuist, doch de Commissie twijfelt er aan, zij gelooft dat het meer *gom* is als Harpuist, en dat het behoort tot eene middel gom en middel Harpuist : deskundigen kunnen derhalven de monsters examineeren.

Van Reenen verhaalde ons dat hij daags te voren eene visite gehad had van verscheidene vreedzame Bosjesmans-Hottentotten, welke reeds met eenige van hem ontvangen presenten de plaats hadden verlaten. Wij verzogten hem, hun terstond iemand te paard na te zenden, om hun te nodigen van weder op de plaats te verschijnen, ten einde ook uit de hand der Commissie eenige presenten te ontvangen. De perzoon hiertoe afgezonden kwam egter, na eenige uuren uitgeweest te zijn, terug, van dewelke de Com-

missie met leedwezen vernam dat hij die schepzels niet meer had kunnen vinden.

Hierna de wolgcevende schaapen van den heer Van Reenen geëxamineerd hebbende, bevond men dezelve te bestaan in

1,124	Groote Ooijen, waaronder zommige boven de derde en de meesten boven de vijfde verbastering,
87	Groote Rammen van 1 tot 3 jaar oud,
170	Ram Lammeren van dit jaar,
260	Ooij Lammeren.
1,641	te zamen.

Van de voorsch. bekwaame rammen ten getalle van 87 keurde de Commissie na dezelven een voor een geëxamineerd te hebben, 82 stuks goed, 5 liet de Commissie snijden ; de gemelde 82 accepteerde de Commissie tot de uitdeeling onder de ingezeetenen voor den met gemelden Van Reenen overeengekomene Prijs van 10 Rijksdaalders het ps., welken terstond gemerkt wierden met een doorgeslagene dubbelde C.C. aan het rechter oor. De heer Van Reenen vergunde de Commissie al verder om voor den prijs van 15 Rds. het stuk uit zijn geheelen troup te *kiezen* 50 stuks van de beste jonge Ooijen, om als eenen stok geplaatst te worden op het Onder Roggeveld bij het Correspondeerend lid Jacobus Nel ; welke zij aan het linker oor mede met één C heeft gemerkt. Van de Groote Post zal men nog 50 Ooijen derwaards doen brengen, om den stok dus met 100 te beginnen.

Deeze verrigtingen hier ter plaatse afgeloopen zijnde, verliet gemelde Correspondeerend lid ons, na door de Commissie voor zijne heuscheeden en betoonde adsistentie op het vriendelijkste te zijn bedankt geworden. Voorts zijn in dit District ter uitdeeling in de maand December aans. aangeteekend als

	Rammen
1. Voor Jan Abraham van Wijk . . .	2
2. Christiaan Bres	2
3. Christiaan Burgerd Coetzee	4
4. Johannes Mattheus Straus	5
5. Andries Johannes Liebenberg . . .	1
te zamen	14

De Commissie zig met het een en ander alhier twee dagen opgehouden hebbende, nam vervolgens op

Maandag den 21 October haare terug reize van hier aan, de roete bepaalende eerst na het Onder Bokkeveld, vervolgens naar de Oliphants Rivier, de 24 Rivieren, de Berg Rivier, het Zwartland, en de Groene Kloof, &c.

Wij verlieten de plaats van gemelden Van Reenen 's morgens te 6 uuren. De weg bepaalde zig ten Noord W. zijde van de plaats opwaards tusschen de gebergtens. Te half 8 uuren kwamen wij op den zogenaamde Baviaansche Berg, welke zekerlijk stijl was om af te rijden, doch in geene comparatie te brengen is met den Aapenberg en andere ellendige hoogtens die wij in het Roggeveld zijn gepasseerd; zelfs heeft deeze zoogenaamde Berg meer den schijn van eenen hoogen heuvel als Berg. Van hier zagen wij ten N.O. van ons de groote en kleine *Spion* Berg; en ten Noorden de *Riet-valleijs Bergen.* Tot aan deze Rietvalleijs Bergen komen jaarlijks onze zoogenaamde wintersche regens, zijnde van Meij tot Augustus, doch niet verder; alles dat ten Noorden en ten Oosten deezer bergen ligt krijgt alleen 's jaars de zogenaamde donderregens, die daar in den zomer vallen; zelfs merkt men op dat in de geheele Noordelijke en Oostelijke strekking van dit land, zijnde de Hantam en de Roggevelden de wintersche regens allengskens verzwakken, ten minsten zoo regulier niet vallen als in de Bokkevelden en andere districten nabij te Kaap geleegen.

Wij passeerden te half 11 de plaats van Christiaan Burgerd Coetzee, de Rietfontein genaamd, liggende aan de Narresie rivier. Een uur daarna kwamen wij aan op eene plaats van den Veldcornet Jacobus Gideon Louw, in de wandeling genaamd de *Narresie,* doch bij ordonnantie de *Vondeling.* Deeze plaats, hoewel nog in den Hantam geleegen, maakt egter volgens de onderlinge schikking tusschen de Veldcornets Van Wijk en Louw de scheiding uit van den Hantam en het Onder Bokkeveld. Aan den grond, als zijnde nog geheel Carro, is het zigtbaar dat zij tot den Hantam behoort. Deze plaats is egter zoo droog niet als alle andere districten van den Hantam. De bezitter wint hier zijn koorn tot eigen gebruik, heeft een tuin met eenige vrugte boomen, zelfs ook eenige wijnstokken, en leidt in

ordinaire jaren het water in zijne granen. Tusschen de plaatzen van Coetzee en Louw troffen wij eenige Bosjesmans aan, waaronder eene vrouw en drie kinderen. Een van hun sprak Hollandsch. Wij vroegen wie ze waren en waar zij na toe gingen. Zij antwoordden dat zij waren *Vreede Makers*, en naar de menschen kwamen om er Tabak te zoeken. Wij bestelden hun op de plaats van gemelden Louw, werwaards zij ons dus ook spoedig volgden. De veldcornet Louw was 's morgens gereeden naar eene andere plaats van hem in het Bokkeveld, om de Commissie aldaar in te wagten. Wij troffen egter hier zijne vrouw en kinderen aan, aan welken wij verzogten iemand de gemelde Boschjesmans te willen te gemoet zenden; zij antwoordde hier op dat de Boschjesmans welke op de grenzen van het Onder Bokkeveld en zogenaamde Boschjesmans veld woonen, de plaats van haren man zeer wel kenden, en vooral nu er eenig alarm op het Roggeveld is, uit vreese dagelijks frequenteerden, dat zig zelfs actueel op haare plaats bevond een Boschjesmans Kapitein met verscheiden zijner manschappen. Wij waren geëmpresseerd deeze schepzels te zien en te spreeken. Er waren dus de kapitein genaamd Kapitein *Jas*, nevens eenen tolk, zijn broeder, zijne broeders vrouw, en nog vijf andere oude knapen; mitsgaders verscheide kinderen. Die wij op weg ontmoet hadden kwamen ook ter plaatze van gemelden Louw aan. Men hoorde terstond van hun niet anders als *Tabako, Tabako*, en *Vreede Makers*. Wij meenden eerst dat deze kwamen om vrede te maken, doch vernamen dat alle de Boschjesmans kraalen, welke zedert het jaar 1798 met den Veldcornet Louw de vreede hadden gesloten, zig tot nu toe noemen *Vreedemakers*. Zoo hebben wij ook bevonden dat zij door de ingezetenen zelve nog met den naam van *Vreedemakers* van anderen worden onderscheiden.

De vrouw van Louw verhaalde ons dat niettegenstaande de plaats van haren man lag op de grenzen van het Onder-Bokkeveld, en eene meenigte Bosjesmans zig in het Boschjesmans land ten noorden van hier ophielden, waar van dikwerf verscheiden op haar plaats aankwamen, zij evenwel met hare kinderen gerust leefde, dat zelfs, wanneer haar man door het Boschjesmans land heenen op de jagt ging, de

Boschjesmans zig bij hem voegden, zijne ossen oppasten en beveiligden, en dan ook dikwerf met hem in het geschooten wild deelden.

De Commissie meende zig hier een weinig te moeten ophouden, om met de gemelde Boschjesmans te spreeken. Kapitein Jas had geen schrander voorkomen, was egter frisch en wel gemaakt, en scheen oud te zijn omstreeks 40 jaren. Drie of vier der overigen waren veel ouder. Wij vroegen Kapitein Jas wie hij meende dat wij waren, en zijn antwoord was Heeren van de *Groote Baas.* Wij lieten hem toen tolken dat de Groote Baas, die altoos een vriend is van de Boschjesmans Vreede makers, egter nu kwaad was geworden dat zommige Vreede makers in de Roggevelden het vee van de boeren van de *Groote Baas* hadden weggenomen, en ook hullij volk vermoord, en dat als het weer geschiede de Groote Baas een groote commando zou stuuren om dood te schieten die zig daar aan schuldig maakten, en de kraalen aan te tasten waar in vee van de ingezeetenen gevonden wierden ; dat het de Groote Baas banjang spijten zal wanneer een onschuldige daar door moet lijden, doch dat de Groote Baas het dan niet kan helpen ; want dat de Vreedemakers zelfs moesten zorgen dat er niemand van hun volk onder de ingezetenen kwam steelen.

Kapitein Jas en de overige die bij hem waren erkenden dit alles, doch verzogten dat de Groote Baas hun tog niet verdagt zou houden, dat de Veldcornet kon getuigen hoe vreedzaam zij zig in deeze contrijen gedroegen ; hij voegde er bij dat de Boschjesmans naar den kant der Hantam woonende reeds van commandos hadden gehoord, waar door verscheide zig van daar bij hun hadden gevoegd, dat zij voor het overige wel zouden zorgen dat de ingezeetenen niet beledigd wierden, verzoekende dus dat den veldcornet even als te voren hun als vreedemakers wilde aanmerken, en dus voortvaren met hun nu en dan wat tabak te geeven. Na deze onderhandeling deelde de Commissie eenig tabak onder hun uit, tonteldoozen, vuurslagen, en messen, welke gediend hadden tot eigen gebruik der Commissie, nevens andere versnaperingen en wat brandewijn. Wij kogten voorts twee schapen van gemelden Louw, voor Kapitein Jas en zijn volk.

De Commissie proponeerde hem tevens om haar iemand van zijn volk naar de Hoofdplaats meede te geeven, ten einde eenige presenten van den *Grooten Baas* te ontvangen; doch hiertoe was hij niet te beweegen. Hij verzogt alleen of de *Groote Baas* hem met eenen rotting van eene mooije koopere knop voorzien, wilde begunstigen. Zij schoten vervolgens in onze tegenswoordigheid met hunne pijlen, en waren uittermaten vrolijk.

De Veldcornet Louw had voorts ter deezer plaatse eenige wolgeevende schaapen. Middelerwijl dat de Commissie zig met gemelde Boschjesmans bezig hield, had men die schaapen bij het huis doen brengen om geëxamineerd te worden. Dezelve wierden bevonden te bestaan, in

240 Groote Ooijen van de 1ste, 2de, en 3de verbastering,
100 Ram Lammers van dit jaar,
120 Ooij do., zijnde onder deeze Lammers verscheide van eene Kaapsche Ooij,
11 Groote Rammen.
——
471 te samen.

Deeze 11 rammen vond de Commissie van zeer slegte qualiteit; twee daarvan alleen keurde zij goed, doch de overige 9 konden niet verder worden gereekend als den tweeden graad van verbastering. De eigenaar Louw bevond zig hier niet, en derhalven verzogt zij deszelfs zoon die rammen naar de Uije Valleij te willen zenden, ten einde den gemelden Veldcornet Louw aldaar zelve de bevinding van de Commissie aan te wijzen, en hem voor het overige ook nopens de waare kenmerken van de goede of slegte qualiteit der rammen te instrueeren.

Niettegenstaande de Commissie zig hier ter plaatze langer als zij voornemens was geweest, uit hoofde der ontmoeting met de gemelde Boschjesmans had opgehouden, meende zij evenwel hare reis tot naar den burger Willem Adriaan Nel, Eliasz., nog heeden te vervorderen, omdat den Veldcornet Louw reeds op de aanschrijving der Commissie de ingezeetenen van het Onder Bokkeveld tegens Woensdag den 23 deezer ter plaatze van Jacobus Adriaan Louw aan de Uije

Valleij had besteld, en men dus met het minste verzuim deeze plaats dan niet zoude kunnen bereiken. Te 4 uuren in de namiddag verlieten wij dus de Narressie. In den aanvang was het veld nog Carro. Wij reeden tusschen de klooven langs de drooge Toorns Rivier af, duidelijk kon men zien dat het deezer dagen alhier sterk had gereegend. Wij passeerden tegen den avond de Dwars rivier; van hier begint de Carro merkelijk te verminderen, en in zoogenaamde gebroken veld te veranderen. Eindelijk reeden wij in den avond door de Willems rivier en de Grasbergs rivier. De laatste was voorleden jaar ter deeze tijd geheel droog, en thans liep er veel water in. Wij passeerden deezen geheelen weg met een paarden wagen in den donker, en kwamen even voor 10 uuren 's avonds ter plaatze van Willem Adriaan Nel, Eliasz., aan, alwaar wij den Veldcornet Jacobus Gideon Louw, Jacobusz., die de Commissie hier had ingewagt, ontmoeten.

Dingsdag den 22 October. De plaats van gemelden Nel is genaamd de Avontuur, geleegen op den Onder Bokkevelds Berg aan de zogenaamde Grasberg, en word in de wandeling zelfs de Grasberg genoemd. Van hier kan men aan de Oostzijde de Hantams Berg zoo wel als de zogenaamde *Roep-mij-niet* Berg duidelijk verkennen. Deeze plaats is evenals de overige plaatsen op het Bokkeveld goed voor schaapen en beesten; doch munt in het bijzonder uit hier in, dat zij om hare hooge ligging meer bevrijd is van paardeziekte wanneer die in het land grasseert.

Even voor het vertrek der Commissie sprak zij met gemelden Nel over het oogmerk haarer reize. Zij vond hem dan vol vooroordeelen en in den hoogsten graad vooringenomen tegens de wolgeevende schaapen: de staarten waren klein, en het vel deugde niet, hij verklaarde egter te veel eerbied te hebben voor het Gouvernement als om deszelfs maatregelen in eeniger mate te willen mistrouwen, hij liet zig egter door de Commissie volkomen overtuigen, na dat nogthans de Commissie hem had voorgehouden dat zij niet kwam om hem over te halen om aan het bevel der Regeering te voldoen, maar hem, als

een oud ingezeeten van dit district beschouwende, wijl men nog geen genoegzaam getal rammen had om de uitdeeling algemeen te maken, door overtuiging zijn bijzonder belang te doen kennen. Hij verzogt de Commissie om drie à vier rammen, en verklaarde terstond 400 zijner mooijste witte ooijen te zullen afzonderen om door gemelde rammen de verbastering voort te zetten.

Wij verlieten deeze plaats te 7 uuren in den morgen. Na de plaats van de Weduwe Karsten gepasseerd te zijn, kwamen wij te 10 uuren aan ter plaatse van Christiaan Bok, d' oude, genaamd de Groene Rivier. Dit deed de Commissie enkel om dat gemelde Christiaan Bok een oud man is, en men hem de moeijte niet wilde vergen van de bijeenkomst aan de Uije Valleij bij te woonen. Over het oogmerk der Commissie gesproken, vond de Commissie hem zonder eenig vooroordeel, en hij verzog terstond 3 rammen, die de Commissie ook ten zijnen behoeve noteerde.

Te half 12 verlieten wij deeze plaats. De weg was hier overal zeer goed. Het veld was gebroken Carro. Overal had men kostelijk koornland, doch ook overal schijnen de Rhenoster bosschen de overhand te neemen. Bij de plaatzen die wij passeerden vond men hier en daar stukken koorn, garst, en rogge, die bij uitneemendheid wel stonden. Voor 3 dagen had men hier een gezegende regen gehad.

Wij passeerden eerst de plaats van Jacobus Gideon Louw, genaamd de Oorlogs-Kloof, omstreeks een uur, als meede de rivier van die naam, welke uit het Roggeveld door de Hantams Carro loopt, en zig ten Z.W. in de Doorn rivier ontlast. Een half uur van daar reeden wij voorbij de tweede plaats van Jacobus Gideon Louw, genaamd de Matjes Fontein, en na een zeer aangenamen harden weg gepasseerd te zijn, kwamen wij, even na 5 uur aan, ter plaatse van het correspondeerend lid Jacobus Adriaan Louw, aan de Uije Valleij.

Den avond bragt de Commissie door in onderhandelingen met Louw over haare verrigtingen. Reeds te voren had de Commissie van veeteelt en landbouw van gemelden Louw

eene missive ontvangen, waar bij hij, uit hoofde zijner hooge jaren en ziekelijkheid, had verzogt om als correspondeerend lid te worden ontslagen. De Commissie meende dan ook bij deeze gelegendheid over het onderwerp van dien brief met Louw te spreeken; de Commissie bevond terstond dat het motief daarvan niet was eenig beginzel van tegenwerping of ongenoegen, maar enkel omdat gemelde Louw tegens den omslag opzag.

En in der daad vond de Commissie ook dat de uitgebreidheid van de beide districten, als de *Hantam* en het *Onder Bokkeveld*, voor een perzoon als correspondeerend lid veel te groot was. Louw verklaarde egter nog wel voor een tijd te willen continueeren, ingeval de Commissie hem iemand konde doen toevoegen. Gevraagd zijnde, wie hem dan wel voor de geschikste perzoon als tweede correspondeerend lid in de gemelde districten konde opgeeven, betuigde hij er niemand beeter toe te kunnen vinden als den burger Willem Louw, Jacobuszoon, broeder van den Veldcornet Jacobus Gideon Louw. De Commissie verklaarde hier over nader te zullen denken, zoodra zij op morgen bij de bijeenkomst der ingezeetenen op deszelfs plaats, geleegendheid zou hebben gehad, gemelde Louw te zien en te spreeken. Voorsch. correspondeerend lid Louw vertoonde vervolgens aan de Commissie verscheidene brieven welke hij van de ingezeetenen alhier had ontvangen op zijne uitnoodiging om op te geven welke van hun genegen was, uit eigen beweging, aanvang te maken met de voortteeling van wolgeevende schapen, en dus om rammen van de Commissie te ontvangen.

Twee à drie hadden zig daartoe bereidwillig verklaard, doch de overige brieven waren meest van één inhoude, "dat men naamelijk staarten vet behoefde, en dat de vellen voor geen kleding noch beddengoed waren te gebruiken."

Woensdag den 23 October maakte de Commissie eenen aanvang in haare werkzaamheden van deezen dag met de examinatie der wolgeevende schaapen, waarvan het correspondeerend lid Jacobus Adriaan Louw d' oude bezitter was. Dezelven bestonden in

100 Ooijen volgens de opgaaf van gemelden Louw van de derde en vierde verbastering. Deeze Ooijen kon men duidelijk zien van een zeer inferieuren ram afkomstig te zijn. De wol was niet alleen grof, maar ook bij veelen vol van hair. Men kon ze derhalven over het algemeen geen meerdere als den eersten of tweeden graad van verbastering toekennen.
35 Ooij Lammers,
25 Ram Lammers,
11 Rammen, zijnde 5 groote en 6 kleine, welke als zoodanig voor den troup dienden.

171 te samen.

Deeze rammen geëxamineerd hebbende, bevond men onder de 5 grooten 4 stuks van zeer slegte qualiteit, zijnde de wol grof en vol van zogenaamde *dikke steek* hair. Door onkunde had gemelde Louw uit zijne eigene schaapen, naauwlijks den tweeden graad van verbastering hebbende, deze rammen getrokken. Dit zou derhalven zijn geheelen troup hebben bedorven. Een van de gemelde groote rammen wierd door de Commissie goedgekeurd, doch de overige 4 zoowel als de zes kleine rammen, welke uit voorsch. onzeekeren stam waren voortgeteeld, heeft zij doen snijden. Hetzelfde heeft gemelde Louw ook ten opzigte zijner voorsch. jonge ram lammeren van dit jaar aangenomen te doen.

Hier ter plaatze waren voorts ook op last der Commissie aangebragt de rammen toebehoorende aan den gemelden burger Willem Louw, Jacobusz., bestaande in 8 stuks, en welke hij reeds sedert 4 jaren ter verbastering van een troup schaapen had aangewend.

Deeze rammen geëxamineerd hebbende, bevond de Commissie van eene supérieure kwaliteit. Vijf daar van vooral droegen haare volkomene goedkeuring weg. Drie wierden afgekeurd, niet zoo zeer om eenige slegte qualiteit van de wol, maar omdat zij eenigszins roode vlakken hadden. De Commissie vond niet alleen dat gemelde Louw veel liefhebberij had voor de wolgeevende schaapen, en er de nuttigheid van gevoelde, maar dat hij zelfs omtrend de

kenteekenen van het beste soort en het onderscheid in de wol door eigene applicatie, zoo ver was gevorderd dat hij geene meerdere onderrigting van de Commissie noodig had, en haar zelfs in deeze Districten van grooten dienst konde zijn. Zijne troep wolgeevende schaapen bestonden, volgens zijn opgaaf, in

400 Ooijen, waaronder zig zommige van de vierde, zommige van de derde, ook tweede en eerste verbastering bevinden.

Deeze Ooijen liepen egter thans ver in de Carro, en waren dus buiten het bereik der Commissie. Gemelde Louw is woonagtig op deszelfs plaats genaamd de Krans Kloof, in het Onder Bokkeveld geleegen. De rammen van den Veldcornet Jacobus Gideon Louw meede hier aangekomen, geschiedde de nadere examinatie derzelver dus in zijne tegenswoordigheid. Zijn gemelde broeder zelfs, aan wien de Commissie toen, zonder er iets van te zeggen, de examinatie overliet, wees hem de gebreken van die rammen aan, en de Commissie had juist hier tevens de geleegenheid zoo wel de vermelde ingezeetenen als hunne voorsch. corresponddeerend lid Jacobus Adriaan Louw, d' oude, het onderscheid dier rammen op de allerovertuigenste wijze te doen zien.

De alhier genodigde ingezetenen van het *Onder Bokkeveld* bestonden in

Jacobus Gideon Louw, d' oude, Veldcornet
Willem Louw, Jacobusz.
Elias Albertus Nel
Thobias Mosterd, Eduardz.
Floris Coetzee, Theunisz.
Andries Mattheus Esterhuizen
Nicolaas Jacobus Rijk
Floris Coetzee, Dirkz.
Jacobus Coetzee, Dirkz.
Christiaan Ras
Johannes Jacobus Pinaar
Jan Harmse Steenkamp, Gerritsz.
Jacobus Gideon Louw, Junior.

Voorts liet de Commissie in tegenwoordigheid der verzamelde ingezeetenen, waarvan de meesten de boven-

gemelde examinatie der wolgeevende schaapen hadden bijgewoond, eenen hamel van redelijke goede qualiteit scheeren, en hield de onderhandeling met de gemelde lieden op dezelfde wijze als geschied was op de beide Roggevelden.

De rammen alhier op het Onder Bokkeveld op eigen verzoek der ingezeetenen ter verdeeling genoteerd, bestaan

	Rammen
in den Veldcornet Jacobus Gideon Louw .	8
het Correspondeerend Lid Jacobus Adriaan Louw	2
Zijnde een van wegens de Commissie en de andere hem uit de rammen van den heer Huizer overgelaten.	
Willem Adriaan Nel	3
Christiaan Bok	3
Johannes Jacobus Pinaar woonagtig bij gemelde Bok	1
Maakende te zamen	17

Nota.—De rammen van Willem Louw, Jacobusz., goedgekeurd zijnde, had hij derhalven geene andere noodig.

Beschrijving van het Onder Bokkeveld.

Het Onder Bokkeveld bepaalt zig ten Noorden aan de Doorn rivier, agter het Bokkeveld gelegen, ten Noord-Oosten aan het Bosjesmans Veld, Kobiskouw, en de Schurfde Berg, voorts oostelijk tot aan de Districten van den Hantam, ten Zuiden aan de Doorn rivier, over de Oliphants rivier geleegen, en ten Westen aan de Onder Bokkeveldsberg. Houdt in 35 leeningsplaatsen, bezeten door 20 eigenaren, eenige aangeteekende plaatzen zijn er nog buiten dien.

Dit district heeft een Veldcornet, in naame Jacobus Gideon Louw, Jacobuszoon. Voorts is het geheel District goed voor schapen, beesten, en paarden; thans bevinden er zig actueel in ruim 17,000 schaapen, 2,000 beesten, en over de 1,000 paarden, alles egter meede zeer gering gecalculeerd. Ook in dit district hebben de ingezeetenen door de excessive

droogte van het gepasseerde jaar considerabel veel vee verloren ; behalven het rundvee en de paarden, calculeerd men dat er toen ruim 10,000 schaapen zijn afgegaan ; 30,000 schapen gist men dat gevoeglijk in dit district kunnen worden aangehouden. Het land ligt een weinig hooger als de Carro tusschen het Koude Bokkeveld en de Roggevelden. Het climaat is dus zeer gematigd, van sneeuw en rijp weet men hier niet veel. Het veld is op sommige plaatsen gebrooken Carro, op zommige goed koornland met Rhenoster bosschen, en op een goed gedeelte zelfs voor de helft gerekend hei veld. Het Onder Bokkeveld is voor rundvee zeer gezond, uitgenomen alleen dat onder het jong vee nu en dan de sponsziekte heerscht, ook, doch zeer enkeld, het pisgoed, welke laatste het vee gewoonlijk in het Heiveld krijgt. Van lamziekte weet men hier niet, de plaatsen liggen meest op een lijn tusschen noorden en zuiden. Ten westen heeft men de Heivelden, ten oosten gebrooken Carro en koornland ; water heeft men hier minder als op het Koude Bokkeveld. Niemand leidt water zijne graanen als Jacob Louw aan de Uije Valleij ; evenwel windt een ieder jaarlijks zijn broodkoorn. De regens vallen hier bijna zoo regulier als in de Koe- en Tijgersbergen. Men heeft zelden hinder van de rijp, en velen zijn er die zelfs nog koorn verkoopen aan de bewoonderen van den Hantam, Roggeveld, en het Namaqualand. Het moeijlijk transport is de oorzaak dat er geen meer koornland bebouwdt wordt. Schoon er verscheidene plaatsen zijn die eene aanzienlijke quantiteit graanen zouden kunnen uitleeveren, peulvrugten worden hier weinig gewonnen, om dat men geen water leiden kan. De voornaamste plaatsen zijn die van

Jan Harmse Steenkamp, genaamd De Bokke Fontein,
Willem Adriaan Nel, de Avontuur.

Deze plaats zoo wel als die van de Weduwe Bok, genaamd Zwellengreebel, zijn als hoog geleegen altoos bevrijd van de paardeziekte. Voorts zijn nog de voornaamste plaatzen die van

De Weduwe Karsten, genaamd De Kliprivier,
Christiaan Bok, De Groene Rivier,

Jacobus Gideon Louw, Jacobusz., genaamd de Oorlogs Kloof en Matjes Fontein,
Marthinus David Ras, de Paapekuilsfontein,
En Jacobus Adriaan Louw, de Uije Valleij.

De laatste plaats vooral is zeer fraaij gesitueerd. Men leidt hier water in het koorn. Wijngaard, limoen, en andere vrugtenboomen willen hier wel aarden. Deze plaats is voorts de eenigste op het Onder Bokkeveld, nevens die van Johannes Jacobus Wiese, daar men tabak wint. Voor het overige worden er in dit district, behalven eenige weinige vrugtenboomen, geen bouwhout, veel minder bosschen gevonden. De Koude of Ceder bergen leveren het voornaamste bouwhout voor dit district uit. Men heeft ook eenigen willegen hout uit de Hantams rivier, en doornhout uit de Doorn rivier, doch het laatste is van geen belang. De gebouwen zijn op deze districten egter veel gerievelijker en beter ingerigt als op die van de Roggevelden en den Hantam.

Ter plaatse van Louw aan de Uije Valleij vond de Commissie de Kaapsche rijst zoo goed als zij ze nog ooit geproefd had, volkomen overeenkomst hebbende, en zelfs beter zijnde, als de *Carolina* rijst.

Louw verhaalde dat hij 12 mudden had gekogt van Daniel Johannes Theron voor de som van 10 rijxdaalders de mud, welke rijst door gemelden Theron dit jaar op zijn plaats aan de Oliphants rivier was gewonnen.

De Commissie besloot toen haare terugreis opzettelijk door die districten te bepalen, ten einde zig ook op de progressen van de rijst cultuure aldaar een weinig nader te informeeren.

De Veldcornet Louw bevond zig hier ten plaatse nog bij de Commissie en uit hoofde der ontmoeting met de Boschjesmans beschreeven onder den 21 deezer, meende de Commissie ook met denzelven hier opzettelijk over dit sujet te spreeken.

Op de Roggevelden had de Commissie opgemerkt dat de meeste ingezeetenen ontrust waren door de Boschjesmans, en dat er een algemeen verlangen was tot het doen van commandos, dat er geene de minste communicatie was met de Boschjesmans, dat zig zelfs sommige zwervers hier en

daar in de bergen verscholen hielden, het geen men opmaakte uit het vuur dat er bij nagt gezien wierd, en dat over het algemeen een ieder bedugt was voor schade.

In het Onder Bokkeveld daar en tegen, schoon ook even zoo zeer open en ten noorden aan de grenzen van het Boschjesmansveld geleegen, was alles in volkomene rust, en niemand had de minste apprehensie.

De Veldcornet Louw verhaalde als toen aan de Commissie dat de rust en tranquilliteit welke zijn district genoot nog het gevolg was van den vreede, welke hij naar inhoude eener instructie op den 26 Julij 1798 van het Gouvernement daar toe bekomen, hier had bewerkt. Dat hij ingevolge van dien des tijds een collecte had gedaan van 460 zoo bokken als schaapen, welke hij onder die natie had uitgedeeld, dat hij als toen over haar had aangesteld 3 kapiteins, als

Jas over de Schurfde Berg agter het Onder Bokkeveld, Kobiskou, en Lange Berg,

Domklas over de Groote Zoutpan, Kadskops Rivier, en de Doorns, en

Fredrik over de Zoute Rivier, de Doorn Rivier, en Oliphants Valleij, leggende ten Oosten van de Spioensberg in het Boschjesmans Land.

Dat ook die Vreede tot op dit oogenblik toe door deze Boschjesmans was onderhouden, en dat hoe zeer het *Onder Bokkeveld* meede veel aanstoot had geleeden, men egter tot nu toe daar van was bevrijd gebleeven ; dat bij het bewerken van den Vreede, aan ieder der gemelde Kapiteins was beloofd eene Ringkraag en Rotting met koperen knop ; doch dat zij tot nu toe zulks niet hadden bekomen, en er hem dagelijks om vroegen ; dat hij jaarlijks de gemelde collecten had gecontinueerd, maar dat de meeste ingezetenen, vooral die binnen het district, en dus niet langs de grenzen woonen, er seedert eenige tijd niet aan hadden gecontribueerd, invoegen dat hij de Boschjesmans welke nu nog van tijd tot tijd bij hem komen alleen met een weinig tabak, snuiserijen, een enkeld schaap of bok, ook wel wat koorn van hem zelve, begiftigde.

Dat wijders op eene gelijke instructie die zelfde vrede ook was tot stand gebragt aan de zijde der *Roggevelden*

door wijlen den Veldcornet Floris Visscher, dat egter aan dien kant weder nieuwe onlusten waren gereezen, waarvan hij de oorzaken niet wist. Hij merkte egter omtrend zijn district op, dat het onbepaald jagen, welke jaarlijks zonder het minste opzigt geschied, welligt aanleiding tot ongereegelheeden zoude kunnen geeven. En hij was ten deezen opzigte van opinie, dat ter conservatie van de rust, het niet ondienstig zou zijn dit jagen voortaan met voorkennis van den Landdrost of Veldcornet of iemand anders, en dus meer bepaald te doen plaats hebben; en dat voorts de ingezeetenen onder de verpligting wierden gebragt jaarlijks van den teelt hunner schaapen of bokken iets, hoe gering ook, te blijven contribueeren, om er in die tijden, dat de in de nabijheid wonende Boschjesmans, door zwaare droogtens, in het veld volstrekt geen voedzel kunnen krijgen, ten hunnen behoeve een spaarzaam gebruik van te kunnen maaken.

Donderdag den 24 October verlieten wij de Uije Valleij 's morgens te klokke 5 uuren, met een wagen bespannen door 8 paarden. Wij bereeden eenen ongemakkelijken en verveelenden weg vol klippen, langs de *Keeroms Berg* en vervolgens langs de *Boegoes Berg*. Van hier zag men aan de Zuid-Westelijke zijde een gedeelte van de Ceeder en Koude Bergen (ook wel Zuure Bergen genoemd) voor zig; wij passeerden te half 12 de Doorn rivier, welke in de Carro het water ontvangt van de *Groote*, de *Ongeluks*, en *Tanquas* rivier, waarbij nu ook het water komt uit de Ceeder houte Bergen, en die zig onder de Nardouw even boven de Compagnies drift in de Oliphants rivier ontlast. Deze rivier had thans veel water, welke er meest uit de Ceder houte Bergen naar toe vloeijt.

> *Nota.*—In gemelde Doorn rivier komt hier ter plaatse een weg over den Berg uit het Onder Roggeveld. De ingezeetenen van het Onder Roggeveld gebruiken deze weg dikwerf, wanneer zij over de Bidouw en Oliphants Rivier naar de Kaap willen.

Ten 12 uuren kwamen wij aan ter plaatse van den Veldcornet aan de Bidouw, Barend Lubbe. Om den zwaren weg welke wij nu stonden te passeeren, werden er

hier ossen voor den wagen gespannen. Wij vertrokken te 3 uuren van hier, passeerden in der daad eenen zwaren zandweg, zijnde het veld gebrooken Heiveld, doch zeer ruig, en kwamen iets over 7 uuren aan ter plaatse van den Veldcornet Mouton, genaamd de *Bettjes Fontein.*

Vrijdag den 25 October. Hier ontvingen wij voor het eerst brieven van de Kaap, zijnde gedateerd den 2 en 10 October. Niettegenstaande de Order van den Landdrost dat dezelven ten eersten zouden worden besteld, hadden zij nogthans in de Carro en het Roggeveld rond gezworven.

Eene bijeenkomst van de voornaamste bewoonderen van dit district heden hier ter plaatze gehouden zijnde, ontmoete de Commissie tot haar genoegen weinig vooroordeel tegens de Spaansche schaapen; voor de volgende ingezetenen wierden er dus aangeteekend om in de maand December bezorgd te worden, als

	Rammen.	
Abraham Mouton	2	Voor betaling van het kosten à 5 per cent van den aanteel geduurende 2 jaaren.
Frans Lubbe, d' oude . . .	4	
Louis Coetzee, Louisz. . . .	4	
De Cornet Barend Fredrik Lubbe	2	
Zijnde . .	12 Stuks	

Meer ingezeetenen zoude men hebben kunnen bekomen, om hier insgelijks met wolgeevende schaapen aanvang te maken, doch de Commissie meende ook nog eenige voor de districten van de Oliphants Rivier en 24 Rivieren ook voor het Zwartland te moeten reserveeren.

Beschrijving van het District aan de Bidouw.

De Bidouw is een der kleinste districten die de Commissie nog is gepasseerd, zij heeft egter 2 Veldcornets, in naame, Barend Fredrik Lubbe, de jonge, en Abraham Mouton.

Zij houdt gezamentlijk in 22 leeningsplaatzen, bezeeten door 13 eigenaren, 7 van deezen behooren onder den Veldcornet Lubbe, en 6 onder Mouton. De plaatzen zijn

meest veeplaatzen. Dit district houdt in circum circa 10,000 schapen en over de 1,000 runderen; voor paarden zijn de plaatsen ongeschikt. De ziektens van het rundvee bestaan nu en dan in bloed- en spons-ziekte, doch men weet hier van geen lamziekte. Zommige plaatsen hebben loopende fonteinen, egter klagen veelen over gebrek aan water. Koorn wint men voor eigen gebruik.

De voornaamste plaatzen zijn de woonplaats van Frans Lubbe, d' oude, genaamd De Bidouw, die waterrijk en bij uitneemendheid goed is. Als meede die van Pieter Ernst Kruger, in de wandeling genaamd de Jan Dissels Valleij, welke volgens bepaling der districten van de Veldcornets onder de Bidouw behoord. De plaats van Frans Lubbe is zeer geschikt voor de rijstcultuure, heeft gelijk gezegd overvloed van water. De oude man heeft 2 jaren geleden gezaaijd een enkele hoed vol rijst, en daarvan heeft hij gewonnen 2 mudden. Dit jaar heeft hij een half mud gezaaijd; de rijst staat bijzonder goed.

Op deeze plaatsen volgen die van
Arie Visagie,
Lodewijk Botman,
Barend Petrus Lubbe,
Johannes Botha, en
Jan Niehoudt.

Alle meest plaatzen langs de Ceder-Bergen geleegen, en waterrijk, alwaar onder anderen de tabak cultuure in kleine hoeveelheid, egter met succes, wordt voortgezet. Op zommigen begint men ook rijst aan te planten. Jan Niehoudt d' oude had voorleden jaar gewonnen 30 mudden rijst. Hij heeft van dit jaar zijn rijstland vergroot.

In het district van de Bidouw vindt men onder anderen aanmerkelijk het *Ceder hout*, dat op de bergen van die naam wast. Langs de Cederberg woonen eenige Bastaards, welke zig met het kappen van Cederhout erneeren; deeze brengen en verdebiteeren het hout aan het Roggeveld, den Hantam, de Oliphants-rivier, en 24 Rivieren, enz. Dit hout verzagen zij in balken van 6 duim in het vierkant, en van 18 à 20 voeten lang, en in planken ter breedte van 12 tot 18 duim, mitsgaders van $1\frac{1}{4}$ tot $1\frac{1}{2}$ duim dik.

Het Cederhout is zeer geschikt voor timmerhout, is wel eenigermate brosch, doch durabel tegens water en lucht; vooral dient het tot het maken van molens. In dit opzichte suppleert het volkomen aan het cajaten hout. Frans Lubbe heeft er op zijn plaats een water rad voor zijn molen van gehad, welk rad 20 jaaren lang geloopen heeft zonder te rotten. Het bosch wordt gereekend 4 uuren lang en een half uur breed te zijn, op zommige plaatsen is het ten uitersten ongemakkelijk de boomen er uit te haalen. De manier waarop tegenwoordig met dit bosch wordt te werk gegaan kan niet anders strekken dan om hetzelve binnenkort te vernielen. Een ieder kapt naar eigen goeddunken, vernielt jonge boompjes, en handeld in deezen zonder eenig opzicht noch bemoeijenis van den veldcornet of iemand anders.

De zoogenaamde gedoopte Bastaards aan de Ceeder Berg woonagtig zijn de huisgezinnen van

1. Johannes Jurgen Tas,
2. van Koopman,
3. van David Willemse.

Zommige zijn naar de wetten van den lande getrouwd, en behooren onder de Rodezandsche gemeente, zij hebben geen vee, alleenlijk bokken en een weinig trek-ossen, en erneeren zig met kappen van hout uit het bosch.

Altoos hebben hier Bastaards gewoond die zig op dezelfde wijze uit het hout hebben onderhouden; doch zijn zedert eenige tijd vertrokken naar de Zak en Groote rivieren; die nog aan de Ceder bergen woonen gedragen zig rustig en wel.

Bij de Commissie geroepen, en nopens het bosch ondervraagd zijnde, verhaalden zij dat er nog veel zwaar hout in het bosch is, doch op veele plaatsen moeijelijk om het er uit te krijgen, en dat het zaad rijp word in de maand September, belovende tevens om alle jaaren in den maand April de overige klooven van den berg vol te zaaijen, 't geen zij zeiden met gemak te kunnen geschieden.

Op denzelfden dag vertrokken wij te half 4 uuren in den namiddag van de plaats van gemelden Mouton naar die van de Weduwe Van Wijk. Wij passeerden wederom een

zwaaren zandweg en des avonds te 6 uuren de Knolle Valleijs rivier; wij kwamen in den avond aan de Knolle Valleij, onder den Nardousberg, alwaar wij, volgens de schikkingen van den drijver onzer wagen, vernachtten.

Zaturdag den 26 vertrokken wij van hier te 3 uuren in den morgenstond. Wij passeerden de *Nardous Berg*. Deeze heeft de benaming van eenen berg, doch heeft niets dat er na gelijkt, en bestaat in een zeer langen zwaaren en verveelenden *zandheuvel*. Dien gepasseerd zijnde, kwamen wij te elf uuren langs een zeer slegten weg vol klipbanken en zandsteenen, beneeden aan de Oliphants rivier, en een uur daarna ter plaatse van Hermanus Louw, de Kromme Rivier genaamd, aan. Deeze plaats verlieten wij te 4 uuren, passeerden als nog eenen geduurigen zandweg, aan weerskanten begroeijd met zeer hooge *heesters* en *Hei*, en bereikten 's avonds te half 10 uuren de plaats van de Weduwe Gerrit van Wijk, genaamd de Zeekoe Valleij. Deze plaats wordt gehouden voor de beste zaaijplaats in dit district. Zij heeft zeer vrugtbaare valleij land, is wel eenigszints goed voor schaapen, doch zeer ongezond voor rundvee. De lamziekte vooral grasseert er altoos sterk. Hier trof de Commissie haar correspondeerend lid Gerrit van Wijk, Gerritz., de jonge, aan. Tusschen gemelden correspondeerend lid en de Veldcornet Wolvaart eenig misverstand zijnde ontstaan, over verrigtingen door de Commissie aan gemelden Van Wijk opgedragen; zijn die differenten tusschen dezelven door een explicatie van de Commissie nopens den aart der werkzaamheden van gemelde persoonen, ten welken einde de Veldcornet hier genodigd was, in 't vriendelijke uit den weg geruimd.

Wij vertrokken van deeze plaats in den morgenstond van

Zondag den 27 October, met oogmerk zig eerst te begeven naar de plaats van het correspondeerend lid Van Wijk, en voorts van daar een opneem te doen van de plaats van Pieter Ernst Kruger, de Jan Dissels Valleij genaamd, en kwamen twee uuren daarna ter plaatse van gemelden Gerrit van Wijk aan. Voor den middag vertrokken wij van hier te paard naar de Jan Dissels

Valleij, welke plaats, hoe zeer ook vervallen en zeedert de laatste jaren in den hoogsten graad verwaarloosd, evenwel van alle kanten het aanzien van vrugtbaarheid heeft. Fraaije limoen en andere boomen, ook een gedeelte geplante rijst, overvloed van loopend water, eene fraaije, tot nog toe egter onbebouwde valleij, welke men nauwelijks overzien kan, vertoonen er de kenmerken van. De grond is hier en daar in de valleij egter brak, en dus daar dan ook van minder waarde. De ellendige bezitter had een klein stukje rijst aangeplant, welke zeer goed stond, doch deed er voor 't overige weinig aan. De Commissie, naar de plaats van gemelden correspondeerend lid Van Wijk terug gekeerd, had geleegendheid eenige zeer vrugtbaare valleijen en klooven tusschen barre rotzen geleegen, te passeeren. Van Wijk deeze plaats eerst zeedert 16 jaaren van een ruw stuk land aangelegd hebbende, had in dien korten tijd daar veel werk gedaan. Behalven een aanzienlijk getal limoen en andere boomen, ook wijnstokken, welke hij hier had aangelegd, vond men tevens een goed gedeelte gedefricheerd. Hij had ook met de culture van rijst in het klein aanvang gemaakt; van een half emmer zaad had hij gepasseerde jaar op een stuk lands 78 voeten lang en 70 do. breed 7 mudden gewonnen, en heeft van dit jaar drie maal zoo veel in den grond gebragt. De Commissie heeft de rijst gevonden bij uitneemendheid schoon en van de beste qualiteit. Niet genoeg heeft zij dus bij haar gemelden correspondeerend lid kunnen aanhouden om in de verdere voortplanting van dit zoo nuttig nieuw product andere tot voorbeeld te verstrekken. De katoenplant, door hem reeds van de Commissie ontvangen, had hij eenige dagen geleeden in den grond gebragt. Eenige daarvan kwamen reeds te voorschijn. Hetzelfde heeft plaats met de Sijrische zijde plant. Voor het laatste wordt dit gewest meede om deszelfs warmte en als over het algemeen van rijp bevrijd zijnde, voor zeer geschikt gehouden. Men heeft onder anderen hier ter plaatse gevonden een boom van de *Cassia* of zoogenaamde Trommelstok, 5 jaaren geleeden hier van een pit geplant, welke nu reeds de hoogte heeft van ruim 13 voeten; zij droeg vrugten die tot nog toe egter niet volkomen rijp worden.

BESCHRIJVING VAN HET DISTRICT ONDER DE BENAMING VAN OLIPHANTS-RIVIER.

De Oliphants-rivier heeft, gelijk men weet, haaren oorsprong uit de Bokkevelds, Rodezands, en 24 Riviers gebergtens, loopt voorts door barre en klipagtige zand heuvels naar den kant der Windhoeks Berg ten westen in zee.

De plaatsen daar langs gelegen begrijpt men onder het district van de Oliphants Rivier.

De rivier kan, zoo als men zegt, niet worden uitgeleid, ten minsten geschied het nog door niemand anders als door één à twee plaatsen boven in haar oorsprong, waar onder behooren de plaats van Willem Burgerd en Kobus Burgerd. De overige plaatsen hebben eigene fonteinen, die derzelver waterleidingen uitmaken; anderen naar de beneeden kant van de rivier gelegen maken er enkel tot drenking van hun vee gebruik van. De ingezetenen van de Oliphants Rivier maken eene hoofd seperatie in de ligging der plaatzen aan de zoogenaamd Compagnies Drift, al het geen beneeden die Drift ligt heeft zwaare zand en gebrooken Carro veld. Zij winnen over het algemeen geene graanen, als alleen in zulke jaren wanneer door zware regens de rivier over deszelfs oevers vloeijd en de daar bij geleegene landerijen vrugtbaar maakt, bij zulke geleegendheeden wint men van de mud 50 en 60. Deeze plaatzen worden egter gehouden voor vee-plaatzen, doch zijn zeer droog en zo goed niet als de plaatsen op de Bokke- en Roggevelden. De plaatsen boven de gemelde Drift of scheiding geleegen zijn over het algemeen *bouwplaatsen* en minder geschikt voor schaapen. *Rundvee* houdt men daar even zoo goed als aan den beneeden kant, ook paarden, doch bij de minste apparentie van paarde-ziekte moet men alles van hier verzenden, het zij naar de Ceder, Windhoeks, en andere hooge gebergtens (hier meede wordt verstaan de Windhoeksberg in 't noorden aan de Maskanna geleegen), als wordende de Oliphants Rivier meede gehouden onder die districten welke het meest voor paardenziektens vatbaar zijn. Beneeden de gemelden demarcatie liggen langs de rivier tot aan de zee 8 leenings-plaatzen, daar boven 23 stuks welke alle begreepen zijn onder

de boven beschreevene hoedanigheeden, zoowel als de overige plaatsen die *in* de voorsch. linie, egter van de rivier afgeleegen zijn.

Onder de plaatzen langs de Oliphants-Rivier waar op men reeds aanvang heeft gemaakt met de rijst culture behoren :

1. Die van Jeremias Cornelis Nieuhoud, d' oude, genaamd de Kleine Fontein.
2. Die van Hermanus Louw, genaamd de Kromme Rivier. N.B.—Deeze plaats heeft voorleeden jaar gewonnen 17 mud.
3. Die van Pieter Ernst Kruger ; doch deeze laat zijn plaats geheel vervallen en negligeerd dus ook de rijstculture.
4. Jan Nieuhoud boven de Jan Dissels Valleij, aan de rivier van dezelfde naam gelegen, de plaats is genaamd de Boschkloof.
5. Gerrit van Wijk, correspondeerend lid op de plaats de Krans Valleij.
6. De veeplaats van Cornelis Mosterd ; de Klaver Valleij genaamd.
7. Die van Daniel Theron, de Kriedou genaamd, die voorlede jaar van een hoed zaad gewonnen heeft 400 pond schoone rijst.
8. Die van Christiaan Mouton, de Hex Rivier genaamd.
9. Die van Johannes Lubbe, de Groote Valleij genaamd.

    Nota.—Lubbe heeft tevoren wel rijst gewonnen, doch vindt het thans gemakkelijker limoenen te plukken en die voor eene kleinigheid Kaapwaards te zenden.

10. Die van Schalk van Heerden. Deeze plaats heeft tevoren ook rijst gewonnen, toen het in bezit was van zijn schoonvader, Alewijn Vorster. Van Heerden is egter niet arbeidzaam, en daar door is dit artikel meede verwaarloosd. De plaats is rijk van water, en excellent voor de rijst culture.
11. Die van Alewijn Johannes Burgerd, de Modder Valleij genaamd.

12. Die van Jacobus Stephanus Burgerd, aan het Bad geleegen.

De Commissie besloot dus de rivier op te rijden, ten einde deeze plaatsen, voor zo verre die daar langs geleegen zijn, zelve te gaan zien. De Olijphants Rivier heeft 2 Veldcornets: Ernst Hendrik Wolvaart en Willem Burgerd, Schalksz. De eerste heeft onder zig 21 leeningsplaatzen, behoorende aan 15 eigenaaren, bezittende gezaamentlijk na gissing 10,000 schaapen en 1,000 beesten; de laatste 20 leeningsplaatsen van 17 eigenaaren, bezittende naar gissing 2,000 beesten en 600 paarden.

Nota.—De Veldcornetschap van Wolvaart heeft veele plaatzen welke niet aan de Olijphants rivier geleegen zijn, en strekt zig uit ten noorden van de Doorn rivier agter de Maskamma en westelijk van de mond van de Olijphants rivier tot aan de Nardouw, zijnde eene distantie van 10 uuren rijden te paard in eene regte lijn.

Het zou voor de goede order nuttig zijn dat aan de Krans Valleij tusschen de Veldcornetschappen van *Wolvaart*, *Rossouw*, en *Burgers*, nog een vierde Veldcornet wierd aangesteld. Waartoe Gerrit van Wijk, Gerritsz., zeer geschikt schijnt.

In dit district verdient voorts ook aanmerking dat men er vindt het zoogenaamde *Wolvengift*, zijnde het zaad van een grooten boom, veel overeenkomst hebbende met de Laurier Boom; het zaad is rood van couleur, zit als nooten in een bolster, en is een geweldig gift. De landlieden gebruiken het voornamelijk tot het vergeeven van wolven, en daarom heeft het hier in 't algemeen de benaming van *Wolvengift*. Zij wast op den Windhoeks-Berg aan de *Maskamma*, en wordt nergens anders in de Colonie gevonden; van Graaff Reinet zelfs worden die boonen ten dien einde hier weggehaald. Wanneer de bolster zig opent, en er komt den regen op, verliest de vrugt haare eigenschap, en daarom worden de bolsters, nog gesloten zijnde, geplukt.

Maandag, den 28 October, verlieten wij de plaats van Van Wijk 's morgens te 6 uuren, en na eenen zanderigen weg aan weerskanten vol hooge heesters bewassen, gepasseerd te zijn, kwamen wij te 10 uuren aan ter plaatse hier

boven gemerkt No. 6, van Cornelis Mosterd. Op deeze plaats wordt alleenlijk rundvee gehouden, waarvoor zij bijzonder geschikt is. De gemelde plaats heeft veel valleijgrond, welke des zomers onder water kan worden gezet, en is dus meede zeer geschikt voor rijst en tabak. De Commissie wierd hier 2 uuren opgehouden door het manqueeren van een voorspan welke den Veldcornet Gideon Rossouw hier besteld had. De Veldcornet Wolvaart, welke zig nog bij de Commissie bevond, redresseerde dit egter met promptitude, en de Commissie verliet deze plaats op den middag te 12 uuren. Na eenen allerellendigsten en gevaarlijken weg gepasseerd te zijn, vol klippen, rotzen, en bergen, onder anderen meede eene in deeze buurt genoemd de *Elands-Kloof*, egter onderscheiden van het *Elandskloof* in het Koude Bokkeveld, welke op de kaart van den heer Barrow voorkomt, reeden wij te 4 uuren weder de Olijphants Rivier door; langs een gevaarlijke drift, welke eenen zeer sterken stroom had, en kwamen te half 5 aan op de plaats van Christiaan Mouton, hier boven gemerkt No. 8. Deze plaats vondt men fraaij gesitueerd te zijn; *limoen* en andere *vrugte-boomen* stonden hier weelig. Zij is rijk van water, een goed gedeelte van het koornland kan den geheelen zomer onder water worden gezet. Een klein en niets noemenswaardig stukje lands had men hier met rijst geplant. Voorleden jaar had Mouton van een halve emmer, 5 mud gewonnen. Wij verlieten de plaats te half 6, passeerden die van de *Weduwe Paul Lubbe*, en kwamen 's avonds te 10 uuren aan op de plaats van Johannes Lubbe, genaamd de *Groote Valleij*, hier boven onder No. 9 voorkomende.

De weg van gemelden *Mouton* tot naar Lubbe is zeer goed; doch hier en daar een weinig zanderig.

Nota.—In het district tusschen de Oliphants rivier en Piquetbergen is er geen plaats zoo geschikt voor de rijst cultuure als die van de Veldcornet Gideon Rossouw, genaamd de Berg Valleij, agter de Piquet Bergen geleegen.

Dingsdag, den 29 October, hielden wij ons vroeg in den morgen bezig met de plaats van gemelden Lubbe te bezien. Deeze plaats heeft twee schoone valleijen, en is zoo

geschikt voor rijst als er een in de Colonie gevonden worden kan, voor ten minsten 50 mudden zaad is er *en* land *en* water in overvloed ; er ontbreekt dus enkel ijver en handen. De zoon Schalk Willem Lubbe was voorneemens naar het *veld te trekken* om daar met een handvol schaapen zijne carrière te beginnen.

De Commissie reekende hem voor, welke avantage hij kon hebben met hiernevens eenen nog jongeren broeder en een of twee volk, die hij gemakkelijk bekomen kon, op een onbebouwd liggend land van zijn vader, *eerst in het klein*, de rijstcultuure te beginnen, en die vervolgens uit te breiden. Hij voelde het vooroordeel hier in voor hem geleegen, volkomen, en nam de zaak nog in bedenking.

Wij trokken van hier 's morgens te 9 uuren met paarden van Lubbe, en reeden de rivier op om de daar aan geleegene plaatsen te bezien ; te 10 uuren kwamen wij aan op de plaats van *Jacobus Fredrik Mouton*, welke plaats egter geen ruimte heeft van water, en dus niet in staat is veel rijst te kunnen winnen, hebbende hij niet te min voorleeden jaar een klein stukjen land er toe aangelegd, waarop hij van een halve spoelkom zaad heeft gewonnen 2½ mud ; wij vertrokken terstond van daar, en kwamen te 11 uuren op de plaats van *Schalk van Heerden*, de Kleine Valleij genaamd, hier boven No. 10 voorkomende, welke plaats ruimte heeft van water, zonder dat er egter rijst op gewonnen wordt. Deeze plaats verlaaten hebbende, kwamen wij te 12 uuren aan op de plaats No. 11 van Alewijn Johannes Burger, genaamd de Modder Valleij, welke insgelijks zeer geschikt is voor rijst, en geduurende de zomer meede heeft ruimte van water. Voorleeden jaar had hij van een emmer gewonnen 7 mud. Hij wees de Commissie onder anderen aan dat de afgesneedene stoppels wederom uitschieten, en hem thans tot plantjes dienen. Deeze plaats verlaten hebbende, kwamen wij te 1 uur bij *Jacobus Burger*, de Dorst Valleij genaamd, hierboven onder No. 12 voorkomende, die met regt meede gehouden wordt voor een van de beste plaatsen. De geheele weg langs deze plaatsen is zeer goed ; men rijdt geduurig

in eene groote valleij, tusschen hooge heuvels en gebergtens; van tijd tot tijd passeert men waterleidingen en kleine rivieren, of spruiten, die uit de klooven dier gebergten bij ieder plaats neder vloeijen, en meest allen den geheelen zomer stand houden.

De meeste plaatsen in deeze valleijen worden thans aangewend tot het houden van rundvee. Schaapen vindt men hier niet, als hier en daar om te slagten. Onder het rundvee heerscht nu en dan de lam en sponsziekte, en daarom moet het vee van tijd tot tijd verlegd worden, om verwisseling van weide te hebben.

De valleijen zijn in den zomer zeer goed. De plaats van Adriaan Louw, meede in deeze nabuurschap geleegen, wordt bij uitneemendheid voor gezond gehouden. De Commissie zig thans in de nabijheid van het Bad bevindende, vervoegde zig ook derwaards, om er meede de geleegendheid van op te nemen. Zij bevondt het zogenaamde Gouvernements Huis geheel bouwvallig en op het punt staande van in te storten; de kleine vertrekjes, welke voor het bad dienen, zijn ten uitersten bekrompen en ongeschikt. Deeze gebouwen staan in een spelonk, welker vertooning den schijn niet heeft van de lijders op te wekken, maar inteegendeel van alle kanten geschikt is om melancholie en akeligheid te zamen te voegen. Te wenschen ware het dat die bronnen van het bad twee à drie hondert schreeden lager kon worden afgeleid, en de badhuisjes geapproprieerd, beneeden het zogenaamde Populieren Bosch, alwaar de situatie als alleraangenaamst, de lijders merkelijke verkwikking zoude toebrengen. De afleiding van het badswater, gelooft men te kunnen geschieden door houte pompen, geboord uit het onvergangelijke Ceederhout, welke hier in de nabijheid wast.

Aan het bad ontmoete de Commissie onder anderen den burger *Nicolaas Vlok*, wiens arm door een leeuw was vermorzeld, en die er tot nog toe met veel succes het bad voor gebruikte. Deeze een voorname veefokker van het *Onder Roggeveld* zijnde, wierd dan ook hier door de Commissie over de wolgeevende schaapen onderhouden, en accepteerde voor zijn hoofd 6 rammen, tegens voldoening, om met de verbastering van eenen afzonderlijken troup

zijner schaapen aanvang te maken. De uitdeeling voor het Onder Roggeveld komt derhalven dan nu neer op 32 stuks.

Donderdag den 31 vertrok de Commissie van de plaats van Jacobus Burgers over de *Cardouw* naar de 24 Rivieren. Men verliet te half 6 uuren in den morgen gemelde plaats; de wagen was met ossen bespannen. Wij passeerden te 8 uuren de Olijphants rivier, en kwamen even daarna op een klein plaatsje van den Veldcornet Burger aan. Wij trokken even daarna te paard over den Cardouws berg. De berg hield ons 2 uuren op, doch was ver van, zooals men meende, slegt te zijn, zelfs in een zeer goeden staat onderhouden. Boven op den berg had men een fraaij gezigt van den keet der 24 *Riviers* en Olijphants Riviers gebergtens, Pikeniers Kloof, Piquet Bergen, Honingsberg, en de Riebeek's Kasteels Berg, loopende van het zuiden ten noorden naar het westen. Na te half 1 uur de eerste plaats aan de 24 Rivieren te hebben gepasseerd, toebehoorende aan Johan Libenberg, kwamen wij te 1 uur op de plaats van Jan Overholster aan. Een uur hier vertoefd hebbende, reden wij van hier met paarden voor den wagen over eenen zeer aangenamen harden weg, passeerden de plaatzen van *Charles Johannes Overholster*, Izaak Schalk van der Merwe, en van Willem Burger, en kwamen te half 6 uuren aan ter plaatse van de Weduwe Lijsten, Gelukwaard genaamd, aan de 24 Rivieren geleegen.

Vrijdag, den 1 November, besteede de Commissie tot het opneemen der plaatsen van de 24 Rivieren. Zij reed in den morgenstond naar de Weduwe Jacobus Abraham Burger, vervolgens naar de plaats van den veldcornet Nolte, van daar naar den heer Jan de Waal. In de namiddag keerde zij naar de plaats van de Weduwe Lijsten terug.

Het district van de 24 Rivieren begint aan de plaats van Barend Fredrik Libenberg, aan de Oude Rodezandsche Kloof gelegen, en loopt langs de Rodezands of 24 Riviers Berg tot aan de plaats van de Weduwe Libenberg bij de Cardouws Berg geleegen. Zij heeft 2 Veldcornets, zijnde *Barend Burger* en *Jan Hendrik Nolte*. Onder Barend Burger

zijn 13 leningsplaatzen, bezeten door 11 eigenaren, dewelke aldaar naar gissing houden 5,000 schapen, 1,000 beesten, en 400 paarden. Onder Hendrik Nolte zijn 14 plaatzen, bezeeten door 10 eigenaaren, hebbende 4,000 schapen, 1,200 beesten, en 500 paarden.

De plaatzen deezer beide Cornets zijn als onder *Barend Burger:*

1. Van Willem Burger d' oude een leeningsplaats en een lenings eigendom, de eene is geschikt voor schaapen, paarden, en beesten, doch sujet aan lamziekte en pisgoed; de woonplaats genaamd Houd Constant heeft ruimte van water en kan dus rijst opleeveren, de andere leningsplaats niet.
2. Andries Burger, d' oude, is gezond, doch heeft nu en dan zeer enkeld lamziekte, heeft ruimte van water, en kan dus rijst opleeveren.
3. Izaak Schalk van der Merwe, is zeer gezond, en heeft iets minder water, doch kan evenwel rijst opleeveren.
4. Nicolaas Everhard Lambregts, is sujet aan lamziekte en pisgoed, heeft meede ruimte van water, en kan dus rijst uitleeveren.
5. Charles Johannes Overholster, twee plaatsen, de woonplaats is sujet aan pisgoed, de andere is zeer gezond, heeft egter zwak water, doch heeft goed geleegen grond.
6. Christiaan Rudolph Libenberg, is sujet aan lamziekte en pisgoed, doch heeft tamelijk water, en kan dus rijst winnen. Heeft een plaats die zeer gezond is, en ook het geheele jaar door tamelijk water.
7. De Weduwe Johannes Libenberg, is sujet aan lamziekte en pisgoed; doch heeft tamelijk water, en kan dus rijst winnen.
8. Willem Burger, de jonge, heeft geen ander water als kuilen, is sujet aan lamziekte en pisgoed, en kan geen rijst winnen.
9. Van de Weduwe Paul Marais, ad idem.
10. Christiaan Hobregts

11. en Andries Hobregts, dienende tot wintersche veeplaatsen, kunnen geen rijst winnen, en hebben enkel water uit kuilen.

Onder *Jan Hendrik Nolte :*

1. Van Barend Fredrik Liebenberg. Is ongezond voor beesten, heeft lamziekte en pisgoed, bouwt koorn en wijn, heeft goed water, welk in den zomer stand houdt ; kan ook rijst winnen, wint actueel voor zijn eigen gebruik 5 en 6 mudden rijst 's jaars.
2. Van Jan de Waal, heeft lamziekte en pisgoed, bouwt veel koorn, heeft ook wijn, ruimte van water, is begonnen voor zijn gebruik rijst te planten.
3. Willem Mijburgh, Wz., lamziekte en pisgoed, bouwt koorn, en heeft ook wijn, weinig water, is niet goed voor rijst.
4. Van Jan Hendrik Nolte. Deeze plaats heeft lamziekte en pisgoed, bouwt koorn, en heeft ook wijn, heeft veel water, en is goed voor rijst.
5. Jan Hendrik Lategaan, heeft pisgoed, bouwt koorn, en heeft ook wijn, veel water, en is zeer goed voor rijst.
6. Van Pieter Silliers. De plaats is sujet aan lamziekte en pisgoed, bouwt koorn, en heeft ook wijn, heeft veel water, en is geschikt voor rijst.
7. Nicolaas Jacob Doman, heeft op zijne plaats lamziekte en pisgoed, bouwt koorn, heeft genoegzaam geen water, en is niet goed voor rijst.
8. De Weduwe Jacobus Adriaan Burger, onderhevig aan lamziekte en pisgoed, bouwt koorn, en heeft wijn, veel water, wint een weinig rijst voor haar gebruik ; deeze is eene voornaame plaats om rijst te kunnen winnen, even als bij Lijsten.
9. Van Paul Andries Mouton, d' oude, heeft lamziekte, bouwt koorn, heeft weinig wijn, niet veel water, en is niet geschikt voor rijst.
10. Van de Weduwe Christoffel Lijsten, heeft lamziekte, bouwt koorn, wijn, en ook rijst, heeft overvloed

van water, en zeer veel vrugtbaar land, is nevens die van J. de Waal de belangrijkste plaats van de 24 Rivieren.

De meeste plaatzen aan de 24 Rivieren zijn goede koornplaatzen, doch om het zwaar transport wordt er op verre na niet zoo veel gezaaijd als zelfs de tegenswoordige bezitters nu het vermogen hebben te kunnen doen. Zoo er in de nabijheid een magazijn was, kon van hier veel koorn geleverd worden. Erwten en boonen kunnen hier meest overal op de plaatsen die water hebben worden gewonnen. Voor paarden is het in dit district vrij goed; doch in de sterfte zend men ze naar het Zwartland of Bokkeveld. Het gevaar van paardeziekte is in geen ander tijd van het jaar als van de maanden April tot Julij.

De wijn welke hier gewonnen wordt is op eenige plaatzen, als onder anderen bij de Weduwe Lijsten, zeer goed, doch op zommige is zij zuur, 't geen niet aan den grond, maar aan de behandeling is te wijten, men vindt bij de Weduwe Lijsten onder anderen rijzende Pontak, welke de Portwijn zeer nabijkomt, ook roode en witte fijne wijnen, zelfs veel overeenkomst hebbende met de Constantia.

De plaatzen zijn hier ook meest leeningsplaatzen, uitgenomen die van J. de Waal, van Nolte, Silliers, en de woonplaats van de. Weduwe Burgers, welke eigendoms plaatsen zijn.

Heeden examineerde de Commissie ook de wolgeevende schaapen van den burger Willem van Reenen, zig bevindende ter plaatse van de Weduwe Lijsten, bestaande in 123 Witte Ooijen, van de 3de, 4de, 5de verbastering, waaronder verscheiden zeer fijn wol hadden :

4 groote Rammen, tot deezen troup behorende, welke nevens
8 Speen Rammen volkomen zijn goedgekeurd, voorts
7 groote Rammen gedestineerd om geplaatst te worden onder eene Troup van 500 Kaapsche Ooijen van de Weduwe Lijsten. Daarvan keurde de Commissie 5 goed, doch 2 liet zij snijden.

Voor 't overige bestaat de uitdeeling van Rammen aan de 24 Rivieren in:

1. van gemelden Willem van Reenen, met consent der Commissie, aan de Weduwe Lijsten	5	gekeurde Rammen.
2. Johannes de Waal	5	
3. Johannes Nolte	3	
4. de Weduwe Jacobus Burgers .	5	
5. Willem Burgers, de jonge, aan Matjes Rivier	2	

Zaterdag den 2 November vertrokken wij 's morgens te 7 uuren van hier naar de Piquetbergen, zijnde onze wagen bespannen met paarden; ten 9 uuren kwamen wij op de plaats van Willem Burger, op wiens verzoek voor denzelven 2 Rammen wierden genoteerd. Na een uur vertoevens continueerden wij onze reis en kwamen te 2 uuren aan ter plaatse van Jan Ras op den hoek van de Piquetberg geleegen. Hier hielden wij ons anderhalf uur op, en zetten onze reis vervolgens voort naar de plaats van Jacobus Smith; onze wagen wierd toen, wegens de zwaare en zandige weg, met ossen bespannen; te 5 uur passeerden wij de plaats van Hendrik Burger; vervolgens een zeer zwaaren zandheuvel de *Cobie* genaamd, en kwamen te 6 uuren op de plaats van gemelden Smith geleegen aan de Piquet Bergen bij de Berg rivier, alwaar wij overnagten. Reeds voor den middag stak het weeder sterk op uit het noorden. Bij onze komst op deeze plaats, begon het te regenen. Dit continueerde de heele nagt. Daags daaraan vervoegde zig bij de Commissie den veldcornet uit het district van de Piketbergen, Daniel Lambregts, Hugosz.; van deezen had de Commissie de geleegenheid eenige nauwkeurige informatien te bekomen nopens de plaatsen aan de Piketbergen welke niet in haare route waren geleegen. Op hetzelfde district van gemelde Piketbergen heeft men, voor zoo verre de plaatsen onder *langs den berg* geleegen zijn, goed bouwland en ruimte van water, meestal. Daar onder komen voornamelijk in aanmerking:

Ten 1. De plaats van Lodewijk Botman, genaamd de

Hexe Kloof, welke plaats ruimte heeft van water en tevens geschikte valleijen voor de rijst cultuure. Zij is voor het overige gezond voor schaapen en paarden, doch niet zeer geschikt voor rundvee, om de wille der lamziekte.

2. die van Johannes Ras, genaamd de Riet Valleij, welke veel water heeft en geschikte valleijen, vooral naar den kant van den berg, en wordt tot de rijst cultuure voor een van de beste gehouden.
3. Jan Engelbregt, genaamd de Moutons Valleij. Deeze plaats heeft insgelijks ruimte van water. De bezitter heeft reeds met succes aanvang gemaakt met het aanplanten van rijst, waarvoor de plaats meede vatbaar is.
4. Gideon Kogelenberg, genaamd de Drooge Rijst Kloof, die overvloed heeft van water.
5. die van de Weduwe Gerrit Smith, liggende agter de Piketbergen, welke insgelijks ruimte heeft van water, alsmeede geschikt voor de rijst culture.
6. die van Izaak Visagie,
7. ,, ,, Andries Burgers,
8. ,, ,, Piet Hanekom,
9. ,, ,, Willem Esterhuizen,
10. ,, ,, Daniel Lambregts.

Er liggen *op* den berg nog 4 plaatsen, als:

Een van Johannes Ras, genaamd de Rheeboks fontein,

Twee van *David Pretorius*; en een van *Andries Schoonbeek*, welke vier geschikte plaatsen zijn in tijden van paarde-ziekte. Op den berg bevind zig nog eene plaats van Johannes Wijnand Louw; doch die is ongezond.

Op de plaatsen Nos. 3, 5, 6, 9, en 10 hebben de bezitters reeds een weinig rijst gewonnen voor eigen gebruik. Voor het overige leeveren deeze plaatsen ook nog graanen uit, waarvan een gedeelte naar de Kaap wordt gebragt.

De veldcornet Lambregts verhaalde tevens dat zedert 's Gouvernements advertentie tot het leeveren van graanen

in de Saldanhabaaij, verscheide bezitters van plaatsen aan de Piketbergen nieuw land hadden schoongemaakt en ontgonnen tot eene vermeerderde graan culture, als hebbende zij voor een togt naar de Kaap en terug noodig 10 dagen, daar zij het naar de Saldanhabaaij in 5 kunnen afdoen, behalven dat zij in de laatstgemelde route nog beeter uitspanplaatsen hebben. Zommigen hadden, volgens gemelden veldcornet, ook meerdere uijen en aardappelen aangeplant, om op die wijze verdebiteerd te worden. Tabak wordt in de Piketbergen veel gewonnen; men heeft er de avantage dat er in en rondom den Berg geen rijp is, ten minsten veel minder als in de vlaktens en de 24 Rivieren. Voor vee zijn zommige plaatzen ook geschikt, die aan de westzijde van den Berg liggen zijn goed voor schaapen, doch aan de oostzijde minder. Zomtijds heeft men aan beide zijden de *lamziekte* onder het rundvee, en op den Berg *pisgoed.*

Zondag den 3 November. De regen van gisteren bleef nog aanhouden. De veldcornet Lambregts had ons verhaald dat niet verre van de plaats van de Weduwe Smith, daar zig de Commissie thans bevondt, eene fontein was welke zuur water opgaf. Deze fontein was reeds eenige dagen geleeden door de Commissie van de heeren *Vos* en *Warniek* onderzogt. Zonder te willen treeden in de verrigtingen van gemelde heeren, was het enkel ter voldoening aan nieuwsgierigheid dat wij die fontein bezogten. Zij is geleegen drie quartier uurs van de plaats van gemelde Smith, in den kant der Piketbergen, en komt in eene zand vlakte te voorschijn. De plaats daar zij uit de aarde dringt is met zwaare riet pollen begroeijd; het water had een zeer scherp zuur en den duidelijken smaak van aluijn. Na terugkomst op de plaats van de Weduwe Smith, vertrokken wij van daar te 11 uuren in den morgen; de wagen was met ossen bespannen, de weg was zeer zanderig en liep, de Piketberg ter regter zijde latende, meest al langs de Berg rivier naar beneeden. Wij passeerden te 1 uur de plaats van Gerrit Visscher, te 2 uuren die van Gideon van Dijk, en kwamen ten 5 uuren aan ter plaatse van Fredrik Kirsten, over de Berg rivier geleegen.

Reeds den 1 deezer had de Commissie een brief afgezonden aan den veldcornet Jacob Loubscher, hem

verzoekende, tegens den 4 deezer de schaapen welke voorlede jaar bij hem uit den Spaanschen Ram waren voortgeteeld, op zijn plaats aan de Berg rivier gereed te doen houden, ten einde alsnu te kunnen worden geexamineerd. Deeze brief had den veldcornet Lambregts reeds op gemelde datum van den 1 deezer met expressen van plaats tot plaats verzonden. Bij Kirsten verneemende dat er geen brief was aangekomen, schreef de Commissie nog dien zelfden avond aan Loubscher, hem weder kennis gevende van de reedenen waarom zij haar terug reis aan deeze zijde der Bergrivier had bepaald, hem nodigende om dus ten spoedigsten zijne verbasterde schapen van de Patrijzeberg naar zijne woonplaats aan de Berg rivier te doen overbrengen. De Commissie ontving in der daad het antwoord dat er nog geen brief bij Loubscher was ontfangen, doch dat hij niet te min dadelijk tragten zou aan het verlangen der Commissie te voldoen.

Maandag, den 4 November wierden de beide wagens der Commissie vroeg in den morgenstond met de schuit over de Bergrivier gebragt. Het was nog buijig weer; de wind was eerst N.W. en draaijde omtrend den middag in het westen en Z.W. Te 10 uuren vertrok de Commissie van de overzijde der rivier naar de plaats van Loubscher. Een versche span paarden had Loubscher daar voor haar gereed. Na een oogenblik vertoevens maakte zij er gebruik van, om de schapen van gemelde Loubscher naar de Patrijzeberg te gemoet te rijden, welke zij ook ruim twee uuren daarna, niet verre van de Patrijzeberg, zelfs tegenkwam. 100, zoo Spaansche ooijen als eenige gesneedene rammen, had men aan de Patrijzeberg enkel uit de troup gejaagd om door de Commissie nopens de qualiteit geëxamineerd te worden. De lammers van dit jaar waren nog te jong en konden den troup niet volgen. Ten uitersten was de Commissie verwonderd over de goede qualiteit der gemelde schaapen, welke nog slegts waren in den eersten graad van verbastering. Zommige ooijen hadden nog wel eenig hair onder de wol; maar ook verscheiden vond de Commissie reeds geheel wol te dragen, zonder eenig hair, en wel zoodanig dat men ze gerust met den derden graad van verbastering kon gelijk stellen.

De monsters onder N. . . . hierbij gevoegd kunnen daar van getuigen. De Commissie vertrok dus, ten uitersten voldaan, naar de woonplaats van Loubscher terug, alwaar zij tegens 4 uuren in den namiddag aankwam. Na een stuk koorn en garst land van 70 mudden zaad gepasseerd te zijn, welk zeer fraaij stond, en aan Loubscher thans zeekerlijk veel meer koorn zal uitleeveren als hij noodig heeft, daar hij in 't gepasseerde jaar een goed gedeelte voor zijn eigen gebruik heeft moeten inkopen.

Aan Loubscher en zijn huisgezin betuigde de Commissie haar genoegens over haare bevinding. De schaapen waren zuiver en volkomen in staat om geschoren te worden; de wol was van zulk een qualiteit dat zij aan de Hoofdplaats zekerlijk ten minsten 3 Schell. zal gelden. Loubscher was verleegen om schaaren, en de Commissie beloofde hem die van de Theefontein te zullen bezorgen. Voorleden jaar had Loubscher, na dat de Commissie bij hem geweest was, evenwel nog blijven balanceeren, en ter voldoening zijner heimelijke zucht voor de *Kaapsche Schaapen*, tog nog eenen aparten troup voor den Kaapschen ram gehouden. Hij had egter, om gedeeltelijk zijn woord te houden, behalven zijne 200 Kaapsche ooijen van het vorige jaar, ook nog 600 andere afgezonderd en bij den Spaanschen ram gebragt. Door de zwaare droogte was de voortteeling zoo gunstig niet geweest. Hij had er nog geene 300 lammers van bekomen. Ondertusschen was Loubscher nu nader, en, zoo als hij zeide, volkomen overtuigd van de nuttigheid der verbastering van zijn ras schaapen, en als nu, zou hij dan al dat Kaapsche ras was van zijne plaatsen verbannen, en dus de troup welke hij nog voor den Kaapschen ram afgezonderd gehouden, bij den Spaanschen plaatsen. De Commissie stond hem derhalven op zijn verzoek daartoe nog 10 rammen toe.

Ter plaatse van Loubscher trof de Commissie haar correspondeerend lid Basson, uit het Zwartland aan. Dit maakte haar vertrek naar het Zwartland van hier voor het tegenswoordige onnoodig. Gemelde correspondeerend lid informeerde haar dat deezen en geenen in het Zwartland hem om rammen hadden aangesproken, doch twijffelende of, na de uitdeeling in de districten welke thans door de

Commissie zijn bezogt, er dit jaar nog wel rammen zullen overblijven, heeft de Commissie op zig genomen gemelden Basson hieromtrend nader te onderrigten, hem intusschen, als correspondeerend lid, toestaande 6 *rammen* van de *Groote Post* voor betaling van het kostende.

Te 6 uuren in den namiddag verlieten wij de plaats van Loubscher, te 8 uuren kwamen wij aan de Jantjes Fontein langs de Berg rivier geleegen. Daar vernagtten wij in het veld.

De plaatzen langs de Berg rivier en in de Saldanhabaaij geleegen behoeven geene bijzondere beschrijving, een ieder weet dat ze zijn plaatsen geschikt voor runderen en schaapen, en de bijzondere eigenschap hebben van niet alleen zeer gezond te zijn voor rundvee, maar ook jaarlijks op gezette tijden voor de ossen van verscheide koorn en wijn bouwers enkelde maanden te worden gebruikt als een preservatief tegens lamziekte.

Wanneer ossen in den winter eenige weeken in de districten van de Berg rivier en Saldanhabaaij hebben geloopen, zijn ze schoon gebragt op ongezonde plaatsen, zoo zeer niet vatbaar voor ziektens. In den zomer heeft men er gebrek aan water. Het land is brandig, doch vrugtbaar; wanneer de regens regulier vallen kan er ook meer koorn worden gewonnen als de bezitters der plaatsen voor eigene consumptie noodig hebben.

Dingsdag den 5 November. Het weer was geheel opgeklaard. Wij examineerden eene kleine troup wolgeevende schaapen van Willem Stephanus van Rijneveld, bestaande in 125 ooijen, waaronder 80 stuks, zommige in de 3de, zommige in de 4de uitbastering; verscheide bonten bevinden zig er onder, en 't resteerende zijn Kaapsche ooijen, benevens 35 bastaard Spaansche lammers afkomstig van 3 gekeurde rammen, in de 5de uitbastering. Wij verlieten de Berg rivier 's morgens te 7 uuren, reeden langs de Zoute rivier, alwaar wij passeerden de plaatsen van Jan Loubscher, de Haasekraal genaamd; voorts de plaatzen van Theunis Schalkwijk, de Matjes Fontein, Jan Bester, de Portugeesche Fontein, Jan Visscher, de Lange Kuilen, allen meer of min een half uur van den anderen gelegen, zijnde kleine koorn en vee plaatzen van geen groot

belang; en kwamen te 11 uuren aan op de plaats van de Weduwe Pieter Smith, de Couraten Bergh, aan de Zoute rivier geleegen; welk eene zeer goede koorn en veeplaats is.

Hier een uur vertoefd hebbende, namen wij de reis verder, met ossen in de wagen gespannen, aan, bereikten te 4 uuren de plaats van *Jan van Reenen*, aan de Thee Fontein. Hier hield de Commissie zig bezig met de examinatie der Spaansche schaapen van gemelden Van Reenen, bestaande in

Ooijen		800
Lammers van dit jaar, als Ooij Lammers	190	
Gekeurde Rammen do.	40	
Gecouleurde of gevlekte Ram Lammers die dus als in qualiteit onvoldoende gesneden waren.	170	
	——	400
Groote Hamels van 1 tot 4 jaaren oud . .		940
Groote Rammen door de Commissie gekeurd.		28
		——
te zamen		2,168

Van het laatstgemelde getal van 28, houdt de heer Van Reenen uit 8 rammen voor eigen gebruik, en kan de Commissie dus over de resteerende 20, à 10 rijxd. het stuk, ter uitdeeling disponeeren. De rammen hadden de klaauw ziekte; doch de ziekte was merkelijk aan het afneemen. De Commissie besloot egter de uitdeeling van die rammen niet te doen als na derzelver volkomene genezing, waartoe niet meer als 14 dagen of 3 weken gecalculeerd wierden noodig te zijn.

Woensdag den 6 November. Vertrokken wij van de Theefontein te 8 uuren in den morgenstond naar de plaats van Gijsbert van Reenen, genaamd de Jan Zwarts Valleij, om ook aldaar deszelfs Spaansche schaapen te bezien.

Door paarden getrokken, kwamen wij te 10 uuren op die plaats aan. De aanteel schaapen bevonden zig in de Saldanhabaaij, en waren dus buiten bereik der Commissie. De rammen waren egter bij der hand, en bestonden in

20 stuks, zijnde 5 groote en 15 kleine zogenaamde speen rammen, allen van eene supérieure qualiteit.

Onder de jonge rammen bevond zich egter een gecouleurde, welk de Commissie afkeurde. Wij vertrokken van hier te half 12 uuren met ossen, passeerden de Groene Kloofs plaatsen, de Lange Fontein, de Oranje Fontein, en de Contre Berg, en kwamen te 3 uuren in den namiddag aan op de *Groote Post*, alwaar het vee der Commissie geplaatst is, welke tegen den avond wierd nagezien en in behoorlijke order bevonden.

Zijnde overeenkomstig het jongste schriftelijk rapport van den opzigter aldaar, Rogier Bernhardus van Blerk, de voortteeling der Commissie in het loopende jaar geweest, als :

169	stuks	eerste soort	woldragende	Ooij	Lammeren.
165	,,	,,	,,	Ram	,,
334	te zamen.				

RUNDVEE.

20 Bastaard Vaderlandsche Bulkalvers, waarvan egter een op last der Commissie is gesneden.

19 Bastaard Vaderlandsche vaars kalvers.

—

39 te zamen.

Uit de ooijen, welke afkomstig van die van de heeren Johannes Gijsbertus en Dirk van Reenen aan de Roggevelden gewoon waren, liet de Commissie voorts 50 met een doorgeslagen C in het oor merken, om ter suppletie van den stok op het Onder Roggeveld derwaards verzonden te worden.

Donderdag den 7 November hield de Commissie zig bezig met de onder haare administratie zijnde plaatsen op te nemen en te examineeren, bestaande, behalven de gemelde *Groote Post*, nog in

Het Smalle Pad,
De Drie Papen Fontein,
De Jakhals Fontein,
De Ronde Berg,

En een gedeelte van de Kransduinen, welke plaatsen

als dit jaar met weinig vee belegd geweest zijnde, in eenen goeden staat waren.

Het gras was meest in zaad, en zal dus aan de voornaamste gedeeltens deezer plaatsen eene geheele nieuwe gedaante geven. In het bijzonder zag de Commissie met genoegen dat de jonge populier bomen, welke zij dit jaar in de groote valleij aan den Rondenberg had doen aanplanten, meest allen hadden gevat. Dit jaarlijks met voorzigtigheid gecontinueerd wordende, om namentlijk het populier wel *beneeden* doch *nooijt digt* bij of aan de bron der fontein te planten, omdat dit hout het water absorbeert, zal men ras aan deeze valleij ook een Populieren Bosch zien te voorschijn komen, welke voor gebouwen, winterstalling, &c. in de environs niet zal kunnen toebrengen. 120 ossen van het Gouvernement, 14 dagen geleden herwaards gezonden, bevonden zig meede in de weide van gemelde plaatsen ; zij waren in slegten staat ; doch begonnen merkelijk bij te koomen.

Beschrijving der Plaatsen aan de Groene Kloof.

Men noemt de *Groene Kloofsplaatsen* eene uitgestrektheid weiland, welk zig ten westen aldaar bepaald aan het Zeestrand, ten noorden naar de Saldanhabaaij, en ten zuiden naar het district van de Koeberg. Het land binnen de uiterste punten, bij voorbeeld, van het noorden naar het zuiden geleegen, maakt eene distantie uit van ruim 5 uuren te paard rijdens ; van het oosten naar het westen is zij iets minder. In de gemelde Groene Kloof zijn dus geleegen 29 zoogenaamde *veeplaatzen.*

De plaatzen ten westen en die naar den zeekant, meest duinen- en hei-veld hebbende, zijn :

1. De Krans Duinen,
2. Ronde Berg,
3. Jakhals Fontein, } een.
3½. De Tijger Fontein, } een.
4. De Ijzer Fontein,
5. De Buffels Fontein,
6. De Zwarte Bergs Valleij.

De plaatzen ten Z. en O. geleegen hebben meest harden

grond, de eene meer de andere minder, met gras bewassen, en ook heiveld, en zijn :

1. De Groene Kloofs Post,
2. ,, Nieuwe Post,
3. ,, Papekuilsfontein,
4. ,, Contreberg,
5. ,, Karnmelksfontein,
6. ,, Oude Post,
7. ,, Lange Fontein,
8. ,, Bonte Berg,
9. ,, Platte Klip,
10. ,, Zwart Water,
11. ,, Schildpadsfontein,
12. ,, Sonquas Fontein.

Die *in het midden* geleegen zijn bestaan in :

1. De Groote Post,
2. ,, Oranje Fontein,
3. ,, Drie Papen Fontein,
4. Het Smalle Pad,
5. De Alexander Fontein,
6. De Rheeboks Fontein,
7. De Doorn Fontein,
8. Het Groot Water,
9. De Drooge Valleij,
10. De Slange Kop,
11. De Vier Fonteinen.

De bijzondere qualiteit van die plaatsen, zoo wel als het gebruik welk daar van wordt gemaakt, bestaat hier in :

1. De Groene Kloof's Post is geattacheerd aan de Zoutpagt van de Groene Kloof, schoon ruim 4 uuren te paard rijdens van daar geleegen. Is zeer waterrijk, als voorzien van de zwaarste fontein welke in de Groene Kloof te vinden is. Heeft Berg en Heiveld ; is geschikt tot eene Bouwplaats. Er staat een bosch van populier, ook eenige eiken en dennen ; zij heeft eene valleij zeer geleegen en dienstig tot het verder aanplanten van een zwaar bosch, doch ze is als veeplaats beknopt en ongezond. Er heerscht voornamelijk lamziekte

onder het rundvee; sommigen willen dat ze voor paarden goed is.

2. De *Nieuwe Post* is slegt van water, en meede naauw bepaald, heeft gebroken veld, is zomwijlen sujet aan lamziekte en pisgoed, zou behooren tot de Slagters plaatzen, doch is in de verpagting niet begreepen, en in gebruik van Johannes Paulus Eksteen.
3. Papekuils Fontein heeft ruimte van water, is geschikt voor beesten en schaapen, het rundvee is er bij tijden sujet aan lamziekte en pisgoed, doch de plaats is bij uitneemendheid goed voor paarden, heeft ook bergveld, en dus goed bouwland; is in gebruik van de Weduwe Prins.

Plaatsen aan de Commissie van Veeteelt en Landbouw ten gebruike afgestaan.

1. De Groote Post,
2. Het Smalle Pad,

   Hebben beide gras en heiveld, ook veel bekwaam koorn land; doch zijn zwak van water, welke enkel bestaat in fonteinen tot drenking van het vee.

   Deeze plaatzen zijn zomersche en wintersche plaatzen, en zijn beiden zeer gezond, men moet egter den berg vermijden om lamziekte en pisgoed.
3. *De Drie Papenfontein* heeft alleen berg of grasveld, en is zeer zwak van water, zij is enkel geschikt voor beesten in den winter.
4. *De Jakhals Fontein* is eene zomersche plaats, heeft hei- en duinen-veld, doch is zwak van water.
5. *De Ronde Berg* is voornamentlijk geschikt voor runderen en schaapen in den zomer; heeft eene zeer vrugtbare valleij alwaar de Commissie dit jaar reeds een populierebosch heeft doen aanplanten, voorts hei en duinen veld, en ruimte van water.
6. *De Krans Duinen* is zeer klein, doch gezond, en heeft duinen- en heiveld, ook genoegzaam water tot drenking van het vee. Deeze plaats heeft ook het

recht op de onderste dam van de Modder rivier, toebehoorende aan Jacob van Reenen.

De volgende plaatzen behooren thans aan 's Gouvernements gecontracteerde slagters, en zijn :

Ten 1. De *Contre Berg*, heeft geen ruimte van water, is enkeld eene wintersche plaats, doch goed voor beesten en schapen, en is onderhevig aan pisgoed, doch voor het overige gezond.

,, 2. *De Oranje Fontein*, heeft goed water, en is alleen geschikt voor paarden, ook wel voor aanteel beesten, doch niet voor ossen om het pisgoed.

,, 3. *De Doorn Fontein*, heeft enkel water tot drenking van vee alleen, geschikt voor paarden en schaapen, ongezond voor ander vee. Sujet aan lamziekte.

,, 4. *De Karnmelks Fontein*, is zwak van water, en geschikt voor paarden, ook voor schaapen in den winter, doch ongezond voor ander vee.

,, 5. *De Oude Post*, heeft goed water, en is zeer geschikt voor paarden en schaapen, doch kan geen rundvee houden om de lamziekte.

,, 6. *Lange Fontein*, heeft goed water, en is geschikt voor paarden, op zeekere tijden ook voor schaapen en beesten, doch des zomers heeft men er de lamziekte. ,, 7. *Alexander Fontein*, ,, 8. *Bonte Berg*, ,, 9. *Rheeboks Fontein*.	Deeze zijn alle kleine plaatsjes digt bij elkanderen geleegen, welker fonteinen alleen de bijzondere benaming van plaatsen hebben gekreegen.

Nos. 7 en 8, dezelfde qualiteit als No. 6, doch No. 8 is zwak van water. No. 9 heeft wel slegt water, doch is behalven voor paarden ook voor schaapen en beesten geschikt.

,, 10. *Het Groote Water*, heeft geen overvloed van water, is onnut voor schaapen, doch gezond voor beesten.

,, 11. *Slange Kop*, is enkel een zogenaamde wintersche legplaats.

,, 12. *Platte Klip*,

Ten 13. *Drooge Valleij*,
beiden zwak van water, goed voor paarden in den winter, en ook niet ongeschikt voor schaapen.

,, 14. *Het Zwart Water*, is vooral in den zomer een zeer geschikte schaapen plaats, is almeede goed voor runderen, doch zommigen willen dat ze bij tijden voor het rundvee ongezond is, heeft egter geen ruimte van water.

Nota.—De groote Zoutpan of zogen. Burgerspan, ligt tusschen het Zwartwater, de Drooge Valleij, en de Sonquas Fontein, ook liggen verscheide andere Pannen aan de Groene Kloof, welke in den wandeling den naam hebben van

de Koekies Pan,
Roode Pan,
Compagnies Pan,
Zwartwater ,,
Ijzer Fonteins ,,
Groot Waters ,,
Rheebok Fontein Pan

In goede jaaren leeveren deeze Pannen te zamen wel 4 en 5,000 mudden zout op. Zijnde het beste zout welk (behalven de Groote Zoutpan aan de Zwartkops rivier) voor het overige in de geheele Kolonie gevonden wordt.

Ten 15. *Ijzer Fontein*, is zwak van water in den winter, geschikt voor beesten en schaapen, heeft ook een zoutpan.

,, 16. *Vier Fonteinen*, is niet zeer ruim van water, en geschikt voor beesten in den zomer.

,, 17. *Schildpad Fontein*, is een plaats voor schaapen en runderen in den zomer.

,, 18. *Sonquas Fontein*, heeft ruimte van water, en is geschikt voor runderen des zomers en 's winters.

,, 19. *Zwarte Bergs Valleij*, ad idem.

Vrijdag den 8sten November. Vertrokken wij van de Groene Kloof naar de plaats van Jan Coetzee, aan de Drie Fonteinen, welke Coetzee ook eerst voorleeden jaar met de voortkweeking van wolgeevende schaapen had aanvang

gemaakt. Om den zwaren weg reeden wij met de ossen wagen. Wij vertoefden een oogenblik aan de Ganzekraal, ter plaatse van het correspondeerend lid Jacob van Reenen, en kwamen vervolgens in de nademiddag te 4 uuren bij Jan Coetzee aan.

Deeze had 7 rammen, zijnde 5 afkomstig van Jan en 2 van Jacob van Reenen; de 5 eerste boven de 6de en de beide laatsten in den 10de graad van berbastering, alle van eene zeer goede qualiteit. Voorlede jaar had hij uit die rammen van Kaapsche ooijen gehad 137 Bastaard lammers. Coetzee had gezorgd dat ruim 60 jonge rammetjes uit den eersten graad ter behoorlijker tijd waren gesneden, om eene verkeerde verbastering voor te komen; hij scheen een man van veel liefhebberij en oplettendheid, heeft op zijne plaats ook niets anders als Bastaard Vaderlandsch rundvee. Hij verhaalde de Commissie, onder anderen, dat hij zedert eenige jaren met het voortteelen van Kaapsche schaapen op zijn gemelde plaats had moeten uitscheiden, omdat hij geduurig alle de lammeren aan onderscheidene ziektens kwam te verliezen. Zeedert had hij eene proef willen maken met de Spaansche Schaapen, en van deeze lammeren had hij geen enkelde nog verlooren.

Hier hield de Commissie haare Verrigtingen voor afgeloopen. Zij verliet de plaats van gemelden Coetzee op

Zaturdag den 9 November, en kwam op den middag te 12 uuren weder aan de Hoofdplaats terug.

Behalven de Waarnemingen der Commissie in den loop dezer geheele reis, welke zig bij ieder district, voor zoo verre doenlijk, hier boven beschreeven vinden, heeft zij nog in 't algemeen opgemerkt dat overal de populatie der kolonisten merkelijk toeneemt. Naauwlijks vindt men eene plaats daar men niet 5 à 6 kleine kinderen, uit wettige huwelijken geboren aantreft. De beschaaving in de ver afgeleegene districten gaat zeer langzaam voort, of gaat, om zoo te spreken, zelfs veel eer ten agteren. Dit schijnt grotendeels te moeten worden toegeschreven aan gebrek aan com-

municatie met de Hoofdplaats, en bij zommigen op de Roggevelden, vooral aan het zwervend leven welke de ingezeetenen daar voornamentlijk moeten voeren; zijnde men genoodzaakt in den winter met het geheele huishouden op te breeken, en in de Carro in stroo-hutten verblijf te houden.

Uit alle omstandigheeden egter scheen de Commissie duidelijk het effect te kunnen bespeuren van gebrek aan communicatie deezer districten met de Hoofdplaats of met de respective Drostdijen. De Veldcornets, zelfs die van de Oliphants Rivier hier meede onder begrepen, ontvangen, zoo als zij zeggen, de Courant somtijds in geene 3 noch 4 maanden, en de meesten zenden ze nooijt rond, zodat een ieder onkundig is van 's Gouvernements publicatien en ook van hetgeen er wezentlijk in de Hoofdplaats omgaat. Dit brengt te weeg dat men bijna om niets anders denkt als om zijne *dikke staart* Kaapsche schaapen, voor niets zorgt, als voor zig zelfs voor den dag van *heeden*, en geene neiging voelt voor buitengewoone ondernemingen, vooral wanneer er eenige meerdere moeijte, als het gewoon dagelijks eentoonig leven meede brengt, aan vast is. De moeijte van het scheeren, de moeijte van de wol Kaapwaards te brengen, waren beiden zelfs voorname reedenen waarom men Kaapsche schaapen boven anderen zou verkiezen!

Met de correspondentie is het even zoo geleegen; wij vonden op het Middel Roggeveld onder verscheide andere brieven een aan de oude *Jan Nel* op het Onder Roggeveld woonagtig, derwaards moetende, namen wij dien brief ter bestelling mede. De brief wierd bevonden 5 maanden oud te zijn, en te behelzen de communicatie van het overleiden der eigene zuster van de vrouw van gemelden Nel, hier in de Koeberg woonagtig geweest zijnde. Het openen van brieven is eene familiaire zaak. De Veldcornets ontvangen zeer dikwils hunne officieele brieven na dat ze op weg geopend zijn. Hier over zelfs beklaagde zig in 't bijzonder de Veldcornet *Willem Burgers*, van de Olijphants rivier, schoon zoo na aan de Drostdij Tulbagh woonagtig. Op de veeplaatsen is het onderhoud voor de wagters zeer groot, het vee wordt meest door Hottentotten opgepast. Ieder veewagter heeft eenen grooten aanhang,

bestaande in vrouw, verscheide kinderen, dikwerf ook moeder, motjes, en nigtjes, welke alle de kost moeten hebben. Geen wachter is er op de afgeleegene plaatzen in het veld, zonder voorzien te zijn van geweer, kruid, en loot, ter bescherming van het vee. De veeboer of zijn huisgezin weeten eigentlijk niets van het zoogenaamd herderlijk leven. De kinderen bemoeijen zig met het vee niet anders als om het nu en dan te tellen, of 's avonds en 's morgens de lammers te bezorgen; dan wel als er gevaar is van Boschjesmans, of er is vee weggenomen, om er dan behoorlijk gewapend op af te gaan. Voor het overige weet men van geen eigentlijk genot van het leven. Rijke en arme vee boeren hebben en arbeiden evenveel. Vleesch consumeert men in groote hoeveelheid, ook hier en daar melk, allen zijn egter voor zich zelf zeer gesteld op brood, doch suppleeren voornamentlijk omtrend hun volk dit gebrek gemakkelijk door vleesch. Het eenige waarop men vooral schijnt gesteld te zijn is Thee, die men, hoewel zeer slap geschonken, van den morgen tot den avond nuttigd. De jonge lieden schijnen alle meest over te hellen tot de veefokkerij, dat is, om zoo als zij het noemen, *naar het veld te trekken.* Dit doet men dan met 50 à 100 schaapen, waarmede men zig na eene der familie in het veld begeeft, of waar toe men hier of daar eene plaats op ordonnantie neemt; deeze zelve neiging heeft de Commissie ook ontmoet zelfs in districten alwaar kinderen op de plaatsen hunner ouders door aanplanten van rijst, tabak, koorn, en dergelijken, een ruim en dubbel bestaan zelfs konden erlangen, op zulke gedeeltens van die plaatsen welke nog geheel onaangeroerd liggen. Het herderlijk leven is zeeker 't gemakkelijkste, en daarom schijnt ook de voorsch. neiging onder veele jonge lieden die geene beschaving of industrie hebben, en nog niets als een dierlijk bestaan kennen, daar aan te zijn toe te schrijven. Van de gemelde zoo onbeschaafde districten behoort men egter wel uit te zonderen de districten van de Hex Rivier en van de Bokkevelden, ook eenige van de Olijphants en 24 Rivieren, alwaar men inderdaad wezentlijk onderscheid vindt tusschen rijken en armen, en alwaar ook verscheidene jonge lieden niet geheel werkeloos leven.

Deezen ontbreekt het, over het algemeen, aan handen

om het allerbeste land, dat men met oogen zien kan, te bebouwen. Aan de Olijphants Rivier, onder anderen, hoezeer het transport moeijlijk is, heeft men plaatsen gevonden welker eigenaaren wagenvragten met limoenen Kaapwaards vervoeren, voor elk van welken zij dikwerf niet meer dan 35 à 40 rds. ontvangen. Op deeze zelfde plaatsen kan men rijst in overvloed winnen; 10 mudden kan men op een wagen laden, uitmakende de mud à 200, circa 2,000 ponden. De rijst is in qualiteit superieur aan alle andere rijst welke hier aangebragt wordt, heeft dit jaar gegolden 20 rds. de 100 pond, doch zal zeekerlijk in de eerste jaren ten minsten nooijt minder worden verkogt als tegens 8 rds., het geen dan voor een wagenvragt zou uitleeveren 160 rds., behalven daar en boven de nuttigheid van het rijststroo, welk voor runderen zoo wel als paarden een zeer goed voedzel is. Dit is hetzelfde geval in zommige districten die peulvrugten uitleeveren, of ook in anderen die milies, tabak, katoen, en dergelijke kunnen voortbrengen. Het excus egter is altoos gebrek aan handen. Twee voornaame ingezetenen van de Olijphants Rivier, welke zeer goede plaatsen bezitten die voor 't grootste gedeelte onbelast zijn, bragten ook deeze rede tot hunne verschooning in, en zeiden tevens geen geld te kunnen krijgen om daarvoor slaven te koopen; men wilde er maar 5 à 6,000 guldens toe hebben, onder behoorlijke borgtocht, en dit nam de President op zig hun te zullen tragten te doen bezorgen, hetzij uit de Bank van Leening, het zij uit de Koloniale Weeskamer, onder conditie egter van er de benoodigde slaven voor te koopen, rijst en tabak aan te planten, en die in steede hunner limoenen Kaapwaards te brengen.

Hoe onbeschaafd in sommige districten verscheide bewoonderen ook zijn, die, schoon zij het doen kunnen, zij de eerste redelijke behoeftens van het leven niet veroorloven, enkel gesteld zijn de op hun gemak en zig nevens hunne kinderen kleedende met schaape vellen broeken en baatjes, zoo treft men, voor zo verre de Commissie oppervlakkig heeft kunnen nagaan, er egter geene eigentlijke zeedeloosheid aan. Men is zeer gesteld op wettige huwelijken. Op den godsdienst schijnt men

prijs te stellen, de Bijbel, een gebeeden of ander godsdienstelijk boek, liggen overal bij der hand. Op verscheide plaatsen maakt men zig nogthans een zeer verward denkbeeld van godsdienst, een ieder wenscht egter in zijn district of in de nabijheid een kerk te hebben. Een ieder is gesteld op het doopen zijner kinderen, den eed houdt men voor een heilige zaak, nooijt gaat men zonder te bidden aan tafel zitten. Daar en boven vindt men kinders en familien zeer aan elkander geattacheerd. Men rekt de betrekkingen zelfs zo ver uit als men kan. Een ieder noemt zig ten minsten *Neef* of *Niggie*, een ieder lamenteerd zeer het gebrek aan onderwijs zijner kinderen. En deeze zijn dus alle kleine overblijfzelen van goede zedelijke indrukzelen uit min of meer beschaafde voorouders voortgevloeijd, welke egter, wanneer men de omstandigheden en de wijze van leven gade slaat niet anders geacht kunnen worden als allengskens te zullen moeten verdwijnen.

Meerder communicatie derhalven met de Hoofdplaats, met de Drostdijen of Magistraten, onder welke de onderscheidene districten behooren, voorbeelden tevens van brave en arbeidzame Europeanen die zig in deze districten begeeven en zig zelfs aldaar neerzetten, zullen na het inzien der Commissie thans veel kunnen toe brengen tot eene trapswijze beschaving der buiten districten en tot opwekking van nijverheid onder haare inwoonderen.

(Geteekend) W. S. van Rijneveld,
P. J. Truter, Sr.,
L. Huizer.

Voor copie conform.
(Geteekend) D. J. van Rijneveld.

Kaap de Goede Hoop, 20 *November* 1805.

Bijlage 1.

Contract of overeenkomst aangegaan tusschen President en gecommiteerdens uit de Commissie van Veeteelt en Landbouw ter eene en den burger Gerrit van Wijk, Abrahams Zoon, ter andere zijde, tot het aanhouden

van eenen stok of stam wolgeevende of Spaansche schaapen op het Middel Roggeveld, ter plaats of plaatsen van gemelden Van Wijk, welker woonplaats is de Uitkijk, geleegen in het gemelde Middel Roggeveld.

Art. 1.

De Commissie plaatst bij provisie onder gemelden Van Wijk een getal van Ooijen beneeden de 200, mitsgaders zoo vele Rammen als de Commissie voor haaren Stok zal dienstig oordeelen, en beschreeven zullen zijn in eene daar toe apart geformeerde lijst.

Art. 2.

Ter oppassing van dit vee bezorgt de Commissie twee wagters, welke zij betaalt.

Art. 3.

Een Europeesche opzigter, zoo de Commissie die bekomen kan, zal er worden bijgevoegd. De heer Van Wijk bezorgt gemelden opzigter en twee oppassers de noodige huisvesting en eeten, ook voor een paard onderhoud en stalling nevens zijne andere paarden.

Art. 4.

De heer Van Wijk geniet daar voor

(*a*) zoo lang de stok beneeden de 200 Ooijen is de som van een honderd rds. per jaar, gereekend van den dag dat de schaapen op zijn plaats zijn aangekomen, en voorts een rijksdaalder voor ieder lam dat jaarlijks uit den Spaanschen ram zal werden voortgeteeld, nadat dezelven speen oud zullen zijn.

(*b*) In geval de stam der Ooijen tot boven de 200 is aangegroeijd geniet gemelde Van Wijk 's jaars slegts 50 rds.

(*c*) Zoodra de Stam door onvoorziene en onverhoopte toevallen mogt weezen beneeden de 50 stuks, dan volstaat de Commissie met de betaling slegts van rds. 50 per jaar, en zoo ook minder na evenreedigheid van het minder getal.

Art. 5.

Daar voor heeft de heer Van Wijk alle mogelijke zorg voor gemelde schaapen, even als zijn eigene. Hij laat derzelven altoos weiden afzonderlijk van zijne schaapen, en wel in de beste weiden van zijne plaats of plaatsen voor de schaapen geschikt.

Art. 6.

Wanneer hij met de schaapen na de Carro of elders trekken moet, worden de schaapen der Commissie in de eerste plaats geconsidereerd even en in zelver voegen als de eigen schaapen van gemelden Van Wijk.

Art. 7.

Dezelve Van Wijk zorgt en doet voornamelijk zorgen tegens eene verkeerde vermenging van de gemelde schapen der Commissie, en dat geene andere worden voortgeteeld als uit de rammen welke de Commissie voor deeze Stam zelve beschikt; steeds het hoofd oogmerk in deezen in het oog houdende dat hier uit de rammen ter verdeeling zoo ver doenlijk onder de ingezeetenen worden getrokken.

Art. 8.

De schaapen worden jaarlijks op last der Commissie geschoren. Hier in is gemelde Van Wijk door de zijnen behulpzaam daar voor, en voor het bergen van de Wol geniet hij 2 stuivers per pond. Zoo hij de wol Kaapwaards opbrengt geniet hij daarenboven 2 stuivers en dus in dat geval te samen 4 stuivers per pond.

Art. 9.

Eindelijk reserveert de Commissie aan zig het recht om deeze schaapen wanneer zij het noodig oordeelen te doen verplaatsen; wanneer als dan ook het Contract ophoudt; voorts om aan haaren opzigter ten belange deezer schaapen in der tijd zoodanige orders te geeven als zij goed vinden zal.

Aldus gedaan en opgerigt ter plaatse Klipfontein, geleegen in 't Middel Roggeveld, den 12 October 1805.

(Geteekend) Gerrit van Wijk, Az.

Als Gecommitteerden.

(Geteekend) W. S. van Rijneveld,
P. J. Truter, Sr.,
L. Huizer.

Voor Copie conform.

(Geteekend) D. J. van Rijneveld.

Bijlage 2.

Contract of overeenkomst opgerigt tusschen Gecommiteerdens uit de Commissie van Veeteelt en Landbouw en den Persoon van Hendrik Janssens, welke bij deezen aangenomen wordt als opzigter over den stok of stam Spaansche of wolgeevende Schaapen welke de Commissie in de Roggevelden plaatst of namaals plaatsen zal.

Art. 1.

De gemelde Janssens verbindt zig door deezen in dienst der Commissie voor den tijd van twee jaaren, wanneer hij bij de expiratie van dien tijd zijn ontslag begeert moet hij de Commissie drie maanden te vooren er van verwittigen.

Art. 2.

Hij heeft het opzigt over de Schaapen der Commissie in de Roggevelden, zoo wel die thans geplaatst zijn bij den burger Gerrit van Wijk als die de Commissie nog elders plaatzen zal.

Art. 3.

In geval de schaapen om koude, of droogte, volgens de gewoonte deezer contrijen naar elders trekken moeten, verzeld hij dezelven tot op de plaats van hun verblijf, en in geval van gevaar zorgt hij voor de noodige bescherming.

Art. 4.

Hij geniet aan gagie bij de Commissie Rijxd. Twintig per maand, volgens het Contract door de Commissie nu reeds met gemelden Van Wijk geslooten, heeft hij daarnevens het huisgezin zijn voedzel. Hij heeft onder zig een paard van de Commissie met zadel en toom, waarvoor hij de noodige zorg draagt.

Art. 5.

Bovendien geniet hij voor ieder lam welke door de Stok jaarlijks wordt aangeteeld, zoodra zij speen oud en wit van couleur zijn, *vier* Schellingen, daarentegen mist hij jaarlijks gelijke 4 Schellingen voor ieder Ooij of Ram welke den Stok meede uitmaakten, uit wat oorzaake ook, jaarlijks afgaan.

Art. 6.

Hij scheert de schaapen, wanneer het tijd is, en na de bezorging van de wol, geniet hij van de Commissie voor het pond 2 stuivers.

Art. 7.

De Commissie geeft hem van tijd tot tijd zoodanige orders als zij noodig acht. Hij verbindt zig ter volbrenging van dezelve Orders en tot de verdere betragting zijner pligten, zoo als een eerlijk en getrouw dienaar van een College betaamt.

Aldus gedaan en opgerigt in het Middel Roggeveld, den 13 October 1805.

(Geteekend) HENDRIK JANSSENS.

Als Gecommitteerden.

(Geteekend) W. S. VAN RIJNEVELD,
P. J. TRUTER, SR.,
L. HUIZER.

Voor Copie conform.

(Geteekend) D. J. VAN RIJNEVELD.

Bijlage 3.

Contract of overeenkomst aangegaan tusschen President en Gecommiteerdens uit de Commissie van Veeteelt en Landbouw ten eene en den Veldcornet mitsgaders Correspondeerend Lid Jacobus Nel ter anderen zijde, tot het aanhouden van eenen stok of stam wolgeevende of Spaansche schaapen, op het Onder Roggeveld ter plaats of plaatsen van gemelden Jacobus Nel, welker woonplaats is de Bloemfontein, geleegen in het gemelde Onder Roggeveld.

Art. 1.

De Commissie plaatst bij provisie onder gemelde Nel een getal van Ooijen beneeden de 200, mitsgaders zoo veele Rammen als de Commissie voor haaren stok zal dienstig oordeelen, en beschreeven zullen zijn in eene daartoe apart geformeerde lijst.

Art. 2.

Ter oppassing van dit vee bezorgt de Commissie twee wagters, welke zij betaalt.

Art. 3.

Een Europeesche Opzigter, zoo de Commissie die bekomen kan, zal er worden bij gevoegd. De Heer Nel bezorgt gemelden Opzigter en twee Oppassers de noodige huisvesting en eeten, ook voor een paard onderhoud en stalling nevens zijne andere paarden.

Art. 4.

De Heer Nel geniet daarvoor :

(*a*) Zoo lang de stok beneeden de 200 Ooijen is de som van een honderd Rds. per jaar, gereekend van den dag dat de schaapen op zijn plaats zijn aangekomen, en voorts een Rd. voor ieder Lam, dat jaarlijks uit den Spaanschen Ram zal wezen voortgeteeld, nadat dezelven Speen oud zullen zijn.

(*b*) Ingeval de Stam der Ooijen tot boven de 200 is aangegroeijd, geniet gemelde Nel 's jaars slegts 50 Rds.

(*c*) Zoodra de stam door onvoorziene en onverhoopte toevallen mogt weezen beneeden de 50 stuks, dan volstaat de Commissie met de betaling slegts van Rds. 50 per jaar, en zoo ook minder na evenredigheid van het minder getal.

Art. 5.

Daarvoor heeft de Heer Nel alle mogelijke zorg voor gemelde Schaapen even als zijn eigen. Hij laat dezelven altoos wijden afzonderlijk van zijne schaapen, en wel in de beste wijden van zijne plaats of plaatsen voor de schaapen geschikt.

Art. 6.

Wanneer hij met zijne schaapen het zij na de Carro of elders waar het zijn mogt trekken moet, worden de Schaapen der Commissie in de eerste plaats even en in zelver voegen geconsidereerd als de eigene schaapen van gemelden Nel.

Art. 7.

Dezelve Nel zorgt en doet voornamelijk zorgen tegens eene verkeerde vermenging van gemelde schaapen der Commissie, en dat geene andere worden voortgeteeld als uit de Rammen, welke de Commissie voor deezen Stam zelve beschikt, steeds het hoofdoogmerk in 't oog houdende dat hier uit de Rammen ter verdeeling, zoo ver doenlijk, onder de ingezeetenen worden getrokken.

Art. 8.

De Schaapen worden jaarlijks op last der Commissie geschooren, hier in is gemelde Nel door de zijnen behulpzaam, daarvoor en voor het bergen van de wol geniet hij 2 stuivers per pond. Zo hij de wol Kaapwaards opbrengt geniet hij daar en boven 2 stuivers, en dus in dat geval te zamen 4 stuivers per pond.

Art. 9.

Eindelijk reserveert de Commissie aan zig het recht om deeze Schaapen zoo zij het noodig oordeelt, te doen ver-

plaatsen wanneer als dan ook het Contract ophoudt. Voorts, om aan haren opzigter ten belange deezer schaapen in der tijd zoodanige orders te geven als zij goed vinden zal.

Aldus gedaan en opgerigt ter plaatse Bloemfontein, geleegen in het Onder Roggeveld, den 16 October 1805.

Nota.—Nader en bij het teekenen deezes is overeengekomen dat de stok niet hooger zal mogen zijn dan Vijf honderd stuks.

(Geteekend) J. NEL,
Veldcornet en Correspondeerend Lid.

Als Gecommitteerden.

(Geteekend) W. S. VAN RIJNEVELD,
P. J. TRUTER,
L. HUIZER.

Voor Copie conform.

(Geteekend) D. J. VAN RIJNEVELD.

LONDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN WILLIAM CLOWES AND SONS, LIMITED,
DUKE STREET, SLAMFORD STREET, S.E., AND GREAT WINDMILL STREET, W.

160 [illegible] 224

219 [illegible]

[illegible]

[illegible]

210 Behoefte aan [illegible] 212

211 [illegible]